

UNIwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu
Wydział Nauk Historycznych

Rafał Openkowski

Archiwa Związku Harcerstwa Polskiego
w latach 1956–1989.
Organizacja, funkcjonowanie, zasób.

Praca doktorska
napisana pod kierunkiem
dr. hab. Wiesława Nowosada, prof. UMK

Toruń 2023

Spis treści

Wykaz skrótów.....	4
Wstęp.....	9
1. Zarys dziejów ruchu skautowego i harcerskiego w Polsce do 1989 r. w ujęciu społeczno-politycznym, ze szczególnym uwzględnieniem ZHP	16
1.1. Początki ruchu skautowego i harcerskiego na ziemiach polskich 1909–1918	16
1.2. Okres międzywojenny 1918–1939.....	21
1.3. Okres II wojny światowej 1939–1944.....	27
1.4. Powojenna odbudowa 1944– (1950)	30
1.5. Okres OH ZMP i OHPL (1950) – 1956	33
1.6. Harcerstwo w latach 1956–1989	34
2. Struktura organizacyjna władz centralnych ZHP i komend chorągwi w latach 1918–1989	45
2.1. Zarys struktury organizacyjnej władz centralnych ZHP w latach 1918–1939	46
2.2. Zarys struktury organizacyjnej władz centralnych ZHP w latach 1939–1944	64
2.3. Zarys struktury organizacyjnej władz centralnych ZHP w latach 1944– (1950)	70
2.4. Zarys struktury organizacyjnej władz centralnych OH i OHPL w latach (1950) – 1956	81
2.5. Struktura organizacyjna władz centralnych ZHP w latach 1956–1989.....	83
2.6. Struktura organizacyjna komend chorągwi w latach (1918–) 1956–1989 ..	123
3. Funkcjonowanie kancelarii ZHP w latach (1918–) 1956–1989.....	142
3.1. Kancelaria GK ZHP (normatywy kancelaryjno-archiwalne).....	142
3.2. Kancelaria GK ZHP (praktyczne stosowanie normatywów kancelaryjno-archiwalnych)	156

3.3. Kancelaria w chorągwiach (normatywy kancelaryjno-archiwalne i ich praktyczne stosowanie)	187
4. Funkcjonowanie archiwum GK ZHP w latach (1916–) 1956–1989	205
4.1. Miejsce, rola i zadania archiwum w ZHP	205
4.2. Zarys dziejów archiwum GK ZHP	214
4.3. Plany i sprawozdania z działalności archiwum GK ZHP	238
4.4. Zasób archiwum GK ZHP	250
5. Funkcjonowanie archiwów komend chorągwi ZHP w latach 1956–1989	258
5.1. Podstawowe informacje (data powstania, reorganizacje)	260
5.2. Zasób aktowy	263
5.3. Ewidencja archiwalna	312
5.4. Personel archiwum	315
5.5. Lokal archiwum	326
Zakończenie	341
Bibliografia	343
Materiały archiwalne	343
Źródła drukowane	344
Akty prawne	345
Opracowania	347
Artykuły w prasie i w pracach zbiorowych	351
Netografia	354
Inne	355
Spis ilustracji	356
Spis tabel	365

Wykaz skrótów

AAN – Archiwum Akt Nowych

AL – Akcja Letnia

ALSiT – Akcja Letnia, Sport i Turystyka

ANK – Archiwum Narodowe w Krakowie

APAN – Archiwum Polskiej Akademii Nauk

AZHP – Archiwum Związku Harcerstwa Polskiego

b.d. – brak danych

BH – Biuro Historyczne

CAH – Centralne Archiwum Harcerskie

CAS – Centralna Akcja Szkoleniowa

CBH – Centralna Biblioteka Harcerstwa

Ch. – chorągiew

ChSI – Chorągwianna Szkoła Instruktorów

CKDH – Centralna Komisja Dostaw Harcerskich

CKR – Centralna Komisja Rewizyjna

CO – centralne ogrzewanie

CSH – Centralna Składnica Harcerska

CSI – Centralna Szkoła Instruktorów

CSIH – Centralna Szkoła Instruktorów Harcerskich

CSIS – Centralna Szkoła Instruktorów Starszoharcerskich

CSIZ – Centralna Szkoła Instruktorów Zuchowych

CWM – Centrum Wychowania Morskiego

CWMiW – Centrum Wychowania Morskiego i Wodnego

CWW – Centrum Wychowania Wodnego

CZA – Centralny Zespół Artystyczny

EW POS – Ekspozytura Warszawska Polskiej Organizacji Skautowej

FSZMP – Federacja Socjalistycznych Związków Młodzieży Polskiej

GK – Główna Kwatera

GKH – Główna Kwatera Harcerstwa

GKM – Główna Kwatera Męska

GK ZHP – Główna Kwatera Związku Harcerstwa Polskiego

GKŻ – Główna Kwatera Żeńska

HAL – Harcerska Akcja Letnia

HALMS – Harcerska Akcja Letnia Młodzieży Starszej

HBW – Harcerskie Biuro Wydawnicze

HOM – Harcerski Ośrodek Morski

HOT – Harcerski Ośrodek Techniczny

HOW – Harcerski Ośrodek Wodny

HSG – Harcerska Służba Graniczna

HSI – Harcerska Służba Informacyjna

HSPS – Harcerska Służba Polsce Socjalistycznej

KCh – Komenda Chorągwi

KC PZPR – Komitet Centralny Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej

KC ZMS – Komitet Centralny Związku Młodzieży Socjalistycznej

KG AK – Komenda Główna Armii Krajowej

KG OHPL – Komenda Główna Organizacji Harcerskiej Polski Ludowej

KH – Komenda Hufca

KHDW – Kierownictwo Harcerskich Drużyn Wodnych

KM PZPR – Komitet Miejski Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej

K. N. – Komenda Naczelna

KOH – Komitet Organizacyjny Harcerstwa

KW PZPR – Komitet Wojewódzki Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej

MF – Minister Finansów

MH – Muzeum Harcerstwa

MKI – Młodzieżowy Krąg Instruktorski

MSR – Młodzieżowa Służba Ruchu

NDAP – Naczelny Dyrektor Archiwów Państwowych

NIH – Naczelny Inspektorat Harcerski

NIHP – Naczelny Inspektorat Harcerstwa Polskiego

NK POS – Naczelna Komenda Polskiej Organizacji Skautowej

NKS – Naczelna Komenda Skautowa

NRH – Naczelna Rada Harcerska

NS – Nieprzetarty Szlak

NZHP – Naczelnictwo Związku Harcerstwa Polskiego

ob. – obywatel

OH – Organizacja Harcerska

OHPL – Organizacja Harcerska Polski Ludowej

OH ZMP – Organizacja Harcerska Związku Młodzieży Polskiej

O. H. Ż. – Organizacja Harcerstwa Żydowskiego

OPLG i OPLGaz – Obrona przeciw lotniczo-gazowa

O, OR i Org – Organizacyjny

PAN – Polska Akademia Nauk

phm. – podharcistrz/podharcistruzyni

PKWN – Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego

POS – Polska Organizacja Skautowa

PRL – Polska Rzeczpospolita Ludowa

PRM – Prezes Rady Ministrów

P.W. – Przysposobienia Wojskowego

pwd. – przewodnik/przewodniczka

PZPR – Polska Zjednoczona Partia Robotnicza

RN ZHP – Rada Naczelna Związku Harcerstwa Polskiego

RPH – Rada Przyjaciół Harcerstwa

SHS – Szkoła Harcerstwa Starszego

SPR – Szkoła Podchorążych Rezerwy

Sz. Sz. – Szare Szeregi

tow. – towarzysz

TUR – Towarzystwo Uniwersytetu Robotniczego

WAP – Wojewódzkie Archiwum Państwowe

WK – Wydział Kadr

WP – Wojsko Polskie

WRD – Wydział Rady Drużynowych

WRiOP – Wyznania Religijne i Oświecenia Publicznego

ZG ZMP – Zarząd Główny Związku Młodzieży Polskiej

ZHP – Związek Harcerstwa Polskiego

ZMP – Związek Młodzieży Polskiej

ZMS – Związek Młodzieży Socjalistycznej

ZNS – Związkowe Naczelnictwo Skautowe

ZSP – Związek Skautek Polskich

ZSRR – Związek Socjalistycznych Republik Radzieckich

ZSZ – Zasadnicze Szkoły Zawodowe

ZSZ – Zasadnicze Szkoły Zawodowe

Wstęp

Na przestrzeni ponad stuletniej działalności ruchu skautowego i harcerskiego, w tym Związku Harcerstwa Polskiego w kraju i za granicą powstało wiele artykułów, publikacji dotyczących ich funkcjonowania. Dotyczyło to zarówno ujęcia lokalnego (historia drużyny, kręgu, szczepu, hufca itd.), jak i regionalnego (historia oddziałów, okręgów, chorągwi), a także tego centralnego. Powstawały również prace dotyczące metodyki działania (poradniki, przewodniki, zestawy regulaminów, instrukcji, stopni, sprawności itd.) oraz ogromna liczba czasopism, jednodniówek. W efekcie takiego zainteresowania problematyką harcerską oczywiste jest, że musiała się charakteryzować obszerną bibliografią naukową i często być przedmiotem prowadzonych badań naukowych¹. Powstanie większości z tych pozycji nie byłoby możliwe, gdyby nie materiały archiwalne zgromadzone w archiwach harcerskich. Autorzy w swoich pracach głównie korzystali z zasobu archiwum Głównej Kwatery Związku Harcerstwa Polskiego (dalej: GK ZHP) – obecnie Muzeum Harcerstwa w Warszawie (dalej: MH). W zdecydowanie mniejszym stopniu wykorzystywano dokumentację znajdującą się w archiwach chorągwianych. Wyjątek stanowiła Chorągiew Krakowska, gdzie instruktorzy działający w Komisji Historycznej bardzo często wydawali monografie lub artykuły, powołując się na dokumenty zgromadzone w ich archiwum. W przypadku pozostałych archiwów chorągwianych znikome zainteresowanie znajdującymi się tam materiałami

¹ Do podstawowych źródeł obejmujących harcerskie pozycje wydawnicze zaliczać można: St. Sedlaczek, *Bibliografia harcerska*, Warszawa 1927; W. Błażejowski *Bibliografia harcerska (Cz. 1), 1911–1960*, Warszawa 1981; W. Błażejowski *Bibliografia harcerska 1961–1981*, Warszawa, 1985; W. Błażejowski *Bibliografia harcerska: 1911–1960: suplement*, Warszawa 1984; A. Kiewicz, *Bibliografia harcerska 1981–1986/ (przygotował Adam Kiewicz na podstawie Roczników Historycznych Ruchu Młodzieżowego 1983, 1986, 1989)*; *Materiały do bibliografii harcerstwa za lata 1982–2009*, oprac. J. Grzeszczuk, K. Kasprzyk, Kraków 2010; *Bibliografia prac Komisji Historycznej Krakowskiej Chorągwi ZHP 1980–2004*, oprac. J. Wojtycza, Kraków 2005; Z. Buczewski *Lista czasopism harcerskich wydanych poza granicami kraju od września 1939 r.*, Vancouver 1978; W. Kukła, M. Miszczuk *Bibliografia harcerskich emigracyjnych i polonijnych druków zwartych, jednodniówek, kalendarzy i miscellaneów wydanych w latach 1912–2004*, Warszawa 2006; W. Kukła, M. Miszczuk *Polish scouting publishing in the United States of America, the United Kingdom, Canada and Australia (1913–2009): outline of history and bibliography = Harcerska działalność wydawnicza w Stanach Zjednoczonych Ameryki, Wielkiej Brytanii, Kanadzie i Australii (1913–2009): zarys dziejów wraz z bibliografią*, Warszawa 2009; W. Kukła, M. Miszczuk *Harcerska działalność wydawnicza w Europie, Azji, Ameryce Południowej od 1912 r.: zarys dziejów wraz z bibliografią*, Warszawa 2012; M. Miszczuk *Spis tytułów prasy harcerskiej 1911–1939*, Warszawa 1983; T. K. Kozłowski, H. Szczepanik *Spis tytułów prasy harcerskiej 1939–1945 (Konspiracja i Powstanie Warszawskie)*, Warszawa 1985; M. Miszczuk *Spis tytułów prasy harcerskiej 1945–1949 (Związek Harcerstwa Polskiego)*, Warszawa 1987; K. Marszałek, *Harcerska lista (nie)obecności. Analiza polskiej bibliografii harcerstwa za lata 1989–2007*, Kraków 2018.

archiwalnymi było efektem kilku czynników. Przede wszystkim na ten stan rzeczy wpływał ograniczony dostęp lub nawet jego brak dla osób z organizacji, jak i spoza niej. Poza tym archiwa chorągwiane nie zawsze były odpowiednio uporządkowane, a co najważniejsze, z punktu widzenia badacza, rzadko opracowywano znajdujące się tam archiwalia (dotyczy głównie okresu po 1983 r.). Marginalizacja problematyki archiwalnej związana była także z wprowadzeniem w 1983 r. nowej ustawy o narodowym zasobie archiwalnym². Od tamtego momentu przestał obowiązywać nadzór ze strony archiwów państwowych, które w pewnym sensie stanowiły gwarancję prawidłowego funkcjonowania archiwów w ZHP.

Jako członek ZHP w trakcie swojej aktywności harcerskiej wielokrotnie miałem okazję sięgać po opracowania związane, chociażby z historią harcerstwa przygotowując materiały do przeprowadzenia zbiórek dla harcerek/harcerzy. Analizując je, zauważyłem, że autorzy bardzo często w swoich pracach powoływali się na materiały zgromadzone w harcerskich archiwach. Pomimo dużej ilości opracowań dotyczących problematyki harcerstwa nikt nie podjął się próby scharakteryzowania funkcjonowania tych jednostek organizacyjnych. Jako absolwent kierunku „archiwistyka i zarządzanie dokumentacją” uznałem, że istnieje w tym zakresie luka badawcza, którą należałoby wypełnić. Stąd też podjąłem decyzję o zajęciu się tym obszarem badawczym w ramach mojej rozprawy doktorskiej. Poza kilkoma wzmiankami w artykułach jak dotąd nie powstała żadna publikacja o charakterze naukowym w przedmiocie działalności archiwów harcerskich³. Tym bardziej może budzić to zdziwienie, ponieważ to one są miejscem, z których autorzy czerpali niezbędną wiedzę do napisania licznych monografii, artykułów, a także prac licencjackich, magisterskich czy doktoranckich.

Celem mojego opracowania jest próba przedstawienia działalności archiwów w ZHP w latach 1956–1989 oraz ukazanie jak ważną rolę pełniły w ruchu harcerskim. W niniejszej pracy za szczególnie ważne uznałem także omówienie procesu aktotwórczego oraz charakterystykę funkcjonowania kancelarii i archiwów od początku istnienia ZHP, w tym także ruchu skautowego i harcerskiego. Mówiąc o kancelarii harcerskiej a głównie o punkcie kancelaryjnym, należałoby używać także określenia sekretariat lub biuro, ponieważ ich funkcja w ZHP była tożsama, a występowanie jednej

² Dz.U. 1983 nr 38 poz. 173, Ustawa z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach.

³ Skrócony opis dziejów archiwum GK ZHP znajduje się we wstępie do Przewodnika po zbiorach „Zespół 1911–1939” oraz „Zespół wspomnień i historii lokalnych” z zasobu Muzeum Harcerstwa w Warszawie autorstwa Kai Drag.

z nich wynikało z funkcjonującej w danym okresie struktury organizacyjnej. Całościowe przedstawienie obrazu kształtowania się harcerskiej biurowości oraz archiwum ma ogromne znaczenie, ponieważ dzięki temu można odpowiedzieć, chociażby na pytanie, czy system kancelaryjny w ZHP po 1956 r. wzorowano na tym z okresu międzywojennego? Utworzenie ZHP po Zjeździe Łódzkim w grudniu 1956 r. cały czas jest przedmiotem sporów historyków harcerstwa. Część z nich stoi na stanowisku, że powstała wówczas całkowicie nowa organizacja. Inni uważają, że istniała ciągłość prawna, stąd też zasadne jest mówienie o odbudowie, czy też reaktywacji ZHP. W swojej pracy nie roztrząsam tego dyskursu, dlatego też używane przeze mnie określenia: powstanie, powołanie, odbudowa mają charakter równoważny. W tym zakresie nadrzędnym celem pracy było wyłącznie pokazanie różnic i podobieństw pomiędzy funkcjonującymi kancelariami i archiwami. Ponadto w niniejszej pracy staram się ukazać, z jakimi problemami mierzone się w poszczególnych okresach dziejów ZHP. W tym względzie ważne wydawałoby się także ustalenie, jakie miejsce kancelaria i archiwum posiadały w strukturze organizacyjnej ZHP. Nie bez znaczenia było także wskazanie osób, które bezpośrednio przyczyniły się do ich powstania, jak również będące z nimi zawodowo lub społecznie związanymi. Kompleksowe ujęcie całej problematyki wymagało przeanalizowania wielu dokumentów napisanych zarówno odręcznie, jak i oficjalnie wytworzonych w formie maszynopisowej czy też drukowanej. Uzupełnieniem tego procesu było poddanie każdego z przytoczonych dokumentów krytyce źródłowej. Ponadto w niniejszej pracy wielokrotnie zastosowałem porównania wobec informacji pochodzących z analizowanej dokumentacji. Wykorzystanie jej było istotne, ponieważ treść wielu dokumentów wzajemnie się wykluczała. Mając na względzie rzetelność prowadzonych badań naukowych, poszukiwałem kolejne źródła, które bezsprzecznie potwierdzałyby zaistniały fakt historyczny. Należy podkreślić także, że częstym zabiegiem w ZHP było stosowanie skrótów, uogólnień np. w nazewnictwie komórek organizacyjnych, co wielokrotnie przysparzało komplikacji dla pełnego zrozumienia treści dokumentu. Nieoceniona była również osobista wiedza i doświadczenie zdobyte w ramach działalności w ZHP.

Opisując znajdujące się w pracy zagadnienia, wykorzystałem liczne opracowania i dokumenty źródłowe z harcerskich oraz państwowych archiwów. Zasadniczą grupę materiałów stanowiły rozkazy, uchwały, dokumentacja organizacyjna, znajdujące się w Archiwum Akt Nowych (dalej: AAN) oraz w Muzeum Harcerstwa w Warszawie.

W pracy położyłem szczególny nacisk na wykorzystanie źródeł aniżeli opracowań, ponieważ w toku analizy źródłowej wielokrotnie zauważyłem przekłamania stosowane przez autorów i niezgodność z faktami historycznymi. Z zasobu AAN w Warszawie korzystałem przede wszystkim z Zespołu nr 76 „Archiwum Związku Harcerstwa Polskiego” 1913–1939 (dalej: AZHP). Dokumenty znajdujące się w tym zespole posłużyły zarówno do opisu funkcjonowania kancelarii i archiwum w okresie międzywojennym, jak i do charakterystyki budowy ówczesnej struktury organizacyjnej w ZHP. Najważniejsze jednostki archiwalne z punktu widzenia problematyki niniejszej pracy dotyczyły działalności Centralnego Archiwum Harcerskiego (dalej: CAH), oraz Harcerskiego Archiwum Filmowego w latach 30. XX w. Nieocenionymi źródłami informacji okazały się także sprawozdania z działalności Naczelnej Rady Harcerskiej (dalej: NRH). Z zasobu archiwum zakładowego AAN korzystałem także z jednostki archiwalnej odnoszącej się do okresu peerelowskiego, a mianowicie zteczki nadzoru archiwalnego. Zgodnie z obowiązującym Rozporządzeniem Rady Ministrów z dnia 19 lutego 1957 r. w sprawie państwowego zasobu archiwalnego, z późn. zm. archiwum GK ZHP do 1983 r. objęte było nadzorem archiwalnym. W przypadku wspomnianego wyżej archiwum obowiązki te wypełniało AAN. W jednostce tej znajdowały się istotne informacje dotyczące funkcjonowania archiwum centralnego jak i wykorzystywanych przepisów kancelaryjno-archiwalnych w latach 1956–1989. Omawiając początki ZHP i wytwarzane w tamtym okresie dokumenty pomocne okazały się materiały znajdujące się w spuściźnie Tadeusza Strumiły przechowywanej w Archiwum Polskiej Akademii Nauk w Warszawie (dalej: APAN). Ze względu na ograniczony dostęp do archiwów chorągwiowych w ZHP jednym z podstawowych źródeł informacji dotyczącym ich funkcjonowania była dokumentacja z nadzoru archiwalnego z lat 1956–1983 prowadzonego wobec poszczególnych chorągwi, a znajdująca się zasobach lokalnych archiwów państwowych. Niestety mimo ustawowego obowiązku nie każde ówczesnie działające wojewódzkie archiwum państwowe (dalej: WAP) sprawowało należyty nadzór, a jeżeli już tę funkcję wypełniały, nie zawsze zachowały się z tamtego okresu właściwe materiały źródłowe. Wielokrotnie zdarzały się przypadki, że w otrzymanych jednostkach poza zarchiwizowanymi protokołami powizytacyjnymi znajdowały się także inne dokumenty istotne z punktu widzenia mojej pracy np. przepisy kancelaryjne, spisy zdawczo-odbiorcze, korespondencja pomiędzy archiwum a Komendą Chorągwi (dalej: KCh) czy wnioski o brakowanie dokumentacji niearchiwalnej. Kolejnym źródłem informacji o funkcjonowaniu archiwów chorągwiowych były same archiwa chorągwiowe.

W trakcie gromadzenia materiałów źródłowych skierowałem zapytanie do wszystkich obecnie działających komend chorągwi w ZHP o stan posiadania akt dotyczących pracy archiwum. Większość z nich nie udzieliła w ogóle odpowiedzi. Część z nich wskazała, że nie posiada w swoim zasobie interesujących mnie dokumentów. Z trzema z nich udało się nawiązać oczekiwany kontakt. Chorągiew Gdańska udostępniła spis materiałów archiwalnych. Chorągiew Kujawsko-Pomorska posiadała jednostki archiwalne w oryginalnych obwolutach z lat 1956–1989, spisy zdawczo-odbiorcze oraz dokumentację pracy archiwum. Archiwum zakładowe Chorągwi Warmińsko-Mazurskiej ZHP okazało się najważniejszym miejscem z punktu widzenia mojej pracy. Po pierwsze miałem przyjemność przeprowadzenia wywiadu z archiwistką Krystyną Chylińską z domu Wiwatowską, która począwszy od 1970 r. zajmowała się, a co ważna nadal zajmuje się prowadzeniem olsztyńskiego archiwum. Ponadto zapoznałem się korespondencją przychodzącą i wychodzącą KCh oraz dziennikami korespondencyjnymi, które finalnie wytypowano do brakowania. Ostatecznie zostały mi przekazane jako materiał do badania rozwoju harcerskiej biurowości w czasach Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej (dalej: PRL). Znajdujące się tam materiały okazały się niezbędne do omówienia funkcjonowania kancelarii i archiwum chorągwanego oraz czynności kancelaryjnych w nich zachodzących. Wiele cennych informacji dotyczących przede wszystkim okresu od 1956 r. do 1989 r. odnalazłem w MH. Materiały archiwalne tam zgromadzone stanowiły podstawowy trzon bibliografii do mojej pracy. W trakcie przeprowadzanych kwerend zapoznałem się z dokumentacją powstałą w wyniku funkcjonowania RN ZHP i GK ZHP, tj. protokoły ze spotkań i sprawozdania z ich działalności. Korzystałem także z akt wytworzonych przez poszczególne komórki organizacyjne takie jak np. Wydział Organizacyjny, Wydział Zagraniczny, Zespół Historii Harcerstwa czy Komisję Historyczną. W odniesieniu do lat 1945–1949 przejrzałem kilkanaście teczek z „Kolekcji akt 1945–1949” a w przypadku lat 1950–1956 zespół „Organizacja Harcerska ZMP” (dalej: OH ZMP). Nieocenionym źródłem informacji okazały się jednostki archiwalne, w których znajdowały się dokumenty dotyczące funkcjonowania samego archiwum, w tym spisy zdawczo-odbiorcze, instrukcje kancelaryjne i archiwalne wprowadzane w 1969 r. i 1983 r. Do napisania pracy wykorzystałem również liczne monografie, czasopisma, materiały ulotne znajdujące się w Bibliotece MH oraz w zbiorze własnym. Bardzo pomocnym źródłem informacji była strona internetowa www.archiwumharcerskie.pl, gdzie od kilku lat umieszczano zdigitalizowane dokumenty papierowe, fotografie oraz prasę harcerską od początku

istnienia ZHP. Szczególnie przydatne w przedmiocie mojej pracy okazały się znajdujące się tam Wiadomości Urzędowe ZHP. Poza wspomnianą wyżej stroną korzystałem również z innych, głównie pozyskując zdjęcia. Ze względu na specyfikę „ulotności” zamieszczanych tam treści mogły one ulec modyfikacji lub całkowitej zmianie, a nawet likwidacji. Z tego powodu wykonano kopie w formie wydruków większości informacji, na których powołano się w niniejszej pracy. Nieodłącznym elementem wykorzystanym były akty prawne wydawane przez organy państwowe.

Praca składa się pięciu rozdziałów. Pierwszy z nich opisuje historię ruchu skautowego i harcerskiego w Polsce do 1989 r. w ujęciu społeczno-politycznym, ze szczególnym uwzględnieniem ZHP. Stanowi swego rodzaju wstęp historyczny do niniejszego opracowania. Aprobata społeczeństwa i przedstawiciele władz państwowych względem działań harcerstwa od samego początku miała wymierny wpływ na jego funkcjonowanie. Należy podkreślić, że bez przychylności z ich strony rozwój organizacji byłby nie możliwy. Szczególnie odnosiło się to do władz państwowych, które wielokrotnie podejmowały próby podporządkowania sobie ZHP, stąd też budowanie właściwych relacji z nimi było nieuniknione. W rozdziale drugim omówiono strukturę organizacyjną ZHP na poziomie centralnym, jak i terenowym tj. (chorągwanym) w ujęciu chronologicznym. Wielość komórek organizacyjnych, jak i częste zmiany zachodzące w poszczególnych okresach dziejów ZHP w odniesieniu do struktury organizacyjnej nie pozwoliły mi na ujęcie tego w formie przedmiotowej (zmiany w danym wydziale, referacie), gdyż nie zachował się komplet dokumentacji. Starłem się w niniejszym rozdziale uwzględnić także umiejscowienie punktu kancelaryjnego i archiwum w strukturze ZHP oraz ukazać w jakich okresach dochodziło do zmian w tym zakresie. Przy części omawianych komórek organizacyjnych umieściłem także krótki zakres kompetencji. Szczególnie dotyczy to tych, których nazwa nie zawsze sugerowała jej zadaniowość. W miarę dostępności materiałów źródłowych w przypadku GK ZHP starałem się również uwzględnić przyporządkowanie wydziałów, referatów itd. do poszczególnych członków władz centralnych. Jeśli chodzi o komendy chorągwi funkcjonowanie struktury przedstawiłem na wybranych przykładach, ponieważ omówienie każdej z nich z całą pewnością powinno stanowić przedmiot oddzielnych badań naukowych. Kolejny rozdział poświęciłem charakterystyce kancelarii GK ZHP i komend chorągwi, ponieważ stanowiła ona nieodłączny element procesu aktotwórczego w każdej organizacji, w tym również w ZHP. Stąd też jej omówienie było poniekąd

wymagane, żeby przedstawić kompleksowy obraz kształtowania harcerskiej biurowości. W tym rozdziale omówiłem także w jaki sposób kształtowały się normatywy kancelaryjno-archiwalne, jak wyglądało ich praktyczne stosowanie w odniesieniu do obiegu dokumentów oraz jak wyglądała praca w samym kancelariach. Niestety ze względu na ograniczony dostęp do danych osobowych pracowników ZHP nie udało się pozyskać informacji nt. osób zatrudnionych lub związanych z harcerską kancelarią. Dotyczy to zarówno GK ZHP, jak i komend chorągwi. W rozdziale czwartym omówiłem funkcjonowanie archiwum GK ZHP, jego historię, a także zasób aktowy. Przedstawiłem również plany pracy i sprawozdania z działalności w poszczególnych latach oraz ukazałem rolę jaką pełniło w organizacji. W ostatnim rozdziale scharakteryzowałem archiwa komend chorągwi. Uwzględniłem tutaj kwestie dotyczące historii, personelu, zasobu aktowego oraz wyglądu samego lokalu archiwum. Jest to o tyle ważny rozdział, ponieważ treści w nim zawarte po raz pierwszy pokazują jakie materiały źródłowe dotyczące historii poszczególnych jednostek terenowych ZHP (chorągwi) znajdowały się w archiwach chorągwi. Pełni on przede wszystkim funkcję informacyjną i może przyczynić się do zainteresowania historyków harcerstwa zdeponowanymi tam dokumentami.

Na końcowy efekt niniejszego opracowania składa się wielka życzliwość ze strony pracowników naukowych licznych archiwów, a w szczególności personelu Muzeum Harcerstwa w Warszawie. Nie sposób wymienić wszystkich osób, które przyczyniły się do napisania tej pracy. Szczególne podziękowania należą się mgr Katarzynie Traczyk – byłej Dyrektorki MH, dr. Pawłowi Bezakowi – obecnemu Dyrektorowi MH, a także dr Julii Tazbir i mgr Hannie Sarnie – pracownikom MH za nieocenioną pomoc podczas korzystania z zasobu aktowego MH oraz wyrozumiałość w odpowiadaniu na moje zapytania naukowe, stawiane problemy i prośby. Podziękowania należą się również dr Katarzynie Marszałek, która była „strażnikiem” zgodności zawartych w pracy treści z faktami historycznymi oraz nieocenionym źródłem informacji, gdzie należy szukać konkretnych dokumentów czy odpowiedzi na zadawane pytania. Szczególne wyrazy uznania kieruje do mojego promotora dr. hab. Wiesława Nowosada, prof. UMK, który za każdym etapie mojej pracy służył dobrą radą, wspierał i motywował do dalszej aktywności oraz wykazał się wielką wyrozumiałością i cierpliwością.

1. Zarys dziejów ruchu skautowego i harcerskiego w Polsce do 1989 r. w ujęciu społeczno-politycznym, ze szczególnym uwzględnieniem ZHP

1.1. Początki ruchu skautowego i harcerskiego na ziemiach polskich 1909–1918

Wiadomości o powstającym w Anglii skautingu dotarły na ziemie polskie (znajdujące się wówczas pod zaborami) w 1909 r. Po raz pierwszy ukazały się na łamach warszawskiego „Świata”, w artykule pt. „Na drodze do stałej armii”⁴. Nie miał on jednak zasadniczego wpływu na rozwój „polskiego skautingu”. Kolejny artykuł pochodzący z lwowskiego czasopisma „Słowo Polskie” Edmunda Wacława Naganowskiego „Bi-bi” i „Bi-es”⁵ oraz informacje wprost pochodzące od samego Roberta Baden-Powella przyczyniły się do samorzutnego powstawania zastępów i drużyn (pierwsze w 1910 r.). Co ciekawe pierwszy druk, tj. druczek meldunkowy z użyciem nazwy Druki Harcerskie pochodził również z 1909 r. Jak wspominał w swojej książce Marian Miszczuk „służył pierwszym poczynaniom skautowym Małkowskiego i Żurawskiego”⁶. Wprowadzony przez gen. R. Baden-Powella nowy system wychowawczy bardzo szybko zaadoptował się na gruncie polskim, ponieważ postrzegany był jako dobry sposób wychowania młodzieży na żołnierzy i przyszłych obywateli odrodzonej Polski. To właśnie było głównym powodem zainteresowania ideą ruchu skautowego przez działające wówczas trzy organizacje niepodległościowe: „Zarzewie” (organizacja akademicka, która przygotowywała młodzież do walki o niepodległość), „Sokół” (organizacja narodowo-niepodległościowa o charakterze sportowym) i „Eleusis” (katolickie stowarzyszenie abstynenckie, mających na celu dążenie do odrodzenia Polski i ludzkości przez odrodzenie moralne)⁷. Wiele osób ze wspomnianych organizacji w niedługim czasie

⁴ W artykule opisano idee skautingu wprowadzone przez gen. R. Baden-Powella. Ponadto zawarto treść stosowanej ówczesnie przysięgi skautowej oraz informację o podręczniku skautowym „Scouting for boys” [w:] *Świat*, rok IV, nr 40 z dnia 2 października 1909 r., s. 7–8.

⁵ Artykuł ukazał się dnia 16 i 17 listopada 1909 r. [w:] W. Błażejowski, *Z dziejów harcerstwa polskiego (1910–1939)*, Warszawa, 1985, s. 19.

⁶ B. W. Lewicki, *Po raz pierwszy! Czyli: Zabytki literatury harcerskiej* [w:] M. Miszczuk, *Geneza harcerstwa. Teksty źródłowe. Wybór i opracowanie*, Warszawa 1981, s. 24; Użycie już w 1909 r. sformułowania „harcerskie” było wyjątkowo ciekawe, ponieważ nawet pierwsze powoływane drużyny określano jako skautowe, a nie harcerskie, Ibidem; Oficjalnie sformułowanie „harcerz”, „harcmistrz”, „harce”, „harcerstwo”, „harcować” pojawiło się dopiero w 1912 r. [w:] E. Piasecki, M. Schreiber, *Harce młodzieży polskiej*, Lwów 1912, (przedmowa), s. IX.

⁷ H. Bouchet, *Skauting i indywidualność*, Lwów, 1938, s. 22–24.

zostało członkami/członkiniami rodzącego się ruchu skautowego. Wśród nich należy wymienić m.in. Andrzeja Małkowskiego, Jerzego Grodyńskiego, Tadeusza Strumiłło, Ignacego Kozińskiego, Olgę Drahanowską-Małkowską czy ks. Kazimierza Lutosławskiego⁸. Rozwój ruchu skautowego odbywał się na terenach każdego z zaboru, częstokroć w zależności względem Naczelnej Komendy Skautowej (dalej: NKS) we Lwowie powstałej 21 maja 1911 r. Szczegółowo opisywał to w swojej książce Grzegorz Nowik⁹. NKS pełniła wówczas swego rodzaju rolę „prekursora polskiego skautingu”. Wpływał na to m.in. fakt, że związani z nią byli główni twórcy harcerstwa (m.in. autorzy hymnu ZHP, odznaki organizacyjnej – krzyża harcerskiego). Przykładowo jeden z nich – A. Małkowski był autorem tłumaczenia badenpowellowskiego „Scouting for boys”¹⁰. Poza tym to właśnie członkowie NKS i osoby z nią związane przyczyniali się wielokrotnie do propagowania zasad skautowych na obszarach innych zaborów. Za symboliczny dzień powstania harcerstwa często uznaje się 22 maja 1911 r. To właśnie w tym dniu A. Małkowski wydał rozkaz tworzący oficjalnie pierwsze cztery drużyny skautowe we Lwowie. Dzień wcześniej powołano do życia Naczelną Komendę Skautową w miejsce dotychczasowej Komendy Drużyn Młodzieży Sokolej¹¹. W międzyczasie wyszedł pierwszy numer „Skauta”¹². Już na przełomie 1911/1912 r. doszło do kolejnych zmian organizacyjnych. NKS przekształcono w Związkowe Naczelnictwo Skautowe¹³ (dalej: ZNS), a z początkiem 1913 r. powstała sekcja żeńska NKS pn. Zarząd Główny Żeńskich Drużyn Skautowych¹⁴. W kolejnych latach w wyniku przeobrażeń powstała Główna Komenda Skautowa z Wydziału (wykonawczego) ZNS (maj 1914 r.)¹⁵, a następnie w jej miejsce ponownie utworzono Naczelną Komendę Skautową (kwiecień 1916)¹⁶. NKS funkcjonowała do października 1920 r.¹⁷

W zaborze rosyjskim „skauting polski” podobnie jak w Galicji powstawał w latach 1909-1911. Tworzono go na gruncie kilku organizacji. Zasadnicza różnica polegała na

⁸ Ibidem, s. 26.

⁹ G. Nowik, *Polskie Związki Skautowe i Harcerskie 1909–1922*, Warszawa 2019.

¹⁰ J. Majka, *Kartki z historii i tradycji Związku Harcerstwa Polskiego*, Warszawa 1971, s. 12 i 19.

¹¹ A. Małkowski, *Rozkaz dzienny* [w:] M. Miszczuk, op. cit., s. 26–28.

¹² Pierwsze polskie czasopismo o tematyce skautowej, wydawane do 1939 r. Na jego łamach pojawiały się najważniejsze wiadomości dotyczące działalności polskiego skautingu, a także regulaminy, zasady ideowe, organizacyjne czy też programowe, *Skaut. Pismo młodzieży polskiej*, nr 1, rok I, Lwów 15 października 1911 r.

¹³ W. Błażejowski, op. cit., s. 31.

¹⁴ Ibidem, s. 43.

¹⁵ G. Nowik, op. cit., s. 63.

¹⁶ Ibidem, s. 69.

¹⁷ Ibidem, s. 83.

tym, że funkcjonował w konspiracji w obawie przed represjami ze strony władz carskich. Zajęcia skautowe organizowano w ramach zajęć szkolnych lub też kół ministrantów. Już 15 marca 1911 r. do kierowania drużynami w zaborze rosyjskim utworzono Komendę Okręgową w Warszawie. Podlegała NKS¹⁸. W następnym roku powołano do życia Naczelną Komendę Skautową w Warszawie. W tamtym czasie zaczęły pojawiać się w organizacji dwa obozy, które reprezentowały odmienne stanowiska względem sytuacji politycznej¹⁹. Doprowadziło to do rozłamu. W efekcie czego kilku działaczy wymówiło posłuszeństwo NKS w Warszawie, tworząc Wydział Rady Drużynowych (dalej: WRD). Równocześnie na terenie Królestwa Polskiego działały także inne organizacje tj. Związek Skautek Polskich (dalej: ZSP) i Junactwo²⁰. Po zażegnaniu sporów w 1915 r. nastąpiło połączenie drużyn podległych WRD z drużynami podległymi NKS w Warszawie. W maju 1916 r. w Warszawie utworzono Naczelną Komendę ZHP jako władzę zwierzchnią nad drużynami warszawskimi i tymi działającymi głównie w północnej części Królestwa Polskiego. Wtedy to po raz pierwszy została użyta nazwa ZHP²¹. W południowej zaś części począwszy od 1915 r., funkcjonowała Polska Organizacja Skautowa (dalej: POS) na czele z Naczelną Komendą²². W wyniku wspólnych rozmów pomiędzy NKS, POS, Junactwem i ZSP postanowiono 7 października 1916 r. utworzyć Komisję Zjazdową Organizacji Skautowych, której zadaniem było opracowanie aktu połączeniowego oraz zasad organizacyjnych i programowych na przyszły Zjazd²³. Legalizacja „skautingu polskiego” w Królestwie Polskim przez władze okupacyjne uzależniona była od istnienia jednej organizacji skautowej. Stąd też w dniach 1–2 listopada 1916 r. na Zjeździe w Warszawie zapadały pierwsze decyzje o zjednoczeniu ruchu harcerskiego. Dotyczyło to czterech organizacji: POS z siedzibą w Piotrkowie, Związku Skautek Polskich, ZHP i Junactwa²⁴. Pokłosiem odbywającego się zjazdu było rozpoczęcie procesu przekształcania i dostosowania do wspólnych struktur związkowych

¹⁸ Ibidem, s. 93.

¹⁹ Jedni popierali ugodę i współpracę z caratem. Drudzy głosili hasła niepodległościowe i patriotyczne oraz wzywali do czynu zbrojnego, J. Majka, op. cit., s. 24–25.

²⁰ Ibidem, s. 25.

²¹ R. Szuchta, *Polska Organizacja Skautowa 1915–1916. Przyczynek do dziejów obozu niepodległościowego w czasie I wojny światowej* [w:] *Przegląd Historyczny* nr 82/2, Warszawa 1991, s. 267.

²² G. Nowik, op. cit., s. 123.

²³ Ibidem, s. 137.

²⁴ Junactwo weszło w skład ZHP jako organizacja odrębna, która poddawała się jednak ogólnym dyrektywom Komendy Naczelnej. W jej składzie zasiadał, chociażby ich delegat, AAN, AZHP, Akta Komendy Naczelnej ZHP w Warszawie (Protokół Zjazdu połączeniowego trzech organizacji: ZHP, Polskiej Organizacji Skautowych, Związku Skautek Polskich; 1–2 listopada 1916), sygn. 7, s. nlb.

harcerskich organizacji dzielnicowych, które działały dotychczas na ziemiach polskich pod zaborami już od kilku lat. W efekcie ustaleń zjazdowych powołano m.in. do życia jedną Naczelną Komendę ZHP (miała charakter Rady Naczelnej)²⁵. W skład Komendy Naczelnej (dalej: K. N.) ustanowiono a) Główną Kwaterę (dalej: GK) – początkowo wspólna dla drużyn męskich i żeńskich, b) Wydział Pracy Wewnętrznej, c) Wydział Prasowy, d) Wydział Skarbowy i e) Sekretariat. Szef GK pełnił zarazem funkcję zastępcy Przewodniczącego Komendy Naczelnej ZHP²⁶. Główna Kwatera pełniła funkcję Wydziału Organizacyjnego Komendy Naczelnej. Ważnym wydarzeniem z perspektywy organizacyjnej było podjęcie 3 marca 1917 r. decyzji o utworzeniu dwóch osobnych GK, oddzielnej dla harcerzy (męska – „A”) i oddzielnej dla harcerek (żeńską – „B”)²⁷. W marcu 1918 r. Komendant ZHP ks. Jan Mauersberger otrzymał od warszawskiego generałgubernatorstwa polecenie o rozwiązaniu drużyn harcerskich. Antoni Ponikowski pełniący od maja 1916 r. funkcję kierownika Wydziału Pracy Zewnętrznej Naczelnej Komendy ZHP, a zarazem będący Ministrem Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego (dalej: WRiOP) objął wówczas patronat nad ZHP. Uznał, że harcerstwo działa przy szkołach podlegających jego resortowi. Dzięki jego decyzji uniknięto rozwiązania drużyn harcerskich. 5 kwietnia 1918 r. wydał okólnik regulujący wzajemne stosunki pomiędzy drużynami, a kierownikami szkoły. W następstwie tych działań utworzono w strukturach ministerstwa Komisję do spraw harcerstwa. Po nawiązaniu relacji pomiędzy Komendą Naczelną ZHP, a Komisją do spraw harcerstwa w maju 1918 r. powołano do życia Naczelny Inspektorat Harcerstwa Polskiego (dalej: NIHP), który pełnił tymczasową władzę dla harcerstwa w tzw. Królestwie Polskim²⁸.

W zaborze pruskim pierwsze informacje o rozwijającym się we Lwowie skautingu dotarły do Poznania z końcem 1911 r. W kwietniu 1912 r. Zarząd tamtejszego „Sokoła” postanowił wprowadzić metodę skautową do pracy z młodzieżą. Do przeprowadzenia szkolenia z ćwiczeń skautowych zaproszono ze Lwowa J. Grodyńskiego i T. Strumiłłę. Już w sierpniu 1912 r. w Poznaniu powołano do życia Skautową Komendę Dzielnicową. Jej miejsce w kwietniu 1916 r. zastąpiła Miejskowa Komenda Skautowa. Wychodząc naprzeciw dążeniom zjednoczeniowym wobec rozproszonych drużyn w grudniu 1916 r.,

²⁵ Tamże, s. nlb.

²⁶ Rozkaz dzienny L. 2. z dnia 29 listopada 1916 r., AAN, AZHP, Naczelnictwo – Sekretariat Generalny. Materiały do historii harcerstwa. Rozkazy, okólniki, instrukcje – 1916, sygn. 531, s. 20.

²⁷ Zob. Odprawa L. 4. Z dnia 3 marca 1917 r., Tamże, s. 20; AAN, AZHP, Sprawozdanie Naczelnictwa ZHP za czas od powstania NZHP do legalizacji Związku (11 VII 1919–1 IV 1920), sygn. 371, s. 12.

²⁸ G. Nowik, op. cit., s. 157.

podjęto decyzję o utworzeniu Głównej Kwatery na Rzeszę Niemiecką. Pełniła ona władzę zwierzchnią dla całego skautingu na terenie Rzeszy Niemieckiej²⁹.

Harcerstwo powstawało również w innych miejscach. Zaliczyć tutaj należy, chociażby teren Rusi i Rosji, aż po Syberię. Jego początki sięgają roku 1912, kiedy to Józef Dybowski i Władysław Nekrasz zakładają pierwszy zastęp „Kruków”. Na początku 1914 r. podjęto próbę nawiązania stosunków z ZNS oraz stworzono pierwszą miejscową komendę. W efekcie ustaleń ze Lwowem utworzono 26 listopada 1914 r. Związkową Komendę Skautową na Rusi³⁰. W następnym roku zmieniono jej nazwę na Naczelne Kierownictwo Harcerstwa (dalej: NKH) w Kijowie³¹. W wyniku pogarszających się stosunków z bolszewikami i licznymi prześladowaniami działaczy harcerskich podjęto w 1919 r. decyzję o przeniesieniu Naczelnictwa na teren Rzeczypospolitej³². Oficjalnie rozwiązanie struktur NKH odbyło się 3 stycznia 1921 r. W jej miejsce powstała Chorągiew Wołyńska³³. Ważnym wydarzeniem pierwszego okresu tworzenia polskiego skautingu było uczestnictwo polskich skautów ze wszystkich zaborów we wspólnej reprezentacji (pod wodzą A. Małkowskiego) na zlocie skautów w Birmingham w lipcu 1913 r. Występowali oni tam z flagą biało-czerwoną dając świadectwo patriotyzmu i odkłamania poglądu o byciu członkami delegacji austriackiej³⁴. W czasie I wojny światowej działalność harcerska znacząco uległa zahamowaniu ze względu na zmobilizowanie części instruktorów i skautów do armii zaborczych oraz wstępowanie kadry skautowej do Legionów Polskich mimo rozkazu Naczelnictwa „aby pracy nie przerywać i czekać, aż się sytuacja wyjaśni”³⁵. Na chwilę przed odzyskaniem przez Polskę niepodległości podjęto starania zjednoczenia organizacji skautowych z terenów wszystkich zaborów. W tym celu w dniach 29 i 30 czerwca 1918 r. odbyły się w Krakowie posiedzenia, na których m.in. wyłoniono Biuro Skautowe jako organ informacyjno-porozumiewawczy pomiędzy przedstawicielami polskich ośrodków skautowych. W rezultacie swoich prac zwołano na 1–2 listopada 1918 r. zjazd do Lublina, na którym

²⁹ Ibidem, s. 179–192.

³⁰ St. Sedlaczek, *Harcerstwo na Rusi i w Rosji 1913–1920*, Pamiętnik Kresowy, zeszyt I, Warszawa 1936, s. 12–15.

³¹ Ibidem, s. 24.

³² Ibidem, s. 61–64.

³³ Z. Izdebska, N. Majewska–Nekraszowa, *Cz. II. Wydział Wschodni, Naczelnictwa ZHP i jego działalność* [w:] *Związek Harcerstwa Polskiego na Wołyniu, Chorągiew Harcerki i harcerzy 1918–1939*, tom I, część I, Londyn 1997, s. 42–43.

³⁴ W. Błażejowski, op. cit., s. 48.

³⁵ Ibidem, s. 79.

postanowiono utworzyć wspólną dla wszystkich organizację – Związek Harcerstwa Polskiego³⁶.

1.2. Okres międzywojenny 1918–1939

Akt połączenia organizacji harcerskich z byłego zaboru pruskiego, Małopolski, Rusi i Rosji, Królestwa Kongresowego i Litwy w jedną organizację otworzył nowy etap w historii ruchu harcerskiego w Polsce. Zanim nastął spokój i względna normalność w nowo tworzonej Polsce trzeba było stawić czoła kolejnym wyzwaniom. Począwszy od 11 listopada 1918 r. do kwietnia 1923 r., trwały walki i spory o granice odrodzonego państwa, w których harcerki i harcerze czynnie wzięli udział. Mowa tu przede wszystkim o obronie Lwowa („orlęta lwowskie”), powstaniu wielkopolskim, trzech powstaniach śląskich, wojnie polsko-bolszewickiej i plebiscytach, prowadzonych na terenach spornych. Należy także wskazać statystykę tj. w latach 1918–1921 szeregi wojska polskiego (dalej: WP) zasilono ok. 6000 harcerzy, a do służby pomocniczej, zmobilizowano ok. 15000 osób. Z uwagi na tak wielkie zaangażowanie ZHP Ministerstwo Spraw Wojskowych wydało rozkaz, w którym ustalono, że jeżeli oddział wojskowy będzie liczył ponad 50% harcerzy może nosić nazwę „harcerski”³⁷. Zezwolono również na umieszczenie krzyża harcerskiego na mundurze wojskowym³⁸. Jak wskazywał J. Gaj w ten sposób m.in. ruch harcerski spełniał pokładane w nim nadzieje na wychowanie nowego pokolenia aktywnych obywateli – patriotów. Nie sposób pominąć osoby T. Strumiły, który wiosną 1918 r. został mianowany na stanowisko inspektora harcerskiego. Dzięki pełnionej funkcji starał się wytyczać kierunki ideowo-programowe w nowej rzeczywistości politycznej. Stał na stanowisku, że nie należy angażować instruktorów w rozgrywki partyjne. Ponadto był zwolennikiem nacjonalistycznego i chrześcijańsko-klerykalnego oblicza ZHP³⁹. W pierwszym powojennym dziesięcioleciu znaczący wpływ na działalność ZHP miała ciężka sytuacja gospodarcza kraju oraz kryzys ideowy związany z rozczarowaniem ludności powojenną rzeczywistością. Zmiana świadomości wśród Polek i Polaków, a także odbudowa

³⁶ J. Gaj, *Główne nurty ideowe w ZHP w latach 1918–1939*, Warszawa 1966, s. 61–62.

³⁷ *Harcerstwo w dwudziestolecie międzywojennym. Wybór, wstęp i opracowanie J. Rossman* [w:] Znak, miesięcznik, Kraków, rok XXXII, nr 314–315 (8–9), sierpień–wrzesień 1980, s. 1004.

³⁸ T. Sikorski, *Harcerze w wojnie polsko-bolszewickiej*, Kraków 2020, s. 15.

³⁹ J. Gaj, op. cit., s. 84.

nowopowstałego państwa wymagała czasu⁴⁰. Zanim harcerstwo otrząsnęło się z wydarzeń I wojny światowej już w styczniu 1919 r. dotyka je bolesna strata. W czasie misji wojskowej zginął A. Małkowski⁴¹. W lutym br. zachodzą jedne z pierwszych zmian organizacyjnych, a mianowicie powstał Wydział Wykonawczy NRH. Do jego podstawowych zadań należało porozumienie się z lwowskim „Sokołem” w sprawie ustalenia jego stosunku do harcerstwa w momencie przejścia opieki na ZHP przez Ministerstwo WRiOP⁴². W tym samym roku po raz pierwszy podano do wiadomości, że ogólna liczba harcerzy i harcerek wynosiła 37 tysięcy⁴³. W marcu 1920 r. odbył się pierwszy ogólnopolski spis harcerski⁴⁴. W lipcu NRH powołał na funkcję Przewodniczącego ZHP gen. Józefa Hallera⁴⁵. Bardzo ważnym momentem z perspektywy międzynarodowej była decyzja V Zjazdu NRH o wysłaniu akcesu do Międzynarodowego Biura Skautowego w Londynie⁴⁶. W grudniu 1920 r. Naczelnik Państwa – Józef Piłsudski przyjął prośbę władz ZHP o objęcie opieki nad ruchem harcerskim w Polsce. Stał się tym samym pierwszym Protektorem ZHP⁴⁷. W dniach 31 grudnia 1920–2 stycznia 1921 r. odbył się I Zjazd Walny ZHP, który kończył proces zjednoczenia harcerstwa⁴⁸. W przeddzień Zjazdu Naczelny Inspektorat Harcerski (dalej: NIH) sprawujący nadzór nad drużynami z terenu byłej Kongresówki przekazał swoją władzę Naczelniectwu ZHP (dalej: NZHP). Rozwiązano także ZNS we Lwowie⁴⁹. Pomimo organizacji wielu przedsięwzięć na początku lat 20. XX w. zauważyć można znaczny odpływ młodzieży z ZHP (tabela 1).

⁴⁰ *Związek Harcerstwa Polskiego w latach 1920–1939* [w:] *Harcerstwo*. Miesięcznik Związku Harcerstwa Polskiego, rok IX, nr 1 (94), styczeń 1967, s. 45.

⁴¹ W. Błażejowski, op. cit., s. 134–135.

⁴² *Ibidem*, s. 137.

⁴³ K. Koźniewski, *I zawsze krzyż oksydowany... . Refleksja nad historią Harcerstwa w Polsce 1911–1986*, Kraków 1989, s. 77.

⁴⁴ AAN, AZHP, Naczelniectwo – Sekretariat Generalny. Sprawozdanie Naczelnej Rady Harcerskiej (1918–1920), sygn. 370, s. 17.

⁴⁵ *Harcerstwo w dwudziestoleciu międzywojennym (...)*, op. cit., s. 1005–1006.

⁴⁶ W. Błażejowski, op. cit., s. 157.

⁴⁷ Tę honorową funkcję w omawianym przeze mnie okresie sprawowali także Stanisław Wojciechowski (1922–1926) oraz Ignacy Mościcki (1926–1939) Pełnili ją również prezydenci na uchodźstwie Stanisław Ostrowski i Edward Raczyński [w:] R. Stawicki, *Historia honorowego protektoratu sprawowanego nad polskim harcerstwem przez przywódców państwa polskiego od 1920 r.* Opracowania tematyczne OT–581, Kancelaria Senatu, Warszawa 2010, s. 3–4.

⁴⁸ *Związek Harcerstwa Polskiego w latach 1920–1939*, op. cit., s. 45.

⁴⁹ W. Błażejowski, op. cit., s. 158.

Rok	Liczba harcerek	Liczba harcerzy	Ogółem
1920	8 516	21 000	29 516
1921	16 922	31 317	48 239
1922	19 267	31 785	51 052
1923	16 900	31 326	48 226
1924	12 353	25 274	37 627
1925	13 182	27 569	40 751
1926	15 729	30 383	46 112
1927	17 805	31 079	48 884
1928	18 061	38 788	56 849
1929	20 671	41 480	62 151

Tabela 1. Stan liczbowy ZHP w latach 1920–1929. Opracowano na podstawie W. Błażejowski, op. cit., s. 338–339.

Wiązało się to przede wszystkim z faktem, że główny cel działalności harcerstwa, czyli odzyskanie niepodległości został zrealizowany. Wychodząc naprzeciw temu zjawisku harcerstwo, musiało postawić sobie nowe zadania i podjąć na nowo próbę zdefiniowania swojej roli w niepodległym kraju. Poza tym zauważalne było narastanie konfliktu pomiędzy „endecją” a „sanacją”, które przyczyniały się do tworzenia grupek postępowych instruktorów⁵⁰. Trwający spór ideowy przyczyniał się do tego, że działacze endeccy wykorzystywali młodzież harcerską do udziału w wystąpieniach antyludowych oraz do akcji łamania strajków⁵¹. Przejawem wspomnianych poszukiwań, a także podziałów było powstanie innych organizacji czerpiących z tradycji ZHP. Zaliczyć do nich można, chociażby działające w latach 20. XX w. Wolne Harcerstwo, przemianowane później na Zjednoczenie Wolnego Harcerstwa. Domagało się ono zerwania z militarystką i zachęcało do zwrotu w kierunku puszczania i indianizmu⁵². Rok 1923 nie należał do najłatwiejszym dla ruchu harcerskiego. Zasadniczy wpływ na ten stan rzeczy miał kryzys materialny, który dotknął obywateli ówczesnej Polski, w tym także ZHP⁵³. Narastające antagonizmy pomiędzy przedstawicielami dwóch obozów politycznych, których przedstawiciele zasiadali we władzach ZHP, cały czas były żywe. Mając świadomość zagrożeń płynących ze wzrostu wpływów piłsudczyków w harcerstwie, NZHP sympatyzujące z obozem endeckim wydało rozkaz, w którym jednoznacznie zabroniono udziału harcerkom/harcerzom w organizacjach o celach

⁵⁰ *Związek Harcerstwa Polskiego w latach 1920–1939*, op. cit., s. 46.

⁵¹ J. Gaj, op. cit., s. 90.

⁵² W. Hausner, *Skauting plus niepodległość (przygody z historią harcerstwa)*, Kraków 2008, s. 42.

⁵³ W. Błażejowski, op. cit., s. 170.

politycznych pod rygiem usunięcia z ZHP⁵⁴. W 1925 r. wybrano nowego Przewodniczącego ZHP⁵⁵ oraz po raz pierwszy Naczelnego Kapelana⁵⁶. Wybór tego ostatniego był pokłosiem aktywności endeckich działaczy harcerskich, którzy traktowali wychowanie religijne młodzieży harcerskiej jako priorytetowe w działalności ZHP⁵⁷. Do najważniejszych wydarzeń 1926 r. z całą pewnością należy powstanie przy Towarzystwie Uniwersytetu Robotniczego (dalej: TUR) – Czerwonego Harcerstwa TUR. Nowa organizacja działała głównie w środowiskach robotniczych. Charakteryzowała się oderwaniem od idei skautingu⁵⁸. Mimo wprowadzanych zmian programowych, organizacyjnych itd. nadal trwały ostre spęcia pomiędzy zwolennikami „endecji” i „sanacji”⁵⁹. Na Walnym Zjeździe w maju 1926 r. Piłsudczycy, mając po swojej stronie przedstawicieli kilku chorągwi, zażądali od władz ZHP zmiany stosunku do mniejszości narodowych i ograniczenie klerykalizmu. O zmianie dotychczasowego kierunku harcerstwa pisano również na łamach gazet poza harcerskich⁶⁰. Po „zamachu majowym” harcerstwo stało się obiektem większego zainteresowania władz państwowych. Lansowano wówczas hasło: „wychowania państwowego”⁶¹. Poszukiwania nowej formuły działania przyczyniły się także do rozwoju ruchu zuchowego oraz specjalności (w szczególności żeglarstwa). Przypada to na rok 1927. W tym samym czasie odbywał się Zjazd Walny, który nadal nie przyniósł zwycięstwa środowiskom piłsudczyków. Mimo tego przedstawiciele endecji czuli zagrożenie z ich strony⁶². Ważnym wydarzeniem roku 1928 było wręczenie gen. R. Baden-Powellowi Krzyża Komandorskiego z Gwiazdą Orderu Polonia Restituta. Wyróżnienie twórcy skautingu

⁵⁴ Rozkaz NZHP L. 26 z dnia 10 grudnia 1923 r. [w:] NZHP. Wiadomości Urzędowe, rok I, grudzień 1923 r., nr 12, s. 135.

⁵⁵ Został nim Roman Bniński. St. Sedlaczek, *Po pracach lwowskich* [w:] *Harc mistrz*. Miesięcznik Starszyny Harcerskiej. Organ Naczelnictwa Związku Harcerstwa Polskiego, rok VIII, nr 5, Warszawa, maj 1925, s. 55.

⁵⁶ Został nim ks. Antoni Bogdański. Z jego inicjatywy powstała sieć kapelanów w chorągwiach i innych środowiskach harcerskich, J. Gaj, *O klerykalizacji Związku Harcerstwa Polskiego w okresie międzywojennym* [w:] *Harcerstwo*, Miesięcznik Związku Harcerstwa Polskiego, rok VI, nr 61, kwiecień 1964, s. 59.

⁵⁷ J. Gaj, op. cit., s. 91.

⁵⁸ Zob. D. Protalińska, *Czerwone harcerstwo TUR w latach 1926–1939*, Warszawa 1965, s. 47; W czasie okupacji Czerwone Harcerstwo przeszło do konspiracji, włączając się do socjalistycznych organizacji podziemnych. Po zakończeniu II wojny światowej w wyniku podpisanego porozumienia w 1945 r. pomiędzy Komitetem Centralnym Organizacji Młodzieży TUR, a Naczelnictwem ZHP postanowiono nie wznowiać jego działalności. Członków włączono do struktur ZHP; R. Olszyna, *Czerwone Harcerstwo* [w:] *Harcerstwo*. Miesięcznik Związku Harcerstwa Polskiego, nr 9, grudzień 1959, s. 53.

⁵⁹ J. Gaj, op. cit., s. 88.

⁶⁰ *Harcerze w opozycji przeciwko katolicko-narodowemu naczelnictwu* [w:] *Kurjer Poranny*, rok 50, nr 95, Warszawa 7 kwietnia 1926 r., s. 4.

⁶¹ *Związek Harcerstwa Polskiego w latach 1920–1939*, op. cit., s. 46.

⁶² *Ibidem*.

przez polski rząd świadczyło o wymownej wdzięczności RP za stworzenie systemu wychowawczego, który w Polsce pozwalał na właściwe kształtowanie postaw młodych ludzi. Ponadto podkreślano tym fakt, że państwo było szczególnie zainteresowane opieką nad harcerstwem, co przejawiało się m.in. w przekazywaniu licznych subwencji pieniężnych na działalność⁶³. Walny Zjazd odbywający się w grudniu 1929 poruszał wiele kwestii ideowych m.in. endecy, wysuwali żądania w celu uzupełnienia prawa harcerskiego i uszczegółowienia pojęcia „służby Bogu”⁶⁴. Na początku lat 30. XX w. zauważalny był dynamiczny rozwój ruchu zuchowego w organizacji męskiej, którą zasadniczo rozbudował Aleksander Kamiński⁶⁵. W tym samym czasie zmieniło się podejście rządu sanacyjnego do sprawowania władzy tzw. silną ręką. Powstał „rząd pułkowników”. Rodził się wówczas podatny grunt na rozprawienie się z endeckimi działaczami harcerskimi. Pomocny w tych działaniach stał się Władysław Sieroszewski sanacyjny Inspektor harcerstwa w Ministerstwie WRiOP, który przed kilku laty krytykował endeckie NZHP. Wśród ówczesnych działań należałoby wymienić m.in. przenoszenie instruktorów z GK, czy też komend chorągwi na prowincję. Ostra krytyka NZHP uwidoczniła się także w prasie sanacyjnej. Ponadto władze państwowe nie zatwierdziły nowego statutu oraz wprowadzono cenzurę resortu oświaty nad korespondencją władz ZHP⁶⁶. Przełom nastąpił na Walnym Zjeździe w lutym 1931 r., podczas którego za ledwie jednym głosem na Przewodniczącego ZHP wybrano Michała Grażyńskiego. Naczelnikiem Głównej Kwatery Męskiej (dalej: GKM) został Antoni Olbromski, a Naczelniczką Głównej Kwatery Żeńskiej (dalej: GKŻ) została Jadwiga Wierzbiańska. Tym samym władza centralna całkowicie przypadła piłsudczykom⁶⁷. Znamienne jest także, że w latach 1929–1931 odbyły się aż trzy Walne Zjazdy ZHP co, pokazało jak bardzo, była napięta sytuacja w ówczesnym ZHP oraz jak bardzo ścierały się ze sobą frakcje polityczne, wzajemnie eliminując z działalności harcerskiej⁶⁸. W latach 30. XX w. nastąpił ożywiony rozwój ruchu harcerskiego. Doskonale obrazują to statystyki ilości członków (tabela nr 2).

⁶³ W. Błażejowski, op. cit., s. 201.

⁶⁴ *Związek Harcerstwa Polskiego w latach 1920–1939*, op. cit., s. 46.

⁶⁵ W. Błażejowski, op. cit., s. 230.

⁶⁶ J. Majka, op. cit., s. 65–66.

⁶⁷ *Ibidem*, s. 66.

⁶⁸ K. Koźniewski, op. cit., s. 136.

Rok	Liczba harcerek	Liczba harcerzy	Ogółem
1930	21 611	42 094	63 702
1931	24 141	44 569	68 710
1932	37 052	55 881	92 933
1933	50 461	85 443	135 904
1934	60 205	102 867	163 072
1935	62 429	103 471	165 900
1936	64 740	108 257	172 997
1937	69 343	120 925	190 268
1938	74 149	130 589	204 738

Tabela 2. Stan liczbowy ZHP w latach 1930–1938. Opracowano na podstawie W. Błażejowski, op. cit., s. 338–339.

Na kanwie zmian zachodzących w ZHP w latach 30. XX w. narodził się ruch wędrowniczy. Po przejęciu władzy przez osoby związane ze środowiskiem sanacyjnym zmienił się całkowicie kierunek wychowawczy organizacji z kładącej nacisk na wychowanie etyczne na organizację propagującą nakaz służby społecznej. Cześć instruktorów rozumiała to jako pogłębienie podporządkowania się władzom państwowym. Inni uważali to jako szansę na rozwój i okazję wprowadzenia nowych form pracy. Wiele środowisk harcerskich w tamtym czasie prowadziło ożywioną pracę przy wsparciu wojska, władz administracyjnych, oświatowych, a także finansowym i sprzętowym⁶⁹. W 1931 r. ponownie zajęto się kwestią Statutu ZHP. Zgodnie z wizją M. Grażyńskiego harcerstwo powinno również mieć status stowarzyszenia wyższej użyteczności publicznej obok Polskiego Czerwonego Krzyża, Ligi Obrony Przeciwlotniczej Państwa, Związku Straży Pożarnych itd. Dostosowanie do tych planów wymagało czasu. Skutkowało to także dalszym podporządkowaniem władzy państwowej. XIII Zjazd Walny ZHP, który odbywał się w Katowicach w dniach 22–23 kwietnia 1933 r. podjął decyzję o przesłaniu wniosku o zarejestrowanie ZHP jako stowarzyszenia wyższej użyteczności⁷⁰. W maju 1935 r. zmarł Marszałek J. Piłsudski. Władzę po nim objął Edward Rydz-Śmigły, który kontynuował politykę swojego poprzednika. Ideowo-polityczne postawy nie uległy w ZHP żadnym znaczącym zmianom⁷¹. Ważnym wydarzeniem w br. była organizacja Jubileuszowego Zlotu

⁶⁹ Ibidem, s. 145.

⁷⁰ *Harcerstwo w dwudziestoleciu międzywojennym (...)*, op. cit., s. 1014.

⁷¹ J. Majka, op. cit., s. 67.

Harcerstwa w Spale, w którym wzięło udział ponad 25 tys. harcerek i harcerzy z Polski i zagranicy. Po licznych zawieruchach politycznych władze państwowe w 1936 r. ostatecznie zatwierdziły nowy Statut ZHP. Ujęto w nim kilka sformułowań, które ściśle wiązały ZHP z państwem⁷². W 1937 r. pomimo licznych sprzeciwów M. Grażyński włączył ZHP do Obozu Zjednoczenia Narodowego⁷³. Ponadto w br. nawiązano współpracę z Hitlerjugend. Przejawem tej relacji było zorganizowanie wymiany młodzieży⁷⁴. Bratanie się z młodymi hitlerowcami spotkało się z falą krytyki⁷⁵. Pod koniec lat 30. XX w. zaczęły pojawiać się nowe środowiska lewicowe. Do najważniejszych z nich zaliczyć można Krąg Instruktorów im. M. Bema. Wysuwali liczne postulaty programowe i organizacyjne, wśród których pojawiło się m.in. żądanie demokratyzacji ZHP i stworzenia samorządu instruktorskiego⁷⁶. Rozrost organizacji, a także rozwój zainteresowań wymuszał wprowadzenie nowych rozwiązań w działalności harcerskiej. Przejawiało się to w tworzeniu drużyn specjalnościowych, propagujących turystykę, szybownictwo, baloniarstwo, łucznictwo, narciarstwo, krótkofalarstwo itd. Najpopularniejszą specjalnością stało się żeglarstwo. ZHP był również aktywny na arenie międzynarodowej. O. Małkowska reprezentowała organizację w budowaniu WAGGGS⁷⁷. Reprezentacje ZHP uczestniczyły w skautowych Jamboree w Danii (1924), Anglii (1929), na Węgrzech (1933) i w Holandii (1937), zyskując podziw skautów z całego świata⁷⁸.

1.3. Okres II wojny światowej 1939–1944

Marginalizacja Niemiec na arenie międzynarodowej po przegranej w I wojnie światowej i niekorzystne postanowienia traktatu wersalskiego z 1919 r. wywołały ogólne

⁷² Mowa tu o § 3, gdzie czytamy, że „*Patronem ideowym Związku Harcerstwa Polskiego jest Marszałek Józef Piłsudski*”. W § 4 ust. b) natomiast ujęto, że „*Z.H.P. ma na celu: (...) przygotowanie młodzieży do świadomej, czynnej i ofiarnej służby dla Państwa Polskiego, opartej na Jego umiłowaniu i żołnierskiej gotowości do Jego obrony, bezinteresowności, karność obywatelskiej i honorze*” [w:] M.P. 1936 nr 92 poz. 173, Zarządzenie Rady Ministrów z dnia 8 kwietnia 1936 r. o nadaniu statutu stowarzyszeniu "Związek Harcerstwa Polskiego".

⁷³ *Związek Harcerstwa Polskiego w latach 1920–1939*, op. cit., s. 47.

⁷⁴ *Wymiana młodzieży między Związkiem Harcerstwa Polskiego a Hitler Jugend* [w:] *Harcerstwo. Organ Naczelnictwa Związku Harcerstwa Polskiego*, rok IV, nr 3–4, lipiec–grudzień, Warszawa 1937, s. 204–206.

⁷⁵ *Związek Harcerstwa Polskiego w latach 1920–1939*, op. cit., s. 47.

⁷⁶ *Związek Harcerstwa Polskiego w latach 1920–1939*, op. cit., s. 47–48.

⁷⁷ WAGGGS – World Association of Girl Guides and Girl Scouts, tłum. Światowe Stowarzyszenie Dziewcząt Przewodniczek i Dziewcząt Skautek.

⁷⁸ R. Polaszewski, *Historia harcerstwa w pigulce* [w:] *Czuwaj* nr 5/2011, s. 16–17.

niezadowolenie elit niemieckich. Do grona osób publicznie potępiających tamten kompromis, a także głoszących hasła odbudowy potęgi Niemiec z całą pewnością zaliczyć można Kanclerza Niemiec Adolfa Hitlera. Po objęciu przez niego rządów w styczniu 1933 r. nastąpiła fundamentalna zmiana sposobu uprawiania polityki. Napięta sytuacja polityczna w Europie związana z działaniami hitlerowskich Niemiec pozwoliła Polsce wykorzystać moment na zajęcie części Śląska Cieszyńskiego. Ziemie te były od 1920 r. elementem sporu z Czechosłowacją. W związku z tą sytuacją Naczelniczka Harcerek 24 września 1938 r. powołała do życia Pogotowie Harcerek⁷⁹. Od tamtego momentu harcerki podejmowały liczne aktywności tj. tworzenie punktów sanitarnych, punktów gospodarczych (wydawanie posiłków), punktów opieki nad dziećmi czy punktów informacyjnych. Na wiosnę 1939 r. powołano komendantki Pogotowia w poszczególnych chorągwiach⁸⁰. Organizacja Harcerzy zabrała się za tożsame działania kilka miesięcy później. Dopiero w maju 1939 r. utworzyła Komisję Pogotowia⁸¹ a samych komisarzy Pogotowia w chorągwiach, mianowano w czerwcu⁸². Widmo zbliżającej się wojny wisiało w powietrzu. Już w maju 1939 r. na łamach Wiadomości Urzędowych NZHP pojawiały się cytaty, które nawiązywały do tego wydarzenia np. „Niech przeto nie myśli wróg żaden, czy nieprzyjaciel, że ziemię naszą znaleźć może bezbronną. Staniemy jak zawsze jeden obok drugiego, by dać za Ojczyznę życie”⁸³. Wojna wybuchła szybciej niż się spodziewano. Władze ZHP musiały błyskawicznie podjąć właściwe kroki w obliczu wielkiej katastrofy, która dotknęła wówczas Polskę. Po wybuchu wojny na jednym z zebrań w Warszawie w dniu 27 września 1939 r. harcerki, jak i harcerze podjęli decyzję o przejściu ZHP do konspiracji. W późniejszym czasie przyjęto kryptonimy. Harcerze używali nazwy „Szare Szeregi” a Harcerki, posługiwały się trzema w różnych okresach: Organizacja Harcerek (w latach 1939-1940), Związek Koniczyn (w latach 1940-1943) i od 1943 r. Bądź Gotów. W wojsku natomiast wykorzystywano jedną nazwę „Szare Szeregi”. Takie określenie przyjęło się również w społeczeństwie. Jednak, w niektórych dokumentach wojskowych odnaleźć można rozróżnienie na „Szare Szeregi Żeńskie” i „Szare Szeregi Męskie”⁸⁴. Od samego początku działań wojennych wielu

⁷⁹ Rozkaz Naczelniczki Harcerek L. 13 z dnia 24 września 1938 r. [w:] NZHP. Wiadomości Urzędowe, rok 16 (XVII), nr 8, Warszawa, październik 1938 r., s. 156.

⁸⁰ A. Zawadzka, op. cit., s.187–191.

⁸¹ Rozkaz Naczelnika Harcerzy L. 13 z dnia 10 maja 1939 r., op. cit., s. 112.

⁸² Rozkaz Naczelnika Harcerzy L. 16 z dnia 10 czerwca 1939 r. [w:] NZHP. Wiadomości Urzędowe, rok 17 (XVIII), nr 6, Warszawa, czerwiec 1939 r., s. 135–136.

⁸³ Ibidem, s. 103.

⁸⁴ *Harcerki 1939–1945* pod red. Krystyny Wyczańskiej, Warszawa 1983, s. 32–33.

działacze harcerskich wzięło czynny udział w obronie suwerenności kraju. Do najważniejszych miejsc zaliczyć można: Warszawę, Gdynię, KłECKO, Katowice, Grodno itd. Szare Szeregi realizowały program wychowania Dziś – Jutro – Pojutrze („Dziś” – bieżąca walka konspiracyjna, „Jutro” – powstanie przeciwko okupantowi, „Pojutrze” – odbudowa wolnej Polski)⁸⁵. Harcerki natomiast zaangażowały się w działalność pomocniczą tj. w służbę wojskową (sanitarna i łącznościową), opiekę nad sierotami i więźniami⁸⁶. Konspiracyjne harcerstwo działało na terenie niemal całej okupowanej II Rzeczypospolitej. Szare Szeregi podzielone były na trzy grupy wiekowe: „Zawiszacy” (12-15 lat) – pełnili służbę pomocniczą, „Bojowe Szkoły” – zajmowali się akcją propagandową i uczestniczyli w tzw. małym sabotażu. Ostatnią grupą były „Grupy Szturmowe” – uczestniczyli w akcjach bojowych⁸⁷. Członkowie obu organizacji podczas całej okupacji wielokrotnie narażali swoje zdrowie, a nawet życie, wierząc, że ich trud nie pójdzie na marne i doczekają wolnej Polski. Oblicza się, że w wyniku działań wojennych (w tym w Powstaniu Warszawskim i kampanii wrześniowej), w obozach koncentracyjnych, w wyniku aresztowań, w śledztwach i więzieniach, a także aktywności partyzanckiej zginęło ok. 5000 harcerzy⁸⁸. W przypadku harcerek szacuje się, że śmierć poniosło przeszło 500 os., podobnie jak u harcerzy najwięcej z nich poległo w trakcie Powstania Warszawskiego, w więzieniach i obozach koncentracyjnych⁸⁹. Do dziś są to wyłącznie niepełne statystyki, ponieważ cały czas odkrywane są miejsca dokonywanych wobec nich zbrodni. Konspiracyjny ZHP to nie jedyna organizacja harcerska, która zeszła do podziemia w pierwszych miesiącach wojny. Na kanwie trwających od lat 30. XX w. sporów ideowych powołano do życia m.in. Harcerstwo Polskie, które przyjęło później kryptonim Hufce Polskie. Przyczyną rozłamu był fakt, że członkowie nowopowstałej organizacji sprzeciwiali się decyzjom podjętym we wrześniu 1939 r. przez kilku członków NRH pozostałych w okupowanym kraju. Nie uznawali m.in. wyboru Naczelnika Harcerzy hm. Floriana Marciniaka. Podkreślali w tym zakresie sprzeczność z zapisami Statutu ZHP. Harcerstwo Polskie posiadało swoje władze z hm. Stanisławem Sedlaczkiem jako Naczelnikiem na czele. Pragnęło stanowić nową jakość, nawiązując do

⁸⁵ St. Broniewski, *Szare Szeregi. Notatka historyczna o pracy harcerstwa w czasie okupacji niemieckiej*, Warszawa 1947, s. 11.

⁸⁶ G. Korneć, *Dokumenty sprawozdawcze Naczelnika Szarych Szeregów z działalności oddziałów bojowych podziemnego Związku Harcerstwa Polskiego 1939–1945* [w:] *Szkice Podlaskie*, t. 16, Siedlce 2008, s. 112.

⁸⁷ Ibidem, s. 111–112.

⁸⁸ „*Harcerze Szarych Szeregów*” [w:] <https://dzieje.pl/aktualnosci/harcerze-szarych-szeregow>, dostęp 9 marca 2023.

⁸⁹ *Harcerski 1939–1945 (...)*, op. cit., s. 458–459.

przedwojennego harcerstwa, a nie być postrzeganą jako alternatywa „Szarych Szeregów”⁹⁰. W tym celu opierały się na zasadach konsekwentnie głoszonych jeszcze w okresie międzywojennym tj. „1. Harcerstwo jest ruchem narodowym mającym na celu dobro Polski i wychowanie Polaków na dzielnych obywateli-żołnierzy. 2. Harcerstwo opiera swoje zasady moralne na nauce Chrystusa – jest organizacją chrześcijańską. 3. Harcerstwo jest organizacją o wysokich wymaganiach etycznych – stąd musi pomnażać się nie w drodze »poboru« masowego, ale przez staranną rekrutację dobierać najodpowiedniejszych. 4. Harcerstwo nie przyjmuje do swych szeregów nie Polaków – przede wszystkim Żydów – jest organizacją polską. 5. Harcerstwo jest organizacją społeczną tj. nie może uzależniać się od biurokracji państwowej”⁹¹. Wśród innych instytucji i organizacji konspiracyjnych w latach 1939–1945 należy wymienić jeszcze: Harcerstwo Narodowe, Harcerstwo Katolickie, czy też Szare Szeregi Narodowe⁹². Najbardziej heroiczną działalnością podziemnego harcerstwa był udział w Powstaniu Warszawskim (1 sierpnia–2 października 1944 r.). W powstaniu walczyły harcerskie bataliony „Zośka”, „Parasol”, „Wigry” i „Gustaw” oraz wiele mniejszych oddziałów. Instruktorzy i harcerski prowadziły szpitale polowe, służyły jako łączniczki i przewodniczki w kanałach. Najmłodszy działali jako listonosze Harcerskiej Poczty Polowej.

1.4. Powojenna odbudowa 1944– (1950)

Wraz ze zbliżającym się zakończeniem II wojny światowej wielkie mocarstwa tzn. Anglia, USA i Związek Radziecki ustaliły kształt powojennej Europy i świata. Państwo polskie znalazło się pod wpływem Związku Radzieckiego. Zdawano sobie wówczas sprawę, że takie rozwiązanie nie satysfakcjonuje polskich władz, jednakże żadne państwo zwycięskie nie było wówczas gotowe na przeciwstawienie się Józefowi Stalinowi. Pamiętano o wielkich zasługach społeczeństwa polskiego w tworzeniu kolacji antyhitlerowskiej. Mimo to trzeba było zgodzić się na ten, niekorzystny z punktu widzenia interesów Polski, kompromis. W celu utworzenia nowego ośrodka władzy

⁹⁰ G. Ciura, *Pełnić służbę Bogu i Polsce. Harcerstwo Polskie („Hufce Polskie”) 1939–1945*, Warszawa 1998, s. 35–38.

⁹¹ *Harcerstwo. Zarys podstaw ideowych i organizacji. Próby*, pod red. Sasa (St. Sedlaczek), Lwów 1939, s. 6.

⁹² G. Ciura, op. cit., s. 37.

Stalin utworzył Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego (dalej: PKWN). Pełnił on do 31 grudnia 1944 r. tymczasowy organ władzy wykonawczej w Rzeczypospolitej Polskiej. Równocześnie z tworzącym się nowym ośrodkiem władzy w Polsce w 1944 r. na terenach wyzwolonych zaczęły powstawać pierwsze drużyny harcerskie. Odrodzeniem ruchu harcerskiego zainteresowane były różne organizacje młodzieżowe. Odzwierciedlał to skład personalny pierwszej Tymczasowej Naczelnej Rady Harcerskiej (dalej: TNRH)⁹³. ZHP stało się również obiektem zainteresowań ze strony Polskiej Partii Robotniczej i Polskiej Partii Socjalistycznej, chcących jego podporządkowania. Dla uwiarygodnienia harcerstwa w oczach społeczeństwa minister oświaty powołał nowy skład TNRH, w którym pojawili się działacze przedwojenni m.in. Wiktoria Dewitzowa, Janusz Wierusz-Kowalski czy Józef Sosnowski. Istniał natomiast spór dotyczący włączenia się w pracę harcerstwa instruktorów z Szarych Szeregów, ze względu na możliwość utraty kontroli przez władze państwowe nad działalnością ZHP. W wyniku kompromisu postanowiono powołać na funkcję wiceprzewodniczącego ZHP A. Kamińskiego. Wracali również inni działacze z szaroszeregowej kadry instruktorskiej⁹⁴. Podjęto również starania celem odzyskania utraconego w trakcie okupacji niemieckiej majątku harcerskiego⁹⁵. Harcerki i Harcerze aktywnie włączyli się w odbudowę zniszczonego kraju oraz zagospodarowania ziem zachodnich w ramach funkcjonującego programu Harcerskiej Służby Polsce⁹⁶. Wpływ władz na działalność ZHP cały czas się nasilał. W efekcie tego narastał sprzeciw wielu instruktorów oraz środowisk harcerskich przeciw tym zabiegom. Przejawem frustracji były m.in. sytuacja w Wielkopolsce, gdzie harcerze zamordowali działacza Związku Walki Młodych (dalej: ZWM)⁹⁷ oraz wydarzenia podczas zlotu młodzieżowego „Trzymamy straż nad Odrą” w Szczecinie w czerwcu 1946 r. Doszło tam do konfrontacji członków komunistycznego ZWM z harcerzami z ZHP, którzy otwarcie popierali opozycyjne Polskie Stronnictwo Ludowe i jego przywódcę Stanisława Mikołajczyka. W wyniku zamieszek zginęły dwie harcerki, a dwie zostały

⁹³ W jej składzie znalazło się 2 przedstawicieli ZWM, dwie osoby z OM TUR oraz jedna osoba z ZWM RP Wici, J. Kwiek, *Związek Harcerstwa Polskiego w latach 1944–1950. Powstanie. Rozwój. Likwidacja*, Toruń 1995, s. 32.

⁹⁴ Ibidem, s. 36.

⁹⁵ Komunikat NZHP L. 1 w sprawie przejęcie dawnego majątku harcerskiego oraz w sprawach gospodarczych z dnia 17 kwietnia 1945 [w:] NZHP. Wiadomości Urzędowe, rok 18 (XVIII), nr 1, Warszawa, czerwiec 1945, s. 4–5.

⁹⁶ List Sekretarza Generalnego ZHP Pelagii Lewińskiej do Biura Politycznego KC PPR relacjonujący przebieg odprawy Komendantek i Komendantów oraz niektórych funkcyjnych Komend Chorągwi inaugurującej program „*Harcerskiej Służby Polsce*”, [w:] K. Persak, *Dokumenty do dziejów PRL. Komuniści wobec harcerstwa 1944–1950*, Warszawa 1998, s. 122–124.

⁹⁷ E. Głowacka-Sobiech, *Harcerstwo w Polsce w latach 1944–1990*, Poznań 2013, s. 59.

ranne⁹⁸. Te sytuacje dały „paliwo” władzy komunistycznej do wprowadzenia stosownych zmian dążących do zawłaszczenia organizacji. Wprowadzanie do kierownictwa ZHP przedstawicieli partii rządzącej miało na celu niszczenie autonomii harcerstwa. Zaczęto także eliminować działaczy przedwojennych i tych związanych z Szarymi Szeregami⁹⁹. Wielu z nich odchodziło samowolnie, manifestując tym samym swój sprzeciw wobec zmian zachodzących w harcerstwie. Widoczne efekty przemian w ZHP zaobserwować można w obszarze organizacyjnym. Jesienią 1948 r. rozpoczęto proces scalania harcerstwa żeńskiego i męskiego. Jako pierwsze połączyły się Główne Kwatery (1 września 1948 r.). Od października 1948 r. do kwietnia 1949 r. przeprowadzono akcję połączeniową w chorągwiach. Ten sam proces w hufcach trwał aż do końca 1949 r. Działania te wykorzystywano do usunięcia z harcerstwa zwolenników przedwojennego harcerstwa. Spotkały się one z ogromnym sprzeciwem harcerek i harcerzy. W efekcie tego w wielu miejscach zanikała działalność harcerstwa. Potwierdzały to również statystyki liczbowe członków ZHP (tabela 3).

Rok	Liczba harcerek	Liczba harcerzy	Ogółem
1945	ok. 75 000	ok. 150 000	ok. 225 000
1946	95 349	142 400	237 749
1947	114 704	155 305	270 009
1948	130 625	165 912	295 537
1949	brak danych	brak danych	ok. 267 000
1950	brak danych	brak danych	ok. 500 000

Tabela 3. Stan liczbowy ZHP w latach 1946–1950. Opracowano na podstawie J. Kwiek, op. cit., s. 77 i 119.

Zmieniono także przedział wieku dla młodzieży chcącej wstąpić do organizacji (od 7 do 15 lat). Zachęcano przekazywać starszą młodzież w szeregi Związku Młodzieży Polskiej (dalej: ZMP). W maju 1949 r. polecono wycofać przedwojenne książki i podręczniki m.in. R. Baden-Powella, A. Kamińskiego, J. Sosnowskiego¹⁰⁰. W czerwcu 1949 r. NZHP wysłało list do Międzynarodowego Biura Skautowego informujący o zerwaniu z ruchem skautowym¹⁰¹. Zmieniono także odznakę organizacyjną na tzw.

⁹⁸ Ibidem, s. 52–54.

⁹⁹ Ibidem, s. 59.

¹⁰⁰ J. Kwiek, op. cit., s. 113–117.

¹⁰¹ Ibidem, s. 65.

„Czuwajkę”, wycofując tym samym krzyże harcerskie, lilijki itd. W lipcu 1950 r. Rada Naczelna ZHP (dalej: RN ZHP) podjęła decyzję o włączeniu aparatu etatowego ZHP do aparatu ZMP. W związku z tym zaczęto tworzyć wydziały harcerskie w zarządach ZMP. 6 września Minister Oświaty wydał instrukcję o organizacji harcerstwa w szkołach¹⁰². 18 października br. Zarząd Główny ZMP (dalej: ZG ZMP) wydał instrukcję o opiece i kierownictwie nad drużynami harcerskimi przez organizacje ZMP i o roli przewodników drużyn w szkołach¹⁰³. Proces włączania członków i struktur ZHP do ZMP przyczynił się do zaprzestania działalności przedwojennego harcerstwa na kilka lat.

1.5. Okres OH ZMP i OHPL (1950) – 1956

Od stycznia 1951 r. można mówić o formalnym istnieniu Organizacji Harcerskiej ZMP (dalej: OH ZMP), która była całkowitym zaprzeczeniem przedwojennego harcerstwa. Mimo tego należy zauważyć, że to z jej szeregów pochodziła część działaczy harcerskich, którzy obejmowali później funkcje kierownicze w ZHP i mieli wymierny wpływ na kształt organizacji aż do końca lat czterdziestych XX w. (Jerzy Majka, Jacek Kuroń, Adam Kiewicz, Wiktor Kinecki, Jerzy Wojciechowski, Stanisław Bohdanowicz itd.)¹⁰⁴. Głównym założeniem nowej organizacji było wychowanie harcerzy w duchu ideologii partii i przygotowanie do udziału w budownictwie socjalizmu. Uczono ich miłości do Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich (dalej: ZSRR) i partii, a nienawiści do wroga. Uważano, że czas „harcerstwa” ma przygotować do wstąpienia do ZMP¹⁰⁵. OH ZMP miał być organizacją masową. Pod koniec 1954 r. liczyła 1,5 mln członków, co stanowiło 60% ogółu uczniów szkół podstawowych (z klas III – VII)¹⁰⁶. Część instruktorów i harcerzy przeszła do podziemia, tworząc tzw. drugą konspirację harcerską. Na terenie Polski funkcjonowało ok. 100 organizacji, opartych na działalności o charakterze patriotycznym i niepodległościowym. Zabezpieczano także harcerskie pamiątki, które niszczone, aby wymazać „przedwojenne harcerstwo” ze świadomości społeczeństwa. Za swoją działalność instruktorzy i harcerze

¹⁰² Dz.U. Ministerstwa Oświaty, nr 17, poz. 219–231, Warszawa, 12 września 1950, *Instrukcja o organizacji harcerstwa w szkole* stanowiąca załącznik do zarządzenia Ministra Oświaty z 6 września 1950 r. (Nr II W–4758/50), s. 197–199.

¹⁰³ A. Kiewicz, *Harcerstwo w Polsce Ludowej*, Wrocław 2003, s. 109–112.

¹⁰⁴ St. Czopowicz, *Szczera wola i zniewolenie. Harcerstwo w Polsce 1945–1980. Zarys problematyki ideowej i wychowawczej*, Warszawa 2010, s. 156.

¹⁰⁵ Ibidem, s. 160–161.

¹⁰⁶ A. Kiewicz, op. cit., s. 124.

byli tropieni przez służby specjalne, a złapanych stawiano przed sądami i skazywano na wieloletnie wyroki więzienia. W efekcie prowadzenia działalności sprzeczej z wcześniejszymi harcerskimi metodami pracy OH ZMP coraz częściej napotykało trudności organizacyjne i borykało się z niezadowoleniem dzieci i młodzieży. Głosy krytyki wybrzmiewały również podczas obrad Plenum ZG ZMP. W tym celu w połowie lat 50. XX w. na fali odwilży podjęto próbę reformowania organizacji harcerskiej¹⁰⁷. Powrócono do niektórych metod harcerskich. Przyjęto nowy tekst Prawa i Przyrzeczenia Harcerskiego¹⁰⁸. Wprowadzane zmiany doprowadziły do wyodrębnienia się w sierpniu 1956 r. autonomicznej Organizacji Harcerskiej Polski Ludowej (dalej: OHPL)¹⁰⁹.

1.6. Harcerstwo w latach 1956–1989

Po odwilży gomułkowskiej w październiku 1956 r. powstała szansa na odbudowę ZHP. Wykorzystała ją OHPL, chcąc usamodzielnienia od ZMP. W dniu 22 listopada br. w Warszawie powołano do życia Komitet Organizacyjny Harcerstwa (dalej: KOH), w składzie którego znaleźli się m.in. Zofia Zakrzewska, Wiktoria Dewitzowa, Stanisław Broniewski, Aleksander Kamiński, Jerzy Majka oraz Roman Muranyi. Wydali deklarację o odnowie harcerstwa w ramach OHPL-u, wzywając byłych instruktorów ZHP do współpracy. Środowisko krakowskie reprezentowane przez Mariana Wierzbiańskiego – przedwojennego wiceprzewodniczącego ZHP uznające ciągłość prawną ZHP odmówiło poparcia stanowiska KOH. Z powodu braku akceptacji kierunku działania KOH już 28 listopada br. przestał funkcjonować. Próby utworzenia ZHP nadal podejmowano. Prowadzono wiele rozmów i organizowano niemniej spotkań. Apelowano do wszystkich środowisk harcerskich w Polsce o podjęcie działań zmierzających do powstania ZHP na ich terenach. Przykładowo Krakowska Komenda Chorągwi ZHP powstała 4 grudnia 1956 r. informując o reaktywowaniu organizacji w oficjalnym piśmie do ministra oświaty¹¹⁰. Kolejnym krokiem na drodze do powstania ZHP był tzw. Zjazd Łódzki, który odbywał się w grudniu 1956 r. W trakcie obrad kadra OHPL, instruktorzy z Szarych Szeregów oraz kadra z Krakowa i innych miast doszła do porozumienia w kwestii utworzenia ZHP.

¹⁰⁷ Ibidem, s. 133–135.

¹⁰⁸ Ibidem, s. 139–140.

¹⁰⁹ Ibidem, s. 144.

¹¹⁰ B. Rybski, *Wspomnienia z pracy w Krakowskiej Komendzie Chorągwi w latach 1956–1959* [w:] *Komendanci Chorągwi Krakowskiej ZHP z lat 1956–1996 o swojej pracy* pod red. J. Wojtyczy, K. Wojtyczy, Kraków 1999, s. 10–12.

Ostateczna decyzja o powstaniu ZHP i powołaniu Naczelnej Rady Harcerskiej zapadała 10 grudnia 1956 r. Na Przewodniczącego ZHP powołano A. Kamińskiego a naczelniczką, została Z. Zakrzewska¹¹¹. Przywrócono umundurowanie, hymn oraz oznaczenia harcerskie tj. krzyż i lilijkę¹¹². Liczebność ZHP w grudniu 1956 r. wynosiła 600 316 członków¹¹³. Wydawało się, że przy aprobacie władz państwowych odradzało się przedwojenne harcerstwo, jednakże kierownictwo PZPR i podlegli mu partyjni instruktorzy podejmowali liczne działania zapobiegające rozwojowi klerykalnego, reakcyjnego harcerstwa. Partia uważała, że organizacja powinna mieć charakter świecki, wychowywać młodzież do budowy ustroju socjalistycznego i pozostać pod ideowym przewodnictwem partii¹¹⁴. Tym samym możliwość funkcjonowania ówczesnego ZHP okupiono wyrażeniem zgody na ścisłą współpracę z rządzącą w Polsce PZPR. Mimo nacisków ze strony władzy państwowej w ciągu dwóch pierwszych lat udało się odtworzyć struktury ZHP, a także przeszkolić nowych instruktorów. W gronie środowisk harcerskich trwał spór o oblicze ideowe harcerstwa. Przenikały się różne nurty światopoglądowe. Większość kadry instruktorskiej Związku stanowili byli działacze OHPL stąd też przeforsowano bezwarunkowe podporządkowanie poleceniom władz partyjnym. W podobnym tonie wypowiadał się m.in. J. Kuroń – przedstawiciel warszawskiego Hufca Walterowskiego ZHP. Rzeczywisty wpływ na funkcjonowanie ZHP przejęła PZPR. W efekcie tych działań wielu instruktorów z A. Kamińskim na czele w 1958 r. odeszło z organizacji. Potwierdzeniem kierunku prowadzonej polityki harcerstwa były słowa Władysława Gomułki – I sekretarza Komitetu Centralnego PZPR (dalej: KC PZPR) na II Zjeździe ZHP w kwietniu 1959 r. „I myślę się głęboko ci wszyscy, którzy na dzisiejsze zadania harcerstwa chcieliby patrzeć wczorajszym spojrzeniem. Życie rozwija się, idzie naprzód. W życiu narodu nie ma i nie może być powrotu do okresu, który minął w bezpowrotną przeszłość. Źródeł inspiracji młodzieńczych można dziś szukać tylko w ideach socjalizmu”¹¹⁵. Uchwalony w br. Statut ZHP podkreślił

¹¹¹ A. Friszke, *Związek Harcerstwa Polskiego 1956–1963. Społeczna organizacja wychowawcza w systemie politycznym PRL*, Warszawa 2016, s. 17–18.

¹¹² K. Persak, *Odrodzenie harcerstwa w 1956 r.*, Warszawa 1996, s. 164.

¹¹³ E. Głowacka-Sobiech, *Związek Harcerstwa Polskiego od „Zjazdu Łódzkiego” do 1973 r.* [w:] *Między Kamińskim i Kurońem. Ewolucja Związku Harcerstwa Polskiego w latach 1956–1964* pod red. M. Wenklara, Kraków 2021, s. 99.

¹¹⁴ W. Hausner, M. Wierzbicki, *Sto lat harcerstwa*, Warszawa 2015, s. 212.

¹¹⁵ *Ibidem*, s. 213–215.

świeckość organizacji oraz brak powiązania ze światowym skautingiem¹¹⁶. ZHP stała się organizacją masową (tabela 4).

Rok	Ogółem	Rok	Ogółem
1956	600 316	1966	1 752 215
1957	749 370	1967	1 880 948
1958	578 316	1968	2 000 995
1959	593 494	1969	2 033 374
1960	728 941	1970	2 078 636
1961	916 277	1971	2 047 102
1962	1 021 348	1972	2 056 602
1963	1 130 066	1973	2 258 440
1964	1 340 044	1974	2 484 443
1965	1 561 112	1975	2 680 252

Tabela 4. Rozwój liczebny ZHP w latach 1956–1975. Opracowano na podstawie: *Leksykon harcerstwa*, op. cit., s. 405 oraz E. Głowacka-Sobiech, *Związek Harcerstwa Polskiego od "Zjazdu Łódzkiego" do 1973* [w:] *Między Kamińskim i Kuroniem. Ewolucja Związku Harcerstwa Polskiego w latach 1956–1964*, pod red. M. Wenklara, s. 99.

Faktyczną władzę w harcerstwie sprawował przez cały okres PRL tzn. aparat etatowy (przede wszystkim instruktorzy zatrudnieni na umowę o pracę). Pozostali członkowie, pełniący społeczne funkcje pozbawiono prawa decydowania w najważniejszych kwestiach organizacyjnych. Decyzję o obsadzie komend hufców, chorągwi oraz GK podejmowały właściwe komitety partyjne. Zbiórki i konferencje sprawozdawczo-wyborcze pełniły jedynie funkcję zatwierdzania kadrowych „propozycji” etatowych pracowników ZHP¹¹⁷. Należy jeszcze dodać, że w 1957 r. powstała najstarsza polska niepubliczna stacja radiowa „Rozgłównia Harcerska”¹¹⁸. Kierunki działania i rozwoju ZHP w poszczególnych latach wytyczały uchwały i decyzje zjazdowe. Pokłosem uchwał zjazdowych z kwietnia 1959 r. był dynamiczny rozwój aktywności społecznej. Powstały lub rozbudowano lokalne programy działania wśród młodzieży harcerskiej tj.

¹¹⁶ ZHP było członkiem Światowej Federacji Młodzieży Demokratycznej. Współdziałała z organizacjami pionierskimi i młodzieżowymi krajów obozu socjalizmu oraz postępowymi organizacjami młodzieżowymi na całym świecie, Statut ZHP z 1959 [w:] *Nasz Zjazd. II Zjazd Walny Związku Harcerstwa Polskiego, Warszawa 18–21.IV.1959 r. Referaty, Dyskusja, Uchwały*, Warszawa 1959, s. 269.

¹¹⁷ W. Hausner, M. Wierzbicki, op. cit., s. 215.

¹¹⁸ R. Openkowski, *Archiwa Związku Harcerstwa Polskiego* [w:] *Oblicza archiwów i współczesne wyzwania archiwistyki. Studia archiwistyczne*, red. P. A. Czyż i D. Magier, Siedlce 2019, s. 183.

„Zamonit”¹¹⁹, „Perkoz”¹²⁰, „Kormoran”¹²¹, „Bieszczady”¹²² itd. Przyczyniły się do wzrostu uznania społecznego. Harcerstwo silnie zaangażowało się w obchody państwowe: 15-lecia Polski Ludowej, 20-lecia PPR oraz 20-lecia Ludowego Wojska Polskiego (dalej: LWP). Ważnym wydarzeniem harcerskim była organizacja Zlotu Grunwaldzkiego z okazji 550-lecia bitwy pod Grunwaldem. W zlocie wzięło udział przeszło 15 tys. harcerek i harcerzy¹²³. Pojawiły się także inne inicjatywy takie jak „Jesień Przyjaźni”¹²⁴ czy „Naukowa Zima”¹²⁵. Szczególny nacisk położono na działalność w zakresie żeglarstwa i sportów wodnych. W latach 1959–1963 pozyskano m.in. jacht „Zawisza Czarny II” oraz mniejszy jacht „Czerwone Żagle”. Pod koniec okresu sprawozdawczego liczba drużyn wynosiła 330 i obejmowała przeszło 10 000 harcerzy¹²⁶. W omawianym okresie nastąpił ogromny wzrost kadry instruktorskiej z ok. 25 000 do ok. 41 000 osób. Ponadto ponad 900 instruktorów wybrano na radnych w ówczesnej kadencji rad narodowych. W omawianym okresie wskazywano, że ponad 1000 młodych instruktorów rocznie wstępowało do PZPR¹²⁷, co pokazuje jak bardzo członkowie ZHP, byli związani z partią rządzącą. Harcerstwo posiadało społeczne zaufanie zarówno na wsi, jak i w mieście. Wyrazem pomocy i poparcia władz i społeczeństwa był rozwój Rady Przyjaciół Harcerstwa (dalej: RPH), które powstały we wszystkich województwach i w 90% powiatach. Tworzono je również przy szkołach. Współpracowano przede wszystkim podczas organizacji akcji nieobozowej¹²⁸. ZHP w ramach systemu wychowawczego kraju odgrywało ważną rolę. W tym celu Ministerstwo Oświaty i GKH

¹¹⁹ Akcja Letnia Chorągwi Katowickiej organizowana w Jurze Krakowsko-Częstochowskiej. Jej celem było poznanie przyrody oraz nawiązanie kontaktów z lokalną ludnością. Harcerze w ramach prac społecznych brali udział w budowie dróg, zbiorników przeciwpożarowych, szkół i domów kultury, *Leksykon harcerstwa* pod red. O. Fietkiewicza, Warszawa 1988, s. 519.

¹²⁰ Operacja Chorągwi Warmińsko-Mazurskiej przeprowadzona w latach 1959–1961. Jej celem było zaangażowanie młodzieży do pomocy w zwiększeniu aktywności turystycznej rejonów województwa olsztyńskiego. Organizowano kempingi, udzielano informacji turystycznej itd., *Ibidem*, s. 337.

¹²¹ Akcja programowa Chorągwi Warmińsko-Mazurskiej organizowana w latach 1959–1961. Jej podstawowym celem było organizowanie miejsc biwakowych dla turystów w rejonie Puszczy Piskiej, *Ibidem*, s. 214.

¹²² Wieloletnia akcja programowa Chorągwi Rzeszowskiej. W ramach jej funkcjonowania kładziono nacisk na poznawanie walorów turystycznych Bieszczad, a także budowę baz namiotowych oraz pełnienie funkcji informacji turystycznej, *Ibidem*, s. 40.

¹²³ A. Kiewicz, *op. cit.*, s. 230–231.

¹²⁴ Inicjowała zainteresowanie problematyką międzynarodową w drużynach starszych, w tym wychowania internacjonalistycznego [w:] *III Walny Zjazd ZHP. Warszawa 3–5 kwietnia 1964. Referaty, fragmenty dyskusji, uchwały*, Warszawa 1964, s. 187.

¹²⁵ Akcja w działalności harcerstwa skierowana do młodzieży szkół ponadpodstawowych proponująca zadania w okresie jesienno-zimowym z zakresu spraw szkoły, nauki, zainteresowań intelektualnych, *Leksykon harcerstwa (...)*, *op. cit.*, s. 282.

¹²⁶ *III Walny Zjazd ZHP (...)*, *op. cit.*, s. 191.

¹²⁷ *Ibidem*, s. 200–202.

¹²⁸ *Ibidem*, s. 205–206.

wspólnie przyjęli dokument określający zadania ZHP w szkole. Stwierdzono w nim, że harcerstwo jest nieodzowną częścią socjalistycznego wychowania, ponieważ organizuje udział młodzieży w życiu społecznym, które jest jednym z czynników wiążącym szkołę z nurtem przemian socjalistycznych¹²⁹. Kolejny zjazd tj. III Zjazd ZHP, który odbywał się w dniach 3–5 kwietnia 1964 r. za główny cel postawił sobie osiągnięcie liczebności organizacji na ponad 2 mln¹³⁰. Diametralne zmiany pojawiły się w nowym Statucie ZHP z 1965 r. Po raz pierwszy określono prawa i obowiązki członków Związku. Instruktorzy uzyskali bierne i czynne prawo wyborcze do władz ZHP po ukończeniu 16 roku życia. Statut zakładał także wybieralność władz Związku oraz kadencyjność. Postanowienie to stanowiło istotny krok w kierunku demokratyzacji organizacji¹³¹. Wiosną 1965 r. ogłoszono po raz pierwszy Alert Naczelnika ZHP, który zakładał przeprowadzenie zwiadu upamiętniającego ofiary hitleryzmu. Wzięło w nim udział ponad 900 tys. harcerzy, którzy nadesłali do GK ok. 26 tys. meldunków. Zgłoszono 6 tys. nieznanych dotąd miejsc męczeństwa i bohaterskiej walki Polaków w czasie II wojny światowej. Spotkało się to z pozytywną reakcją społeczeństwa, a także władz państwowych¹³². W roku 1965/1966 zorganizowano ogólnopolską kampanię „Więź z ludźmi pracy, z techniką, z zakładami produkcyjnymi”¹³³. W latach 1966–1968 rozszerzono treści z kampanii „Więź (...)” w nowym programie „Gospodarze”, który przyczynił się do rozwoju inicjatyw harcerskich drużyn, hufców, chorągwi w trzech płaszczyznach „Gospodarze drużyny”, „Współgospodarze szkoły” oraz „Młodzi gospodarze środowiska”. W 1966 r. zapoczątkowano akcję na rzecz odbudowy i rozbudowy miasta Mikołaja Kopernika – Fromborka. Harcerze włączyli się w prace produkcyjne, budowlane, remontowe, konserwatorskie czy też porządkowe na terenie całego miasta¹³⁴. Harcerstwo wzięło również czynny udział w przygotowaniu kampanii wyborczej do Sejmu i rad narodowych w 1964 r. pod hasłem „Wybory to też nasza sprawa”. Harcerze uczestniczyli w m.in. pogadankach nt. roli i zadań organów władzy ludowej, a także udzielali pomocy przy strojeniu lokali wyborczych¹³⁵. Z okazji obchodów 1000-lecia Państwa Polskiego ZHP włączył się w obchody, realizując program „Harcerskie Wici

¹²⁹ Ibidem, s. 207–208.

¹³⁰ A. Kiewicz, op. cit., s. 251.

¹³¹ Ibidem, s. 255–256.

¹³² *Polsce Ludowej serca, myśli, czyn. IV Zjazd ZHP, Warszawa, 14–16 X 1968 r. materiały, wystąpienia w dyskusji, uchwały*, Warszawa 1969, s. 165.

¹³³ Ibidem, s. 169.

¹³⁴ Ibidem, s. 170–173.

¹³⁵ Ibidem, s. 174.

Tysiąclecia”¹³⁶. Organizowano Międzynarodową Akcję Letnią (MALTA), która przyczyniała się do nawiązania kontaktów międzynarodowych oraz zapoznanie młodzieży z zagranicą z życiem w Polsce, oraz metodami pracy ZHP¹³⁷. Nie zapomniano również o lokalnej akcji obozowej, która w okresie 1964–1968 obejmowała co roku większą liczbę uczestników¹³⁸. Rozwój nastąpił także w obszarze pracy z dziećmi niepełnosprawnymi. W 1964 r. istniało 453 drużyn Nieprzetartego Szlaku. Natomiast w 1968 r. było ich już 663. Podobne ożywienie zanotowano w działalności na wsi. W 1968 r. stanowili prawie 55% członków Związku¹³⁹. Ilość kadry instruktorskiej również uległa powiększeniu. W 1963 r. było 41 586 instruktorów, a w 1968 r. 67 830 instruktorów. W odniesieniu do składu zawodowego kadry analiza danych statystycznych w latach 1963–1968 pokazała, że ponad 60% z nich stanowili nauczyciele¹⁴⁰. W latach 1969–1973 działalność ZHP koncentrowała się m.in. na umacnianiu więzi młodzieży z Polską Ludową i jej socjalistycznym ustrojem, na wpajaniu poczucia obowiązku społecznego i gotowości wywiązywania się z zadań stawianych przez państwo oraz na kształtowaniu świadomości politycznej i uczuć przyjaźni z ZSRR, krajów obozu socjalistycznego itd.¹⁴¹ Wskazane cele realizowano poprzez liczne działania programowe i udział w obchodach rocznicowych, spośród których należy wymienić np. kampanię „Iskra-70” upamiętniającą 100-lecie urodzin Włodzimierza Lenina, obchody 50-lecia Kraju Rad, obchody 50-lecia Organizacji Pionierskiej¹⁴² oraz trzy Alerty Naczelnika ZHP¹⁴³. Szczególny nacisk położono na rozwój specjalności. W porównaniu z rokiem 1968 w 1972 r. liczba drużyn techniczno-obronnym wzrosła z 2313 do 2770 a drużyn turystyczno-krajoznawczych z 511 do 1540. Szczególną rolę w popularyzacji specjalności odegrały instytucje państwowe i inne organizacje społeczne¹⁴⁴. W lipcu 1972

¹³⁶ Ibidem, s. 175.

¹³⁷ Ibidem, s. 179.

¹³⁸ W 1964 r. – ok. 140 000, w 1965 r. – ok. 178 000, w 1966 r. – ok. 190 000, w 1967 r. – ok. 205 300, w 1968 r. – ok. 210 000, Ibidem, s. 187.

¹³⁹ Ibidem, s. 192–193.

¹⁴⁰ Ibidem, s. 194–196.

¹⁴¹ *Wszystkie siły socjalistycznej Polsce. V Zjazd ZHP. Warszawa 11–13 III 1973 r. Materiały, wystąpienia w dyskusji, uchwały*, Warszawa 1973, s. 249.

¹⁴² Ibidem, s. 254.

¹⁴³ 1. V Alert „Harcerstwo ludziom 25-lecia”, podczas którego harcerze podejmowali liczne czyny społeczne oraz uczestniczyli w kampanii wyborczej do Sejmu i rad narodowych, 2. VI Alert „Alert Zwycięstwa”, w ramach którego zorganizowano ponad 10 000 okresowych ekspozycji oraz 1348 stałych Izb Pamięci Narodowej odnoszących się do 25-lecia powrotu Polski nad Bałtyk, 3. VII Alert „Naszej Białoczerwonej – pamięć, sprawność, czyn”. Harcerze w ramach działań programowych zajmowali się odbudową kraju. Organizowano spotkania z zasłużonymi ludźmi pracy, a także wypracowano prawie 900 tys. ówczesnych złotych na budowę Centrum Zdrowia Dziecka, Ibidem, s. 256.

¹⁴⁴ Ibidem, s. 262.

r. ZHP był głównym organizatorem Zlotu Młodych Przodowników Pracy i Nauki pn. „Młodość, zapał, czyny – Tobie, Ludowa Ojczyzno!”, w którym wzięło udział ok. 5000 przodowników oraz ok. 4000 uczestników Sportowych Igrzysk Młodzieży Szkolnej¹⁴⁵. Nadal widoczny był rozwój drużyn „Nieprzetartego Szlaku” (dalej: NS). W 1972 r. ich liczba wynosiła 1323. Wzrastała też ilość obozów dedykowana dzieciom i młodzieży niepełnosprawnej. Z 44 obozów w roku 1969 do 92 obozów w roku 1972¹⁴⁶. W latach 1968–1972 powiększyła się znacząco liczba kadry instruktorskiej. Z 70 398 osób w 1968 r. do 80 118 osób w 1972 r. 1/3 z nich w obu wskazanych latach deklarowała przynależność do PZPR. Świadczyło to o kontynuacji zaangażowania społeczno-politycznego wśród kadry ZHP¹⁴⁷. W latach 1973–1977 ZHP aktywnie uczestniczył w realizacji ogólnopolskich zadań wynikających z VI i VII Zjazdu PZPR, a także nowych zadań pochodzących z uchwał Kongresu Młodzieży Polskiej. Realizowano konsekwentnie zasadę wychowania dzieci i młodzieży przez działanie, w tym czynny udział w życiu społecznym państwa. W treści realizowanego programu wplataną udział w wydarzeniach społeczno-politycznych w kraju i na świecie¹⁴⁸. W wyniku prac nad stworzeniem najlepszego modelu ruchu młodzieżowego 11 kwietnia 1973 r. powstała Federacja Socjalistycznych Związków Młodzieży Polskiej (dalej: FSZMP), której ZHP był współtwórcą. Przyczyniała się do ulepszenia działalności ideowo-wychowawczej wśród młodzieży na podstawie zasady marksizmu i leninizmu. W latach 70. XX w. nastąpiła próba największej ideologizacji ZHP. Położono szczególny nacisk na kształcenie polityczne, który był wynikiem procesów i zmian społecznych zachodzących w kraju. Objęło ono przede wszystkim kadrę instruktorską oraz członków drużyn Harcerskiej Służby Polsce Socjalistycznej (dalej: HSPS). Uważano, że istnieje niebezpieczeństwo oddziaływania sił antysocjalistycznych, stąd też podjęto działania ideologizujące. Dołączenie do PZPR uznawano wówczas za zaszczyt. Do jej szeregów rekomendowano najwartościowszych instruktorów. Wstąpienie odbywało się w sposób uroczysty np. na imprezach chorągwiowych. Tworzono dla najbardziej intelektualnie i politycznie rozbudzonej młodzieży specjalne kluby podejmujące problematykę społeczno-polityczną¹⁴⁹. Podejmowano także działania związane z kształtowaniem

¹⁴⁵ Ibidem, s. 266.

¹⁴⁶ Ibidem, s. 277.

¹⁴⁷ Ibidem, s. 315.

¹⁴⁸ VI Zjazd ZHP. *Jutro socjalistycznej Polski budujemy dziś. 28–29 marca 1977. Warszawa. Materiały, wystąpienia w dyskusji, uchwały*, Warszawa 1980, s. 17.

¹⁴⁹ Ibidem, s. 20–23.

postaw patriotycznych. W ramach XXX-lecia Polski Ludowej przyjęto ogólnopolski program „Polsce Ludowej za XXX urodziny”, w wyniku której podjęto liczne działania programowe w poszczególnych chorągwiach¹⁵⁰. Ogłoszono cztery Alerty Naczelnika ZHP¹⁵¹. Organizowano turnieje wiedzy obywatelskiej dla młodzieży szkół podstawowych oraz olimpiady wiedzy o Polsce i świecie współczesnym dla młodzieży szkół ponadpodstawowych¹⁵². W 1973 r. powstał program HSPS, dedykowany dla uczniów szkół średnich. Członkowie drużyn HSPS nosili nowe mundury – tzw. koszule HSPS w kolorze piaskowym oraz krajki, w których przeważał kolor czerwony, a także granatowe spodnie i spodnie. Głównym celem ich działalności było zwiększanie wiedzy i świadomości na temat komunizmu oraz kształtowanie postaw „socjalistycznego patrioty” PRL¹⁵³. Rozwój organizacji następował również w innych obszarach. Szczególnie widoczne to było w liczebności Związku, która w 1977 r. osiągnęła stan ponad 3 mln członków (tabela 5). Masowość organizacji negatywnie wpłynęła na jej jakość. Wzrost liczebności dotyczył także drużyn NS, których w 1976 r. było już 1889¹⁵⁴.

Rok	Ogółem	Rok	Ogółem
1976	2 899 331	1983	1 910 809
1977	3 141 980	1984	1 967 053
1978	3 305 900	1985	1 993 200
1979	3 442 347	1986	2 049 840
1980	3 145 150	1987	2 051 677
1981	1 890 744	1988	2 008 592
1982	1 917 813	1989	1 685 674

Tabela 5. Rozwój liczebny ZHP w latach 1976–1989. Opracowano na podstawie A. Kiewicz, op. cit., s. 399.

¹⁵⁰ Ibidem, s. 25.

¹⁵¹ 1. IX Alert „Hasło–Lenino, odzew–30” z 1973 r. Głównym założeniem było ukazanie historii ludowych sił zbrojnych, organizacja festynów sprawnościowo-obronnych oraz wypracowanie 800 000 zł na fundusz Centrum Zdrowia Dziecka, 2. X Alert „Nasz Dom – Polska Ludowa” z 1974 r. Zakładał poznanie historii kraju i perspektyw jej rozwoju, oddanie hołdu matkom i budowniczym socjalistycznej Ojczyzny oraz zbiórka surowców wtórnych z częściowych przeznaczeniem na Centrum Zdrowia Dziecka, 3. XI Alert „Kierunek – Zwycięstwo” z 1975 r. Podstawowym celem było zapoznanie z historyczną rolą Związku Radzieckiego, Armii Czerwonej i Wojska Polskiego w rozgromieniu faszyzmu, ukazanie osobistych perspektyw obywateli socjalistycznego państwa, a także wypracowanie 25 mln zł z działalności społeczno-pożytecznej z częściowych przekazaniem środków na Centrum Zdrowia Dziecka, 4. XII Alert „Olimpijski start” z 1976 r. Zakładał ukazanie idei olimpijskiej, historii i tradycji polskiego sportu, jej wpływu na kształtowanie aktywnych i pozytywnych cech młodzieży oraz wypracowanie 3,2 mln na rzecz Centrum Zdrowia Dziecka, Ibidem, s. 26.

¹⁵² Ibidem, s. 26–27.

¹⁵³ W. Hausner, M. Wierzbicki, op. cit. s. 224–225.

¹⁵⁴ VI Zjazd ZHP (...), op. cit., s. 54.

Stały rozwój liczebny Związku wymagał większej ilości kadry. W omawianym okresie odnotowano znaczący rozwój kadry młodzieżowej, którą pozyskiwano głównie z drużyn HSPS. Nadal główny trzon stanowili nauczyciele, którzy w związku z przeciążeniem pracą, podejmowaniem studiów wyższych niechętnie podchodzili do pracy harcerskiej. Zdarzały się przypadki nacisków administracyjnych¹⁵⁵. Coraz większą rolę w ZHP odgrywała szeroko rozumiana kultura. Organizowano liczne imprezy kulturalne, takie jak: festiwale piosenki, konkursy plastyczne, fotograficzne, czy też tworzone kluby kulturalne HSPS, skupiające miłośników muzyki, tańca, literatury, fotografii, teatru itd. Ustanowiono Harcerską Nagrodę Literacką¹⁵⁶. Na polu turystyki i krajoznawstwa również odbywało się wiele imprez np. Harcerski Centralny Rajd Kopernikowski, Harcerskie Mistrzostwa Żeglarskie ZHP¹⁵⁷. W 1975 r. w związku ze zmianą podziału administracyjnego kraju dokonano nowego podziału terenowego ZHP. Z dotychczasowych 19 chorągwi powstało 49 chorągwi – tyle samo, co województw. Hufce powstały w każdej gminie. Ponownie organizacja zamiast na jakość, postawiła na ilość¹⁵⁸. W latach 1977–1981 ZHP również ogłaszał Alerty Naczelnika ZHP ukierunkowane na wychowanie patriotyczne i kształtowanie postaw prospołecznych. Organizowano jak w poprzednich latach turnieje wiedzy obywatelskiej i olimpiady wiedzy o Polsce i Świecie współczesnym. Ponadto zrealizowano program „Harcerska Służba Wiśle”. Popularyzowano turystykę i historię rejonów nadwiślańskich, a także wyrabiano i doskonalono umiejętności pływackie¹⁵⁹. W wyniku zmian zapoczątkowanych w Polsce w sierpniu 1980 r. część środowisk harcerskich podjęła próbę odnowy harcerstwa¹⁶⁰. W październiku 1980 r. powstało porozumienie Kręgów Instruktorów Harcerskich im. Andrzeja Małkowskiego (dalej: KIHAM). Głównym jego założeniem była odnowa moralna harcerstwa i stworzenie organizacji młodzieżowej zamiast organizacji dla młodzieży¹⁶¹. VII Zjazd ZHP, który obradował w marcu 1981 r. rozwiązał HSPS (wprowadzając w ich miejsce drużyny starszoharcerskie), przywrócił mundury, zalegalizował ruchy programowo-metodyczne. Nie przeprowadził natomiast oczekiwanych gruntownych zmian w organizacji. Postępowały one oddolnie w lokalnych

¹⁵⁵ Ibidem, s. 70–71.

¹⁵⁶ Ibidem, s. 55–58.

¹⁵⁷ Ibidem, s. 60.

¹⁵⁸ St. Czopowicz, op. cit., s. 447.

¹⁵⁹ VII Zjazd ZHP 15–19 marca 1981, Warszawa 1982, s. 18–21.

¹⁶⁰ A. F. Baran, *Walka o kształt harcerstwa w Polsce (1980–1990). Niepokorni i niezależni*, Warszawa 2007, s. 31.

¹⁶¹ Ibidem, s. 54–56.

środowiskach. Wprowadzony 13 grudnia 1981 r. stan wojenny przyczynił się do zahamowania działalności reformatorskiej harcerstwa¹⁶². Porozumienie KIHAM wielokrotnie krytykujące władze ZHP i nieuznające nowego statutu ostatecznie w czerwcu 1982 r. zostało rozwiązane. W efekcie doszło do licznych protestów środowisk harcerskich¹⁶³. Postępujący brak reform spowodował także, że wielu instruktorów opuściło szeregi ZHP, zakładając nowe, często nielegalne organizacje. Pomimo niełatwej sytuacji wewnętrznej w latach 1981–1985 r. nadal podejmowano liczne działania społeczne, wśród których wymienić można m.in. alerty Naczelnika ZHP: pomoc powodziom w 1982 r., „Las oczekuje pomocy” w 1983 r. oraz „Walczyć o pokój i szczęście ludzi” w 1984 r. Były one istotne dla organizacji, ponieważ miały ogromny wydźwięk propagandowy. Nadal przeprowadzano konkursy i turnieje. Pojawiła się także nowa inicjatywa tj. Młodzieżowy Turniej Wiedzy Filozoficznej¹⁶⁴. Sprzeciw wobec sytuacji panującej w ZHP przyczynił się do powstania w maju 1981 r. w Lublinie Niezależnego Ruchu Harcerskiego. Uznawali oni, że nie uda się zrealizować w ZHP odnowy moralnej ideałów harcerstwa. Jedyłą do tego drogą było wyodrębnienie nowej organizacji¹⁶⁵. Środowiska postkihamowskie po rozwiązaniu w 1982 r. zaczęły szukać nowej formuły na funkcjonowanie. Podjęto próby niejawnego działania w ramach struktur ZHP, ponieważ uważano, że istniała szansa na zneutralizowanie wpływu komunistycznego działania ówczesnej kadry ZHP. W 1983 r. przeprowadzono pierwszą „Białą Służbę”, czyli harcerską służbę porządkową, informacyjną i medyczną podczas podróży apostolskich Jana Pawła II. Powołane w ramach tej akcji sztaby, przekształcono w tzw. Szczepy Ruchu Harcerskiego. Jesienią 1988 r. podjęto decyzję o ujawnieniu Ruchu wewnątrz ZHP i przyjęciu nazwy Ruch Harcerski Rzeczypospolitej. Bardzo szybko doszło do podziału w ramach nowego ruchu. Część instruktorów zmierzała do reaktywowania ZHP na podstawie statutu z 1936 r., drudzy opowiadali się za stworzeniem całkiem nowej organizacji¹⁶⁶. W wyniku szybko postępujących zmian politycznych w Polsce w 1989 r. doszło do kolejnych przekształceń i stworzenie nowych samodzielnych organizacji harcerskich. Niezależny Ruch Harcerski przekształcił się w Stowarzyszenie Harcerstwa Katolickiego „Zawisza”. Część drużyn Ruchu

¹⁶² R. Polaszewski, op. cit., s. 21.

¹⁶³ Kręgi Instruktorów Harcerskich im. Andrzeja Małkowskiego (KIHAM) [w:] *Leksykon harcerstwa (...)*, op. cit., s. 414.

¹⁶⁴ *Sprawozdanie Rady Naczelnej Związku Harcerstwa Polskiego za lata 1981–1985*, Warszawa, marzec 1985, s. 11–14.

¹⁶⁵ Niezależne ruchy harcerskie [w:] *Leksykon harcerstwa (...)*, op. cit., s. 287–288.

¹⁶⁶ W. Hausner, *Skauting plus niepodległość*, Kraków 2008, s. 148.

Harcerskiego Rzeczypospolitej pozostała w ZHP, część utworzyła Związek Harcerstwa Rzeczypospolitej, a pozostałe organizacje „ZHP-1918”¹⁶⁷.

ZHP w okresie PRL doświadczał wielu przeobrażeń i zwrotów w historii. Do dziś jest przedmiotem badań i ocen wielu historyków zajmujących się problematyką dziejów ruchu harcerskiego. Przez cały czas zauważalne było ścieranie się dwóch środowisk harcerskich, które dążyły do zmian w organizacji i jej moralnej przebudowy. Jedni wywodzący się z nurtu „szaroszeregowców” uważali, że należy powrócić do tradycji przedwojennych i modelu skautingu badenpowellońskiego. Drudzy związani z ZMP i/lub PZPR dążyli do stworzenia nowej postępowej organizacji ściśle powiązanej z socjalizmem i partią rządzącą. W wyniku sporów ideologicznych w ZHP powstało wiele nowych organizacji, które mimo istniejących różnic cały czas pamiętają o swojej historii.

¹⁶⁷ R. Polaszewski, op. cit., s. 21.

2. Struktura organizacyjna władz centralnych ZHP i komend chorągwi w latach 1918–1989

Związek Harcerstwa Polskiego będąc jedną z największych organizacji młodzieżowych funkcjonujących w XX w. Polsce do właściwego, a zarazem sprawnego zarządzania potrzebował odpowiedniej struktury organizacyjnej. Na przestrzeni omawianego przeze mnie okresu jej kształt ulegał wielokrotnym przemianom. Władze organizacji starały się dostosowywać ją do zmieniających się warunków zarówno wewnętrznych, jak i zewnętrznych. Zważywszy na fakt, że zmiany w strukturze miały miejsce prawie w każdym roku w celu uporządkowania informacji o zachodzących przemianach, zastosowałem w niniejszym rozdziale układ chronologiczny. W okresie od 1918 r. do 1939 r. w głównej części tekstu umieściłem wyłącznie przeobrażenia dokonane na poziomie działów Naczelnictwa ZHP z pominięciem Głównych Kwater. Informacje o zmianach mających miejsce wewnątrz wspomnianych GK przenieśliem do przypisów. Zastosowanie takiego zabiegu pozwoliło przedstawić wszystkie zaistniałe restrukturyzacje w NZHP w sposób przejrzysty i czytelny. Podobny schemat opisu zmian strukturalnych dotyczył zarówno Głównej Kwatery Harcerstwa (dalej: GKH), jak i również GK ZHP funkcjonujących w latach (1956–1989). Natomiast w okresie od 1939 r. do 1944 r., a następnie od 1944 r. do (1950 r.) oraz od (1950 r.) do 1956 r. ze względu na krótkie cezury czasowe i niewielką ilość zachodzących zmian strukturalnych umieściłem je wszystkie w tekście głównym. Wskazany w nawiasie rok 1950 był przybliżoną datą początku, jak i końca powyższych okresów. Płynność i wielość zmian, które zachodziły wówczas w ZHP oraz brak dokumentów źródłowych nie pozwoliły jednoznacznie potwierdzić powyższych dat granicznych. Ta kwestia była i nadal jest od wielu lat przedmiotem dyskusji wśród historyków zajmujących się problematyką harcerstwa. Nawiązuje to bezpośrednio do sporu badaczy historii harcerstwa, którzy próbują odpowiedzieć na dwa fundamentalne pytania: 1. Czy ZHP funkcjonujący od 1956 r. posiadał ciągłość organizacyjną z ZHP powstałym w 1918 r.?; 2. Czy na przełomie 1949/1950 Związek został zlikwidowany? W niniejszej pracy nie rozstrzygam tego sporu oraz nie udzielam odpowiedzi na powyższe pytania. Odnoszę się wyłącznie do budowy i nazewnictwa używanego w strukturach organizacyjnych. Analiza materiałów źródłowych pokazała, że kształt struktury w ZHP po 1956 r. był wzorowany na tym sprzed (1950 r.). Dla kompleksowego ukazania struktury ZHP zasadne było omówienie

okresu poprzedzającego rok 1956. W odniesieniu do struktur komend chorągwi dokonałem porównania występujących komórek organizacyjnych w dwóch przykładowych chorągwiach w różnych przedziałach czasu. Cezurę wyznaczały wprowadzane w ZHP przepisy i zmiany organizacyjne związane bezpośrednio z ich funkcjonowaniem. Omówienie tego aspektu nie było dotąd przedmiotem zainteresowania badaczy, stąd też bazowałem przede wszystkim na materiałach źródłowych¹, niż na opracowaniach, w których zaobserwowałem wiele błędów merytorycznych. Należy również podkreślić, że ten rozdział to wyłącznie przyczynek do badań nad strukturą organizacyjną władz centralnych ZHP do roku 1989 i pierwsza próba zebrania tych danych w całość. Kompleksowe ujęcie funkcjonowania poszczególnych komórek organizacyjnych w ZHP z całą pewnością wymaga pogłębionych badań źródłowych. Podkreślić można także, że w rozkazach wielokrotnie pomijano informacje dotyczące tworzenia lub rozwiązywania poszczególnych komórek organizacyjnych, co znacząco utrudniało przedstawienie struktury organizacyjnej w innej formule niż w ujęciu chronologicznym.

2.1. Zarys struktury organizacyjnej władz centralnych ZHP w latach 1918–1939

Od samego początku istnienia na ziemiach polskich pierwszych organizacji skautowych, a później harcerskich, mieliśmy do czynienia z bardzo rozbudowaną strukturą organizacyjną. Mając na względzie fakt, że „polski skauting” powstawał w okresie funkcjonowania innych organizacji, takich jak „Sokół”, „Zarzewie”, czy „Eleusis”, z dużym prawdopodobieństwem należy założyć, że członkowie i członkinie nowopowstałych organizacji czerpali właśnie stamtąd pierwotne wzorce do budowania swojej struktury wewnętrznej. Poza tym wiele osób, które związały się później z ruchem skautowym, wywodziło się ze wspomnianych powyżej struktur. W bardzo przestępny sposób opisywał to w swojej książce G. Nowik².

¹ Podstawowym źródłem były rozkazy Naczelnictwa ZHP, Naczelnika Głównej Kwatery Harcerzy, Naczelniczki Głównej Kwatery Harcerzek, Naczelnika Harcerstwa, a także sprawozdania NZHP i GKH za poszczególne lata. W przypadku braku możliwości scharakteryzowania przemian organizacyjnych zachodzących w strukturze władz naczelnych ZHP używano innych materiałów źródłowych tj. protokołów obrad, dokumentacji poszczególnych Wydziałów itd.

² G. Nowik, op. cit.

Rok 1918 należy z całą pewnością przyjąć za początek rozwoju struktur ZHP. Wiązało się to z postanowieniami III Dorocznego Zjazdu ZHP (z Królestwa Polskiego), odbywającego się w Lublinie w dniach 1–2 listopada 1918 r. Uchwalił on przede wszystkim „zasadnicze połączenie 4 dzielnicowych organizacji w jeden Związek Harcerstwa Polskiego i utworzenie Naczelnej Rady Harcerskiej”. W dalszej kolejności istotnym wówczas elementem było „wypracowanie i przedłożenie (...) projektu ostatecznego organizacji Z.H.P.”³. W skład ówczesnej NRH weszli m.in. Naczelni Inspektorzy Harcerstwa Polskiego oraz Szefowie GK „A” i „B”⁴. Powstał także Wydział Wykonawczy NRH (późniejsze Naczelnictwo ZHP)⁵. Składał się on z dwóch działów: męskiego i żeńskiego. Proces wprowadzenia w życie wszystkich ustaleń zjazdowych nie miał miejsca z dnia na dzień. Formalne wdrożenie postanowień Zjazdu z 1918 r. dokonano dopiero 11 lipca 1919 r., kiedy to na III Zjeździe w Zwierzyńcu NRH zebrała się w pełnym składzie⁶. Uchwalono tam m.in. podjęcie niezbędnych działań celem przyjęcia „wspólnej podstawy prawnej/statutowej/ dla wszystkich polskich organizacji skautowych”⁷. Intensywne prace nad tymi zagadnieniami rozpoczęły się jeszcze w 1919 r. Nadsyłano do Sekretariatu Naczelnictwa ZHP wiele projektów przyszłego Statutu ZHP, jak i samej struktury organizacyjnej ZHP⁸ (fot. 1). Jak wynika z pierwszego sprawozdania NZHP za okres od 11 lipca 1919 r. do 1 kwietnia 1920 r. struktura organizacyjna ówczesnego NZHP, składała się z czterech podstawowych działów: I. Organizacyjnego i Programowego, II. Reprezentacji wobec organizacji skautowych i podobnych poza Związkiem oraz zagranicznych, III. Reprezentacji i pomocy polskim organizacjom społecznym oraz IV. Skarbowego i Gospodarczego⁹. Nie były one odpowiednikami formalnie istniejących wydziałów. W okresie od 11 lipca 1919 r. do 27 marca 1920 r. (przyp. do podziału GK na dwie oddzielne) w NZHP funkcjonowały pod innymi nazwami tj. I. Żeński, II. Męski, III. Wschodni, IV. Techniczny, V. Wychowania Fizycznego, VI.

³ AAN, AZHP, op. cit., sygn. 370, s. 4.

⁴ G. Nowik, op. cit., s. 160.

⁵ Okólnik L. 1 Naczelnictwa ZHP z dnia 29 lipca 1919 r., AAN, AZHP, Naczelnictwo. Sekretariat Generalny (Regulaminy, rozkazy, okólniki, programy 1919–1924), sygn. 357, s. 1.

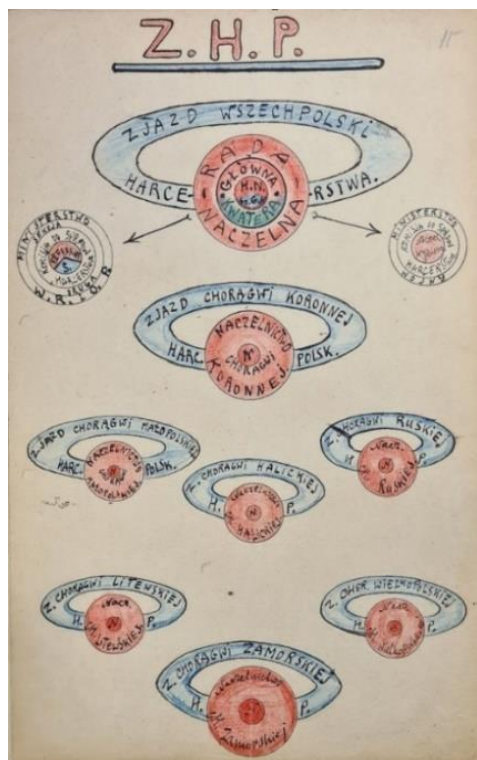
⁶ Pismo Naczelnictwa Związku Harcerstwa Polskiego z dnia 1 sierpnia 1919 r. „Do wszystkich polskich drużyn harcerskich”, AAN, AZHP, Naczelnictwo–Sekretariat Generalny (Okólniki i rozkazy; 1918–1923), sygn. 356, s. 27.

⁷ Okólnik L. 1 Naczelnictwa ZHP z dnia 29 lipca 1919 r., Ibidem, s. 33.

⁸ W teczce znajduje się kilka projektów statutu, jak i struktury organizacyjnej ZHP, AAN, AZHP, Naczelnictwo – Sekretariat Generalny (Projekty ustaw, regulaminów, instrukcji) 1919–1920, sygn. 354.

⁹ Sprawozdanie NZHP za czas od powstania NZHP do chwili legalizacji Związku (11.VII.1919–1.IV.1920), AAN, AZHP, Gabinet Generała Hallera (Nadesłane z Naczelnictwa ZHP materiały normatywne i organizacyjne 1919–1921), sygn. 334, s. 9.

Prasowy, VII. Zająć Wakacyjnych oraz VIII. Biblioteka¹⁰. Zarówno we wspomnianym wyżej okresie, jak i go poprzedzającym odnotować można również istnienie innych wydziałów. Przykładowo w latach 1918–1920 przy NRH działał Sekretariat, który obsługiwał istniejący ówczesnie NIH¹¹, tzn. pracowały w nim te same osoby, jednakże książki korespondencyjne prowadzono oddzielnie¹².

Fot. 1. Jeden z projektów struktury ZHP z 1919 r., źródło: AAN, AZHP, op. cit., sygn. 354, s. 15.

Skutkiem rozpoczętych prac nad formalnym uregulowaniem zarówno spraw organizacyjnych, jak i strukturalnych, zapoczątkowanych na III Zjeździe NRH w lipcu 1919 r. było uchwalenie pierwszego Statutu ZHP. Oficjalnie został zatwierdzony na I Walnym Zjeździe ZHP obradującym w dniach 31 grudnia 1920–2 stycznia 1921 r.¹³.

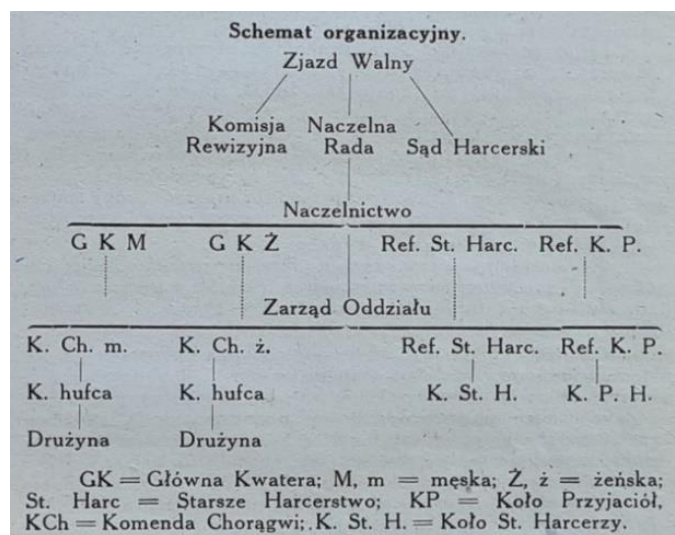
¹⁰ Biblioteka NZHP została połączona z Biblioteką GK i Naczelnego Inspektoratu, Ibidem, s. 13–18.

¹¹ Na podstawie decyzji Ministra W. R. i O. P. z dniem 30 grudnia 1920 r. kierownictwo nad męskimi i żeńskimi drużynami, które dotychczas podlegały pod NIH, przekazano Naczelnictwu ZHP. Od tego momentu NIH funkcjonował wyłącznie jako organ opieki Ministerstwa W. R. i O. P. nad pracą harcerską. Przestał być władzą zwierzchnią nad ZHP, Rozkaz L. 57 z 1921 r. do Inspektorów i Inspektorek Okręgowych, do Komend Obwodów Samodzielnych i Drużynowych drużyn męskich i żeńskich b. zaboru rosyjskiego, AAN, AZHP, Naczelny Inspektorat Harcerski w Warszawie. Okólniki (i rozkazy) z r. 1918–1920, sygn. 176, s. 147.

¹² AAN, AZHP, op. cit., sygn. 370, s. 30.

¹³ Okólniki i rozkazy Naczelnictwo ZHP, zbiór L. 4 (red. S. Sedlaczek), 1920 r., dostęp MH w Warszawie.

W statucie tym przyjęto następujący podział władz stowarzyszenia: 1. Walne Zebranie (zwane Zjazdem Walnym), 2. Zarząd ZHP (nazwany NRH), 3. Wydział Wykonawczy (nazwany Naczelnictwem ZHP), 4. Komisja Rewizyjna, 5. Sąd Harcerski¹⁴. Graficzne przedstawienie schematu organizacyjnego ZHP z tego okresu odnaleźć można na stronach „Sprawozdania Naczelnej Rady Harcerskiej (1918–1920)”¹⁵. (fot. 2).

Fot. 2. Struktura organizacyjna ZHP w latach 1918–1920, źródło: AAN, AZHP, Sprawozdanie Naczelnej Rady Harcerskiej (1918–1920), sygn. 370, s. 8.

Kolejny uchwalony Statut ZHP w 1923 r. nie wnosił znaczących zmian merytorycznych. Nadal władzami ZHP były: 1. Zjazd Walny, 2. Naczelna Rada Harcerska jako Zarząd ZHP, 3. Naczelnictwo ZHP, jako Wydział Wykonawczy, 4. Komisja Rewizyjna oraz 5. Naczelny Honorowy Sąd Harcerski¹⁶. Zasadnicze zmiany w strukturze władz organizacji miał wprowadzić dopiero statut z 1930 r. (ostatecznie nie wszedł w życie). Dzielił władze stowarzyszenia w pierwszej kolejności na „Władze ZHP jako całości”¹⁷ oraz na „Władze autonomicznych organizacji, to jest organizacji harcerek i organizacji harcerzy”¹⁸. Uchwalenie kolejnego statutu w 1934 r. wymuszone było

¹⁴ AAN, AZHP, Statut Związku Harcerstwa Polskiego z 1920 r., sygn. 355, s. 20.

¹⁵ AAN, AZHP, op. cit., sygn. 370, s. 8.

¹⁶ Statut ZHP uchwalony przez III Walny Zjazd ZHP w dniach 6–7 kwietnia 1923 r., zatwierdzony przez Ministra Spraw Wewnętrznych w dniu 2 lipca 1923 r. za zgodą Ministra WRiOP oraz Ministra Spraw Wojskowych, Wiadomości Urzędowe Naczelnictwa ZHP, nr 7, 1923, s. 83–87.

¹⁷ Statut ZHP uchwalony na nadzwyczajnym Zjeździe Walnym ZHP w 1930 r., AAN, AZHP, op. cit., sygn. 355.

¹⁸ Ibidem.

koniecznością dostosowania go do nowego prawa o stowarzyszeniach uchwalonego w 1932 r.¹⁹ oraz rozrostem organizacji i zakresu pracy. Zakładał wiele daleko posuniętych zmian strukturalnych. Zgodnie z jego zapisami Władzami Naczelnymi ZHP były: 1. Zjazd Walny, 2. Naczelna Rada Harcerska, 3. Naczelnictwo, 4. Przewodniczący ZHP, 5. Naczelniczka Harcerek i Naczelnik Harcerzy, 6. Komisja Rewizyjna i 7. Naczelny Sąd Harcerski. W rozdziale III definiowano ZHP jako stowarzyszenie składające się z trzech organizacji (Organizacji Harcerek, Organizacji Harcerzy i Organizacji Przyjaciół Harcerstwa). Ponadto w rozdziale V wskazywano, że organem pracy Naczelnika/Naczelniczki była Główna Kwatera Harcerzy/Harcerek z Szefem Głównej Kwatery na czele²⁰. Ostatecznie nie został on zatwierdzony przez Ministerstwo. Dopiero Statut ZHP z 1936 r. uzyskał akceptację władz państwowych, a co ważne, korespondował w dużej mierze z zapisami ze statutu z roku 1934²¹.

Nie sposób pominąć, że ZHP przez cały okres dwudziestolecia międzywojennego pomimo starań i koncepcji decentralizujących pozostało organizacją w znacznym stopniu scentralizowaną, zhierarchizowaną i rozkazodawczą. Zresztą nie powinno to budzić wątpliwości, ponieważ wiele wzorców zostało zaczerpniętych z wojska. W przypadku innych organizacji skautowych na świecie ich struktura oparta była w dużej mierze na samodzielności najniższych szczebli struktury organizacyjnej. Wracając do kwestii funkcjonowania Naczelnictwa ZHP, należy zauważyć, że była ona przedmiotem wielu dyskusji prowadzonych na posiedzeniach tegoż organu. Przez cały czas próbowano wprowadzać zmiany umożliwiające efektywniejsze zarządzanie organizacją. Już 10 września 1919 r. St. Sedlaczek (ówczesny Naczelnik GKM) postulował podział pracy. Wyrażał tym samym następującą opinię: „Musi być jasno określona odpowiedzialność. Powinien być podział pracy na męską i żeńską organ. Kierown. pracy męskiej = szef Gł. Kw., to samo u niewiast”²². W efekcie trwających prac przedstawiano kilka projektów struktury organizacyjnej (fot. 3). Spośród pozostałych propozycji zmian wyróżnić należy wprowadzenie podziału kompetencyjnego pomiędzy następujące funkcje: Przewodniczącego ZHP, jego zastępców, sekretarza, kierownika Wydziału Skarbowo-

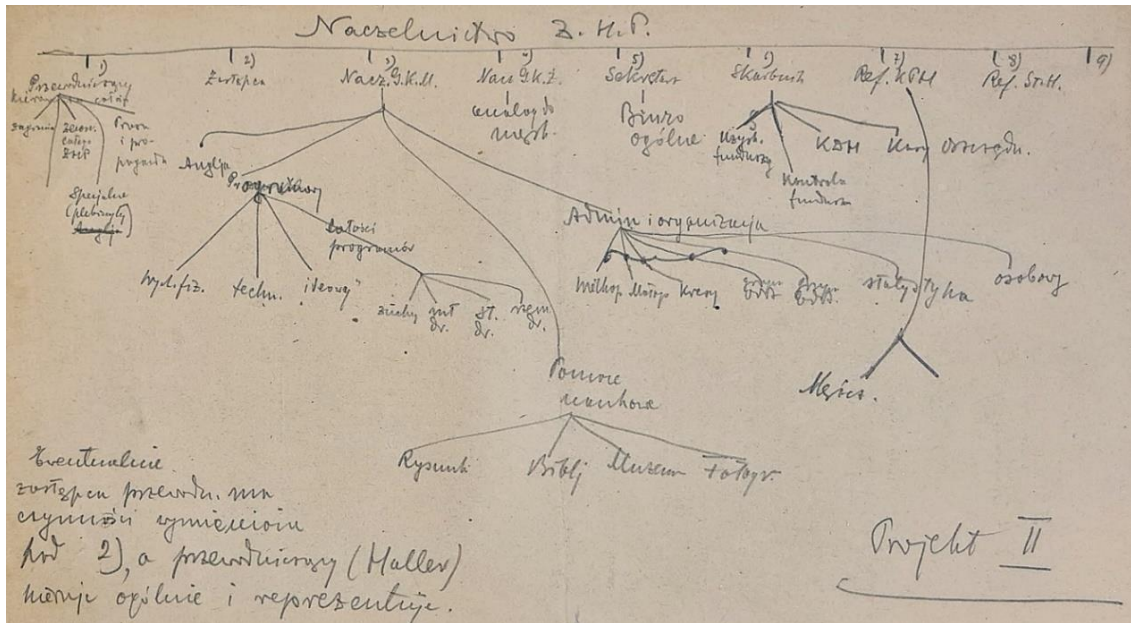
¹⁹ Dz.U. 1932 nr 94 poz. 808, Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 27 października 1932 r. – Prawo o stowarzyszeniach.

²⁰ K. Marszałek, *Wybór źródeł do dziejów ZHP – Utworzenie ogólnopolskiego Związku Harcerstwa Polskiego i czas próby ruchu harcerskiego (1918–1944)*, tom I, Kraków 2014, s. 189–196.

²¹ Statut ZHP uchwalony przez XIII Walny Zjazd ZHP w dniach 22–23 kwietnia 1933 r., Zjazd NRH w dniu 15 kwietnia 1934 r. oraz zatwierdzony przez XIV Zjazd Walny w dniach 11–12 maja 1934 r. Nadany przez Radę Ministrów w dniu 8 kwietnia 1936 r., Statut ZHP, Harcerskie Biuro Wydawnicze, Warszawa 1936 r.

²² Protokół posiedzenia NZHP z dnia 10 września 1919 r., AAN, AZHP, Bruliony, protokoły [posiedzeń] N[aczelnictwa] Z.H.P. 1919–1921, sygn. 366, s. 4verte.

Gospodarczego. Zaliczano do nich również kierowniczkę pracy żeńskiej, jak i kierownika pracy męskiej, którzy w ramach swoich kompetencji sprawowali nadzór odpowiednio nad Wydziałem Administracyjno-Organizacyjnym żeńskim i męskim. Osobiście kierowali Wydziałem Programowym w podobnej konfiguracji. Wspólnie natomiast byli odpowiedzialni za Koła Starszych Harcerzy/Harcerek i KPH²³.

Fot. 3. Projekt struktury organizacyjnej Naczelnictwa ZHP z marca 1920 r., źródło: AAN, AZHP, op. cit., sygn. 366, s. 72.

27 marca 1920 r. miał miejsce wspomniany już wcześniej podział GK tj. na GKM i GKŻ²⁴. Mianowani dotychczas przez NZHP kierownicy wydziałów wspólnej GK obejmowali kierownictwo tych samych Wydziałów w GKM²⁵. W okresie od 1 stycznia do 1 lipca 1920 r. działały wyłącznie dwa działy w GKŻ tj. organizacyjny i programowy. W kolejnych miesiącach nastąpiły znaczące zmiany organizacyjne, czego efektem było powstanie nowych wydziałów²⁶. Struktura GKM w latach 1920–1921 nie odbiegała

²³ Zakres kompetencyjny Naczelnictwa ZHP z przełomu 1919/1920 r., AAN, AZHP, Ibidem, s. 58–59.

²⁴ Zob. AAN, AZHP, op. cit., sygn. 370, s. 17; Rozkaz miesięczny L. 22 z kwietnia 1920 r., AAN, AZHP, op. cit., sygn. 356, s. 198.

²⁵ Rozkaz miesięczny L. 22 z kwietnia 1920 r., AAN, AZHP, op. cit., sygn. 357, s. 107.

²⁶ I. Metodyki Ogólnej, II. Wyszkożenia Przodownic, III. Prasowo–Redakcyjny, IV. Wychowania Fizycznego, V. Techniczny, VI. Opieki Harcerskiej, VII. Pogotowia Wojennego oraz VIII. Dział Organizacyjny, AAN, AZHP, op. cit., sygn. 370, s. 13–17.

zasadniczo od jej żeńskiego odpowiednika w tamtym okresie²⁷. Zważywszy na fakt, że okres funkcjonowania ZHP przypadła na wiele ważnych momentów w dziejach Polski to władze organizacji zawsze, starały się wychodzić naprzeciw oczekiwaniom państwa, wypełniając tym samym obywatelski obowiązek. Przykładem był, chociażby czas wojny polsko-bolszewickiej, kiedy to NZHP w dniu 11 lipca 1920 r. podjęło decyzję o zobowiązaniu harcerek i harcerzy do wstępowania w szeregi wojska. W efekcie tego postanowiono, że na czas wojny funkcje w biurach oraz na stanowiskach kierowniczych miały być przejmowane przez członków KPH, czy też przez harcerki²⁸. W okresie od 1 lipca do końca września 1920 r. praca GKŻ została zredukowana do pracy w Wydziale Organizacyjnym, Opieki Harcerskiej i Pogotowia Wojennego, ponieważ znaczna część instruktorek odeszła do służby na froncie wojennym²⁹. W kolejnych latach wprowadzano również zmiany, które wynikały z bieżących potrzeb organizacji. W dalszej części pracy przedstawione zostaną najważniejsze z nich. Jak wynika ze sprawozdania NZHP w okresie od IX 1920 r. do IX 1921 r., funkcjonowały następujące działy: I. Sekretariat Generalny II. Główna Kwatera Żeńska³⁰, III. Główna Kwatera Męska³¹, IV. Skarbowy,

²⁷ Zob. Wyróżnić tutaj należy: I. Wydział Techniczny, II. Wydział Wychowania Fizycznego i Sekcja Hygieniczna, III. Wydział Prasowy, IV. Wydział Zajęć Wakacyjnych czy V. Wydział Zagraniczny Wspólna dla obu GK była biblioteka, Ibidem, s. 18–20; Ponadto w maju 1920 r. powołano przy GK Wydział Pomocy Naukowych, Rozkaz miesięczny NZHP L. 28 z maja 1920 r., AAN, AZHP, op. cit., sygn. 356, s. 236.

²⁸ Pismo Sekretarza ZHP Jana Grabowskiego do Przewodniczącego ZHP z dnia 11 lipca 1920 r., AAN, AZHP, op. cit., sygn. 366, s. 142verte.

²⁹ AAN, AZHP, op. cit., sygn. 370, s. 14.

³⁰ Zob. Główna Kwatera Żeńska w lutym 1921 r. składała się z dwóch działów I. Dział Organizacyjny (1. Osobowy, 2. Statystyczny, 3. Referatów Komend Chorągwi, Okręgów i Hufców Samodzielnych) oraz II. Dział Programowy z wydziałami: 1. Kształcenia przodownic, 2. Typów pracy, 3. Wychowania Fizycznego, 4. Techniczny, 5. Wydawniczy. Oprócz tego istniał jeszcze Sekretariat Międzynarodowy, Dział Przemysłu Harcerskiego i Dział Opieki Harcerskiej, II Sprawozdanie Naczelnej Rady Harcerskiej (...), op. cit. s. 5; W marcu 1921 r. zatwierdzono następującą strukturę organizacyjną GKŻ: I. Dział Organizacyjny (1. Wydział Personalny, 2. Wydział Statystyki), II. Dział Programowy (1. Wydział metodyki i pedagogiki harcerskiej, 2. Wydział kształcenia przodownic, 3. Wydział Typów Pracy, 4. Wydział Wychowania Fizycznego, 5. Wydział Techniczny, 6. Wydział Wydawniczy 7. Wydział Przyrodniczy), III. Sekretariat Międzynarodowy, IV. Opieka Harcerska, V. Harcerska Kasa Oszczędności oraz VI. Komisja Konferencji, Rozkaz NZHP L. 7 z dnia 25 marca 1921 r., AAN, AZHP, op. cit., sygn. 356, s. 251; We wrześniu 1921 r. nastąpiła reorganizacja struktury organizacyjnej i na ten czas GKŻ dzieliła się na cztery działy: I. Sekretariat, II. Organizacyjny (1. Wydział Osobowy, 2. Referat Kolonji i Obozów, 3. Referat Statystyczny oraz 4. Referat Komend Chorągwi, Okręgów i Hufców Samodzielnych), III. Metodyczno-Programowy (1. Wydział Programów i Metodyki (a) Referat Seminaryjnych Drużyn, b) Referat Drużyn Zuchów, c) Referat Drużyn Wiejskich, d) Referat Drużyn Rzemieślniczych), 2. Referat Techniczny, 3. Referat Wychowania Fizycznego, 4. Referat Pracy Społecznej, 5. Referat Przyrodniczy, 6. Referat Wydawniczy, 7. Drużyna Instruktorska) oraz IV. Zagraniczny (1. Sekretariat Międzynarodowy, 2. Referat Wydawnictw i Tłumaczeń, 3. Referat drużyn Polskich Zagranicą). Oprócz tego istniała 1. Komisja Kursowa, 2. Komisja Konferencyjna oraz Komisja Przemysłu. W trakcie organizacji był wówczas V. Dział Pogotowia, w skład którego miały wejść Pogotowie Harcerskie i Opieka Społeczna, II Sprawozdanie Naczelnej Rady Harcerskiej (...), op. cit., s. 5–6.

³¹ Zob. Organizacja GKM w 1921 r. przechodziła szereg zmian, o czym można przeczytać w czasopiśmie „*Harcerz*” (nr 1, 2 i 3 z 1921 r.), Ibidem, s. 10; Ostatecznie GKM składała się z dziewięciu działów,

V. Kół Starszych Harcerzy, VI. Kół Przyjaciół Harcerstwa, VII. Zagraniczny, VIII. Wydawniczy, IX. Dział Gospodarczy. Wymieniano także Kancelarię Główną oraz Bibliotekę Naczelnictwa³². W kolejnym roku sprawozdawczym tj. od 1 września 1921 r. do 31 grudnia 1922 r. pojawiła się nowa nazwa jednego z wydziałów tj. Działu Wydawnictw i Propagandy (wcześniej Dział Wydawniczy). Reszta pozostała w niezmienionej formule³³. Zmiany organizacyjne zaszły natomiast wewnątrz GKŻ³⁴ i GKM³⁵. W porównaniu z poprzednim okresem sprawozdawczym, w 1923 r. NZHP liczyło osiem działów (pominięto tylko Dział Gospodarczy). Spore zmiany organizacyjne w porównaniu do poprzedniego okresu sprawozdawczego odnotowano w GKM³⁶ i GKŻ³⁷. NZHP w roku 1924 liczyło również osiem działów: I. Sekretariat Generalny³⁸,

z których dwa ostatnie były w trakcie organizacji. Przedstawiało się to następująco: I. Biuro GK (1. Referat Statystyczny, 2. Referat Oznak i Legitymacji), II. Organizacyjno-Inspekcyjny (1. Referat poszczególnych Komend, 2. Referat Drużyn Pożarnych, 3. Referat Drużyn Żeglarskich, 4. Referat Obozów i Kursów), III. Spraw Wojskowych, IV. Programowy (1. Referat Higijeny, 2. Referat Wychowania Fizycznego, 3. Referat Wyszkożenia Wojskowego, 4. Komisja Bibliograficzna), V. Osobowy, VI. Drużyn Polskich Zagranicą, VII. Spraw Zagranicznych, VIII. Propagandy Prasowej, IX. Propagandy Kinematograficznej, Ibidem, s. 42. W skład V. Działu Osobowego wchodziła Komisja Osobowa (powołana 26 kwietnia 1921 r.), Rozkaz GKM L. 18 z dnia 8 maja 1921 r. [w:] Rozkazy, Okólniki i Instrukcje Naczelnictwa Związku Harcerstwa Polskiego nr 10, AAN, AZHP, op. cit., sygn. 356, s. 260.

³² II Sprawozdanie Naczelnej Rady Harcerskiej (...), op. cit., s. 4.

³³ AAN, AZHP, Naczelnictwo – Sekretariat Generalny, Trzecie sprawozdanie Naczelnej Rady Harcerskiej za czas od 1 września 1921 r. do 31 grudnia 1922 r., sygn. 373, s. 5–16.

³⁴ Zob. W lutym 1922 r. wznowiono prace Działu Pogotowia, Rozkaz GKŻ L. 5 z dnia 1 marca 1922 r., AAN, AZHP, op. cit., sygn. 356, s. 380; W październiku 1922 r. w skład GKŻ wchodziły następujące działy: I. Dział Organizacyjny (1. Referat Osobowy, 2. Referat Statystyczny, 3. Referat Kolonji i Obozów, 4. Referat Komend Chorągwi, Okręgów i Hufców Samodzielnych), II. Dział Programowy (1. Referat Programów i Metodyk (zuchy, drużyny seminaryjne, wiejskie i rzemieślnicze), 2. Referat Techniczny, 3. Referat Wychowania Fizycznego, 4. Referat Pracy Społecznej, 5. Referat Przyrodniczy, 6. Referat Wydawniczy, 7. Drużyna Instruktorska), III. Dział Zagraniczny (1. Sekretariat Zagraniczny, 2. Referat Wydawnictw i Tłumaczeń, 3. Referat Drużyn Polskich Zagranicą). Poza tym działała Komisja Kursowa, Komisja Konferencyjna, Komisja Przemysłu i Pogotowie Harcerek, AAN, AZHP, op. cit., sygn. 373, s. 6; Na dzień 31 grudnia 1922 r. zanotowano następujące zmiany: Dział Programowy działał bez podziału na referaty; Drużyna Instruktorska została przeniesiona na teren Chorągwi Warszawskiej; Do Działu Zagranicznego dodano Referat „Skrzynki Pocztovej”; Komisja Kursowa i Konferencyjna zakończyły prace latem 1922 r. i nie były wznowione; Komisja Przemysłu i Pogotowie Harcerek zostały rozwiązane z powodu braku kierowniczek, Ibidem.

³⁵ GKM składała się z: Wydział I – sprawy administracyjne, Wydział II – sprawy organizacyjne, Wydział III – sprawy obozowe, Wydział IV – zdrowia harcerzy (w trakcie organizacji), Wydział V – wychowania narodowego, Wydział VI – sprawy osobowe, Wydział VII – zagraniczny, Ibidem, s. 9.

³⁶ W maju 1923 r. w GKM istniały następujące Wydziały i Referaty: I. Organizacyjny (1. Referat Chorągwi Włocławskiej, 2. Chorągwi Łódzkiej, 3. Okręgu Kieleckiego, 4. Okręgu Górno-Śląskiego, 5. Okręgu Płockiego, 6. Okręgu Toruńskiego, 7. Okręgu Sosnowieckiego, 8. Drużyn Żeglarskich, 9. Drużyn Starszych Chłopców i 10. Drużyn Pożarnych), II. Obozów, III. Wychowania Narodowego, IV. Osobowy, AAN, AZHP, op. cit., sygn. 373, s. 6.

³⁷ GKŻ dzieliła się na następujące wydziały i referaty: I. Organizacyjny, II. Programowy, III. Osobowy, IV. Obozów i Kursów, V. Międzynarodowy, VI. Zagraniczny (Drużyn Polskich Zagranicą), VII. Wizytacyjny, VIII. Pogotowia, IX. Referat Prasowy, X. Złotowy. Komisji Przemysłu nie udało się uruchomić, Czwarte sprawozdanie NRH, za rok 1924, op. cit., s. 16.

³⁸ Przy Sekretariacie Generalnym działała Komisja Organizacyjna Muzeum oraz Biuro Filatelistyczne, V Sprawozdanie Naczelnej Rady Harcerskiej za rok 1924, s. 11.

II. Główną Kwaterę Żeńską³⁹, III. Główną Kwaterę Męską⁴⁰, IV. Dział Skarbowy, V. Dział Koła Przyjaciół Harcerstwa, VI. Dział Starszego Harcerstwa (nieczynny), VII. Dział Zagraniczny i VIII. Dział Propagandy i Wydawnictw, który od 15 września 1924 r. podzielono na dwa: Dział Wydawnictw i Dział Propagandy⁴¹. Biblioteką Naczelnictw w tamtym czasie opiekowała się GKM⁴². W kolejnym roku tj. w 1925 odnotowano dwie podstawowe zmiany w ogólnej strukturze NZHP. Po pierwsze Dział Starszego Harcerstwa występował pod nazwą Wydziału Wykonawczego Starszego Harcerstwa⁴³. Po drugie rozszerzono ilość działów. Jednym z nich był Dział Centralnej Komisji Dostaw Harcerskich (dalej: CKDH), który 24 października 1925 r. powstał z przekształcenia Centralnej Komisji Dostaw Harcerskich w oddzielną jednostkę. Powstał również Dział Zarządu Oddziałów⁴⁴ oraz Dział Naczelnego Kapelana Związkowego⁴⁵. Pomimo wprowadzania wielu rozwiązań organizacyjnych cały czas pracowano nad zmianami, które miały na celu usprawnienie pracy w ówczesnej strukturze. W efekcie tego po V Walnym Zjeździe ZHP wprowadzono podział pracy pomiędzy wiceprzewodniczących ZHP⁴⁶. Innym przykładem może być utworzenie 23 lutego 1925 r. Drużyny Głównej Kwatery Męskiej, której celem było stworzenie lepszych warunków zbiorowej pracy GKM i każdego z osobna⁴⁷. Zmiany organizacyjne zachodziły również na niższych poziomach struktury organizacyjnej ZHP. Szczególnie widoczne to było w GKM⁴⁸.

³⁹ Główna Kwatera Żeńska dzieliła się na następujące wydziały: I. Organizacyjny, II. Wizytacyjny, III. Programowy, IV. Zagraniczny, V. Międzynarodowy, VI. Obozów i Kolonii, VII. Prasowy, Ibidem, s. 60.

⁴⁰ Zob. Główna Kwatera Męska składała się z następujących Wydziałów: I. Ogólny, II. Organizacyjny, III. Obozów i Wycieczek, IV. Programowy, V. Kształcenia instruktorów, VI. Osobowy, VII. Zagraniczny, VIII. Wychowania fizycznego, IX. Przynależności Wojskowego i X. Propagandy, Ibidem, s. 60.

⁴¹ Ibidem, s. 32.

⁴² Ibidem, s. 11.

⁴³ VI Sprawozdanie Naczelnicy Rady Harcerskiej za rok 1925 [w:] NZHP. Harcmistrz Wiadomości Urzędowe, nr 12, Warszawa, grudzień 1925 r., s. 3.

⁴⁴ Rozkaz NZHP L. 15 z dnia 25 maja 1925 r.

⁴⁵ VI Sprawozdanie Naczelnicy Rady Harcerskiej za rok 1925, op. cit., s. 3.

⁴⁶ Maria Wocalewska miała zajmować się sprawami GKŻ, Kół Przyjaciół Harcerstwa, Starszego Harcerstwa i Zarządów Oddziałów. Pod S. Sedlaczka podlegała GKM, Dział Wydawniczy i Propagandy. Ówczesny Sekretarz Generalny Olgierd Grzymałowski odpowiadał za Dział Zagraniczny oraz ściśle współpracował ze Skarbnikiem ZHP i Naczelnym Kapelanem. Ponadto miał w swoim referacie „wszystkie sprawy reprezentacyjne i kontakt z instytucjami państwowymi i społecznymi”, VI Sprawozdanie Naczelnicy Rady Harcerskiej za rok 1925 [w:] NZHP. Harcmistrz Wiadomości Urzędowe, nr 12, Warszawa, grudzień 1925 r., s. 2.

⁴⁷ Drużyna Głównej Kwatery Męskiej [w:] Harcmistrz. Miesięcznik Starszyny Harcerskiej. Organ Naczelnictwa Związku Harcerstwa Polskiego, rok IX, nr 4, Warszawa, kwiecień 1926, s. 35.

⁴⁸ Zob. Powstał Wydział Wpisu Drużyn oraz Wydział Zawodów, Ibidem, s. 7; Ponadto 25 maja 1925 r. do Działu Zagranicznego GKM przydzielono Biuro Filatelistyczne, które wcześniej podlegało pod Sekretariat Generalny, Rozkaz NZHP L. 15 z dnia 25 maja 1925 r. [w:] NZHP. Wiadomości Urzędowe, rok 3, nr 6, Warszawa, czerwiec 1925, s. 22; Poza tym 25 listopada 1925 r. Wydział Przynależności Wojskowego GKM stał się tymczasowo referatem w Wydziale Organizacyjnym GKM, Rozkaz NZHP L. 27 z dnia 25 listopada 1925 r. [w:] NZHP. Wiadomości Urzędowe, rok 3 (VII) 12, Warszawa, grudzień 1925, s. 64.

W GKŻ w roku 1925 nie odnotowano istotnych zmian⁴⁹. W roku 1926 mieliśmy do czynienia z kilkoma zmianami organizacyjnymi w NZHP. Powołano kilka nowych komisji przy NRH⁵⁰. Również w tamtym roku przeprowadzono podział pracy pomiędzy Przewodniczącego ZHP i jego zastępców⁵¹. Zmiany dotknęły również osoby Naczelnego Kapelana Związkowego oraz struktury GKŻ⁵² i GKM⁵³. 28 kwietnia 1926 r. ustanowiono Dział Duszpasterstwa, którego Naczelnym Kapelanem stał się automatycznie kierownikiem⁵⁴. Strukturę NZHP i podległych jej komórek organizacyjnych w roku 1927 dotknęło kilka istotnych zmian. Nastąpił podział wewnątrz Komitetu Budowy Stacji⁵⁵. Idąc śladem lat poprzednich, dokonano również podziału kompetencji w NZHP⁵⁶. W samym NZHP zlikwidowano Wydział Wykonawczy Starszego Harcerstwa. Kierownictwo nad tymi sprawami powierzono Głównym Kwaterom. Znowelizowano także Ogólny Regulamin

⁴⁹ Podjęto natomiast działania celem powołania do życia Wydziału Pogotowia Społecznego, VI Sprawozdanie Naczelnicy Rady Harcerskiej za rok 1925 [w:] NZHP. Harcmistrz Wiadomości Urzędowe, nr 12, Warszawa, grudzień 1925 r., s. 5.

⁵⁰ Zasad Ideologii Obywatelskiej (utworzona 10 kwietnia 1926 r.), Skarbowa i Budowy Stacji Związkowej (utworzone 30 maja 1926 r.) oraz Rewizji Zasad Programowych i Organizacyjnych (utworzona 2 listopada 1926 r.), AAN, AZHP, Naczelnictwo – Sekretariat Generalny, VII Sprawozdanie Naczelnicy Rady Harcerskiej za rok 1926, sygn. 379, s. 2.

⁵¹ Józef Karśnicki sprawował opiekę nad sprawami skarbowymi i GKM, Helena Śliwowska nad GKŻ, Wydziałem Wykonawczym Starszego Harcerstwa oraz Działem Wydawnictw. Mirosław Sawicki objął nadzór nad Działem Kół Przyjaciół, Propagandy, Zagranicznym oraz Zarządów Oddziałów. Kompetencje Sekretarza Generalnego nie zmieniły się od poprzedniego roku, AAN, AZHP, op. cit., sygn. 379, s. 4.

⁵² Zob. 15 marca 1926 r. praca GKŻ prowadzona była w następujących Wydziałach: I. Programowym, II. Zagranicznym, III. Międzynarodowym, IV. Prasowym, V. Przysposobienia Wojskowego; Władze Naczelnice i Instytucje Centralne Związku Harcerstwa Polskiego na dzień 15 marca 1926 r. [w:] NZHP. Wiadomości Urzędowe, rok 4 (VIII), nr 4, Warszawa, kwiecień 1926, s. 9; Następnie struktura organizacyjna uległa zmianie. W jej skład wchodziły następujące Wydziały: I. Organizacyjny, II. Programowy, III. Osobowy, IV. Zagraniczny, V. Międzynarodowy i VI. Pracy Społecznej (od jesieni nieczynny). W maju br. uruchomiono Wydział Zuchów, w październiku Wydział Przysposobienia Wojskowego a w grudniu Wydział Prasowo-Propagandowy oraz Referat do spraw Starszego Harcerstwa, Ibidem, s. 6.

⁵³ Zob. Referat Przysposobienia Wojskowego GKM od 25 czerwca 1926 r. stał się ponownie Wydziałem, Rozkaz NZHP L. 16 z dnia 25 czerwca 1926 r. [w:] NZHP. Wiadomości Urzędowe, rok 4 (VIII), nr 7–8, Warszawa, lipiec–sierpień 1926; Wydział Wpisu Drużyn od wakacji 1926 r. stał się Referatem w Wydziale Organizacyjnym a Wydział Zawodów od lipca, włączono jako Referat do Wydziału Ogólnego, AAN, AZHP, op. cit., sygn. 379, s. 11; Pod koniec grudnia 1926 r. powstał Wydział Starszego Harcerstwa, Ibidem, s. 28, który formalnie został powołany 20 stycznia 1927 r., Rozkaz NZHP L. 3 z dnia 20 stycznia 1927 r., NZHP. Wiadomości Urzędowe, rok 5 (IX), nr 2, Warszawa, luty 1927, s. 6; Podsumowując w r. 1926 GKM, składała się z ośmiu Wydziałów: I. Ogólny, II. Organizacyjny, III. Programowy, IV. Wychowania Fizycznego, V. Przysposobienia Wojskowego, VI. Osobowy, VII. Wydział Zagraniczny i VIII. Wydział Starszego Harcerstwa (1. Referat Organizacyjny, 2. Referat Programowy, 3. Komisja Programowa wspólnie z GKŻ oraz 4. Sekretariat), AAN, AZHP, op. cit., sygn. 379, s. 11–28.

⁵⁴ Rozkaz NZHP L. 11 z dnia 28 kwietnia 1926 r. [w:] Naczelnictwo ZHP. Wiadomości Urzędowe, rok 4 (VIII), nr 5, Warszawa, maj 1926, s. 15.

⁵⁵ Dzielił się na: 1. Sekcję propagandową, 2. Organizacyjną, 3. Skarbową, 4. Spraw terenu i 5. Komisję budowlaną, VIII Sprawozdanie Naczelnicy Rady Harcerskiej za rok 1927, s. 2.

⁵⁶ Przewodniczący ZHP ks. J. Mauersberger objął opiekę nad Działem Duszpasterstwa i GKM oraz wspólnie z Wiceprzewodniczącym ZHP M. Sawickim sprawy skarbowe. H. Śliwowska sprawowała nadzór na GKŻ, Działem Wydawnictw i Komitetem Budowy Stacji Związkowej. M. Sawickiemu ponadto podlegał Dział KPH, Dział Propagandy, Dział Zagraniczny oraz kierownictwo Działu Zarządów Oddziałów. Zakres kompetencji Sekretarza Generalnego pozostał niezmienny, Ibidem.

Wewnętrzny. W GKŻ⁵⁷ również przeprowadzono kilka zmian organizacyjnych, które były efektem potrzeb wynikających z przemian zachodzących w organizacji. Do najważniejszego z punktu widzenia tematyki mojej pracy należało oddzielenie w październiku 1927 r. Kancelarii GKŻ od ogólnej Kancelarii NZHP⁵⁸. W roku 1928 przede wszystkim należy uwzględnić fakt rozwiązania Działu Propagandy przy NZHP⁵⁹, który jak wskazywano od dłuższego czasu, borykał się z problemami kadrowymi⁶⁰. Jego małą aktywność widać także po ilości wysyłanej korespondencji (wpłynęło 6 listów, wysłano 15). Ostatecznie jego zadania przejął Referat Propagandy GKM⁶¹. Zauważalne zmiany organizacyjne dotknęły GKM, szczególnie na poziomie referatów⁶². W kolejnym okresie sprawozdawczym tj. od 1 stycznia 1929 r. do 1 września 1930 r. ZHP „jako całość żył pod znakiem przebudowy organizacyjnej, mającej zresztą nie tylko znaczenie formalne, lecz będącej także wyrazem dążności do znacznego usamodzielnienia organizacji harcerek i harcerzy”⁶³. Wprowadzona reorganizacja była pokłosiem uchwalonego w 1930 r. nowego Statutu ZHP. We wspomnianym okresie w NZHP funkcjonowało osiem działów: I. Sekretariat Generalny, II. Główna Kwatera Żeńska, III. Główna Kwatera Męska, IV. Zarządów Oddziałów, V. Kół Przyjaciół Harcerstwa, VI. Duszpasterstwa, VII. Skarbowy i VIII. Centralna Komisja Dostaw Harcerskich⁶⁴. Przekształcenia w schemacie organizacyjnym nie ominęły GKŻ⁶⁵ oraz GKM⁶⁶. Pod

⁵⁷ Zob. Powstał Wydział Kształcenia Instruktorów, który wyodrębnił się z Wydziału Programowego, VIII Sprawozdanie Naczelnej Rady Harcerskiej za rok 1927, s. 10; Komisja Zuchów przy Wydziale Programowym została przekształcona w samodzielny Wydział Zuchów, A. Zawadzka, op. cit., s. 93.

⁵⁸ Ibidem, s. 7.

⁵⁹ Sprawozdanie Naczelnej Rady Harcerskiej za rok 1928 [w:] NZHP. Wiadomości Urzędowe, rok 7 (XI), nr 12, Warszawa, grudzień 1929, s. 45.

⁶⁰ VIII Sprawozdanie Naczelnej Rady Harcerskiej za rok 1927, s. 34.

⁶¹ Sprawozdanie Naczelnej Rady Harcerskiej za rok 1928, op. cit., s. 45.

⁶² W skład GKM na dzień 15 marca 1928 r. wchodziły następujące Wydziały i Referaty: I. Ogólny (1. Biblioteka, 2. Obozów i Wycieczek, 3. Zawodów, 4. Statystyczny, 4. Osobowy, 5. Archiwum GKM oraz 6. Kurs Korespondencyjny), II. Organizacyjny (1. Ogólny, 2. Kielc, 3. Białostocki, 4. Wizytacji, 5. Łączników, 6. Organizacji Drużyn, 7. Rejestracji Drużyn, 8. Informacyjny, 9. Pośrednictwa Pracy, 10. Kursów Lotniczych, 11. Poradnia dla drużynowych), III. Programowy, IV. Starszego Harcerstwa (Rada Starszego Harcerstwa), V. Osobowy (1. Kształcenia Instruktorów, 2. Ogólny Starszyny, 3. Komisji i Prób Starszyny, 4. Rejestracji, 5. Odznaczeń, 6. Dyscyplinarny oraz dwie komisje: osobowa i dyscyplinarna), VI. Zagraniczny, VII. Wychowania Fizycznego, VIII. Przeposobienia Wojskowego, VIII Sprawozdanie Naczelnej Rady Harcerskiej za rok 1927, s. 44.

⁶³ Sprawozdanie Naczelnej Rady Harcerskiej za okres I.I. 1929–I.IX.1930 [w:] NZHP. Wiadomości Urzędowe, rok 9 (XIII), nr 1, Warszawa, styczeń 1931, s. 1.

⁶⁴ Ibidem.

⁶⁵ Pod koniec 1929 r. powstał Wydział Wydawnictw. Poza tym powołano Wydział Skarbowy. a przy Wydziale Przeposobienia Wojskowego utworzono sekcję strzelecką, Ibidem, s. 8–9.

⁶⁶ Zob. Ze sprawozdania za okres 1929/1930 wiadomo, że powstał przy GKM Referat Skarbowy i Sekretariat, który miał być odpowiedzią przejścia na formy organizacyjne przewidziane w nowym statucie. Poza tym powołano do życia Referat Drużyn Szkół Powszechnych, Referat Drużyn Specjalnych oraz nastąpiło przekształcenie Referatu Drużyn Żeglarskich na kierownictwo Drużyn Żeglarskich, Ibidem, s. 14; Ponadto w jednym z rozkazów pojawia się informacja o funkcjonowaniu przy GKM Wydziału

koniec 1929 r. jego struktura wyglądała zupełnie inaczej aniżeli ta z poprzedniego roku. Co ciekawe po raz pierwszy w Wiadomościach Urzędowych NZHP szczegółowo został opisany zakres zadań realizowany przez poszczególne komórki organizacyjne GKM⁶⁷. W pierwszym kwartale 1930 r. zaobserwować można kolejne zmiany w schemacie organizacyjnym GKM⁶⁸. Począwszy od 1930 r., następowało stopniowe usamodzielnianie GKM i GKŻ od NZHP. Ostatecznie ukończono ten proces z dniem 1 stycznia 1932 r. Władze ZHP wyszły tym samym naprzeciw zapisom nowego statutu (ostatecznie nie wszedł w życie)⁶⁹. Wydarzenia z tym związane miały miejsce w kolejnym okresie sprawozdawczym tj. między 1 września 1930 a 31 grudnia 1931 r. W tym też czasie GK Harcerek (wcześniej GKŻ) składała się z dziesięciu wydziałów⁷⁰ a GK Harcerzy (wcześniej GKM), liczyła ich jedenaście⁷¹. Ponadto 10 grudnia 1931 r.

Drużyn Morskich i Sportów Wodnych, który został wcielony jako referat do Wydziału Wychowania Fizycznego GKM, Rozkaz NZHP L. 10 z dnia 30 października 1929 r. [w:] NZHP. Wiadomości Urzędowe, rok 7 (XI), nr 11, Warszawa, listopada 1929, s. 37.

⁶⁷ W skład GKM na grudzień 1929 r. wchodziły następujące Wydziały i Referaty: I. Ogólny (1. Biuro GK, 2. Statutowo–Regulaminowy, 3. Sprawozdawczy, 4. Gospodarczy, 5. Skarbowy, 6. Mniejszości), II. Organizacyjny (1. Ogólny, 2. Środowisk Kierowniczych, 3. Spisu Drużyn, 4. Kontroli i Pomocy Pracy, 5. Akcji Letniej, 6. Pośrednictwa Pracy, 7. Typów Drużyn, 8. Chorągwi Kieleckiej, 9. Chorągwi Białostockiej), III. Kształcenia Starszyny i Osobowy (1. Ogólny, 2. Kursów Związkowych, 3. Kursów Chorągwi, 4. Kursów Zimowych), IV. Programowy (1. Kształcenia Starszyny, 2. Programu Pracy Drużyn, 3. Instrukcyj Organizacyjnych, 4. Obozów Stałych, 5. Obozów Wędrownych i Krajoznawstwa, 6. Techniki Skautowej i Pomocy, 7. Śpiewu i Muzyki, 8. Historyczny i 9. Pracy Społecznej), V. Starszego Harcerstwa, VI. Międzynarodowy, VII. Drużyn Polskich Zagranicą, VIII. Wychowania Fizycznego, IX. Przystosowania Wojskowego, X. Wydawnictw i Propagandy (1. Referat Wydawnictw, 2. Referat Propagandy), Harcmistrz. Miesięcznik Starszyny Harcerskiej. Organ NZHP, rok 12, nr 12, Warszawa, grudzień 1929, s. 133–135.

⁶⁸ W GKM na dzień 20 marca 1930 r. funkcjonowały następujące Wydziały i Referaty: I. Ogólny (1. Biuro GK, 2. Statutowo–Regulaminowy, 3. Sprawozdawczy, 4. Skarbowy i 5. Mniejszości), II. Organizacyjny (1. Ogólny, 2. Środowisk Kierowniczych, 3. Wpisu Drużyn, 4. Kontroli i Pomocy Pracy, 5. Obozów, 6. Pośrednictwa Pracy, 7. Typów Drużyn, 8. Chorągwi Białostockiej, 9. Chorągwi Kieleckiej i 10. Dżembori), III. Kształcenia Starszyny i Osobowy (1. Ogólny, 2. Kursów Związkowych i Zimowych GK, 3. Kursów Chorągwi, 4. Komisja Osobowa i 5. Komisja Dyscyplinarna), IV. Programowy (1. Obozów Stałych, 2. Obozów Wędrownych i Wycieczek, 3. Rada Krajoznawstwa i Przyrodnictwa), V. Starszego Harcerstwa, VI. Międzynarodowy, VII. Drużyn Polskich Zagranicą, VIII. Wychowania Fizycznego (1. Ogólny, 2. Drużyn Morskich, 3. Kursów WF, 4. Programowy, 5. Łucznictwa), IX. Przystosowania Wojskowego (1. Programowy, 2. Zawodów o programie P. W., 3. Obozów Harcerskich P. W., 4. Kontroli Prac P. W. w Chorągwiach, 5. Wizytacyj, 6. Reprezentacji ZHP w Polskim Związku Małokalibrowym i Polskim Związku Łuczników, 7. Organizacyjny, 8. Wyszakoleniowy, 9. Oddziału P. W. Ewidencji Statystyki, 10. Sprawozdawczy, 11. Gospodarczy i Ogólny, 12. Strzelecki, 13. Instruktorskich Kursów Strzeleckich, 14. Obrony Przeciwgazowej i Przeciwlotniczej oraz Przeciwpowodziowej, X. Propagandy, Rozkaz Naczelnika GKM L. 7 z dnia 20 marca 1930 r. [w:] NZHP. Wiadomości Urzędowe, rok 8 (XII), nr 4, Warszawa, kwiecień 1930, s. 22.

⁶⁹ Sprawozdanie Naczelnej Rady Harcerskiej za okres od dnia 1 września 1930 r. do dnia 31 grudnia 1931 r. [w:] NZHP. Wiadomości Urzędowe, rok 10 (XII), nr 4, Warszawa, kwiecień 1932, s. 15.

⁷⁰ I. Programowy, II. Osobowy, III. Organizacyjny, IV. Wychowania Fizycznego, V. Przystosowania Wojskowego, VI. Zuchów, VII. Starszoharcerski, VIII. Polskich Drużyn Zagranicą, IX. Międzynarodowy i X. Skarbowy ze Skarbniczką GKH, Ibidem. s. 18–21.

⁷¹ Zob. I. Organizacyjny, II. Kształcenia Starszyny, III. Starszego Harcerstwa, IV. Zuchów, V. Obozów, VI. Prasy i Propagandy, VII. Żeglarski, VIII. Wychowania Fizycznego, IX. Przystosowania Wojskowego, X. Drużyn Polskich Zagranicą, XI. Międzynarodowy. Istniały również Referaty: Osobowy, Drużyn Szkół

powołano do życia Harcerskie Biuro Wydawnicze przy NZHP (dalej: HBW)⁷². W następnym roku tj. w 1932 zasadniczy trzon schematu organizacyjnego władz centralnych ZHP nie uległ przeobrażeniom. W GK Harcerok odnotowano jednak kilka zmian⁷³. Dotyczyło to również struktury GK Harcerzy⁷⁴. Przy NZHP funkcjonowało siedem Działów: I. Sekretariat, II. Główna Kwatera Harcerok, III. Główna Kwatera Harcerzy, IV. Dział Skarbowy, V. Dział Duszpasterstwa, VI. Harcerskie Biuro Wydawnicze oraz Komisja Wewnętrzna⁷⁵. Do najważniejszych wydarzeń w roku 1933 odnoszących się do problematyki struktury organizacyjnej z całą pewnością można zaliczyć utworzenie dnia 20 października kolejnego Działu NZHP, a mianowicie Centralnego Archiwum Harcerskiego⁷⁶. Kilka zmian organizacyjnych miało miejsce również w GK Harcerok⁷⁷. W przypadku GK Harcerzy jej struktura przeszła całkowitą przebudowę⁷⁸. Wprowadzono tytułem próby Inspektoraty, „mające za zadanie koordynowanie i inicjowanie pracy wydziałów o pokrewnym zakresie działania”⁷⁹ oraz Organy Opiniodawcze⁸⁰. Do przytoczonych Inspektoratów zaliczano: I. Inspektorat

Powszechnych, Pracy Społecznej, Drużyn Mniejszościowych oraz Komisje: Wydawnicza, Osobowa i Dyscyplinarna, Ibidem, s. 27; Zmiany w strukturze GK Harcerzy podyktowane były uchwałami XI Zjazdu Walnego ZHP odbywającego się w dniach 1–2 lutego 1931 r. a mianowicie zlikwidowano Wydział Ogólny (wobec powstania Sekretariatu), Osobowy (wobec istnienia Komisji Osobowej), Referat Chorągwi Białostockiej. Stworzono natomiast nowe Wydziały: Kształcenia Starszyny i Zuchowy. Przekształcono na Wydziały Referaty Propagandy, Obozów i Skarbowy. Ponadto stworzono Referaty: Pracy Społecznej i Drużyn Wiejskich oraz Komisje: Regulaminową i Mundurową, Ibidem oraz Rozkaz NZHP L. 11 z dnia 10 grudnia 1931 r. [w:] NZHP. Wiadomości Urzędowe, rok 10 (XIII), nr 1, Warszawa, styczeń 1932, s. 2; W rozkazie Naczelnika GK Harcerzy powołano również Referat Drużyn Rosyjskich, Rozkaz Naczelnik GK Harcerzy L. 15 z dnia 9 grudnia 1931 r. [w:] Rozkaz NZHP L. 11 z dnia 10 grudnia 1931 r., op. cit., s. 3; Strukturę GK Harcerzy na dzień 29 stycznia 1931 r. umieszczono również w rozkazie Naczelnika GKM, Rozkaz L. 1 z dnia 29 stycznia 1931 r. [w:] NZHP, Wiadomości Urzędowe, rok 9 (XIII), nr 2–3, Warszawa, luty–marzec 1931, s. 35.

⁷² Rozkaz NZHP L. 11 z dnia 10 grudnia 1931 r., op. cit., s. 2.

⁷³ Utworzono jedynie Wydział Kształcenia Instruktoerek oraz Wydział Wydawniczy pod kierunkiem redaktorki czasopisma „Skrzydła”, AAN, AZHP, Naczelnictwo – Sekretariat Generalny. Sprawozdanie Naczelnej Rady Harcerskiej za rok 1932, sygn. 382, s. 5.

⁷⁴ Zob. Utworzono w czerwcu 1932 r. przy Wydziale Organizacyjnym Referat Drużyn Pozaszkolnych i Wiejskich, Ibidem, s. 20; 20 października 1932 r. połączono Wydział Wychowania Fizycznego i Przysposobienia Wojskowego w jeden Wydział. Poza tym NZHP czasowo włączyło Wydział Drużyn Polskich Zagranicą do Wydziału Międzynarodowego, Rozkaz NZHP L. 11 z dnia 20 października 1932 r. [w:] NZHP. Wiadomości Urzędowe, rok 10 (XII), nr 8, Warszawa, październik 1932, s. 69; w listopadzie 1932 r. powstał także Harcerski Referat Szybowcowy, Sprawozdanie Naczelnej Rady Harcerskiej 1933, s. 54.

⁷⁵ AAN, AZHP, op. cit., sygn. 382, s. 1–2.

⁷⁶ Sprawozdanie Naczelnej Rady Harcerskiej 1933, s. 8.

⁷⁷ Zlikwidowano Wydział Osobowy. W jego miejsce utworzono Referat Osobowy. Ponadto powstał Referat Żeglarski, Sprawozdanie Naczelnej Rady Harcerskiej 1933, s. 27.

⁷⁸ W wyniku reorganizacji struktury GK Harcerzy z dniem 20 listopada 1933 r. Wydział Programowy został zlikwidowany. Kompetencje zostały przejęte przez inne komórki organizacyjne, Ibidem, s. 46.

⁷⁹ Ibidem, s. 43.

⁸⁰ Do Organów zaliczano: Komisję Osobową, Komisję Programową, Komisję Dyscyplinarną, Komisję Munduru i Oznak oraz Komisję Wydawniczą, Rozkaz Naczelnika Harcerzy L. 18 z dnia 30 listopada 1933 r. [w:] NZHP. Wiadomości Urzędowe, rok 11 (XII), nr 10, Warszawa, grudzień 1933, s. 160.

Spraw Ogólnych⁸¹, II. Inspektorat Programowo-Organizacyjny⁸², III. Inspektorat Wyszkożenia⁸³, IV. Inspektorat Obozów i Złotów⁸⁴ oraz V. Inspektorat Zagraniczny⁸⁵. W 1934 r. poza wymienionymi wcześniej działami NZHP pojawia się ponownie wzmianka o istnieniu Działu Zagranicznego⁸⁶. GK Harcerzy pracowała do września 1934 r. wg schematu organizacyjnego uchwalonego rozkazem Naczelnika Harcerzy L. 18 z dnia 30 listopada 1933 r.⁸⁷ Rozkaz L. 11 z dnia 20 września 1934 r. wprowadzał nowe zmiany w tym zakresie. Przede wszystkim zlikwidowano wcześniej powołane Inspektoraty⁸⁸. W GK Harcerki w br. funkcjonowały wszystkie Wydziały z roku poprzedniego. Natomiast jesienią 1934 r. powołano do życia dwa nowe referaty⁸⁹.

⁸¹ Składał się z następujących komórek organizacyjnych: 1. Sekretariat, 2. Wydział Skarbowo-Gospodarczy ze Skarbnikiem, 3. Wydział Osobowy, 4. Wydział Wykwipowania i Oznak, 5. Wydział Sztuki z Referatem Malarstwa i Fotografii, 6. Referat Samodzielny Pracy Społecznej, 7. Referat Samodzielny Prasy i Propagandy, 8. Referat Samodzielny Pism Harcerskich, 9. Referat Samodzielny Pośrednictwa Pracy, 10. Referat Samodzielny Statystyczny, 11. Biblioteka, 12. Muzeum i Archiwum, Ibidem, s. 159.

⁸² W jego skład wchodziły następujące Wydziały i Referaty: 1. Organizacyjny z Referatem Wizytacji i Administracji, 2. Zuchów, 3. Drużyn Harcerskich z Referatami: a) Starszych Chłopców, b) Drużyn Wiejskich, c) Drużyn Pozaszkolnych, d) Drużyn Specjalnych, 4. Starszego Harcerstwa z Referatami: a) Organizacyjny, b) Programowy, c) Kształcenia Starszyny, d) Złotu, e) Zagraniczny, f) Prasowy, g) Starych harcerzy, 5. Kształcenia Starszyny, 6. Mniejszości Narodowych, 7. Wizytator Drużyn Kresowych i 8. Instruktorzy Objazdowi, Ibidem, s. 159.

⁸³ Na strukturę tego Inspektoratu składały się następujące Wydziały i Referaty: 1. Kierownictwo Drużyn Żeglarskich z Referatami: a) Ogólnym, b) Programowo-Wyszkożeniowym, c) Spraw Śródlądowych, d) Turystyczno-Sportowym, e) Komunikacji Wodnej, f) Morskim, g) Propagandy i Prasy, h) Tłumaczeń, i) Współpracy z Zagranicą, 2. Wydział Wychowania Fizycznego z Referatami: a) Sportów Zimowych, b) Harcerskich Klubów Sportowych, c) Jazdy Konnej, 3. Przystosowania Wojskowego z Referatami: a) Strzelecko-Łuczniczym, b) Obrony Przeciwgazowej, 4. Techniki Skautowej z Referatem Łączności, 5. Pokazów z Referatami: a) Ognisk, b) Śpiewów, 6. Referat Samodzielny Szybowniczo-Lotniczy, 7. Referat Samodzielny Kolarsko-Motorowy z Referatem Kolarskim i Motorowym, 8. Referat Samodzielny Drużyn Pożarniczych, 9. Referat Samodzielny Wychowania Gospodarczego, 10. Referat Samodzielny Krajoznawstwa, 11. Referat Samodzielny Przyrodznawstwa, Ibidem, s. 159.

⁸⁴ W jego skład zaliczyć należy: Wydział Obozów, Wydział Złotów, Wydział Obozów na Huculszczyźnie z następującymi Referatami: Pracy Społecznej, Przystosowania Rolnego, Gospodarczy, Organizacji Młodzieży oraz Prasowy, Ibidem, s. 159–160.

⁸⁵ W jego skład wchodził Wydział Międzynarodowy i Wydział Drużyn Polskich Zagranicą, Ibidem, s. 160.

⁸⁶ Sprawozdanie Naczelnej Rady Harcerskiej 1934, s. 3.

⁸⁷ Ibidem, s. 17.

⁸⁸ Wprowadzono funkcję Szefa Głównej Kwatery. Ponadto na prawach Wydziału działał Inspektor Kresowych Harcerzy. W skład GK wszedł również Komendant Złotu Jubileuszowego. Działały także trzy komisje: programowo-wydawnicza z sekcją programową i wydawniczą, osobowa i dyscyplinarna. Podział na Wydziały i Referaty przedstawiał się następująco: I. Wydział Zuchów, II. Wydział Drużyn z Referatami: 1) Sztuki, 2) Wychowania Gospodarczego, 3) Techniki Harcerskiej, 4) Starszych Chłopców i 5) Drużyn Wiejskich, III. Starszego Harcerstwa z Referatami: 1) Szybowniczym i 2) Harcerstwa na Huculszczyźnie, IV. Organizacyjny z Referatami: 1) Personalnym, 2) Wizytacji, 3) Organizacji Terenu, 4) Regulaminów, 5) Oznak, 6) Pracy, V. Kształcenia Starszyny, VI. Wychowania Fizycznego i Przystosowania Wojskowego z Referatami: 1) Harcerskich Oddziałów Przystosowania Wojskowego i 2) Strzelecko-Łuczniczym, VII. Kierownictwo Drużyn Żeglarskich, VIII. Zagraniczny, IX. Obozów, X. Mniejszości Narodowych, XI. Skarbowo-Gospodarczy oraz XII. Sekretariat z 1) Biblioteką, 2) Referatem Statystycznym i 3) Muzeum i Archiwum, Rozkaz Naczelnika Harcerzy L. 11 z dnia 20 września 1934 r. [w:] NZHP. Wiadomości Urzędowe, rok 12 (XIII), nr 8, Warszawa, październik 1934, s. 42–43.

⁸⁹ Powołano Referat Mniejszościowy i Referat Obozowy, Sprawozdanie Naczelnej Rady Harcerskiej 1934, s. 125–126.

W kolejnym roku pojawiła się informacja, że dotychczasowy Dział Kół Przyjaciół Harcerstwa został zreorganizowany jako Dział Zarządów Okręgów i Kół Przyjaciół Harcerstwa⁹⁰. Poza Działem Duszpasterstwa, CAH, Działem Zagranicznym i Harcerskim Biurem Wydawniczym na tym samym poziomie struktury organizacyjnej NZHP funkcjonował także Dział Prasy i Propagandy⁹¹. W br. określono również podział kompetencji pomiędzy Przewodniczącego ZHP i jego zastępców⁹². W GK Harcerzy⁹³ pojawiły się drobne zmiany organizacyjne. Natomiast struktura GK Harcerki nie uległa zasadniczym przeobrażeniom⁹⁴. Kluczowym momentem z perspektywy organizacyjnej w roku 1936 było zatwierdzenie przez Radę Ministrów w dniu 8 kwietnia Statutu ZHP i umieszczenie go w Monitorze Polskim⁹⁵. W tym samym dniu na podstawie art. 46 i 47 prawo o stowarzyszeniach z dnia 27 października 1932 r. (Dz. U. R. P. nr 94, poz. 808) przyznano ZHP status Stowarzyszenia Wyższej Użyteczności⁹⁶. W br. powstała Komisja Przynależności Wojskowej (dalej: P.W.) i Wychowania Fizycznego⁹⁷ (dalej: W.F.) oraz podjęto prace nad stworzeniem kolejnego Wydziału tj. Handlowego (planowane powstanie na rok 1937)⁹⁸. W okresie sprawozdawczym w GK Harcerki powstał

⁹⁰ Sprawozdanie Naczelnej Rady Harcerskiej 1935, s. 7.

⁹¹ Podzielono go na kilka Referatów: 1. Sekretariat i Referat Prasowy, 2. Radjowy, 3. Filmowy, 4. Prasy Kobiecej oraz 5. Fotograficzny, Ibidem, s. 23.

⁹² Ten pierwszy opiekował się Działem Zagranicznym oraz przewodniczył pracom Naczelnictwa. Wiceprzewodnicząca ZHP H. Sliwowska kierowała Wydziałem Prasy i Propagandy oraz zastępowała Przewodniczącego ZHP w przewodnictwie nad Komisją Gospodarczą. Kolejny wiceprzewodniczący ks. J. Mauersberger zastępował Przewodniczącego w sprawach kontaktu z władzami i instytucjami oraz sprawował nadzór nad GK Harcerzy. Sekretariat Generalny załatwiał sprawy bieżące wpływające do Naczelnictwa, Ibidem, s. 4.

⁹³ W Wydziale Drużyn nie działały Referaty a) Sztuki, b) Wychowania Gospodarczego, c) Techniki Harcerskiej. Pojawił się za to nowy; Drużyn Pożarnych. W Wydziale Starszego Harcerstwa wymienia się wyłącznie Referaty Ideowo-Programowy i Organizacyjny. Pominięto wszystkie Referaty znajdujące się w schemacie organizacyjnym z 1934 r. W Wydziale Organizacyjnym zlikwidowano Referaty: Organizacji Terenu oraz Regulaminów. W Wydziale Wychowania Fizycznego i Przynależności Wojskowej funkcjonował w 1935 r. Referat Przynależności Wojskowej, Szybownicy, Strzelecko-Łuczny, Harcerskich Klubów Sportowych, Narciarski oraz Krótkofalarski. Brak natomiast Referatu Harcerskich Oddziałów Przynależności Wojskowej. Kierownictwo Drużyn Żeglarskich w br. posiadało rozbudowaną strukturę. W jego skład wchodził: Kapitan „Zawiszy Czarnego, Referat Ogólny, Programowo-Wyszkoleniowy, Zaopatrzenia, Turystyczno-Sportowy, Morski i Propagandowo-Prasowy. W Wydziale Obozów funkcjonował Referat Turystyki. W Sekretariacie nie działał Referat Statystyczny. Na prawach Wydziału działał Inspektorat Górskich Rejonów Harcerzy oraz Inspektor Kresowych Harcerzy. Powołano również nowy Wydział tj. Zdrowia, Ibidem, s. 104–106.

⁹⁴ Nie pojawia się w rozdziale Organizacja Prac Głównej Kwatery Harcerki i Terenu informacja o Referacie Żeglarskim, co sugerować powinno jego zlikwidowanie, Ibidem, s. 189.

⁹⁵ M.P. 1936 nr 92 poz. 173, Zarządzenie Rady Ministrów z dnia 8 kwietnia 1936 r. o nadaniu statutu stowarzyszeniu "Związek Harcerstwa Polskiego".

⁹⁶ ZHP otrzymało przywilej wyłączności działania na obszarze Polski w dziedzinie organizowania i prowadzenia pracy harcerskiej (skautingu), Dz.U. 1936 nr 28 poz. 228, Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 8 kwietnia 1936 r. o uznaniu stowarzyszenia "Związek Harcerstwa Polskiego" za stowarzyszenie wyższej użyteczności.

⁹⁷ Sprawozdanie Naczelnej Rady Harcerskiej 1936, s. 9.

⁹⁸ Ibidem, s. 35–36.

wyłącznie jeden Wydział. Reszta funkcjonowała w niezmienionej formule⁹⁹. Większe zmiany organizacyjne miały miejsce w GK Harcerzy¹⁰⁰. W kolejnym roku struktura organizacyjna NZHP uległa znacznym przemianom¹⁰¹. W Dziale Zagranicznym w br. działały trzy Referaty: Amerykański, Południowej Europy i Finansowo-Gospodarczy. Utworzono także nową Komisję tj. Harcerzy z czasów walk o niepodległość¹⁰². Struktura GK Harcerki do jesieni 1937 r. przedstawiała się jak w sprawozdaniu z 1936 r. Następnie została przekształcona wg wcześniej przygotowanych wytycznych¹⁰³. W GK Harcerzy położono szczególny nacisk na usprawnienie organizacji i administracji, ustalenie form przystosowania do statutu Związku¹⁰⁴. Skutkowało to zmianą struktury organizacyjnej¹⁰⁵.

⁹⁹ We wrześniu 1936 r. powstał Wydział Drużyn Harcerki, *Ibidem*, s. 75.

¹⁰⁰ W r. 1936 r. schemat organizacyjny wyglądał następująco: I. Wydział Zuchów z Referatami: 1) Wódz Gromad Instruktorskich, 2) Kolonii, 3) Metody Zuchowej w Nauczaniu, 4) Gromad Polskich Zagranicą, II. Wydział Drużyn z Referatami: 1) Sztuki, 2) Młodzieży Wiejskiej, 3) Młodzieży Starszej, 4) Drużyn Pożarnych oraz 5) Komisarz Wyścigu Wycieczek, III. Kształcenia Starszyny z Referatami: 1) Harcmistrzów i Działaczy, 2) Podharcmistrzów, 3) Próby Drużynowych, 4) Zagraniczny, 5) Studiów, IV. Organizacyjny z Referatami: 1) Osobowym, 2) Pracy, 3) Statystycznym, 4) Harcerskich Drużyn Kolejowych, 5) Innych Organizacji, V. Starszego Harcerstwa z Referatem Organizacyjnym, VI. Wychowania Fizycznego i Przysposobienia Wojskowego (do 16.XI.1936, później osobno) VII. Wychowania Fizycznego z Referatami: 1) Strzelecko-Łuczny, 2) Krótkofalarstwa, 3) Gimnastyki i Lekkiej Atletyki oraz 4) Imprez Niestających, VIII. Przysposobienia Wojskowego z Referatem Prasy i Propagandy, IX. Obozów i Turystyki posiadał następujące Referaty: 1) Propagandy Obozownictwa, 2) Turystyki, 3) Normalizacji Sprzętu Obozowego i 4) Pracy Społecznej, X. Mniejszości Narodowych, XI. Skarbowo-Gospodarczy, XII. Zagraniczny z dwoma Działami: Harcerstwo Zagraniczne i Sprawy Międzynarodowe. Ten pierwszy składał się z Referatu Kształcenia Starszyny. Ten drugi z Referatu ds. amerykańskich i Referatu ds. Zuchowych, XIII. Kierownictwo Drużyn Żeglarskich z Referatami: 1) Ogólnym, 2) Zagranicznym, 3) Bibliotekarz. W skład Kierownictwa wchodziły dwa Działy: Morski i Śródlądowy. Każdy z nich miał swoją strukturę. Dział Morski miał następujące Referaty: 1) Ogólny, 2) Kapitan Statku Szkolnego, 3) Wyszkożenia, 4) Studiów Technicznych, 5) Zaopatrzenia. Dział Śródlądowy natomiast: 1) Ogólny, 2) Jednostek Żeglarskich, 3) Harców Wodnych, 4) Zaopatrzenia, 5) Wyścigu Pracy, 6) Propagandy. Nadal funkcjonowały Inspektorat Harcerzy Kresowych i Górskich Rejonów Harcerzy oraz Komisja Programowa i Osobowa. Oddzielny status posiadał Referat Szybownicy, Szef GK Harcerzy oraz Sekretariat, *Ibidem*, s. 183–186.

¹⁰¹ Z ważniejszych rzeczy należy wymienić fakt, że Referat Prasowy, będący częścią Działu Prasy i Propagandy występuje pod nazwą Harcerska Agencja Prasowa. Poza tym 1 lipca 1937 r. zlikwidowano Referat Prasy Zagranicznej. Jego kompetencje przejął wspomniany już Referat Prasowy, Sprawozdanie Naczelnej Rady Harcerskiej 1937, s. 15–17; W Dziale Skarbowym powołano Wydział Handlowy. Jednocześnie w charakterze organu opiniodawczo-doradczego funkcjonowała Komisja Finansowo-Gospodarcza, *Ibidem*, s. 29.

¹⁰² *Ibidem*, s. 67–68.

¹⁰³ W schemacie organizacyjnym poza Naczelniczką Harcerki, jej zastępczynią oraz sekretarką znajdowały się następujące komórki organizacyjne: I. Wydziały Prezydialne: Programowy, Organizacyjny i Kształcenia Starszyny, II. Kierownictwa: Przysposobienia do obrony kraju i Wychowania Fizycznego, III. Referaty pomocnicze: Gospodarczy, Wydawniczy, Mniejszości oraz Obozów i kolonii, IV. Inspektoraty: Zuchów, Młodszych Harcerki, Sprawy Harcerki – Wędrowniczek i Starszych Harcerki, V. Wydział Harcerstwa Żeńskiego Zagranicą, VI. Komisariat Międzynarodowy, VII. Redakcja miesięcznika „Skrzydła”, *Ibidem*, s. 73–74.

¹⁰⁴ *Ibidem*, s. 147.

¹⁰⁵ W skład GK Harcerzy w r. 1937 wchodziły następujące Wydziały i Referaty/Referenci: I. Organizacyjny (1. Personalny oraz Druków i Wydawnictw, 2. Statystyczny, 3. Pracy, 4. Wizytator Drużyn Kolejowych, 5. Instruktor objazdowy GKH dla drużyn pozostających pod opieką Rodziny Kolejowej), II. Zuchów (1. Instruktor Zuchowych, 2. Kolonii, 3. Metody Zuchowej w nauczaniu, 4. Gromad Polskich Zagranicą), III. Drużyn (1. Komisarz Wyścigu Pracy, 2. Młodzieży Wiejskiej, 3. Drużyn Pożarnych, 4. Komisarz

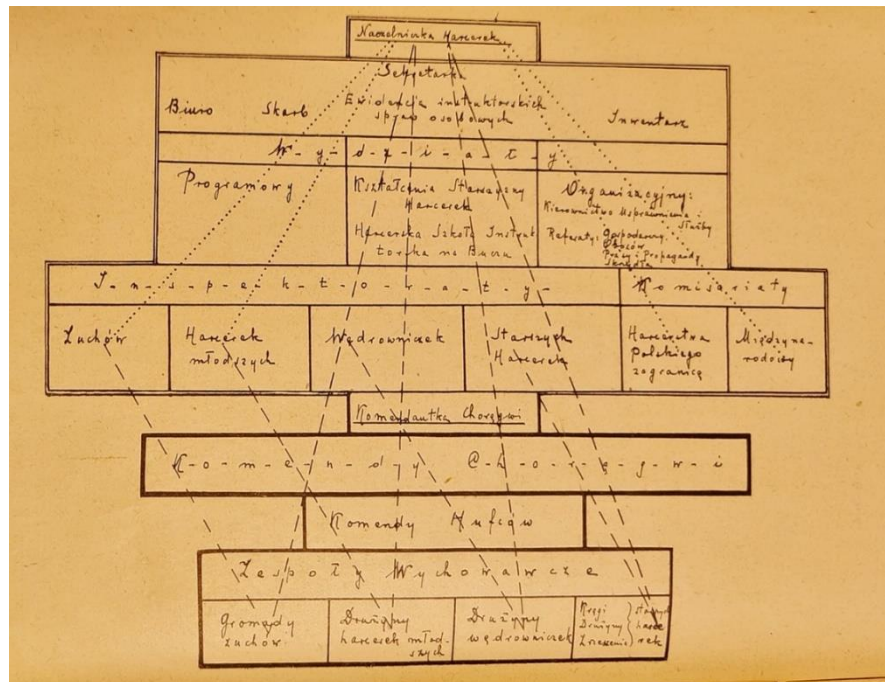
W 1938 r. otwarto przy NZHP Centralną Bibliotekę Harcerstwa (dalej: CBH). Powstała z połączenia księgozbiorów komendy chorągwi harcerzy oraz GK Harcerzy¹⁰⁶. Pozostałe działy funkcjonowały w niezmienionej formie. W GK Harcerzy odnotowano kilka zmian. Dotyczyło to powstania nowych referatów, jak i zmian w nazewnictwie¹⁰⁷. Zmiany dotknęły również Organizację Harcerek, W październiku 1938 r. przedstawiono nowy schemat organizacyjny¹⁰⁸ (fot. 4).

Wyścigu Wycieczek), IV. Starszego Harcerstwa (1. Instruktor objazdowy dla starszego harcerstwa, 2. Organizacyjny), V. Kształcenia Starszyny (1. Harcmistrzów i Działaczy, 2. Podharcistrzów, 3. Prób Drużynowych, 4. Zagraniczny, 5. Studiów), VI. Żeglarski (1. Ogólny, 2. Zagraniczny, 3. Dział Morski (a) kapitan statku morskiego, b) kierownik H. O. M., c) Referat Ogólny, d) Wyszkożenia, e) Studiów Technicznych, f) Zaopatrzenia), 4. Dział Śródlądowy (a) Ogólny, b) Jednostek Żeglarskich, c) Harców Wodnych, d) Zaopatrzenia, e) Wyścigu Pracy, f) Propagandy), VII. Obozów i Turystyki (1. Propagandy Obozownictwa, 2. Turystyki, 3. Pracy Społecznej), VIII. Wychowania Fizycznego (1. Strzelecko-Łuczny, 2. Krótkofalarstwa, 3. Gimnastyki i Lekkiej atletyki, 4. Imprez Niestających), IX. Przystosowania Wojskowego (1. OPLGaz (dalej: obrona przeciw lotniczo-gazowa) oraz 2. Łączności), X. Mniejszości Narodowych, XI. Skarbowo-Gospodarczy, XII. Zagraniczny (1. Dział Harcerstwo Zagraniczne z Referatem Kształcenia Starszyny, 2. Dział Sprawy Międzynarodowe z Referatami: ds. amerykańskich i ds. zuchowych), XIII. Inspektorat Kresowych Harcerzy, XIV. Inspektorat Górskich Rejonów Harcerzy, XV. Zdrowia. Osobno funkcjonowały Referat Propagandy i Wydawnictw (od 10 października), Referat Lotniczy, Referat Spadochronowy, Komendant Ośrodka Harcerskiego w Górkach Wielkich, Kierownik Uniwersytetu Wiejskiego w Ośrodku Harcerskich w Górkach Wielkich, Redakcja „W Kręgu Wodzów”, Komisja Osobowa, Komisja Dyscyplinarna oraz Komisja Próby na stopień działacza, Ibidem, s. 206–209.

¹⁰⁶ Sprawozdanie Związku Harcerstwa Polskiego za rok 1938, s. 15.

¹⁰⁷ W skład GK Harcerzy wchodziły Naczelnik, Szef GK Harcerzy oraz Sekretariat z Sekretarzem, dwoma współpracownikami, maszynistką i woźnym. Ponadto znajdowały się tam następujące Wydziały i Referaty: I. Organizacyjny (1. Personalny oraz Druków i Wydawnictw, 2. Statystyczny, 3. Pracy), II. Zuchów (1. Kobiet, 2. Metody Zuchowej w nauczaniu, 3. Gromad Polskich Zagranicą), III. Drużyn (1. Współpracy z Pismami Harcerskimi, 2. Drużyn Zakładowych, 3. Drużyn Wiejskich), IV. Starszego Harcerstwa (1. Instruktor objazdowy dla starszego harcerstwa, 2. Kręgów Akademickich, 3. Redaktor „Brzasku”), V. Kształcenia Starszyny, VI. Żeglarski, VII. Obozów i Turystyki z Referatem Turystyki, VIII. Wychowania Fizycznego (1. Programowy, 2. Wyszkożenia, IX. Przystosowania Wojskowego (1. Radiowy, 2. OPLG (dalej: obrona przeciw lotniczo-gazowa), 3. Łączności), X. Mniejszości Narodowych, XI. Zagraniczny (1. Dział Harcerstwo Polskie Zagranicą z Referatem Kształcenia Starszyny oraz Referatem Spraw Zuchowych, 2. Dział Sprawy Międzynarodowe, XII. Inspektorat Kresowych Harcerzy, XIII. Inspektorat Górskich Rejonów Harcerzy, XIV. Zdrowia. Nadal osobno funkcjonowały Referat Propagandy i Wydawnictw, Referat Lotniczy, Referat Spadochronowy, Ośrodek Harcerski w Górkach Wielkich, Uniwersytet Wiejski w Ośrodku Harcerskim w Górkach Wielkich, Redakcja „W Kręgu Wodzów”, Komisja Osobowa, Komisja Dyscyplinarna oraz Komisja Finansowo-Gospodarcza (od 10 października 1938 r.), Ibidem, s. 159–163.

¹⁰⁸ W skład GK Harcerek wchodziły: Naczelniczka, jej zastępczyni, Sekretarka i Skarbniczka. Poza tym wyszczególnić można następujące Wydziały, Inspektoraty, Komisariaty i Referaty: I. Organizacyjny z Referatami (1. Obozów, 2. Gospodarczy, 3. Propagandy i Prasy, 4. Redakcji „Skrzydeł”, 5. Kierownictwo Usprawnienia i Służby), II. Programowy, III. Starszyny, IV. Inspektorat Zuchów, V. Inspektorat Młodszych Harcerek, VI. Inspektorat Wędrowniczek, VII. Inspektorat Starszych Harcerek, VIII. Komisariat Międzynarodowy, IX. Komisariat Zagraniczny, Rozkaz Naczelniczki Harcerek L. 14 z dnia 28 października 1938 r. [w:] NZHP. Wiadomości Urzędowe, rok 16 (XVII), nr 9, Warszawa, listopad 1938, s. 177.

Fot. 4. Schemat organizacyjny Organizacji Harcerzek z 1938 r., źródło: Sprawozdanie ZHP za rok 1938, s. 198.

Schemat organizacyjny w NZHP, jak i poszczególnych jego działów w odniesieniu do całego r. 1939 był bardzo trudny do opisanego, ponieważ działania sprawozdawcze przerwał wybuch II wojny światowej. ZHP musiał nagle zmienić całkowicie swój system pracy. Rozkazy Naczelnictwa oraz Głównych Kwater kończyły się w czerwcu 1939 r. Mimo to w pierwszym półroczu ogłoszono m.in. skład osobowy GK Harcerzy¹⁰⁹. Poza tym odnotowano również inne zmiany organizacyjne¹¹⁰.

Należy również zobrazować liczbę osób, które były zaangażowane w prace władz centralnych (Głównych Kwater) w latach 1918–1939 (tabela 6).

¹⁰⁹ GK Harcerzy w kwietniu 1939 r. składała się z następujących Wydziałów i Referentów: I. Sekretariat, II. Organizacyjny z referentem statystycznym, III. Zuchów z referentem kobiet, IV. Harcerzy i Skautów z referentem drużyn zakładowych, drużyn wiejskich, drużyn specjalnych oraz wizytator dla drużyn pozostających pod opieką Rodziny Kolejowej, V. Starszego Harcerstwa, VI. Kształcenia Starszycy, VII. Żeglarski, VIII. Obozów i Turystyki z referentem turystyki, IX. Wychowania Fizycznego i Przystosowania Wojskowego z referentem radiowym oraz OPLGaz, X. Mniejszości Narodowych, XI. Zagraniczny z sekretarzem ds. Harcerstwa Polskiego zagranicą, sekretarzem ds. międzynarodowych oraz referentem kształcenia starszycy, XII. Gospodarczy. Poza tym działały samodzielnie: Referat Lotniczy, Referat Spadochronowy, Ośrodek Harcerski w Górkach Wielkich, Komisja Osobowa, Komisja Dyscyplinarna, Komisja Próba na stopień podharcemistrza i działacza oraz Komisja Finansowo-Gospodarcza, Rozkaz Naczelnika Harcerzy L. 12 z dnia 10 kwietnia 1939 r. [w:] NZHP. Wiadomości Urzędowe, rok 17 (XVIII), nr 4, Warszawa, kwiecień 1939 r., s. 87–89.

¹¹⁰ Zob. W GK Harcerzy rozwiązano Inspektorat Górskich Harcerzy, Rozkaz Naczelnika Harcerzy L. 1 z dnia 10 stycznia 1939 r. [w:] NZHP. Wiadomości Urzędowe, rok 17 (XVIII), nr 1, Warszawa, styczeń 1939 r., s. 9. W maju br. powołano Komisję Pogotowia, Rozkaz Naczelnika Harcerzy L. 13 z dnia 10 maja 1939 r., [w:] NZHP. Wiadomości Urzędowe, rok 17 (XVIII), nr 5, Warszawa, maj 1939 r., s. 112.

Rok	XI 1918-1919		1919-IX 1920		IX 1920-IX1921		IX 1921-XII 1922		1923	
	GKŻ	GKM	GKŻ	GKM	GKŻ	GKM	GKŻ	GKM	GKŻ	GKM
Liczba	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	41	43	22	32	17	35
Rok	1924		1925		1926		1927		1928	
	GKŻ	GKM	GKŻ	GKM	GKŻ	GKM	GKŻ	GKM	GKŻ	GKM
Liczba	9	39	b.d.	44	34	51	36	ok. 40	21	ok. 40
Rok	I 1929-IX 1930		IX 1930-XII 1931		1932		1933		1934	
	GKŻ	GKM	GK Harcerek	GK Harcerzy	GK Harcerek	GK Harcerzy	GK Harcerek	GK Harcerzy	GK Harcerek	GK Harcerzy
Liczba	b.d.	ok. 70	ok. 20*	ok. 27*	ok. 32	b.d.	25	110	27	92
Rok	1935		1936		1937		1938		1939	
	GK Harcerek	GK Harcerzy	GK Harcerek	GK Harcerzy	GK Harcerek	GK Harcerzy	GK Harcerek	GK Harcerzy	GK Harcerek	GK Harcerzy
Liczba	ok. 85	110	25	109	27	68	b.d.	72	b.d.	b.d.

* liczba pracowników GK bez współpracowników/współpracowniczek i korespondentów/korespondentek

Tabela 6. Wykaz liczby pracowników, współpracowników oraz korespondentów w Głównych Kwaterach w latach 1918–1939 (opracowanie własne).

Reasumując w całym okresie przedwojennej działalności ZHP władze centralne wielokrotnie, reorganizowały swoją strukturę organizacyjną. Miało na to wpływ wiele czynników. Przede wszystkim potrzeba adaptacji do zmieniającego prawa, a także rozrost organizacji i form działalności. Kompleksowe opisanie wszystkich przemian organizacyjnych, zakresów zadań poszczególnych działów, wydziałów itd., w latach 1918–1939 z całą pewnością wymaga pogłębionych badań i może być ciekawym tematem niejednej pracy naukowej. Mam nadzieję, że przedstawiony przeze mnie zarys struktury organizacyjnej władz centralnych ZHP będzie swego rodzaju preludium do dalszych badań i w pewnym stopniu porządkuje wiedzę w tym zakresie. Tym bardziej że w wielu dotychczas powstałych opracowaniach nie poświęcono temu zagadnieniu zbyt wiele miejsca.

2.2. Zarys struktury organizacyjnej władz centralnych ZHP w latach 1939–1944

Wraz z wybuchem II wojny światowej 1 września 1939 r. polskie harcerstwo musiało ponownie zmierzyć się z sytuacją, w której należało podjąć ofiarną służbę w obronie

ojczyzny. Spora część obecnych członków ZHP, w tym z władz centralnych doskonale pamiętała jeszcze czasy I wojny światowej, wojny polsko-bolszewickiej i innych wydarzeń mających charakter walki o niepodległość Polski. Pamięć o tych okolicznościach cały czas była zakorzeniona w umysłach działaczy harcerskich. Stąd też wiele aktywności, zadań z prób na stopnie czy sprawności zawierało elementy, które miały przygotować członków ZHP do ewentualnego konfliktu zbrojnego. Struktura organizacyjna NZHP również z tym poniekąd korespondowała. Wszak przed wojną istniały takie wydziały jak: przysposobienia wojskowego u harcerzy czy przysposobienia do obrony kraju u harcerek. 27 września 1939 r. ZHP podejmuje decyzję o przejściu do konspiracji. Władzą naczelną konspiracyjnego ZHP było, podobnie jak przed wojną Naczelnictwo. Ostatecznie ukonstytuowało się 16 stycznia 1940 r. W jego skład wchodziły następujące osoby: p. o. Przewodniczącego ks. J. Mauersberger, Wiceprzewodnicząca W. Opęchowska. Sekretarz Generalny A. Olbromski, Delegatka Naczelniczki Harcerek M. Wocalewska oraz Naczelnik Harcerzy F. Marciniak¹¹¹. Ówczesny Przewodniczący ZHP M. Grażyński wyjechał do Paryża, gdzie utworzył 9 października 1939 r. Naczelny Komitet Harcerski¹¹². Następnie po ewakuacji do Anglii w czerwcu 1940 r. powołano tam do życia Tymczasowy Komitet Harcerski, który w czerwcu 1943 r. zmienił nazwę na „Komitet Naczelny ZHP na czas wojny”¹¹³. Utworzony na emigracji organ rościł sobie pretensje do bycia najwyższą władzą harcerską zarówno w kraju, jak i za granicą. Przebywające wówczas w Polsce Naczelnictwo z Głównymi Kwaterami stało na stanowisku, że to im została w legalny sposób przekazana władza przez organy centralne sprzed wojny. Przebywającego wówczas na emigracji M. Grażyńskiego traktowano w pewnym sensie za będącego na urlopie. To stanowisko zdecydowanie wybrzmiało z listu Naczelnictwa Szarych Szeregów skierowanego do Komitetu Naczelnego w Londynie z 30 maja 1944 r. w słowach „Praca Związku nie była przerywana ani na chwilę. W czasie działań wojennych we wrześniu Związek działał w formie Pogotowia, głównie w stolicy. Bezpośrednio potem rozpoczęliśmy pracę konspiracyjną w ścisłej współpracy z armią”¹¹⁴

¹¹¹ Stanisław Broniewski „Naczelnictwo” [w:] *Szare Szeregi. Harcerze 1939–1945* pod red. J. Jabrzemskiego, tom I, Warszawa 1988, s. 35.

¹¹² W. Kukła, M. Miszczuk, *Dzieje harcerstwa na obczyźnie 1912–2006. Zarys problematyki*, Warszawa 2006, s. 54–55.

¹¹³ Ostatecznie rozwiązany 3 lutego 1946 r., z chwilą powstania nowej organizacji tj. Związku Harcerstwa Polskiego poza granicami kraju [w:] *Szare Szeregi. Związek Harcerstwa Polskiego w czasie II wojny światowej. Główna Kwatera Harcerzy „Pasięka”*. *Ocalałe dokumenty*, Londyn 1982, s. 221.

¹¹⁴ Lista Naczelnictwa ZHP do Komitetu Naczelnego w Londynie, Warszawa dnia 30 maja 1944 r. [w:] *Ibidem*, s. 237.

i dalej „Formalnie więc i faktycznie Naczelnictwo jest dalszym ciągiem Naczelnictwa sprzed wojny. Analogicznie Główne Kwatery są ścisłą kontynuacją przedwojennych Głównych Kwater, przy czym piastujący stanowiska Naczelników we wrześniu 1939 r. przekazywali formalnie swe funkcje zastępcom. W świetle powyższych uwag oczywiste jest, że zarówno z punktu widzenia formalnego, jak i sytuacji faktycznej ciągłość istnienia Związku została zachowana w pełni i Sz. Sz. były jedynie kryptonimem męskiej roboty wojskowej. Związek był więc jedynym moralnym i prawnym przedstawicielem naszego ruchu. Stwierdzić należy, że stanowisko to nie zostało nigdy przez nikogo zakwestionowane”¹¹⁵. Naczelnictwo podczas II wojny światowej sześciokrotnie zmieniał swój skład osobowy¹¹⁶. Wynikało to z faktu, że część członków ponosiła śmierć w wyniku działań wojennych lub trafiała do niewoli. W ich miejsce dokooptowywano nowe osoby. Po śmierci ks. J. Mauersbergera 12 sierpnia 1942 r. wybrano nowego Przewodniczącego ZHP. Ówczesne Naczelnictwo składało się poza przewodniczącym z wiceprzewodniczącego, naczelnika i naczelniczki oraz kapelana Związku¹¹⁷. Na przełomie lat 1943/1944 r. oficjalnie powołano Naczelnego Kapelana. Poprzedni poległ we wrześniu 1939 r. Tak długi okres braku obsady na tej funkcji tłumaczono faktem, że jego rolę wypełniał przynajmniej do sierpnia 1942 r. p. o. Przewodniczącego ZHP ks. J. Mauersberger. Sama nominacja odbywała się z zachowaniem zapisów ze Statutu ZHP. Ustną decyzję o powołaniu podjął ówczesny Arcybiskup Warszawski Antoni W. Szlagowski. Naczelnictwo mimo wielu niebezpieczeństw pracowało kolegiąlnie, spotykając się w prywatnych mieszkaniach członków lub osób z nimi związanych¹¹⁸. W maju 1944 r. informowano Komitet Naczelny w Londynie, że z władz naczelných Związku w kraju działało wyłącznie Naczelnictwo (nie funkcjonowała Naczelna Rada Harcerska. Komisja Rewizyjna oraz Naczelny Sąd Harcerski). Spośród działów NZHP czynne były: Duszpasterstwo, Skarb, Sekretariat oraz Główne Kwatery¹¹⁹. Od pierwszych dni wojny konspiracyjne harcerstwo korzystało z kryptonimów dla oznaczenia struktur organizacyjnych (władz centralnych, chorągwi, hufców itd.), a także grup wiekowych, tytułów czasopism i podręczników oraz kursów instruktorskich, szkoleniowych i jednostek wojskowych¹²⁰. Używano ich

¹¹⁵ Ibidem, s. 238.

¹¹⁶ Szczegółowo zmiany personalne opisano [w:] *Szare Szeregi. Harcerze 1939–1945 (...)*, op. cit., s. 35–37.

¹¹⁷ *Harcerki 1939 – 1945 (...)*, op. cit., s. 32.

¹¹⁸ *Szare Szeregi. Harcerze 1939–1945 (...)*, op. cit., s. 36–37.

¹¹⁹ Lista Naczelnictwa ZHP (...), op. cit., s. 237.

¹²⁰ *Szare Szeregi. Związek Harcerstwa Polskiego (...)*, op. cit., s. 8–12.

zarówno w odniesieniu do działalności Organizacji Harcerek, jak i Organizacji Harcerzy. Jak zatem wyglądała konspiracyjna struktura tych Organizacji? Pracami Szarych Szeregów kierował Naczelnik, który do pomocy miał „Pasiękę”¹²¹. Na jej czele stał szef Głównej Kwatery¹²². Po raz pierwszy formalnie powołanie na tę funkcję odbyło się dnia 17 stycznia 1943 r., chociaż wiadomo, że wcześniej również była obsadzana¹²³. W pierwszych tygodniach 1939 r. powstał i działał czteroosobowy zespół, który praktycznie stał się GK Harcerzy organizującego się podziemnego harcerstwa¹²⁴. Nazywano go „Ścisłą Główną Kwaterę” czy też „Ścisłą Pasiękę”. W jej składzie znajdowało się najbliższe grono współpracowników Naczelnika. Decydowali oni o najważniejszych rzeczach oraz o tych, które miały wydarzyć się w przyszłości¹²⁵. Pierwszy skład powołano jesienią 1939 r., ale już na wiosnę 1940 r. przestał praktycznie istnieć, ponieważ dwoje z nich aresztowano, a następnie rozstrzelano. A. Kamiński jako trzeci z tego grona zaangażował się wówczas w prace organizacji wojskowej (Służby Zwycięstwu Polski). F. Marciniak aż do aresztowania w 1943 r. zarządzał „Pasięką” samodzielnie. Dopiero kolejny Naczelnik St. Broniewski powołał jesienią 1943 r. nową „Ścisłą Pasiękę”, która bez większych zmian funkcjonowała aż do wybuchu Powstania Warszawskiego w 1944 r. Po jego zakończeniu dokonano prawie całkowitej zmiany składu osobowego. Przetrwał on do czasu rozwiązania Organizacji¹²⁶. Od samego początku osoby będące częścią konspiracyjnej GK Harcerzy nie miały jasno określonych funkcji. Z biegiem czasu, gdy liczba osób wchodzących w skład „Pasięki” zwiększała się, doprecyzowywano schemat struktury organizacyjnej¹²⁷. Należy również podkreślić w kwestii funkcjonowania „Pasięki”, że pierwszy Naczelnik F. Marciniak swoje działania opierał na osobistym kontakcie z instruktorami. Nie organizował spotkań, chcąc zminimalizować niebezpieczeństwo wobec osób zaangażowanych w pracę konspiracyjną. Osoby, którym zlecał zadania przeważnie, nie znały się wzajemnie, a także nie informowano ich o obowiązującym schemacie organizacyjnym¹²⁸. Pod koniec 1942 r. ówczesny Naczelnik Szarych Szeregów uznał, że należy wprowadzić w Głównej Kwaterze stały kształt organizacyjny. Z zachowanej notatki pochodzącej z października

¹²¹ Konspiracyjna nazwa Głównej Kwatery Harcerzy, Ibidem, s. 8.

¹²² J. Jabrzemski, *Harcerze z Szarych Szeregów*, Warszawa 1997, s. 37.

¹²³ *Szare Szeregi. Harcerze 1939–1945 (...)*, op. cit., s. 45–46.

¹²⁴ *Szare Szeregi. Związek Harcerstwa Polskiego (...)*, op. cit., s. 83.

¹²⁵ S. Broniewski, *Całym życiem. Szare Szeregi w relacji naczelnika*, Warszawa 1983, s. 274.

¹²⁶ *Szare Szeregi. Harcerze 1939–1945 (...)*, op. cit., s. 44–45.

¹²⁷ Ibidem, s. 43–44.

¹²⁸ *Szare Szeregi. Związek Harcerstwa Polskiego (...)*, op. cit., s. 83.

1941 r. wiadomo, że zakładał wprowadzenie następującej organizacji „Pasieki”, w skład której wchodził: Naczelnik, Sekretarz, Wydział I Organizacyjny (wizytatorzy, kolportaż, opieka nad uchodźcami, jeńcami, więźniami, wywiezionymi na roboty przymusowe oraz samopomoc dla działających wewnątrz Organizacji), Wydział II Programowy (prasa i wydawnictwa, stopnie i sprawności, Zawisza i Bojowe Szkoły), Wydział III Kształcenie Starszyny, Wydział IV (szkolenia samochodowe, wojskowe, wywiad i akcja „N”), Wydział V Starsze Harcerstwo i Wydział VI Walka Cywilna. W styczniu 1943 r. w miejsce Wydziału II Programowego powstały trzy nowe wydziały programowe: Zawiszy, Bojowych Szkół i Grup Szturmowych. Od listopada 1943 r. zaczęło funkcjonować przy „Pasiece” Centrum Wyszkozenia Wojskowego. Powstał też Wydział Opieki nad grupami wymienionymi poprzednio przy Wydziale I Organizacyjnym¹²⁹. Główna Kwatera wprowadziła również mechanizm zarządzania jednostkami terenowymi. Odbywało się to za pośrednictwem: 1. wizytatorów, 2. akcji szkolenia starszyny, 3. centralnych wydawnictw, 4. kierownictwa służb oraz 5. centralnych odpraw¹³⁰. Na krótko przed Powstaniem Warszawskim powołano do życia Radę Programową, której celem było wypracowanie planów na powojenną odbudowę ZHP¹³¹. Istniał wówczas także Wydział Akcji „M”, Wydział Zachodni i Wydział Wschodni¹³². Niestety ze względu na brak dokumentów z okresu 1939–1942 r. trudne było zobrazowanie pełnego kształtu struktury organizacyjnej Szarych Szeregów. Wydawanie wówczas pisemnych rozkazów uznawano za nieodpowiednie z perspektywy bezpieczeństwa. Pod koniec 1942 r. wraz z rozrostem organizacji i nabyciem odpowiedniego doświadczenia w pracy konspiracyjnej powrócono do ich wydawania¹³³. Na podstawie zawartych tam informacji oraz powojennych wspomnień ówczesnych instruktorów możliwe było przedstawienie schematu organizacyjnego „Pasieki” (fot. 5).

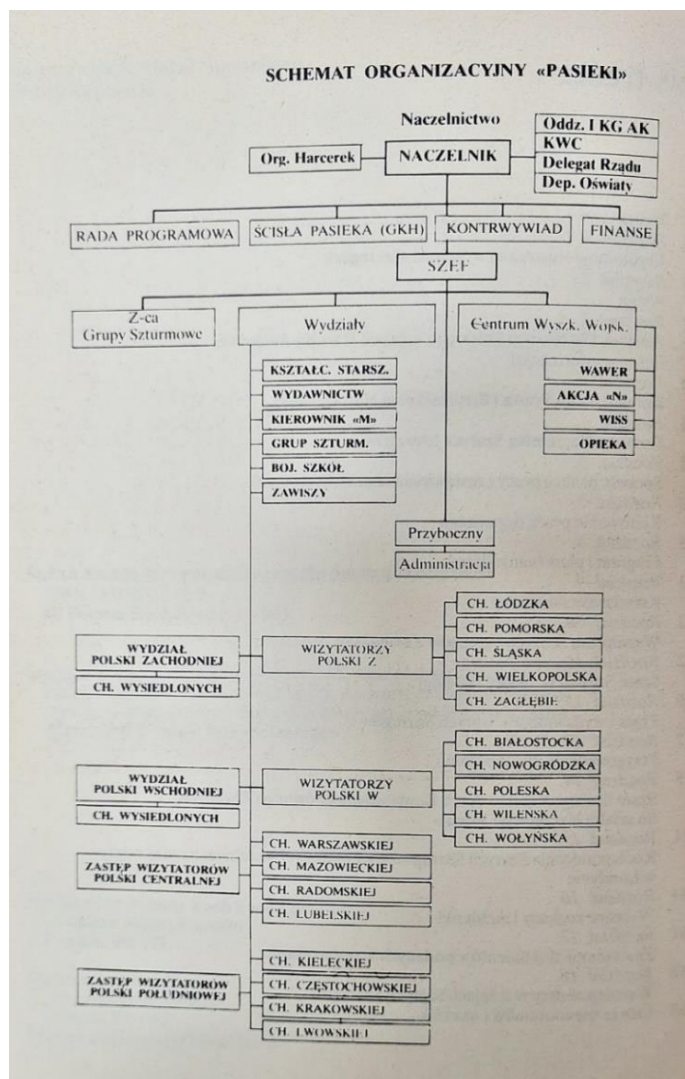
¹²⁹ Ibidem, s. 83–84.

¹³⁰ J. Jabrzemski, op. cit., s. 38.

¹³¹ S. Broniewski, *Całym życiem*. (...), op. cit., s. 259.

¹³² *Szare Szeregi. Harcerze 1939–1945* (...), op. cit., s. 55.

¹³³ *Szare Szeregi. Związek Harcerstwa Polskiego* (...), op. cit., s. 26.

Fot. 5. Schemat organizacyjny "Pasieki" zapewne z lat 1943–1944, źródło: Szare Szeregi. Związek Harcerstwa Polskiego w czasie II wojny światowej. Główna Kwatera Harcerzy "Pasieka". Ocalałe dokumenty, Londyn 1982, s. 6.

Dnia 17 stycznia 1945 r. ówczesny Naczelnik GK Harcerzy Leon Marszałek wydał rozkaz o rozwiązaniu Szarych Szeregów¹³⁴. Tym samym przestała istnieć struktura organizacyjna Głównej Kwatery Harcerzy.

Główna Kwatera Harcererek po wybuchu wojny musiała również dostosować swoją strukturę do warunków konspiracyjnych. Naczelniczka Harcererek Maria Krynicka powołana jeszcze przed wojną przez cały czas okupacji przebywała poza Warszawą. Nie uczestniczyła czynnie w pracach Naczelnictwa. Jej stałą reprezentantką w tym organie była wspomniana już M. Wocalewska, a od lata 1943 r. Zofia Florczak. Tym samym

¹³⁴ Rozkaz L.3/45 ze stycznia 1945 r. [w:] Ibidem, s. 51.

została utrzymana ciągłość obsady personalnej¹³⁵. W związku z brakiem możliwości kierowania Organizacją Harcerek M. Krynicka prawie wszystkie swoje obowiązki i uprawnienia na cały czas wojny przekazała Józefinie Łapińskiej – Komendantce Pogotowia Harcerek¹³⁶. Funkcję Głównej Kwatery przejęła wówczas Komenda Pogotowia, która powstała w późniejszym czasie. W pierwszych miesiącach okupacji J. Łapińska jednoosobowo kierowała pracami organizacji. Poszczególne działy zaczęły powstawać w miarę upływu czasu. Jednym z pierwszych był dział opieki nad dzieckiem, który przez cały okres okupacji osobiście kierowała Komendantka Pogotowia¹³⁷. We wrześniu 1940 r. powstał dział służby łączności, a we wrześniu 1941 r. dział służby sanitarnej. W kolejnym roku powołano dział kształcenia starszyny. Ostatnią komórką, która działała w ramach Pogotowia Harcerek były tzw. ogniwa¹³⁸. W 1943 r. powołano trzy Rady Programowe, których celem było opracowanie planu działania po zakończeniu wojny¹³⁹. W skład komendy wchodziła również skarbniczka¹⁴⁰. Podobnie jak w Szarych Szeregach spotkania członkiń komendy odbywały się niezwykle rzadko i opierano je głównie na indywidualnych kontaktach¹⁴¹. Wszelka dokumentacja była od razu niszczone. Obowiązek ten wynikał bezpośrednio z zapisów instrukcji konspiracyjnej. Wraz ze zbliżającym się końcem II wojny światowej Naczelniczka Harcerek 25 marca 1945 r. podjęła decyzję o odwołaniu Pogotowia Harcerek i zwolnieniu z funkcji jej komendantki¹⁴².

2.3. Zarys struktury organizacyjnej władz centralnych ZHP w latach 1944–(1950)

Proces wychodzenia ruchu harcerskiego z konspiracji był długotrwały. Jeszcze w latach 50. XX w. funkcjonowały na ziemiach polskich różne organizacje harcerskie. Decyzje o ich powołaniu były oddolnymi inicjatywami lokalnych działaczy

¹³⁵ *Harcerki 1939–1945 (...)*, op. cit., s. 31.

¹³⁶ A. Zawadzka, op. cit., s. 305.

¹³⁷ *Ibidem*, s. 306.

¹³⁸ Ogniwa to kilkusobowe zespoły młodzieży w wieku 14–20 lat, których program obejmował samokształcenie, przygotowanie do służby w czasie Powstania i w wolnej Polsce, *Ibidem*, s. 310–312.

¹³⁹ J. Marciniak, *Organizacja Harcerek na służbie w II Rzeczypospolitej*, Tuchów 2016, s. 77.

¹⁴⁰ *Harcerki 1939–1945 (...)*, op. cit., s. 33.

¹⁴¹ A. Zawadzka, op. cit., s. 313.

¹⁴² W. S. Spławska, *Harcerki w ZHP. Początki i osiągnięcia w Kraju oraz lata 1939–1949 poza Krajem*, Londyn 1993, s. 83.

harcerskich¹⁴³. Nie miały one nic wspólnego z samym ZHP, a tym bardziej z jej strukturą organizacyjną. Oficjalną decyzję o rozwiązaniu konspiracyjnych struktur ZHP podjęto w pierwszym kwartale 1945 r. (przyp. Szare Szeregi – 17 stycznia 1945 r., a Pogotowie Harcerek – 25 marca 1945 r.). Na krótko przed tymi zdarzeniami, bo już w grudniu 1944 r. w Dzienniku Urzędowym Resortu Oświaty przy PKWN pojawiło się zarządzenie o przywróceniu do życia Związku Harcerstwa Polskiego. Opublikowano je również w pierwszym powojennym numerze „Wiadomościach Urzędowych NZHP”. Należy podkreślić, że numeracja tego periodyku była kontynuacją z 1939 r.¹⁴⁴ co jasno, mogło wskazywać na chęć zachowania ciągłości działania. W efekcie zawartych tam postanowień powołano Tymczasową Naczelną Radę Harcerską¹⁴⁵. 20 maja 1945 r. odwołano z jej składu już pięć osób¹⁴⁶. Powołano w ich miejsce dziewiętnastu nowych

¹⁴³ Działalność organizacji konspiracyjnych działających w Polsce w latach 1944–1956 opisano w wielu publikacjach i artykułach. Wśród nich należy wymienić m.in. B. Rusinek, Z. Szczurek, *Konspiracyjne organizacje niepodległościowe działające na Pomorzu Gdańskim w latach 1945–1955*, Gdańsk 1994; B. Rusinek, Z. Szczurek, *Dzieje Drugiej Konspiracji Niepodległościowej na Pomorzu Gdańskim w latach 1945–1956*, Gdańsk 1999; J. Urbanowicz, *Ocalić od zapomnienia. Z dziejów antysowieckiego oporu*, Wrocław 1997; J. Fajkowski, T. Polak, *Z dziejów konspiracyjnego harcerstwa polskiego 1944–1956 (nieznane karty)*, Warszawa 1993; J. Prokopowicz, *Młodość zdeptana, lecz nieujarzmiona. Demokratyczna Armia Krajowa w latach 1949–1955*, Rzeszów 1999; M. Wyrwich, *Łagier Jaworzno*, Warszawa 1995; J. Gerung, *Czy to tylko trzy lata*, Warszawa 1992; J. Zabłocki, *Kawałki pociętego sztandaru*, Warszawa 1992; J. Umiński, *Stawialiśmy opór...*, Mielec 1997; H. Czarniecki, *Informator o dokumentach sądowo-więziennych lat 1944–1956*, Poznań 1993; M. Żegocka, *Mgła nad Jaworzniem*, Warszawa 1998; K. Szwaagrzyk, *Jaworzno. Historia więzienia dla młodocianych więźniów politycznych 1951–1955*, Wrocław 1999; T. Lustig, *Przerwany lot „Orląt”*, Kraków 1999; T. Lustig, *Orląta w Jaworznie*, Kraków 1997; P. Gawryszczak, *Podziemie polityczno-wojskowe w Inspektoracie Lublin w latach 1944–1956*, Lublin 1998; G. Ciura, *Pełnić służbę Bogu i Polsce, Harcerstwo polskie*, Warszawa 1998; Z. Pawłowski, *W imperium zła*, Wrocław 1997; C. Hajduk, *W szponach bezpieki*, Płock 1993; C. Hajduk, *Z podciętymi skrzydłami*, Płock 1994; J. Horodniczy, *Młodszy od swoich wyroków*, Warszawa 1997; *Informator o nielegalnych antypaństwowych organizacjach, bandach zbrojnych działających w Polsce Ludowej w latach 1944–1956*, Warszawa 1964; H. Pająk, *Konspiracja młodzieży szkolnej 1945–1956*, Lublin 1994; *Straceni w polskich więzieniach 1944–1956*, Lublin 1994; F. Musiał, *Wolność w obozie dla nieletnich*, „Biuletyn Instytutu Pamięci Narodowej” 2010, nr 5–6, s. 104–110; E. Rzeczkowska, *Tajne organizacje harcerskie w Polsce w latach 1944–1956* [w:] „Pamięć i Sprawiedliwość. Pismo Instytutu Pamięci Narodowej”, 2011, nr 1, s. 119–159; <https://konspiracjaharcerska.pl/wykaz-organizacji-ii-konspiracji-harcerskiej-1944-1956/>, dostęp 09.02.2023.

¹⁴⁴ Załącznik L. 1 do rozkazu NZHP L. 2 z dnia 24 maja 1945 r. [w:] NZHP. Wiadomości Urzędowe, rok 18 (XVIII), nr 1, Warszawa, czerwiec 1945 r., s. 3.

¹⁴⁵ Zarządzenie nr I. O. 2939/44 Kierownika Resortu Oświaty z dnia 30 grudnia 1944 r. o ustaleniu liczby członków Tymczasowej Naczelnej Rady Harcerskiej i powołaniu jej składu osobowego, załącznik L. 1 do Rozkazu Naczelnictwa ZHP L. 2 z dnia 24 maja 1945 r., Biblioteka MH, Naczelnictwo Związku Harcerstwa Polskiego, Wiadomości Urzędowe, rok 18 (XVIII), nr 1, Warszawa, czerwiec 1945, brak sygnatury, s. 3.

¹⁴⁶ Odwołano: P. Greniuka, W. Jurkiewiczową, S. Nowakowskiego, M. Sajkowskiego i S. Wieczorka, Zarządzenie Ministra Oświaty nr OD-6140/45 z dnia 18 maja 1945 r., załącznik L. 2 do Rozkazu Naczelnictwa ZHP L. 2 z dnia 24 maja 1945 r., Biblioteka MH, op. cit., s. 4.

członków¹⁴⁷. Kilka dni później na drodze wyborów ze swojego grona wybrano Naczelnictwo ZHP¹⁴⁸.

Zgodnie z sugestią z 1983 r. Bożeny Cabały – archiwistki GK ZHP omawiając strukturę organizacyjną ZHP w latach 1945-1950 należałoby podzielić ją na cztery etapy historyczne:

1. Okres Lubelsko-Warszawski (1945 do marca 1946), w którym odnowiono władze harcerskie w nowych powojennych warunkach oraz działała Komisja Odbudowy Harcerstwa,
2. Okres wstępnego rozwoju władz i okrzepnięcia Naczelnictwa i Głównych Kwater (od wiosny 1946 do 1947),
3. Okres szczytowego rozwoju władz harcerskich (od wiosny 1947 do lata 1948),
4. Okres upadku i zbliżającej się „likwidacji” (od 1 października 1948 r. do przełomu 1949/1950). Ze względu na brak rozkazów i „Wiadomości Urzędowych” ciężko jednoznacznie określić cezurę tamtych wydarzeń¹⁴⁹.

Ze względu na niekompletność informacji zawartych w rozkazach (nie wszystkie komórki były powoływane czy odwoływane), jak i spore braki w zachowanych archiwaliach na potrzeby omówienia zmian zachodzących w strukturze organizacyjnej ZHP prostsze będzie zastosowanie innego podziału. Pierwszy dotyczy okresu od 11 stycznia 1945 r. do 1 października 1948 r., drugi od 1 października 1948 r. do 21 grudnia 1949 r.¹⁵⁰ W pierwszym z nich w skład Naczelnictwa ZHP wchodziło 9 osób: Przewodniczący, dwóch Wiceprzewodniczących, Sekretarz Generalny, Skarbnik, Naczelniczka Harcerki, Naczelnik Harcerzy i dwóch członków. W drugim zaś przypadku

¹⁴⁷ Powołano: J. Sosnowskiego, J. Wierusz-Kowalskiego, Heddę Bartoszek, Romana Kieszkowskiego, Eugeniusza Fikę, Wacława Znejkusa, Wiktoria Piotrowską-Dewitzową, Zygmunta Kozłowskiego, Władysława Wieteskę, Jerzego Wiśniewskiego, Jerzego Dargiela, Stanisława Mazura, Marię Rogalę, Jerzego Morawskiego, Wiktora Glazera, Andrzeja Klimowicza, Ryszarda Obrączkę, kpt. Zawadzką oraz płk. Adriana, Ibidem, s. 4.

¹⁴⁸ Tymczasowa Naczelna Rada Harcerska na zebraniu w dniu 23 maja 1945 r. wyłoniła skład Naczelnictwa ZHP: Przewodniczący ZHP – J. Wierusz-Kowalski, I vice-przewodniczący – J. Sosnowski, II vice-przewodniczący – Władysław Wieteska, sekretarz generalny – H. Bartoszek, skarbnik – Tadeusz Nawrocki, Naczelniczka Harcerki – W. Piotrowska-Dewitzowa, Naczelnik Harcerzy – R. Kierzkowski, członkowie: Halina Jacuńska-Ogrodzińska i J. Wiśniewski, Rozkaz Naczelnictwa ZHP L. 2 z dnia 24 maja 1945, Biblioteka MH, op. cit., s. 3.

¹⁴⁹ Uwagi i komentarz do opracowania Naczelnictwo Związku Harcerstwa Polskiego [w:] MH, Struktura władz naczelnych ZHP 1945–1949, sygn. Z 45–49/104, s. nlb.

¹⁵⁰ 11 stycznia 1945 został wydany pierwszy rozkaz Naczelnika Harcerzy. 1 października 1948 r. NZHP wydało rozkaz połączenia GK Harcerki i GK Harcerzy w jedną GK. Natomiast 21 grudnia 1949 r. NZHP wydało ostatni rozkaz personalny. Ostatni rozkaz „zwykły” pochodzi z 15 października 1949 r.

aż 16 osób¹⁵¹. Omawiając pierwszą cezurę czasową, należy przede wszystkim wspomnieć o wykazie „Skład osobowy. Struktura Naczelnictwa ZHP w latach 1945–48/49” – przygotowanym w listopadzie 1983 r. przez B. Cabałę, która wymieniała następujące komórki organizacyjne funkcjonujące w NZHP w tamtym okresie: 1. Biuro Naczelnictwa¹⁵², 2. Kancelaria Główna¹⁵³, 3. Naczelny Lekarz ZHP¹⁵⁴, 4. Dział Zarządów Okręgów¹⁵⁵, 5. Referat Ogólny (Wydział Ogólny)¹⁵⁶, 6. Dział Wychowania Artystycznego¹⁵⁷ (Inspektorat Wychowania Artystycznego¹⁵⁸), 7. Dział Foto-Filmowy¹⁵⁹, 8. Chór ZHP¹⁶⁰, 9. CAH¹⁶¹, 10. Naczelny Kapelan ZHP¹⁶², 11. Inspektor Kontroli

¹⁵¹ Rozkaz NZHP L. 1 z dnia 1 października 1948 r., MH, Rozkazy Naczelnictwa ZHP 1945–1949, sygn. Z 45–49/108, s. 32.

¹⁵² Zob. Pierwsze mianowanie na funkcję kierownika Biura pochodziło z 22 listopada 1945 r., Rozkaz NZHP L. 6 z dnia 22 listopada 1945 r. [w:] NZHP. Wiadomości Urzędowe, rok 18 (XVIII), nr 3, Warszawa, grudzień 1945, s. 3; Kolejne miało miejsce 1 września 1946 r. Trwało do zmian w strukturze NZHP, czyli do 1 października 1948 r., MH, Struktura władz naczelnych ZHP 1945–1949, sygn. Z 45–49/104, s. nlb.

¹⁵³ Powołano z dniem 1 maja 1946 r., Rozkaz NZHP L. 7 z dnia 12 listopada 1946 r. [w:] NZHP. Wiadomości Urzędowe, rok 19 (XIX), nr 9–12, Warszawa, wrzesień–grudzień 1946 r., s. 3.

¹⁵⁴ Pierwsza informacja o powołaniu pochodziła z 11 marca 1946 r., Rozkaz NZHP L. 2 z dnia 11 marca 1946 r. [w:] NZHP. Wiadomości Urzędowe, rok 19 (XIX), nr 3–4, Warszawa, marzec–kwiecień 1946, s. 3.

¹⁵⁵ Brak informacji w rozkazach o jego powołaniu. Z informacji podanych przez B. Cabałę wynika, że utworzono go 4 marca 1946 r., a rozwiązano 14 lipca 1947 r., MH, Struktura władz naczelnych ZHP 1945–1949, sygn. Z 45–49/104, s. nlb.

¹⁵⁶ Zob. Powołano z dniem 1 maja 1946 r., Rozkaz NZHP L. 7 z dnia 12 listopada 1946 r. [w:] NZHP. Wiadomości Urzędowe, rok 19 (XIX), nr 9–12, Warszawa, wrzesień–grudzień 1946 r., s. 3; Rozwiązano z dniem 1 października 1948 r., MH, Struktura władz naczelnych ZHP 1945–1949, sygn. Z 45–49/104, s. nlb.

¹⁵⁷ Powołano z dniem 1 maja 1946 r., Rozkaz NZHP L. 7 z dnia 12 listopada 1946 r. [w:] NZHP. Wiadomości Urzędowe, rok 19 (XIX), nr 9–12, Warszawa, wrzesień–grudzień 1946 r., s. 4.

¹⁵⁸ Zob. Dnia 1 listopada 1947 r. występuje już tylko Inspektorat, Rozkaz NZHP L. 4 z dnia 2 grudnia 1947 r. [w:] NZHP. Wiadomości Urzędowe, rok XX, nr 1–12, Warszawa, styczeń–grudzień 1947 r., s. 9; Od 1 października 1948 r. zmienia nazwę na Wydział Kulturalno–Oświatowy, MH, Struktura władz naczelnych ZHP 1945–1949, sygn. Z 45–49/104, s. nlb.

¹⁵⁹ Powołano z dniem 1 maja 1946 r., Rozkaz NZHP L. 7 z dnia 12 listopada 1946 r. [w:] NZHP. Wiadomości Urzędowe, rok 19 (XIX), nr 9–12, Warszawa, wrzesień–grudzień 1946 r., s. 4; Brak informacji o jego rozwiązaniu lub przekształceniu.

¹⁶⁰ Powołano z dniem 1 maja 1946 r., Ibidem; Brak informacji o jego rozwiązaniu lub przekształceniu.

¹⁶¹ Powołanie na funkcję kierownika od dnia 1 maja 1945 r., Rozkaz NZHP L. 6 z dnia 22 listopada 1945 r. [w:] NZHP. Wiadomości Urzędowe, rok 18 (XVIII), nr 3, Warszawa, grudzień 1945, s. 3.

¹⁶² Zob. Reaktywowanie stanowiska uchwalono na zebraniu Tymczasowej Naczelnej Rady Harcerskiej odbytego w dniu 7 czerwca 1947 r., Rozkaz NZHP L. 2b z dnia 30 czerwca 1947 r. [w:] NZHP. Wiadomości Urzędowe, rok XX, nr 1–12, Warszawa, styczeń–grudzień 1947 r., s. 8; Wg B. Cabały funkcję pełnił do 1 października 1948 r., MH, Struktura władz naczelnych ZHP 1945–1949, sygn. Z 45–49/104, s. nlb.

(Wydział Kontroli)¹⁶³, 12. Dział Skarbowo¹⁶⁴-Gospodarczy¹⁶⁵ (z dniem 15 lutego 1949 r. wszedł do Wydziału Organizacyjnego)¹⁶⁶, 13. Wydział Budżetowo-Rachunkowy¹⁶⁷, 14. Wydział Gospodarczy¹⁶⁸ (Gospodarczo-Administracyjny)¹⁶⁹, 15. Wydział Zagraniczny¹⁷⁰, 16. „Dom Harcerza”¹⁷¹, 17. Komisarz Odbudowy „Domu Harcerza”¹⁷², 18. Wydział Wychowania Spółdzielczego¹⁷³, 19. Wydział Placówek Handlowych, 20. Centrala Dostaw Harcerskich¹⁷⁴, 21. Inspektor Harcerstwa¹⁷⁵, 22. Wydział Prasy i Propagandy¹⁷⁶ (Referat Wydawniczy), 23. Redakcja „Na Tropie”¹⁷⁷, 24. Redakcja

¹⁶³ Zob. Powołano z dniem 1 maja 1946 r., Rozkaz NZHP L. 7 z dnia 12 listopada 1946 r. [w:] NZHP. Wiadomości Urzędowe, rok 19 (XIX), nr 9–12, Warszawa, wrzesień–grudzień 1946 r., s. 4; Od 1 grudnia 1947 r. funkcjonuje jako Wydział Kontroli, Rozkaz NZHP L. 4 z dnia 2 grudnia 1947 r., [w:] NZHP. Wiadomości Urzędowe, rok XX, nr 1–12, Warszawa, styczeń–grudzień 1947 r., s. 9; Wg B. Cabały funkcję pełnił do 1 października 1948 r., MH, Struktura władz naczelnych ZHP 1945–1949, sygn. Z 45–49/104, s. nlb.

¹⁶⁴ Początkowo używano wyłącznie nazwy Dział Skarbowy. Pierwsze powołanie na funkcję szefa pochodziło z dnia 22 listopada 1945 r., Rozkaz NZHP L. 6 z dnia 22 listopada 1945 r. [w:] NZHP. Wiadomości Urzędowe, rok 18 (XVIII), nr 3, Warszawa, grudzień 1945, s. 3.

¹⁶⁵ Od 1 grudnia 1947 r. funkcjonował już Dział Skarbowo-Gospodarczy, Rozkaz NZHP L. 4 z dnia 2 grudnia 1947 r. [w:] NZHP. Wiadomości Urzędowe, rok XX, nr 1–12, Warszawa, styczeń–grudzień 1947 r., s. 9.

¹⁶⁶ MH, Struktura władz naczelnych ZHP 1945–1949, sygn. Z 45–49/104, s. nlb.

¹⁶⁷ Zob. Pierwsza informacja o powołaniu na funkcję kierownika tego Działu przypadała na dzień 11 marca 1946 r., Rozkaz NZHP L. 2 z dnia 11 marca 1946 r. [w:] NZHP. Wiadomości Urzędowe, rok 19 (XIX), nr 3–4, Warszawa, marzec–kwiecień 1946, s. 3; B. Cabała wskazuje datę końcową funkcjonowania na dzień 25 października 1946 r., MH, Struktura władz naczelnych ZHP 1945–1949, sygn. Z 45–49/104, s. nlb.

¹⁶⁸ Powołanie na funkcję pochodzi z 11 marca 1946 r., Rozkaz NZHP L. 2 z dnia 11 marca 1946 r. [w:] NZHP. Wiadomości Urzędowe, rok 19 (XIX), nr 3–4, Warszawa, marzec–kwiecień 1946, s. 3.

¹⁶⁹ Zob. Powołano z dniem 1 grudnia 1947 r., Rozkaz NZHP L. 4 z dnia 2 grudnia 1947 r. [w:] NZHP. Wiadomości Urzędowe, rok XX, nr 1–12, Warszawa, styczeń–grudzień 1947 r., s. 9; Wg B. Cabały funkcję pełnił do 1 października 1948 r., MH, Struktura władz naczelnych ZHP 1945–1949, sygn. Z 45–49/104, s. nlb.

¹⁷⁰ Zob. Powołano z dniem 1 maja 1946 r., Rozkaz NZHP L. 7 z dnia 12 listopada 1946 r. [w:] NZHP. Wiadomości Urzędowe, rok 19 (XIX), nr 9–12, Warszawa, wrzesień–grudzień 1946 r., s. 4; Wg B. Cabały istniał przynajmniej do 25 października 1946 r., MH, Struktura władz naczelnych ZHP 1945–1949, sygn. Z 45–49/104, s. nlb.

¹⁷¹ Wg B. Cabały funkcjonował od 25 marca do 25 października 1947 r., MH, Struktura władz naczelnych ZHP 1945–1949, sygn. Z 45–49/104, s. nlb.

¹⁷² Zob. Funkcja obsadzona przynajmniej przed 31 sierpnia 1947, ponieważ ta dana odnosiła się do odwołania ze stanowiska komisarza, Rozkaz NZHP L. 4 z dnia 2 grudnia 1947 r., [w:] NZHP. Wiadomości Urzędowe, rok XX, nr 1–12, Warszawa, styczeń–grudzień 1947 r., s. 9; Brak informacji o rozwiązaniu lub przekształceniu.

¹⁷³ Powołany z dniem 1 grudnia 1947 r., Ibidem.

¹⁷⁴ Wg B. Cabały istniała przynajmniej w okresie od 14 września 1945 r. do 25 października 1946 r., MH, Struktura władz naczelnych ZHP 1945–1949, sygn. Z 45–49/104, s. nlb.

¹⁷⁵ Wg B. Cabały istniał przynajmniej 28 lutego 1946 r., MH, Struktura władz naczelnych ZHP 1945–1949, sygn. Z 45–49/104, s. nlb.

¹⁷⁶ Zob. Powołano do życia z dniem 1 czerwca 1947 r., Rozkaz NZHP L. 2a z dnia 3 czerwca 1947 r. [w:] NZHP. Wiadomości Urzędowe, rok XX, nr 1–12, Warszawa, styczeń–grudzień 1947 r., s. 7; Wg B. Cabały istniał pod inną nazwą przynajmniej od 12 października 1945 r., MH, Struktura władz naczelnych ZHP 1945–1949, sygn. Z 45–49/104, s. nlb.

¹⁷⁷ Zob. Wg B. Cabały powstała już w 1946 r., MH, Struktura władz naczelnych ZHP 1945–1949, sygn. Z 45–49/104, s. nlb.; W lutym 1949 r. pismo połączono ze "Światem Przygód" tworząc "Świat Młodych", Sprawozdanie NRH i GKH za okres od 10 grudnia 1956 do 24 marca 1959 r., (załączniki) część IV [w:] MH, II Zjazd Walny ZHP dar Małgorzaty Wilskiej, sygn. C I 1 12, s. 25.

„Wiadomości Urzędowych”¹⁷⁸, 25. Redakcja „Życia Harcerskiego”¹⁷⁹, 26. Harcerskie Biuro Wydawnicze¹⁸⁰. Poza tym przy NZHP jednocześnie funkcjonowały różne komisje: 1. Dyscyplinarna¹⁸¹, 2. Tymczasowa Główna Komisja Rewizyjna¹⁸², 3. Historyczna¹⁸³, 4. Ideologiczna¹⁸⁴, 5. Normalizacyjna¹⁸⁵, 6. Osobowa¹⁸⁶, 7. Planowania Odbudowy Harcerstwa Polskiego¹⁸⁷ z sekcją programową¹⁸⁸, 8. Programowa Głównych Kwater¹⁸⁹, 9. Prób na stopnie instruktorskie, 10. Statutowo-Regulaminowa¹⁹⁰, 11. Weryfikacyjna, 12. Zagraniczna¹⁹¹ oraz komitety: 1. Redakcyjny Prawa i Przyrzeczenia Harcerskiego, 2. Harcerski Komitet „Gwiazdki” dla Żołnierza Polskiego i 3. Harcerski Komitet Pomocy Rodzinom po Zamordowanych lub Zaginionych Harcerzach i Harcerkach¹⁹².

¹⁷⁸ Zob. Wznowienie działalności po okresie okupacji datowano na czerwiec 1945 r., kiedy wydano pierwszy powojenny nr, NZHP. Wiadomości Urzędowe, rok 18 (XVIII), nr 1, Warszawa, czerwiec 1945; Koniec wydawania kończy się z rokiem 1947. Od 1948 r. nie wydawano żadnego numeru.

¹⁷⁹ Wg B. Cabały powstało 5 marca 1945 r., MH, Struktura władz naczelných ZHP 1945–1949, sygn. Z 45–49/104, s. nlb.

¹⁸⁰ Pierwsze powołanie na funkcję kierownika pochodzi z 22 listopada 1945 r., Rozkaz NZHP L. 6 z dnia 22 listopada 1945 r. [w:] NZHP. Wiadomości Urzędowe, rok 18 (XVIII), nr 3, Warszawa, grudzień 1945, s. 3.

¹⁸¹ B. Cabała w swoim spisie podaje skład Komisji na dzień 15 stycznia i 15 października 1947 r., MH, Struktura władz naczelných ZHP 1945–1949, sygn. Z 45–49/104, s. nlb.

¹⁸² Powołana zarządzeniem Ministra Oświaty z dnia 14 maja 1946 r., Załącznik L. 1 do rozkazu NZHP L. 5 z dnia 25 czerwca 1946 r. [w:] NZHP. Wiadomości Urzędowe, rok 19 (XIX), nr 5–8, Warszawa, maj–sierpień 1946, s. 3.

¹⁸³ Powołana 25 czerwca 1946 r., Rozkaz NZHP L. 5 z dnia 25 czerwca 1946 r. [w:] NZHP. Wiadomości Urzędowe, rok 19 (XIX), nr 5–8, Warszawa, maj–sierpień 1946, s. 3.

¹⁸⁴ Zob. Powołana w 1945 r. do opracowania projektów ewentualnych zmian tekstu obowiązującego prawa i przyrzeczenia harcerskiego [w:] NZHP. Wiadomości Urzędowe, rok 18 (XVIII), nr 3, Warszawa, grudzień 1945, s. 4; Rozwiązana 2 grudnia 1947 r., Rozkaz NZHP L. 4 z dnia 2 grudnia 1947 r., [w:] NZHP. Wiadomości Urzędowe, rok XX, nr 1–12, Warszawa, styczeń–grudzień 1947 r., s. 9.

¹⁸⁵ Powołana 25 czerwca 1946 r., Rozkaz NZHP L. 5 z dnia 25 czerwca 1946 r. [w:] NZHP. Wiadomości Urzędowe, rok 19 (XIX), nr 5–8, Warszawa, maj–sierpień 1946, s. 3.

¹⁸⁶ B. Cabała w swoim spisie podaje skład Komisji na dzień 15 stycznia i 15 października 1947 r. Dodaje również, że z dniem 15 października 1947 r. zwolniono cały skład, MH, Struktura władz naczelných ZHP 1945–1949, sygn. Z 45–49/104, s. nlb.

¹⁸⁷ Powołana 7 lipca 1945 r., Rozkaz NZHP L. 3 z dnia 7 lipca 1945 r. [w:] NZHP. Wiadomości Urzędowe, rok 18 (XVIII), nr 2, Warszawa, lipiec 1945 r., s. 34.

¹⁸⁸ Przy Komitecie Odbudowy ZHP funkcjonowała sekcja programowa zajmująca się rewizją programów prób na stopnie harcerzy, prób instruktorskich harcerzy oraz programów kursów podharcemistrzów (w organizacji harcerzy), Komunikat Naczelnictwa ZHP w sprawie Komisji Programowej ZHP z 1945 r. [w:] NZHP. Wiadomości Urzędowe, rok 18 (XVIII), nr 3, Warszawa, grudzień 1945, s. 4.

¹⁸⁹ Powołania z dniem 1 grudnia 1947 r., Rozkaz NZHP L. 4 z dnia 2 grudnia 1947 r. [w:] NZHP. Wiadomości Urzędowe, rok XX, nr 1–12, Warszawa, styczeń–grudzień 1947 r., s. 9.

¹⁹⁰ Powołana na zebraniu Tymczasowej Naczelnej Rady Harcerskiej obradującej w Warszawie w dniach 2 i 3 marca 1946 r., Rozkaz NZHP L. 2 z dnia 11 marca 1946 r. [w:] NZHP. Wiadomości Urzędowe, rok 19 (XIX), nr 3–4, Warszawa, marzec–kwiecień 1946, s. 2.

¹⁹¹ Zob. Powołana 30 listopada 1945 r., Skład osobowy. Struktura Naczelnictwa ZHP–1945–48/9 [w:] Struktura władz naczelných ZHP 1945–1949, sygn. Z 45–49/104, s. nlb.; Rozwiązana 12 listopada 1946 r., Rozkaz NZHP L. 7 z dnia 12 listopada 1946 r. [w:] NZHP. Wiadomości Urzędowe, rok 19 (XIX), nr 9–12, Warszawa, wrzesień–grudzień 1946 r., s. 3.

¹⁹² Powołany 25 czerwca 1946 r., Rozkaz NZHP L. 5 z dnia 25 czerwca 1946 r. [w:] NZHP. Wiadomości Urzędowe, rok 19 (XIX), nr 5–8, Warszawa, maj–sierpień 1946, s. 3. Rozwiązany 25 września 1946 r., Ibidem, s. nlb.

W rozkazach NZHP odnotowano jeszcze inne komórki NZHP, o których nie wspomina B. Cabała. Przykładowo w 1945 r. wymienia się Wydział Wychowania Wodnego (dawniej Kierownictwo Harcerskich Drużyn Żeglarskich)¹⁹³. W 1946 r. pojawia się dodatkowo informacja o powstaniu Działu Służby Informacyjnej NZHP¹⁹⁴, a w czerwcu tego samego roku powołano do życia Główną Komisję Odznaczeniową NZHP¹⁹⁵.

Początek istnienia powojennej struktury organizacyjnej Organizacji Harcerzy sięga 7 lutego 1945 r., kiedy utworzono pierwsze wydziały GK Harcerzy: Zagraniczny, Zuchowy, Żeglarski, Drużyn Harcerzy, Finansowo-Gospodarczy oraz Redakcja czasopisma „Życie Harcerskie”¹⁹⁶. W czerwcu 1945 r. powołano funkcję sekretarza GK, a funkcjonujący już Wydział Żeglarski występuje pod zmienioną nazwą tj. Wydział Wychowania Wodnego¹⁹⁷. We wrześniu 1945 r. pojawia się wzmianka o istnieniu Wydziału Organizacyjnego oraz referenta prasy w Wydziale Zuchowym¹⁹⁸. Natomiast w listopadzie br. Naczelnik Harcerzy mianował na funkcje kierowników w Wydziale Skarbowo-Gospodarczym (wcześniej Finansowo-Gospodarczym), Zdrowia, Wychowania Fizycznego, Obozów i Turystyki oraz Kształcenia Starszyny¹⁹⁹, co w przypadku tych czterech ostatnich świadczy również o powołaniu samych wydziałów. Ten mechanizm mianowania na funkcję przy jednoczesnym tworzeniu się komórek organizacyjnych będzie odnosił się także do kolejnych omawianych lat. W tym samym miesiącu pojawia się też funkcja Szefa GK Harcerzy²⁰⁰. W pierwszym kwartale 1946 r. mianowano na funkcję referenta Sportu Łucznego i Strzelectwa Sportowego²⁰¹, skład

¹⁹³ Komunikat Naczelnictwa ZHP w sprawie Drużyn żeglarskich [w:] NZHP. Wiadomości Urzędowe, rok 18 (XVIII), nr 3, Warszawa, grudzień 1945, s. 4.

¹⁹⁴ Rozkaz NZHP L. 2 z dnia 11 marca 1946 r. [w:] NZHP. Wiadomości Urzędowe, rok 19 (XIX), nr 3–4, Warszawa, marzec–kwiecień 1946, s. 3.

¹⁹⁵ Przyznawała wyłącznie jedno odznaczenie honorowe „Za Zasługę”, Rozkaz NZHP L. 4 z dnia 22 czerwca 1946 r. [w:] NZHP. Wiadomości Urzędowe, rok 19 (XIX), nr 5–8, Warszawa, maj–sierpień 1946, s. 2.

¹⁹⁶ Rozkaz Naczelnika Harcerzy L. 4 z dnia 5 marca 1945 r. [w:] NZHP. Wiadomości Urzędowe, rok 18 (XVIII), nr 1, Warszawa, czerwiec 1945, s. 29.

¹⁹⁷ Rozkaz Naczelnika Harcerzy L. 7 z dnia 30 czerwca 1945 r. [w:] NZHP. Wiadomości Urzędowe, rok 18 (XVIII), nr 2, Warszawa, lipiec 1945, s. 39.

¹⁹⁸ List okólny Głównej Kwatery Harcerzy L. 5 z dnia 13 września 1945 r. [w:] NZHP. Wiadomości Urzędowe, rok 18 (XVIII), nr 3, Warszawa, grudzień 1945, s. 15.

¹⁹⁹ Rozkaz Naczelnika Harcerzy L. 11 z dnia 26 listopada 1945 r. [w:] NZHP. Wiadomości Urzędowe, rok 18 (XVIII), nr 3, Warszawa, grudzień 1945, s. 18.

²⁰⁰ Powołano na funkcję w dniu 22 listopada 1945 r., Rozkaz NZHP L. 6 z dnia 22 listopada 1945 r. [w:] NZHP. Wiadomości Urzędowe, rok 18 (XVIII), nr 3, Warszawa, grudzień 1945, s. 3.

²⁰¹ Rozkaz Naczelnika Harcerzy L. 1 z dnia 21 stycznia 1946 r. [w:] NZHP. Wiadomości Urzędowe, rok 19 (XIX), nr 1–2, Warszawa, styczeń–luty 1946, s. 3.

Komisji Weryfikacyjnej²⁰² oraz Wydział Lotniczy²⁰³. Wiadomo także, że przynajmniej w pierwszej połowie 1946 r. istniał w strukturze organizacyjnej GK Harcerzy Referat Prasy i Propagandy, ponieważ w kwietniu br. nastąpiła zmiana nazwy na Referat Harcerskiej Służby Informacyjnej GKH²⁰⁴ (dalej: Referat HSI GKH). W maju 1946 r. utworzono Komisję Osobową i Komisję Prób na stopnie działacza, podharcmistra (dalej: phm.) i harcmistra²⁰⁵ (dalej: hm.)²⁰⁶. W czerwcu br. odnajdujemy informację o istnieniu Wydziału Artystyczno-Literackiego²⁰⁷. Natomiast na początku 1947 r. powołano do życia Komisję Dyscyplinarną²⁰⁸ oraz Komisję na stopień podharcmistra ze specjalnością zuchową²⁰⁹. Już w kwietniu br. odwołano Komisję Prób na stopnie podharcmistra i działacza oraz Komisję Prób na stopień podharcmistra ze specjalnością zuchową. W jej miejsce powołano Komisję Prób na stopnie instruktorskie²¹⁰. W styczniu 1948 r. utworzono Referat Sportów Zimowych²¹¹, a w lutym Referat esperanto²¹². W maju br. nastąpiły znaczące zmiany organizacyjne. Zlikwidowano Wydział Kształcenia Starszyny, Wydział Ogólny, Referat Esperanto, Referat Osobowy i Referat Zdrowia. W ich miejsce utworzono następujące Wydziały i funkcje: Wydział Kadr Instruktorskich, Lekarz GKH oraz Kierownik Akcji Letniej (dalej: AL.). Powołano również do życia nowy skład Komisji Osobowej i Komisji prób na stopnie instruktorskie²¹³.

²⁰² Zob. Zajmowała się weryfikacją stopni instruktorskich nabytych w latach 1939–1945 lub nie został uwzględniony w „Wiadomościach Urzędowych” NZHP, Rozkaz Naczelnika Harcerzy L. 3 z dnia 16 lutego 1946 r. [w:] NZHP. Wiadomości Urzędowe, rok 19 (XIX), nr 3–4, Warszawa, marzec–kwiecień 1946, s. 11; Rozwiązana 15 listopada 1946 r. Jej dokumentację przejęła Komisja Osobowa, Rozkaz Naczelnika Harcerzy L. 10 z dnia 15 listopada 1946 r. [w:] NZHP. Wiadomości Urzędowe, rok 19 (XIX), nr 9–12, Warszawa, wrzesień–grudzień 1946 r., s. 16.

²⁰³ Rozkaz Naczelnika Harcerzy L. 4 z dnia 16 marca 1946 r. [w:] NZHP. Wiadomości Urzędowe, rok 19 (XIX), nr 3–4, Warszawa, marzec–kwiecień 1946, s. 14.

²⁰⁴ Rozkaz Naczelnika Harcerzy L. 5 z dnia 15 kwietnia 1946 r. [w:] NZHP. Wiadomości Urzędowe, rok 19 (XIX), nr 5–8, Warszawa, maj–sierpień 1946, s. 7.

²⁰⁵ Rozkaz Naczelnika Harcerzy L. 6 z dnia 15 maja 1946 r. [w:] NZHP. Wiadomości Urzędowe, rok 19 (XIX), nr 5–8, Warszawa, maj–sierpień 1946, s. 12.

²⁰⁶ Stopień phm. i hm. ma wersję feminatywną tj. podharcmistrzyni i harcmistrzyni.

²⁰⁷ Zob. Rozkaz Naczelnika Harcerzy L. 7 z dnia 8 czerwca 1946 r. [w:] NZHP. Wiadomości Urzędowe, rok 19 (XIX), nr 9–12, Warszawa, wrzesień–grudzień 1946 r., s. 11; Odwołanie z funkcji kierownika nastąpiło na początku 1947 r. Nie obsadzono później już tego stanowiska, Rozkaz Naczelnika Harcerzy L. 3 z dnia 15 marca 1947 r. [w:] NZHP. Wiadomości Urzędowe, rok XX, nr 1–12, Warszawa, styczeń–grudzień 1947 r., s. 29.

²⁰⁸ Rozkaz Naczelnika Harcerzy L. 1 z dnia 15 stycznia 1947 r. [w:] NZHP. Wiadomości Urzędowe, rok XX, nr 1–12, Warszawa, styczeń–grudzień 1947 r., s. 25.

²⁰⁹ Rozkaz Naczelnika Harcerzy L. 2 z dnia 15 lutego 1947 r. [w:] NZHP. Wiadomości Urzędowe, rok XX, nr 1–12, Warszawa, styczeń–grudzień 1947 r., s. 27.

²¹⁰ Rozkaz Naczelnika harcerzy z dnia 15 kwietnia 1947 r. [w:] NZHP. Wiadomości Urzędowe, rok XX, nr 1–12, Warszawa, styczeń–grudzień 1947 r., s. 30.

²¹¹ Rozkaz Naczelnika Harcerzy L. 1 z dnia 15 stycznia 1948 r., MH, Rozkazy Naczelnika Harcerzy 1945–1948 oryginały + ksera, sygn. Z 45–49 111, s. nlb.

²¹² Rozkaz Naczelnika Harcerzy L. 2 z dnia 15 lutego 1948 r., Ibidem, s. nlb.

²¹³ Rozkaz Naczelnika Harcerzy L. 5 z dnia 15 maja 1948 r., Ibidem, s. nlb.

Organizacja Harcerki w pierwszych miesiącach po zakończeniu II wojny światowej skupiła najpierw swoją uwagę na przygotowaniu instrukcji określających zasady funkcjonowania drużyn²¹⁴. Dopiero kolejnym krokiem było wprowadzenie zmian w strukturze organizacyjnej GK Harcerki. Dnia 2 października 1945 r. powołano pierwsze Wydziały tj. Kształcenia Starszyny, Programowy, Służby oraz Referat Obozów i Turystyki, Gospodarczy oraz Kancelarię Główną Kwatery²¹⁵. W kolejnym miesiącu mianowano na funkcję Szefowej GK Harcerki²¹⁶. Na początku 1946 r. powołano do życia Wydział Organizacyjny oraz Referat Zdrowia²¹⁷. W tym samym roku w jednym z rozkazów Naczelniczki Harcerki po raz pierwszy oficjalnie zatwierdzono skład GK Harcerki²¹⁸. W marcu 1948 r. pojawiła się informacja o mianowaniu na funkcję kierowniczkę Wydziału Wychowania Fizycznego²¹⁹. Do 1 października 1948 r. nie odnotowano już w rozkazach Naczelniczki Harcerki więcej zmian w strukturze organizacyjnej GK.

W 1948 r. podjęto uchwałę o połączeniu GK Harcerki, GK Harcerzy i Naczelnictwa w jeden organ pod nazwą Naczelnictwo ZHP. Do jego podstawowych zadań należało kierowanie całokształtem prac ZHP oraz reprezentowanie oficjalnych stanowisk Organizacji na zewnątrz. Ponadto miało podejmować decyzje w zasadniczych sprawach programowych, organizacyjnych czy też gospodarczych. Wśród nich można wyróżnić m.in. wypracowywanie zasad i programów pracy ideowo-wychowawczych, organizację form realizacji zadań wychowawczych, ustalanie zakresu prac, kompetencję i odpowiedzialności poszczególnym jednostkom organizacyjnym, czuwanie nad

²¹⁴ Uchwalono m.in. instrukcję o pracy wewnętrznej drużyn, instrukcję o sposobie prowadzenia rachunkowości w drużynie czy instrukcję o sposobie prowadzenia sekretariatu w drużynie, Rozkaz Naczelniczki Harcerki L. 1 z dnia 8 maja 1945 r. [w:] NZHP. Wiadomości Urzędowe, rok 18 (XVIII), nr 1, Warszawa, czerwiec 1945, s. 7.

²¹⁵ Rozkaz Naczelniczki Harcerki L. 3 z dnia 2 października 1945 r. [w:] NZHP. Wiadomości Urzędowe, rok 18 (XVIII), nr 3, Warszawa, grudzień 1945, s. 7.

²¹⁶ Powołano na funkcję w dniu 22 listopada 1945 r., Rozkaz NZHP L. 6 z dnia 22 listopada 1945 r. [w:] NZHP. Wiadomości Urzędowe, rok 18 (XVIII), nr 3, Warszawa, grudzień 1945, s. 3.

²¹⁷ Rozkaz Naczelniczki Harcerki L. 1 z dnia 1 lutego 1946 r. [w:] NZHP. Wiadomości Urzędowe, rok 19 (XIX), nr 3–4, Warszawa, marzec–kwiecień 1946, s. 8.

²¹⁸ W jej skład wchodziły następujące Wydziały: Programowy, Kształcenia Starszyny, Ogólny i Zagraniczny, Gospodarczy, Służby, Zdrowia, Zuchów i Wychowania Wodnego. Utworzono również Komisję mianowań instruktorskich, Rozkaz Naczelniczki Harcerki L. 3 z dnia 8 października 1946 r. [w:] NZHP. Wiadomości Urzędowe, rok 19 (XIX), nr 9–12, Warszawa, wrzesień–grudzień 1946 r., s. 5.

²¹⁹ Rozkaz Naczelniczki Harcerki L. 7 z dnia 15 marca 1948 r., MH, Rozkazy Naczelniczki Harcerki 1945–1948, sygn. Z 45–49 110, s. nlb.

prawidłowym funkcjonowaniem jednostek terenowych ZHP, a także ustalanie budżetu i kontrolowanie jego wykonania²²⁰.

Mimo wprowadzonych zmian nadal funkcjonowało stanowisko Przewodniczącego i Wiceprzewodniczącego ZHP, Sekretarza Generalnego oraz Komisja Rewizyjna ZHP. Utworzono natomiast nowe organy, jakim były Prezydium²²¹, Rada Związkowa²²². Zminimalizowano również ilość działów do trzech: I. Organizacyjny²²³, II. Programowo-Szkoleniowy²²⁴, III. Skarbowo-Gospodarczy²²⁵. Dnia 31 stycznia 1949 r. NZHP podjęło kilka istotnych decyzji z punktu widzenia wprowadzanych zmian strukturalnych. Określono nowy skład Naczelnictwa²²⁶ oraz zniesiono funkcję Sekretarza Generalnego. Jego kompetencje przejęli Przewodniczący ZHP²²⁷ i Kierownik Wydziału Organizacyjnego²²⁸. Ponadto zlikwidowano Prezydium i Biuro Prezydyjne. Kompetencje Prezydium przejęło NZHP, a kompetencje Biura, przekazano Kierownikowi Biura NZHP. Rozwiązaniu uległ również Dział Skarbowo-Gospodarczy. W jego miejsce w Wydziale Organizacyjnym utworzono Wydział Skarbowo-Gospodarczy. Uprawnienia i zakres pozostałych Działów zostały niezmienione. Wyłączono także z Działu Organizacyjnego Wydział Osobowy, który stał się wtenczas Wydziałem Samodzielnym. Innym wydziałem o podobnym statusie był nowo utworzony Wydział Współpracy z rodzicami²²⁹. Zmiany zaszły również wewnątrz Działu

²²⁰ Rozkaz NZHP L. 1 z dnia 1 października 1948 r., MH, Rozkazy Naczelnictwa ZHP 1945–1949, sygn. Z 45–49/108, s. 32.

²²¹ W jego skład wchodził: Przewodniczący ZHP, Wiceprzewodniczący ZHP, Sekretarz Generalny i Kierownicy Działów. Pełnił funkcję organu wykonawczego – kierującego NZHP jako całości, Ibidem, s. 33.

²²² Jej zadaniem było konfrontowanie pracy NZHP z pracą w terenie na podstawie sprawozdań, konferencji, dyskusji oraz krytyki pracy NZHP i jednostek z terenu. W jej skład wchodził: wszyscy członkowie NZHP, Kierownicy Działów i Wydziałów NZHP niebędący członkami NZHP oraz Komendanci i Komendantki Chorągwi. Istniała możliwość zapraszania doradców w charakterze gości, Ibidem s. 34.

²²³ W skład tego Działu zaliczały się następujące Wydziały: 1. Terenowy, 2. Organizacyjno-Sprawozdawczy, 3. Osobowy, 4. Dyrektor Biura, Ibidem, s. 36.

²²⁴ W skład tego Działu zaliczały się następujące Wydziały: 1. Ogólny, 2. Prasowo-Wydawniczy, 3. Zuchów, 4. Wychowania Fizycznego i Zdrowia, 5. Kulturalno-Oświatowy, 6. Techniczny, Ibidem.

²²⁵ W skład tego Działu zaliczały się następujące Wydziały: 1. Budżetowo-Rachunkowy, 2. Administracyjno-Gospodarczy, 3. Kontroli, 4. Placówek Handlowych, Ibidem.

²²⁶ Wchodził wówczas: Przewodniczący ZHP i jego dwaj zastępcy, który byli jednocześnie Kierownikami Działów oraz Kierownicy poszczególnych Wydziałów NZHP, Rozkaz NZHP L. 1 z dnia 15 lutego 1949 r., Ibidem, s. nlb.

²²⁷ Przejął kompetencje wynikające z pkt. 1 kompetencji Sekretarza Generalnego ujętych w Rozkazie NZHP L. 1 z dnia 1 października 1948 r., Ibidem, s. nlb.

²²⁸ Przejął kompetencje wynikające z pkt. 3 kompetencji Sekretarza Generalnego ujętych w Rozkazie NZHP L. 1 z dnia 1 października 1948 r., Ibidem, s. nlb.

²²⁹ Ibidem, s. nlb.

Organizacyjnego²³⁰ i Programowo-Szkoleniowego²³¹. Powołano także nową komórkę tj. Komisję Ideowo-Programową²³². W maju 1949 r. pojawiła się jeszcze wzmianka o istnieniu Wydziału Kształcenia, w związku z powołaniem na funkcję zastępcy kierownika tejże komórki organizacyjnej²³³.

Ostatni rozkaz NZHP, w tym przypadku personalny wydano 21 grudnia 1949 r. Zawarte w nim mianowanie członków Zarządu Głównego ZMP na instruktorów w stopniu harcmistrza w pewnym stopniu legitymizowało trwające już od wielu miesięcy wchłanianie struktur harcerskich do ZMP. Plany na przeprowadzenie tego procesu zapoczątkowano już pod koniec 1948 r., kiedy to Biuro Organizacyjne KC PZPR, oceniając postępy demokratyzacji harcerstwa jako nieznaczne i niezadowalające zleciło ZMP zadanie przebudowy ZHP jako zadanie sztandarowe na rok 1949²³⁴. Jeszcze w tym samym roku, a dokładnie 29 października 1948 r. Pelagia Lewińska przedstawiła projekt reorganizacji ZHP przeznaczony dla Sekretarza Generalnego KC PZPR Bolesława Bieruta²³⁵. Pierwszą z licznych zmian organizacyjnych zaliczanych do budowania „nowego harcerstwa” było omówione wcześniej połączenia GK i Naczelnictwa. Kolejnym krokiem było przeprowadzenie w pierwszej połowie 1949 r. połączenia Komend Chorągwi Harcerek i Harcerzy, a następnie w drugiej połowie br. Hufców męskich i żeńskich. Wymiana kadry instruktorskiej, liczne odejścia czy też usunięcia z ZHP stały się warunkiem *sine qua non* opanowania organizacji. O ile na początku 1949 r. nie planowano bezpośredniego włączenia ZHP do ZMP, o tyle w następnym roku całkowicie zmieniono stanowisko w tej sprawie. Decyzja o tym zapadła prawdopodobnie na posiedzeniu Biura Politycznego KC PZPR w dniu 8 czerwca 1950 r. Zauważalnym momentem, w którym z całą pewnością ZHP zaprzestało swoją działalność, było przekształcenie komend chorągwi i komend hufców na odpowiednio Komendy Wojewódzkie ZHP i Komendy Powiatowe ZHP. Z początkiem 1951 r. przemianowano natomiast Komendy Wojewódzkie ZHP na wydziały harcerskie Zarządów Wojewódzkich, a Komendy Powiatowe ZHP w referaty harcerskie Zarządów

²³⁰ W skład Działu zaliczano następujące Wydziały: wspomniany już 1. Organizacyjny, 2. Akcji Obozowej i Imprez Masowych, 3. Statystyczno-Sprawozdawczy, 4. Organizacja Harcerstwa Żydowskiego, 5. Skarbowo-Gospodarczy, 6. Wizytacji, Ibidem, s. nlb.

²³¹ W skład Działu zaliczano następujące Wydziały: 1. Szkolenia, 2. Programowy, 3. Zuchowy, 4. Prasy i Informacji, 5. Kultury i Oświaty, 6. Kultury Fizycznej, 7. Wychowania Technicznego, Ibidem, s. nlb.

²³² Ibidem, s. nlb.

²³³ Rozkaz Personalny NZHP z dnia 15 maja 1949 r., Ibidem, s. nlb.

²³⁴ K. Persak, *Komuniści wobec harcerstwa 1944–1950*, Warszawa 1998, s. 9.

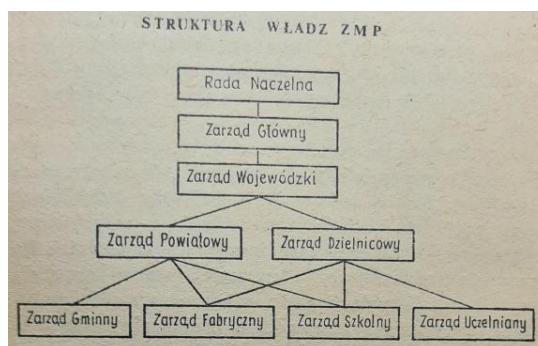
²³⁵ Ibidem, s. 125–134.

Powiatowych ZMP²³⁶. Nie znany jest żaden ówczesny dokument czy decyzja, która zawierałaby informację o faktycznej likwidacji ZHP. Poza tym zgodnie z zapisami Statutu ZHP z 1936 r. decyzję o rozwiązaniu organizacji mógł podjąć wyłącznie Walny Zjazd²³⁷. Włączenie ZHP w struktury ZMP miało więc charakter głównie polityczny.

2.4. Zarys struktury organizacyjnej władz centralnych OH i OHPL w latach (1950) – 1956

Okres przemian zachodzących w ZHP pod koniec lat 40. XX w. był bardzo złożony i nacechowany wieloma trudnymi sprawami. Dopiero co odradzające się harcerstwo po II wojnie światowej musiało sprostać tendencjom podporządkowania ich organizacji przez ówczesny aparat polityczny. W efekcie tego na kilka lat włączono członków i jednostki organizacyjne ZHP w struktury ZMP, tworząc nowy twór tj. OH ZMP. Analiza licznych opracowań opisujących losy harcerstwa w okresie (1950) – 1956 pozwala postawić tezę, że zarówno Organizację Harcerską, jak i później Organizację Harcerską Polski Ludowej funkcjonujące w ramach ZMP nie należy utożsamiać z ZHP powstałym w 1918 r. Zważywszy jednak na fakt, że posiadały swoją wewnętrzną strukturę organizacyjną, należałoby również poddać ją częściowej analizie. Wnioski z tej analizy pozwoliłyby odpowiedzieć na pytanie: Czy ZHP, które powstał w 1956 r. wzorował się na strukturze OH i/lub OHPL, czy też na strukturze organizacyjnej ZHP sprzed (1950 r.)

Punktem wyjścia do tego typu rozważań jest przedstawienie struktury władz ZMP (fot. 6).

Fot. 6. Struktura władz ZMP, źródło: B. Hillebrandt, *Związek Młodzieży Polskiej*, Warszawa 1980, s. 76.

²³⁶ Ibidem, s. 10–12.

²³⁷ Stanowi o tym §52 pkt e) Statutu ZHP z 1936 r.

W miejsce „zlikwidowanego” ZHP powstała Organizacja Harcerska ZMP. Stanowiła ona jedno z ogniw w strukturze ZMP. W dokumencie określającym zasady jej działalności jasno wskazano, że nawiązywała do tradycji polskiego „Pioniera” – organizacji dziecięcej, kierowanej przez Komunistyczny Związek Młodzieży Polskiej oraz wzorowała się na doświadczeniach Dziecięcej Komunistycznej Organizacji Młodych Pionierów im. W. I. Lenina²³⁸. Taki zapis w pewien sposób potwierdzał fakt całkowitego odcięcia się od ZHP. Jak zatem wyglądała struktura OH ZMP? Składała się z czterech szczebli: 1. Szczebel szkoły, 2. Instancja powiatowa, 3. Instancja wojewódzka i 4. Instancja centralna. Do tego ostatniego poziomu wchodziła komenda z komendantem głównym i dwoma zastępcami. Komenda OH ZMP składała się z działaczy wybranych na konferencji wyborczej instruktorów OH. Komendant główny i jego zastępcy po zatwierdzeniu ich na tych stanowiskach przez Zjazd ZMP stawali się także członkami Zarządu Głównego ZMP. Dodatkowo komendant główny uczestniczył w ważnych dla harcerstwa pracach ZG ZMP na prawach sekretarza. Do kompetencji komendy należało m.in. zatwierdzanie składów komend wojewódzkich, funkcja reprezentacyjna wobec władz i społeczeństwa, zarządzanie majątkiem, prowadzenie szkoleń, przyznawanie wyższych stopni instruktorskich i odznaczeń OH, wydawanie pracy harcerskiej dla dzieci i młodzieży²³⁹.

W wyniku zachodzących przemian w OH ZMP w latach 1954–1956 postanowiono utworzyć Organizację Harcerską Polski Ludowej. Funkcjonowała od 23 sierpnia do 8 grudnia 1956 r. W sierpniu 1956 r. przedstawiono projekt struktury organizacyjnej OHPL. Zakładał on, istnienie trzech poziomów tj. Komendy Głównej OHPL²⁴⁰ (dalej: KG OHPL), Komendy Wojewódzkiej OHPL i Komendy Powiatowej OHPL. Wśród propozycji, które wówczas przedstawiano, znalazł się również podział na Wydziały tj. 1. Programowo-Metodyczny, 2. Szkolenia kadry i 3. Zuchów. Szczegółowy opis kompetencji poszczególnych wydziałów zawarto w niniejszym projekcie. Dodatkowo przy KG OHPL funkcjonować miał Sekretariat Techniczny z jedną sekretarką

²³⁸ Zasady działalności Organizacji Harcerskiej, Warszawa 1956 [w:] MH, ZG ZMP. Okólniki, instrukcje dotyczące organizacji pracy harcerskiej 1950, sygn. OH ZMP 1, s. nlb.

²³⁹ Struktura kierownictwa OH przypuszczalnie z 1951 r. [w:] MH, ZG ZMP. Materiały dotyczące metod pracy i struktury OH 1950–1956, sygn. OH ZMP 25, s. nlb.

²⁴⁰ W skład KG OHPL wchodziło Prezydium, do którego zaliczano: komendanta, trzech zastępców komendanta ds. programowo–organizacyjnych, szkolenia kadry i zuchów, aktyw centralny, aktyw terenowy. Razem stanowiło to liczbę 15 osób. Nadmienić należy, że Prezydium KG powoływane miało być przez plenum ZG ZMP, Dodatkowe materiały dotyczące struktury Organizacji Harcerskiej Polski Ludowej z 1 sierpnia 1956 r. [w:] MH, ZG ZMP. Materiały organizacyjne OHPL 1956, sygn. OH ZMP 135, s. nlb.

i maszynistką. Zakładano także, że pracę na poszczególnych poziomach struktury miały być prowadzone społecznie. Brano także pod uwagę fakt, że mogła pojawić się konieczność zatrudnienia pracowników na etat²⁴¹.

W październiku 1956 r. zatwierdzono skład KG OHPL, który liczył 26 osób. Zaliczano do niego: 1. Komendanta Głównego, 2. Trzech zastępców, 3. Przewodniczącego Rady Głównej Organizacji Harcerskiej, 4. Kilkunastu członków Zespołów: Programowo-Szkoleniowego, Organizacyjnego, Pracy Zuchów, 5. Dyrektora Szkoły Organizacyjnej w Łodzi, 6. Naczelnego Redaktora czasopisma „Świat Młodych”. 7. Sekretarza Redakcji czasopisma „Świata Młodych” oraz 8. Naczelnego Redaktora czasopisma „Drużyna”²⁴².

2.5. Struktura organizacyjna władz centralnych ZHP w latach 1956–1989

Okres 1956–1989 pełni nadrzędną cezurę w omawianej w pracy problematyce. W związku z tym poza zmianami zachodzącymi w strukturze wewnętrznej GK ZHP uwzględniłem, w miarę możliwości dostępu do źródeł, również zakresy zadań i kompetencji poszczególnych komórek organizacyjnych.

Początki zmian zachodzących po 1956 r. w kontekście utworzenia organizacji harcerskiej związane były m.in. ze złożeniem mandatu przez Z. Zakrzewską w imieniu Komendy Głównej OHPL na naradzie w Łodzi w dniu 8 grudnia 1956 r. Ta sytuacja oznaczała praktyczne zakończenie działalności OHPL²⁴³. Odbywający się wówczas w dniach 8–10 grudnia 1956 r. Krajowy Zjazd Działaczy Harcerskich (tzw. Zjazd Łódzki) podjął wiele uchwał i decyzji, które pozwoliły na powstanie „Związku Harcerstwa Polskiego”. Do najistotniejszej z punktu widzenia omawianej problematyki było podjęcie „Uchwały w sprawie organizacyjnych podstaw działania”. Zakładała ona wybór Naczelnej Rady Harcerskiej²⁴⁴, Komisji Rewizyjnej ZHP²⁴⁵, komend chorągwi, komend

²⁴¹ Ibidem, s. nlb.

²⁴² Skład Komendy Głównej Organizacji Harcerskiej Polski Ludowej z 15 października 1956 r. [w:] Ibidem, s. nlb.

²⁴³ A. Kiewicz, *Harcerstwo w Polsce Ludowej*, Wrocław 2003, s. 154–155.

²⁴⁴ NRH nie miała prawa m.in. zmieniać deklaracji ideowo-wychowawczej czy likwidować Związku. Wybierała natomiast ze swojego grona przewodniczącego i dwóch zastępców oraz Główną Kwaterę, w tym Naczelnika Harcerstwa i jego zastępców, Uchwała w sprawie organizacyjnych podstaw działania [w:] NRH. Wiadomości Urzędowe, nr 1, Warszawa, maj 1957 r., s. 4.

²⁴⁵ Składała się z 5 członków i 2 zastępców, Ibidem.

hufców, kół przyjaciół harcerstwa²⁴⁶, Rady Ekonomiczno-Gospodarczej ZHP²⁴⁷ oraz Komisji weryfikacyjnej instruktorów. Zapisy te stanowiły swego rodzaju okres przejściowy do momentu zwołania Zjazdu Walnego i uchwalenia nowego Statutu ZHP. Już 18 grudnia 1956 r. NRH²⁴⁸ wybrała Główną Kwaterę²⁴⁹ oraz Prezydium NRH²⁵⁰. Powołano także cztery komisje: Prawa i Przyrzeczenia²⁵¹, Weryfikacyjną Instruktorów ZHP, Statutową oraz Historyczną²⁵².

W załączniku do pierwszego rozkazu GK z 1957 r. podano do wiadomości pierwszy schemat struktury GKH. Składała się ona z następujących komórek organizacyjnych: I. Naczelnika, II. Dwóch Zastępców Naczelnika, III. Działu Harcerskiego²⁵³, IV. Działu Zuchów²⁵⁴, V. Działu Kształcenia Starszyny²⁵⁵, VI. Działu Organizacyjnego²⁵⁶, VII. Działu Gospodarczo-Finansowego²⁵⁷, VIII. Biura GK, IX. Samodzielnego Wydziału Obozów i Imprez Masowych. W lutym br. został utworzony Samodzielny Wydział

²⁴⁶ W przeciwieństwie do okresu przedwojennego, zalecano ich tworzenie wyłącznie na poziomie drużyn i hufców, Ibidem.

²⁴⁷ Zob. Miała zajmować się wówczas m.in. rewindykacją mienia ZHP, ustaleniem planu zaopatrzenia i dystrybucji sprzętu harcerskiego czy reaktywowaniem centralnej składnicy harcerskiej, Ibidem; Została rozwiązana 17 listopada 1957 r., Uchwała NRH z dnia 17 listopada 1957 r, w sprawie rozwiązania Rady Gospodarczej NRH [w:] Wiadomości Urzędowe ZHP, rok I, nr 6, wrzesień–grudzień 1957, s. 2; W jej miejsce powołano Komisję Gospodarczą NRH, Uchwała NRH z dnia 17 listopada 1957 r. w sprawie powołania Komisji Gospodarczej NRH [w:] Ibidem; Miała składać się od 7 do 11 członków. Do jej podstawowych zadań należało: badanie opracowanego przez GKH budżetu Związku, kontrola bieżących wydatków Związku, badanie spraw związanych z nabywaniem i zbywaniem nieruchomości czy też związanych ze składkami członkowskimi, Regulamin Komisji Gospodarczej NRH zatwierdzony w dniu 17 listopada 1957 r. przez Prezydium NRH [w:] Ibidem, s. 4.

²⁴⁸ W przeciwieństwie do okresu przedwojennego, gdzie NRH liczyła 24 członków, obecna NRH składała się z 60 członków, Główna Kwatera Harcerstwa, Krajowy Zjazd Działaczy Harcerskich w Łodzi. Uchwały, referat, głosy w dyskusji, Warszawa 1957, s. 104.

²⁴⁹ W jej skład wchodził Naczelnik Głównej Kwatery, dwóch zastępców oraz sześciu członków, Ibidem, s. 105.

²⁵⁰ W jego skład wchodził: Przewodniczący ZHP, dwóch Wiceprzewodniczących, Sekretarz Generalny Rady Naczelnej oraz dwóch członków, Ibidem.

²⁵¹ Zob. NRH. Wiadomości Urzędowe, nr 1, op. cit., s. 5; Komisja działała do marca 1957 r., kiedy to zatwierdzono tekst Prawa i Przyrzeczenia Harcerskiego, Sprawozdanie NRH i GKH za okres od 10 grudnia 1956 do 24 marca 1959 r., część II [w:] MH, II Zjazd Walny ZHP dar Małgorzaty Wilskiej, sygn. C I 1 12, s. 13.

²⁵² NRH. Wiadomości Urzędowe, nr 1, op. cit., s. 5.

²⁵³ Składał się z następujących Wydziałów: 1. Pracy Drużyn Harcerskich, 2. Specjalności Harcerskich, Załącznik do punktu 1.1. d. Rozkazu Naczelnika Harcerstwa L. 1/57 z dnia 11 stycznia 1957 r. [w:] Ibidem, s. 11.

²⁵⁴ Składał się z następujących Wydziałów: 1. Pracy Drużyn Zuchowych, 2. Kształcenia Instruktorów Zuchowych, Ibidem.

²⁵⁵ Składał się z następujących Wydziałów: 1. Kursów, 2. Szkolenia Terenowego, 3. Prób na stopnie instruktorskie, Ibidem.

²⁵⁶ Składał się z następujących Wydziałów: 1. Pracy Chorągwi, 2. Propagandy, 3. Zagraniczny, 4. Komisja Dyscyplinarna, Ibidem.

²⁵⁷ Składał się z następujących Wydziałów: 1. Księgowości, 2. Gospodarczy, Ibidem.

Osobowy²⁵⁸, w marcu uchwalono instrukcję o pracy Harcerskiej Służby Informacyjnej (HSI) na mocy, której powołano nowy Wydział GK²⁵⁹ (tabela 7). W czerwcu powołano Komisję Wydawniczą przy NRH²⁶⁰ oraz uchwalono nowy Statut ZHP²⁶¹. Na mocy podjętej wówczas uchwały zlecono Prezydium NRH jego rejestrację, po czym opublikowanie go w „Wiadomościach Urzędowych ZHP” jako obowiązujący²⁶². Wspomniany Statut zakładał następujący podział władz naczelnych: I. Zjazd Walny, II. Naczelna Rada Harcerska i jej organy: Prezydium i GKH, III. Komisja Rewizyjna ZHP, IV. Sąd Harcerski²⁶³.

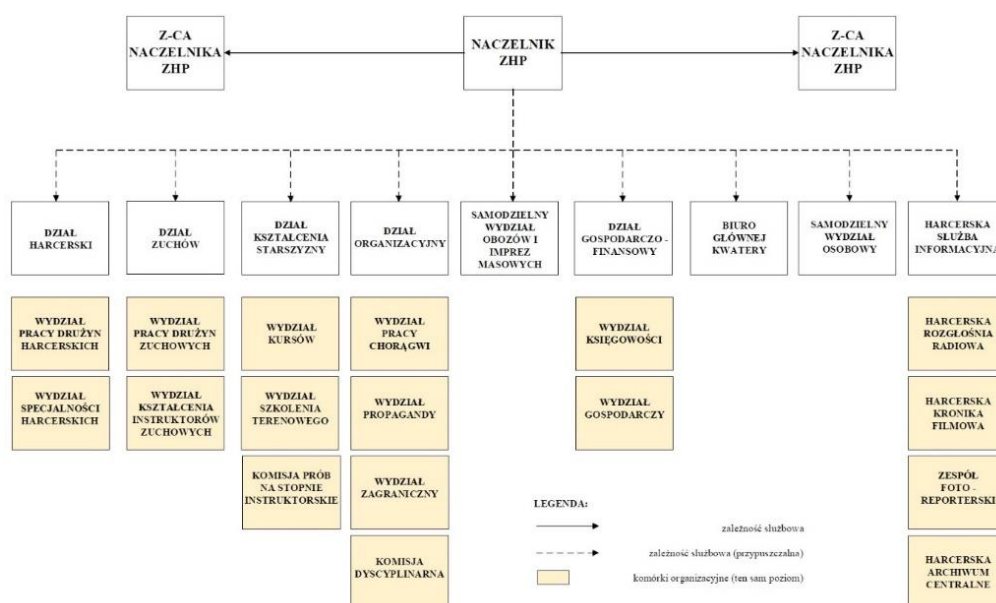

Tabela 7. Pierwsza struktura organizacyjna GK ZHP z 1957 r. (opracowanie własne).

²⁵⁸ Rozkaz NH L. 4/57 z dnia 5 lutego 1957 r. [w:] Wiadomości Urzędowe ZHP, rok I, nr 2–3, czerwiec 1957, s. 8.

²⁵⁹ Zob. Zajmowała się wydawaniem „Biuletynu Informacyjnego” – zawierającego informacje o aktualnych pracach poziomu centralnego ZHP, czy też z jednostek terenowych nadesłanych przez komórki terenowe HSI. Początkowo w jej skład wchodziła redakcja Harcerskiej Rozgłośni Radiowej, Harcerska Kronika Filmowa oraz zespół fotoreporterski. Prowadziła także Harcerskie Archiwum Centralne we współpracy z Komisją Historyczną NRH, Załącznik do pkt 1.1. b. rozkazu L. 6/57 GKH z dnia 12 marca 1957 r., Instrukcja o pracy Harcerskiej Służby Informacyjnej (HSI) [w:] Ibidem, s. 24.

²⁶⁰ Zob. Uchwała NRH z dnia 23 czerwca 1957 r. w sprawie Komisji Wydawniczej przy Naczelnej Radzie Harcerskiej [w:] Wiadomości Urzędowe ZHP, rok I, nr 4–5, lipiec–sierpień 1957, s. 3; Powstała z zespołu wydawniczego, który istniał przy Zespole Programowym od dnia 18 stycznia 1958 r., Sprawozdanie NRH i GKH, op. cit., s. 23.

²⁶¹ Statut ZHP z dnia 23 czerwca 1957 r. został opracowany przez Naczelną Radę Harcerską wybraną na Ogólnopolskim Zjeździe Działaczy Harcerskich w Łodzi w dniach 8–10 grudnia 1956 r., MH, Naczelna Rada Harcerska 23 czerwca 1957, sygn. C I 2 7 2/1, s. nlb.

²⁶² Uchwała NRH z dnia 23 czerwca 1957 r. w sprawie Statutu Związku Harcerstwa Polskiego [w:] Wiadomości Urzędowe ZHP, rok I, nr 4–5, lipiec–sierpień 1957, s. 2.

²⁶³ Statut ZHP z dnia 23 czerwca 1957 r., MH, Naczelna Rada Harcerska 23 czerwca 1957, sygn. C I 2 7 2/1, s. nlb.

Już we wrześniu 1957 r. nastąpiła całkowita przebudowa struktury wewnętrznej GKH. Powołano do życia większą liczbę wydziałów. Odwołano w następstwie wszystkich dotychczasowych kierowników działów i wydziałów²⁶⁴. Obecna zawierała następujące jednostki organizacyjne: I. Naczelnika, II. Zastępców Naczelnika, III. Szefa GKH, IV. Dział Harcerski (Programowy), V. Dział Kształcenia Kadry, VI. Dział Zuchowy, VII. Dział Organizacyjny, VIII. Dział HSI, IX. Dział Finansowo-Gospodarczy, X. Samodzielny Wydział Zagraniczny, XI. Samodzielny Wydział Obozów, XII. Samodzielny Wydział Kół Przyjaciół Harcerstwa, XIII. Kierownictwo Drużyn Żeglarskich, XIV. Dział Drużyn Lotniczych, XV. Dział Drużyn Pożarniczych, XVI. Centralny Ośrodek Programowo-Kształceniowy, XVII. Centralną Szkołę Instruktorów Zuchowych²⁶⁵ (dalej: CSIZ). W tym samym miesiącu tj. 11 września postanowiono powołać Centralną Komisję Dyscyplinarną²⁶⁶, Komisję Próby na stopień harcistrza (yni), Komisję Próby na stopień podharcistrza (yni) oraz Komisję Próby na stopień podharcistrza (yni) ze specjalnością zuchową²⁶⁷. Pod koniec 1957 r. powołano wydziały i referaty w Dziale Kształcenia Kadry²⁶⁸, Dziale Organizacyjnego²⁶⁹ oraz w Dziale Zuchów²⁷⁰. Utworzono także Kolegium Redakcyjne Biuletynu Działu „Zuchowe Wieści”. Jak wynikało ze sprawozdania z 1957 r. wspomniany już dział HSI w br., składał się z czterech komórek: Ośrodka Prasowego²⁷¹, Referatu Wydawniczego²⁷², Radiostacji Harcerskiej²⁷³, Ośrodka Informacyjnego z Archiwum i Biblioteką²⁷⁴.

²⁶⁴ Rozkaz GKH L. 19/57 z dnia 20 września 1957 r. [w:] Wiadomości Urzędowe ZHP, rok I, nr 6, wrzesień–grudzień 1957, s. 8–9.

²⁶⁵ Załącznik do pkt. 1.2. Rozkazu L. 19/57 GKH z dnia 20 września 1957 r., Struktura Głównej Kwatery Harcerstwa [w:] Ibidem, s. 11.

²⁶⁶ Zob. Poza powołaniem Komisji mianowano wyłącznie przewodniczącego, Rozkaz GKH L. 19/57 z dnia 20 września 1957 r., op. cit., s. 11; Pozostały skład GKH powołała dopiero na posiedzeniu w dniu 27 września 1957 r., Rozkaz GKH L. 20/57 z dnia 1 października 1957 r. [w:] Ibidem, s. 12.

²⁶⁷ Rozkaz GKH L. 19/57 z dnia 20 września 1957 r., op. cit., s. 11.

²⁶⁸ Powołano następujące Wydziały: 1. Centralnych Kursów Instruktorskich, 2. Kształcenia Instruktorskiego w Chorągwiach, 3. Kształcenia Instruktorskiego w Hufcach, Rozkaz GKH L. 22/57 z dnia 1 grudnia 1957 r. [w:] Wiadomości Urzędowe ZHP, rok II, nr 1 (7), styczeń–kwiecień 1958, s. 3.

²⁶⁹ Powołano następujące Wydziały: 1. Pracy Chorągwi, 2. Ogólny, 3. Osobowy oraz Referaty: 1. Służby Zdrowia, 2. Krajoznawstwa i Turystyki, 3. Kulturalno-Artystyczny, Ibidem.

²⁷⁰ Powołano następujące Wydziały: 1. Organizacyjny, 2. Programowy, 3. Materiałów i Publikacji, 4. Kształcenia, Ibidem.

²⁷¹ Zajmował się redakcją „Biuletynu Informacyjnego”, organizacją konferencji naukowych i pracą z łącznikami HSI, Sprawozdanie z dotychczasowej działalności HSI [w:] MH, Główna Kwatera Harcerstwa. Protokoły z posiedzeń sierpień–październik 1957, sygn. C I 3 3, s. nlb.

²⁷² Zajmował się redagowaniem „Wiadomości Urzędowych” i wydawnictw „pilnych”, Ibidem.

²⁷³ Zajmowała się przekazywaniem drogą radiową informacji z GKH dla komend chorągwi, nadawaniem harcerskich audycji i inicjowaniem, kierowaniem oraz współudziałem w imprezach ogólnozwiązkowych i terenowych, Ibidem.

²⁷⁴ Poza prowadzeniem archiwum i biblioteki zajmował się prowadzeniem prac badawczych w zakresie opinii na aktualne problemy ZHP, Ibidem.

Na początku 1958 r. powstał kolejny zespół tj. Instruktorów Gospodarczych GKH, w skład którego wchodziły trzy komisje: 1. Gospodarcza Harcerskich Jednostek Organizacyjnych, 2. Administracyjno-Gospodarcza, 3. Programowa²⁷⁵. W marcu br. Naczelnik Harcerstwa mianował Instruktora ds. terenowej prasy harcerskiej, zastępcę Szefa GKH ds. akcji letniej oraz Sztab „Wieś”. Ponadto utworzono okolicznościowe tj. na określony czas, jednostki organizacyjne tj. Sztab harcerskiej akcji letniej młodzieży starszej „HALMS”, Sztab centralnej akcji szkoleniowej „CAS 58”. Dotyczyło to również powołań na stanowisko komendanta centralnej zuchowej akcji szkoleniowej i Kierownika międzynarodowej akcji letniej „Malta”²⁷⁶. W kwietniu br. wprowadzono kilka poprawek do Statutu ZHP. Co ważne nadal był w fazie projektu i nie został jeszcze zatwierdzony przez Radę Ministrów²⁷⁷. Mimo tego na jego podstawie utworzono Radę Główną Przyjaciół Harcerstwa²⁷⁸. W tym samym miesiącu podjęto także wiele innych uchwał²⁷⁹. Przede wszystkim dokonano kolejnego wyboru Naczelnika Harcerstwa (Z. Zakrzewska), członków GKH²⁸⁰ oraz składów kilku komisji²⁸¹. W I kw. 1958 r. Rada Naczelna wyznaczyła GKH nowe kierunki pracy. W efekcie tego przeprowadzono przebudowę struktury organizacyjnej. Już w maju br. postanowiono przeprowadzić kolejną restrukturyzację²⁸². Powołano kilka nowych działów i wydziałów: Dział Drużyn Wiejskich, Dział Drużyn Miejskich, Dział Propagandy (wcześniej Dział HSI), Samodzielny Wydział Pracy Chorągwi (wcześniej Wydział Pracy Chorągwi i Wydział Osobowy)²⁸³, Sekretariat GKH²⁸⁴ z funkcją Sekretarza GKH, Referat Wychowania Fizycznego oraz Referat Drużyn Harcerskich w Szkołach Specjalnych. Rozwiązano Dział

²⁷⁵ Rozkaz GKH L. 1/58 z dnia 1 stycznia 1958 r. [w:] Wiadomości Urzędowe ZHP, Ibidem, s. 6–7.

²⁷⁶ Rozkaz GKH L. 3/58 z dnia 1 marca 1958 r., Ibidem, s. 28.

²⁷⁷ Uchwała NRH z dnia 20, 21 i 22 kwietnia 1958 r. o zmianach w projekcie Statutu ZHP, Wiadomości Urzędowe ZHP, rok II, nr 2 (8), maj–lipiec 1958, s. 2.

²⁷⁸ Uchwała NRH z dnia 20, 21 i 22 kwietnia 1958 r. w sprawie Rady Głównej Przyjaciół Harcerstwa, Ibidem.

²⁷⁹ Zob. Powołano m.in. Głównego Kwatermistrza, Uchwała NRH z dnia 20, 21 i 22 kwietnia 1958 r. w sprawie powołania Głównego Kwatermistrza, Ibidem, s. 3; oraz Sekretarza NRH, Uchwała NRH z dnia 20, 21 i 22 kwietnia 1958 r. w sprawie wyboru Sekretarza NRH, Ibidem, s. 3.

²⁸⁰ Uchwała NRH z dnia 20, 21 i 22 kwietnia 1958 r. w sprawie wyboru Naczelnika Harcerstwa i członków GKH, Ibidem.

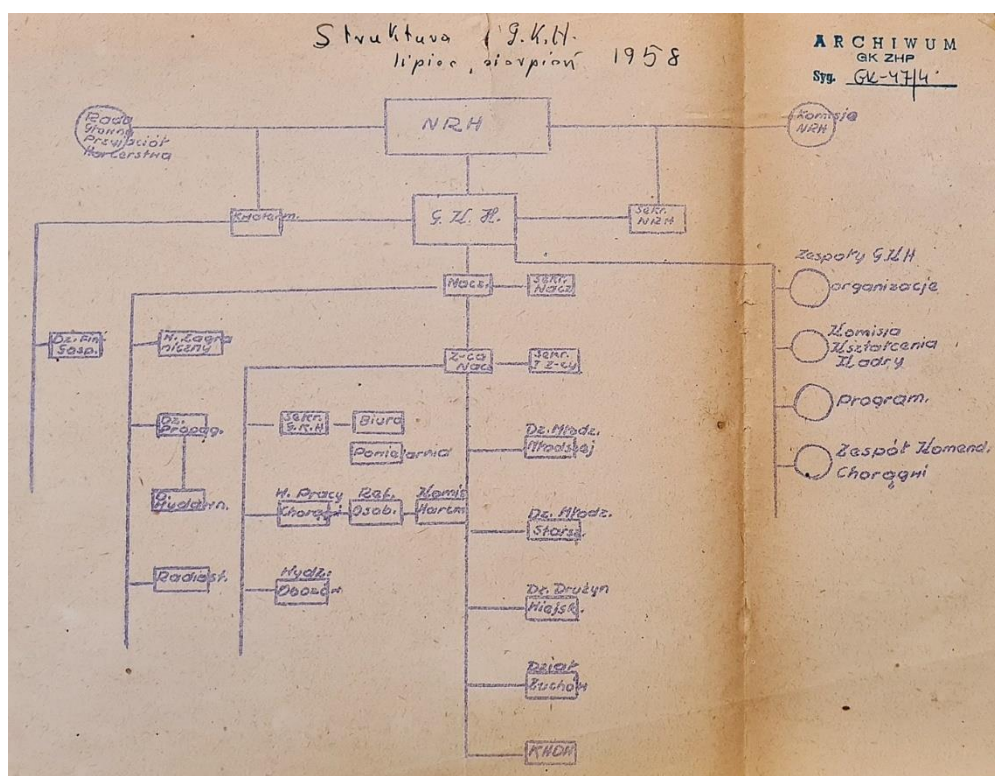
²⁸¹ Powołano Komisję Ideowo–Programową oraz Komisję Zjazdową mającą zająć się przygotowaniem Zjazdu Walnego zaplanowanego na pierwszy kwartał 1959 r., Ibidem, s. 4.

²⁸² Protokół nr 1 z zebrania GKH odbytego w dniu 3 maja 1958 r., MH, Główna Kwatera Harcerstwa. Protokoły z posiedzeń z dnia 3 maja 1958, sygn. C I 3 4, s. nlb.

²⁸³ Rozkaz GKH L. 7/58 z dnia 1 maja 1958, Ibidem, s. 15.

²⁸⁴ Do zadań należało: organizowanie pracy GK jako instancji, prowadzenie dokumentacji, organizowanie współpracy GK i Naczelnika z przedstawicielami poszczególnych komórek organizacyjnych GK oraz pełnienie funkcji Wydziału Ogólnego GK, Protokół nr 1 z zebrania GKH odbytego w dniu 3 maja 1958 r., op. cit., s. nlb.

Kształcenia Kadry, Dział Programowy²⁸⁵ oraz Dział Organizacyjny z podległymi wydziałami (Ogólnym i Pracy Chorągwi). Przeszło również istnieć stanowisko szefa GK²⁸⁶. Z członków GKH powołano zespół programowy²⁸⁷. W lipcu br. utworzono Komisję Kształcenia Kadry GKH oraz Wydział Organizacyjny wchodzący w skład Działu Drużyn Miejskich²⁸⁸. Przedstawiono także kształt nowej struktury organizacyjnej GKH (fot. 7).

Fot. 7. Struktura GKH z lipca i sierpnia 1958 r., źródło: Protokół nr 2 z zebrania GKH w dniu 5 maja 1959 r. [w:] MH, Główna Kwatera Harcerstwa. Protokoły z posiedzeń 5, 21 i 26 maja 1959 r., sygn. C I 3 17, s. nlb.

Oficjalne zatwierdzenie nowej struktury organizacyjnej GKH miało miejsce dopiero we wrześniu br. Dzieliła się wówczas na cztery podstawowe części: I. Pion Programowy²⁸⁹,

²⁸⁵ Rozkaz GKH L. 7/58, op. cit., s. 15.

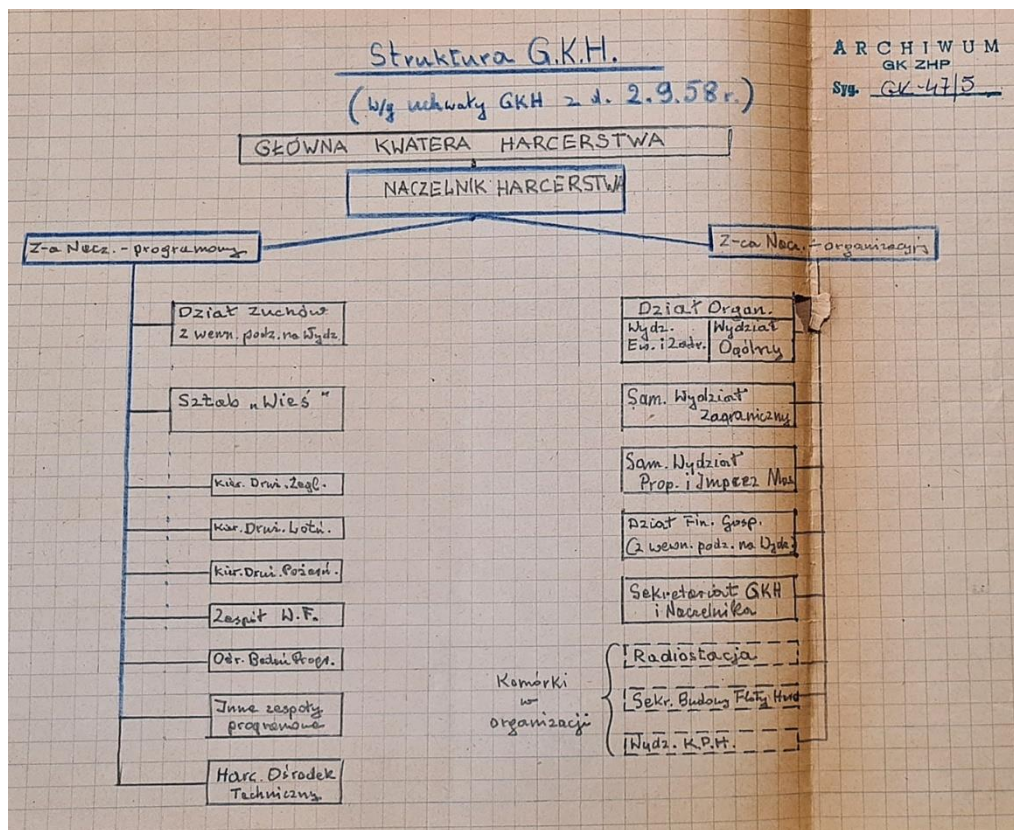
²⁸⁶ Protokół nr 1 z zebrania GKH odbytego w dniu 3 maja 1958 r., op. cit., s. nlb.

²⁸⁷ Miał opracować podstawowe założenia programowe na rok 1958/59, Ibidem.

²⁸⁸ Rozkaz GKH L. 10/58 z dnia 1 lipca 1958 r. [w:] Wiadomości Urzędowe ZHP, rok II, nr 3 (9), sierpień–październik 1958, s. 5.

²⁸⁹ Podlegał jednemu z zastępców Naczelnika. Składał się z: 1. Zespołu Programowego, w skład którego wchodził m.in. kierownicy komórek pionu programowego oraz kierownicy centralnych ośrodków szkoleniowych, 2. Działu Zuchów, 3. Sztabu „Wieś”, 4. Sztabu do poszczególnych akcji organizowanych przez GKH wspólnie z komendami chorągwi, 5. Komórki programowe na prawach samodzielnych Wydziałów (Kierownictwo Drużyn Żeglarskich, Lotniczych, Pożarniczych, Ośrodek Badań

II. Pion Organizacyjny²⁹⁰, III. Sekretariat Rady Głównej Przyjaciół Harcerstwa i IV. Komisja Prób Harcemistrzowskich²⁹¹ (fot. 8).

Fot. 8. Struktura GKH z 2 września 1958 r, źródło: Protokół nr 2 z zebrania GKH w dniu 5 maja 1959 r. [w:] MH, Główna Kwatera Harcerstwa. Protokoły z posiedzeń 5, 21 i 26 maja 1959 r., sygn. C I 3 17, s. nlb.

W kolejnym miesiącu pojawiła się informacja o odwołaniu wszystkich składów komórek organizacyjnych, w tym ich kierowników. Dotyczyło to także osób, których nie przewidywała wspomniana wcześniej nowa struktura²⁹². W bieżącym schemacie organizacyjnym GKH należy również uwzględnić istnienie Działu Zuchów²⁹³

Programowych, Zespół Wychowania Fizycznego itp.), Załącznik nr 2 do rozkazu GKH L. 12/58 z dnia 1 września 1958 r. – Uchwała GKH w sprawie zmiany struktury organizacyjnej GKH i komend chorągwi, Ibidem, s. 22.

²⁹⁰ Podlegał kolejnemu z zastępów Naczelnika. Składał się z: 1. Zespołu Organizacyjnego, 2. Działu Organizacyjnego z Wydziałem Ogólnym (pracy Chorągwi i Hufców) oraz Wydziałem Ewidencji Instruktorów i Zatrudnienia, 3. Samodzielnego Wydziału Propagandy i Imprez Masowych, 4. Samodzielnego Wydziału Zagranicznego, 5. Sekretariatu GKH, 6. Działu Finansowo-Gospodarczego, Ibidem.

²⁹¹ Ibidem.

²⁹² Rozkaz GKH L. 14/58 z dnia 1 października 1958 r. [w:] Wiadomości Urzędowe ZHP, rok II, nr 4 (10), listopad-grudzień 1958, s. 10.

²⁹³ Skład się z trzech Wydziałów: 1. Programowego, 2. Kształcenia i 3. Organizacyjnego, Ibidem.

(funkcjonował bez zmian)²⁹⁴ oraz zespołów wchodzących w skład Kierownictwa Harcerskich Drużyn Wodnych²⁹⁵ (dalej: KHDW).

Pod koniec stycznia 1959 r. do protokołu z zebrania GKH załączono wykaz wszystkich aktualnie funkcjonujących komórek organizacyjnych władz centralnych ZHP z przypisanymi do nich osobami. Nie można jednoznacznie stwierdzić, czy ten dokument stanowił projekt czy faktycznie odzwierciedlenie funkcjonujących wówczas jednostek²⁹⁶. Analiza rozkazów za lata 1956-1959 nie wskazywała istnienia tak dużej liczby wydziałów. Fakt nieuwzględnienia informacji o utworzeniu tych komórek organizacyjnych w rozkazach nie wykluczał ich istnienia. Praktyka pokazała, że wiele z nich funkcjonowało w strukturze ZHP bez wcześniejszego powołania w rozkazie. Zgodnie z treścią wspomnianego wykazu do podstawowych jednostek centralnych ZHP zaliczano: I. Główną Kwaterę Harcerstwa²⁹⁷, II. Samodzielny Wydział Zagraniczny²⁹⁸, III. Pion Programowo-Kształceniowy²⁹⁹, IV. Pion Organizacyjny³⁰⁰, V. Pion Gospodarki i Zaplecza Społecznego³⁰¹, VI. Komisja Prób Instruktorskich na stopień harcmistrza, VII.

²⁹⁴ Bez zmian funkcjonował również Dział Finansowo-Gospodarczy oraz Wydział Zagraniczny. Planowano jeszcze utworzyć Dział Drużyn Starszych, Protokół nr 1 z zebrania GKH odbytego w dniu 3 maja 1958 r., op. cit., s. nlb.

²⁹⁵ Zob. Wymieniano Zespół Morski, Ibidem; W grudniu 1958 r. powołano Zespół Śródlądowy „Północ”, Rozkaz GKH L. 17/58 z dnia 1 grudnia 1958 r. [w:] Wiadomości Urzędowe ZHP, rok II, nr 4 (10), listopad-grudzień 1958, s. 26.

²⁹⁶ Jak wynika ze sprawozdania na II Walny Zjazd ZHP przynajmniej do marca 1959 r., funkcjonowała struktura organizacyjna z września 1958 r., Sprawozdanie NRH i GKH za okres od 10 grudnia 1956 do 24 marca 1959 r., część III, zeszyt I [w:] MH, II Zjazd Walny ZHP dar Małgorzaty Wilskiej, sygn. C I 1 12, s. 8–9.

²⁹⁷ W jej skład wchodziły: 1. Zespół Roboczy, 2. Naczelnik Harcerstwa, 3. Sekretariat GKH i Naczelnika, Wykaz komórek organizacyjnych władz centralnych ZHP [w:] MH, Główna Kwatera Harcerstwa. Protokoły z posiedzeń 30.01.1959, 2.02.1959, 11.02.1959, sygn. C I 3 14, s. nlb.

²⁹⁸ Ibidem, s. nlb.

²⁹⁹ Do jego składu zaliczano następujące komórki: 1. Z-ca Naczelnika, 2. Sekretariat Pionu, 3. Dział Ogólno-Programowy z Ośrodkiem Badań Programowych, Biblioteką i Związkiem Miast i Hufców, 4. Centralny Ośrodek Kształcenia Kadr w Skolimowie, 5. Dział Zuchów, 6. Centralna Szkoła Instruktorów Zuchowych w Cieplicach, 7. Sztab „Wieś”, 8. Dział Propagandy i Imprez Masowych z Rozgłośnią Harcerską i Redakcją Biuletynu GKH, 9. Samodzielny Wydział Obozów, 10. Sztab Główny Harcerskiej Akcji Letniej 11. Zespół Wydziałów Specjalnościowych. Pod ten ostatni podległo najwięcej jednostek tj. a) Kierownictwo Harcerskich Drużyn Wodnych z Zespołem Morskim, b) Kierownictwo Harcerskich Drużyn Pożarniczych, c) Kierownictwo Harcerskich Drużyn Lotniczych, d) Harcerski Ośrodek Lotniczy, e) Wydział Służby Zdrowia, f) Wydział Drużyn w Szkołach Specjalnych, g) Drużyna „Nieprzetartego Szlaku” Kraków, h) Sztab „Ognisko”, i) Centralny Zespół Wychowania Fizycznego, j) Centralny Harcerski Ośrodek Techniczny, k) Szefostwo Harcerskiej Służby Łączności, l) Szefostwo Harcerskiej Służby Motorowej, ł) Szefostwo Harcerskiej Służby Fotograficzno-Filmowej, Ibidem, s. nlb.

³⁰⁰ W skład tego pionu wchodziły: 1. Z-ca Naczelnika ds. organizacyjnych, 2. Sekretariat Pionu, 3. Dział Pracy Chorągwi, 4. Wydział Sprawozdawczości i Statystyki, 5. Kancelaria, 6. Komórka ds. Szkoły, 7. Wydział Ewidencji Instruktorów i Zatrudnienia, Ibidem, s. nlb.

³⁰¹ Do komórek organizacyjnych wchodzących w jego skład zaliczano: 1. Z-ca Naczelnika ds. gospodarki i zaplecza socjalnego, 2. Sekretariat Pionu, 3. Samodzielny Wydział Przyjaciół Harcerstwa, 4. Dział Finansowo-Gospodarczy z kilkoma podległymi jednostkami: a) Główny Księgowy ZHP, b) Wydział

Komisja Prób Instruktorskich na stopień Podharcemistrza i Przewodnika, VIII. Komisja Weryfikacyjna, IX. Komisja ds. Opieki nad Aktywem, X. Centralny Zespół Partyjny, XI. Podstawowa Organizacja Partyjna PZPR-Egzekutywa, XII. Związek Zagraniczny Polskiej Partii Socjalistycznej – Rada Miejskowa, XIII. Pracownicza Kasa Zapomogowo-Pożyczkowa, XIV. Zespół Instruktorów Gospodarczych, XV. Zespół Instruktorski „Wigry”, XVI. Koło Instruktorów im. M. Bema, XVII. Samorząd Wykonawczy KADRA, XVIII. Społeczny Komitet Budowy Floty Harcerskiej – Sekretariat, XIX. Redakcja „Drużyny”, XX. Redakcja „Świata Młodych”, XXI. Redakcja „Na przełaj”³⁰², XXII. Centralna Składnica Harcerska³⁰³ (dalej: CSH), XXIII. Rada Główna Przyjaciół Harcerstwa, XXIV. Naczelna Rada Harcerska³⁰⁴. Pierwsze oficjalne informacje o zmianach organizacyjnych w roku 1959 ukazały się w lutowym rozkazie NH. Utworzono wówczas Sztab „Ognisko”³⁰⁵, Społeczny Komitet Budowy Floty Harcerskiej z osobistym Sekretariatem (na prawach Samodzielnego Wydziału w Pionie Organizacyjnym) oraz Harcerską Służbę Łączności³⁰⁶. W marcu podano do wiadomości informację o powołaniu Harcerskiego Ośrodka Lotniczego³⁰⁷. Wymieniano także Zespół Techniczny wchodzący w skład Kierownictwa Harcerskich Drużyn Wodnych³⁰⁸. W br. odbył się II Walny Zjazd ZHP, który wyznaczał kierunki pracy programowej i organizacyjnej na najbliższe cztery lata. Podczas jego obrad uchwalono nowy Statut ZHP³⁰⁹. Zgodnie z jego zapisami w skład władz naczelnych wchodziły: I. Zjazd Walny,

Księgowości Centralnej, c) Wydział Gospodarki Centralnej, d) Zespół Rewidentów, e) Główny Księgowy GKH, f) Administracja GKH, g) Ośrodek w Muszakach, h) Kolumna Samochodowa, Ibidem, s. nlb.

³⁰² Ibidem, s. nlb.

³⁰³ W jej skład wchodziły: 1. Rada Ekonomiczna – Sekretariat, 2. Naczelna Dyrekcja, 3. Wydawnictwo Harcerskie z Redakcją „Harcerstwa” oraz Redakcją „Zuchowych Wieści”, 4. Harcerskie Schronisko Turystyczne „Tramp”, Ibidem, s. nlb.

³⁰⁴ Tutaj zaliczano: 1. Z-cę Naczelnika ds. NRH, 2. Komisję Pedagogiczną, 3. Komisję Spraw Instruktorskich, 4. Komisję Historyczną, 5. Komisję Techniki, 6. Komisję Gospodarczą, 7. Centralną Komisję Dyscyplinarną, 8. Sąd Harcerski, 9. Komisję Rewizyjną ZHP, 10. Komendantów chorągwi, 11. Z-ców komendantów chorągwi, 12. Komendy chorągwi, Ibidem, s. nlb.

³⁰⁵ Zob. Rozkaz GKH L. 1/59 z dnia 1 lutego 1959 r. [w:] Wiadomości Urzędowe ZHP, rok III, nr 1 (11), styczeń–marzec 1959, s. 14; Do jego zadań należało: rozszerzanie i podnoszenie w Związku znaczenia wychowania kulturalno-artystycznego, Sprawozdanie NRH i GKH za okres od 10 grudnia 1956 do 24 marca 1959 r., część III, zeszyt I, [w:] MH, op. cit., sygn. C I 1 12, s. 106.

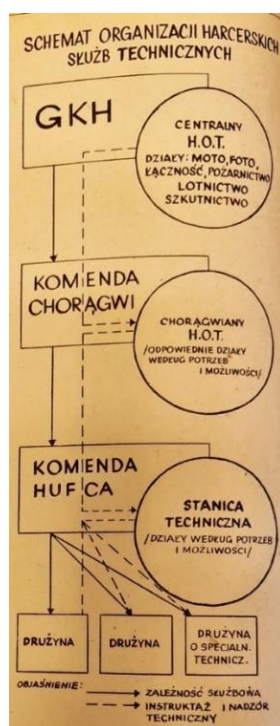
³⁰⁶ Rozkaz GKH L. 1/59, op. cit., s. 14.

³⁰⁷ Brak we wcześniejszych rozkazach informacji o jego formalnym utworzeniu. Powołano go 20 marca 1958 r. Podlegał Kierownictwu Drużyn Lotniczych GK ZHP. Do jego zadań należało m.in. kształcenie kadry harcersko-lotniczej, popularyzacja lotnictwa, prowadzenia zaopatrzenia w zakresie materiałów lotniczych, Rozkaz GKH L. 6/59 z dnia 1 marca 1959 r. [w:] Ibidem, s. 31.

³⁰⁸ Ibidem.

³⁰⁹ Uchwalony na II Zjeździe Walnym ZHP odbywającym się w dniach 18–21 kwietnia 1959 r. w Warszawie, Uchwały II Zjazdu Walnego ZHP [w:] Wiadomości Urzędowe ZHP, rok III, nr 2 (12), kwiecień–maj 1959, s. 3; Statut ZHP został zatwierdzony 9 września 1959 r., M.P. 1959 nr 85 poz. 451, Zarządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 9 września 1959 r. w sprawie ogłoszenia statutu stowarzyszenia wyższej użyteczności "Związek Harcerstwa Polskiego".

II. Naczelna Rada Harcerska i jej organ – Główna Kwatera Harcerstwa, III. Komisja Rewizyjna ZHP. Sąd Harcerki (naczelny), który wymieniano w projekcie z 1957 r., podobnie jak Komisja Dyscyplinarna (centralna) funkcjonowały przy NRH³¹⁰. W czerwcu powołano do życia Centralną Składnicę Harcerską. Nadzór nad jej działalność sprawowała GKH poprzez Radę Ekonomiczną³¹¹. W tym samym miesiącu przy NRH powołano również kilka komisji tj. Pedagogiczną, Spraw Instruktorskich, Techniki, Historyczną i Gospodarczą³¹². Na początku października powstała Harcerska Służba Motorowa³¹³. Stała się ona częścią Centralnego Harcerskiego Ośrodka Technicznego (dalej: Centralny HOT) (fot. 9) oraz Samodzielny Wydział Przyjaciół Harcerstwa (wcześniej Samodzielny Wydział Kół Przyjaciół Harcerstwa)³¹⁴.

Fot. 9. Schemat organizacji Harcerskich Służb Technicznych z 1959 r., źródło: Wiadomości Urzędowe ZHP, rok III, nr 6 (16), listopad-grudzień 1959, s. 18.

³¹⁰ Uchwały II Zjazdu Walnego ZHP, op. cit., s. 5–7.

³¹¹ Zob. Uchwała NRH z dnia 7 czerwca 1959 r. w sprawie powołania Organizacji Gospodarczej Związku Harcerstwa Polskiego pod nazwą „Centralna Składnica Harcerska” oraz Statut Centralnej Składnicy Harcerskiej [w:] Wiadomości Urzędowe ZHP, rok III, nr 3–4 (13–14), czerwiec–sierpień 1959, s. 2.

³¹² Uchwała NRH z dnia 7 czerwca 1959 r. w sprawie komisji NRH, Ibidem, s. 11.

³¹³ Zob. Rozkaz GKH L. 18/59 z dnia 1 października 1959 r. [w:] Wiadomości Urzędowe ZHP, rok III, nr 6 (16), listopada–grudzień 1959, s. 13. Podlegał pod Centralny Harcerski Ośrodek Techniczny, podobnie jak Harcerska Służba Łączności, Harcerska Służba Fotograficzna i Filmowa, Harcerska Służba Pożarnicza i Harcerskie Drużyny Lotnicze, Załącznik nr 1 do Rozkazu GKH L. 18/59 z dnia 1 października 1959 r., Organizacja Harcerskich Służb Technicznych, Ibidem, s. 16.

³¹⁴ Rozkaz GKH L. 18/59, op. cit., s. 13.

Pod koniec 1959 r. przeprowadzono jeszcze jedną zmianę organizacyjną, a mianowicie Kierownictwo Harcerskich Drużyn Wodnych przekształcono w Wydział Wychowania Morskiego. Jednocześnie rozwiązano Zespół Śródlądowy KHDW³¹⁵.

W roku 1960 nie pojawiła się w rozkazach GKH żadna wzmianka o przeobrażeniach w strukturze organizacyjnej władz naczelnych ZHP. Mimo to jak wynika ze sprawozdania GKH, przeprowadzono w marcu i kwietniu reorganizację wewnętrzną. Powołano m.in. Dział Pracy Chorągwi³¹⁶, Radę Programowo-Metodyczną, Dział Starszej Młodzieży oraz przekształcono Sztab „Wieś” w Dział Młodzieży Młodszej³¹⁷. Ówczesna struktura organizacyjna składała się z czterech podstawowych części: I. GKH jako instancja³¹⁸ (z Zespołem Roboczym GKH i Naczelnikiem Harcerstwa), II. GKH jako instytucja (z Działem Drużyn³¹⁹, Pracy Chorągwi³²⁰, Propagandy i Prac Masowych³²¹, Finansowo-Administracyjny³²², Współpracy Międzynarodowej³²³, Sekretariatem GKH³²⁴, Działem Ogólnym³²⁵, Biurem Historycznym GKH³²⁶, Centralnym Ośrodkiem

³¹⁵ Rozkaz GKH L. 21/59 z dnia 1 grudnia 1959 r., Ibidem, s. 28.

³¹⁶ Sprawozdanie GKH za okres od 22 kwietnia 1959 do 30 września 1960 r. [w:] Wiadomości Urzędowe ZHP, rok IV, nr 4–6 (20–22), lipiec–grudzień 1960, s. 11.

³¹⁷ Ibidem, s. 6.

³¹⁸ Zob. GKH–komórki/jednostki samodzielne [w:] MH, Główna Kwatera Harcerstwa. Protokoły z posiedzeń 26.01.1960, 02.03.1960, 08.03.1960, sygn. C I 3 24, s. nlb.; Podporządkowanymi jej merytorycznie komórkami/jednostkami były: CSH, Wydawnictwo Harcerskie, Zespół Instruktorski (Harcerski Krąg Instruktorski) „Wigry” oraz Redakcja „Harcerstwa”, Komórki /jednostki/ podporządkowane merytorycznie, Ibidem, s. nlb.

³¹⁹ Zob. GKH–komórki, op. cit., s. nlb.; W jego skład wchodziły: 1. Dział Zuchów (z podległą Centralną Szkołą Instruktorów Zuchowych w Cieplicach, Redakcją „Zuchowych Wieści” oraz Redakcją „Zucha”, będącego częścią „Świata Młodych”), 2. Dział Młodzieży Młodszej (z podległą Redakcją „Drużyny” oraz Redakcją „Świata Młodych”), 3. Dział Młodzieży Starszej (z podległą Redakcją „Na przełaj”), Komórki /jednostki/, op. cit., s. nlb.

³²⁰ Zob. GKH–komórki, op. cit., s. nlb.; Podlegały mu merytorycznie Wydział Sprawozdawczości i Statystyki oraz Wydział Obozów, Komórki /jednostki/, op. cit., s. nlb.

³²¹ Zob. GKH–komórki, op. cit., s. nlb.; Podlegały mu merytorycznie Rozgłośnia Harcerska, Sztab Drużyn „Nieprzetartego Szlaku” Kraków, Centrum Wychowania Morskiego w Gdyni oraz Centralny Harcerski Ośrodek Techniczny, Komórki /jednostki/, op. cit., s. nlb.

³²² Zob. Był w fazie tworzenia. Jeszcze w 1960 r. funkcjonował jako Dział Finansowo-Gospodarczy, GKH–komórki, op. cit., s. nlb.; Zgodnie z nowym schematem podlegać mu miały: Referat Socjalny (do zorganizowania), Obiekt w Muszakach, Kolumna Samochodowa, Zespół Instruktorów Gospodarczych, Komórki /jednostki/, op. cit., s. nlb.

³²³ Był również w fazie tworzenia. W 1960 r. funkcjonował jako Samodzielny Wydział Zagraniczny, GKH–komórki, op. cit., s. nlb.

³²⁴ Zob. GKH–komórki, op. cit., s. nlb.; Podlegał mu Sekretariat Naczelnika Harcerstwa, Komórki /jednostki/, op. cit., s. nlb.

³²⁵ Zob. W trakcie projektowania jako nowa komórka organizacyjna, GKH – komórki, op. cit., s. nlb.; Podlegać mu miały następujące komórki organizacyjne: 1. Wydział Ewidencji i Zatrudnienia Instruktorów, 2. Kancelaria Ogólna, 3. Księgowość GKH, 4. Wydział Gospodarczy GKH z Magazynem, Powielarnią, Zaopatrzeniem, Administracją Gmachy, 5. Samochody GKH, 6. Biblioteka, 7. Archiwum (do zorganizowania), Komórki /jednostki/, op. cit., s. nlb.

³²⁶ Również w trakcie projektowania. W 1960 r. funkcjonowało jako Biuro Komisji Historycznej NRH, GKH – komórki, op. cit., s. nlb.

Kształcenia Kadr Instruktorów Harcerskich, Komisją Prób Instruktorskich na stopień harcmistrza/yni, Samodzielnym Wydziałem Przyjaciół Harcerstwa, Komórką ds. współpracy ze szkołą, Sekretariatem Z-cy Naczelnika Harcerstwa, Sekretariatem Rady Ekonomicznej CSH, Harcerskim Ośrodkiem Badań Psycho-Pedagogicznych), III. Rada Programowo-Metodyczna, IV. Rada Główna Przyjaciół Harcerstwa. W br. obsada personalna pracowników GKH wynosiła 100 pracowników, z czego 89 stanowili pracownicy etatowi, a 11 z niepełnym etatem³²⁷.

W marcu 1961 r. powołano do życia Radę Wychowania Morskiego³²⁸ oraz zatwierdzono nową strukturę wewnętrzną GKH (podstawowe jednostki). W jej skład wchodziły następujące komórki: I. Naczelnik Harcerstwa, II. Zastępcy Naczelnika Harcerstwa, III. Sekretariat GKH, IV. Dział Zuchów, V. Dział Młodzieży Młodszej, VI. Dział Młodzieży Starszej, VII. Dział Pracy Chorągwi, VIII. Dział Propagandy i Prac Masowych, IX. Dział Finansowo-Gospodarczy, X. Samodzielny Wydział Zagraniczny, XI. Dział Ogólny, XII. Harcerski Ośrodek Badań Psycho-Pedagogicznych³²⁹. Kolejny ślad dotyczący zmian w strukturze odnaleźć można w protokole z zebrania GKH z września br. Wynikało z niego, że nadal funkcjonował podział na pionowy z 1 września 1958 r., ponieważ przeobrażenia zachodziły w przytoczonym w tekście Pionie Programowo-Kształceniowym³³⁰ i Pionie Organizacyjnym³³¹. Utworzono także nowy wydział tj. Komitet Wolnego Czasu³³².

Na początku lutego 1962 r. nastąpiła kolejna zmiana struktury wewnętrznej GKH. Tym samym zwolniono dotychczasowe składy działów i samodzielnych wydziałów GKH. Składała się ona z następujących działów: I. Zuchów, II. Harcerski, III. Kształcenia Kadry³³³, IV. Pracy Chorągwi z Wydziałem Obozów, Wydziałem Ewidencji Instruktorów i Zatrudnienia, Zespołem Programowo-Terenowym oraz Zespołem

³²⁷ Zestawienie ilości pracowników na dzień 20 października 1960 r. [w:] MH, Główna Kwatera Harcerstwa. Protokoły z posiedzeń 03.11.1960, 17.11.1960, 21.11.1960, 24.11.1960, sygn. C I 3 19, s. nlb.

³²⁸ Uchwała GKH z dnia 2 marca 1961 r. w sprawie powołania Rady Wychowania Morskiego [w:] Wiadomości Urzędowe ZHP, rok V, nr 4 (26), kwiecień 1961, s. 2.

³²⁹ Załącznik do Rozkazu GKH L. 5/61 z dnia 1 marca 1961 r. [w:] Ibidem, s. 11.

³³⁰ Postanowiono utworzyć trzy działy: 1. Harcerski (wcześniej Dział Drużyn Starszych), 2. Kształcenia, 3. Zuchów, Protokół nr 13/61 z zebrania GKH odbytego w dniach 29–30 września 1961 r. [w:] MH, Główna Kwatera Harcerstwa. Protokoły z posiedzeń 29–30.09.1961, sygn. C I 3 35, s. nlb.

³³¹ Postanowiono utworzyć Dział Pracy Chorągwi, Ibidem.

³³² Ibidem.

³³³ Struktura wewnętrzna Głównej Kwatery Harcerstwa stanowiąca załącznik nr 2 do Rozkazu GKH L. 3/62 z dnia 1 lutego 1962 r. [w:] Wiadomości Urzędowe ZHP, rok VI, nr 2/32, luty 1962, s. 16–17.

Kadrowo-Organizacyjnym³³⁴, V. Drużyn i Ośrodków Specjalnościowych z Zespołem Kulturalnym, Służbą Sportową i Wychowania Fizycznego, Służbą Morską i Wodną oraz Służbą Zdrowia³³⁵, VI. Finansowo-Gospodarczy³³⁶ z Głównym Księgowym ZHP, Wydziałem Gospodarki Centralnej, Wydziałem Administracyjno-Gospodarczym³³⁷, Zespołem Rewidentów i Referatem Socjalnym³³⁸, VII. Samodzielny Wydział Zagraniczny, VIII. Samodzielny Wydział Propagandy, IX. Komitet Organizacji Wolnego Czasu, X. Ośrodek Badań Psycho-Pedagogicznych³³⁹. Do komórek GKH zaliczano także nieprzerwanie działający Sztab Nieprzetartego Szlaku³⁴⁰. Wiadomo również, że nadal funkcjonowało Biuro Historyczne GKH (dalej: BH GKH). Potwierdzał to fakt złożenia sprawozdania oraz planu pracy na br.³⁴¹

Począwszy od roku 1963 do roku 1981, nie opublikowano już żadnych uchwał czy rozkazów na łamach „Wiadomości Urzędowych ZHP”. Tworzono je jako oddzielne dokumenty, po czym kolportowano do jednostek terenowych (komend chorągwi). Ze zmian zachodzących w r. 1963 można wymienić wyłącznie utworzenie Sztabu Międzynarodowej Akcji Letniej „Malta-63”³⁴².

Pod koniec 1964 r. mamy do czynienia z kolejną zmianą struktury wewnętrznej GKH. Składała się wówczas z trzech pionów: I. Programowo-Kształceniowego³⁴³, II.

³³⁴ Zob. Ibidem, s. 17 oraz Skład osobowy komórek Głównej Kwatery stanowiący załącznik nr 3 do Rozkazu GKH L. 3/62 z dnia 1 lutego 1962, op. cit., s. 17.

³³⁵ Zob. Ibidem oraz Struktura wewnętrzna Głównej Kwatery Harcerstwa stanowiąca załącznik nr 2 do Rozkazu GKH L. 3/62 z dnia 1 lutego 1962 r., op. cit., s. 17.

³³⁶ Ibidem.

³³⁷ Rozkaz GKH L. 3/62 z dnia 1 lutego 1962 r., op. cit., s. 13.

³³⁸ Skład osobowy komórek Głównej Kwatery stanowiący załącznik nr 3 do Rozkazu GKH L. 3/62 z dnia 1 lutego 1962, op. cit., s. 17.

³³⁹ Struktura wewnętrzna Głównej Kwatery Harcerstwa stanowiąca załącznik nr 2 do Rozkazu GKH L. 3/62 z dnia 1 lutego 1962 r., op. cit., s. 16–17.

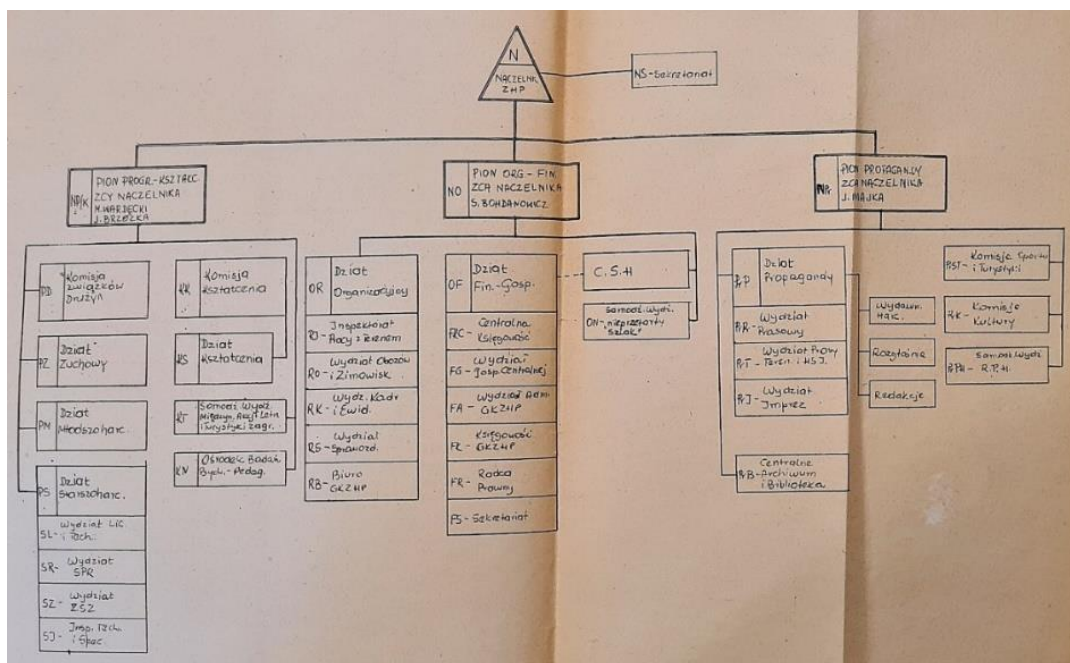
³⁴⁰ Informacja uzupełniająca do załącznika nr 2 do Rozkazu GKH L. 3 z dnia 1 lutego 1962 r., Rozkaz GKH L. 9/62 z dnia 1 maja 1962 r. [w:] Wiadomości Urzędowe ZHP, rok VI, nr 5/35, maj 1962, s. 2.

³⁴¹ Sprawozdanie oraz plan pracy Biura Historycznego GKH na rok 1962 [w:] MH, Główna Kwatera. Protokoły z posiedzeń GK nr 15/62 z 20.06.1962, 21.06.1962, 20.10.1962, 26.10.1962, 13.11.1962, 21.12.1962, sygn. C I 3 43, s. nlb.

³⁴² Rozkaz GK ZHP L. 5/63 z dnia 1 maja 1963 r. [w:] MH, Wydział Organizacyjny, Rozkazy 1963, sygn. C I 7/1 110, s. nlb.

³⁴³ W jego skład wchodziły: 1. Komisja Związków Drużyn, 2. Dział Zuchowy, 3. Dział Młodszoharcerski, 4. Dział Starszoharcerski z Wydziałem Liceów i Techników, Wydziałem SPR, Wydziałem Zasadniczych Szkół Zawodowych oraz Inspektorem Technicznym i Specjalnościowym, 5. Komisja Kształcenia z Działem Kształcenia, 6. Samodzielny Wydział Międzynarodowej Akcji Letniej i Turystyki Zagranicznej, 7. Ośrodek Badań Psycho-Pedagogicznych, Ostateczna wersja struktury po Prezydium NRH w dniu 27 października 1964 i GKH w dniu 11 listopada 1964 [w:] MH, GKH. Struktury Organizacyjne 1959–1968, 1980–1981, 1992–1992, sygn. IC/arch/1, s. nlb.

Organizacyjno-Finansowego³⁴⁴, III. Propagandy³⁴⁵. Każdy z osobna podlegał innemu Z-cy Naczelnika. Nowy schemat organizacyjny zaczął obowiązywać od 1 stycznia 1965 r.³⁴⁶ (fot. 10).

Fot. 10. Struktura wewnętrzna GK ZHP obowiązująca od 1 stycznia 1965 r., źródło: MH, Główna Kwatera ZHP. Protokoły z posiedzeń GK z października i listopada 1964 r., sygn. CI 3 53, s. nlb.

W kwietniu 1965 r. na wniosek Centralnej Komisji Instruktorskiej rozwiązano Instruktorski Krąg „Wigry” przy Głównej Kwaterze³⁴⁷. W jego miejsce 21 grudnia br. powołano nowy³⁴⁸.

³⁴⁴ W jego skład wchodziły: 1. Dział Organizacyjny, pod który podlegały: a) Inspektorat Pracy z Terenem, Wydział Obozów i Zimowisk, Wydział Kadr i Ewidencji, Wydział Sprawozdawczy, Biuro GK ZHP oraz 2. Dział Finansowo-Gospodarczy, pod który podlegały: a) Centralna Składnica Harcerska, b) Samodzielny Wydział „Nieprzetarty Szlak”, c) Centralna Księgowość, d) Wydział Gospodarki Centralnej, e) Wydział Administracyjny GK ZHP, f) Księgowość GK ZHP, g) Radca Prawny, h) Sekretariat, Ibidem.

³⁴⁵ W jego skład wchodziły: 1. Dział Propagandy z podległymi jemu komórkami: a) Wydawnictwem Harcerskim, b) Rozgłośnią Harcerską, c) Redakcjami, d) Wydziałem Prasowym, e) Wydziałem Prasy Terenowej i HSI, f) Wydziałem Imprez, 2. Centralne Archiwum i Biblioteka, 3. Komisja Sportu i Turystyki, 4. Komisja Kultury, 5. Samodzielny Wydział Rady Przyjaciół Harcerstwa, Ibidem.

³⁴⁶ Rozkaz GK ZHP L. 1/65 z dnia 1 stycznia 1965 r. [w:] MH, Wydział Organizacyjny. Rozkazy 1965, sygn. CI 7/3 110, s. nlb.

³⁴⁷ Rozkaz GK ZHP L. 4/65 z dnia 1 kwietnia 1965 r., Ibidem, s. nlb.

³⁴⁸ Rozkaz GK ZHP L. 1/66 z dnia 1 stycznia 1966 r. [w:] MH, Wydział Organizacyjny. Rozkazy 1966, sygn. CI 7/4 110, s. nlb.

W kolejnym roku zatwierdzono skład kierownictwa Sztabu Operacji 1001-Frombork³⁴⁹. W październiku br. w miejsce Centralnego Ośrodka Kształcenia Kadr powołano Centralną Szkołę Instruktorów³⁵⁰ (dalej: CSI). Z dniem 18 grudnia 1967 r. został utworzony Dział Ogólny GK ZHP. Praktycznie swoją działalność rozpoczął dopiero w połowie lutego 1968 r. Do jego zadań należało przede wszystkim zabezpieczenie sprawnej obsługi administracyjno-gospodarczej, finansowo-księgowej i usługowej na rzecz innych komórek organizacyjnych GK ZHP. W związku z wykonywaniem powyższych zadań wydzielono z innych działów potrzebne komórki czy też stanowiska organizacyjne³⁵¹. W skład tego Działu wchodziły następujące jednostki: 1. Wydział Administracyjno-Gospodarczy³⁵², 2. Kancelaria Ogólna, 3. Hala Maszyn³⁵³, 4. Powielarnia, 5. Archiwum, 6. Biblioteka, 7. Kolumna samochodowa³⁵⁴ i 8. Księgowość³⁵⁵. Sam ten wydział w r. 1968 i 1969 zatrudniał ok. 61 osób³⁵⁶.

W 1968 r. dokonano zmian w strukturze wewnętrznej GK ZHP (fot. 11). Postanowiono m.in. zlikwidować Komisję Związków Drużyn oraz Wydział Międzynarodowej Akcji Letniej i Turystyki Zagranicznej włączając go do Działu Akcji Letniej, Sportu i Turystyki (dalej: ALSiT). Podjęto również decyzję o strukturze wewnętrznej w Dziale Młodzieży Starszej. W jego skład wchodziły następujące komórki: Wydział Młodzieżowych Kręgów Instruktorskich (dalej: MKI), Wydział Szkół Zawodowych ze Sztabem Operacji 1001 Frombork, Inspektorat Wychowania Obronnego i Specjalności Obronnych, Inspektorat Techniki i Specjalności Technicznych oraz

³⁴⁹ Zob. Rozkaz GK ZHP L. 4/67 z dnia 1 maja 1967 r. [w:] MH, *Rozkazy Naczelnika GK ZHP 1967–1968*, brak sygnatury, s. nlb.; *Operacja 1001–Frombork – wieloletnia, centralna akcja programowa ZHP mająca na celu odbudowę zniszczonego podczas II wojny światowej Fromborka*. Trwała do 1973 r., *Leksykon Harcerstwa*, op. cit., s. 317–318.

³⁵⁰ Rozkaz GK ZHP L. 8/67 z dnia 30 października 1967 r. [w:] *Rozkazy Naczelnika GK ZHP (...)*, op. cit., s. nlb.

³⁵¹ *Sprawozdanie z działalności Działu Ogólnego GK ZHP za lata 1968 i 1969*, Warszawa, grudzień 1969 r. [w:] MH, *Główna Kwatera Harcerstwa. Protokoły z posiedzeń 18.12.1967*, sygn. C I 3 86, s. nlb.

³⁵² Do jego zadań zależało m.in. zarządzanie i utrzymanie porządku w budynku GK ZHP i budynku, w którym znajdowała się kolumna samochodowa oraz terenach do nich przyległych. Ponadto zajmował się pracami remontowo-budowlanymi, zabezpieczaniem potrzeb materiałowych, poprawą warunków pracy, czy też wyposażaniem pokoi w urzędzenia i sprzęt meblowy, *Ibidem*, s. nlb.

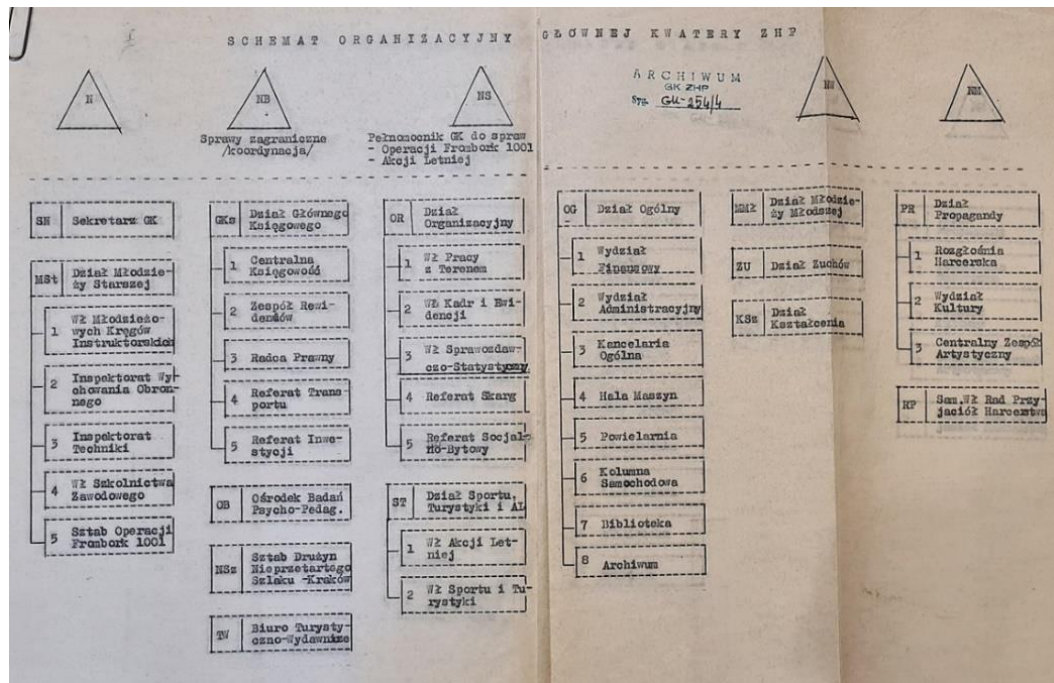
³⁵³ Do jej zadań należało: wykonywanie maszynopisów pism i innych opracowań jednostek centralnych ZHP, *Ibidem*, s. nlb.

³⁵⁴ Zajmowała się utrzymaniem w gotowości i eksploatacji transportu samochodowego, bieżącymi naprawami, rozliczaniem zużycia części samochodowych i paliwa, kontrola czasu pracy kierowców itd., *Ibidem*, s. nlb.

³⁵⁵ *Ibidem*, s. nlb.

³⁵⁶ *Ibidem*, s. nlb.

Wydział Specjalności Kulturalnych. Proponowano także wyodrębnienie na wiosnę 1968 r. Kwatermistrzostwa z Działy Finansowo-Gospodarczego³⁵⁷.

Fot. 11. Schemat organizacyjny Głównej Kwatery ZHP z początku 1968 r., źródło: MH, Główna Kwatera ZHP. Protokoły posiedzeń GK z 7.01.1968, 12.01.1968, 13.01.1968, 22.01.1968, 31.01.1968, 05.02.1968, sygn. C I 3 87, s. nlb.

W br. ustalono także podział odpowiedzialności za poszczególne pionry wśród członków GK ZHP. St. Bohdanowicz nadzorował: Dział Kształcenia i spraw instruktorskich, Ośrodek Badań GK ZHP, Sprawy zagraniczne (bez Malty). H. Mikrut nadzorowała Dział Akcji Letniej, Sportu i Turystyki, Dział Propagandy oraz Wydział Ruchu Przyjaciół Harcerstwa. W. Saranowi podlegał Dział Organizacyjny, Dział Finansowo-Gospodarczy, Kwatermistrzostwo, Dział Ogólny oraz Biuro Turystyczno-Wydawnicze. M. Wardęcki nadzorował prace Działów Programowych tj. Dział Zuchów, Młodzieży Młodszej, Młodzieży Starszej, Wydział Nieprzetartego Szlaku oraz Wydział Kultury³⁵⁸. Określono również zadania dla poszczególnych komórek organizacyjnych.

³⁵⁷ Załącznik nr 2 do protokołu nr 120/1/68 w sprawach strukturalnych i personalnych w GK ZHP [w:] MH, Główna Kwatera ZHP. Protokoły posiedzeń GK z 7.01.1968, 12.01.1968, 13.01.1968, 22.01.1968, 31.01.1968, 05.02.1968, sygn. C I 3 87, s. nlb.

³⁵⁸ Zakres obowiązków obowiązywał od dnia 22 października 1968 r., Decyzja GK ZHP z dnia 22 października 1968 r. w sprawie podziału odpowiedzialności członków GK ZHP za poszczególne komórki wykonawcze Głównej Kwatery oraz struktury i zakresu zadań tychże komórek [w:] MH, Główna Kwatera

Sekretariat GK ZHP zabezpieczał prace Rady Naczelnej i jej Prezydium oraz pracę GK ZHP. Dział Organizacyjny z podległymi wydziałami zajmował się m.in. nadzorem działalności statutowej podległych GK ZHP jednostek terenowych, realizacją polityki kadrowej, prowadzeniem informacji wewnątrzorganizacyjnej czy też wydawaniem dokumentów normatywnych i druków organizacyjnych. Działy: Zuchów, Młodzieży Młodszej i Młodzieży Starszej z podległymi im wydziałami zajmowały się inspirowaniem działalności programowej Związku dostosowanej do poziomu danej grupy wiekowej, a także przygotowaniem kadry instruktorskiej do pracy z drużynami. Dział Kształcenia nadzorował m.in. kształcenie kadry instruktorskiej, ośrodków szkoleniowych. Dział Propagandy prowadził działalność propagandową ZHP poprzez wewnętrzne środki masowego przekazu, jak również te zewnętrzne. Ponadto koordynował działalność wydawniczą w zakresie programowym i propagandowym. Dział Akcji Letniej, Sportu i Turystyki zajmował się planowaniem, organizacją i metodycznym zabezpieczeniem Harcerskiej Akcji Letniej (dalej: HAL) – obozowej, nieobozowej i międzynarodowej. Koordynował działalność sportową i turystyczną ZHP. Współdziałał w zakresie organizacji wypoczynku dzieci i młodzieży z innymi podmiotami. Dział Finansowo-Gospodarczy zabiegał o pozyskanie środków finansowych na działalność organizacyjno-programową. Dbał o prawidłowe wydatkowanie funduszy Związkowych. Inicjował rozwój bazy materialnej oraz inspirował organizację przedsięwzięć programowych mających na celu wychowanie ekonomiczne członków ZHP. Samodzielny Wydział Rad Przyjaciół Harcerstwa zabezpieczał działalność Rady Głównej Przyjaciół Harcerstwa (m.in. przygotowanie materiałów na posiedzenia). Samodzielny Wydział Kultury dbał m.in. o stały rozwój i różnorodność zajęć kulturalnych w ZHP. Organizował centralne imprezy artystyczne. Inspirował rozwój oraz nadzorował programowo harcerskie zespoły artystyczne. Sztab Drużyn Nieprzetartego Szlaku powołano celem sprawowania opieki nad programem i organizacją drużyn ZHP w zakładach leczniczych, szkołach specjalnych i zakładach dla młodzieży społecznie nieprzystosowanej. Ośrodek Badań zajmował się przeprowadzaniem badań naukowych, których wyniki przedstawia władzom Związku do podejmowania odpowiednich decyzji. Rozgłównia Harcerska została powołana jako

ZHP. Posiedzenia GK z 18.10.1969, 22.10.1968, 29.10.1968, 08.11.1968, 25.11.1968, sygn. C I 3 93, s. nlb.

środek masowego przekazu do propagowania informacji na temat działalności ZHP. Służyła również jako kanał komunikacyjny z członkami organizacji³⁵⁹.

Na początku 1969 r. utworzono przy ambasadzie PRL w Moskwie zespół instruktorski z czasowo wówczas przebywających w ZSRR instruktorów ZHP. Powstały zespół wchodził w skład Kręgu Instruktorskiego przy GK ZHP³⁶⁰. W marcu powołano komisję, która miała rozpatrywać wnioski o przyznanie Honorowej Odznaki „Za Zasługi dla ZHP”³⁶¹. Pod koniec roku GK dokonała nowego dostosowanego do bieżących potrzeb podziału odpowiedzialności członków GK za poszczególne działy. H. Mikrut nadzorowała sprawy propagandy zewnętrznej i wewnątrzorganizacyjnej, a także Dział Propagandy, Rozgłośnie Harcerską, sprawy zagraniczne z Międzynarodową Akcją Letnią oraz Operacją 1001 Frombork. W. Saran nadzorował sprawy organizacyjno-kadrowe, finansowo-ekonomiczne, Dział Organizacyjny, Finansowo-Gospodarczy, Ogólny, Akcji Letniej, Sportu i Turystyki wraz z turystyką zagraniczną. K. Setlakowi podlegały sprawy instruktorskiej wynikające z Karty Praw i Obowiązków Instruktora, kształcenie, w tym Dział Kształcenia wraz z Centrum Wychowania Morskiego (dalej: CWM) oraz Problematyka historii ZHP. M. Wardęcki nadzorował sprawy programowe i metodyczne wraz z Działem Programowym Szkół Podstawowych, Działem Młodzieży Starszej oraz związkami drużyn. Ponadto podlegał mu Wydział Kultury, Nieprzetarty Szlak i sprawy programowej Wydawnictwa Harcerskiego. Naczelnik ZHP St. Bohdanowicz sprawował bezpośredni nadzór nad sprawami i Wydziałem Rady Przyjaciół Harcerstwa³⁶². Na początku września zatwierdzono zakres zadań i kompetencji Działu Organizacyjnego. W jego skład wchodził kierownik i dwóch zastępców: ds. pracy z terenem oraz ds. koordynacji. Poza tym podlegały mu następujące Wydziały: 1. Kadr i Ewidencji, 2. Pracy z Terenem, 3. Sprawozdawczo-Statystyczny oraz Referaty: 1. Socjalny, 2. Skarg i Zażaleń³⁶³. Ostatnią komórką, którą zaliczano do składu tego Wydziału, było stanowisko ds. organizacji pracy kancelaryjnej i archiwalnej w ZHP³⁶⁴. Wiele

³⁵⁹ Ibidem, s. nlb.

³⁶⁰ Rozkaz GK ZHP L. 2/69 z dnia 1 lutego 1969 r. [w:] MH, Rozkazy Naczelnika GK ZHP 1969, brak sygnatury, s. nlb.

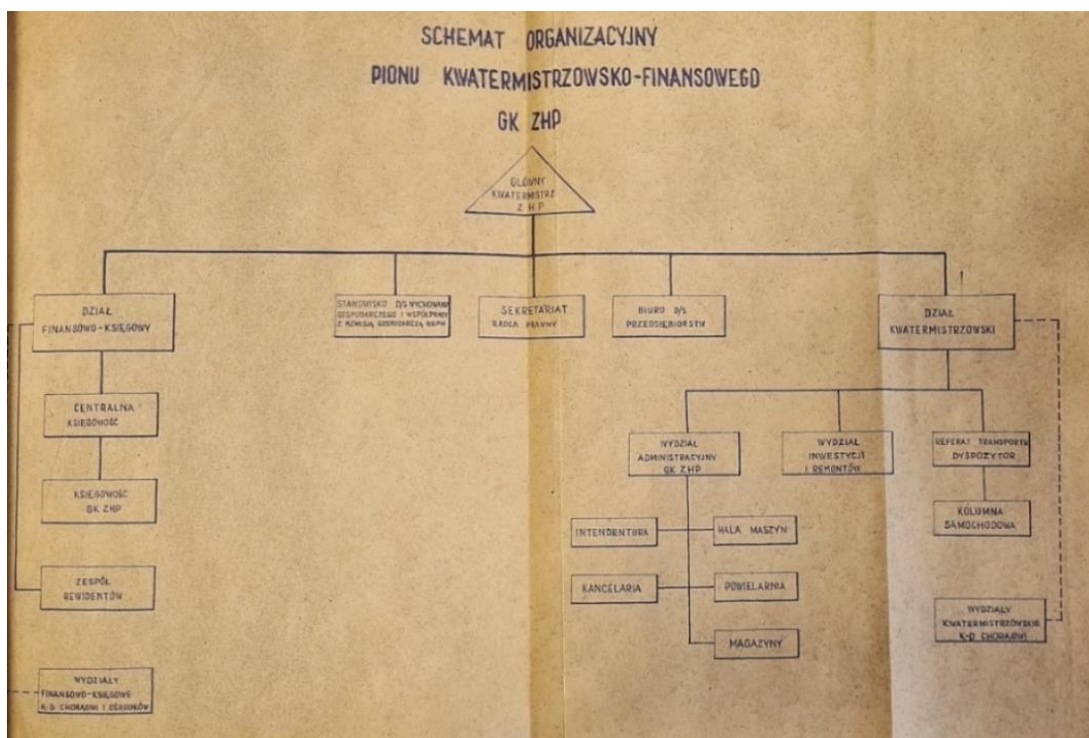
³⁶¹ Rozkaz GK ZHP L. 3/69 z dnia 1 marca 1969 r. [w:] Ibidem, s. nlb.

³⁶² Protokół nr 40/32/69 z posiedzenia Głównej Kwatery ZHP z dnia 21 grudnia 1969 r. [w:] MH, Główna Kwatera ZHP. Protokoły posiedzeń GK nr 36 z d. 6.12.1969, 11.12.1969, 13.12.1969, 18.12.1969, 21.12.1969, sygn. C I 3 104, s. nlb.

³⁶³ Zakres zadań i kompetencji Działu Organizacyjnego GK ZHP [w:] MH, Zakres zadań Działu Organizacyjnego. Preliminarz budżetowy działu 1970 i 1971, sygn. C I 7/7, s. nlb.

³⁶⁴ Do zadań stawianych w tej komórce zaliczano: opracowywanie i aktualizowanie przepisów kancelaryjnych i archiwalnych obowiązujących w GK i komendach chorągwi, prowadzenie poradnictwa w zakresie pracy kancelaryjnej i archiwalnej, organizacja szkoleń pracowników kancelaryjnych

wprowadzanych zmian w strukturze organizacyjnej ZHP był pokłosiem decyzji podejmowanych na Zjazdach ZHP. Zgodnie z wytycznymi z IV Zjazdu ZHP postanowiono zintensyfikować prace nad kwestiami kwatermistrzowskimi w Związku. Już 22 września 1969 r. na podstawie decyzji GK ZHP powołano w chorągwiach kwatermistrzów. W następstwie prac nad tym zagadnieniem planowano ustanowić stanowisko Głównego Kwatermistrza ZHP, który miał zajmować się całokształtem polityki finansowo-kwatermistrzowskiej ZHP. Obowiązki miał realizować poprzez podległe mu komórki organizacyjne (fot. 12). Nie udało się odnaleźć decyzji o powołaniu osoby na to stanowisko, a zarazem informacji o wprowadzeniu zmian w strukturze wewnętrznej jednego z działów GK ZHP.

Fot. 12. Schemat organizacyjny pionu kwatermistrzowsko-finansowego GK ZHP z 1969 r., źródło: MH, Struktury organizacyjne. Dział Finansowo-Gospodarczy, sygn. C I 7/5, s. nlb.

i archiwalnych komend chorągwi, ośrodków i szkół instruktorskich, sprawowanie nadzoru nad archiwami chorągwanymi oraz wykonywanie innych zadań zleconych przez kierownika Wydziału Organizacyjnego, Ibidem, s. nlb.

Na początku 1970 r. struktura organizacyjna GK ZHP składała się z następujących komórek: I. Kierownictwo³⁶⁵, II. Dział Prezydialny³⁶⁶, III. Dział Programowy Szkół Podstawowych³⁶⁷, IV. Dział Młodzieży Starszej³⁶⁸, V. Dział Propagandy³⁶⁹, VI. Dział Akcji Letniej, Sportu i Turystyki³⁷⁰, VII. Dział Kształcenia³⁷¹, VIII. Wydział Współpracy z Zagranicą³⁷², IX. Wydział Kultury i Centralnego Zespołu Artystycznego³⁷³ (dalej: CZA), X. Nieprzetarty Szlak³⁷⁴, XI. Ośrodek Badań³⁷⁵, XII. Dział Organizacyjny³⁷⁶, XIII. Centralna Księgowość³⁷⁷, XIV. Dział Ogólny³⁷⁸, XV. Rozgłośnia Harcerska³⁷⁹. Łączna liczba zatrudnionych wówczas pracowników w GK ZHP wynosiła 146 osób³⁸⁰. Mając na uwadze ważność działalności finansowo-gospodarczej w pracy ideowo-wychowawczej ZHP, GK ZHP w czerwcu br. podjęto decyzję o powołaniu do życia Działu Ekonomiczno-Finansowego ZHP³⁸¹. Osobą odpowiedzialną za całokształt prac w tej komórce był Główny Księgowy ZHP. Do podstawowych zadań tego działu należało

³⁶⁵ Zaliczano tu Naczelnika ZHP i jego czterech zastępców, Projekt podziału etatów i ryczałtów oraz wyszczególnienie stanowisk pracy w działach i samodzielnych wydziałach GK ZHP wg aktualnej struktury [w:] Główna Kwatera ZHP. Protokoły z posiedzeń GK nr 44 z 9.02.1970, sygn. C I 3 106, s. nlb.

³⁶⁶ W jego skład wchodził: kierownik z zastępcą, dokumentator-adiustator, starszy instruktor ds. skarg i zażaleń oraz sekretarka, Ibidem, s. nlb.

³⁶⁷ W jego skład wchodził: kierownik z dwoma zastępcami oraz czterech instruktorów, Ibidem, s. nlb.

³⁶⁸ W jego skład wchodził: kierownik z dwoma zastępcami, kierownik Wydziału Młodzieżowych Kręgów Instruktorskich, Inspektorzy: Drużyn Wodnych, Łączności, Czerwonych Beretów i p. poz., Drużyn Artystycznych i Turystycznych, Drużyn Służby Zdrowia, Drużyn Modelarsko-Lotniczych, a także Inspektor ds. szkolnictwa zawodowego. Ponadto znajdował się tutaj również Główny Inżynier Sztabu Operacji Frombork, sekretarz redakcji Biuletynu „Frombork” referent-sekretarz Operacji Frombork oraz inżynier, Ibidem, s. nlb.

³⁶⁹ Składał się z kierownika, zastępcy i dwóch instruktorów, Ibidem, s. nlb.

³⁷⁰ W jego skład zaliczano: kierownika, dwóch zastępców i dwóch starszych instruktorów, Ibidem, s. nlb.

³⁷¹ Składał się z trzech osób: kierownika, zastępcy i instruktora, Ibidem, s. nlb.

³⁷² Znajdował się tutaj wyłącznie kierownik, Ibidem, s. nlb.

³⁷³ W jego skład wchodził: kierownik, dwóch instruktorów, kierownik CZA, Artyst. ZHP, czterech instruktorów CZA oraz dyrygent CZA, Ibidem, s. nlb.

³⁷⁴ Zaliczano w tym dziale: kierownika, instruktora i księgową, Ibidem, s. nlb.

³⁷⁵ Składał się z kierownika, zastępcy, pięciu instruktorów i referentki – sekretarki, Ibidem, s. nlb.

³⁷⁶ W jego skład wchodził: kierownik działu, dwóch zastępców kierownika działu, kierownik wydziału, trzech starszych instruktorów, dwóch instruktorów, starszy instruktor WK, instruktor WK, kierownik referatu socjalnego, instruktor ds. archiwalnych, Ibidem, s. nlb.

³⁷⁷ Składała się z następujących osób: Główny Księgowy ZHP, zastępca kierownika działu, dwóch starszych księgowych, starszy rewident, czterech rewidentów, referent gospodarczo-transportowy, kierownik Wydziału Kwatermistrzowskiego, referent inwestycji oraz radca prawny, Ibidem, s. nlb.

³⁷⁸ W jego skład wchodził: kierownik działu, Główny Księgowy Głównej Kwatery, dwóch starszych księgowych Głównej Kwatery, księgowy, kasjerka, kierownik Wydziału Administracyjnego, intendent – zaopatrzeniowiec, kierownik magazynu, magazynier Głównej Kwatery, instruktor ds. imprez, archiwista, kierownik kancelarii, dwóch referentów – kancelistów, bibliotekarka, trzy sekretarki, kierownik Hali Maszyn, referentka – maszynistka, dwie maszynistki, powielaczowy, pomoc powielaczowego, robotnik, telefonistka, sześciu kierowców, dozorca, sześć sprzętaczek oraz konserwator telefoniczny, Ibidem, s. nlb.

³⁷⁹ Składała się z następujących osób: redaktor naczelny, zastępca redaktora, sekretarz redakcji, trzech redaktorów, sekretarz techniczny, sześciu techników oraz referentka – sekretarka, Ibidem, s. nlb.

³⁸⁰ Ibidem, s. nlb.

³⁸¹ Nowy zakres zadań i kompetencji wszedł w życie z dniem 10 listopada 1970 r., Zasady organizacyjne Działu Ekonomiczno-Finansowego GK ZHP z czerwca 1970 r. [w:] MH, Struktury organizacyjne (...), op. cit., s. nlb.

opracowywanie koncepcji optymalnych rozwiązań ekonomiczno-finansowych usprawniających działanie Związku w obszarze: finansów, majątku, kwatermistrzostwa, wychowania gospodarczego, opracowania zarządzeń i instrukcji oraz administracji lokalami posiadanych przez ZHP³⁸². W skład Działu wchodziły następujące komórki organizacyjne: 1. Księgowość³⁸³, 2. Centralna Księgowość³⁸⁴, 3. Księgowość GK ZHP³⁸⁵, 4. Zespół Rewizji³⁸⁶, 5. Wydział Inwestycji, Remontów i Gospodarki Centralnej³⁸⁷, 6. Wydział Administracyjny³⁸⁸, 7. Referat Samochodowo-Transportowy³⁸⁹, 8. Biuro ds. przedsiębiorstw³⁹⁰, 9. Stanowisko ds. prawnych³⁹¹, 10. Sekretariat Działu³⁹² (fot. 13).

³⁸² Ibidem, s. nlb.

³⁸³ Do jej zadań należało m.in.: a) planowanie, zabezpieczenie i realizacja środków finansowych na działalność programowo-organizacyjną Związku, b) zabezpieczanie prawidłowego działania urzędów księgowych i opracowywanie usprawniania systemu finansowego, c) przeprowadzanie analiz i kontroli finansowych wykorzystania środków finansowych i materialnych, d) ocenianie pracy głównych księgowych w podległych jednostkach, przyznawanie premii i nagród oraz dbanie o podnoszenie kwalifikacji pracowników finansowo-księgowych, e) opracowywanie i wydawanie instrukcji z zakresu finansów itd., Ibidem, s. nlb.

³⁸⁴ Do jej zadań należało m.in.: a) opracowywanie wytycznych odnośnie do metodologii planowania i budżetowania oraz szczegółowych zasad finansowania jednostek podległych GK ZHP, b) opracowywanie analiza kosztów ponoszonych przez Związek na działalność statutową oraz analiz działalności finansowo-gospodarczej podległych jednostek, c) nadzorowanie prawidłowego i rzetelnego prowadzenia księgowości, d) przestrzeganie dyscypliny finansowej, e) opracowywanie i sporządzanie zbiorczego budżetu ZHP itd., Ibidem, s. nlb.

³⁸⁵ Do jej zadań należało m.in.: a) sporządzanie planu i budżetu GK ZHP, b) przeprowadzanie okresowych analiz z realizacji budżetu przez wszystkie działy GK ZHP, c) uzgadnianie rachunku bankowego, d) kontrola ksiąg inwentarzowych, e) okresowa kontrola stanu magazynów GK ZHP itd., Ibidem, s. nlb.

³⁸⁶ Do jego zadań należało: a) przeprowadzanie rewizji doraźnych, b) opracowywanie planów rewizji w komendach chorągwi, ośrodkach, c) analizowanie nieprawidłowości nadużyć występujących w jednostkach podległych GK ZHP itd., Ibidem, s. nlb.

³⁸⁷ Do jego zadań należało m.in.: a) realizowanie polityki gospodarczej zgodnej ze Statutem ZHP, uchwałami Naczelnej Rady ZHP, b) inicjowanie rozwoju bazy kwatermistrzowsko-obozowej, nieruchomości, urzędów itd., c) opracowywanie planów inwestycji i kapitalnych remontów oraz odpowiadanie za ich realizację, w tym odbiór techniczny itd., Ibidem, s. nlb.

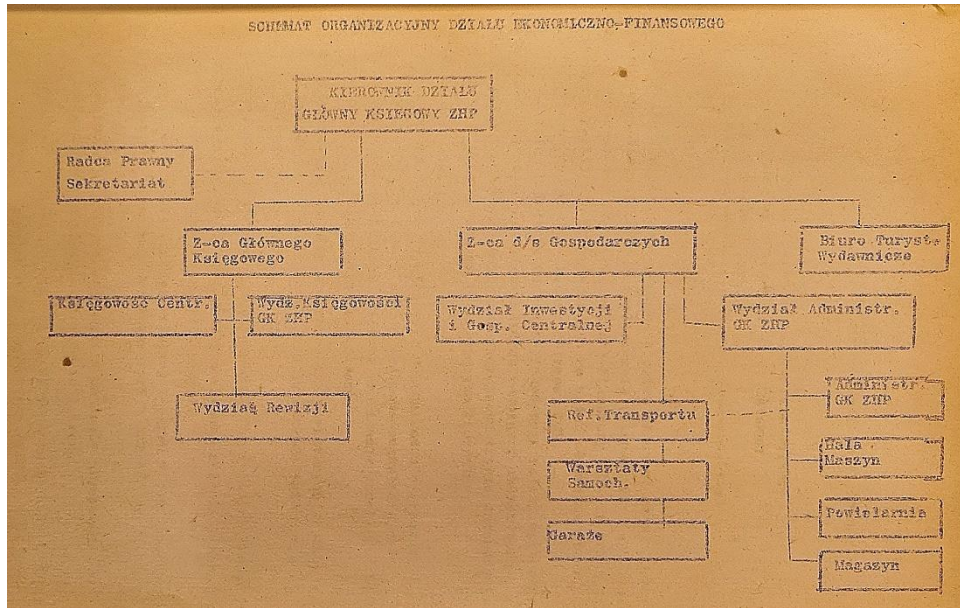
³⁸⁸ Do jego zadań należało m.in.: a) planowanie i realizacji zaopatrzenia i wyposażenia potrzeb biurowych GK ZHP, b) administrowaniem budynkami, pomieszczeniami i sprzętem biurowym, c) prowadzenie magazynów. Podlegały mu: Hala Maszyn, intendent, magazynierzy, zaopatrzeniowiec, powielarnia, robotnicy, palacze, dozorca, portiernia i konserwatorzy, Ibidem, s. nlb.

³⁸⁹ Do jego zadań należało m.in.: a) planowanie zakupów samochodów, b) planowanie i realizacji remontów samochodów, c) kontrola i nadzór na właściwą eksploatacją samochodów, d) rejestrowanie nowych samochodów, e) ewidencja pojazdów itd. Podlegali temu Wydziałowi: kierowcy oraz pracownicy warsztatów i garaży, Ibidem, s. nlb.

³⁹⁰ Do jego zadań należało m.in.: a) sprawowanie nadzoru ekonomicznego nad działalnością Wydawnictwa Harcerskiego i Biura Usług Turystycznych, b) dba o zabezpieczanie wyposażenia przedsiębiorstw w niezbędne maszyny i urządzenia, c) przeprowadza kontrole działalności podległych przedsiębiorstw itd., Ibidem, s. nlb.

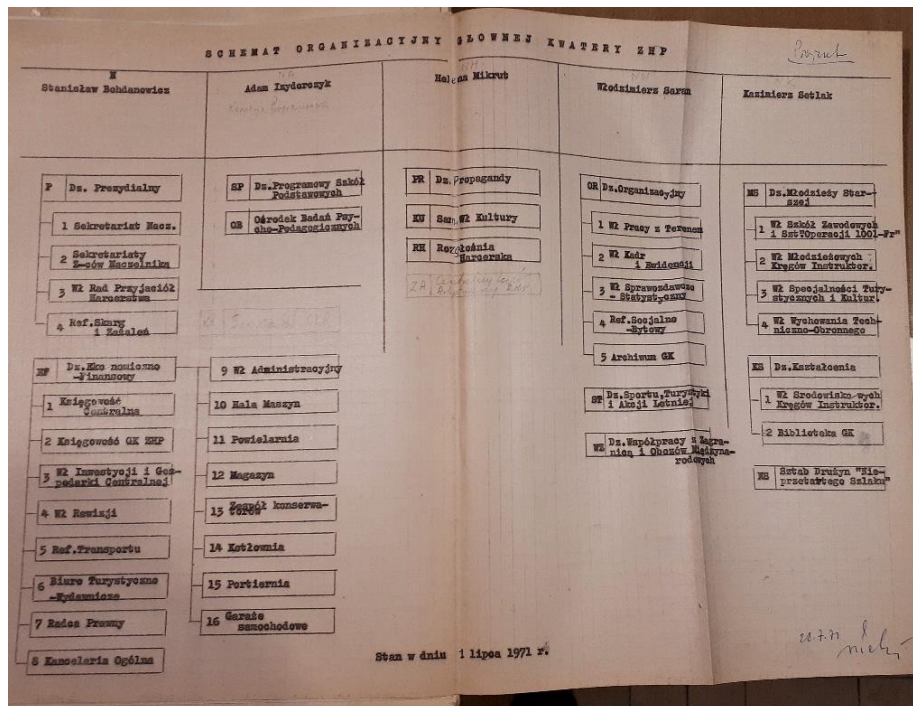
³⁹¹ Do jego zadań należało m.in.: a) udzielanie porad prawnych, b) reprezentowanie Związku w sprawach sądowych, c) opracowywanie dokumentacji na potrzeby rozpraw sądowych itd., Ibidem, s. nlb.

³⁹² Do jego zadań należało m.in.: a) protokołowanie i ewidencja narad działu, b) maszynopisanie, powielanie, c) ewidencjonowanie zarządzeń i poleceń wydawanych dla jednostek podległych działowi itd., Ibidem, s. nlb.

Fot. 13. Schemat organizacyjny Działu Ekonomiczno-Finansowego GK ZRP z 1970 r., źródło: MH, Struktury organizacyjne. Dział Finansowo-Gospodarczy, sygn. C I 7/5, s. nlb.

W lipcu 1971 r. wprowadzono w życie nowy schemat organizacyjny GK ZRP uwzględniając przy tym przyporządkowanie komórek organizacyjnych do poszczególnych członków GK ZRP (fot. 14).

Fot. 14. Schemat organizacyjny GK ZRP z 1 lipca 1971 r., źródło: MH, Organizacyjno-wewnętrzne GK (...), op. cit., brak sygnatury, s. nlb.

Kolejne znaczące zmiany w strukturze organizacyjnej GK ZHP dokonano na początku roku 1972. Podyktowane to było krytyką członków organizacji, którzy uważali, że „nie sprzyja harmonijnemu, skoordynowanemu oddziaływaniu na jednostki terenowe, a także za to, że nie stwarzała możliwości podejmowanie na miarę potrzeb ZHP szeregu problemów”³⁹³. Uważano również, że czas podejmowania decyzji, jak i jej realizacji był zbyt długi. Mając na względzie te głosy i postulaty GK ZHP, podjęła trud jej przebudowy. Przy opracowaniu nowej struktury wewnętrznej uwzględniono kilka czynników m.in. włączenie do pionu programowego obszaru związanego z kulturą, turystyką, sportem, nauką i techniką, potrzebą integracji spraw instruktorskich, którymi zajmowały się działy: Szkół Podstawowych, Młodzieży Starszej i Kształcenia. Pamiętano także o skróceniu drogi w podejmowaniu decyzji i jej realizacji oraz wyjściu naprzeciw nowym zagadnieniom, jakie GK ZHP postawiła przed sobą. Ujęto również fakt, że zmiany w strukturze nie mogły przyczyniać się do zwiększenia zatrudnienia, natomiast powinny wpłynąć na usprawnienie pracy, w tym na operatywność pracowników, jak i całych zespołów³⁹⁴. Zapewne pod koniec 1971 r. przygotowano kolejny projekt zmian w strukturze GK ZHP pn. „Regulamin organizacyjny Głównej Kwatery ZHP”. Miał on wejście w życie od 1 stycznia 1972 r. Zakład on podział GK ZHP na komórki organizacyjne szczebla wyższego (Działy i równorzędne) i niższego (Wydziały i równorzędne) z przyporządkowaniem ich do członków GK ZHP. Zawierać miała także symbole literowe i cyfrowe do oznaczenia komórek organizacyjnych³⁹⁵. Obsługę administracyjno-biurową statutowym organom kolegialnym³⁹⁶ zapewniała GK ZHP. Wśród jednostek organizacyjnych bezpośrednio podległych GK ZHP wymieniano: 1. Wydawnictwo Harcerskie „Horyzonty”, 2. Biuro Usług Turystycznych „Harctur”, 3. Centralna Szkoła Instruktorska w Warszawie, 4. Centralna Szkoła Instruktorów Wychowawczych w Cieplicach, 5. Centrum Wychowania Morskiego w Gdyni, 6. Ośrodek Wypoczynkowy ZHP na Głodówce, 7. Warmińsko-Mazurski Ośrodek Wypoczynkowo-

³⁹³ Protokół nr 102/1/72 z posiedzenia Głównej Kwatery ZHP, które odbyło się w dniach 11 i 12 stycznia 1972 r. [w:] MH, Protokoły posiedzeń Głównej Kwatery ZHP nr 102/1/72 z 11 i 12.01.1972 oraz 103/2/72 z 19.01.1972, sygn. C I 3 120, s. nlb.

³⁹⁴ Ibidem, s. nlb.

³⁹⁵ Projekt regulaminu organizacyjnego GK ZHP z 1 stycznia 1972 r. [w:] MH, Regulamin organizacyjny GK-struktura. Zakres zadań i podział odpowiedzialności w Wydziale Organizacyjnym Zespołu Organizacyjno-Kadrowego GK ZHP. Zasady opracowania dokumentów zawierających decyzje władz ZHP 1972, sygn. C I 7/8, s. nlb.

³⁹⁶ Zaliczano do nich: Zjazd ZHP, Rada Naczelna ZHP, Prezydium Rady Naczelnej ZHP, Centralną Komisję Rewizyjną, Centralną Komisją Instruktorską, Radzie Głównej Przyjaciół Harcerstwa oraz komisje problemowe powoływane przez władze naczelne ZHP, Ibidem, s. nlb.

Szkoleniowy „Perkoz”. 8. Centralny Zespół Artystyczny ZHP³⁹⁷. Do działów zaliczano wówczas: 1. Prezydialny (DP)³⁹⁸, 2. Organizacyjny (OR)³⁹⁹, 3. Ekonomiczno-Finansowy (EF)⁴⁰⁰, 4. Programowy Młodzieży Szkół Podstawowych (PSP)⁴⁰¹, 5. Programowy Młodzieży Szkół Średnich (MS)⁴⁰², 6. Wydział Drużyn „Nieprzetartego Szlaku” (NS)⁴⁰³, 7. Kształcenia (KS)⁴⁰⁴, 8. Propagandy (PR)⁴⁰⁵, 9. Wydział Kultury (KU)⁴⁰⁶, 10. Akcji Letniej, Sportu i Turystyki (ST)⁴⁰⁷, 11. Współpracy z Zagranicą i Obozów

³⁹⁷ Ibidem, s. nlb.

³⁹⁸ Zajmował się m.in. prowadzeniem spraw wynikających ze stosunku ZHP do naczelnych organów państwowych, obsługą administracyjno-biurową statutowych organów kolegialnych, zbieranie i przygotowanie materiałów na obrady wspomnianych organów, kontakty z komendami chorągwi dotyczące Wojewódzkich Rad Przyjaciół Harcerstwa itd. W jego skład wchodziły: 1. Sekretariaty Naczelnika ZHP i jego zastępców, 2. Referat Rad Przyjaciół Harcerstwa, 3. Referat Skarg i Zażaleń, 4. Doradca w sprawach wojskowych, Ibidem, s. nlb.

³⁹⁹ Zajmował się m.in. koordynacją inicjatyw ideowo-politycznych podejmowanych w komendach chorągwi ZHP, upowszechnianie uchwał Zjazdu oraz kontrola ich wykonania, ustalenia terminarzy posiedzeń rad i komend chorągwi oraz kompletowanie dokumentów (protokołów, uchwał, sprawozdań) dotyczących działalności tych władz, organizowaniu spisu harcerskiego, realizacja zasad polityki kadrowej, prowadzeni akt osobowych pracowników GK oraz komend chorągwi itd. W skład Działu wchodziły: 1. Referat Pracy z Terenem, 2. Referat Kadr i Ewidencji, 3. Referat Sprawozdawczo-Statystyczny, 4. Referat Socjalno-Bytowy, 5. Archiwum GK, Ibidem, s. nlb.

⁴⁰⁰ Zadania podzielono na te w działaniu centralnych, jak i na rzecz GK ZHP. W jego skład zaliczano następujące komórki: 1. Sekretariat, 2. Księgowość Centralna, 3. Księgowość GK ZHP, 4. Wydział Inwestycji i Gospodarki Centralnej, 5. Wydział Rewizji, 6. Referat Transportu, 7. Biuro Turystyczno-Wydawnicze, 8. Radca prawny, 9. Wydział administracyjny, 10. Kancelaria Ogólna, 11. Hala Maszyn, Powielarnia, 12. Magazyn, 13. Zespół konserwatorów, 14. Kotłownia, 15. Portiernia, 16. Garaże samochodowe, Ibidem, s. nlb.

⁴⁰¹ Do jego zadań zaliczano m.in. organizowanie harcerskich imprez ogólnokrajowych, współdziałanie przy organizowaniu Akcji Letniej, Zimowej, opracowywanie szczegółowych założeń programowych i metod pracy ideowo-wychowawczej w drużynach zuchowych i harcerskich itd., Ibidem, s. nlb.

⁴⁰² Wśród zadań tego działu wymienić należy m.in. Opracowywanie ogólnych założeń programowych pracy ideowo-wychowawczej wśród młodzieży, kierownictwo Operacją „1001 Frombork”, przygotowanie propozycji do rocznych planów pracy w drużynach starszoharcerskich, w szkołach zawodowych i w młodzieżowych kręgach instruktorskich. W skład tego działu wchodziły następujące komórki: 1. Sekretariat, 2. Wydział Szkół Zawodowych i Sztab „Operacji 1001 Frombork”. 3. Wydział Młodzieżowych Kręgów Instruktorskich, 4. Wydział Specjalności Turystycznych i Kulturalnych z inspektoratami: Służby Wodnej i Morskiej, Drużyn Turystycznych, Drużyn Artystycznych, 5. Wydział Wychowania Techniczno-Obronno z inspektoratami: Służby Zdrowia, Ogólnowojskowym, Łączności, Lotniczym, Młodzieżowej Służby Ruchu oraz pożarnictwa, Ibidem, s. nlb.

⁴⁰³ Wśród zadań tego działu należy uwzględnić m.in. szkolenie kadry instruktorskiej do pracy w drużynach „Nieprzetartego Szlaku”, przygotowywanie propozycji programowych do planów pracy itd., Ibidem, s. nlb.

⁴⁰⁴ Do zadań działu zaliczano m.in. nadzór nad kształceniem kadr instruktorskich, organizowanie nadawania stopni instruktorskich, organizowanie konferencji instruktorskich (harcemistrzowskich), nadzór nad działalnością Biblioteki GK ZHP, itd. W skład działu wchodziły: 1. Wydział Środowiskowych Kręgów Instruktorskich, 2. Wydział Kształcenia Kadr Instruktorskich, 3. Biblioteka GK, Ibidem, s. nlb.

⁴⁰⁵ Dział miał zajmować się m.in. organizowaniem działalności propagandowej w komendach chorągwi i innych jednostkach ZHP, ustalaniem założeń programowych i organizacyjnych w zakresie działalności propagandowej ZHP, organizowanie konferencji prasowych z ramienia ZHP itd., Ibidem, s. nlb.

⁴⁰⁶ Do zadań Wydziału wchodziło m.in. organizowanie centralnych imprez artystycznych, współdziałanie z Rozgłośnia Harcerską i Wydawnictwem Harcerskim w zakresie upowszechniania kultury itd., Ibidem, s. nlb.

⁴⁰⁷ Wśród zadań tego działu wymienić należy m.in. szkolenie kadr instruktorskich w zakresie wychowania fizycznego i sportu wśród młodzieży, współdziałanie w organizowaniu turystyki krajowej dla młodzieży, organizowanie turystyki zagranicznej dla instruktorów ZHP itd., Ibidem, s. nlb.

Międzynarodowych (WZ)⁴⁰⁸, 12. Ośrodek Badań Psycho-Pedagogicznych (OB.)⁴⁰⁹, 13. Rozgłośnia Harcerska (RH), 14. Sekretariat Komisji Prognoz (SP), 15. Sekretariat Centralnej Komisji Rewizyjnej (KR) (dalej: Sekretariat CKR)⁴¹⁰,

Ostatecznie regulamin nie wszedł w życie. Dnia 1 lutego 1972 r. zatwierdzono nowy kształt struktury wewnętrznej GK ZHP⁴¹¹, który składał się z następujących zespołów: I. Programowo-Metodycznego⁴¹², II. Propagandy i Współpracy z Zagranicą⁴¹³, III. Organizacyjno-Kadrowego⁴¹⁴, IV. Badań i Prognoz⁴¹⁵, V. Ekonomiczno-Finansowego⁴¹⁶, VI. Prezydialnego i Rad Przyjaciół Harcerstwa⁴¹⁷. W międzyczasie podjęto również decyzję, że zarówno do realizacji zadań o charakterze długofalowym, jak i powtarzających się corocznie akcji będą powoływane sztaby, które obsadzone będą przez osoby znajdujące się już w składach ówczesnych działów. W efekcie tych ustaleń utworzono Sztab „Operacji 1001-Frombork” oraz Sztab Manewrów Techniczno-Obronnych i Zlotu MKI⁴¹⁸ (fot. 15).

⁴⁰⁸ Do zadań zaliczano m.in. współdziałanie z organizacjami politycznymi, społecznymi i młodzieżowymi (np. Towarzystwo Polonia, Komitet Solidarności z Krajami Azji i Afryki) w zakresie kontaktów i imprez międzynarodowych młodzieży różnych krajów, sprawy paszportowe pracowników i działaczy ZHP wyjeżdżających za granicę itd., Ibidem, s. nlb.

⁴⁰⁹ Miał zajmować się m.in. organizowaniem i prowadzeniem badań naukowych, ustalaniem metod prowadzonych badań naukowych itd., Ibidem, s. nlb.

⁴¹⁰ Ibidem, s. nlb.

⁴¹¹ Zob. Rozkaz L. 2/72 z dnia 1 lutego 1972 r. [w:] MH, Rozkazy Naczelnika GK ZHP 1971–1972–1973 (niepełny), brak sygnatury, s. nlb.; Protokół nr 102/1/72 z posiedzenia Głównej Kwatery ZHP, które odbyło się w dniach 11 i 12 stycznia 1972 r. [w:] MH, Protokoły posiedzeń Głównej Kwatery ZHP nr 102/1/72 z 11 i 12.01.1972 oraz 103/2/72 z 19.01.1972, sygn. C I 3 120, s. nlb.

⁴¹² Był nadzorowany i kierowany przez Z-cę Naczelnika ZHP A. Izydorzycyka. Podlegały mu następujące Wydziały: 1. Metodyczny, 2. Nauki, Techniki i Wychowania Obronnego, 3. Kultury, Sportu i Turystyki, 4. Instruktorski, 5. „Nieprzetartego Szlaku”, Ibidem, s. nlb.

⁴¹³ Był nadzorowany i kierowany przez Z-cę Naczelnika ZHP H. Mikrut. Podległy mu następujące Wydziały: 1. Propagandy, 2. Współpracy z Zagranicą, 3. Rozgłośnia Harcerska, Ibidem, s. nlb.

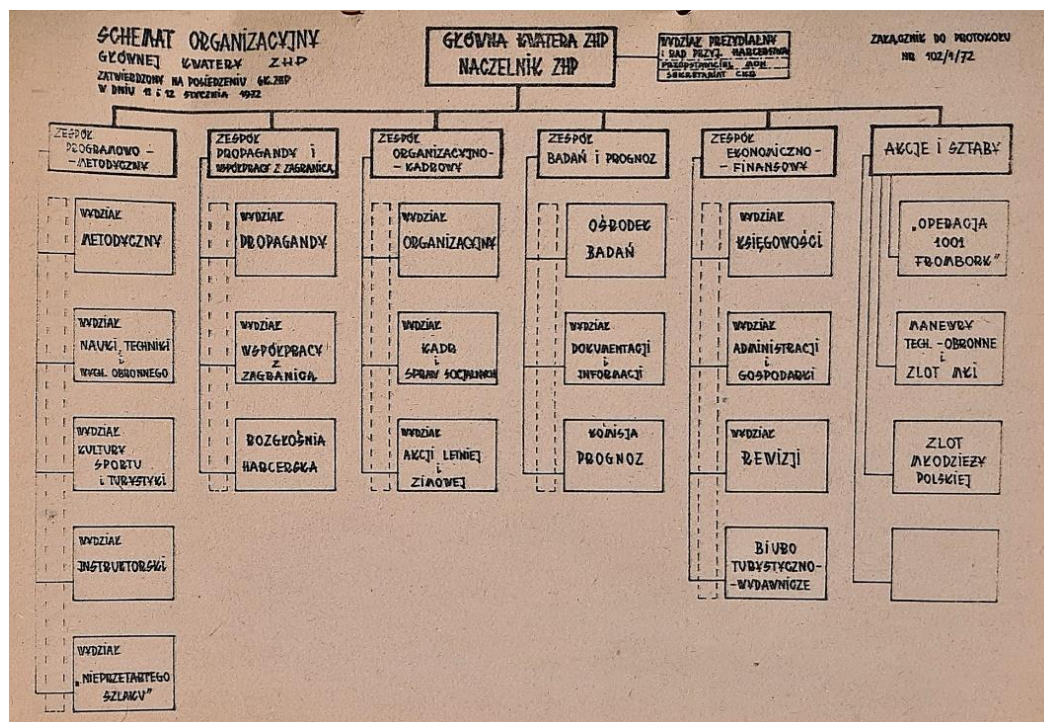
⁴¹⁴ Był nadzorowany i kierowany przez Z-cę Naczelnika ZHP W. Sarana. Podlegały mu następujące Wydziały: 1. Organizacyjny, 2. Kadr i Spraw Socjalnych, 3. Akcji Letniej i Zimowej, Ibidem, s. nlb.

⁴¹⁵ Był nadzorowany i kierowany przez Z-cę Naczelnika ZHP K. Setlaka. Podlegały mu następujące Wydziały: 1. Ośrodek Badań, 2. Wydział Dokumentacji i Informacji, 3. Komisja Prognoz, Ibidem, s. nlb.

⁴¹⁶ Był także nadzorowany i kierowany przez Z-cę Naczelnika ZHP K. Setlaka. Podlegały mu następujące Wydziały: 1. Księgowności, 2. Administracji i Gospodarki, 3. Rewizji, 4. Biuro Turystyczno-Wydawnicze, Ibidem, s. nlb.

⁴¹⁷ Nadzorowany bezpośrednio przez Naczelnika ZHP. W jego skład wchodził przedstawiciel Ministerstwa Obrony Narodowej przy GK ZHP, sekretariat Centralnej Komisji Rewizyjnej i sekretariaty zastępców Naczelnika ZHP, Ibidem, s. nlb.

⁴¹⁸ Ibidem, s. nlb.

Fot. 15. Schemat organizacyjny Głównej Kwatery ZHP z 1972 r., źródło: MH, Załącznik do protokołu nr 102/1/72 z posiedzenia Głównej Kwatery ZHP, które odbyło się w dniach 11 i 12 stycznia 1972 r. [w:] MH, Protokoły posiedzeń Głównej Kwatery ZHP nr 102/1/72 z 11 i 12.01.1972 oraz 103/2/72 z 19.01.1972, sygn. C I 3 120, s. nlb.

Krótko po wprowadzeniu nowej struktury wewnętrznej, bo w lutym br. GK ZHP zatwierdziła zakres obowiązków poszczególnych komórek oraz osób pracujących wewnątrz nich⁴¹⁹. Uwzględniono także podział wewnątrz Wydziału Dokumentacji i Informacji GK⁴²⁰.

W związku z nowymi zadaniami przyjętymi przez V Zjazd ZHP (11–13 marca 1973) pojawiła się potrzeba uaktualnienia zatwierdzonej w styczniu 1972 r. struktury organizacyjnej w GK ZHP. Związane to było także z przystąpieniem ZHP do Federacji Socjalistycznych Związków Młodzieży Polskiej oraz rozszerzeniem działalności w szkołach ponadpodstawowych⁴²¹. W wyniku tego zatwierdzono następujący podział

⁴¹⁹ Protokół nr 106/5/72 z posiedzenia GK ZHP z dnia 17 lutego 1972 oraz Protokół nr 107/6/72 z posiedzenia GK ZHP z dnia 29 lutego 1972 r. [w:] MH, Protokoły posiedzeń GK ZHP z 17.02.1972, 29.02.1972, 13.03.1972, 16.03.1972, 21.03.1972, 28 i 30.03.1972, 8 i 13.04.1972, sygn. C I 3 122, s. nlb.

⁴²⁰ Do komórek organizacyjnych wchodzących w jego skład zaliczano: 1. Archiwum, 2. Pracownię informatyki, 3. Centrum Wymiany Doświadczeń, 4. Pracownię pomocy do nauczania harcerskich technik wychowawczych, 5. Zespół historii ZHP, Zakres obowiązków komórek wchodzących w skład Wydziału Dokumentacji i Informacji GK, Ibidem, s. nlb.

⁴²¹ Protokół nr 2/2/73 z posiedzenia GK ZHP z dnia 21 marca 1973 r. [w:] MH, Protokoły posiedzeń Głównej Kwatery ZHP nr 133/1/73 z 11.01.1973, nr 134/2/73 z 31.01.1973, 13.02.1973, 16.03.1973, 21.03.1973, 26.03.1973, 4.04.1973, sygn. C I 3 126, s. nlb.

komórek organizacyjnych w GK ZHP: I. Zespół programowo-metodyczny⁴²², II. Zespół specjalnościowo-propagandowy⁴²³, III. Zespół organizacyjno-kadrowy⁴²⁴, IV. Zespół ekonomiczno-finansowy (bez zmian), V. Struktury autonomiczne⁴²⁵. Reasumując zaistniałe zmiany GK, powołała Wydział Szkół Średnich oraz dokonała zmiany nazw dwóch wydziałów tj. Metodycznego na Szkół Podstawowych, oraz Instruktorskiego na Komisję Kształcenia i Spraw Instruktorskich⁴²⁶. Uwzględniono również nowe przypisanie działów do poszczególnych członków GK ZHP tj. St. Bohdanowicza⁴²⁷, A. Izydorzycyka⁴²⁸, H. Mikrut⁴²⁹, A. Pieniaka⁴³⁰ i K. Setlaka⁴³¹. W br. zlikwidowano Centralną Szkołę Instrukorską w Warszawie⁴³², wydzielono Wydział Kultury z dotychczasowego Wydziału Kultury, Sportu i Turystyki oraz sprawy sportu i turystyki przeniesiono do dotychczasowego Wydziału Akcji Letniej i Zimowej. Zmieniono przy tym jego nazwę na Wydział Akcji Letniej, Sportu i Turystyki⁴³³.

Na początku 1974 r. dokonano korekty struktury organizacyjnej GK ZHP, zmieniając tym samym zakres zadań w części komórek organizacyjnych. Zgodnie z podjętą wówczas decyzją Wydział Nauki, Techniki i Wychowania Obronnego włączono do Wydziału Szkół Ponadpodstawowych. Wydział Organizacyjny przejął zadania związane z wypoczynkiem dzieci i młodzieży z Wydziału Akcji Letniej, Sportu i Turystyki oraz sprawy kadrowe i socjalne z Wydziału Kadra i Spraw Socjalnych. Wydział Współpracy

⁴²² W jego skład wchodziły: 1. Wydział Szkół Podstawowych, 2. Wydział Szkół Średnich, 3. Wydział „Nieprzetartego Szlaku”, 4. Ośrodek Badań ZHP, 5. Komisja Kształcenia i Spraw Instruktorskich, Ibidem, s. nlb.

⁴²³ W jego skład zaliczano: 1. Wydział Nauki, Techniki i Obronności, 2. Wydział Kultury, Sportu i Turystyki, 3. Wydział Propagandy, 4. Centrum Wychowania Morskiego, 5. Rozgłośnia Harcerska, Ibidem, s. nlb.

⁴²⁴ W skład zespołu wchodziły: 1. Wydział Organizacyjny, 2. Wydział Kadry i Spraw Socjalnych, 3. Wydział Akcji Letniej i Zimowej, 4. Wydział Dokumentacji i Informacji, Ibidem, s. nlb.

⁴²⁵ Zaliczano do nich: 1. Wydział Prezydyjny i Rady Przyjaciół Harcerstwa, 2. Wydział Współpracy z Zagranicą, 3. Sztab „Operacji 1001–Frombork”, Ibidem, s. nlb.

⁴²⁶ Rozkaz Naczelnika ZHP L. 4/73 z dnia 1 kwietnia 1973 r. [w:] MH, Informacje, materiały, dokumenty, Warszawa, kwiecień 1973, brak sygnatury, s. 5.

⁴²⁷ Całokształt pracy GK ZHP, Prezydium RN ZHP, Wydział Prezydyjny i Rad Przyjaciół Harcerstwa, Protokół nr 2/2/73 z posiedzenia GK ZHP z dnia 21 marca 1973 r., op. cit., s. nlb.

⁴²⁸ Wydział Szkół Podstawowych, Wydział „Nieprzetartego Szlaku”, Komisja Kształcenia i Spraw Instruktorskich, Ośrodek Badań ZHP, Ibidem, s. nlb.

⁴²⁹ Wydział Szkół Średnich, „Operacja 1001–Frombork”, Ibidem, s. nlb.

⁴³⁰ Wydział Nauki, Techniki i Obronności, Wydział Kultury, Sportu i Turystyki, Centrum Wychowania Morskiego, Wydział Propagandy, Rozgłośnia Harcerska, Wydawnictwo Harcerskie „Horyzonty”, Wydział Dokumentacji i Informacji, Ibidem, s. nlb.

⁴³¹ Wydział Organizacyjny, Wydział Kadry i Spraw Socjalnych, Wydział Akcji Letniej i Zimowej, Wydział Współpracy z Zagranicą, Zespół Ekonomiczno-Finansowy, Ibidem, s. nlb.

⁴³² Rozkaz Naczelnika ZHP L. 5/73 z dnia 1 maja 1973 r. [w:] MH, Informacje, materiały, dokumenty, Warszawa, maj 1973, brak sygnatury, s. 1.

⁴³³ Rozkaz Naczelnika ZHP L. 12/73 z dnia 1 listopada 1973 r. [w:] MH, Informacje, materiały, dokumenty, Warszawa, listopad 1973, brak sygnatury, s. 2.

z Zagranicą przejął zagadnienia sportu i turystyki, zmieniając przy tym nazwę na Wydział Kultury Fizycznej, Turystyki i Obozów Międzynarodowych. Problematyka Wydziału Dokumentacji i Informacji została przypisana do Ośrodka Badań, którego nowa nazwa to Ośrodek Badań i Dokumentacji. Powołano także Sztab Akcji „Bieszczady” oraz zmieniono nazwę Wydziału Propagandy na Wydział Propagandy i Imprez⁴³⁴. W kwietniu br. określono zakresy obowiązków pracowników wchodzących w skład Ośrodka Badań Informacji i Dokumentacji ZHP. Zaliczano do nich poza kierownikiem i zastępcą, pracownika badawczego, pracownika prowadzącego wypożyczalnię książek i czasopism, archiwistę, pracownika zajmującego się kartoteką problemową, sekretarkę oraz pracownika zajmującego się księgozbiorem biblioteki⁴³⁵.

W okresie od 1975 r. do 1977 r. nie udało się odnaleźć opisu pełnego kształtu struktury wewnętrznej GK ZHP, a tym bardziej jej graficznego przedstawienia. Mimo wprowadzanych zmian (jak wynika z rozkazów) nie została oficjalnie zatwierdzona w żadnym rozkazie Naczelnika ZHP. Przykładowo w październiku 1975 r. odnaleźć można informację o istnieniu Wydziału Wychowania Internacjonalistycznego⁴³⁶. W kolejnym roku pojawiła się wzmianka o funkcjonowaniu Wydziału Harcerskiej Służby Polsce Socjalistycznej z podległym mu Referatem Wychowania Patriotyczno-Obronnego⁴³⁷. W 1977 r. wymieniono dodatkowo Wydział Organizacji Wypoczynku⁴³⁸.

Z początkiem 1978 r. celem zwiększenia efektywności działalności ideowo-wychowawczej, usprawnienia organizacji pracy oraz kierowania Związkiem GK ZHP postanowiła wprowadzić zmodyfikowany system nadzoru i kierowania w GK ZHP. W efekcie tego podjęto decyzję o podziale obowiązków pomiędzy członków GK ZHP⁴³⁹. Wśród zmian w strukturze należy wymienić powstanie jednego Wydziału Kultury

⁴³⁴ Rozkaz Naczelnika ZHP L. 2/74 z dnia 1 lutego 1974 r. [w:] MH, Informacje, materiały, dokumenty, Warszawa, luty 1974, brak sygnatury, s. 5.

⁴³⁵ Zakresy zadań poszczególnych pracowników Ośrodka Badań Informacji i Dokumentacji ZHP (każda osoba przedstawiana oddzielnie) [w:] MH, Główna Kwatera ZHP. Protokoły posiedzeń nr 24/6/74 z 6 i 18.05.1974, 22.05.1974, 1.06.1974, 5.06.1974, sygn. C I 3 130, s. nlb.

⁴³⁶ Rozkaz Naczelnika ZHP L. 11/75 z dnia 1 października 1975 r. [w:] MH, Informacje, materiały, dokumenty, Warszawa, październik 1975, brak sygnatury, s. 5.

⁴³⁷ Rozkaz Naczelnika ZHP L. 4/76 z dnia 10 kwietnia 1976 r. [w:] MH, Informacje, materiały, dokumenty, Warszawa, kwiecień 1976, brak sygnatury, s. 14.

⁴³⁸ Rozkaz Naczelnika ZHP L. 5/77 z dnia 1 maja 1977 r. [w:] MH, Informacje, materiały, dokumenty, Warszawa, maj 1977, brak sygnatury, s. 2.

⁴³⁹ Protokół nr 29/1/78 z posiedzenia Głównej Kwatery ZHP z dnia 3 stycznia 1978 r. [w:] MH, Główna Kwatera ZHP. Protokoły posiedzeń nr 29/1/78 z 3.01.1978, nr 30/2/78 z 11.01.1978, 31/3/78 z 17.01.1978, sygn. C I 3 145, s. nlb.

i Propagandy⁴⁴⁰ w miejsce dwóch tj. Wydziału Kultury i Wydziału Propagandy. Z Wydziału Harcerskiej Służby Polsce Socjalistycznej powołano: 1. Wydział Harcerskiej Służby Polsce Socjalistycznej⁴⁴¹, 2. Wydział Nauki, Techniki i Kwalifikacji⁴⁴², 3. Komisję Wychowania Patriotyczno-Obronno⁴⁴³. Podjęto również decyzję o powołaniu stanowiska rzecznika prasowego ZHP. Było to stanowisko samodzielne bezpośrednio podlegające Naczelnikowi ZHP⁴⁴⁴. Wspomniany wyżej podział obowiązków dotyczył Naczelnika ZHP-J. Wojciechowskiego⁴⁴⁵, Z-cę Naczelnika K. Setlaka⁴⁴⁶, Z-cę Naczelnika B. Kuchczyńską⁴⁴⁷, Z-cę Naczelnika St. Puchałę⁴⁴⁸, Z-cę Naczelnika P. Łapę⁴⁴⁹ oraz dwóch członków GK ZHP J. Majkę⁴⁵⁰, oraz Andrzeja Ornata⁴⁵¹. Ponadto w celu unowocześnienia systemu wychowawczego ZHP, dostosowania go do potrzeb dzieci i młodzieży oraz do udoskonalenia metod pracy z drużynami zuchowymi

⁴⁴⁰ Do podstawowych zadań wydziału należało m.in.: a) realizacja programu ZHP w sferze kultury, b) realizacja planu wydawniczego GK ZHP, wspierającego działalność ideowo-wychowawczą w organizacji, c) inicjowanie i kierowanie poczynaniami w zakresie patronatu nad Pomnikiem – Szpitalem Centrum Zdrowia Dziecka oraz stała współpraca z komisjami Rady Ochrony Pomników Walki i Męczeństwa; Izb Pamięci Narodowej i Miejsc Pamięci Narodowej, d) prowadzenie działalności propagandowej, e) rozwijanie harcerskich agencji fotograficznych w szczerkach, drużynach, f) organizacja wystaw itd., Decyzja GK ZHP z dnia 3 stycznia 1978 r. w sprawie powołania wydziałów GK ZHP [w:] Ibidem, s. nlb.

⁴⁴¹ Do podstawowych zadań należało m.in.: a) udział we wdrażaniu reformy systemu edukacji narodowej, b) problematyka rzecznictwa spraw dzieci i młodzieży, c) programowanie pracy drużyn i szczerpów HSPS, d) pogłębianie socjalistycznej świadomości i więzy z partią i rekomendowanie uczniów w szeregi PZPR, e) programowanie klubów i innych form pracy z grupy społeczno-politycznej itd., Ibidem, s. nlb.

⁴⁴² Do podstawowych zadań i spraw, którymi zajmował się Wydział były m.in.: a) wychowanie techniczne w ZHP, b) kluby techniczne: motoryzacyjne, krótkofalarskie, modelarskie i inne, c) szkolne ochotnicze hufce pracy, d) praca społecznie użyteczna uczniów, e) Harcerskie Rady Resortowe itd., Ibidem, s. nlb.

⁴⁴³ Do podstawowych zadań Komisji należały następujące sprawy i zagadnienia: a) wychowanie obronne w ZHP: przygotowanie do służby wojskowej, rekrutacja do szkół wojskowych, kluby obronne, b) Manewry Techniczno-Obronne, c) Pożarnictwo, d) Bezpieczeństwo dzieci na drogach – Młodzieżowa Służba Ruchu, e) Harcerska Służba Graniczna (dalej: HSG), f) współdziałanie w zakresie wychowania patriotyczno-obronnego m.in. z Ligą Obrony Kraju, czy Polskim Czerwonym Krzyżem itd., Ibidem, s. nlb.

⁴⁴⁴ Decyzja GK ZHP z dnia 3 stycznia 1978 r. w sprawie powołania rzecznika prasowego GK ZHP [w:] Ibidem, s. nlb.

⁴⁴⁵ Podległy mu następujące komórki organizacyjne: 1. Rada Główna Przyjaciół Harcerstwa, 2. Rada ds. Wychowania, 3. Wydział Prezydialny, 4. Rzecznik prasowy, 5. Pełnomocnik GK ZHP ds. badań naukowych, 6. Szef Służby Zdrowia ZHP, Decyzja GK ZHP z dnia 3 stycznia 1978 r. w sprawie podziału obowiązków pomiędzy członków GK ZHP [w:] Ibidem, s. nlb.

⁴⁴⁶ Podległy mu następujące Wydziały: 1. Organizacyjny, 2. Wychowania Internacjonalistycznego, 3. Zespół Ekonomiczno-Finansowy, 4. Biuro Usług Turystycznych „Harctur”, Ibidem, s. nlb.

⁴⁴⁷ Podległy jej następujące Wydziały: 1. Kształcenia, 2. Zuchów, 3. Harcerski, 4. Centralna Szkoła Instruktorów w Oleśnicy, Ibidem, s. nlb.

⁴⁴⁸ Podległy mu następujące Wydziały: 1. Harcerskiej Służby Polsce Socjalistycznej, 2. Nauki, Techniki i Kwalifikacji, 3. Komisja Wychowania Patriotyczno-Obronno. Dodatkowo kierował Harcerską Operacją „Bieszczady-40”, Ibidem, s. nlb.

⁴⁴⁹ Podległy mu następujące Wydziały: 1. Kultury i Propagandy, 2. Organizacji Wypoczynku, 3. Rozgłośni Harcerskiej, 4. Centrum Wychowania Morskiego i Wodnego (dalej: CWMiW), Ibidem, s. nlb.

⁴⁵⁰ Podległy jemu tylko Zespół Historyczny, Ibidem, s. nlb.

⁴⁵¹ Kierował bezpośrednio Wydziałem Organizacyjnym. Sprawował nadzór nad Wydziałem „Nieprzetartego Szlaku”, Ibidem, s. nlb.

i harcerskimi powołano Komisję Metodyczną⁴⁵². Postanowiono także zmienić nazwę dotychczasowej Komisji Historycznej GK ZHP na Zespół Historyczny⁴⁵³.

W czerwcu 1979 r. powołano składy osobowe centralnych akcji ZHP na okres wakacji bieżącego roku: 1. Zespół pełnomocnika GK ZHP ds. HAL-79, 2. Sztab Harcerskiej Akcji „Bieszczady-40”, 3. Komendę VI Harcerskiego Festiwalu Kultury Młodzieży Szkolnej „Kielce-79”, 4. Komendę Operacji „Azymut-Huta Katowice”, 5. Komendę XXVIII Międzynarodowego Obozu Pokoju i Przyjaźni, 6. Komendę Harcerskiego spływu „Wiślane wici”, 7. Komendę Centralnego Rajdu „Wisła-79”, 8. Komendę VIII Międzynarodowego Forum Wymiany Doświadczeń, 9. Komendę Międzynarodowych Zawodów Młodych Techników⁴⁵⁴.

W lutym 1980 r. GK ZHP podjęła decyzję o wprowadzeniu korekty w strukturze organizacyjnej, w wyniku której powołała w miejsce dotychczasowego Wydziału Kultury i Propagandy dwa wydziały tj. Wydział Propagandy i Wydawnictw oraz Wydział Kultury⁴⁵⁵. W związku z rezygnacją z funkcji Z-cy Naczelnika ZHP przez K. Setlaka w listopadzie 1979 r. i mianowaniu na jego miejsce A. Ornata (ówczesny członek GK ZHP) zmieniono przydział nadzorowanych komórek organizacyjnych przez członków GK ZHP tj. Z-cę Naczelnika A. Ornata⁴⁵⁶, Z-cę Naczelnika B. Kuchczyńską⁴⁵⁷, Z-cę Naczelnika St. Puchałę⁴⁵⁸, Z-cę Naczelnika P. Łapę⁴⁵⁹, Członka GK ZHP J. Majkę⁴⁶⁰. W maju br. nastąpiła kolejna rezygnacja. Dotyczyło to tym razem Naczelnika ZHP⁴⁶¹.

⁴⁵² Rozkaz Naczelnika ZHP L. 1/78 z dnia 2 stycznia 1978 r. [w:] MH, Informacje, materiały, dokumenty, Warszawa, styczeń 1978, brak sygnatury, s. 1.

⁴⁵³ Rozkaz Naczelnika ZHP L. 2/78 z dnia 1 lutego 1978 r. [w:] MH, Informacje, materiały, dokumenty, Warszawa, luty 1978, brak sygnatury, s. 5.

⁴⁵⁴ Rozkaz Naczelnika ZHP L. 6/79 z dnia 15 czerwca 1979 r. [w:] MH, Informacje, materiały, dokumenty, Warszawa, czerwiec 1979, brak sygnatury, s. 3–6.

⁴⁵⁵ Rozkaz Naczelnika ZHP L. 3/80 z dnia 1 marca 1980 r. [w:] MH, Informacje, materiały, dokumenty, Warszawa, marzec 1980, brak sygnatury, s. 2–3.

⁴⁵⁶ Podległy mu następujące Wydziały: 1. Organizacyjny, 2. Zespół Ekonomiczno-Finansowy, 3. Biuro Usług Turystycznych „Harctur”, 4. Komisja Patriotyczno-Obrończa, 5. „Nieprzetarty Szlak”, Załącznik nr 1 do decyzji GK ZHP z dnia 4 lutego 1980 r. [w:] MH, Główna Kwatera. Protokoły z posiedzeń 2.01–21.04.1980, sygn. C I 154, s. nlb.

⁴⁵⁷ Podległy jej następujące Wydziały: 1. Kształcenia, 2. Zuchów, 3. Harcerski, 4. Kultury, 5. Centralna Szkoła Instruktorów w Oleśnicy, Ibidem, s. nlb.

⁴⁵⁸ Podległy mu Wydział Harcerskiej Służby Polsce Socjalistycznej. Kierował Harcerską Akcją „Bieszczady-40”, Ibidem, s. nlb.

⁴⁵⁹ Podległy mu następujące Wydziały: 1. Propagandy, 2. Organizacji Wypoczynku, 3. Wychowania Internacjonalistycznego, 4. Rozgłośni Harcerskiej, 5. Centrum Wychowania Morskiego i Wodnego, Ibidem, s. nlb.

⁴⁶⁰ Podległy mu następujące Wydziały: 1. Zespół Historyczny, 2. Nauki, Techniki i Kwalifikacji, Ibidem, s. nlb.

⁴⁶¹ Rozkaz Naczelnika ZHP L. 6/80 z dnia 1 czerwca 1980 r. [w:] MH, Informacje, materiały, dokumenty, Warszawa, czerwiec 1980, brak sygnatury, s. 3.

W efekcie tego po raz kolejny podjęto decyzję o wprowadzeniu nowego podziału obowiązków wśród członków GK ZHP. Ówczesna obsada personalna GK ZHP składała się z następujących osób: Naczelnik ZHP A. Ornat⁴⁶², Z-ca Naczelnika St. Puchała⁴⁶³, Z-ca Naczelnika B. Kuchczyńska⁴⁶⁴, Z-ca Naczelnika P. Łapa⁴⁶⁵, Z-ca Naczelnika A. Krysiuk⁴⁶⁶, Członek GK ZHP J. Majka⁴⁶⁷.

Z początkiem 1981 r. w ramach Komisji Wychowania Patriotyczno-Obronnoego został powołany Społeczny Inspektorat Lotniczy⁴⁶⁸. Utworzono także Komisję Stopni Instruktorskich przy Centralnym Zespole Artystycznym ZHP im. Wł. Skoraczewskiego (z prawem przyznawania stopni instruktorskich do przewodnika włącznie)⁴⁶⁹. W połowie br. pojawiła się wzmianka o istnieniu dwóch nowych wydziałów: Starszoharcerskiego⁴⁷⁰ i Instruktorskiego⁴⁷¹. Przybliżona ilość pracowników, którzy zatrudnieni byli wówczas w poszczególnych Wydziałach wynosiła ok. 190 osób⁴⁷². W listopadzie GK ZHP dokonała zmian w strukturze wydziałów⁴⁷³, a także określiła kompetencje i nadzory nad

⁴⁶² Podległy mu następujące Wydziały: 1. Wydział Prezydialny, 2. Ruch Przyjaciół Harcerstwa, 3. Rzecznik prasowy, Decyzje podjęte przez Główną Kwaterę ZHP na posiedzeniu w dniu 23.09.1980 r. (protokół nr 135/34/80) [w:] MH, GKH. Struktury Organizacyjne 1959–1968 (...), op. cit., s. nlb.

⁴⁶³ Podległy mu następujące Wydziały: 1. Zuchowy, 2. Harcerski, 3. HSPS, 4. Nauki, Techniki i Kwalifikacji, 5. „Nieprzetartego Szlaku”, 6. Komisja Wychowania Patriotyczno-Obronnoego, Ibidem, s. nlb.

⁴⁶⁴ Podległy jej następujące Wydziały: 1. Kształcenia, 2. Centralna Szkoła Instruktorów ZHP, 3. Zespół Ekonomiczno-Finansowy, 4. Kultury, Ibidem, s. nlb.

⁴⁶⁵ Podległy mu następujące Wydziały: 1. Propagandy i Wydawnictw, 2. Wychowania Internacjonalistycznego, 3. Centrum Wychowania Morskiego i Wodnego, 4. Rozgłośnia Harcerska, Ibidem, s. nlb.

⁴⁶⁶ Podległy mu następujące Wydziały: 1. Organizacyjny, 2. Organizacji Wypoczynku, 3. Centralna Składnica Harcerska, 4. Biuro Usług Turystycznych „Harctur”, Ibidem, s. nlb.

⁴⁶⁷ Podległy mu Komisja Historyczna, Ibidem, s. nlb.

⁴⁶⁸ Rozkaz Naczelnika ZHP L. 1/81 z dnia 1 stycznia 1981 r. [w:] MH, Informacje, materiały, dokumenty, Warszawa, styczeń 1981, brak sygnatury, s. 9.

⁴⁶⁹ Rozkaz Naczelnika ZHP L. 2/81 z dnia 1 lutego 1981 r. [w:] MH, Informacje, materiały, dokumenty, Warszawa, luty 1981, brak sygnatury, s. 22.

⁴⁷⁰ Zob. Rozkaz Naczelnika ZHP L. 6/81 z dnia 1 czerwca 1981 r. [w:] Wiadomości Urzędowe ZHP, rok I, nr 2 (259), czerwiec–lipiec 1981, s. 16; Do jego zadań należała m.in. analiza pracy drużyn starszoharcerskich i ich inspiracje programowo-metodyczne, problematyka pracy szczepliów starszoharcerskich, organizacja szkoleń drużynowych i szczeplowych starszoharcerskich, rzecznictwo spraw młodzieży starszoharcerskiej itd., [w:] MH, GKH. Struktury Organizacyjne 1959–1968 (...), op. cit., s. nlb.

⁴⁷¹ Zob. Rozkaz Naczelnika ZHP L. 7/81 z dnia 1 lipca 1981 r. [w:] Wiadomości Urzędowe ZHP, rok I, nr 2 (259), czerwiec–lipiec 1981, s. 20; Do jego zadań należało m.in. upowszechnianie doświadczeń kręgów instruktorskich i ich inspiracje programowo-metodyczne, rzecznictwo spraw instruktorskich, współdziałanie z Centralną Szkołą Instruktorów w Oleśnicy, stała analiza i nowelizacja wymagań na stopnie instruktorskie itd., [w:] MH, GKH. Struktury Organizacyjne 1959–1968 (...), op. cit., s. nlb.

⁴⁷² Wykaz pracowników Głównej Kwatery ZHP stan na dzień 9 września 1918 r. [w:] MH, GK ZHP 1981 (30.06.1981, 10.07.1981, 21.07.1981, 25.07.1981, 31.07.1981, 31.08.1981, 5.09.1981, 9.09.1981, 10.09.1981, 15.09.1981, 17.09.1981, 22.09.1981, 25.09.1981, 28.09.1981), sygn. C I 3 165, s. nlb.

⁴⁷³ Struktura wewnętrzna GK ZHP składała się następujących komórek organizacyjnych: 1. Zuchowy z Centralną Szkołą Instruktorów Zuchowych, 2. Harcerski z Centralną Szkołą Instruktorów Harcerskich (dalej: CSIH), 3. Starszoharcerski z Centralną Szkołą Instruktorów Starszoharcerskich (dalej: CSIS), 4.

poszczególnymi wydziałami dla zastępców Naczelnika ZHP tj. R. Wosińskiego⁴⁷⁴, P. Łapę⁴⁷⁵, A. Krysiuka⁴⁷⁶, p. Grzązka⁴⁷⁷ (fot. 16). Pod koniec roku podano do wiadomości składy rad społeczno-programowych ZHP: 1. Rady Łączności ZHP (wybrana w dniach 16–17 maja 1981 r.), 2. Rady Kultury Fizycznej (powstała 25 czerwca 1981 r.), 3. Rady Uczniowskiego Ruchu Naukowego i Kulturalnego (powołana 1 września 1981 r.), 4. Rady Wychowania Lotniczego ZHP (wybrana w dniach 14–15 września 1981 r.), 5. Rady Wychowania Wodnego i Morskiego ZHP (powołana 16 października 1981 r.)⁴⁷⁸.

Instruktorski z Biblioteką, 5. Rozwoju Zainteresowań, 6. Kultury, Nauki i Kultury Fizycznej, 7. Nieprzetartego Szlaku, 8. Propagandy, 9. Zagraniczny, 10. Organizacyjny z Referatem Rad i Komend, Referatem Kadr i Spraw Socjalnych (z Ośrodkiem „Perkoz” i „Głodówka”), Archiwum ZHP, Samodzielnym Stanowiskiem ds. kształcenia kadry etatowej, Samodzielnym stanowiskiem ds. statystyki, 11. Prezydialny, 12. Kwatermistrzostwo z Wydziałem Księgowości, Wydziałem Kwatermistrzowskim, Zespołem Kontroli i Instruktażu, Administracją (z halą maszyn, powielarnią, kancelarią), 13. Zespół Wydawniczy, 14. Zespół Historyczny, 15. Zespół Analiz, 16. Sztab Harcerskiej Akcji Letniej i Zimowej, 17. Centrum Wychowania Morskiego i Wodnego, 18. Rozgłośnia. Ponadto w GK ZHP istniały: 1. Szefostwo Służby Zdrowia ZHP, 2. Przedstawiciel Ministerstwa Obrony Narodowej w ZHP, 3. Sztab Operacji „Bieszczady 40”, 4. Sztab Centralnej Akcji Szkoleniowej, 5. Sztab Festiwalu Kultury Młodzieży Szkolnej, 6. Centralna Komisja Olimpiady Wiedzy o Polsce i Świecie Współczesnym, 7. Biuro Młodzieżowych Patentów, 8. Centralna Komisja Organizacji Turniej „O złotą lampkę górniczą”, Załącznik do decyzji GK ZHP z dnia 16 listopada 1981 r. [w:] MH, Posiedzenia GK ZHP z 12.10.1981, 14.10.1981, 26–27.10.1981, 29.10.1981, 10.11.1981, 16.11.1981, 3.12.1981, 20.12.1981, 23.12.1981, 24.12.1981, 28.12.1981, sygn. C I 3 166, s. nlb.

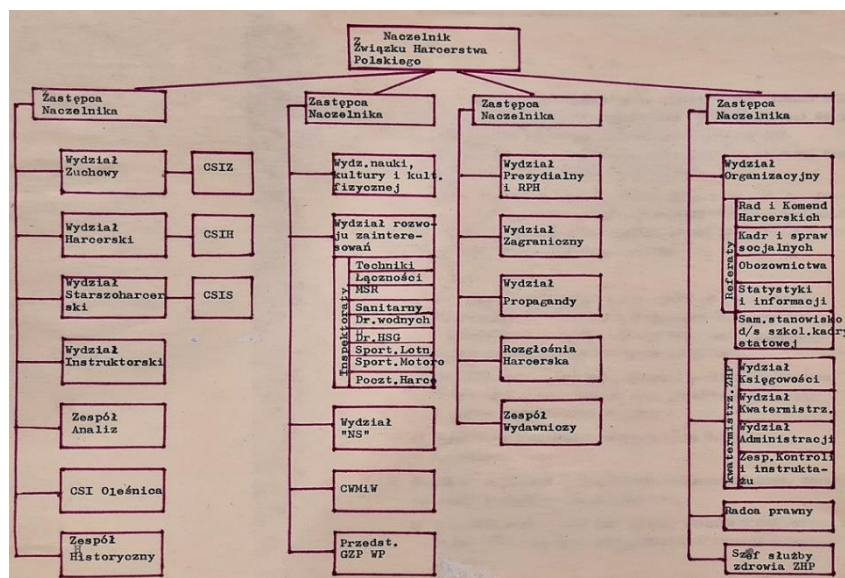
⁴⁷⁴ Podległy mu następujące Wydziały: 1. Zuchowy, 2. Harcerski, 3. Starszoharcerski, 4. Instruktorski, 5. Zespół Historyczny, 6. Zespół Analiz, 7. Sztab Centralnej Akcji Szkoleniowej, Ibidem, s. nlb.

⁴⁷⁵ Podległy mu następujące Wydziały: 1. Rozwoju Zainteresowań, 2. Kultury, Nauki i Kultury Fizycznej, 3. Nieprzetartego Szlaku, 4. Centrum Wychowania Morskiego i Wodnego, 5. Szefostwo Służby Zdrowia ZHP, 6. Przedstawicielstwo Głównego Zarządu Politycznego Wojska Polskiego (dalej: GZP WP) w ZHP, 7. Sztab „Operacji Bieszczady-40”, 8. Biuro Młodzieżowych Patentów, 9. Centralna Komisja Olimpiady Wiedzy o Polsce i Świecie Współczesnym, 10. Centralna Komisja Turniej „O złotą lampkę górniczą”, Ibidem, s. nlb.

⁴⁷⁶ Podległy mu następujące Wydziały: 1. Prezydialny, 2. Zagraniczny, 3. Propagandy, 4. Zespół Wydawniczy, 5. Rozgłośnia Harcerska, Ibidem, s. nlb.

⁴⁷⁷ Podległy mu następujące Wydziały: 1. Organizacyjny, 2. Kwatermistrzostwo ZHP, 3. Sztab Harcerskiej Akcji Letniej i Zimowej, 4. Centralna Składnica Harcerska, 5. Biuro usług Turystycznych ZHP „Harctur”, Ibidem, s. nlb.

⁴⁷⁸ Rozkaz Naczelnika ZHP L. 12/81 z dnia 1 grudnia 1981 r. [w:] Wiadomości Urzędowe ZHP, rok I, nr 5 (263), grudzień 1981, s. 6.

Fot. 16. Schemat organizacyjny GK ZHP z 1981 r., źródło: MH GKH. Struktury Organizacyjne 1959–1968 (...), op. cit., s. nlb.

W wyniku rezygnacji A. Ornata z funkcji Naczelnika ZHP w sierpniu 1982 r. (powołany na urząd ministra – członka Rady Ministrów)⁴⁷⁹ i wyborze w jego miejsce R. Wosińskiego⁴⁸⁰, GK ZHP podjęła decyzję o ustaleniu nadzoru nad poszczególnymi Wydziałami i Zespołami GK ZHP pomiędzy Z-ców Naczelnika ZHP: J. Nuckowskiego⁴⁸¹, K. Piotrowicza⁴⁸², A. Krysiuka⁴⁸³, P. Grzązka⁴⁸⁴.

W kolejnym roku tj. 1983 GK ZHP na wniosek Wydziału Rozwoju Zainteresowań GK ZHP i w jego strukturze utworzyła Inspektorat Wychowania Obrończego⁴⁸⁵. W maju

⁴⁷⁹ Uchwała nr 32 Rady Naczelnej ZHP z dnia 18 sierpnia 1982 r. w sprawie zwolnienia z funkcji Naczelnika ZHP [w:] MH, Wiadomości Urzędowe ZHP, nr 4/82, s. 2.

⁴⁸⁰ Uchwała nr 33 Rady Naczelnej ZHP z dnia 18 sierpnia 1982 r. w sprawie wyboru Naczelnika ZHP [w:] Ibidem.

⁴⁸¹ Podległy mu następujące Wydziały: 1. Instruktorski, 2. Zuchowy, 3. Harcerski, 4. Starszoharcerski, 5. Sztab Centralnej Akcji Szkoleniowej, 6. Centralna Komisja Olimpiady Wiedzy o Polsce i Świecie Współczesnym, Rozkaz Naczelnika ZHP L. 13/82 z dnia 1 grudnia 1982 r. [w:] Wiadomości Urzędowe ZHP, nr 6, s. 18.

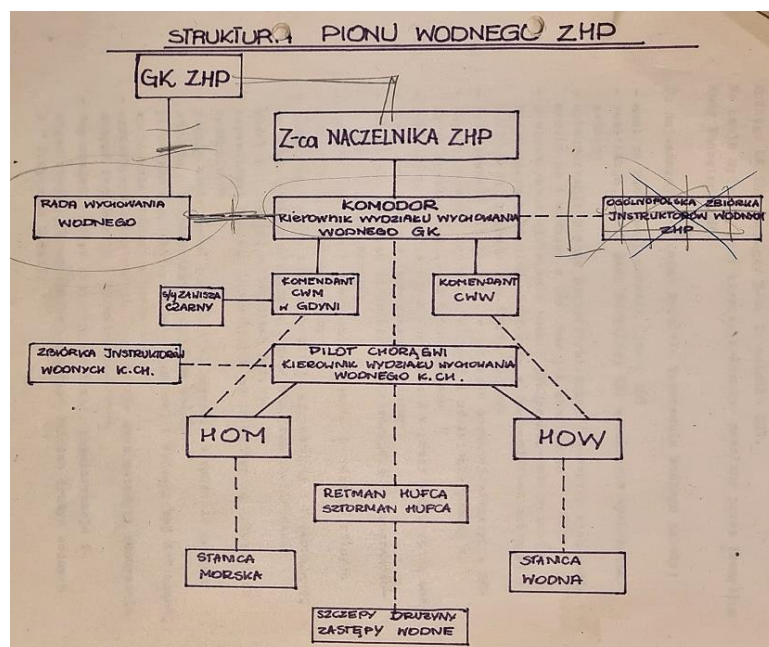
⁴⁸² Podległy mu następujące Wydziały: 1. Rozwoju Zainteresowań, 2. Kultury, Nauki i Kultury Fizycznej, 3. „Nieprzetartego Szlaku”, 4. Zespół Historyczny, 5. Centrum Wychowania Morskiego i Wodnego, 6. Szefostwo Służby Zdrowia ZHP, 7. Przedstawicielstwo GZP WP w ZHP, 8. Sztab Operacji „Bieszczady-40”, 9. Biuro Młodzieżowych Patentów, 10. Centralna Komisja Turnieju „O Złotą Lampkę Górnica”, Ibidem.

⁴⁸³ Podległy mu następujące Wydziały: 1. Prezydialny, 2. Zagraniczny, 3. Propagandy, 4. Zespół Wydawnictw, 5. Zespół Analiz, 6. Rozgłośnia Harcerska, Ibidem.

⁴⁸⁴ Podległy mu następujące Wydziały: 1. Organizacyjny, 2. Kwatermistrzostwo ZHP, 3. Sztab Harcerskiej Akcji Letniej i Zimowej, 4. Centralna Składnica Harcerska i Biuro Usług Turystycznych „Harctur”, Ibidem.

⁴⁸⁵ Decyzje podjęte przez Główną Kwaterę ZHP na posiedzeniu w dniu 17 marca 1983 (protokół nr 100/10/83) [w:] MH, Posiedzenia GK rok 1983 (1.03.1983, 9.03.1983, 17.03.1983, 22.03.1983, 28.03.1983, 16.04.1983, 22.04.1983, 27.04.1983), sygn. C I 3 174, s. nlb.

br. na wniosek Wydziału Instruktorskiego powołano zespół koordynujący kształcenie w ZHP, którego utworzenie wynikało ze zmian, jakie wówczas zaszły w zakresie pracy z kadrą instruktorską ZHP⁴⁸⁶. W czerwcu podjęto decyzję o zatwierdzeniu struktury pionu wodnego i powstaniu w GK ZHP Wydziału Wychowania Wodnego⁴⁸⁷ (fot. 17). Utworzenie tego wydziału było efektem Uchwały VII Zjazdu ZHP w zakresie wychowania wodnego w Związku. Wzięto wówczas pod uwagę zarówno oczekiwania środowiska pionu wodnego ZHP, jego tradycję, jak i aktualne zadania wynikające z uchwały X Plenum KC PZPR dotyczącej morskiej edukacji społeczeństwa. Nowa struktura miała pozwolić na lepsze wykorzystanie posiadanego sprzętu, baz i środków na rozwój specjalności wodnych⁴⁸⁸.

Fot. 17. Projekt struktury pionu wodnego ZHP z 1983 r., źródło: MH, Posiedzenia GK (8.06.1983, 14.06.1983, 17.06.1983, 1.07.1983, 5.07.1983, 15.07.1983, 17.07.1983), sygn. C I 3 176, s. nlb.

⁴⁸⁶ Zob. Decyzje podjęte przez Główną Kwaterę ZHP na posiedzeniu w dniu 16 maja 1983 (protokół nr 108/18/83) [w:] MH, Posiedzenia GK (2.05.1983, 9.05.1983, 16.05.1983, 24.05.1983), sygn. C I 3 175, s. nlb.; Do jego podstawowych zadań należało m.in.: a) określenia roli i miejsca kształcenia w systemie pracy z kadrą instruktorską, b) ustalenie zasad (systemu) kształcenia kadry ZHP, c) określenie czynników warunkujących prawidłowy przebieg proces kształcenia kadry, d) współpraca z Centralną Komisją Instrukorską, Centralną Komisję Rewizyjną oraz innymi ogniwami Związku poruszającymi problematykę kształcenia instruktorów, Wniosek w sprawie powołania zespołu koordynującego kształcenia przy GK ZHP z 16 maja 1983 r., Ibidem, s. nlb.

⁴⁸⁷ Struktura została wdrożona z dniem 1 września 1983 r., Decyzje podjęte przez Główną Kwaterę ZHP na posiedzeniu w dniu 14 czerwca 1983 (protokół nr 111/21/83) [w:] MH, Posiedzenia GK (8.06.1983, 14.06.1983, 17.06.1983, 1.07.1983, 5.07.1983, 15.07.1983, 17.07.1983), sygn. C I 3 176, s. nlb.

⁴⁸⁸ Wniosek w sprawie zatwierdzenia struktury organizacyjnej pionu wodnego ZHP i powołania Wydziału Wychowania Wodnego GK ZHP z siedzibą w Warszawie [w:] Ibidem, s. nlb.

Z dniem 1 lipca 1983 r. powołano w GK ZHP następujące Wydziały: 1. Organizacji Wypoczynki, Sportu i Turystyki w miejsce dotychczasowego Sztabu Harcerskiej Akcji Letniej, 2. Kultury i Nauki w miejsce dotychczasowego Wydziału Kultury, Nauki i Kultury Fizycznej⁴⁸⁹. W sierpniu powstała Rada Programowa Pism i Redakcji Harcerskich, będąca ciałem doradczym Naczelnika ZHP ds. prasy i propagandy. W jej skład weszli m.in. redaktor naczelny „Świata Młodych”, redaktor naczelny „Drużyny”, redaktor naczelny Rozgłośni Harcerskiej, redaktor naczelny programów oświatowych i dziecięcych Telewizji Polskiej, redaktor naczelny „Motywów”, dziennikarz „Trybuny Ludu”, redaktor naczelny „Na przełaj” itd.⁴⁹⁰. W grudniu br. powołano Komisję Odznaczeń przy GK ZHP, Komendę IX Manewrów Techniczno-Obronnych ZHP oraz Sztab Harcerskiej Akcji Letniej i Zimowej 1983/1984⁴⁹¹.

Decyzją z dnia 26 kwietnia 1985 r. GK ZHP dokonała częściowej zmiany w strukturze wydziałów GK ZHP. Powołano Szefa GK ZHP, który był jednocześnie Kierownikiem Wydziału Prezydialnego. Do jego zadań należała koordynacja działań GK ZHP. Podlegał bezpośrednio Naczelnikowi ZHP. Powołano także w ramach Wydziału Instruktorskiego – Zespół Harcerstwa Akademickiego. Wydzielono z Wydziału Organizacyjnego sprawy kadrowe i socjalne powołując samodzielny Wydział Kadr GK ZHP (dalej: WK GK ZHP). Przeniesiono problematykę nauki z Wydziału Kultury i Nauki do Wydziału Rozwoju Zainteresowań. W następstwie zmieniono jego nazwę na Wydział Nauki i Rozwoju Zainteresowań. Utworzono Wydział Dokumentacji, Historii i Analiz, w skład którego weszły funkcjonujące dotychczas komórki tj. Zespół Historyczny, Zespół Analiz, Biblioteka i Archiwum. Podjęto również decyzję o utworzeniu jesienią 1985 r. Centrum Kształcenia Kadr Kierowniczych ZHP. Do końca br. planowano przenieść z Krakowa Wydział „Nieprzetartego Szlaku” GK ZHP do Warszawy, a także powołać Zespół Kontroli Wewnętrznej ZHP wchodzący w skład Wydziału Organizacyjnego⁴⁹². Ponadto określono kompetencje i nadzory nad wydziałami pośród

⁴⁸⁹ Rozkaz Naczelnika ZHP L. 8/83 z dnia 1 lipca 1983 r. [w:] MH, Wiadomości Urzędowe ZHP, nr 4, s. 2.

⁴⁹⁰ Rozkaz Naczelnika ZHP L. 10/83 z dnia 1 sierpnia 1983 r. [w:] MH, Wiadomości Urzędowe ZHP, nr 5, s. 3.

⁴⁹¹ Rozkaz Naczelnika ZHP L. 14/83 z dnia 1 grudnia 1983 r. [w:] MH, Wiadomości Urzędowe ZHP, nr 7 (31), s. 6.

⁴⁹² Rozkaz L. 6/85 Naczelnika ZHP z dnia 1 czerwca 1985 r. [w:] MH, Rozkazy GK ZHP 1985, brak sygnatury, s. 7–8.

zastępców Naczelnika ZHP: Pawła Babija⁴⁹³, Władysława Guta⁴⁹⁴, Juliana Nuckowskiego⁴⁹⁵ i Krzysztofa Piotrowicza⁴⁹⁶. Z kolejnymi zmianami organizacyjnymi mieliśmy do czynienia w dniu 1 września 1986 r., kiedy to powołano do życia Radę Harcerskich Klubów Komputerowych⁴⁹⁷. W marcu 1987 r. dokonano kolejnych zmian w strukturze GK ZHP. Włączono Zespół Wydawnictw do Wydziału Propagandy, tworząc Wydział Propagandy i Wydawnictw. Utrzymano Zespół Historyczny z archiwum i biblioteką, tworząc Zespół Historii i Dokumentacji. Podobna sytuacja miała miejsce z Zespołem Badań i Analiz. Od teraz była osobną komórką organizacyjną. W miejsce dotychczasowego Wydziału Kwatermistrzowskiego powołano Wydział Gospodarki i Transportu z bazą samochodową GK, a w miejsce Zespołu Kontroli i Instruktażu – Zespół Kontroli Finansowo-Gospodarczej⁴⁹⁸. Ustalono również nowy podział nadzoru nad wydziałami i zespołami GK pomiędzy zastępców Naczelnika ZHP: Wł. Guta⁴⁹⁹, J. Nuckowskiego⁵⁰⁰, Edmunda Runowicza⁵⁰¹, Jerzego Szczygielskiego⁵⁰². Na początku

⁴⁹³ Podległy mu następujące Wydziały: 1. Kultury z CZA i „Gawędą”, 2. Propagandy, 3. Zagraniczny, a także 4. Zespół Wydawniczy, 5. Rozgłośnia Harcerska, 6. Festiwal Piosenki Harcerskiej w Siedlcach, 7. Harcerski Festiwal Kultury Młodzieży Szkolnej w Kielcach, Ibidem, s. 7.

⁴⁹⁴ Podległy mu następujące Wydziały: 1. Organizacyjny, 2. Kadr z Centrum Kształcenia Kadr Kierowniczych ZHP, 3. Organizacji Wypoczynku, Sportu i Turystyki, a także 4. Centralna Składnica Harcerska, 5. Biuro Usług Turystycznych „Harctur”, 6. Kwatermistrzostwo, w skład którego wchodziły: a) Wydział Kwatermistrzowski, b) Zespół Kontroli i Instruktażu, c) Kolumna transportu samochodowego, Ibidem, s. 7–8.

⁴⁹⁵ Podległy mu następujące Wydziały: 1. Zuchowy z CSIZ, 2. Harcerski z CSIH, 3. Starszoharcerski ze Szkołą Harcerstwa Starszego (dalej: SHS), 4. Instruktorski z Zespołem Harcerstwa Akademickiego, a także 5. Centralne akcje: „Bieszczady” i „Frombork”, 6. Komitet Główny Olimpiady Wiedzy o Polsce i Świecie Współczesnym, 7. Centralna Komisja Młodzieżowego Turnieju Wiedzy Filozoficznej, Ibidem, s. 8.

⁴⁹⁶ Podległy mu następujące Wydziały: 1. Nauki i Rozwoju Zainteresowań, 2. „Nieprzetartego Szlaku”, 3. Dokumentacji, Historii i Analiz, a także 4. Zespół Wychowania Wodnego z CWM, 5. Szefostwo Służby Zdrowia ZHP, 6. Przedstawicielstwo GZP WP w ZHP, 7. Komitet Główny Olimpiady Wiedzy Technicznej, 8. Biuro Młodzieżowych Patentów, 9. Centralna Komisja Turnieju „O złotą lampkę górniczą”, 10. Centralne Manewry Techniczno-Obronne, Ibidem, s. 8.

⁴⁹⁷ Rozkaz L. 10/86 Naczelnika ZHP z dnia 1 września 1986 r. [w:] MH, Wiadomości Urzędowe ZHP, rok VI/34, nr 5, wrzesień–październik 1986, s. 4.

⁴⁹⁸ Rozkaz L. 3/87 Naczelnika ZHP z dnia 1 marca 1987 r. [w:] MH, Wiadomości Urzędowe ZHP, rok VII/35, nr 2, marzec – kwiecień 1987, s. 5.

⁴⁹⁹ Podległy mu następujące Wydziały: 1. Organizacyjny, 2. Kadr i Centrum Kształcenia Kadr Kierowniczych, 3. Organizacji Wypoczynku, Sportu i Turystyki, a także 4. Centralna Składnica Harcerska, 5. Biuro Usług Turystycznych „Harctur”, 6. Kwatermistrzostwo ZHP, w skład którego wchodziły: a) Wydział Gospodarki i Transportu z bazą samochodową, b) Wydział Księgowości, c) Zespół Kontroli Finansowo-Gospodarczej, Ibidem.

⁵⁰⁰ Podległy mu następujące Wydziały: 1. Zuchowy z CSIZ, 2. Harcerski z CSIH, 3. Starszoharcerski z SHS, 4. Instruktorski z Zespołem Harcerstwa Akademickiego, a także 5. Centralne akcje „Bieszczady” i „Frombork”, 6. Komitet Główny Olimpiady Wiedzy o Polsce i Świecie Współczesnym, 7. Centralna Komisja Młodzieżowego Turnieju Wiedzy Filozoficznej, Ibidem.

⁵⁰¹ Podległy mu następujące Wydziały: 1. Kultury z CZA „Gawęda”, 2. Propagandy i Wydawnictw, 3. Zagraniczny, a także 4. Rozgłośnia Harcerska, 5. Festiwal Piosenki Harcerskiej w Siedlcach, 6. Harcerski Festiwal Kultury Młodzieży Szkolnej w Kielcach, Ibidem.

⁵⁰² Podległy mu następujące Wydziały: 1. Nauki i Rozwoju Zainteresowań, 2. Nieprzetartego Szlaku, 3. Wychowania Wodnego z CWM, a także 4. Zespół Historii i Dokumentacji, 5. Zespół Analiz, 6. Szefostwo

września 1988 r. GK ZHP podjęła decyzję o zmianie struktury organizacyjnej. Ustaliła następujące wydziały: I. Programowo-Metodyczny⁵⁰³, II. Kształcenia i Pracy z Instruktorami, III. Propagandy i Wydawnictw, IV. Zagraniczny, V. Organizacyjny⁵⁰⁴, VI. Prezydialny, VII. Kadr i Spraw Socjalnych⁵⁰⁵. W związku z zaistniałymi zmianami ustalono nowe nadzory nad pracą wydziałów pomiędzy członków GK ZHP: Naczelnik ZHP – Ryszard Wosiński⁵⁰⁶ - Z-cy Naczelnika ZHP: J. Nuckowski⁵⁰⁷, J. Szczygielski⁵⁰⁸, E. Runowicz⁵⁰⁹, Wł. Gut⁵¹⁰. Wydziały podlegały także pod Kwatermistrza ZHP – H. Klekota⁵¹¹. We wrześniu 1989 r. pojawiła się w rozkazie Naczelnika ZHP informacja o funkcjonowaniu Wydziału Kształcenia i Metodyki i Wydziału Inicjatyw Programowych⁵¹², a w październiku o powołaniu M. Miszczuka pełnomocnikiem GK ZHP ds. organizacji Muzeum Historii Harcerstwa⁵¹³.

Na przestrzeni lat 1956–1989 dochodziło do wielu zmian organizacyjnych w strukturze wewnętrznej GK ZHP. Podobnie jak przed 1956 r. władze ZHP wprowadzając w życie stosowne przeobrażenia, uważali, że kierowali się dobrem Związku. Brano pod uwagę przede wszystkim potrzebę usprawnienia pracy, zmieniające się warunki prawne, społeczne i organizacyjne, a także możliwości finansowe. Związane to było z tym, że większość osób, która pełniła funkcje instruktorskie w poszczególnych komórkach organizacyjnych GK ZHP w latach 1956–1989 była zatrudniona na umowę cywilno-prawną lub otrzymywała ryczałt. Wiele postulatów zmierzających do przebudowy struktury GK ZHP wybrzmiewało z głosów delegatów zabieranych na

Służby Zdrowia ZHP, 7. Przedstawicielstwo GZP WP w ZHP, 8. Komitet Główny Olimpiady Wiedzy Technicznej, 9. Biuro Młodzieżowych Patentów, 10. Centralna Komisja Turnieju „O złotą lampkę górniczą”, 11. Centralne Manewry Techniczno-Obronne, Ibidem.

⁵⁰³ W jego skład weszły następujące zespoły: a) Upowszechniania Propozycji Programowych i Metodyki, b) Nauki, Techniki i Specjalności, c) Badań i Analiz, d) Nieprzetartego Szlaku, e) Kultury oraz f) Pełnomocnik GK ZHP ds. Operacji „Bieszczady-40”, Rozkaz L. 10/88 Naczelnika ZHP z dnia 1 września 1988 r. [w:] Wiadomości Urzędowe ZHP, rok VIII/36, nr 5, wrzesień–październik 1988 r., s. 3–4.

⁵⁰⁴ W jego skład wchodził m.in. Zespół ds. Współpracy z komendami, a także starszy instruktor Tajnej Kancelarii i kierownik archiwum, Ibidem, s. 4.

⁵⁰⁵ Ibidem.

⁵⁰⁶ Podlegał mu Wydział Prezydialny, Ibidem.

⁵⁰⁷ Podległy mu następujące Wydziały: 1. Programowo-Metodyczny, a także 2. Centralny Ośrodek Łączności, 3. Centrum Wychowania Morskiego, Ibidem.

⁵⁰⁸ Podległy mu następujące Wydziały: 1. Kształcenia i Pracy z Instruktorami oraz 2. Centralne Szkoły Instruktorskie, Ibidem.

⁵⁰⁹ Podległy mu następujące Wydziały: 1. Zagraniczny, 2. Propagandy i Wydawnictw oraz 3. Rozgłośnia Harcerska, Ibidem.

⁵¹⁰ Podległy mu następujące Wydziały: 1. Organizacyjny, 2. Kadr i Spraw Socjalnych oraz 3. Kwatermistrz ZHP, Ibidem.

⁵¹¹ Podległy mu następujące Wydziały: 1. Księgowości, 2. Administracyjno-Gospodarczy, Ibidem.

⁵¹² Rozkaz L. 11/89 Naczelnika ZHP z dnia 15 września 1989 r., MH, Rozkazy GK ZHP 1989, brak sygnatury, s. nlb.

⁵¹³ Rozkaz L. 12/89 Naczelnika ZHP z dnia 24 października 1989 r., MH, op. cit., s. nlb.

Zjazdach ZHP oraz w trakcie spotkań Rady Naczelnej ZHP. Kompleksowe omówienie wszystkich zmian zachodzących w strukturze wewnętrznej GK ZHP wymagałoby z całą pewnością pogłębionej analizy źródłowej z naciskiem na zapoznanie się z wszystkimi materiałami wytwarzanymi przez poszczególne Wydziały, Zespoły GK ZHP.

W ramach podsumowania chciałbym odnieść się do kwestii porównania struktury organizacyjnej ZHP sprzed 1939 r. do tej po 1956 r. W wyniku przeprowadzanych kwerend nie udało się odnaleźć żadnego dokumentu z informacją, który potwierdziłby fakt, że przy tworzenia schematów organizacyjnych GKH po „zjeździe łódzkim” odwoływano się do ZHP z okresu dwudziestolecia międzywojennego. Niemniej jednak należy zauważyć, że ze względu na ówczesną sytuację polityczną w kraju niemożliwe było zawarcie w uchwale w sprawie organizacyjnych podstaw działania [ZHP] z grudnia 1956 r. odwołania wprost do struktur harcerstwa przedwojennego. Znalazła się natomiast informacja o przekształceniu OHPL w ZHP. Pomimo to brak uwzględnienia w powyższej uchwale odniesienia się do harcerstwa sprzed 1939 r. nie przeszkodził w użyciu stosowanych wówczas rozwiązań i nazewnictwa. Nie sposób pominąć także tego, że OHPL wykorzystywała następujące sformułowania w odniesieniu do władz ich organizacji tj. Komenda Główna, komenda wojewódzka, czy komenda powiatowa. Podobnie stosowaną praktykę w nazewnictwie można było zaobserwować w Związku Młodzieży Polskiej, czy w Związku Młodzieży Socjalistycznej. ZHP powstałe w 1956 r. przyjęło natomiast rozwiązania, które w ogóle z nimi nie korespondowały. Pierwszym wyznacznikiem potwierdzającym odwołanie do ZHP z okresu międzywojnia były Statuty ZHP (tabela 8). Zawarte w nich informacje odnoszące się do nazewnictwa władz centralnych były podobne, a nieraz nawet identyczne w obu porównywanych okresach. Pozwala to postawić tezę, że ZHP funkcjonujące w latach 1956–1989 wzorowało się na rozwiązaniach pochodzących z lat 1918–1939. Dotyczyło to zarówno władz centralnych, jak i terenowych (chorągwi). Niemniej zauważalne były, chociażby zmiany w liczbie władz centralnych. Różnice te wynikały przede wszystkim z aktualnych potrzeb i sytuacji organizacyjnej. Do najważniejszej z nich z całą pewnością zaliczyć można to, że w okresie dwudziestolecia międzywojennego, ale i także w latach 1939–1944 oraz 1944–1948 istniały dwie Główne Kwatery (osobne dla harcerzy i harcerek). W latach 1956–1989 mamy natomiast do czynienia z jedną (Główna Kwatera Harcerstwa, a później GK ZHP). Należy nadmienić, że przemiany organizacyjne zachodziły w obu okresach. Nie była to wyłącznie domena „harcerstwa peerelowskiego”.

1921	1923	1930 (niezatwierdzony przez władze państwowe)		1934 (niezatwierdzony przez władze państwowe)	1936	1957 (niezatwierdzony przez władze państwowe)	1959	1965	1969	1975	1977	1981	1989
		Władze ZHP jako całości	Władze autonomicznych organizacji										
Walne Zbranie (Walny Zjazd)	Zjazd Walny	Walne Zgromadzenie	Zjazd Harcerzek / Harcerzy	Zjazd Walny	Walny Zjazd	Zjazd Walny	Zjazd Walny	Zjazd ZHP	Zjazd ZHP	Zjazd ZHP	Zjazd ZHP	Zjazd ZHP	Zjazd ZHP
Zarząd ZHP (NRH)	NRH	Zarząd Główny	Rada Harcerzek / Harcerzy	NRH	NRH	NRH z Prezydium i GKH	NRH z GKH	RN ZHP	RN ZHP	RN ZHP	RN ZHP	RN ZHP	RN ZHP
Wydział Wykonawczy (NZHP)	NZHP	Komisja Rewizyjna	Naczelniczka Harcerzek / Naczelnik Harcerzy	NZHP	Przewodniczący ZHP	Komisja Rewizyjna ZHP	Komisja Rewizyjna na ZHP	Prezydium RN ZHP	Prezydium RN ZHP	Prezydium RN ZHP	Prezydium RN ZHP	Prezydium RN ZHP	Naczelnik ZHP i GK ZHP
Komisja Rewizyjna	Komisja Rewizyjna	Naczelny Sąd Harcerski	Naczelnictwo Harcerzek / Naczelnictwo Harcerzy	Przewodniczący ZHP	NZHP	Sąd Harcerski	Sąd Harcerski i (w osobnym punkcie)	GK ZHP	GK ZHP	GK ZHP	GK ZHP	GK ZHP	CKR ZHP
Sąd Harcerski	Naczelny Honorowy Sąd Harcerski		Naczelniczka Harcerzy i Naczelnik Harcerzy	Naczelniczka Harcerzy i Naczelnik Harcerzy	Naczelniczka Harcerzy i Naczelnik Harcerzy			CKR ZHP	CKR ZHP (w osobnym punkcie)	CKR ZHP (w osobnym punkcie)	CKR ZHP (w osobnym punkcie)	CKR ZHP	Centralna Komisja Instruktorska ZHP*
				Komisja Rewizyjna	Komisja Rewizyjna Związku			Centralna Komisja Instruktorska* (w osobnym punkcie)	Centralna Komisja Instruktorska* (w osobnym punkcie)	Centralna Komisja Instruktorska* (w osobnym punkcie)	Centralna Komisja Instruktorska* (w osobnym punkcie)	Centralna Komisja Instruktorska ZHP*	
				Naczelny Sąd Harcerski	Naczelny Sąd Harcerski								

* Centralna Komisja Instruktorska [ZHP] w latach 1965–1989 pełniła rolę sądów harcerskich.

Tabela 8. Wykaz władz ZHP w latach 1921–1939 oraz w latach 1956–1989 na podstawie Statutów ZHP (opracowanie własne).

Osobną kwestią, która wymaga komentarza, jest nazewnictwo oraz rodzaj komórek organizacyjnych wchodzących w skład władz centralnych ZHP. Na przestrzeni lat 1918–1989 (nie zagłębiając się w kwestię ciągłości organizacyjnej) używano następujących nazw: dział, pion, wydział, referat, inspektorat czy komisja. Zważywszy, że ZHP był i nadal jest organizacją przechodzącą różne przeobrażenia w latach 1956–1989 wykorzystywano również inne rodzaje, które nie były znane przed 1939 r. tj. chociażby zespół czy sztab. Ich zaszeregowanie w strukturze organizacyjnej i określenie nadrzędności na przestrzeni omawianych lat wielokrotnie było zmieniane. Stąd też trudno, postawić znak równości zestawiając ze sobą np. „wydział w ZHP przedwojennym” z „wydziałem ZHP okresu peerelowskiego”. Każdy z nich posiadał zakres kompetencji, który z biegiem czasu ulegał wielu modernizacjom, chcąc tym samym dostosować go do zmieniających się potrzeb środowiska. Najlepiej widać to, kiedy poddamy analizie proces zmian, które zachodziły w nazewnictwie komórek organizacyjnych. Dla szerszego spojrzenia na cały aspekt przemian zachodzących w strukturach organizacyjnych ZHP w latach 1918–1989 należy przytoczyć słowa hm. Zofii Przesmyckiej (instruktorki z Hufca ZHP Świecie-Powiat) „metoda harcerska w ZHP jest ciągle ta sama, zmieniają się tylko formy pracy”. Pokazuje to, że harcerstwo przez cały okres swojej działalności w mniejszym lub większym stopniu starało się wzorować na fundamentach ideowych, ale i także organizacyjnych z pierwszych lat istnienia ZHP. Dostosowywało jedynie swoje funkcjonowanie do zmieniających się warunków społecznych i politycznych. Należy również wspomnieć, że w omawianym przedziale czasowym zakres działalności ZHP w wielu obszarach nie uległ zmianie, stąd też nie powinien budzić wątpliwości fakt występowania komórek organizacyjnych o tym samym czy zbliżonym nazewnictwie. Odnosi się to chociażby do spraw zagranicznych, organizacyjnych, finansowych czy prasowych. Można oczywiście mnożyć przykłady na potwierdzenie tej tezy. Jednym z przykładów może być, chociażby Wydział Zuchów, który w latach 1956–1989 funkcjonował pod nazwą Wydział Zuchowy. Innymi mogą być Wydział Organizacyjny, Zagraniczny czy Propagandy, które w okresie dwudziestolecia międzywojennego występowały pod tożsamymi nazwami. Rozwój ZHP i zmiany w nim zachodzące, zależne w dużej mierze od okresu, w jakim mu przyszło funkcjonować, przyczyniały się do tworzenia komórek organizacyjnych, których na próżno szukać przez 1956 r. Idealnymi przykładami mogą być Wydział HSPS czy Wydział Wychowania Internacjonalistycznego. To samo dotyczy okresu sprzed 1939 r., w którym odnaleźć można m.in. Wydział Wyszkołenia Przodownic czy Dział Pogotowia. Po 1956 r. już nie

mamy do czynienia z tymi komórkami organizacyjnymi. Mimo to, gdyby pokusić się o zero jedynekowe porównanie nazewnictwa nie mówiąc o zakresach kompetencji poszczególnych wydziałów, referatów itd. znalazłoby się zapewne wiele elementów wspólnych, ale i również wykluczających się wzajemnie. Mając na względzie trwający spór historyków harcerstwa o ciągłość organizacyjną w ZHP, mam nadzieję, że powyższe rozważania pomogą w jego rozwiązaniu.

2.6. Struktura organizacyjna komend chorągwi w latach (1918–) 1956–1989

Od samego początku istnienia Związek Harcerstwa Polskiego posiadał rozbudowaną strukturę organizacyjną (zdecentralizowaną). Jednostkami terenowymi w latach 1918–1939 były hufce, chorągwie, a także oddziały, obwody i okręgi. Pierwszym znanym dokumentem, który regulował ich działalność był „Ogólny regulamin wewnętrzny Związku Harcerstwa Polskiego” z 25 czerwca 1920 r. (zaczął obowiązywać od 27 stycznia 1921 r.) Do momentu wejścia jego w życie obowiązywał okres przejściowy, w którym funkcjonowały „hufce samodzielne” i „okręgi” kierowane odpowiednio przez komendy hufców (dalej: KH) i komendy okręgów. Okręgi funkcjonowały w ZHP w latach 1916–1924 (przyp. w ZHP powstałym w 1916 r.). Obejmowały drużyny, hufce, obwody działające na określonym terenie. Do marca 1917 r. były koedukacyjne. Następnie rozdzielono je na męskie i żeńskie. Podlegały bezpośrednio GK męskiej i GK żeńskiej. Oznaczano je cyframi rzymskimi z dodaniem litery A – okręgi męskie, B – okręgi żeńskie¹. Obwody funkcjonowały w ZHP w latach 1917–1925. Były odpowiednikiem hufca. Podobnie jak okręgi były początkowo koedukacyjne, a następnie męskie i żeńskie. Mogły działać samodzielnie, natomiast bezpośrednio podlegały NZHP². Hufiec był jednostką tworzoną przez drużyny, szczepy, kręgi na terenie jednej lub kilku gmin, miast, dzielnic, a czasem i powiatów itd. Do 1948 r. w Organizacji Harcerki i Harcerzy istniały oddzielne hufce harcerki i harcerzy. Nie zawsze teren ich działania pokrywał się z obszarem powiatu. Teren powiatu stanowił tzw. obwód, na którym mogło funkcjonować kilka hufców³. Na czele hufca stała komenda hufca, która podlegała bezpośrednio GK⁴. KH składała się z komendanta hufca (mianowany przez GK

¹ Okręg ZHP [w:] *Leksykon harcerski (...)*, op. cit., s. 309.

² Obwód ZHP, op. cit., s. 295.

³ Hufiec, op. cit., s. 167.

⁴ Rozkaz NZHP L. 5 z dnia 27 stycznia 1921 [w:] AAN, AZHP, op. cit., sygn. 357, s. 218–219.

w porozumieniu z Radą Drużynowych⁵), przybocznego, sekretarza, skarbnika, kronikarza, a także delegata KPH, delegata KSH, delegata władz szkolnych, lekarza i kapelana miejscowego. W przypadku „okręgów” w ich skład wchodziły następujące osoby: komendant okręgu, delegat Koła Przyjaciół Harcerstwa, delegat Koła Starszych Harcerzy, delegat władz szkolnych i innych członków powołanych przez NZHP na wniosek komendanta okręgu⁶. Z chwilą wejścia w życie nowych wytycznych w miejsce „okręgów” i „obwodów” stopniowo zaczęto powoływać nowe jednostki organizacyjne, a mianowicie „oddziały” i „chorągwie”. Dla pełnego zrozumienia różnic pomiędzy wspomnianymi jednostkami nie można pominąć terminologii używanej w powyższej instrukcji. Oddział ZHP była to „jednostka prawna obejmująca całość prac harcerskich na pewnym obszarze, zatem obok drużyn, także Kół Przyjaciół i Koła Starszych Harcerzy; chorągiew (dalej: ch.) była jednostką organizacyjną, skupiającą drużyny męskie lub żeńskie z obszaru Oddziału”⁷. W skład Zarządu Oddziału wchodziły następujące osoby: przewodniczący oddziału, komendant i komendantka chorągwi, referent (referentka) Kół Starszych Harcerzy (Harcerek), referent Kół Przyjaciół Harcerstwa, sekretarz, skarbnik i członkowie Zarządu. Komenda chorągwi jako organ wykonawczy Zarządu Oddziału składała się natomiast z komendanta chorągwi i z min. 2 czynnych członków ZHP oraz max. 4 członków współdziałających⁸. Oddziały obejmowały teren jednego lub kilku województw. Na mocy Statutu ZHP z 1936 r. przemianowano je ponownie w „okręgi”⁹. Podobne rozstrzygnięcia odnosiły się także do „obwodów”¹⁰. Zgodnie z zapisami Statutu ZHP z 1936 r. terytorialnie ZHP dzieliło się na „okręgi”, te zaś na „obwody”. „Obwody” zasadniczo pokrywały się administracyjnie z terenem powiatu, a „okręgi” z granicami województw. Na czele „obwodu” stał zarząd obwodu, w skład którego wchodziły następujące osoby: obwodowy kierownik kół przyjaciół, hufcowy i hufcowa oraz inne zaproszone przez nich osoby. W przypadku, kiedy to na terenie obwodu funkcjonowało więcej hufców, decyzję o tym, który hufcowy/hufcowa ma być członkiem zarządu, pozostawała w kompetencji komendanta/ki chorągwi. Ponadto w gremium zarządu obwodu znajdował się również

⁵ Była ciałem doradczym komendanta hufca. Zwoływano ją w razie zaistniałej potrzeby. Składała się z członków komendy hufca, drużynowych i przybocznych, *Ibidem*, s. 219.

⁶ *Ibidem*, s. 218–219.

⁷ Ogólny regulamin wewnętrzny Związku Harcerstwa Polskiego przyjęty rozkazem NZHP L. 29 z dnia 25 czerwca 1920 r. [w:] AAN, AZHP, *op. cit.*, sygn. 356, s. 212.

⁸ *Ibidem*, s. 212–214.

⁹ Okręg ZHP, *Leksykon harcerstwa (...)*, *op. cit.*, s. 310.

¹⁰ Obwód ZHP, *op. cit.*, s. 295.

delegat inspektora szkolnego. W skład zarządu okręgu zgodnie z zapisami statutowymi wchodził: przewodniczący, jeden lub dwóch wiceprzewodniczących, sekretarz, skarbnik oraz okręgowy kierownik kół przyjaciół harcerstwa, a także komendant i komendantka chorągwi¹¹. Chorągwie i hufce posiadały dodatkowo komórki organizacyjne (wydziały i/lub referaty) niezbędne do prawidłowego funkcjonowania i usprawnienia pracy w terenie. Wśród nich można wyszczególnić wydziały takie jak: techniczny, gospodarczy, przysposobienia wojskowego oraz referaty takie jak: osobowy, organizacyjny, wychowania fizycznego itd. Na przestrzeni lat 1918–1939 w poszczególnych chorągwiach czy hufcach dochodziło do wielu zmian organizacyjnych. W związku z tym, że przepisy wewnętrzne ZHP nie regulowały precyzyjnie podstawowych komórek organizacyjnych, z jakich powinny się składać omawiane jednostki terenowe, stąd też szczegółowa charakterystyka wymaga omówienia każdej z nich. Z całą pewnością może stanowić to materiał do oddzielnych badań naukowych. W okresie okupacji niemieckiej jednostki terenowe ZHP funkcjonowały pod kryptonimami. Organizacja Harcerzy używała następujących określeń: chorągwie (ule), hufce (roje), drużyny (rodziny), zastępy (pszczoły). Organizacja Harcerek pozostała przy niezmiennym nazewnictwie (chorągwie, hufce). Swoją działalność realizowała poprzez Komendy Pogotowia Harcerek. Z chwilą zakończenia działań wojennych władze ZHP przystąpiły do prac nad Statutem ZHP, w których należało dokonać m.in. zmian związanych z przystosowaniem wewnętrznej organizacji ZHP do aktualnych warunków pracy. Zalecono wówczas odtwarzanie struktur terenowych¹². W latach 1945–1949 w różnych okresach funkcjonowały w ZHP następujące jednostki terenowe: okręgi, chorągwie, obwody, hufce i drużyny. W przypadku okręgów i obwodów okres ich działania obejmował lata 1946–1947¹³. Kwestie funkcjonowania powojennych „okręgów ZHP” regulowała „instrukcja dla Tymczasowych Zarządów Okręgów ZHP” z 25 marca 1947 r. W skład Zarządu Okręgu wchodziły następujące osoby: komendant i komendantka chorągwi, delegat Kuratorium Okręgu Szkolnego oraz przedstawiciele Władz Administracji Ogólnej (Wojewody) i Dowództwa Okręgu Wojskowego. Do ich zadań należało m.in. powoływanie powiatowych i miejskich Zarządów Obwodów,

¹¹ Statut ZHP z 1936 r., s. 42–47.

¹² Rozkaz NZHP L. 2 z dnia 11 marca 1946 r. [w:] NZHP. Wiadomości Urzędowe, rok 19 (XIX) nr 3–4, Warszawa, marzec–kwiecień 1946, s. 2.

¹³ Zob. Ibidem.; Likwidacja okręgów i obwodów miała miejsce 15 listopada 1947 r., Rozkaz Naczelnika Harcerzy L. 8 z dnia 15 listopada 1947 r. [w:] MH, Rozkazy Naczelnika Harcerzy 1945–1948 oryginały, sygn. Z 45–49/111, s. nlb.

reprezentowanie harcerstwa wobec władz i społeczeństwa oraz kontrola gospodarki finansowej wszystkich jednostek na terenie okręgu¹⁴. W celu usprawnienia procesu regulacji przepisów organizacyjnych Organizacja Harcererek uchwaliła „Instrukcję pracy Komend Chorągwi”, w której zawarto m.in. katalog funkcji znajdujących się w komendach chorągwi tj. 1. komendantka chorągwi, 2. referentka kształcenia starszyny, 3. referentka służb, 4. referentka gospodarcza, 5. referentka drużyna oraz 6. sekretarka. W instrukcji podkreślano także, że chorągwie powinny uwzględnić liczbę funkcyjnych od wielkości nakładu pracy. Chorągwie o mało rozbudowanej pracy miały obsadzać przede wszystkim funkcje o nr 1, 2, 3 i 6. Chorągwie o rozbudowanej pracy miały uwzględniać dodatkowo referaty takie jak: zuchowy, wodny, drużyn wiejskich itd.¹⁵ Organizacja Harcerzy nie wprowadziła wówczas instrukcji w podobnej przedmiotowo sprawie, pomimo że w analogicznym okresie również odbudowywano męskie struktury terenowe. W latach 1945–1949 poszczególne jednostki terenowe również posiadały komórki organizacyjne. Ich ilość w danej chorągwi czy hufcu zależała zapewne od potrzeb. Przykładowo w latach 1945–1949 r. w Chorągwi Kieleckiej Harcerzy funkcjonowały następujące Wydziały: Drużyn, Kształcenia Starszyny, Zuchowy, Gospodarczy, Ogólno-Administracyjny, Wychowania Fizycznego i Przynależenia Wojskowego, a także Referat Prasowy i Propagandy oraz Sekretarz. W 1947 r. powołano Wydział Programowy, Obozów i Zimowisk, a także Referaty: Drużyn Harcerzy, Drużyn Specjalnych, Drużyn Zuchowych, Wychowania Artystycznego, Wychowania Fizycznego, skarbnika¹⁶. Pod koniec br. utworzono także Wydział Skarbowo-Gospodarczy i Ogólny¹⁷. W Chorągwi Krakowskiej Harcerzy można dodatkowo wyszczególnić następujące Wydziały: Kształcenia Starszyny, Zuchowy, Harcerski, Programowy, Osobowy, Drużyn Wiejskich, Obozów i Turystyki, Wychowania Fizycznego, Gospodarczy, Prasy i Propagandy¹⁸, Administracyjny, Ogólny,

¹⁴ Instrukcja dla Tymczasowych Zarządów Okręgów ZHP stanowiąca załącznik L. 1 do Rozkazu NZHP L. 2 z dnia 25 marca 1947 r. [w:] NZHP. Wiadomości Urzędowe, rok XX, nr 1–12, Warszawa, styczeń–grudzień 1947 r., s. 5.

¹⁵ Załącznik L. 2 do Rozkazu Naczelniczki Harcererek L. 3 z dnia 2 października 1945 r. Instrukcja Pracy Komend Chorągwi [w:] NZHP. Wiadomości Urzędowe, rok 18 (XVIII), nr 3, Warszawa, grudzień 1945, s. 8–9.

¹⁶ Rozkaz Naczelnika Harcerzy L. 6 z dnia 15 czerwca 1947 r. [w:] NZHP. Wiadomości Urzędowe, rok XX, nr 1–12, Warszawa, styczeń–grudzień 1947 r., s. 35.

¹⁷ Rozkaz Naczelnika Harcerzy L. 9 z dnia 15 grudnia 1947 r. [w:] MH, Rozkazy Naczelnika Harcerzy 1945–1948 oryginały, sygn. Z 45–49/111, s. nlb.

¹⁸ Rozkaz Naczelnika Harcerzy L. 4 z dnia 16 marca 1946 r. [w:] NZHP. Wiadomości Urzędowe, rok 19 (XIX) nr 3–4, Warszawa, marzec–kwiecień 1946, s. 14.

Finansowo-Gospodarczy, Rolny, a także lekarza¹⁹, pilota chorągwi²⁰ czy Referat Harcerskiej Służby Informacyjnej²¹. W 1947 r. funkcjonowały także Wydziały: Lustracyjny, Zdrowia, Skarbowo-Gospodarczy, Drużyn Harcerskich, Obozów i Zimowisk oraz Referaty: Kursów, Jednostek Gospodarczych, Lustracji, Wychowania Wodnego, Administrowania Nieruchomościami, Harcerskiego Klubu Sportowego²². Inaczej przedstawiało się to w Chorągwiach Harcerek. Struktura była zdecydowanie bardziej uproszczona. Przykładowo w 1947 r. Chorągiew Kielecka Harcerek składała się z komendantki i trzech referentek: kształcenia, hufców i drużyn oraz gospodarczej²³. Chorągiew Krakowska Harcerek z komendantki, dwóch zastępczyń oraz trzech referatów: kształcenia, zuchowego i gospodarczego²⁴. Pomimo braku jednolitych przepisów regulujących liczbę i rodzaj komórek organizacyjnych w poszczególnych chorągwiach można odnaleźć przykład normowania tej kwestii. Dotyczy ona m.in. tworzenia, we wszystkich chorągwiach harcerzy, referatów prasowych²⁵. W latach (1950) -1956 początkowo komendy chorągwi zastąpiono komendami wojewódzkimi ZHP, a komendy hufców komendami powiatowymi ZHP²⁶, a następnie odpowiednio na wydziały harcerskie i referaty harcerskie działające przy zarządach ZMP (wojewódzkich i powiatowych)²⁷.

W momencie utworzenia OHPL w 1956 r. zmieniła się dotychczas funkcjonująca struktura. Powołano do życia Komendy Wojewódzkie OHPL i Komendy Powiatowe OHPL. Te pierwsze składały się z komendanta, dwóch lub trzech zastępców oraz członków komendy etatowych i nieetatowych. Te drugie składały się z etatowego komendanta i nieetatowych członków komendy powiatowej²⁸. Powstanie ZHP po okresie zetempowskim wymuszało uregulowanie wielu spraw organizacyjnych. Jedną z nich była kwestia funkcjonowania chorągwi. Już w pierwszym kwartale 1957 r. Naczelnik

¹⁹ Rozkaz Naczelnika Harcerzy L. 7 z dnia 30 czerwca 1945 r. [w:] NZHP. Wiadomości Urzędowe, rok 18 (XVIII), nr 2, Warszawa, lipiec 1945, s. 39.

²⁰ Rozkaz Naczelnika Harcerzy L. 11 z dnia 30 czerwca 1945 r. [w:] NZHP. Wiadomości Urzędowe, rok 18 (XVIII), nr 2, Warszawa, lipiec 1945, s. 39.

²¹ Rozkaz Naczelnika Harcerzy L. 1 z dnia 15 stycznia 1947 r. [w:] NZHP. Wiadomości Urzędowe, rok XX, nr 1–12, Warszawa, styczeń–grudzień 1947 r., s. 25.

²² Rozkaz Naczelnika Harcerzy L. 7 z dnia 15 października 1947 r. [w:] Ibidem, s. 41.

²³ Rozkaz Naczelniczki Harcerek L. 2 z dnia 15 listopada 1947 r. [w:] Ibidem, s. 21.

²⁴ Rozkaz Naczelniczki Harcerek L. 4 z dnia 15 grudnia 1947 r. [w:] Ibidem, s. 22.

²⁵ Rozkaz Naczelnika Harcerzy L. 8 z dnia 26 listopada 1945 r. [w:] NZHP. Wiadomości Urzędowe, rok 18 (XVIII), nr 3, Warszawa, grudzień 1945, s. 18.

²⁶ A. Kiewicz, op. cit., s. 107.

²⁷ Ibidem, s. 116.

²⁸ Dodatkowe materiały dotyczące struktury Organizacji Harcerskiej Polski Ludowej, MH, Materiały organizacyjne OHPL 1956, sygn. OHZMP 135, s. nlb.

Harcerstwa wydał rozkaz powołujący, do czasu wyborów, tymczasowych komendantów chorągwi (jest to również data powołania do życia chorągwi)²⁹. Po 1956 r. największą jednostką terenową w ZHP były właśnie chorągwie. Zwyczajowo zasięgiem obejmowały teren województwa lub miast wydzielonych na prawach województwa. Skupiały wszystkie hufce i inne jednostki organizacyjne z jej terenu. Kolejnym krokiem było uchwalenie 5 lutego 1957 r. „Instrukcji o organizacji chorągwi harcerstwa”. Zgodnie z jej zapisami pracami chorągwi kierowała komenda chorągwi pod przewodnictwem komendanta chorągwi. Organizacyjnie komenda chorągwi dzieliła się na wydziały, te zaś z kolei na referaty³⁰. Ujęto w niej także wykaz komórek organizacyjnych KCh tj. 1. Biuro z kancelarią, archiwum, pisownią i powielarnią, 2. Wydział Harcerski z referatami: Pracy Drużyn Harcerskich³¹ i Specjalności Harcerskich³², 3. Wydział Zuchów z referatami: Pracy Drużyn Zuchów³³ i Kształcenia Kadry Zuchowej³⁴, 4. Wydział Kształcenia Kadry z referatami: Kursów³⁵ i Szkolenia Terenowego³⁶, 5. Referat Obozów i Imprez Masowych (na prawach wydziału)³⁷, 6. Wydział Organizacyjny z referatami: Pracy Hufców³⁸ i Wojewódzką Harcerską Służbą Informacyjną³⁹, 7. Samodzielny Referat

²⁹ Zob. Rozkaz Głównej Kwatery Harcerstwa L. 1/57 z dnia 11 stycznia 1957 r. [w:] Wiadomości Urzędowe. Naczelna Rada Harcerska, nr 1, Warszawa, maj 1957 r., s. 9; Rozkaz Głównej Kwatery Harcerstwa L. 3/57 z dnia 4 lutego 1957 r. [w:] Ibidem, s. 31.

³⁰ O4-II/57 Instrukcja o organizacji chorągwi harcerstwa jako załącznik do Rozkazu Głównej Kwatery Harcerstwa L. 4/57 z dnia 5 lutego 1957 r. [w:] Wiadomości Urzędowe ZHP, rok I nr 2–3, czerwiec 1957, s. 12–15.

³¹ Zajmował się m.in. opracowaniem i dostarczaniem drużynom materiałów do pracy, pomocą dla drużyn w zakresie metodyki zdobywania stopni i sprawności, zbieraniem, opracowywaniem i uogólnianiem doświadczeń drużyn z terenu chorągwi itd., Ibidem, s. 14.

³² Obejmował zespoły, które zajmowały się zagadnieniami: techniki w pracy harcerskiej, zajęć kulturalno-artystycznych, służby zdrowia, techniki obozowania, krajoznawstwa, sportu np. narciarstwa, żeglarstwa. Zajmował się także pracą drużyn lotniczych, wodnych czy łącznościowych, Ibidem.

³³ Zajmował się m.in. opracowaniem i dostarczaniem drużynom materiałów do pracy, pomocą i kontrolą pracy komend hufców w zakresie pracy zuchów, zbieraniem, opracowywaniem i uogólnianiem doświadczeń drużyn zuchowych z terenu chorągwi itd., Ibidem.

³⁴ Zajmował się m.in. doszkalaniami terenowymi, organizacją chorągwiowych kursów drużynowych zuchów. Po uzyskaniu zgody GKH mogły przy nim działać komisje na stopnie instruktorów zuchowych, Ibidem.

³⁵ Zajmował się przygotowaniem i prowadzeniem kursów chorągwiowych dla instruktorów i drużynowych harcerskich oraz przygotowaniem programów stałych ośrodków szkoleniowych. Organem pomocniczym przy referacie mogła być komisja stopni instruktorskich, Ibidem.

³⁶ Zajmował się pomocą dla hufców w zakresie: szkolenia i doszkalania zastępowych, drużynowych oraz prowadzenia drużyn kadrowych (instruktorskich)

³⁷ Zajmował się organizacją akcji letniej, zimowisk, zlotów, czy też większych rajdów turystycznych, Ibidem.

³⁸ Zajmował się m.in. organizacją pracy hufców i ich obsadą, przeprowadzaniem wyborów komend hufców i komendy chorągwi, sprawami związanymi z realizacją instrukcji i regulaminów organizacyjnych, a także sprawami ewidencyjnymi i statystycznymi członków i jednostek organizacyjnych. Dodatkowo prowadził zbiornice meldunków, przygotowywał rozkazy komendanta chorągwi, Ibidem.

³⁹ Zajmowała się publikacjami własnymi chorągwi (biuletyny, jednodniówki), propagandą i informacją wewnątrzorganizacyjną, a także propagandą prasową i radiową, Ibidem, s. 15.

Osobowy⁴⁰ z Wojewódzką Komisją Dyscyplinarną⁴¹, 8. Wydział Gospodarczo-Finansowy z referatami: Księgowości⁴² i Gospodarczym⁴³. W przypadku chęci stworzenia wydziałów czy referatów innych niż te, które zapisano w instrukcji, należało każdorazowo wystąpić do GKH o zgodę, dołączając odpowiednio umotywowany wniosek np. usprawnieniem pracy czy też specyfiką terenu. Zaznaczano także, że członkowie i instruktorzy komendy tj. komendant, zastępcy komendanta, kierownicy wydziałów lub samodzielnych referatów i ich zastępcy oraz sekretarz chorągwi podlegali mianowaniu przez Naczelnika ZHP. Pozostałe osoby, tj. kierownicy referatów, ich zastępcy oraz pozostali instruktorzy podlegali mianowaniu przez komendanta chorągwi⁴⁴. W dalszej kolejności przepisem, który został przyjęty, był Statut ZHP. Regulował on m.in. istnienie jednostek terenowych. Zgodnie z nim komenda chorągwi miała składać się z 9–11 instruktorów wybranych przez zjazd chorągwi. Wyboru komendanta chorągwi dokonywała GKH. Proces ten polegał na przedstawieniu przez komendę chorągwi dwóch kandydatów, z których jeden zostawał komendantem, a drugi jego pierwszym zastępcą⁴⁵. Innym przepisem odwołującym się do pośrednio do „instrukcji o organizacji chorągwi harcerstwa” była „Instrukcja o pracy Harcerskiej Służby Informacyjnej (HSI)”. Zakładała ona utworzenie wojewódzkich HSI, których zadaniem miało być organizowanie propagandy na terenie chorągwi, prowadzenie pracy wychowawczej w zakresie służby informacyjnej oraz dostarczanie materiałów do wykorzystania przez centralny biuletyn⁴⁶. W 1957 r. wybrano pierwsze komendy chorągwi oraz mianowano funkcyjnych, tworząc tym samym wydziały i referaty. Przykładowo w Chorągwi Wielkopolskiej utworzono następujące komórki organizacyjne: Wydział Harcerski, Zuchów, Kształcenia Kadry, Organizacyjny, Gospodarczy i Samodzielny Referat Osobowy. W Chorągwi Łódzkiej dodatkowo powołano Samodzielny Referat Obozów i Imprez Masowych⁴⁷. Ten przykład, chociażby

⁴⁰ Prowadził ewidencję instruktorów oraz zajmował się sprawami związanymi z ich zatrudnianiem, Ibidem.

⁴¹ Zajmowała się rozpatrywaniem spraw dyscyplinarnych w hufcach i przeprowadzaniem dochodzeń, Ibidem.

⁴² Prowadził księgowość oraz przeprowadzał inspekcje finansowe w hufcach i drużynach, Ibidem.

⁴³ Zajmował się zaopatrzeniem i magazynem, zarządem nieruchomości oraz transportem, Ibidem.

⁴⁴ Ibidem, s. 13.

⁴⁵ Statut ZHP uchwalony przez NRH 23 czerwca 1957 r. [w:] MH, Naczelna Rada Harcerska 23 VI 1957, sygn. C I 2/7/2/1, s. nlb.

⁴⁶ O7–III/57 Instrukcja o pracy Harcerskiej Służby Informacyjnej (HSI) stanowiąca załącznik do Rozkazu Głównej Kwatery Harcerstwa L. 6/57 z dnia 12 marca 1957 r. [w:] Wiadomości Urzędowe ZHP, rok I nr 2–3, czerwiec 1957, s. 24.

⁴⁷ Rozkaz Głównej Kwatery Harcerstwa L. 7/57 z dnia 6 kwietnia 1957 r. [w:] Wiadomości Urzędowe ZHP, rok I nr 2–3, czerwiec 1957, s. 32–34.

pokazuje, że struktury chorągwi były zróżnicowane, a nazewnictwo wydziałów niespójne z zapisami „instrukcji o organizacji chorągwi harcerstwa”. Zakładała ona, że jednym z Wydziałów w chorągwiach miał być Wydział Gospodarczo-Finansowy, a we wspomnianych chorągwiach utworzono Wydział Gospodarczy. W innych chorągwiach takich jak Chorągiew Szczecińska czy Chorągiew Katowicka powołano natomiast Wydział Finansowo-Gospodarczy. W tych dwóch przypadkach nazewnictwo było bliższe pierwowzorowi⁴⁸. Podobna sytuacja dotyczyła Samodzielnego Referatu Obozów i Imprez Masowych. W Chorągwi Opolskiej referat ten nosił nazwę Samodzielny Referat Obozów⁴⁹. W pozostałych przypadkach przynajmniej w 1957 r. stosowano się do zapisów instrukcji we wszystkich chorągwiach. Trudno ocenić czy tak użyte nazwy były skrótem myślowym, czy celowym zabiegiem. Nie można wykluczać jednego i drugiego. Innym przykładem na niestosowanie się zapisów instrukcji jest utworzenie w 1958 r. Wydziału Obozu, Turystyki i Imprez Masowych w Chorągwi Warszawskiej⁵⁰. Szczegółowe omówienie wszystkich zmian zachodzących w strukturach organizacyjnych poszczególnych chorągwi z całą pewnością warto jest opisać, jednakże nie stanowi przedmiotu moich rozważań. Ponadto należy zwrócić uwagę, że w latach 1956–1975 działało 19 chorągwi, a od 1975 r. aż 49 chorągwi. Charakterystyka każdej z nich zajęłaby sporo miejsca. Chciałbym w niniejszym rozdziale zwrócić uwagę na kilka najważniejszych zmian zachodzących w tej kwestii i wyszczególnić wszystkie rodzaje komórek organizacyjnych występujące w dwóch przykładowych chorągwiach (Bydgoskiej i Krakowskiej od 1958 r. do 1977 r. oraz Bydgoskiej i Toruńskiej od 1977 r. do 1989 r.)⁵¹. Jest to wyłącznie poglądowe przedstawienie tematu, ponieważ możliwa elastyczność dopuszczała mniej lub bardziej rozbudowane struktury organizacyjne w poszczególnych chorągwiach. W celu systematyzacji informacji dane zostaną przedstawione w formie tabelarycznej oraz zostanie zastosowany podział czasowy tj. I. 5 lutego 1957–1 września 1958, II. 1 września 1958–1 stycznia 1965, III. 1 stycznia 1965

⁴⁸ Rozkaz Głównej Kwatery Harcerstwa L. 15/57 z dnia 26 czerwca 1957 r. [w:] Wiadomości Urzędowe ZHP, rok I nr 4–5, lipiec–sierpień 1957, s. 33.

⁴⁹ Rozkaz Głównej Kwatery Harcerstwa L. 20/57 z dnia 1 października 1957 r. [w:] Wiadomości Urzędowe ZHP, rok I nr 6, wrzesień–grudzień 1957, s. 12.

⁵⁰ Rozkaz Głównej Kwatery Harcerstwa L. 3/58 z dnia 1 marca 1958 r. [w:] Wiadomości Urzędowe ZHP, rok II nr 1(7), styczeń–kwiecień 1958, s. 28.

⁵¹ Wykorzystanie przykładu Toruńskiej Chorągwi Harcerstwa spowodowane jest dostępnością do rozkazów tej chorągwi w tych latach. Nie udało mi się dotrzeć do rozkazów Chorągwi Krakowskiej za lata 1977 – 1989.

–1 grudnia 1977, IV. 1 grudnia 1977–15 grudnia 1982 r., V. 15 grudnia 1982–31 grudnia 1989 r.⁵²

Komórka organizacyjna	Chorągiew Bydgoska	Chorągiew Krakowska
Wydział Zuchów	x	x
Wydział Organizacyjny	x	x
Wydział Kształcenia / (Wydział Kształcenia Kadry) / (Wydział Szkoleniowy)	x i (x)	x i (x) i (x)
Wydział Harcerski / (Wydział Programowy)	x	x i (x)
Wydział Finansowo-Gospodarczy	x	x
Samodzielny Referat Obozów i Imprez / (Wydział Obozów i Imprez Masowych) / (Wydział Obozów i Turystyki)	x	(x) i (x)
Referat HSI	x	x
Wydział Wychowania Wodnego / (Referat drużyn żeglarskich)	x	x i (x)
Samodzielny Referat Osobowy	-	x
Komisja prób instruktorskich na stopień pwd. (ze specjalnością zuchową)	-	x i (x)
Referat Drużyn	-	x
Referat Specjalności	-	x
Referat ewidencyjno-statystyczny	-	x
Referat nominacji	-	x
Komisja dyscyplinarna	-	x
Harcerska Agencja Filmowa	-	x

Tabela 9. Wykaz komórek organizacyjnych w Chorągwi Bydgoskiej i Chorągwi Krakowskiej utworzonych w okresie od 5 lutego 1957 r. do 1 września 1958 r. Opracowano na podstawie rozkazów GKH z lat 1957–1958. Objasnienie do tabeli: „x” – oznacza występowanie danej komórki organizacyjnej, „x” w różnych nawiasach – oznacza występowanie komórek organizacyjnych, znajdujących się w kolumnie „komórka organizacyjna” w tożsamym nawiasie, „-” – oznacza brak występowania danej komórki organizacyjnej.

Do 1 września 1958 r. powołano w Chorągwi Bydgoskiej wydziały i referaty zgodnie z instrukcją z 1957 r. (używano natomiast różnego nazewnictwa) poza jednym wyjątkiem, a mianowicie Wydziałem Wychowania Wodnego. W przypadku Chorągwi Krakowskiej ilość i rodzaj komórek organizacyjnych była większa i bardziej zróżnicowana. Być może korzystano z możliwości wnioskowania do GKH o ich

⁵² Pierwszy przedział czasowy wyznaczają: Uchwalenie „Instrukcji o organizacji harcerstwa” i Uchwały GKH w sprawie zmiany struktury organizacyjnej GKH i Komend Chorągwi. Drugi przedział czasowy rozpoczyna wprowadzenie wspomnianej wcześniej uchwały GKH, a kończy data wdrożenia nowego schematu organizacyjnego chorągwi. Trzeci przedział czasowy rozpoczyna się od wspomnianej zmiany struktury wewnętrznej chorągwi, a kończy na wprowadzeniu „Zasad kierowania i organizacji pracy chorągwi ZHP”. Czwarty przedział czasowy rozpoczyna wprowadzenie wspomnianej instrukcji, a kończy wprowadzenie „Zasad organizacji pracy i zadania chorągwi”. Piąty przedział czasowy rozpoczyna się od wprowadzenia wcześniejszej instrukcji, a kończy cezura czasowa wyznaczona w niniejszej pracy.

zwiększenie. Sytuację diametralnie zmienia wprowadzenie „Uchwały GKH w sprawie zmiany struktury organizacyjnej GKH i Komend Chorągwi”, która dopuszczała większą elastyczność w tworzeniu wydziałów czy referatów w chorągwiach. Jej uchwalenie było efektem opinii komendantów chorągwi przedstawionych GKH na Centralnej Akcji Szkoleniowej (dalej: CAS) w dniu 23 sierpnia 1958 r.⁵³. Zakładała ona istnienie 1. Pionu Programowego⁵⁴, 2. Wydziału Zuchów, 3. Wydziału Organizacyjnego⁵⁵, 4. Wydziału Finansowo-Gospodarczego, 5. Samodzielnego Referatu HSI i imprez masowych, 6. Sekretariat Rady Przyjaciół Harcerstwa oraz 7. Komisje Prób Instruktorskich⁵⁶.

Komórka organizacyjna	Chorągiew Bydgoska	Chorągiew Krakowska
Sztab „Wieś”	x	-
Wydział Drużyn Starszych / (Wydział Młodzieży Starszej) / (Referat Drużyn Starszych)	x i (x)	(x)
Wydział Miejskich Drużyn Młodszych / (Wydział Młodzieży Młodszej) / (Wydział Drużyn Miejskich) / <Referat Drużyn Młodszych>	x i (x)	(x) i <x>
Referat Pracy Hufców / (Wydział Pracy Hufców)	x	(x)
Referat HSI i Imprez Masowych / (Referat HSI)	x	(x)
Referat Ewidencji i Zatrudnienia Instruktorów / (Referat Zatrudnienia) / (Referat Ewidencji Instruktorów)	x	x i (x) i (x)
Komisja Prób Instruktorskich na stopień pwd. ⁵⁷ i phm. dla specjalności zuchowej	x	-
Komisja Prób Instruktorskich na stopień pwd. i phm. dla specjalności harcerskiej	x	-
Ośrodek Programowo-Metodyczny / (Ośrodek Metodyczny)	x i (x)	-
Komisja Prób Instruktorskich / (Komisja Kształcenia i Prób Instruktorskich)	x i (x)	x i (x)
Wydział Propagandy, Imprez Masowych i Sportu / (Wydział Propagandy Imprez Masowych i Obozownictwa)	x i (x)	-
(Wydział ds. Techniki) i Drużyn Specjalnościowych / (Wydział Specjalności)	(x) i x	(x)

⁵³ Uchwała GKH w sprawie zmiany struktury organizacyjnej GKH i Komend Chorągwi stanowiąca załącznik nr 2 do Rozkazu GKH L. 12/58 z dnia 1 września 1958 r. [w:] Wiadomości Urzędowe ZHP, rok II nr 3(9), sierpień–październik 1958, s. 23.

⁵⁴ Podlegał bezpośrednio pod komendanta chorągwi lub jego zastępcę. Obejmował całość zagadnień programowych i kształceniowych z pracą drużyn harcerskich. Komenda chorągwi w ramach Pionu mogła tworzyć w miarę potrzeb mniejsze komórki organizacyjne na prawach wydziału bądź referatu (np. zespół drużyn starszych czy referat specjalności). Ponadto mogła powoływać sztaby do określonych zadań programowych. W skład Pionu Programowego wchodził Sztab „Wieś” na prawach wydziału, Ibidem.

⁵⁵ Obejmował m.in. Biuro komendy chorągwi, referat pracy hufców, referat ewidencji instruktorów i zatrudnienia. Zakładano, że Wydział Organizacyjny, Finansowo-Gospodarczy i Referat HSI mogą być połączone we wspólny Pion Organizacyjny, kierowany przez z-cę komendanta chorągwi, Ibidem.

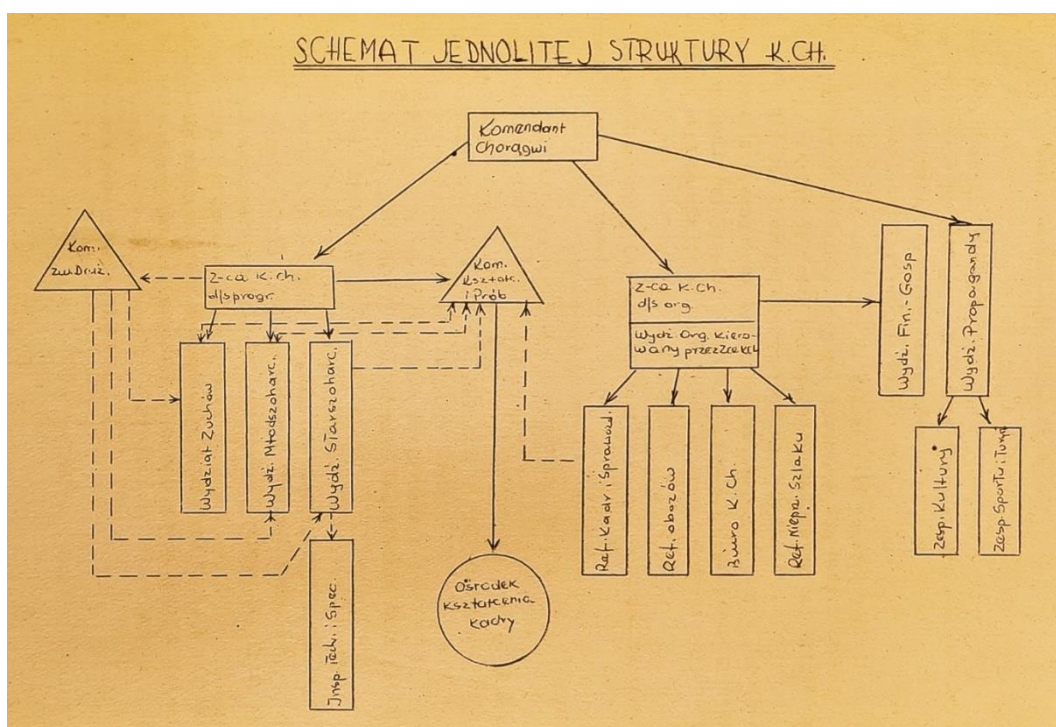
⁵⁶ Zakładano istnienie Komisji Prób Instruktorskich na stopnie przewodnika i podharcemistrza oraz osobno na tożsame stopnie, z tym że dla specjalności zuchowej, Ibidem.

⁵⁷ Stopień instruktorski w ZHP: przewodnik, przewodniczka.

Wojewódzki Komitet Organizacji Wolnego Czasu	x	-
Wydział Szkolenia	x	-
Biuro Komendy Chorągwi	x	x
Wydział Drużyn Wiejskich	x	x
Wydział Drużyn Starszoharcerskich	x	-
Sekretariat Rady Wojewódzkiej Przyjaciół Harcerstwa / (Samodzielny Referat KPH)	x	x i (x)
Komisja Dyscyplinarna	x	powołano wcześniej
Referat Sprzętu i Turystyki / (Referat Turystyczno-Krajoznawczy)	x	(x)
Harcerski Ośrodek Techniczny	x	-
Rada Gospodarcza	x	-
Wojewódzki Ośrodek Kształcenia Kadry	x	-
Referat Harcerskiej Służby Zdrowia / (Referat Zdrowia)	x	(x)
Referat Drużyn Kadrowych	-	x
Zespół Specjalności Technicznych	-	x
Referat Lotniczy	-	x
Referat Pożarniczy	-	x
Referat Motorowy	-	x
Referat Wodny	-	x
Zespół Specjalności Różnych	-	x
Referat Wychowania Fizycznego	-	x
Referat Wychowania Artystycznego	-	x
Wydział Informacyjno-Redakcyjny / (Referat Redakcyjny)	-	x
Referat Programów Obozów / (Referat Imprez, Obozów i Złotów) / (Samodzielny Referat Organizacji Obozów) / <Wydział Akcji Letniej>	-	x i (x) i (x) i <x>
Referat Drużyn przy Zakładach Specjalnych	-	x
Referat Szkoleniowo-Programowy w Wydziale Zuchów	-	x
Referat Kręgów Pracy, Ośrodków Programowych i Nauczycieli pracujących w ruchu zuchowym	-	x
Referat Drużyn Zuchowych Wiejskich	-	x
Referat Wizytacji i Kontroli pracy namiestników zuchowych w hufcach	-	x
Referat Informacji i Redakcji „Wieści Zuchowych”	-	x
Referat Hufców Krakowskich	-	x
Referat Hufców Terenowych	-	x
Wydział Pracy Instruktorów	-	x
Referat Księgowy	-	x
Referat Wychowania Gospodarczego	-	x
Wydział Programowy - Ofensywy Zuchowej	-	x

Tabela 10. Wykaz komórek organizacyjnych w Chorągwi Bydgoskiej i Chorągwi Krakowskiej utworzonych w okresie od 1 września 1958 do 1 stycznia 1965 r. Opracowano na podstawie rozkazów GKH, Naczelnika GK ZHP oraz Komendanta Bydgoskiej i Krakowskiej Chorągwi Harcerstwa z lat 1958–1965. Objasnienie do tabeli: „x” – oznacza występowanie danej komórki organizacyjnej, „x” w różnych nawiasach – oznacza występowanie komórek organizacyjnych, znajdujących się w kolumnie „komórka organizacyjna” w tożsamym nawiasie, „-” – oznacza brak występowania danej komórki organizacyjnej.

W kwietniu 1959 r. obradował II Zjazd Walny ZHP, na którym uchwalono nowy Statut ZHP. Powielał on w dużej mierze zapisy z poprzedniego. W przypadku funkcjonowania chorągwi różnił się w kilku aspektach. Po pierwsze zgodnie z nowymi zapisami komenda chorągwi miała liczyć 9-15 instruktorów (poprzednio 9–11), a po drugie komendanta chorągwi wybierała komenda chorągwi ze swojego grona. Następnie jego kandydatura przedstawiano GKH do zatwierdzenia⁵⁸. Z dniem 1 stycznia 1965 r. wprowadzono nową strukturę wewnętrzną chorągwi (fot. 18). Zawarto w niej także zakres odpowiedzialności i podział zadań w komendzie chorągwi⁵⁹.

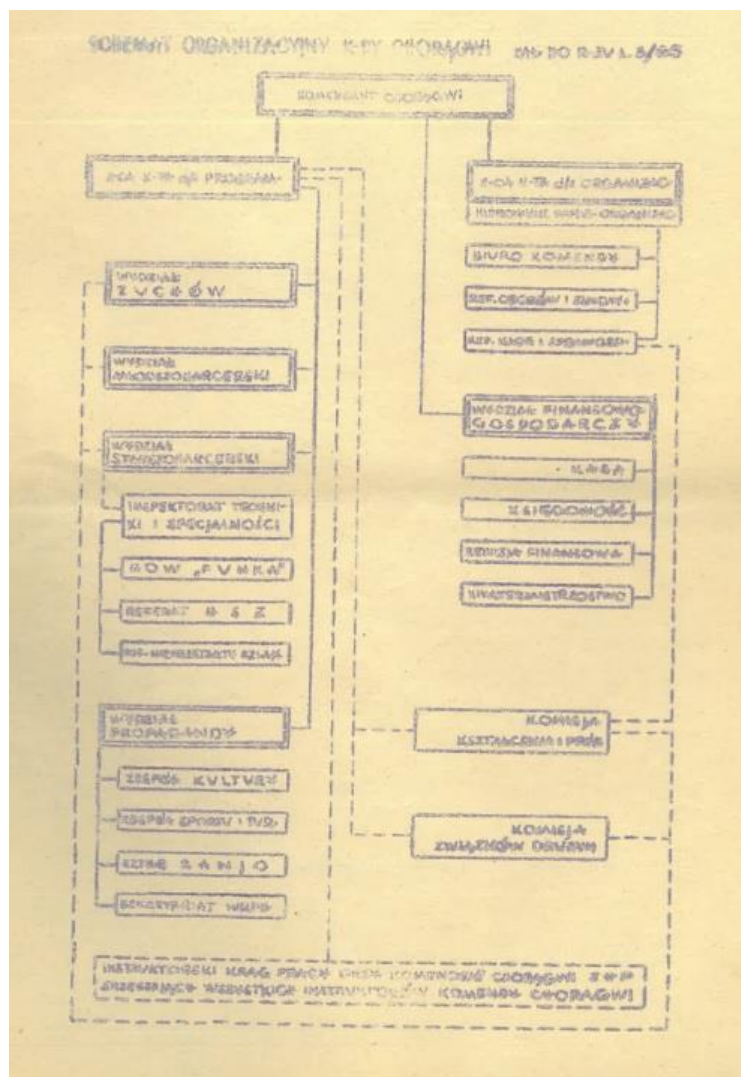

Fot. 18. Schemat jednolitej struktury Komendy Chorągwi z 1965 r., źródło: Załącznik nr 2 do Rozkazu Naczelnika GK ZHP L. 1/65 z dnia 1 stycznia 1965 r. [w:] MH, Wydział Organizacyjny, Rozkazy 1965, sygn. C I 7/3/110, s. nlb.

Wywiązując się z tego obowiązku omawiana w pracy Chorągiew Bydgoska wdrożyła w życie nowy schemat organizacyjny (fot. 19).

⁵⁸ Statut ZHP z 1959 r. uchwalony na II Zjeździe Walny ZHP odbywającym się w Warszawie w dniach 18 – 21 kwietnia 1959 r. [w:] Wiadomości Urzędowe ZHP, rok III, nr 2 (12), kwiecień – maj 1959, s. 7.

⁵⁹ Rozkaz Naczelnika GK ZHP L. 1/65 z dnia 1 stycznia 1965 r. [w:] MH, Wydział Organizacyjny, Rozkazy 1965, sygn. C I 7/B/110, s. nlb.

Fot. 19. Schemat organizacyjny Komendy Chorągwi Bydgoskiej stanowiący załącznik do Rozkazu Komendanta Bydgoskiej Chorągwi Harcerstwa L. 3/65 z dnia 15 marca 1965 r., źródło: e-Chorągiew Kujawsko-Pomorska ZHP/Dokumenty/17-Archiwum/Rozkazy Chorągwi Bydgoskiej/1965, brak sygnatury.

Komórka organizacyjna	Chorągiew Bydgoska	Chorągiew Krakowska
Wydział Starszoharcerski / (Wydział Starszoharcerski-specjalnościowy)	x	(x)
Wydział Propagandy / (Wydział Propagandy i Prac Masowych) / (Wydział Propagandy, Kultury i Imprez Masowych)	x	x i (x) i (x)
Instruktorski Krąg Pracy	x	-
Komisja Związku Drużyn	x	-
Wydział Akcji Letniej, Sportu i Turystyki / (Wydział Obozów, Sportu i Turystyki)	x	x i (x)
Referat Kadr i Sprawozdawczości / (Referat Kadr, Statystyki i Sprawozdawczości)	x	(x)
Inspektorat Młodzieżowej Służby Ruchu (dalej: MSR) / Inspektorat Drużyn MSR)	x	(x)
Referat Nieprzetartego Szlaku	x	X

Inspektorat Wychowania Wodnego / (Inspektorat Drużyn Wodnych) / (Referat Wychowania Morskiego i Wodnego)	x i (x)	(x)
Inspektorat Pożarnictwa / (Inspektorat Drużyn Pożarniczych)	x	x i (x)
Wydział Młodszoharcerski	x	-
Inspektorat Drużyn Turystycznych / (Inspektorat Drużyn Turystyczno-Krajoznawczych)	x	(x)
Inspektorat Drużyn Przyjaźni	x	-
Inspektorat Drużyn Artystyczno-Kulturalno-Oświatowych / (Inspektorat Drużyn Artystycznych)	x	(x)
Referat Młodzieżowego Kręgu Instruktorskiego	x	X
Inspektorat Drużyn Czerwonych Beretów / Inspektorat „Czerwone Berety”)	x	(x)
Inspektorat Drużyn Łączności / (Inspektorat Łączności)	x	(x)
Inspektorat Drużyn Lotniczych / (Inspektorat Lotniczy)	x	x i (x)
Inspektorat Drużyn Filmowych i Fotograficznych	x	-
Inspektorat Drużyn Rolniczych	x	-
Inspektorat Drużyn Filatelistycznych	x	-
Zespół HSI	x	-
Zespół kultury	x	-
Zespół Kopernikański	x	-
Zespół kronikarsko-fotograficzny	x	-
Komisja Historyczna	x	-
Komisja Instruktorska	x	x
Harcerski Chorągwi Gabinet Historyczny	x	-
Metodyczny Ośrodek Łączności	x	-
Komisja kultury	-	x
Referat współpracy z resortami	-	x
Inspektorat Drużyn Służby Zdrowia	-	x
Podharcemistrzowska Chorągwi Komisja Kształcenia i Stopni Instruktorskich	-	x
Inspektorat Drużyn Sanitarnych	-	x
Inspektorat Żeglarski	-	x
Inspektorat Ratownictwa Wodnego	-	x
Inspektorat Kajakowy	-	x
Inspektorat Motorowodny	-	x
Inspektorat Sztuknictwa i Modelarstwa	-	x
Wydział Ekonomiczno-Finansowy	-	x
Wydział Szkół Podstawowych	-	x
Wydział Szkół Ponadpodstawowych	-	x
Inspektorat Specjalności Obronnych	-	x

Tabela 11. Wykaz komórek organizacyjnych w Chorągwi Bydgoskiej i Chorągwi Krakowskiej utworzonych w okresie od 1 stycznia 1965 do 1 grudnia 1977 r. Opracowano na podstawie rozkazów GKH, Naczelnika GK ZHP oraz Komendanta Bydgoskiej i Krakowskiej Chorągwi Harcerstwa z lat 1965–1977. Objasnienie do tabeli: „x” – oznacza występowanie danej komórki organizacyjnej, „x” w różnych nawiasach – oznacza występowanie komórek organizacyjnych, znajdujących się w kolumnie „komórka organizacyjna” w tożsamym nawiasie, „-” – oznacza brak występowania danej komórki organizacyjnej.

Dnia 6 maja 1965 r. uchwalono nowy Statut ZHP. W kontekście chorągwi jako novum wprowadzono we władzach chorągwi organ, jakim jest rada chorągwi. Składała się z 25–41 instruktorów. Do jej zadań należało m.in. wytyczanie głównych kierunków pracy chorągwi, ocenianie działań programowych i organizacyjnych chorągwi, a także wybór ze swojego grona komendy chorągwi w składzie 5–7 osób, w tym komendanta i jego zastępców⁶⁰. Cztery lata później tj. w 1969 r. uchwalono nowy Statut, jednakże nie zmieniał on znacząco spraw dotyczących funkcjonowania chorągwi⁶¹. Inaczej było z zapisami Statutu z 1975 r. Dodano w nim nowe ciało statutowe będące jedną z władz terenowych, a mianowicie prezydium rady chorągwi. Było wybierane z grona rady chorągwi w liczbie 11–13 osób. Do samej rady chorągwi wchodziło 31–45 członków. Ponadto wspomniana rada wybierała ze swojego grona także komendę chorągwi w liczbie 3–5, w tym komendanta i jego zastępców⁶². Z dniem 1 grudnia 1977 r. wprowadzono w życie nową instrukcję „Zasady kierowania i organizacji pracy chorągwi”. Ujęto w niej zakresy zadań podstawowych wydziałów i referatów chorągwi. Zaliczyć do nich można następujące Wydziały: 1. Ekonomiczno-Finansowy, 2. Zuchów, 3. Harcerski, 4. Harcerskiej Służby Polsce Socjalistycznej⁶³, 5. Organizacyjny⁶⁴, 6. Organizacji Wypoczynku i Rekreacji, a także 7. Zespół Pilota, 8. Zespół Kultury i Propagandy, 9. Chorągwianna Szkoła Instruktorów (dalej: ChSI), 10. Komisja Kształcenia, 11. Sekretariat Wojewódzkiej Rady Przyjaciół Harcerstwa, 12. Referat „Nieprzetartego Szlaku”, 13. Sekretariat komendy chorągwi. Każda z wyżej wymienionych komórek podlegała pod jednego z członków komendy chorągwi (tabela 12).

⁶⁰ M.P. 1965 nr 28 poz. 155 Zarządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 20 maja 1965 r. w sprawie ustalenia i ogłoszenia statutu stowarzyszenia wyższej użyteczności "Związek Harcerstwa Polskiego", s. 260.

⁶¹ M.P. 1969 nr 37 poz. 308 Zarządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 13 sierpnia 1969 r. w sprawie ustalenia i ogłoszenia statutu stowarzyszenia wyższej użyteczności "Związek Harcerstwa Polskiego", s. 672.

⁶² M.P. 1975 nr 31 poz. 194 Zarządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 18 września 1975 r. w sprawie ustalenia i ogłoszenia statutu stowarzyszenia wyższej użyteczności "Związek Harcerstwa Polskiego", s. 343–344.

⁶³ „Zasady kierowania i organizacji pracy chorągwi” z dnia 1 grudnia 1977 r. przyjęte rozkazem Naczelnika ZHP L. 12/77 z dnia 15 grudnia 1977 r. [w:] Biblioteka MH, brak sygnatury.

⁶⁴ Nadzorował pracę sekretariatu i archiwum, Ibidem, s. 15.

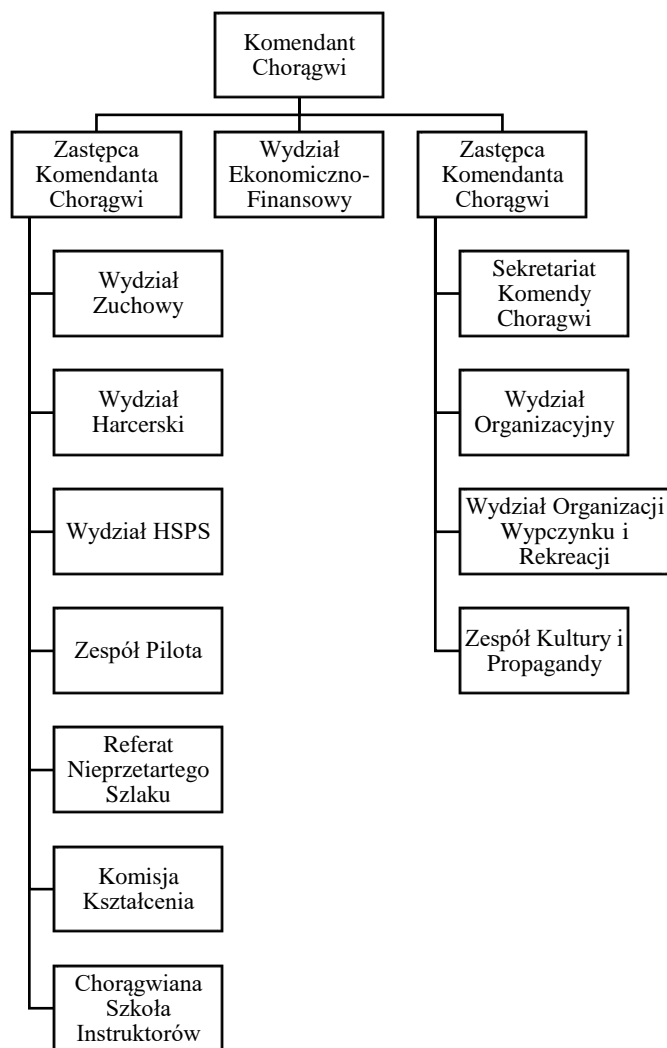

Tabela 12. Schemat struktury komórek wykonawczych Komendy Chorągwi z 1977. Opracowano na podstawie „Zasady kierowania i organizacji pracy chorągwi” z 1977 r., [w:] Biblioteka MH brak sygnatury.

Komórka organizacyjna	Chorągiew Bydgoska	Chorągiew Toruńska
Wydział Organizacji Wypoczynku	x	x
Wydział Harcerskiej Służby Polsce Socjalistycznej	x	x
Komisja Kształcenia / (Zespół Kształcenia)	x i (x)	-
Chorągwińska Szkoła Instruktorów	x	x
Wydział Finansowo-Ekonomiczny	x	x
Zespół Kultury i Propagandy / (Wydział Kultury)	x i (x)	-
Zespół Metodyczny w ramach ChSI	x	-
Pracownia Historyczna w ramach ChSI	x	-
Pracownia Dydaktyczna w ramach ChSI	x	-
Wydział Zuchowy	x	x
Wydział Harcerski	x	x
Zespół Pilota	x	x
Komisja Stopni Instruktorskich	x	x
Wydział „Nieprzetartego Szlaku”	x	-
Wydział Propagandy	x	-

Krąg Instruktorski	x	x
Zespół Służby Zdrowia	x	-
Zespół Historyczny	x	-
Zespół Programowy	x	-
Wydział Starszoharcerski	-	x
Inspektorat Drużyn Sanitarnych	-	x

Tabela 13. Wykaz komórek organizacyjnych w Chorągwi Bydgoskiej i Chorągwi Toruńskiej utworzonych w okresie od 1 grudnia 1977 r. do 15 grudnia 1982 r. Opracowano na podstawie rozkazów GKH, Naczelnika GK ZHP oraz Komendanta Bydgoskiej i Toruńskiej Chorągwi Harcerstwa z lat 1977–1982. Objaśnienie do tabeli: „x” – oznacza występowanie danej komórki organizacyjnej, „x” w różnych nawiasach – oznacza występowanie komórek organizacyjnych, znajdujących się w kolumnie „komórka organizacyjna” w tożsamym nawiasie, „-” – oznacza brak występowania danej komórki organizacyjnej.

Dnia 21 lipca 1981 r. zatwierdzono kolejny Statut ZHP⁶⁵. Wprowadzał on kilka istotnych zmian z punktu widzenia funkcjonowania chorągwi. Przede wszystkim do władz chorągwi dopisano komisję rewizyjną (wcześniej umieszczano ją w oddzielnym punkcie), jednakże nadal była organem powołanym do kontroli działalności chorągwi w okresie między konferencjami sprawozdawczo-wyborczymi. Ponadto utworzono nowe ciało statutowe, jakim była komisja instruktorska chorągwi⁶⁶.

Komórka organizacyjna	Chorągiew Bydgoska	Chorągiew Toruńska
Wydział Instruktorski	x	x
Inspektorat Jeździecki	x	-
Wydział Kultury i Propagandy	x	-
Wydział Nauki i Rozwoju Zainteresowań	x	-
Wydział Kadr	x	-
Komisja Historyczna	-	x
Inspektorat Drużyn Obronnych	-	x
Wydział „Nieprzetartego Szlaku”	-	x
Wydział Organizacji Wypoczynku, Sportu i Turystyki	-	x
Wydział Kultury, Propagandy i Wychowania Internacjonalistycznego	-	x

Tabela 14. Wykaz komórek organizacyjnych w Chorągwi Bydgoskiej i Chorągwi Toruńskiej utworzonych w okresie od 15 grudnia 1982 r. do 31 grudnia 1989 r. Opracowano na podstawie rozkazów GKH, Naczelnika GK ZHP oraz Komendanta Bydgoskiej i Toruńskiej Chorągwi Harcerstwa z lat 1982–1989. Objaśnienie do tabeli: „x” – oznacza występowanie danej komórki organizacyjnej, „x” w różnych nawiasach – oznacza występowanie komórek organizacyjnych, znajdujących się w kolumnie „komórka organizacyjna” w tożsamym nawiasie, „-” – oznacza brak występowania danej komórki organizacyjnej.

⁶⁵ Zob. M.P. 1981 nr 19 poz. 174 Zarządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 21 lipca 1981 r. w sprawie ustalenia i ogłoszenia statutu stowarzyszenia wyższej użyteczności "Związek Harcerstwa Polskiego"; Statut ZHP z 1981 r. [w:] Biblioteka MH, brak sygnatury.

⁶⁶ Komisja Instruktorska była organem powołanym do rozpatrywania spraw instruktorskich. Rozpatrywała i rozstrzygała sprawy indywidualne między instruktorami a instancjami ZHP, związane z działalnością w ZHP. Składała się z 9–15 członków. Zasady jej działania regulował osobny regulamin, Ibidem, s. 18–23.

W 1983 r. wprowadzono w życie nowe przepisy odnoszące się do funkcjonowania chorągwi, a mianowicie „Zasady organizacji pracy i zadania chorągwi”⁶⁷. Umieszczono w niej schemat podstawowej struktury organizacyjnej (tabela 15).

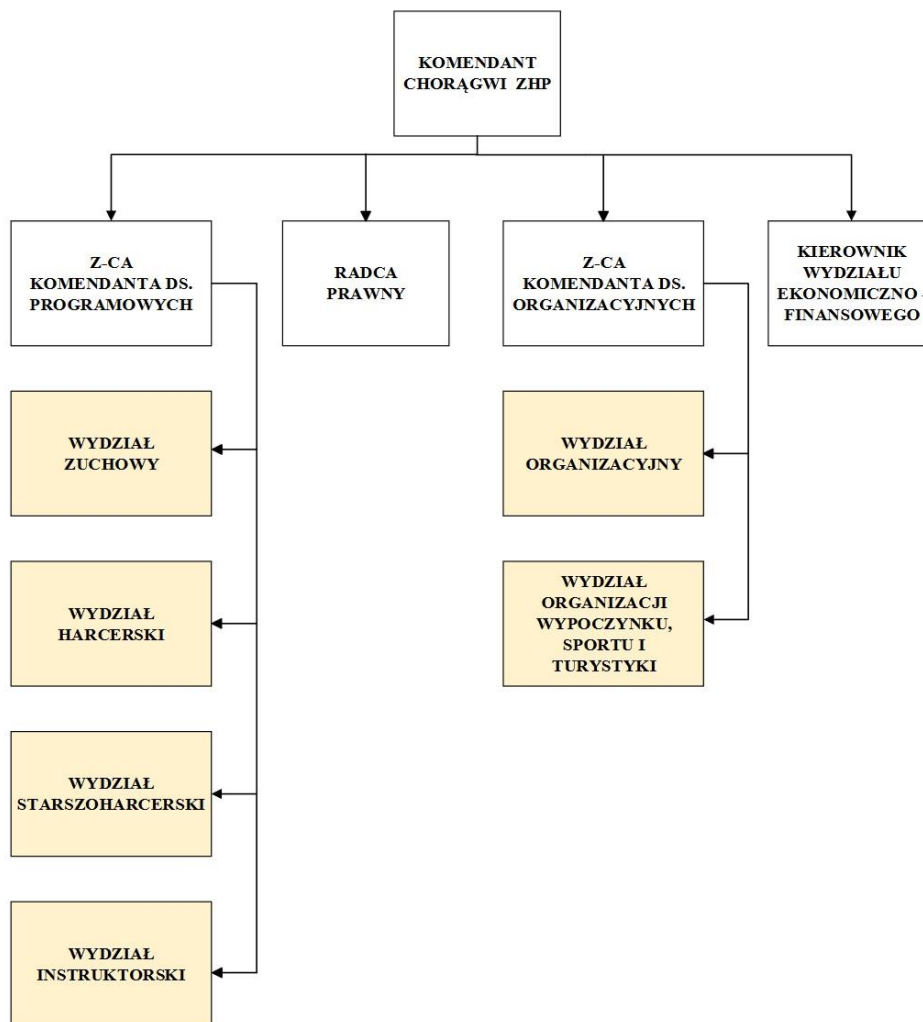

Tabela 15. Przykładowa struktura chorągwi ZHP z 1983 r. Opracowano na podstawie „Zasady organizacji pracy i zadania chorągwi” z 1983 r. [w:] Biblioteka MH, brak sygnatury.

Dopuszczano tworzenie innych komórek organizacyjnych z zastrzeżeniem, że każdorazowo o ich obsadzie etatowej na wniosek komendy chorągwi decydować miała GK ZHP. W momencie wprowadzenia nowej instrukcji zaczęto powoływać nowe, dotąd niewystępujące w strukturze organizacyjnej chorągwi wydziały, zespoły itd. Wśród nich należy wymienić m.in. Wydział Instruktorski oraz Wydział Wychowania

⁶⁷ *Zasady organizacji pracy i zadania chorągwi z 1983 r.* [w:] Biblioteka MH, brak sygnatury.

Internacjonalistycznego⁶⁸. W omawianym przeze mnie okresie uchwalono jeszcze jeden statut, a mianowicie w 1989 r.⁶⁹ Ponownie dokonano zmian w strukturze władz chorągwi. Usunięto Prezydium rady chorągwi. Umieszczono komendanta chorągwi na równym poziomie z komendą chorągwi. Zmieniono także liczebność i kompetencje rady chorągwi. Zgodnie z nowymi zapisami wynosiła 25–45 członków. Na mocy nowego statutu wszystkie władze chorągwi wybierano na konferencji sprawozdawczo-wyborczej chorągwi (przyp. wcześniej komendę i komendanta chorągwi wybierała rada chorągwi ze swojego grona)⁷⁰.

W omawianym w niniejszej pracy okresie wielokrotnie dochodziło do zmian w jednostkach terenowych ZHP, jakimi są chorągwie. Wpływały na to zarówno przepisy wewnętrzne tj. Statut ZHP, jak i przepisy niższego rzędu (uchwały, instrukcje, regulaminy itd.), a także potrzeby wynikające z działalności danej chorągwi. W omawianych przeze mnie przypadkach zauważyć można, że były lata, w których ilość powstałych komórek organizacyjnych była dużo większa. Ponadto tylko w kilku przypadkach odnotowano tożsame nazewnictwo komórek organizacyjnych. W większości zaprezentowanych przykładów znacząco się różniły.

⁶⁸ Ibidem, s. 2–3.

⁶⁹ M.P. 1989 nr 10 poz. 82 Zarządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 4 kwietnia 1989 r. w sprawie ustalenia i ogłoszenia statutu stowarzyszenia wyższej użyteczności "Związek Harcerstwa Polskiego".

⁷⁰ Ibidem, s. 136.

3. Funkcjonowanie kancelarii ZHP w latach (1918–) 1956–1989

3.1. Kancelaria GK ZHP (normatywy kancelaryjno-archiwalne)

W momencie powstawania pierwszych organizacji skautowych na ziemiach polskich zaczęły pojawiać się także dokumenty, będące wytworem ich funkcjonowania. Prawidłowe zarządzanie powstającą wówczas dokumentacją wymagało stworzenia właściwych komórek organizacyjnych (kancelarii, sekretariatów czy biur). W związku z faktem, że ZHP powstało na terenach byłych zaborów oczywistym było, że należy doprowadzić do ujednolicenia przepisów wewnętrznych. Wraz z tworzącym się wówczas państwem polskim powstawały także normatywy, które były zapewne pomocne przy opracowaniu regulacji wewnątrzorganizacyjnych¹. Od samego początku istnienia ZHP w strukturze organizacyjnej władz naczelnych funkcjonowały wspomniane wyżej komórki (nazewnictwo zależne było od okresu). Ich głównym zadaniem było prowadzenie bieżących spraw, a także obsługa korespondencji przychodzącej, jak i wychodzącej itd. Szczegółowe zmiany organizacyjne odnoszące się do punktów kancelaryjnych w poszczególnych latach omówiłem w rozdziale drugim niniejszej pracy. W momencie utworzenia ZHP w listopadzie 1918 r. powstała potrzeba uregulowania wielu spraw wewnętrznych. Jedną z nich było stworzenie przepisów kancelaryjno-archiwalnych. Zważywszy na to, że we władzach centralnych ZHP znajdowały się osoby związane z administracją rządową należałoby przypuszczać, że za ich pośrednictwem przenikały do ZHP rozwiązania do ich tworzenia czy też usprawniania². Nadmienić

¹ Przepisy państwowe, o których mowa to m.in. Dekret z dnia 7 lutego 1919 r. o organizacji archiwów państwowych i opiece nad archiwaljami oraz Rozporządzenie Rady Ministrów w sprawie biurowości Ministerstw, ogłoszone 15 listopada 1920 w Dzienniku Urzędowym Ministerstwa Skarbu.

² Zob. O funkcjonowaniu administracji w II RP pisali m.in.: W. Baliński, *Metody porządkowania i przechowywania papierów w biurze i w domu*, Warszawa 1933, R. Degen, *Kancelarie i archiwisci: garść uwag na temat wpływu pracowników archiwów państwowych na mechanizmy pracy biurowej administracji w Polsce po 1918 r.* [w:] *Dzieje biurokracji na ziemiach polskich*, T. 2, pod red. Artura Górnika i Dariusza Magiera, Radzyń Podlaski 2009, Radzyń Podlaski, s. 267–277, H. Hausmann, *Reforma biurowości jako część reformy administracji*, Warszawa 1926, K. Jabłoński, *Organizacja pracy biurowej*, Warszawa 1928, T. Manteuffel, *Początki współczesnej państwowej biurowości polskiej*, Warszawa 1929 [w:] *Archeion*, tom V, Warszawa 1929, str. 45–58, T. Manteuffel, *Wykaz akt. Wskazówki praktyczne*, Wydawnictwo Kursów Archiwalnych nr 3, Warszawa 1935, A. Robaczewski, *Kartoteka w biurowości władz i urzędów państwowych i samorządowych. Uproszczenie i usprawnienie kancelarii*, Warszawa 1929, A. Robaczewski, *Biurowość w Polsce* [w:] *Gazeta Administracji i Policji Państwowej* nr 19 z 1930 r., H. Robótka, *Archiwa państwowe i reforma biurowości w Polsce międzywojennej* [w:] *Archeion*, t. XCITI, 1994, H. Robótka, *Kancelaria urzędów administracji państwowej w II Rzeczypospolitej. Procesy aktotwórcze*, Toruń 1993, s. 59–96, W. Siewierski, *Rejestracja spraw i obieg akt w urzędach*, Warszawa 1935, M. Smoczyński, *Wkład Stefana Stosyka w proces usprawniania polskiej administracji* [w:] *Archiwa – Kancelarie – Zbiory*, nr 10 (12), Toruń 2019, s. 169–195, S. Stosyk, *Przepisy kancelaryjne dla urzędów*

należy, że proces kształtowania harcerskiej biurowości trwał przez cały okres dwudziestolecia międzywojennego. Początkowo instrukcje dotyczące postępowania z dokumentacją ujęte były w regulaminie wewnętrznym Biura Naczelnictwa Harcerskiego. Zawierał on kilka punktów. Pierwszy z nich „Korespondencja” mówił o zasadach jej podziału tj. na Naczelnictwo Harcerskie, Komisję Dostaw Skautowych i redakcję „Harców”. Ujęto tam również informację odnośnie do osobnego prowadzenia protokołów podawczych, książek ekspedytowych czy archiwalnych dla wspomnianych jednostek. Następny punkt „Pismo wpływające” wskazywał wytyczne wpisywania korespondencji do protokołów. Trzeci punkt „Załatwienie aktów” obejmował podział spraw i sposób ich załatwienia. Wymieniano w tej części: proste sprawy natury informacyjnej, sprawy poważniejsze lub niemające precedensów oraz sprawy natury zasadniczej i wymagające decyzji Naczelnika. Czwarty punkt „Przekazanie aktów” dotyczył, wytycznych postępowania w przypadku, przekazywania dokumentu do załatwienia innym osobom niż Naczelnik czy Sekretarz ZHP. Dalej opisywano sposób realizacji spraw w odniesieniu do podziału z punktu trzeciego regulaminu. Kolejna pozycja omawiała ekspedycję korespondencji, z równoczesnym wpisem do książki ekspedycyjnej. Następnie odnoszono się do procesu rejestracji załatwionych aktów. Ostatnim etapem obiegu korespondencji było przekazanie do archiwum, które realizowane było przez Naczelnika (wpisywał oznaczanie ad acta). Ujęto w tym regulaminie także zasady postępowania w przypadku wznowienia sprawy. Poza tym znajdował się także punkt odnoszący do czynności związanych z posyłkami pieniężnymi oraz tajemnicą obowiązującą pracowników Biura Naczelnictwa. W uzupełnieniu regulaminu odnajdujemy informację o podziale archiwum na trzy oddziały spraw osobistych (rozumiane jako informacje dotyczące zachowania czy pracy członków). Wymieniane były oddziały: 1. spraw osobistych instruktorów, 2. spraw osobistych dowódców kierowników drużyn, gniazd oraz wyższych harcmistrzów, 3. spraw osobistych innych członków organizacji. Omówienie manipulacji z aktami kończyło regulamin, w którym znalazły się zasady systematyzowania³.

administracji publicznej w teorii i praktyce, Warszawa 1934, s. 22, S. Stosyk, *Racjonalna organizacja biurowości* [w:] *Gazeta Administracji i Policji Państwowej* NN 6, 7 i 8 z 1930 r., S. Tomaszewicz, *Zarys zasad naukowej organizacji pracy oraz ich zastosowanie w biurowości. System bezdziennikowy*, Warszawa 1930,

³ Regulamin wewnętrzny Biura Naczelnictwa Harcerskiego z 1919 r., AAN, AZHP, Naczelnictwo – Sekretariat Generalny (Instrukcje biurowe i regulamin wewnętrzny NZHP i GKM, wykazy akt przejętych przez Archiwum) 1921–1923, 1933, sygn. 562, s. 8–12.

W kolejnym roku wprowadzono w życie nowe przepisy pn. Wskazówki dla Biura Naczelnictwa ZHP. Ich układ wewnętrzny składał się z kilku rozdziałów. W pierwszym z nich „Uwagi ogólne” wyjaśniono czym, zajmowało się Biuro N. ZHP, w jaki sposób powstawały sprawy oraz jak definiowano pojęcie korespondencji⁴. W punkcie dotyczącym „przyjęcia i przydziału korespondencji” jako novum pojawił się zapis dotyczący oznaczeń kancelaryjnych, który pozwalał zrozumieć jak praktycznie, postępowano z dokumentami na początku lat 20. XX w.⁵ Podkreślano, że prowadzenie dziennika odbiegało od przyjętych w tamtym okresie zwyczajów. Wskazywano to wprost w niniejszej instrukcji⁶. Następnie omawiano sposób załatwienia korespondencji oraz wykonywania kopii podczas przepisywania na maszynie. Na sam koniec opisywano czynności związane z podpisaniem, ekspedycją oraz przekazaniem dokumentów do archiwum. Wspomnieć należy także o zapisie dotyczącym ostatecznego załatwienia sprawy⁷. W omawianych wskazówkach znajdowała się również procedura postępowania w przypadku jej wznowienia oraz pojawiła się kwestia stosowanych wówczas oznaczeń kancelaryjnych⁸. Kolejny wprowadzony przepis był efektem trwających walk o granice Rzeczypospolitej oraz wojną polsko-bolszewicką. W tym zakresie podjęto działania, których celem było zabezpieczanie harcerskich dokumentów. Tym samym w sierpniu 1920 r. podjęto decyzję o wprowadzeniu w życie instrukcji dotyczącej postępowania z archiwami harcerskimi⁹. Zgodnie z jej zapisami w momencie pojawiania się nieprzyjaciela należało „1. przeprowadzić ewakuację archiwów organizacji wywożąc przede wszystkim dokumenty kompromitujące wobec nieprzyjaciela oraz przedstawiające dużą wartość dla organizacji (np. spisy nazwisk, adresy, księgi protokołów i posiedzeń, księgi rozkazów, ważniejsze teczki sekretarjatu, legitymacje, krzyże, sztandary i.t.p.) 2. mniej ważną część archiwów i mienia harcerskiego ukryć lub spalić (...)”¹⁰. W 1923 r. wprowadzono dodatkową instrukcję tj. w sprawie

⁴ Wskazówki dla Biura Naczelnictwa ZHP z 27 września 1920 r., AAN, AZHP, op. cit., sygn. 562, s. 3.

⁵ Przydział zaznaczano czerwonym ołówkiem /atramentem/ w prawym rogu u góry listu cyfrą rzymską sekcji Naczelnictwa i nazwiskiem członka Naczelnictwa /lub upoważnionego zastępy/, do którego kompetencji dana sprawa należy, Ibidem.

⁶ Zwyczajnie w biurach prowadziło się Dziennik zupełnie oddzielnie od archiwum – u nas te dwie rzeczy były połączone ze względu na oszczędność sił biurowych, Ibidem.

⁷ Jeżeli sprawa jest zupełnie załatwiona i akt nie czeka na odpowiedź, przekreślało się rubrykę odpowiedzi czerwonym ołówkiem, Ibidem, s. 4.

⁸ Przy posyłaniu ad acta spraw, w których oczekiwało się odpowiedzi – rubryki nie przekreślało się, a co tydzień w sobotę sekretarka przeglądała dziennik i akta, na które powinna być odpowiedź, wznawiając ją celem przypomnienia, Ibidem.

⁹ Instrukcja o zachowaniu się organizacji harcerskiej terenach zajętych przez nieprzyjaciela stanowiąca treść Rozkazu NZHP L. 38 z dnia 31 sierpnia 1920 r. [w:] AAN, AZHP, op. cit., sygn. 357, s. 196.

¹⁰ Ibidem.

korrespondencji prowadzonej przez Naczelnictwo¹¹. Dopelnieniem stosowanych wówczas przepisów był spis wykazu teczek dla Biura Naczelnictwa (fot. 20), poszczególnych Głównych Kwater, jak i innych działów wewnątrzorganizacyjnych. Cyfra rzymska oznaczała komórkę organizacyjną, natomiast cyfra arabska symbolizowała konkretną teczkę¹². W Głównych Kwaterach dodatkowo dochodził symbol literowy¹³.

Wykaz teczek Biura N. Z. H. P.
I. Sekretariat Generalny

1 Zjazd walny	18 Reprezentacja wobec rozruchów politycznych w Polsce
2 Naczelna Rada Harc.	19 Szkoła Harcerska
3 Naczelniczo-Licencyjne Półk.	20 Zjazdy
4 Nawiązanie do spu. Harc. Półk.	21 Rozkazy i instrukcje
5 Zawiadzenia i upoważnienia	22 Odznaki honorowe
6 Oddział Warszawski	23 Muzeum
7 " Wileński	24 Armia Harcerska
8 " Krakowski	25 Kom. Rewizyjna
9 " Lwowski	26 Biblioteka
10 " Łódzki	27 Oddział Górnoszląski
11 " Lubelski	28 Oddział Kielecki
12 " Poznański	29 Zarząd Okręgowy
13 " Sosnowicki	30 " Piotrkowski
14 " Włocławski	31 Oddział Łódzki
15 Kłosa (Główna korespond.)	32 Oddz. Toruński
16 Lłoty	33 Oddz. Radomski
	34 Zjazd Harcerski

Biuro w Warszawie, ul. ...

Fot. 20. Wykaz teczek Biura Naczelnictwa ZHP, źródło: AAN, AZHP, op. cit., sygn. 562, s. 30.

W 1933 r. przedstawiono do zatwierdzenia nowy regulamin Biura Naczelnictwa ZHP, który odnosił się wyłącznie do podstawowego elementu obiegu korespondencji oraz prowadzonych dzienników kancelaryjnych¹⁴. Na krótko przed, celem usprawnienia

¹¹ Wewnętrzny list okólny L. 3 z dnia 28 grudnia 1923 r., Instrukcja w sprawie korespondencji prowadzonej przez Naczelnictwo, Ibidem, s. 6 i 7.

¹² Wykaz teczek składał się z IX grup: I – Sekretariat Generalny, II – Główna Kwatera Żeńska, III – Główna Kwatera Męska, IV – Dział Skarbowy, V – Koła Starszych Harcerzy, VI – Koła Przyjaciół Harcerstwa, VII – Dział Gospodarczy, VIII – Zagraniczny, IX – Wydawniczy, Ibidem, s. 30–35.

¹³ Wykaz teczek Głównej Kwatery Męskiej, gdzie W – wykazy (1. Formularze obowiązujące, 2. Szereg książek), O – osobowy (1. Wnioski nominacyjne, 2. Korespondencja ogólna), W. F. – wychowanie fizyczne, O. D. – odznaki i druki organizacyjne, W. – wojskowy (1. Ogólna, 2. Górny Śląsk), O. L. – obozy letnie (1. kursy, 2. Kolonie), P. – prasowy, Pr. – programowy, T. – techniczny, Ibidem, s. 33.

¹⁴ W pkt. 6 zapisano, że korespondencję adresowaną do Naczelnictwa otrzymywał Dyrektor Biura, natomiast korespondencję adresowaną do Głównych Kwater – ich sekretariaty. W pkt. 7 podawano informację, że każdy dział Biura Naczelnictwa prowadzi oddzielny dziennik korespondencji i księgi buchalteryjne. Projekt Tymczasowego Regulaminu Biura Naczelnictwa, będący załącznikiem do pisma

biurowości opracowano i wprowadzono w życie podział rzeczowy akt GK, który miał ułatwić pracę Sekretarjatowi oraz przyczynić się do powstania archiwum GK Harcerzy¹⁵. Zważywszy na obszerną ilość materiałów archiwalnych sprzed 1939 r.¹⁶, przedstawienie całościowego przebiegu ewolucji normatywów kancelaryjno-archiwalnych wymaga głębszej analizy i powinno stanowić przedmiot oddzielnych badań.

Czas okupacji hitlerowskiej to moment, kiedy harcerstwo tworzyło i kolportowało wszelkie dokumenty, będąc w podziemiu, często nielegalnie i w pośpiechu. Niekiedy odbywało się to z narażeniem życia samych harcerek i harcerzy. W związku z tym literalne stosowanie zapisów z dotychczasowych przepisów kancelaryjno-archiwalnych, a tym bardziej tworzenie nowych zostało całkowicie pominięte. Wraz z zakończeniem II wojny światowej rozpoczęto odbudowę struktur organizacji, w tym także kancelarii i archiwum. Do 1956 r. jedyne uchwalone wówczas przepisy odnoszące się do spraw kancelaryjno-archiwalnych związane były z działaniem drużyn¹⁷ (fot. 21). W przypadku innych jednostek organizacyjnych ZHP, w tym Głównych Kwater i Naczelnictwa należy sądzić, że obowiązywały wytyczne z okresu przedwojennego.

z dnia 24 czerwca 1933 r., AAN, AZHP, Przewodniczący ZHP. Rozkazu i okólniki Naczelnictwa i Głównych Kwater (oraz korespondencja) 1933, sygn. 338, s. 103–105.

¹⁵ Zob. Projekt podziału rzeczowego akt Głównej Kwatery Harcerzy składał się z następujących haseł klasyfikacyjnych: sprawy Naczelnika, sprawy Sekretarjatu, sprawy skarbowe, sprawy organizacyjne, sprawy programowe, sprawy osobowe, sprawy obozowe, sprawy kształcenia starszyny, sprawy starszego harcerstwa, sprawy zachowe, sprawy żeglarskie, sprawy wychowania fizycznego, sprawy przysposobienia wojskowego, sprawy prasy, propagandy i pracy społecznej, sprawy drużyn polskich zagranicą, sprawy komisarza zagranicznego, sprawy drużyn wiejskich i pozaszkolnych, sprawy mniejszości, sprawy komisji oraz sprawy komendy wyprawy do Gödölo, (brak daty na dokumencie – cezura na teczce wskazuje lata 1932–1935), AAN, AZHP, Główna Kwatera Harcerzy. Wydział Programowy (Ustawa, regulaminy, program, projekt rzeczowego podziału akt G. K. H. 1932–1935), sygn. 1908, s. 22–26 oraz AAN, AZHP, op. cit., sygn. 382, s. 17.

¹⁶ Zespół Archiwum Związku Harcerstwa Polskiego z lat 1913–1939, znajdujący się w AAN zawiera 2706 jednostek archiwalnych, źródło: <https://www.szukajwarchiwach.gov.pl/en/zespol/-/zespol/49082>, dostęp 30.06.2022 r.

¹⁷ Przepisy zawierały informację o prowadzonych ksiązkach w drużynie: ewidencyjnej oraz dziennika podawczego. Ponadto umieszczono tam wzór pisma wychodzącego i pieczęci drużyny, zob. Instrukcja L.7/45 o prowadzeniu sekretariatu drużyny, załącznik L. 8 do rozkazu Naczelniczki Harcerek L. 1 z dnia 8 maja 1945 r. [w:] Naczelnictwo Związku Harcerstwa Polskiego, Wiadomości Urzędowe rok 18 (XVIII) nr 1, Warszawa, czerwiec 1945, s. 15; Instrukcja L.7/45 o prowadzeniu sekretariatu drużyny, załącznik L. 8 do rozkazu Naczelnika Harcerzy L. 6 z dnia 8 maja 1945 r., Ibidem, s. 25.

2) Dziennik podawczy t. zn. książkę pism wychodzących i wpływających w/g wzoru

l.p.	Pisma wychodzące					Pisma wpływające				
	do kogo	data	nr. pisma	treść pisma	uwagi	od kogo	data	nr.	treść pisma	uwagi
*										

Fot. 21. Wzór dziennika podawczego sekretariatu drużyny, źródło: Biblioteka Muzeum Harcerstwa, Instrukcja L. 7/45 stanowiąca załącznik nr 8 do rozkazu Naczelniczki Harcerek L. 1 z dnia 8 maja 1945 [w:] Naczelnictwo ZHP Wiadomości Urzędowe, rok 18 (XVIII), nr 1, Warszawa, czerwiec 1945, s. 15.

Wraz z powstaniem ZHP w 1956 r. władze harcerskie zobowiązane były dostosować swoje normatywy kancelaryjno-archiwalne do ówczesnych przepisów państwowych¹⁸. Uchwalono tym samym wiele instrukcji i regulaminów. Nie wydano natomiast żadnych regulacji w zakresie prowadzenia kancelarii, czy też archiwum. Zapisy dotyczące omawianej w podrozdziale problematyki poruszono poniekąd w instrukcji o organizacji

¹⁸ Wykaz podstawowych przepisów dotyczących organizacji pracy kancelaryjnej i archiwalnej w instytucjach państwowych i społecznych, które obowiązywały ZHP między 1956 r. a 1983 r. to: Dekret z dnia 29 marca 1951 r. o archiwach państwowych; Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 19 lutego 1957 r. w sprawie państwowego zasobu archiwalnego; Uchwała Rady Ministrów z dnia 30 marca 1962 r. w sprawie gospodarki makulaturą oraz zwiększenie wykorzystania tego surowca przez przemysł papierowy; Zarządzenie Prezesa Rady Ministrów (dalej: Zarządzenie PRM) z dnia 10 lipca 1961 r. w sprawie ewidencji i przechowywania materiałów z przeprowadzanych kontroli; Zarządzenie PRM z dnia 23 stycznia 1963 r. w sprawie udostępniania danych liczbowych, informacji statystycznych i innych materiałów służbowych; Zarządzenie PRM z dnia 4 marca 1963 r. w sprawie udostępniania prasie danych liczbowych, informacji statystycznych i innych materiałów służbowych; Zarządzenie Ministra Szkolnictwa Wyższego z dnia 9 kwietnia 1963 r. w sprawie podziału materiałów archiwalnych na kategorie i ustalania terminów ich przechowywania; Zarządzenie Ministra Finansów z dnia 2 stycznia 1961 r. w sprawie przepisów o rachunkowości budżetowej; Zarządzenie MF z dnia 26 września 1961 r. w sprawie przechowywania przez jednostki gospodarki uspołecznionej dokumentacji dotyczącej powszechnej inwentaryzacji oraz przeceny środków trwałych; Zarządzenie MF z dnia 8 grudnia 1967 r., w sprawie rachunkowości jednostek gospodarki uspołecznionej; Zarządzenie Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych (dalej: Zarządzenie NDAP) z dnia 13 sierpnia 1958 r. w sprawie zasad przekazywania materiałów archiwalnych do archiwów państwowych; Zarządzenie NDAP z dnia 11 sierpnia 1959 r. w sprawie akt kategorii C; Zarządzenie NDAP z dnia 3 czerwca 1960 r. w sprawie zasad przekazywania do archiwów państwowych materiałów foto i fotograficznych; Zarządzenie NDAP z dnia 17 maja 1962 r. w sprawie oceny akt wydawnictw gazet i czasopism; Zarządzenie NDAP z dnia 29 lipca 1963 r. w sprawie rozmieszczenia między archiwa państwowe materiałów archiwalnych państwowego zasobu archiwalnego, które powstały i powstają po dniu 22 lipca 1944 r., Biblioteka MH, Instrukcja w sprawie (...), nr 5833, s. 12.

hufca¹⁹ i chorągwi²⁰, o czym szerzej napisałem w podrozdziale dotyczącym funkcjonowania kancelarii chorągwi.

Dopiero zarządzenie wewnętrzne nr 1 „Organizacja pracy w Głównej Kwaterze Harcerstwa” z dnia 10 grudnia 1958 r., które opisano w dwóch częściach tj. obieg dokumentów oraz obieg dokumentów finansowych, przedstawiało sposób postępowania z dokumentacją. Na samym początku znajdowała się informacja o dekretowaniu korespondencji przychodzącej, jak i wychodzącej wraz ze wskazaniem znaku osoby/komórki²¹. Dekretowanie pism wychodzących rozumiano zapewne jako przypisanie konkretnym osobom dokumentu do podpisu, gdyż czynność dekretacji sama w sobie odbywała się wyłącznie na etapie rozdziału korespondencji. Niestety nie ma informacji na temat miejsca wykonywania tej czynności kancelaryjnej. Wiadomo tylko, że Biuro GKH rozdzielało korespondencję zgodnie z zapisaną dekretacją. Zarządzenie obligowało jednostki do wprowadzania pism w wewnętrzną ewidencję, a także przechowywanie jej u siebie. Ponadto każdy dokument powinien być opatrzony adnotacją o sposobie załatwienia sprawy. Wszystkie odpowiedzi sporządzano w 2 kopiach (jedna pozostawała w komórce, druga w Kancelarii GKH). Jego wysyłka odbywała się za pośrednictwem Kancelarii GKH. Obieg dokumentów finansowych omawiał sposób postępowania z delegacjami służbowymi, rachunkami oraz ich fizyczną likwidacją²².

¹⁹ W pkt. 5 Administracja komendy hufca ujęto wykaz dokumentacji pracy hufca: m.in. dziennik korespondencji, teczki pism przychodzących i odpisów pism wychodzących założone według potrzeb. W pkt. 5.4. znajdowała się informacja, że hufcowy odpowiedzialny był za treść korespondencji wychodzącej i to on podpisywał każde pismo z prawej strony po podpisaniu go z lewej strony przez odpowiedzialnego za dany odcinek instruktora komendy. Natomiast w pkt. 5.5 pojawił się zapis mówiący o tym, że wszystkie pisma wychodzące powinny zawierać nr kolejny dziennika korespondencyjnego, Biblioteka MH, O3-II/57 Instrukcja o organizacji hufca harcerstwa, będąca załącznikiem do rozkazu L. 4/57 z dnia 5 lutego 1957 r. [w:] Wiadomości Urzędowe ZHP, rok I, nr 2–3, czerwiec 1957, s. 11.

²⁰ Podobnie jak w przypadku hufca, w pkt. 5. wymieniano dokumentację, ale obowiązująca oczywiście w chorągwi. Dodatkowo znajdowała się tu teczka na korespondencję z hufcami. Punkt 5.4. i 5.5. był tożsamy z zapisami dotyczącymi hufca, Biblioteka MH, O4-II/57 Instrukcja o organizacji chorągwi harcerstwa, będąca załącznikiem do rozkazu L. 4/57 z dnia 5 lutego 1957 r. [w:] Wiadomości Urzędowe ZHP, rok I, nr 2–3, czerwiec 1957, s. 11.

²¹ Rozdzielnik dekretowanej korespondencji przedstawiał się następująco: 1. Naczelnik Harcerstwa (S), 2. Z-ca Naczelnika (ZP) – korespondencja pionu programowego, 3. Z-ca Naczelnika (ZO) – korespondencja pionu organizacyjnego, 4. Wydział Ogólny (O), 5. Wydział ewidencji instruktorów i zatrudnienia (E), 6. Wydział Propagandy (P), 7. Wydział Zagraniczny (Zg), 8. Wydział Finansowo-Gospodarczy (FG), 9. Sekretariat GKH (G). Wszystkie osoby/komórki otrzymywały korespondencje wybraną, poza Z-cami Naczelnika, Zarządzenie wewnętrzne nr 1/58 Organizacja pracy w Głównej Kwaterze Harcerstwa, MH, Główna Kwatera Harcerska, protokoły z posiedzeń, sygn. C I 3 32, s. nlb.

²² Ibidem, s. nlb.

W połowie 1959 r. stworzono projekt nowelizacji tych przepisów²³. Podobnie jak we wcześniejszym zarządzeniu sprawom kancelaryjnym poświęcono dwa punkty: obieg korespondencji oraz obieg dokumentów finansowych. Początek obiegu dokumentu w ZHP rozpoczynał się od wpływu pisma i rejestracji w Kancelarii GKH. Rozdział na poszczególne komórki organizacyjne odbywał się w Wydziale Ogólnym. W przypadku adresowania korespondencji na Naczelnika lub jednego z jego zastępców kierowano ją do nich bezpośrednio²⁴. Wskazywano godziny odbioru, jak i wysyłki korespondencji z komórek organizacyjnych²⁵. Sposób załatwienia sprawy, przygotowania pisma, wysyłki oraz postępowania z dokumentem finansowym pozostał niezmienny. Dodatkowo w instrukcji pojawił się zapis o wskazywaniu osoby upoważnionej do składania podpisów²⁶. Zarówno w zarządzeniu z 1958 r., jak i z 1959 r. nie uwzględniono kwestii przekazywania akt do archiwum²⁷. Nie udało się niestety ustalić, czy zarządzenie wewnętrzne z 1959 r. weszło kiedykolwiek w życie.

Inny punkt widzenia nt. pracy kancelarii przedstawiała wizytorka z ramienia Archiwum Akt Nowych. W swoim protokole zawarła następujące informacje „Akta prowadzi się systemem dziennikowym opartym na podwójnym dzienniku podawczym (w Kancelarii Ogólnej i w sekretariatach Działów). Korespondencję układa się w segregatorach wg liczby dziennika. Protokoły z Prezydium i posiedzeń plenarnych gromadzi Biuro Naczelnika. GK ZHP nie posiada instrukcji o prowadzeniu archiwum zakładowego”²⁸.

Wśród zachowanych dokumentów znajdował się także wykaz teczek prowadzonych w Wydziale Ogólnym. Dzieliły się one na 1. Segregatory chorągwi²⁹, 2. Teczki działów

²³ Zarządzenie wewnętrzne nr 1/59 Organizacja pracy w Głównej Kwaterze Harcerstwa, MH, Główna Kwatera Harcerska, protokoły z posiedzeń, sygn. C I 17, s. nlb.

²⁴ Ibidem, s. nlb.

²⁵ Korespondencja odbierana była z Kancelarii GKH przez komórki organizacyjne w godz. 12.00–14.00. Pisma do wysłania Kancelaria przyjmowała do godz. 15.00. W przypadku korespondencji do załatwienia gońcem na miasto należało zgłaszać się do godz. 11.00, Ibidem, s. nlb.

²⁶ Pisma wychodzące były podpisywane przez kierownika komórki organizacyjnej i właściwego Z-cy Naczelnika. W przypadku pism dotyczących zamówień lub zobowiązań finansowych podpisywane były przez kierownika komórki oraz kierownika Wydziału Finansowo-Administracyjnego GKH lub kierownika Działu Finansowo-Gospodarczego, Ibidem, s. nlb.

²⁷ Ibidem, s. nlb.

²⁸ Protokół wizytacji składnicy akt z dnia 27 maja 1963 r. AAN, Archiwum Zakładowe (...), s. 43.

²⁹ Segregatory Chorągwi podzielone były na: 1. Protokoły z posiedzeń, 2. Rozkazy, 3. Inne instrukcje, zarządzenia i komunikaty, 4. Plany pracy i sprawozdania z planów, 5. Informacje miesięczne i specjalne, 6. Sprawozdania z wizytacji i zalecenie powizytacyjne, 7. Terminarze odpraw i konferencji w Komendzie Chorągwi, 8. Różne, Zarządzenie wewnętrzne nr 1/58 (...), Ibidem, s. nlb.

lub innych komórek na prawach działu³⁰, 3. Segregator Wiadomości Urzędowych, 4. Segregator rozkazów GKH i innych instrukcji, komunikatów, 5. Segregator Dziennik Ustaw, 6. Segregator Monitor Polski, 7. Segregator Dziennik Urzędowy Ministerstwa Oświaty, 8. Segregator materiałów programowych i organizacyjnych wydanych przez GKH, 9. Ewidencję wyjazdów służbowych, 10. Ewidencję przyjazdów instruktorów z terenu, 11. Terminarz odpraw GKH, 12. Ewidencję pieczętek służbowych w GKH. Prowadzono także dziennik korespondencji tajnej i poufnej oraz przechowywano wytworzone z taką klauzulą dokumenty³¹. Kancelaria Głównej Kwatery również przechowywała dokumentację, a mianowicie kopie wszystkich pism wychodzących wg. następującego podziału: 1. Komendy Chorągwi, 2. Ośrodki harcerskie, 3. KC PZPR, Zakład Ubezpieczeń Społecznych, Zarząd Nieruchomości Wojewódzkich, Związek Patriotów Polskich, 4. Inne instytucje i organizacje społeczne, 5. Ministerstwo Oświaty, 6. Inne urzędy państwowe, 7. Instytucje gospodarcze, 8. Korespondencja zagraniczna, 9. Różne³².

Pod koniec 1964 r. rozpoczęto prace nad kolejnymi zmianami związanymi z obiegiem korespondencji w GKH (tabela nr 16). Ostatecznie zarządzenie o pracy wewnętrznej GK ZHP zostało zatwierdzone w dniu 18 listopada 1964 r. z mocą obowiązującą od dnia 22 listopada 1964 r.³³

Obieg korespondencji i tryb załatwienia z października 1964 r.	Zmieniony / nowy zapis	Obieg korespondencji i tryb załatwienia z listopada 1964 r.
Korespondencję w Głównej Kwaterze Harcerstwa dzielimy na: a) korespondencję Naczelnika ZHP b) korespondencję tajną c) korespondencję ogólną	zmieniony	Korespondencję w Głównej Kwaterze Harcerstwa dzielimy na: a) korespondencję ogólną b) korespondencję Członków GK ZHP c) korespondencję tajną
Po dokonaniu rozdziału pism przez Dział Organizacyjny GKH kancelaria ogólna segreguje dla poszczególnych Komórek GKH z jednoczesnym rejestrowaniem pism w dzienniku podawczym Kancelarii Ogólnej / dla pism	zmieniony	Po dokonaniu rozdziału pism przez Dział Organizacyjny Kancelaria Ogólna segreguje je na poszczególne komórki organizacyjne z jednoczesnym rejestrowaniem w dzienniku podawczym Kancelarii Ogólnej / dla pism

³⁰ Teczki działów (...) podzielone były na: 1. Struktura działu i podział czynności, 2. Plany pracy i sprawozdania, 3. Informatory organizacyjne Działu dla Chorągwi i Hufców, 4. Kopie protokołów akt Działu zdanych do archiwum GKH, Zarządzenie wewnętrzne nr 1/58 (...), Ibidem, s. nlb.

³¹ Zarządzenie wewnętrzne nr 1/58 (...), s. nlb.

³² Wykaz teczek prowadzonych w Kancelarii GKH, Zarządzenie wewnętrzne nr 1/58 (...), Ibidem, s. nlb.

³³ Zarządzenie o pracy wewnętrznej GK ZHP z 18 listopada 1964 r., MH, Główna Kwatera ZHP, Protokoły posiedzeń GK, sygn. C I 3 53, s. nlb.

terminowych Kancelaria prowadzi dodatkowy rejestr spraw terminowych/		terminowych kancelaria prowadzi dodatkową ewidencję wg terminów/
Komórki GKH odbierają pisma za pokwitowaniem w rejestrze Kancelarii Ogólnej GKH.	zmieniony	Komórki organizacyjne GK ZHP odbierają pisma za pokwitowaniem w rejestrze Kancelarii Ogólnej.
Za załatwienie sprawy odpowiedzialny jest kierownik komórki GKH do której pismo zostało przekazane do załatwienia	zmieniony	Za załatwienie sprawy odpowiedzialny jest kierownik komórki organizacyjnej do której pismo zostało przekazane do załatwienia
Przy odpowiedzi na pismo należy powoływać się na jego numer przychodzący - dziennika Kancelarii Ogólnej	zmieniony	Przy odpowiedzi na pisma należy powoływać się na jego numer przychodzący / dziennika Kancelarii Ogólnej / Działy posiadające sekretariaty przy odpowiedzi posługują się podwójnym numerem pisma przychodzącego / numer Kancelarii Ogólnej, przez numer sekretariatu /
Korespondencja kierowana do określonych Komórek GKH jest po jej załatwieniu przechowywana w danej Komórcie.	zmieniony	Korespondencja kierowana do określonych komórek GK ZHP po jej załatwieniu jest przechowywana w danej komórce.
Pisma wychodzące podpisywane są przez Kierownika Działu lub Samodzielnej Komórki, która korespondencję wysyła oraz przez Zastępcę Naczelnika, któremu podlega. Kopie tych pism winny być pozostawione w Kancelarii Ogólnej.	zmieniony	Pisma wychodzące do władz centralnych i pisma dyrektywne dla komend chorągwi są podpisywane przez Kierownika Działu lub samodzielnej komórki, która korespondencję wysyła oraz przez Z-cę Naczelnika, któremu podlega. Pisma dotyczące zobowiązań finansowych muszą być podpisywane przez Głównego księgowego lub osobę przez niego upoważniona. Podpisywanie pozostałych pism pozostawia się do decyzji Z - cy Naczelnika, któremu podlega komórka wysyłająca pisma.
Korespondencja, która winna być dostarczona przez gońca w danym dniu należy złożyć w Kancelarii Ogólnej do godziny 11 - tej a korespondencję, która ma być wysłana przez pocztę w danym dniu do godziny 13 - tej. Korespondencja dostarczona po tych terminach będzie wysłana lub doręczona w dniu następnym	zmieniony	Korespondencja, która ma być dostarczona przez gońca w danym dniu, należy złożyć w Kancelarii Ogólnej do godz. 11.00, a korespondencję, która ma być wysłana przez pocztę w danym dniu - do godz. 13.00. Korespondencja dostarczona po tych terminach będzie doręczana lub wysyłana w dniu następnym.
Wysyłki większej ilości pism winny być sygnalizowane na dwa, trzy dni przed ich ekspedycją w Kancelarii Ogólnej, która zobowiązana jest do załatwienia pomocy przy ekspedycji za strony Wydziału Administracyjnego GKH.	zmieniony	Wysyłka większej ilości pism winna być sygnalizowana na dwa dni przed jej ekspedycją w Kancelarii Ogólnej. Wydział Administracyjny GK ZHP obowiązany jest do udzielenia pomocy przy ekspedycji tych pism na wniosek Kancelarii Ogólnej.

Korespondencja wewnętrzna GKH jest przekazywana do poszczególnych Komórek w trybie ustalonym dla pism przychodzących z zewnątrz.	zmieniony	Korespondencja wewnętrzna GK ZHP jest przekazywana do poszczególnych komórek organizacyjnych w trybie ustalonym dla pism przychodzących z zewnątrz
Komórki GKH pisma i dokumenty przechowują w ciągu roku, a następnie przekazują je do archiwum GKH.	zmieniony	Komórki organizacyjne GK ZHP przechowują pisma i dokumenty w ciągu roku, a następnie w formie uporządkowanej przekazują je do Archiwum GK ZHP. Korespondencja Działu Finansowo - Gospodarczego winna być w Dziale przechowywana w ciągu 2 - ch lat. Dokumenty księgowe - zgodnie z obowiązującą instrukcją w tym zakresie.
	nowy zapis	Działy posiadające sekretariaty / Centralna Rozgłośnia Harcerska, Dział Finansowo - Gospodarczy i Ośrodek Badań / prowadzi dodatkowy rejestr pism w swoim dzienniku podawczym.
	nowy zapis	Kopie pism wysyłanych przechowuje Kancelaria Ogólna lub sekretariaty działów i członków GK ZHP.

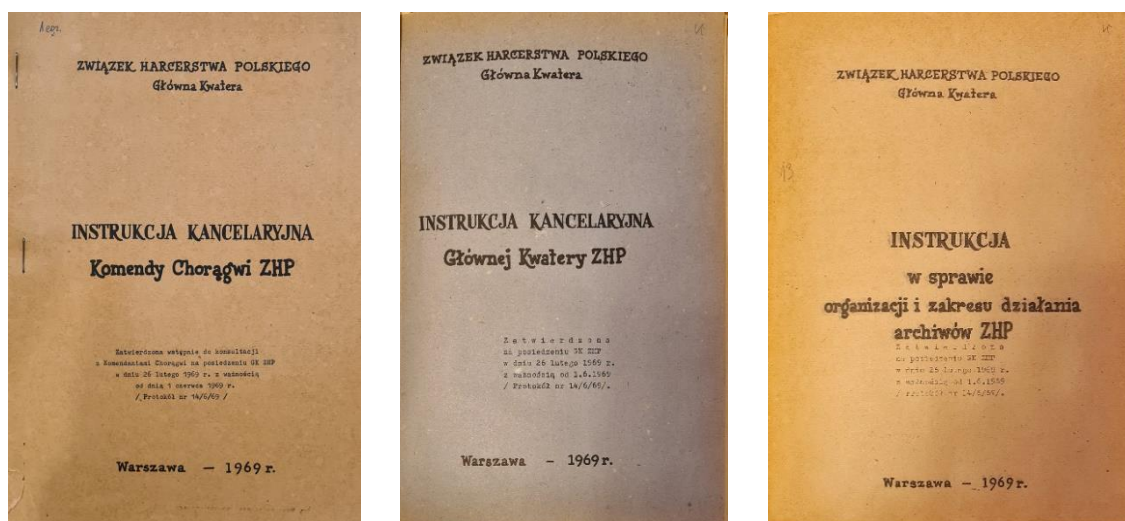
Tabela 16. Zmiany w przepisach kancelaryjnych GK ZHP z 1964 r. – tabela porównawcza, źródło: Regulamin wewnętrzny Głównej Kwatery Harcerstwa z października 1964 r.; Zarządzenie o pracy wewnętrznej GK ZHP z 18 listopada 1964 r., MH, Główna Kwatera ZHP, Protokoły posiedzeń GK, sygn. C I 3 53, s. nlb.

W czerwcu 1967 r. dodano jeden zapis do omawianego wyżej zarządzenia³⁴. W tym samym roku GK ZHP wydała także instrukcję w sprawie przechowywania dowodów finansowych, ksiąg rachunkowych, spisów inwentaryzacyjnych oraz sprawozdań finansowych w ZHP. Zawierała ona m.in. podział dokumentów finansowych na kategorie archiwalne, a także wytyczne dot. sposobu postępowania z aktami (m.in. opis teczki)³⁵. Rok później podjęto prace nad stworzeniem przepisów kancelaryjno-archiwalnych,

³⁴ Aktualny zapis brzmiał: Po dokonaniu rozdziału pism przez Dział Organizacyjny, Kancelaria Ogólna segregowała je na poszczególne komórki organizacyjne z jednoczesnym rejestrowaniem w dzienniku podawczym Kancelarii Ogólnej /dla pism terminowych kancelaria prowadzi dodatkową ewidencję wg terminów/ (zapis dodany) – Pisma doręczone z terenu bezpośrednio poszczególnym działom /komórkom/ lub przywożone przez pracowników GK muszą być rejestrowane w dzienniku podawczym Kancelarii Ogólnej, Zarządzenie o pracy wewnętrznej w Głównej Kwaterze ZHP stanowiący załącznik do protokołu nr 102/15/67 z posiedzenia GK ZHP odbytego w dniu 10 czerwca 1967 r., MH, Główna Kwatera ZHP, protokoły posiedzeń GK, sygn. C I 3 78, s. nlb.

³⁵ Weszła w życie z dniem 1 maja 1967 r. Została opracowana na podstawie następujących przepisów: 1. Zarządzenie nr 137 Prezesa Rady Ministrów z dnia 10.07.1961 r. w sprawie ewidencji i przechowywania materiałów z przeprowadzonych kontroli /M.P. nr 55, poz. 243 z 1961 r./ oraz 2. Zarządzenie Ministra Finansów z dnia 4.12.1959 r. w sprawie podstawowych zasad prowadzenia księgowości, inwentaryzacji, sporządzania sprawozdań finansowych oraz przechowywania dowodów księgowych przez jednostki gospodarki społecznej /M.P. nr 102 z 28.12.1959 r., poz. 546, Dział V/, Archiwum Komendy Chorągwi Kujawsko-Pomorskiej ZHP, Akta dotyczące archiwum chorągwanego, brak sygnatury, s. nlb.

w zgodzie z zaleceniami pracowników AAN. Wskazania do wprowadzenia zmian były następstwem przeprowadzanych wizytacji w archiwum GK ZHP w latach 1963–1968³⁶. Pracownica nadzoru kontrolująca wówczas archiwum GK ZHP zalecała, aby opracować instrukcję kancelaryjną, wykaz akt oraz instrukcję o prowadzeniu archiwum zakładowego, zgodnie z zapisami Zarządzenia Ministra Szkolnictwa Wyższego z 1963 r.³⁷ Przy ich opracowaniu korzystano także z kilku podręczników o tematyce archiwalnej³⁸.

Fot. 22. Okładki normatywów kancelaryjno-archiwalnych z 1969 r., źródło: MH, Instrukcja kancelaryjna i archiwalna ZHP 1969 i nowelizacje, sygn. IC/arch/2, s. nlb.

Efektom tych działań było uchwalenie, z początkiem 1969 r. przepisów, które stanowiły przełom w obszarze kancelaryjno-archiwalnym³⁹ (fot. 22). Instrukcja archiwalna obejmowała takie elementy jak: zadania archiwów harcerskich i charakterystykę jej kierownika. Następnie omówiono w niej podział materiałów archiwalnych na kategorie i proces przejmowania akt przez archiwa harcerskie. Kolejna

³⁶ R. Openkowski, *Lustracje Archiwum Akt Nowych (...)*, s. 45–54.

³⁷ M. P. 1963 nr 37 poz. 184, Zarządzenie Ministra Szkolnictwa Wyższego z dnia 9 kwietnia 1963 r. w sprawie podziału materiałów archiwalnych na kategorie i ustalenia terminów ich przechowywania.

³⁸ Wykorzystano następujące opracowania: Krzysztof Radczuk, *Dokumentacja w zakładzie pracy. Przepisy kancelaryjne i archiwalne*, Warszawa 1956; Roman Szczepaniak, *Archiwum zakładowe*, Warszawa 1967, [w:] MH, Instrukcja kancelaryjna i archiwalna ZHP 1969 i nowelizacje, sygn. IC/arch/2, s. 12.

³⁹ Na posiedzeniu GK ZHP w dniu 26 lutego 1969 r. uchwalono trzy instrukcje, których wchodziły w życie od dnia 1 czerwca 1969 r., tj. Instrukcję w sprawie organizacji i zakresu działania archiwów ZHP; Instrukcję kancelaryjną Głównej Kwatery ZHP; Instrukcję kancelaryjną Komendy Chorągwi ZHP, MH, Instrukcja kancelaryjna i archiwalna (...), s. nlb.

część instrukcji dotyczyła kwestii przechowywania i ewidencji akt w archiwach harcerskich. Uwzględniono również zagadnienie korzystania z materiałów archiwalnych oraz ich wydzielanie. Ostatnimi poruszonymi sprawami było przekazywanie materiałów do archiwum państwowego czy na makulaturę, a także kontrola archiwów harcerskich⁴⁰.

W przypadku instrukcji kancelaryjnej GK ZHP, w pierwszej części „postanowienia ogólne” wyjaśniono przytoczone w instrukcji określenia takie jak: komórka organizacyjna, komórka macierzysta, kierownik czy referent. Ponadto omówiono budowę wykazu akt (fot. 23) oraz podział akt na kategorie archiwalne. Następnie opisano czynności związane z przyjmowaniem i rejestracją korespondencji wpływającej, załatwieniem sprawy, podpisywaniem korespondencji wychodzącej oraz przechowywaniem akt. W postanowieniach końcowych przedstawiono zagadnienie przekazywania akt do archiwum oraz kontrolę pracy biurowej.

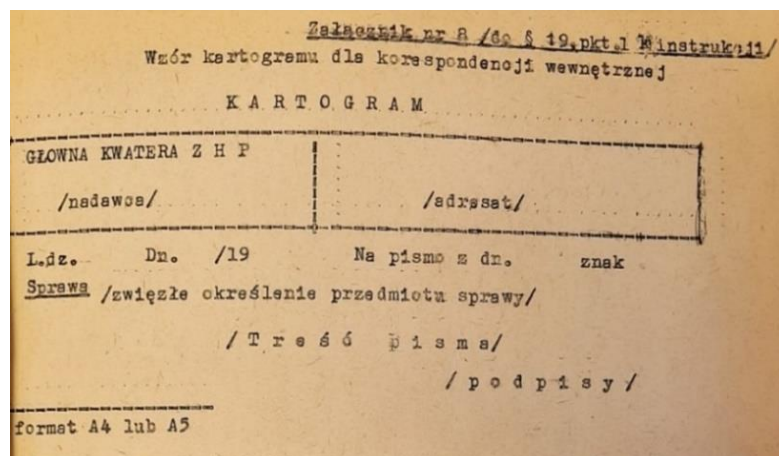
W Y K A Z A K T				
Z w i ą z k i H a r c e r s t w a P o l s k i e g o				
Symbole i hasła klasyfikacyjne	Kategoria archiwalna			U w a g i /rodzaje akt/
	w komórce macierzystej	w innych komórkach		
1	GK	KCh	4	5
0 ZARZĄDZENIE				
00 <u>Organy kolegialne</u>				
000 Zjazd ZHP	A	B5	Bc	Protokoły, materiały, wnioski, uchwały itp.
Konferencje Chorągwi	B5	A	Bc	

Fot. 23. Fragment wykazu akt ZHP z 1969 r., źródło: MH, Instrukcja kancelaryjna i archiwalna (...), s. nlb.

Niniejsza instrukcja zawierała sporą ilość załączników tj. wykaz akt, wzory: dziennika korespondencyjnego, potwierdzenia odbioru, pieczętki wpływu, zawiadomienia o przesłaniu pisma, karty zbiorczej, spisu spraw, kartogramu dla korespondencji wewnętrznej (fot. 24), ponaglenia, pieczętki „potwierdzenie wysłania”, rozmieszczenia napisów na okładce teczki akt oraz spisu zdawczo-odbiorczego⁴¹.

⁴⁰ Ibidem, s. nlb.

⁴¹ Instrukcja kancelaryjna GK ZHP z dnia 26 lutego 1969 r., Ibidem, s. nlb.

Fot. 24. Wzór kartogramu z 1969, źródło: MH, Instrukcja kancelaryjna i archiwalna (...), s. nlb.

W związku z wprowadzanymi zmianami strukturalnymi w 1972 r. wprowadzono w życie zasady rozdziału korespondencji przyjmowanej przez Kancelarię Główną GK ZHP. Zgodnie z jej zapisami całość wpływającej dokumentacji do Kancelarii przekazywano najpierw do wglądu kierownikowi Wydziału Organizacyjnemu lub jego zastępcy. Wpisywał on na pieczęcie wpływu oznaczenie komórki organizacyjnej lub osoby⁴², która miała zająć się załatwieniem korespondencji. Później wpisywano ją do dziennika korespondencyjnego, a następnie przekazywano właściwej osobie do realizacji.

W 1979 r. B. Cabała, uwzględniając wszelkie zmiany w strukturze GK ZHP, w tym w przepisach wewnętrznych, a także państwowych stworzyła projekt nowelizacji wykazu akt, będącego załącznikiem do instrukcji archiwalnej z 1969 r.⁴³ Już w marcu 1980 r. przedstawiono propozycję korekty instrukcji w sprawie organizacji i zakresu działania archiwów ZHP⁴⁴. Zmiany dotyczyły zapewne również instrukcji kancelaryjnej, gdyż w okresie między majem a sierpniem 1981 r. planowano zatwierdzić, powielić, rozesłać znowelizowane normatywy do wszystkich komend chorągwi⁴⁵. Ostateczne uchwalenie

⁴² Wykaz symboli i osób otrzymujących korespondencję do rozdziału: P – Wydział Prezydialny i Rad Przyjaciół Harcerstwa / Sekretariaty: Naczelnika – N, zastępców Naczelnika – NI, NM, NS i NSe oraz CKR. ME – Zespół Programowo-Metodyczny, PR – Zespół Propagandy i Współpracy z Zagranicą, OR – Zespół Organizacyjno-Kadrowy, BA – Zespół Badań i Prognoz, KF – Zespół Ekonomiczno-Finansowy, AK – Akcje i Sztaby, Pismo Kancelarii Ogólnej GK ZHP z dnia 7 lutego 1972 r. [w:] MH, Org. wewn. GK + luźne 1957–1972 + archiwum GK, brak sygnatury, s. nlb.

⁴³ Informacja o działalności Archiwum Głównej Kwatery Związku Harcerstwa Polskiego z dnia 8 stycznia 1979 r., MH, Sprawozdania, plany pracy archiwum GK, sygn. IC/arch/14, s. nlb.

⁴⁴ MH, Instrukcja kancelaryjna i archiwalna (...), s. nlb.

⁴⁵ Plan zadań archiwum GK ZHP w miesiącach: maj–sierpień 1981 r., MH, Sprawozdania, plany pracy (...), s. nlb.

i umieszczenie nowych przepisów w rozkazie miało miejsce w 1983 r.⁴⁶ Powstała wówczas jedna instrukcja kancelaryjna, zarówno dla GK ZHP, jak i komend chorągwi⁴⁷.

3.2. Kancelaria GK ZHP (praktyczne stosowanie normatywów kancelaryjno-archiwalnych)

Początek procesu aktotwórczego w „polskim skautingu” można datować na rok 1911⁴⁸. Jednocześnie należy zdawać sobie sprawę, że jego powstawanie nie nastąpiło od razu. Poprzedzało je wiele zdarzeń, stąd też tę datę należy traktować jako umowną. Trudne jest także wskazanie jednego miejsca narodzin wspomnianego procesu w „polskim skautingu”, ponieważ idea R. Baden-Powella rozpowszechniła się jednocześnie na terenach wszystkich zaborów. Szczegółowa charakterystyka powstającej wówczas dokumentacji wymaga z całą pewnością pogłębionych badań naukowych. W niniejszej pracy poruszyłem tylko kilka najważniejszych kwestii kancelaryjno-archiwalnych pochodzących z okresu do 1956 r., poświęcając przede wszystkim uwagę na lata 1956–1989.

Najstarszym oficjalnym organem skautowym na ziemiach polskich, sprawującym nadzór nad powoływanymi wówczas drużynami, była Naczelna Komenda Skautowa we Lwowie⁴⁹. W toku jej działalności powstawała spora ilość dokumentów z wewnętrznym znakiem kancelaryjnym. Zawierał on trzy elementy: nr pisma /Naczelnictwo/rok np. 97/N/11⁵⁰. W odniesieniu do innej organizacji harcerskiej tj. Polskiej Organizacji Skautowej korespondencja wychodząca w większości przypadków nie posiadała żadnych oznaczeń kancelaryjnych. Na niektórych dokumentach można odnaleźć ślad po pewnych

⁴⁶ W rozkazie L. 14/83 z dnia 1 grudnia 1983 r., zatwierdzono instrukcję kancelaryjną ZHP wraz z załącznikami tj. wykazem akt dla GK ZHP – kat. A i B oraz wykazem akt dla komend chorągwi – kat. A i B. Obowiązywać zaczęła także instrukcja w sprawie organizacji i zakresu działania archiwów ZHP. Obie instrukcje miały obowiązywać od 1 stycznia 1984 r., Biblioteka MH, Wiadomości Urzędowe ZHP, nr 7 (31) grudzień 1983, s. 5.

⁴⁷ Komórka organizacyjna w nowej instrukcji kancelaryjnej z 1983 r., rozumiano jako każda komórka Głównej Kwatery i komend chorągwi wymieniona w schemacie organizacyjnym, podlegającą Naczelnikowi ZHP, jego zastępcom lub komendantowi chorągwi i jego zastępcom, MH, Instrukcja kancelaryjna ZHP będąca załącznikiem do rozkazu L. 14/83 z dnia 1 grudnia 1983 r., brak sygnatury, s. 10.

⁴⁸ Prawdopodobnie najstarszy wytworzony dokument harcerski może pochodzić z 26 lutego 1911 r. W tym dniu odbyło się zebranie w sprawie wprowadzenia skautingu [w:] Sprawozdanie ze skautingu, Archiwum Polskiej Akademii Nauk (dalej: APAN), Materiały Tadeusza Strumiłły, Związkowe Naczelnictwo Skautowe Protokoły posiedzeń wraz z materiałami 1911–1914, sygn. III-97, j. 44, s. 5 i 6.

⁴⁹ Naczelna Komenda Skautowa we Lwowie powstała jednocześnie z pierwszymi drużynami skautowymi w dniu 22 maja 1911 r., W. Błażejowski, *Z dziejów harcerstwa polskiego (1910–1939)*, Warszawa 1985, s. 27.

⁵⁰ APAN, op. cit., s. 18.

oznaczeniach liczbowych, jednakże bez dzienników korespondencyjnych, czy instrukcji kancelaryjnych niełatwe będzie ustalenie elementów składowych znaku pisma. Być może analiza większej ilości archiwaliów pozwoliłaby odnaleźć reguły, którymi kierowali się harcerscy działacze przy oznaczaniu pism. Na kilku zachowanych dokumentach podawano kolejną liczbę z dziennika podawczego⁵¹. W przypadku pism objętych klauzulą tajności w POS obligatoryjnie stosowano numerację. Zasady te regulował specjalny okólnik wydany na tę okoliczność⁵².

Przechodząc do omówienia funkcjonowania kancelarii w ZHP, na samym początku należy zaznaczyć, że nie była w pełni wykształcona, a stosowana technika pracy biurowej zależała w dużej mierze od wiedzy i umiejętności poszczególnych pracowników kancelaryjnych. Do 1925 r. istniała jedna kancelaria, która obsługiwała zarówno NZHP wraz z jej komórkami organizacyjnymi, jak i Główną Kwaterę (po podziale w 1920 r. na GKM i GMŻ również). W latach 1925–1939 kancelaria prowadzona była oddzielnie. W zasadzie cała wpływająca do NZHP korespondencja rejestrowana była w jednym dzienniku (protokóle) podawczym i zaopatrywano ją kolejnym numerem⁵³. Dla ukazania pełnego obrazu wykorzystywanych materiałów biurowych należy wspomnieć także o dziennikach używanych przez organizacje harcerskie przed 1918 r. Analiza materiałów źródłowych z pierwszych lat istnienia organizacji harcerskich dostarcza nam informacji, że funkcjonująca wówczas registratura oparta była na systemie dziennikowym. Nie stosowano centralnie przyjętego formularza dziennika korespondencyjnego. Używano wersji maszynopisowej (fot. 25). Czasami korzystano z wykonanych własnoręcznie „formularzy” (fot. 26) lub stosowano dzienniki będące pozostałością po administracji byłych zaborców (fot. 27). Taka praktyka przyczyniała się do ograniczenia wydatków na funkcjonowanie harcerskiej kancelarii.

⁵¹ Zapisane oznaczenie kancelaryjne: L. 156, APAN, Materiały Tadeusza Strumiłło, Polska Organizacja Skautowa – materiały Ekspozytury Warszawskiej 1915–1916, sygn. III-97, j. 56, s. 13.

⁵² Informacja Naczelnej Komendy POS z dnia 30 października 1915 r. w sprawie wydawania instrukcji ściśle poufnych, APAN, Materiały Tadeusza Strumiłło, Polska Organizacja Skautowa (instrukcje), sygn. III-97, j. 55, s. 1.

⁵³ AAN, Inwentarz zespołu akt (...), op. cit., s. 16.

K O R E S P O N D E N C J A						
W E W N E T R Z N A .						
L I S T Y N A D E S Ł A N E .						
Lp.	Dot.	Agenda №	Dot.	Od kogo	Treść	Uwagi
1	24/11	24/11		P. Olewiński	Prośba o wyjazd do Warszawy w celu wyjazdu do M. G. P. H. i P. D.	
2	24/11	24/11		P. Olewiński	Prośba i wyrażenie zgody na wyjazd do M. G. P. H. i P. D.	

Fot. 25. Dziennik korespondencji wewnętrznej – listy nadesłane Komendy Naczelnej ZHP z 1916 r., źródło: AAN, AZHP, ZHP Centr. Arch. Akta Komendy Naczelnej ZHP w Warszawie. Korespondencja Wewn. [ętrzna] G [łówniej] K [watery] z r. 1916, sygn. 24, s. 4.

L.	DA-TA	OD KOGO	TREŚĆ	ZAKŁADWIENIA NO	U
1	18/11	Centr. Tow. Podanie	W sprawie organizowania kółek na prowincji	Odebrano na tel. K. N. 19-11/11. Podano do wiadomości Kom. Okr.	19/11.
2.	19/11	Kóło powowy dla legionistów	Prośba o pomoc w organizowaniu zbiórek ofiar na prowincji	Tel. K. N. - Odebrano do zaktualizowania Kom. Okr. Odpowiedź list.	Kom. Okr. na tel. K. N.

Fot. 26. Odręczny dziennik korespondencyjny Komendy Naczelnej ZHP z 1917 r., źródło: AAN, AZHP, Komenda Naczelna ZHP w Warszawie (Dziennik Podawczy) 1916, sygn. 75, s. nlb.

№ по порядку.	№ и число входящей бумаги.	Число поступившей бумаги.	Управление или лицо от которого поступила бумага.	СОДЕРЖАНИЕ.	Число принятой.	У кого бумага за действительность.	ИСПОЛНЕНИЕ. (кому и когда писано)	Число отправки исполнительной бумаги.	Дата отправки исполнительной бумаги.	ПРИМЧАНИЕ.
81	13/11	13/11	Письмо Лейбману	Репорт з Білостоки	—	Р. H.				
82	14/11	14/11			—	Р. H. Лейбману			14/11	Лейбману

Fot. 27. Dziennik korespondencji Komendy Naczelnej ZHP z 1916 r. (druk po kancelarii rosyjskiej z lat 1882–1883), źródło: AAN, AZHP, op. cit., sygn. 75, s. nlb.

Występujące w dziennikach rubryki zasadniczo nie różniły się niczym od siebie. Wspólne były następujące elementy: liczba porządkowa, data i adresat pisma, treść (zawartość) korespondencji. Wśród różnic należałoby wskazać m.in. datę i sposób załatwienia pisma.

W momencie powstania w 1918 r. na ziemiach polskich jednej organizacji tj. Związku Harcerstwa Polskiego podjęto starania zmierzające do ujednoczenia druków wewnętrznych, w tym również kancelaryjnych. Cały proces wymagał czasu i nie odniósł zamierzonego skutku. Związane to było przede wszystkim z brakiem odpowiednich funduszy na ten cel. Dlatego też wykorzystywano do pracy kancelaryjnej dostępne wcześniej druki.

№ błędny	Data wpływu	Pismo otrzymane				treść	Pismo wysłane		data wysłania	Uwagi
		od kogo	data	№			data	dokogo		
1	22/12	Antoniewski Kotowski	16/12	24991 4990	Łyżnienie na kurs instruktorski			14/12		III a - Kursy instruktorskie 28.12.1919 III a
2	22/12	Stanisław Zimera	16/12	24992 4991	Łyżnienie na kurs instruktorski			14/12		20.5.1920 III a

Fot. 28. Dziennik podawczy Sekretariatu Generalnego Naczelnictwa ZHP z lat 1918–1919, źródło: AAN, AZHP, Naczelnictwo – Sekretariat Generalny. Dziennik Podawczy 1918–1919, sygn. 516, s. nlb.

Numer porządkowy	PAPIERY WCHODZĄCE				Treść	Uwagi
	OD KOGO	Data	Numer	Data otrzymania		
340 a	Anna Brażnowska	17/12	8/20	377	Przebieg i zatwierdzenie dr. ry Z.	III a
	Cieszyński					II-8

Fot. 29. Dziennik podawczy Sekretariatu Generalnego Naczelnictwa ZHP z 1920 r., źródło: AAN, AZHP, Naczelnictwo – Sekretariat Generalny (Dziennik korespondencyjny b.d.) 1920, sygn. 520, s. nlb.

Porównując dzienniki korespondencyjne z lat 1916–1917, zauważyć można, że na kartach dzienników podawczych prowadzonych od 1918 r. (fot. 28 i 29) znajdowała się spora ilość różnych oznaczeń kancelaryjnych⁵⁴. Świadczyło to o istnieniu rozwiniętego i zunifikowanego systemu kancelaryjnego. Z całą pewnością oznaczenia zapisane w rubryce papierów wchodzących i wychodzących odnosiły się do kolejnych pozycji w dzienniku. W przypadku 8/20 było to ósme pismo z roku 1920. Symbole III a i II-8

⁵⁴ Oznaczenia kancelaryjne występujące w dziennikach korespondencyjnych po 1918 r. (foto 10 i 11) to: rubryka pismo otrzymane – nr $\frac{24991}{4990}$, Dziennik podawczy Sekretariatu Generalnego Naczelnictwa ZHP z lat 1918–1919, źródło: AAN, AZHP, op. cit., sygn. 516, s. nlb.; papiery wchodzące – 8/20, papiery wychodzące 3707 i 3708, uwagi – nr III a lub II-8, Dziennik podawczy Sekretariatu Generalnego Naczelnictwa ZHP z 1920 r., źródło: AAN, AZHP, op. cit., sygn. 520, s. nlb.

odnosiły się do numerów teczek, gdzie III a to teczki osobiste instruktorów⁵⁵. W odniesieniu do drugiego znaku kancelaryjnego należy to czytać następująco: II – Główna Kwatera Żeńska, 8 – najprawdopodobniej określenie chorągwi lub innej jednostki (w dostępnym wykazie teczek pod poz. 8 i 9 był akurat brak informacji⁵⁶). W kwestii symbolu $\frac{24991}{4990}$ mieliśmy do czynienia z wewnętrznymi oznaczeniami kursu instruktorskiego. Jeden z występujących numerów przypuszczalnie odnosiło się do liczby kolejnego zgłoszenia, gdyż jak widać numeracja była rosnąca.

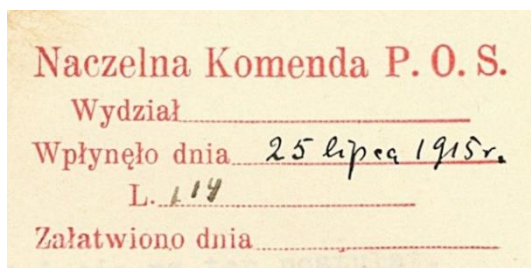
Następną czynnością mającą miejsce w każdej kancelarii było zapisanie prezenty, czyli adnotacji stawianej na piśmie wpływającym, potwierdzającym jego zarejestrowanie. W jej skład najczęściej wchodziły następujące elementy: nazwa instytucji, do której wpływało pismo, data wpływu, znak akt lub numer dziennika korespondencyjnego, liczby załączników, czasami także dekretacja⁵⁷. Ukazanie pełnego obrazu ewolucji tego procesu w poszczególnych latach, wymaga poświęcenia temu zagadnieniu oddzielnego miejsca. Lektura materiałów archiwalnych pozwoliła wysunąć hipotezę, że dokładność zapisywania prezenty na dokumentach uzależniona była od czynnika ludzkiego. Na części z nich niektóre jej elementy zostały całkowicie pominięte. Można zatem założyć, że z punktu widzenia ówczesnych instruktorów skautowych, jak i później harcerskich, takie oznaczenia były wystarczające, aby pismo dostarczono do właściwej osoby, czy też wydziału. Do najstarszych ze znanych nam prezent w ruchu harcerskich, czyli sprzed 1918 r. można zaliczyć tą stosowaną przez NK POS w Piotrkowie (fot. 30). Używała wyłącznie tuszu czerwonego. Podobna sytuacja odnosiła się do pieczętek okrągłych. Jedną z wchodzących w jej skład jednostek tj. Ekspozytura Warszawska Naczelnej Komendy Polskiej Organizacji Skautowej (dalej: EW NK POS) używała zamiennie koloru czerwonego, jak i fioletowego⁵⁸.

⁵⁵ Wykaz teczek w Naczelnictwie ZHP – II a – osobiste harcerzy, II b – osobiste harcerek, III a – osobiste instruktorów, III b – osobiste instruktorek, IV a – osobiste pełniących obowiązki instruktorów, IV b – pełniące obowiązki instruktorek, AAN, AZHP, sygn. 562, s. 54.

⁵⁶ Wykaz teczek Głównej Kwatery Żeńskiej II-1 – Krakowska Chorągiew, II-2 – Lubelska Chorągiew, II-3 – Lwowska Chorągiew, II-4 – Łódzka Chorągiew, II-5 – Poznańska Chorągiew, II-6 – Warszawska Chorągiew, II-7 – Wileńska Chorągiew, II-8 i II-9 – puste pole, II-10 – Brzeski nad Bugiem Okręg, II-11 – Górnośląski Okręg itd., Ibidem, s. 35.

⁵⁷ *Polski Słownik Archiwalny*, op. cit., s. 65.

⁵⁸ Kolor czerwony pieczętki firmowej okrągłej, APAN, op. cit., sygn. III-97, j. 56, s. 21; kolor fioletowy, Ibidem, s. 38.

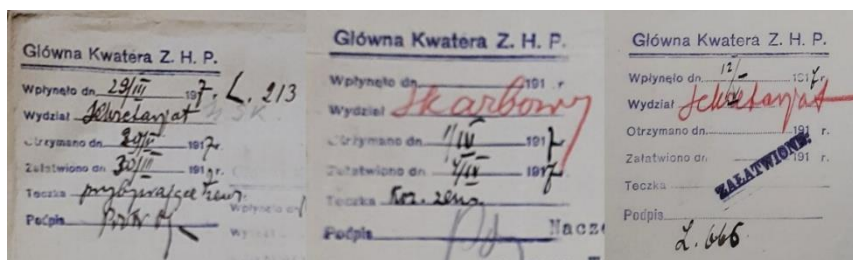
Fot. 30. Pieczęćka wpływu Naczelnej Komendy Polskiej Organizacji Skautowej z 1915 r., źródło: Archiwum Polskiej Akademii Nauk, Materiały Tadeusza Strumiłło, Polska Organizacja Skautowa, Korespondencja z Departamentem Wojskowym Naczelnego Komitetu Narodowego (załącznik statut POS z 1914 r., raport z działalności 1915–1916, sygn. III-97 j. 52, s. 45).

Z końcem 1916 r. odnaleźć można jeszcze inne pieczęcie stosowane w harcerskich punktach kancelaryjnych. Znajdowały się na korespondencji przychodzącej do Sekretariatu GK ZHP (fot. 31).

Fot. 31. Pieczęćki papierów przybywających z 1916 r. na jednym z pism do Piotra Olewińskiego, źródło: APAN, Materiały Tadeusza Strumiłło, Polska Organizacja Skautowa sprawozdania i protokoły zjazdów I, II, III (i IV) 1915–1916, sygn. III-97, j. 54, s. 148.

W wyniku połączenia w 1916 r. ZHP, POS oraz Związku Skautek Polskich w jedną organizację pod nazwą Związek Harcerstwa Polskiego wprowadzono nowy kształt prezenty⁵⁹ (fot. 32).

Fot. 32. Przykłady prezenty w Głównej Kwaterze ZHP z 1917 r., źródło: AAN, AZHP, Akta Komendy Naczelnej ZHP w Warszawie (Korespondencja Ogólna Głównej Kwatery) 1916–1918, sygn. 22, s. 58, 66 i 80.

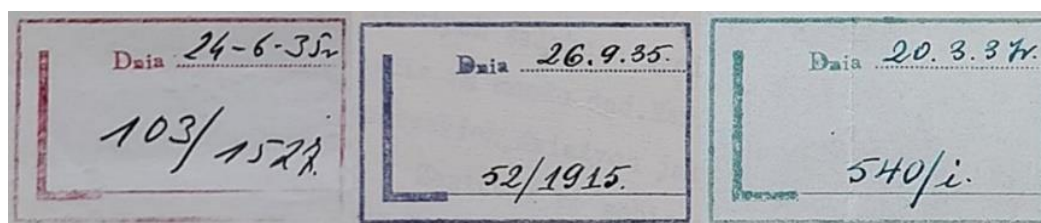
⁵⁹ Protokół Zjazdu połączeniowego trzech organizacji: ZHP, Polskiej Organizacji Skautowej, Związku Skautek Polskich – 1–2 listopada 1916 r., AAN, AZHP, op. cit., sygn. 7, s. 1–4.

Powyższe przykłady udowadniają, że w ZHP kolor tuszu pieczęci kancelaryjnych zmieniał się na przestrzeni lat. Do 1919 r. władze naczelne używały zarówno koloru fioletowego, jak i czerwonego. W przypadku Naczelnictwa Harcerskiego w Kijowie w 1917 r. pojawił się również kolor niebieski (fot. 33). Dotyczyło to także pieczęci okrągłych⁶⁰.

Fot. 33. Pieczęć używana w kancelarii Naczelnictwa Harcerskiego w Kijowie z 1917 r., źródło: AAN, AZHP, Naczelnictwo Harcerskie w Kijowie. Okólniki (rozkazy, ustawy, regulaminy, statuty) 1917–1917, sygn. 128, s. 38.

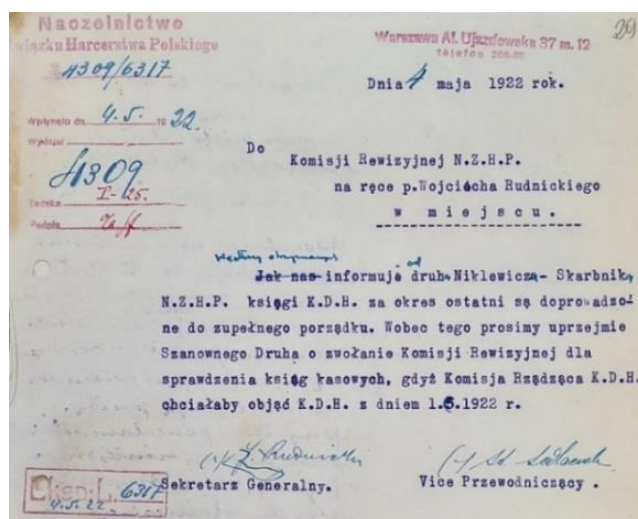
Z początkiem 1920 r. w ZHP zaczęto stosować na dokumentach pieczęcie koloru czerwonego. Od 1922 r. stał się kolorem wiodącym. Nie była to zasada jednoznacznie przestrzegana. Przykładowo w latach 30. XX w. używano na przemian koloru czerwonego, fioletowego i zielonego (fot. 34). Ze względu na brak przepisów ciężko stwierdzić, co wpływało na taki stan rzeczy. Można przypuszczać, że starano się używać koloru czerwonego, a w przypadku jego braku wykorzystywano inny aktualnie dostępny. Drugą opcją mogłoby być stosowanie odpowiedniego koloru w zależności od treści dokumentu. Brak wytycznych nie potwierdził jednoznacznie tej hipotezy.

Fot. 34. Pieczęcie używane w Naczelnictwie ZHP w latach 30. XX w., źródło: AAN, AZHP, Naczelnictwo – Sekretariat Generalny (korespondencja w sprawach dostarczania materiałów do historii harcerstwa) 1933–1936, sygn. 563, s. 52, 184 i 180.

⁶⁰ Pieczęć okrągła Sztabu Naczelnika Harcerstwa w Kijowie, 25 marca 1918 r., Przepis manipulacji biurowej administracji „Harców”, AAN, AZHP, Naczelnictwo Harcerskie w Kijowie. Raport z działalności N [aczelnictwa] H [arcerskiego] 1919, sygn. 138, s. 43.

Kolejną kwestią wymagającą omówienia są elementy składowe znaków kancelaryjnych używanych w ZHP w okresie dwudziestolecia międzywojennego. Przy wstępnej analizie mogą być niezrozumiałe. Do ich rozszyfrowania pomocny może być, chociażby jeden z wielu zachowanych dokumentów z przedwojennego zasobu CAH (fot. 35). Użyty w piśmie znak 4309/6317 to nic innego jak: (numer pisma przychodzącego/numer pisma wychodzącego). Inaczej mówiąc pismo, zostało zarejestrowane w dzienniku korespondencyjnym pod nr 4309, a odpowiedź na nie została zarejestrowana w tym samym dzienniku pod nr 6317. Pozwala to sądzić, że użyte oznaczenie łączyły dwa pisma w jedną sprawę. Oznaczenie I-25 to numer teczki, który zgodnie z wykazem teczek Biura NZHP należy czytać następująco: I – Sekretariat Generalny, a 25 – Komisja Rewizyjna⁶¹.

Fot. 35. Korespondencja pomiędzy Naczelniactwem ZHP a Komisją Rewizyjną NZHP z 1922 r., źródło: AAN, AZHP, Naczelniactwo – Sekretariat Generalny. Muzeum (Komisja Organizacyjna), Komisja Rewizyjna (korespondencja) 1922–1924, sygn. 429, s. 29.

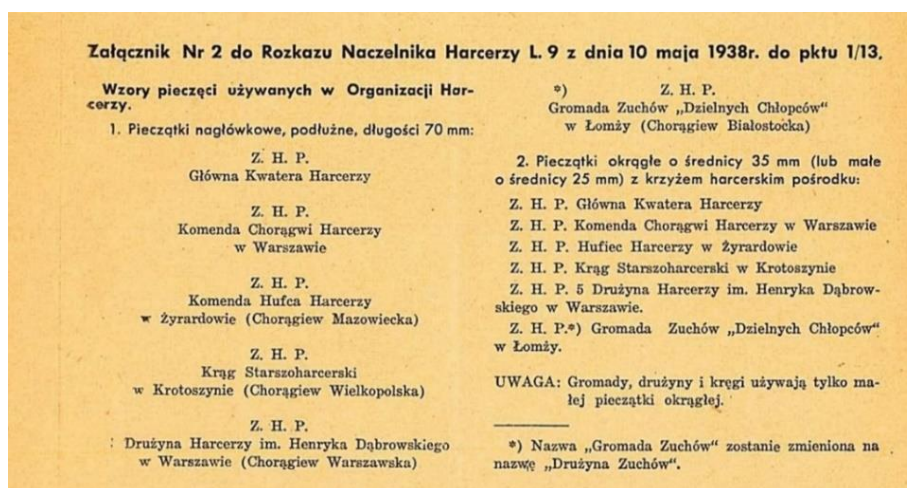
W celu ułatwienia pracy w kancelarii używano również pieczęci, które miały informować odbiorcę korespondencji o powoływaniu się w odpowiedzi na liczbę z dziennika podawczego (fot. 36). Pozwalało to na grupowanie wątków pod jednym znakiem kancelaryjnym, nie tworząc tym samym oddzielnych spraw. Niczym niewłaściwym nie będzie, jeżeli uzna się to za swego rodzaju potwierdzenie prób stosowania systemu akt spraw oraz wprowadzania usprawnień w harcerskiej kancelarii.

⁶¹ Wykaz teczek Biura Naczelniactwa ZHP, AAN, AZHP, op. cit., sygn. 562, s. 30.

Fot. 36. Wewnętrzny list okólny GKM L. 11 z dnia 8 listopada 1922 r., źródło: AAN, AZHP, Naczelnictwo – Sekretariat Generalny (Listy okólne Naczelnictwa i Głównych Kwater) 1921–1924, sygn. 360, s. 57.

Jednym z nielicznych śladów formalizujących kształt pieczęci był załącznik „Wzory pieczęci używanych w Organizacji Harcerzy” z 1938 r. Wytyczne te dotyczyły wyłącznie pieczęci nagłówkowych (fot. 37)⁶².

Fot. 37. Wzory pieczęci używanych w Organizacji Harcerzy, źródło: Załącznik nr 2 do Rozkazu Naczelnika Harcerzy L. 9 z dnia 10 maja 1938 r. [w:] NZHP, Wiadomości Urzędowe, rok 16 (XVII), nr 5, Warszawa, maj 1938, s. 80.

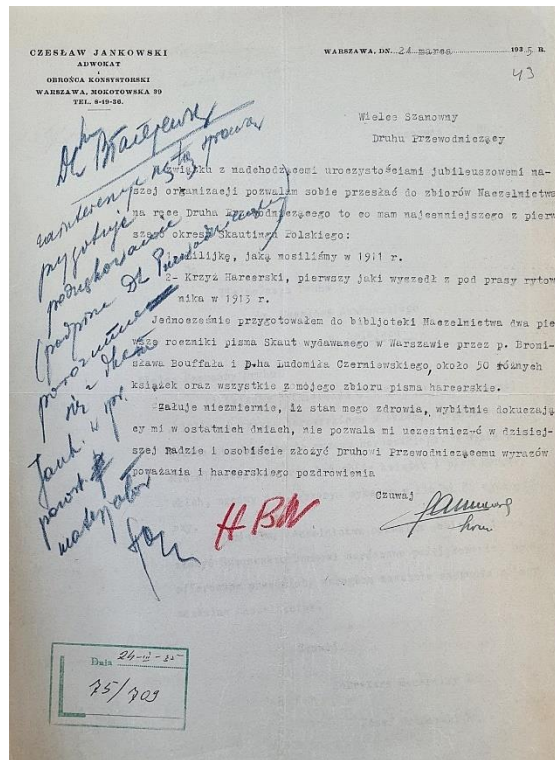
Kolejnym elementem czynności kancelaryjnych było zapisanie dekretacji wraz ze sposobem załatwienia sprawy. Zdarzały się pisma, na których odnotowywano wyłącznie nazwę wydziału, do którego kierowano dokument⁶³. Odnaleźć można także korespondencję, na której zapisywano dekretację w formie imienia i nazwiska osoby, która miała zająć się daną kwestią⁶⁴. Pojawiały się również i takie pisma, które bardzo

⁶² Załącznik nr 2 do Rozkazu Naczelnika Harcerzy L. 9 z dnia 10 maja 1938 r. [w:] NZHP. Wiadomości Urzędowe, rok 16 (XVII), nr 5, Warszawa, maj 1938, s. 80.

⁶³ AAN, AZHP, op. cit., sygn. 563, s. 50.

⁶⁴ Ibidem s. 24.

szczegółowo opisywały, w jaki sposób ma być załatwiona sprawa (fot. 38). Można zatem przypuszczać, że wpływ na takie postępowanie miał wyłącznie czynnik ludzki, tj. dokładność wykonywanej pracy przez poszczególnych pracowników merytorycznych.

Fot. 38. Korespondencja z 1935 r., wraz z dekreacją oraz sposobem załatwienia sprawy zapisaną przez J. Sosnowskiego, źródło: AAN, AZHP, op. cit., sygn. 563, s. 43.

Kształt pism wychodzących z komórek organizacyjnych ZHP nie posiadał jednolitego standardu. W okresie do 1939 r. pojawiały się dokumenty, które tworzone na oficjalnych listownikach, na kartce, ale też na odwrocie nieużywanych formularzy. W lewym górnym rogu można odnaleźć pieczęć komórki tworzącej pismo, nadruk jej nazwy (np. Centralne Archiwum Harcerskie) lub zostawiano tam puste pole. Poniżej zazwyczaj zapisywano znak kancelaryjny, który czasami był częścią wspomnianej pieczęci. W prawym górnym rogu umieszczano miejscowość i datę, a pod nią informację o odbiorcy. Centralną część stanowiła treść właściwa dokumentu. Poniżej, bliżej prawej krawędzi, znajdował się podpis wystawcy dokumentu. Zdarzał się tylko sam nadruk lub jego odręczna wersja. W większości przypadków było to połączenie jednego z drugą. W niektórych pismach pojawiała się też pieczęć imienna. Z lewej strony odnaleźć można adnotację o liczbie załączników. Dopelnieniem tak wystawionego dokumentu było

użycie okrągłej pieczęci firmowej. Jej kolorystyka, jak i wielkość były również bardzo zróżnicowane. Szczegółowa charakterystyka tej kwestii wymaga pogłębionych badań.

Opisując przedwojenną kancelarię w ZHP należy również uświadomić sobie, z jaką ilością dokumentów mieliśmy do czynienia w NZHP w latach 1919–1938 (pisma przychodzące i wychodzące z Sekretariatu Generalnego Naczelnictwa (oraz pozostałe działy NZHP), a także z Sekretariatów Głównych Kwater) (tabela 17).

Okres	Naczelnictwo ZHP (pozostałe działy)		Główna Kwatera Harcerek (wcześniej GK Żeńska)		Główna Kwatera Harcerzy (wcześniej GK Męska)	
	pisma przychodzące	pisma wychodzące	pisma przychodzące	pisma wychodzące	pisma przychodzące	pisma wychodzące
1.02.1919-10.12.1920	3870	3775 + 2500 okólników, itd.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.
1.01.1921-1.09.1921	1146	1857 + 371 okólników, itd.	792	407 + 234 okólniki itd.	1505	1211 + 244 okólnik, itd.
1.09.1921-31.12.1922	1684	5389	1158	1102	2688	3021
1923	591	2121	676	783	1302	1652
1924	1132	2936	837	563	2510	1411
1925	1459	12829	949	268	2271	1630
1926	2145	8812	1087	1149	3502	3700
1927	5053	8438	920	1189	4357	6365
1928	1872	9470	1464	1437	3538	5275
1.01.1929-1.09.1930	2482	13213	1002	2346	5260	8387
1.09.1930-31.12.1931	1069	5244	b.d.	b.d.	1544	4336
1932	834	3156	1390	3534	3224	5339
1933	b.d.	b.d.	2409	3030	3196	9721
1934	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	3518	11423
1935	b.d.	b.d.	1692	1084	5086	14326
1936	b.d.	b.d.	2242	1109	7045	20791
1937	b.d.	b.d.	3241	1550	7662	25365
1938	b.d.	b.d.	3727	1693	7681	25865

Tabela 17. Spis korespondencji przychodzącej i wychodzącej w NZHP w latach 1919–1938. Opracowano na podstawie sprawozdań NZHP z lat 1918–1938.

Elementem uzupełniającym funkcjonowanie kancelarii w ZHP w latach 1918–1939 jest informacja o działalności CAH w odniesieniu do ówczesnych normatywów kancelaryjno-archiwalnych. Należy w tej kwestii przytoczyć słowa twórczyni inwentarza Archiwum ZHP, znajdującego się w zasobie AAN: „akta Związku Harcerstwa (...) stanowiły uprzednio zasób Centralnego Archiwum Harcerskiego i nosiły wyraźne ślady prac porządkowych przeprowadzanych przez to archiwum”⁶⁵. Analiza zawartości teczek wskazywała, że wewnątrz układano akta chronologicznie. Ciężko jednoznacznie stwierdzić czy CAH próbował odtworzyć układ prowadzenia akt stosowany w registraturze, ponieważ na większości dokumentów brak jakichkolwiek oznaczeń kancelaryjnych (pieczętek, znaków). Stosowany układ akt był na ogół rzeczowy w obrębie komórki organizacyjnej. Zdarzały się jednak odstępstwa od tej reguły. Przykładowo w Sekretariacie Generalnym w niektórych okresach pojawiał się alfabetyczny układ korespondencji. Podobnie zresztą bywało w Dziale Skarbowym Naczelnictwa ZHP. W przypadku Sekretariatu Głównej Kwatery Męskiej spotkać można układ wg numerów dziennika. Archiwistki porządkujące zespół Archiwum ZHP z lat 1913–1939, starały się w wielu sytuacjach zachować oryginalny układ akt w teczkach, odnosząc się do struktury organizacyjnej z 1938 r.⁶⁶ Jak można zauważyć numeracja teczek stosowana przez Wacława Błażejewskiego nie pokrywała się z sygnaturami omawianego zespołu⁶⁷. Wiadomo też, że przynajmniej w przypadku Naczelnictwa oznaczenia jednostek archiwalnych stosowane przez kierownika CAH były osobne dla każdego z nich⁶⁸.

Niestety nie zachowały się żadne spisy zdawczo-odbiorcze z tamtego okresu, stąd niemożliwe było porównanie użytych oznaczeń kancelaryjnych, z tymi znajdującymi się na ówczesnych teczkach. Jak zatem wyglądały ich opisy? Zważywszy na ogromną ilość jednostek archiwalnych, przejrzenie każdej z nich wymagałoby dużego nakładu pracy (przyp. 2706 j. a.). Przy ich omówieniu należałoby z całą pewnością osobno przeanalizować teczki wytwarzane w Naczelnictwie, jak i w poszczególnych Głównych Kwaterach. Stąd też moja charakterystyka będzie stanowiła wyłącznie jej próbę. Teczki

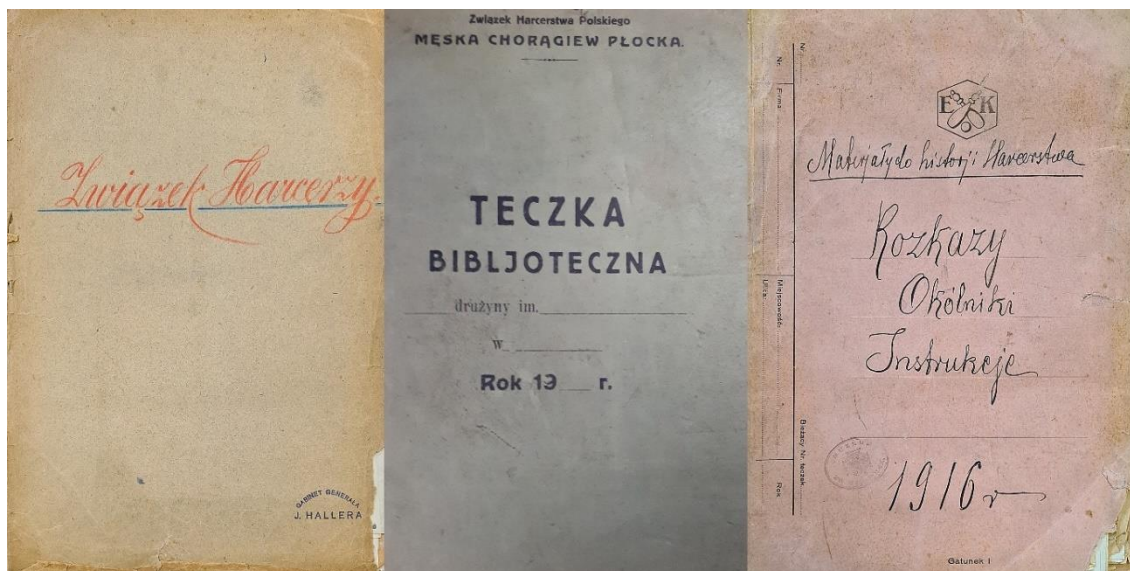
⁶⁵ AAN, Inwentarz zespołu akt (...), op. cit., s. 12.

⁶⁶ AAN, Inwentarz zespołu akt (...), op. cit., s. 19.

⁶⁷ L. kol. – numeracja z CAH, sygn. – numeracja z AAN. Przykładowo, teczka l. kol. 1 – to sygn. 4, l. kol. 11 – to sygn. 24, czy l. kol. 7 – to sygn. 75.

⁶⁸ Zob. Naczelnictwo Harcerskie w Kijowie z r. 1919 – Raport z działalności N. H – l. kol. – 10, AAN, AZHP, sygn. 138, s. nlb.; Komenda Naczelna ZHP w Warszawie z r. 1916–1918 – korespondencja ogólna GK – l. kol. – 10, AAN, AZHP, op. cit., sygn. 22, s. nlb.

zachowane po registraturach zazwyczaj nie posiadały żadnych oznaczeń kancelaryjnych. Brakowało też wskazania kategorii archiwalnej (fot. 39).

Fot. 39. Oryginalne teczki z zasobu Centralnego Archiwum Harcerskiego w latach 1913–1939, źródło: AAN, AZHP, op. cit., sygn. 334, 460, 531, s. nlb.

Wśród zachowanych teczek możemy wyróżnić również te, które zostały zamówione przez CAH i posiadały jego oznaczenie. Na skoroszytcie sygnowanym nazwą Centralnego Archiwum Harcerskiego ZHP pojawiały się następujące informacje:

- skoroszyt zawiera akta (nadruk komórki organizacyjnej lub jego odręczna wersja),
- z roku (wskazanie cezury czasowej)
- doprecyzowanie zawartości teczki
- dawna sygnatura (symbol pochodzący z komórki organizacyjnej)
- liczba kolejna (numer teczki w archiwum⁶⁹)

⁶⁹ Jedna z teczek po CAH zawierała następujące informacje: skoroszyt zawiera akta: Naczelnego Inspektoratu Harcerskiego w Warszawie z r. 1918–1920, wewnętrzne, dawna sygnatura – L III, liczba kolejna – 4. Dawna sygnatura znajdowała odzwierciedlenie na pieczęciach, znajdujących się wewnątrz pism, AAN, AZHP, Ustawy i regulaminy z r. 1915–1918 (Akta Komendy Naczelnej ZHP w Warszawie), sygn. 4, s. nlb.

Niektóre z pozostawionych teczek nie posiadały opisów⁷⁰ lub treści nań naniesiono ołówkiem⁷¹ (nie wiadomo kto je wykonał i z jakich lat pochodziły). Wybuch drugiej wojny światowej przerwał prace nad opracowaniem materiałów harcerskich. Po jej zakończeniu dopiero na przełomie lat 50 i 60. XX w. zostały uporządkowane i ponownie stały się dostępne dla użytkowników.

Jak już wspomniano wcześniej pomimo formalnego istnienia Centralnego Archiwum Harcerskiego w latach 1945–1948 odnotowano brak dokumentów świadczących o jego funkcjonowaniu. Po 1945 r., aż do końca wyznaczonej przez mnie cezury czasowej tj. do 1989 r. obowiązywał w ZHP system dziennikowy. Sytuacji nie zmieniło nawet wprowadzenie wykazu akt dla Głównej Kwatery, jak i komend chorągwi w 1969 r. oraz jego nowelizacji w 1983 r. (fot. 40) Doskonale ten stan rzeczy opisywała jedna z zachowanych notatek ze spotkania przedstawicieli Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych, Archiwum Akt Nowych z członkami ZHP (m.in. B. Cabałą)⁷².

Wykaz akt dla Głównej Kwatery ZHP – kat. B

Symbol	Hasło klasyfikacyjne	Kategoria	Uwagi
1	2	3	4
00	ZARZĄDZANIE		
0	Organy kolegialne	B5	
	telegramy z pozdrowieniami	B5	
	Konferencje chorągwiane	B5	kat. A w KCh
	Konferencje hufcowe	B5	
	Konferencje sprawozdawczo-wyborcze chorągwi	B5	
	Plenum rady chorągwi	B5	protokoły uchwały materiały kat. A w KCh

Fot. 40. Wykaz akt dla Głównej Kwatery ZHP – kat. B z 1983 r., źródło: Wiadomości Urzędowe ZHP, nr 7 (31), załącznik nr 2 do rozkazu L. 14/83 z dnia 1 grudnia 1983 r., brak sygnatury, s. 16.

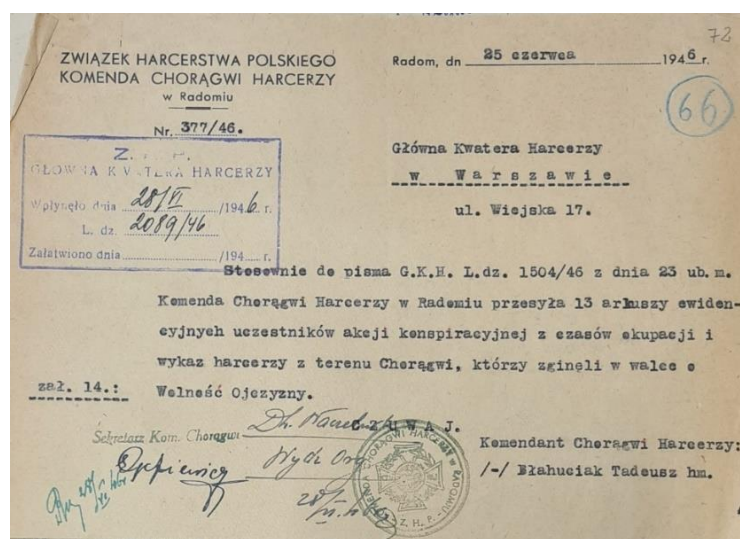
Zasadniczo funkcjonowanie kancelarii w latach 1945–1950 nie odbiegało od tego znanego nam z okresu przedwojennego. Naczelnictwo, jak i poszczególne Główne Kwatery nadal prowadziły osobne punkty kancelaryjne. Brak schematu układu akt oraz

⁷⁰ AAN, AZHP, op. cit., sygn. 354, s. nlb.

⁷¹ AAN, AZHP, op. cit., sygn. 357, s. nlb.

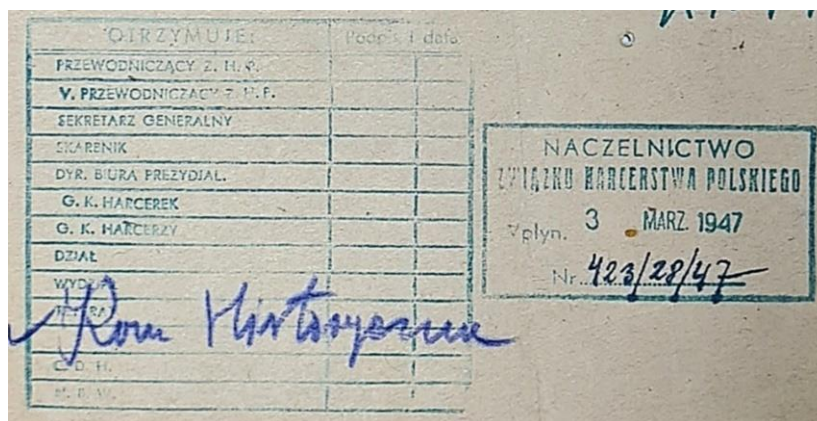
⁷² (...) Ob. Rocka stwierdziła, że symbole liczbowe są niezbędne tylko, jeśli używa się ich w rejestracji pism. Ponieważ ZHP w rejestracji pism używa tylko skrótu nazwy komórki organizacyjnej i numeru z dziennika korespondencji, zaopatrzenie w symbole liczbowe wykazu akt nie jest konieczne i wykaz akt staje się de facto tylko kwalifikatorem do kategorii archiwalnych, a nie wykazem w pełnym tego słowa znaczeniu (...), Notatka z rozmowy w dniu 1 kwietnia 1980 r. dotycząca zmiany i stosowania przepisów kancelaryjno-archiwalnych w Związku Harcerstwa Polskiego, MH, Wizytacje przez AAN, sygn. IC/arch/13, s. nlb.

niekompletność w zachowanych materiałach archiwalnych nie dały jednoznacznej odpowiedzi, w jaki sposób systematyzowano przychodzącą, jak i wychodzącą korespondencję. Załączone poniżej zdjęcie potwierdzało z całą pewnością, że w GKH po 1945 r. był stosowany system dziennikowy (L. dz.). Jest też oznaczenie świadczące o porządkowaniu akt w teczce (nr 66 w prawym górnym rogu). Budowa pisma również nie odbiegała od tego stosowanego przed 1939 r. (fot. 41)

Fot. 41. Pismo Komendanta Chorągwi Harcerzy w Radomiu do Głównej Kwatery Harcerzy z 25 czerwca 1946 r., źródło: MH, Komisja Historyczna 1946–1947 korespondencja przychodząca (do dh St. Broniewskiego), sygn. C I 11D 54, s. 72.

Jako novum w kancelarii lat 1944 – (1950) można wymienić używanie prezenty. Znajdowały się na niej konkretne funkcje organizacyjne takie jak: przewodniczący i vice przewodniczący ZHP, sekretarz generalny, skarbnik, dyrektor Biura Prezydyjnego, Główna Kwatera Harcerki i Harcerzy. Ponadto korespondencja mogła być kierowana na konkretny dział, wydział czy referat. Jak widać na załączonym poniżej zdjęciu czasami odręcznie, doprecyzowywano właściwą dla załatwienia sprawy jednostkę (fot. 42). Wśród komórek otrzymujących pisma wymieniało się także Centralę Dostaw Harcerskich oraz Harcerskie Biuro Wydawnicze. Występujący na pieczęcie wpływu numer zmienił się od tego używanego przed II wojną światową poprzez dodanie po ukośniku oznaczenia roku.

Fot. 42. Pieczętka wpływu umieszczana na korespondencji ZHP w 1947 r., źródło: MH, Komisja Historyczna 1946–1947 korespondencja przychodząca (do dh St. Broniewskiego), sygn. C I 11D 54, s. 59.

Brak zachowanych oryginalnych teczek oraz spisów zdawczo-odbiorczych z lat 1944 – (1950) nie pozwolił scharakteryzować sposobu stosowania w odniesieniu do zasad kancelaryjno-archiwalnych w tamtym okresie.

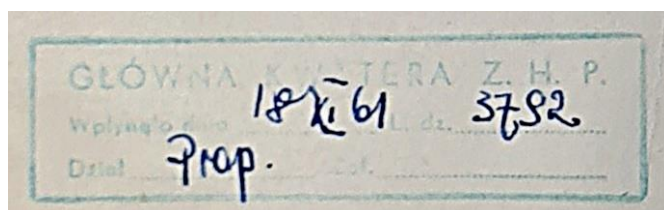
Wraz z powstaniem ZHP w 1956 r. wznowiono funkcjonowanie harcerskiej kancelarii i sekretariatu. Sposób prowadzenia kancelarii był podobny do tego stosowanego w ZMP⁷³. Korzystano również z doświadczeń przedwojennej registratury. Niestety nie zachowała się większość dzienników korespondencyjnych z omawianego przeze mnie okresu. Najstarsze dostępne w zasobie Muzeum Harcerstwa w Warszawie pochodziły z 1985 r. Można przyjąć, że nie różniły się zasadniczo od siebie, przynajmniej, jeżeli dotyczyły tych z początku lat 80. XX w. Pismom przychodzącym odpowiadały następujące kolumny: nr kolejny, data otrzymania korespondencji, nr i data otrzymanej korespondencji, od kogo, treść otrzymanej korespondencji, załączniki oraz znak referenta⁷⁴. W przypadku pism wychodzących wyszczególnić należy: datę wysłanej korespondencji, do kogo, treść wysłanej korespondencji, nr korespondencji uprzedniej, nr odpowiedzi na korespondencję wysłaną, nr akt oraz uwagi⁷⁵. Korespondencja przychodząca, jak i wychodząca była rejestrowana w jednym dzienniku podawczym. Numeracja była wspólna (ciągła) dla obu rodzajów korespondencji.

⁷³ W. Janowski, *akta organizacji młodzieżowych z lat 1944–1991. Rozmieszczenie, stan zachowania, system kancelaryjny, metody porządkowania, zarys problematyki* [w:] *Archiwista, Biuletyn Stowarzyszenia Archiwistów Polskich*, rok XXVII, nr 87, Warszawa 1992, s. 12.

⁷⁴ MH, Dziennik korespondencji GK ZHP nr 489 z 1985 r., sygn. CI 7/2 113, s. nlb.

⁷⁵ MH, Dziennik korespondencji GK ZHP nr 490 z 1985 r., sygn. CI 7/2 113, s. nlb.

Wiadomo natomiast, że aż do 1969 r. prowadzono 10 dzienników korespondencyjnych w poszczególnych sekretariatach i działach GK ZHP. Z chwilą wprowadzania zmian kancelaryjno-archiwalnych postanowiono zastąpić go jednym znajdującym się w Kancelarii Głównej (podlegała pod Dział Ogólny). Przesunięto tym samym większą pracę na Kancelarię. Pomimo tego efektem wprowadzonych zmian było usprawnienie procesu kancelaryjnego. Dla zobrazowania nie sposób pominąć faktu, że na przestrzeni lat 1968 i 1969 wysyłano ok. 50–100 listów dziennie⁷⁶. Brak dzienników z lat 1956–1985 wiązał się z tym, że zgodnie z wykazem akt z 1969 r. zaliczano je do dokumentacji niearchiwalnej. Realizując zatem swoje zadania archiwum GK ZHP w stosownym czasie, występowało do AAN z wnioskiem o wyrażenie zgody na ich brakowanie. Podobna sytuacja dotyczyła całości korespondencji. Stosowane symbole na pismach przychodzących, jak i wychodzących możemy dzisiaj odtworzyć wyłącznie na podstawie niewielu zachowanych dokumentów rozproszonych w różnych jednostkach archiwalnych. Na jednym z takich pism występowały: data wpływu korespondencji, numer kolejny z dziennika oraz komórka organizacyjna, do której dany dokument miał trafić. W przypadku ukazanego poniżej zdjęcia chodziło o Dział Propagandy (fot. 43). Taka pieczęć używana była do 1969 r.

Fot. 43. Pieczęć wpływu korespondencji do GK ZHP z 1961 r., źródło: MH, Komisja Historyczna i Biuro Historyczne 1959–1963, dokumenty dotyczące funkcjonowania KH i BH, sygn. C I 11D 56, s. nlb.

W momencie wprowadzenia instrukcji kancelaryjnej w 1969 r. na dokumentach pojawił się inny rodzaj pieczęćki wpływu (fot. 44). Była ona zgodna z umieszczonym w instrukcji wzorem. W centralnym miejscu znajdowała się data wpływu, po prawej stronie od wspomnianej daty była liczba załączników. Poniżej znajdował się numer kolejny z dziennika korespondencyjnego oraz dekretecja do właściwej komórki organizacyjnej. Na żadnej z oglądanych pieczęćek wpływu nie odnaleziono adnotacji,

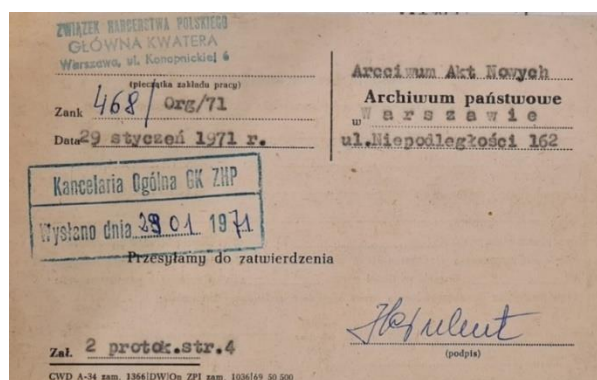
⁷⁶ Sprawozdanie z działalności Działu Ogólnego GK ZHP za lata 1968 i 1969 [w:] MH, Główna Kwatera Harcerstwa. Protokoły z posiedzeń 18.12.1967, sygn. C I 3 96, s. nlb.

która powinna zostać zapisana w prawym górnym rogu. Obowiązek wynikał bezpośrednio z §16 pkt. 2 instrukcji kancelaryjnej Głównej Kwatery ZHP z 1969 r. Referent w tym miejscu powinien zanotować „właściwy symbol akt (znak teczki), a obok krótką uwagę o sposobie załatwienia sprawy”⁷⁷.

Fot. 44. Pieczęćka wpływu umieszczona na dokumencie w GK ZHP z 1970 r., źródło: MH, Sprawozdania roczne archiwów chorągwiowych za rok 1969 i 1970, sygn. IC/arch/9, s. nlb.

Struktura znaku kancelaryjnego używana w GK ZHP po 1956 r. składała się z następujących elementów: (nr kolejny pisma/oznaczenie komórki organizacyjnej/rok). Przykładowo L. dz. 15/OR/73, symbolizuje 15 pismo z Wydziału Organizacyjnego z 1973 r. Oznaczenia komórek organizacyjnych również nie były jednolite⁷⁸. Zwyczajowo w jej pobliżu umieszczano pieczęć „potwierdzenia wysłania”, która także została wprowadzona na mocy instrukcji kancelaryjnej z 1969 r. i z całą pewnością była zgodna z jej wzorem (fot. 45).

Fot. 45. Wniosek o wyrażenie zgody na brakowanie akt w archiwum GK ZHP z 1971 r., źródło: MH, Zatwierdzone protokoły brakowania 1970–1980, sygn. IC/arch/23, s. nlb.

⁷⁷ Biblioteka MH, Instrukcja kancelaryjna GK ZHP z 1969 r., nr 5830, s. 6.

⁷⁸ Wydział organizacyjny GK ZHP określano skrótem OR, a czasami Org.

Poza wymienionymi pieczęciami używano również pieczętki okrągłe i nagłówkowe. Pierwszą próbę standaryzacji ich kształtu odnaleźć można w zarządzeniu wewnętrznym GKH z końca 1958 r. Projekt jego nowelizacji pochodził z maja 1959 r.⁷⁹. Kolejny już zatwierdzono w lutym 1961 r.⁸⁰

Schemat powstających pism po 1956 r. nie różnił się niczym szczególnym od tych sprzed wzmiankowanej daty. Jego wzór odnaleźć można w instrukcji kancelaryjnej z 1969 r. Jediną zauważalną różnicą było powszechniejsze stosowanie listowników oraz pieczęci imiennych. Zdarzały się oczywiście sytuacje, w których nadrukowane były dane osoby uwierzytelniającej dokument (np. Kierownik Działu Organizacyjnego Ryszard Ratajczyk). Jednakże odbywało się to zawsze w połączeniu z odręcznym podpisem. Zachowywano także zasadę, że imię i nazwisko zapisywano wraz z przynależną danej osobie funkcją. W przypadku pieczęci oczywiste było to, że należy przy niej złożyć również podpis. Pieczęcie imienne czy też tzw. firmowe (podłużne lub okrągłe) nie zostały w instrukcji kancelaryjnej z 1969 r. ustandaryzowane. Szczególnie widoczne to było w kancelariach komend chorągwi. Natomiast jeden element był wówczas jednolity. Jak można zauważyć na kilku powyższych przykładach używany po 1956 r. tusz do pieczęci był zawsze koloru zielonego. Taki stan rzeczy utrzymał się do dziś. Oczywiście mogły zdarzyć się wyjątki, jednakże, jeżeli się już pojawiły były zdecydowanie marginalne.

W momencie, kiedy dokumentacja nie była potrzebna do bieżącego funkcjonowania wydziału lub działu trafiała do archiwum. Każda komórka organizacyjna w momencie przekazania akt tworzyła swój spis zdawczo-odbiorczy. W wielu przypadkach znaki kancelaryjne na teczkach były niejednolite. Sam proces przekazania akta do archiwum z całą pewnością rozpoczął się dopiero w 1969 r., czyli z chwilą wprowadzenia przepisów kancelaryjno-archiwalnych. W tym celu korzystano zazwyczaj ze wzoru druku.

⁷⁹ Pieczętka okrągła służyła do uwierzytelniania zaświadczeń, uchwał, pism do władz. W przypadku innych wskazań decyzję podejmował Sekretariat GKH. Pieczętka nagłówkowa składała się z następujących treści: Związek Harcerstwa Polskiego – Główna Kwatera Harcerstwa – adres – telefon, nr konta bankowego. Wszystkie szczegóły związane z treścią i wymiarami należało uzgadniać z Wydziałem Ogólnym, który prowadził dodatkowo rejestr wydanych pieczęci i tylko w nim można było zamawiać nowe, Zarządzenie wewnętrzne nr 1/59 Organizacja pracy w Główniej Kwaterze Harcerstwa [w:] MH, Główna Kwatera Harcerstwa. Protokoły posiedzeń 5.05.1959, 21.05.1959, 26.05.1959, sygn. C I 17, s. nlb.

⁸⁰ Organizacja pracy Główniej Kwatery Harcerstwa stanowiąca załącznik nr 18 do protokołu nr 4/61 z 3 lutego 1961 r. [w:] MH, Główna Kwatera Harcerstwa. Protokoły z posiedzeń 18.01.1961, 25.01.1961, 03.02.1961, 02.03.1961, sygn. C I 3 32, s. nlb.

Pojawiały się także wersje odręczne⁸¹. Jak wiadomo dokumentacja w GK ZHP, powstawała już wcześniej, stąd ciężko jednoznacznie udzielić odpowiedzi jakie akta z lat 1956–1968 znajdowały się wówczas w wydziałach, a jakie w innym miejscu⁸². Ponadto widać na zachowanych spisach prace porządkowania. Przypuszczalnie dokonywano ich w archiwum. Efektem tego było wprowadzenie nowej numeracji oraz dopisanie stron w przypadku kolejnych kart tego samego spisu⁸³. Oddzielnej charakterystyki wymaga ich zawartość. Na samym początku należy zaznaczyć, że spisy uzupełnione były w formie maszynopisowej, jak i odręcznej przez pracowników poszczególnych wydziałów. Kilka z nich sporządzonych zostało przez B. Cabałę⁸⁴. W pierwszej rubryce „liczba porządkowa” ujęto kolejne liczby teczek, które zapisywano wyłącznie cyframi arabskimi. W niektórych spisach pola nie zostały uzupełnione. Dotyczyło to różnych komórek organizacyjnych⁸⁵. Nie udało się ustalić jednoznacznej reguły stosowanej w tym przypadku. Prawdopodobnie pomijano to z braku praktycznego zastosowania, tym bardziej, że liczba porządkowa częstokroć tożsama była ze „znakiem teczki”⁸⁶. Treści zawarte w kolejnej rubryce ze spisów zdawczo-odbiorczych tj. „znaki teczek” były bardzo zróżnicowane. Kompletnie zobrazowanie kwestii stosowanych oznaczeń w poszczególnych komórkach organizacyjnych wymaga omówienia każdej z nich. Zważywszy na wielość jednostek w GK ZHP w latach 1956–1989 (patrz rozdział drugi) dokładna charakterystyka wszystkich oznaczeń kancelaryjnych wymagała zachowania poprawnego nazewnictwa tychże komórek ze spisów zdawczo-odbiorczych. Skutkowało to może dublowaniem jednostek tego samego rodzaju. Jednakże na całościowe ujęcie tego wątku nie będzie to miało zasadniczego wpływu.

⁸¹ Spis zdawczo-odbiorczy nr 20, str. 38, Wydział Organizacyjny [w:] MH, spisy zdawczo-odbiorcze 18–25, sygn. IC/arch/21, s. nlb.

⁸² W 1963 r. odnotowano, że „akta są ułożone na półkach, nie są uporządkowane”, Protokół wizytacji składnicy akt z dnia 27 maja 1963 r. AAN, Archiwum Zakładowe (...), s. 43; W sprawozdaniu z działalności Archiwum GK ZHP za rok 1969 znajdowała się informacja, że całość zasobu archiwalnego została obecnie przeniesiona z pomieszczenia tymczasowego, jakim była Sala Lotnicza, MH, Sprawozdania, plany pracy z Archiwum GKH, sygn. IC/arch/14, s. nlb.

⁸³ Spis zdawczo-odbiorczy nr 26, s. 5 [w:] MH, spisy zdawczo-odbiorcze 26–28, op. cit., s. nlb.

⁸⁴ Zob. spis zdawczo-odbiorczy nr 3, str. 9 – Zjazdy Walne (IV Zjazd) [w:] MH, spisy zdawczo-odbiorcze 1–5, sygn. IC/arch/21, s. nlb.; spis zdawczo-odbiorczy nr 5, s. 6 – Wydział Kształcenia, Ibidem, s. nlb.

⁸⁵ Zob. Spis zdawczo-odbiorczy nr 32, str. 20 – Wydział Prezydialny [w:] MH, spisy zdawczo-odbiorcze 32–36, sygn. IC/arch/21, s. nlb.; spis zdawczo-odbiorczy nr 47, s. 5 – Wydział Kwatermistrzowski GK ZHP [w:] MH, spisy zdawczo-odbiorcze 46–58, sygn. IC/arch/21, s. nlb.; spis zdawczo-odbiorczy nr 28, s. 5 – Centralna Księgownia GKH [w:] MH, spisy zdawczo-odbiorcze 26–28, sygn. IC/arch/21, s. nlb.

⁸⁶ Spis zdawczo-odbiorczy nr 5, s. 11 – Wydział Instruktorski, MH, spisy zdawczo-odbiorcze 1–5, op. cit., s. nlb.

Celem uporządkowania używanych znaków teczek w spisach zdawczo-odbiorczych wprowadzono wewnętrzny wykaz skrótów, co przedstawiono poniżej (tabela 18).

Skrót znaku teczki	Rozwinięcie skrótu znaku teczki	Przykład zastosowanego znaku teczki
NK	numeracja kolejna	1,2,3
NWA	numeracja zgodna z wykazem akt	033, 412
NKŁ	numeracja kolejna, ukośnik, cyfra arabska	1/1, 1/2
NKŁRz	numeracja kolejna, ukośnik, cyfra rzymska	24/I, 24/II
NKŁL	numeracja kolejna, ukośnik, cyfra arabska, litera	1/18a, 1/18b
NŁM	numeracja liczby z myślnikiem	1/63-64
NŁ2	numeracja, dwa ukośniki, cyfry arabskie	3/22/1
NKŁ2	numeracja kolejna, dwa ukośniki, cyfry arabskie	2/4/8, 2/4/9
NKM	numeracja kolejna z myślnikiem	1-9, 10-15
NKL	numeracja kolejna, cyfra z literą	1a, 1b
NKŁM	numeracja kolejna, cyfry arabskie z myślnikiem	60/1-5, 60/6-8
NKLC	numeracja kolejna z literą i cyfrą arabską	A.1., A.2. lub T-1, T-2
NKAC	numeracja kolejna z cyfrą rzymską i arabską	A.I.1., A.I.2.
NKŁML	numeracja kolejna ukośnik z myślnikiem i literą	5/1-34/A, 6/1-34/B
NKC	numeracja kolejna z cyfrą	1.1., 1.2.

Tabela 18. Wewnętrzny wykaz skrótów odnoszący się do używanych znaków teczek w komórkach organizacyjnych GK ZHP (opracowanie własne).

Zastosowane poniżej grupowanie komórek organizacyjnych w GK ZHP jest wyłącznie robocze i nie odzwierciedla faktycznego podziału jednostek stosowanego w strukturze organizacyjnej GK ZHP.

Władze kolegialne:

GKH Naczelna Rada Harcerska (NK)⁸⁷, Naczelna Rada Harcerska, Rada Naczelna, Dział Prezydialny (NKŁ, NKŁL)⁸⁸, Naczelna Rada Harcerska (NKŁL)⁸⁹, GK ZHP

⁸⁷ spis zdawczo-odbiorczy nr 1, str. 1 [w:] MH, spisy zdawczo-odbiorcze 1–5, sygn. IC/arch/21, s. nlb.

⁸⁸ spis zdawczo-odbiorczy nr 1, str. 1 i 2, Ibidem.

⁸⁹ spis zdawczo-odbiorczy nr 1, str. 5a, Ibidem.

Wydział Prezydialny i RPH (NKŁ⁹⁰, NK⁹¹), Wydział Prezydialny (NKŁ i NŁM⁹², NŁ2, NKŁ2⁹³, NK⁹⁴). W jednym ze spisów w miejscu znak teczki wpisano następujące słowa (różne, książka, zeszyt, Perkoz, Głódówka)⁹⁵, Rada Naczelna ZHP (NKŁ)⁹⁶, Zjazdy Walne (NKŁ)⁹⁷, Związek Harcerstwa Polskiego – Naczelnictwo (NK)⁹⁸, GK ZHP-Sekretariat dh. Bohdanowicza i dh. Majki (brak znaków teczek)⁹⁹, Sekretariat dh. Marka Wardęckiego (NKC)¹⁰⁰, Sekretariat Naczelnika ZHP (NK, NKŁM)¹⁰¹, Sekretariat Naczelnika Kineckiego (NK)¹⁰², Sekretariat Naczelnika Sarana (NK)¹⁰³, Sekretariat Naczelnika Setlaka i Puchały (NK)¹⁰⁴, Dh Naczelnik Pieniak (NK)¹⁰⁵, Sekretariat Z-cy Naczelnika S. Puchała (NŁM)¹⁰⁶, Sekretariat Zastępców Naczelnika ZHP dh. Hm PL Heleny Mikrut i hm. Adama Izydorczyka (brak znaków teczek)¹⁰⁷, GK ZHP Dział Prezydialny (NWA)¹⁰⁸, GK ZHP, Dział Prezydialny/Wydział Ruchu Przyjaciół Harcerstwa (NK)¹⁰⁹, Wydział Prezydialny – sprawy socjalne (NK)¹¹⁰, GK ZHP (NKŁ)¹¹¹, Wydział Prezydialny i Rad Przyjaciół Harcerstwa (NKŁ)¹¹², Centralna Komisja Rewizyjna ZHP (NKAC)¹¹³.

W komórkach organizacyjnych władz kolegialnych najczęściej używanym oznaczeniem dla znaku teczki była numeracja kolejna. Szczególnie było to widoczne w przypadku sekretariatów Naczelników ZHP. W omawianej przeze mnie grupie w jednym ze spisów zdawczo-odbiorczych użyto symboli klasyfikacyjnych z wykazu akt.

⁹⁰ spis zdawczo-odbiorczy nr 1, Ibidem.

⁹¹ spis zdawczo-odbiorczy nr 32, str. 6 [w:] MH, spisy zdawczo-odbiorcze 32–36, sygn. IC/arch/21, s. nlb.

⁹² spis zdawczo-odbiorczy nr 1 [w:] MH, spisy zdawczo-odbiorcze 1–5, op. cit., s. nlb.

⁹³ spis zdawczo-odbiorczy nr 32/13 i nr 32, str. 20 [w:] MH, spisy zdawczo-odbiorcze 32–36, op. cit., s. nlb.

⁹⁴ spis zdawczo-odbiorczy nr 54 [w:] MH, spisy zdawczo-odbiorcze 46–58, sygn. IC/arch/21, s. nlb.

⁹⁵ spis zdawczo-odbiorczy nr 32/14 [w:] MH, spisy zdawczo-odbiorcze 32–36, op. cit., s. nlb.

⁹⁶ spis zdawczo-odbiorczy nr 1 str. 18 [w:] MH, spisy zdawczo-odbiorcze 1–5, op. cit., s. nlb.

⁹⁷ spis zdawczo-odbiorczy nr 3, str. 1, Ibidem.

⁹⁸ spis zdawczo-odbiorczy nr 16, str. 1 [w:] MH, spisy zdawczo-odbiorcze 6–17, sygn. IC/arch/21, s. nlb.

⁹⁹ spis zdawczo-odbiorczy nr 23, str. 1 [w:] MH, spisy zdawczo-odbiorcze 18–25, sygn. IC/arch/21, s. nlb.

¹⁰⁰ spis zdawczo-odbiorczy nr 37, str. 1 [w:] MH, spisy zdawczo-odbiorcze 37–45, sygn. IC/arch/21, s. nlb.

¹⁰¹ spis zdawczo-odbiorczy nr 23, str. 4 [w:] MH, spisy zdawczo-odbiorcze 18–25, sygn. IC/arch/21, s. nlb.

¹⁰² spis zdawczo-odbiorczy nr 43, str. 1 [w:] MH, spisy zdawczo-odbiorcze 37–45, op. cit., s. nlb.

¹⁰³ spis zdawczo-odbiorczy nr 48 [w:] MH, spisy zdawczo-odbiorcze 46–58, op. cit., s. nlb.

¹⁰⁴ spis zdawczo-odbiorczy nr 56, Ibidem.

¹⁰⁵ spis zdawczo-odbiorczy nr 52, Ibidem.

¹⁰⁶ spis zdawczo-odbiorczy nr 48, Ibidem.

¹⁰⁷ spis zdawczo-odbiorczy nr 37, str. 5 [w:] MH, spisy zdawczo-odbiorcze 37–45, op. cit., s. nlb.

¹⁰⁸ spis zdawczo-odbiorczy nr 32, str. 1 [w:] MH, spisy zdawczo-odbiorcze 32–36, op. cit., s. nlb.

¹⁰⁹ spis zdawczo-odbiorczy nr 32, str. 4, Ibidem.

¹¹⁰ spis zdawczo-odbiorczy nr 32/10, Ibidem.

¹¹¹ spis zdawczo-odbiorczy nr 32 a, Ibidem.

¹¹² spis zdawczo-odbiorczy nr 54 [w:] MH, spisy zdawczo-odbiorcze 46–58, op. cit., s. nlb.

¹¹³ spis zdawczo-odbiorczy nr 22 [w:] MH, spisy zdawczo-odbiorcze 18–25, op. cit., s. nlb.

Dotyczyło to Wydziału Prezydialnego GK ZHP. Przekazano wówczas do archiwum m.in. plany pracy, protokoły posiedzeń, listy obecności członków RN ZHP, a także rozkazy, biuletyny czy komunikaty GK ZHP¹¹⁴.

Obszar organizacyjny oraz administracyjno-finansowy:

Dział Organizacyjny – Wydział Sprawozdawczości i Statystyki-(NK)¹¹⁵, GK ZHP Dział Organizacyjny, Wydział Sprawozdawczy (NWA)¹¹⁶, GK ZHP Wydział Organizacyjny (NWA¹¹⁷, NK¹¹⁸), Wydział Sprawozdawczo-Statystyczny (NK)¹¹⁹, Wydział Organizacyjno Sprawozdawczo-Statystyczny (NKŁ2)¹²⁰, Wydział Organizacyjny (NWA NKŁ¹²¹, NKŁM¹²²), Dział Organizacyjny (NK, NKŁ)¹²³, Dział Gospodarczy i Zaplecza Społecznego – Wydział Przyjaciół Harcerstwa (NK)¹²⁴, Wydział Rad Przyjaciół (NK, NKM)¹²⁵, Dział Organizacyjny Referat Socjalny (NKŁ)¹²⁶, Gospodarka samochodowa ZHP (NKLC)¹²⁷, Kancelaria Ogólna (NK, NKM)¹²⁸, Rada Zakładowa przy GK ZHP (NK)¹²⁹, Dział Pracy Chorągwi (NK)¹³⁰, Komenda Chorągwi Mazowieckiej (NK, NKŁ, NKL)¹³¹, Wydział Kwatermistrzowski GK ZHP (NK, NKŁ)¹³², Wydział Finansowy (NK)¹³³, Centralna Księgowość (NK)¹³⁴, Centralna Księgowość GKH (NKŁML)¹³⁵, GK ZHP Księgowość (NKŁM i NKŁ używane na przemian, NK)¹³⁶, GK ZHP Dział Ekonomiczno-Finansowy (NK)¹³⁷, Wydział Inwestycji

¹¹⁴ spis zdawczo-odbiorczy nr 32, str. 1–3 [w:] MH, spisy zdawczo-odbiorcze 32–36, op. cit., s. nlb.

¹¹⁵ spis zdawczo-odbiorczy nr 2, str. 1 [w:] MH, spisy zdawczo-odbiorcze 1–5, op. cit., s. nlb.

¹¹⁶ spis zdawczo-odbiorczy nr 2, str. 6, Ibidem.

¹¹⁷ spis zdawczo-odbiorczy nr 2, str. 9, Ibidem.

¹¹⁸ spis zdawczo-odbiorczy nr 20, str. 14 [w:] MH, spisy zdawczo-odbiorcze 18–25, op. cit., s. nlb.

¹¹⁹ spis zdawczo-odbiorczy nr 2, str. 13 [w:] MH, spisy zdawczo-odbiorcze 1–5, op. cit., s. nlb.

¹²⁰ spis zdawczo-odbiorczy nr 2, str. 14, Ibidem.

¹²¹ spis zdawczo-odbiorczy nr 3/80 i nr 3, str. 15, Ibidem.

¹²² spis zdawczo-odbiorczy nr 20, str. 30 [w:] MH, spisy zdawczo-odbiorcze 18–25, op. cit., s. nlb.

¹²³ spis zdawczo-odbiorczy nr 20, str. 1 i 4, Ibidem.

¹²⁴ spis zdawczo-odbiorczy nr 3, str. 1 [w:] MH, spisy zdawczo-odbiorcze 1–5, op. cit., s. nlb.

¹²⁵ spis zdawczo-odbiorczy nr 3, str. 2, Ibidem.

¹²⁶ spis zdawczo-odbiorczy nr 20, str. 12 [w:] MH, spisy zdawczo-odbiorcze 18–25, op. cit., s. nlb.

¹²⁷ spis zdawczo-odbiorczy nr 51, str.1 [w:] MH, spisy zdawczo-odbiorcze 46–58, op. cit., s. nlb.

¹²⁸ spis zdawczo-odbiorczy nr 45 [w:] MH, spisy zdawczo-odbiorcze 37–45, op. cit., s. nlb.

¹²⁹ spis zdawczo-odbiorczy nr 55, str. 2 [w:] MH, spisy zdawczo-odbiorcze 46–58, op. cit., s. nlb.

¹³⁰ spis zdawczo-odbiorczy nr 6, str. 1 [w:] MH, spisy zdawczo-odbiorcze 6–17, op. cit., s. nlb.

¹³¹ spis zdawczo-odbiorczy nr 58, str. 1, nr 58/7 oraz nr 58/16 [w:] MH, spisy zdawczo-odbiorcze 46–58, op. cit., s. nlb.

¹³² spis zdawczo-odbiorczy nr 47, str. 5, Ibidem.

¹³³ spis zdawczo-odbiorczy nr 14, str.1 [w:] MH, spisy zdawczo-odbiorcze 6–17, op. cit., s. nlb.

¹³⁴ spis zdawczo-odbiorczy nr 28, str. 1 [w:] MH, spisy zdawczo-odbiorcze 26–28, op. cit., s. nlb.

¹³⁵ spis zdawczo-odbiorczy nr 28, str. 5, Ibidem.

¹³⁶ spis zdawczo-odbiorczy nr 33, str. 6 i 13 [w:] MH, spisy zdawczo-odbiorcze 32–36, op. cit., s. nlb.

¹³⁷ spis zdawczo-odbiorczy nr 38, str. 1 [w:] MH, spisy zdawczo-odbiorcze 37–45, op. cit., s. nlb.

i Remontów Kapitałnych (NK)¹³⁸, Wydział Administracyjno-Inwestycyjny (NK)¹³⁹, Wydział Administracyjno-Gospodarczy (NK)¹⁴⁰, Wydział Personalny (brak znaków teczek)¹⁴¹, Wydział Kadr a raz Wydział Kadr GKH (NK, NKŁ)¹⁴², GK ZHP Wydział Kadr i Spraw Socjalnych (NWA)¹⁴³, GK ZHP Wydział Organizacyjny Kadry (NWA)¹⁴⁴, GK ZHP Referat Skarg i Zażaleń (NKLC)¹⁴⁵, Skargi i zażalenia (NK i NKŁ)¹⁴⁶, brak znaków teczek¹⁴⁷), Dział Propagandy i Imprez Masowych (NK)¹⁴⁸, GK ZHP Dział Propagandy (NKŁ, NKŁM, NK)¹⁴⁹, Wydział Propagandy GK ZHP a raz Wydział Propagandy (NK, NKŁ i NLM)¹⁵⁰, Wydział Kultury i Propagandy (NK)¹⁵¹, Dział Propagandy od Działu Młodzieży Starszej (NK)¹⁵², Wydział Kultury (NK, NKM)¹⁵³.

Oznaczenia teczek w powyższym obszarze również zdominowała numeracja kolejna. Spora ilość znaków zapisywana była w postaci numeracji kolejnej z użyciem ukośników (NKŁ). Należy zaznaczyć, że Wydział Organizacyjny kilkakrotnie przygotowywał spisy zdawczo-odbiorcze wykorzystując symbole klasyfikacyjne z wykazu akt. Dotyczyło to również Wydziału Kadr i Spraw Socjalnych GK ZHP.

Obszar kształceniowy oraz programowo-specjalnościowy:

Pion Programowy – Dział Kształcenia Kadry (NK)¹⁵⁴, GK ZHP Dział Kształcenia (NK)¹⁵⁵, Komisja Kształcenia (NK, NKŁ, NLM)¹⁵⁶, Wydział Kształcenia (NK)¹⁵⁷,

¹³⁸ spis zdawczo-odbiorczy nr 47, str. 1 [w:] MH, spisy zdawczo-odbiorcze 46–58, op. cit., s. nlb.

¹³⁹ spis zdawczo-odbiorczy nr 47, str. 3, Ibidem.

¹⁴⁰ spis zdawczo-odbiorczy nr 47, str. 4, Ibidem.

¹⁴¹ spis zdawczo-odbiorczy nr 19, str. 1 [w:] MH, spisy zdawczo-odbiorcze 18–25, op. cit., s. nlb.

¹⁴² spis zdawczo-odbiorczy nr 19, str. 4 i 5 oraz 14, Ibidem.

¹⁴³ spis zdawczo-odbiorczy nr 19, str. 10, Ibidem.

¹⁴⁴ spis zdawczo-odbiorczy nr 19, str. 12, Ibidem.

¹⁴⁵ spis zdawczo-odbiorczy nr 21, str. 1, Ibidem.

¹⁴⁶ spis zdawczo-odbiorczy nr 21, str. 2, Ibidem.

¹⁴⁷ W tym spisie dodano informację, że „z akt korzystać może Naczelnik ZHP, z-cy Naczelnika, kierownik Wydziału Organizacyjnego oraz pracownik prowadzący skargi i zażalenia”, spis zdawczo-odbiorczy nr 21, Ibidem.

¹⁴⁸ spis zdawczo-odbiorczy nr 17, str. 1 [w:] MH, spisy zdawczo-odbiorcze 6–17, op. cit., s. nlb.

¹⁴⁹ spis zdawczo-odbiorczy nr 17, str. 5, 8 i 10, Ibidem.

¹⁵⁰ spis zdawczo-odbiorczy nr 17, str. 16, Ibidem.

¹⁵¹ spis zdawczo-odbiorczy nr 17, str. 29, Ibidem.

¹⁵² spis zdawczo-odbiorczy nr 17, str. 12, Ibidem.

¹⁵³ spis zdawczo-odbiorczy nr 27 [w:] MH, spisy zdawczo-odbiorcze 26–28, op. cit., s. nlb.

¹⁵⁴ spis zdawczo-odbiorczy nr 5, str. 1 [w:] MH, spisy zdawczo-odbiorcze 1–5, op. cit., s. nlb.

¹⁵⁵ spis zdawczo-odbiorczy nr 5, str. 4, Ibidem.

¹⁵⁶ spis zdawczo-odbiorczy nr 5, str. 5, Ibidem.

¹⁵⁷ spis zdawczo-odbiorczy nr 5, str. 6, Ibidem.

Wydział Instruktorski (NK, NŁM)¹⁵⁸, Komisja Wychowania PO (NKŁ, NK)¹⁵⁹, Pion Programowy - Zespół Wydziałów Specjalnościowych (NK)¹⁶⁰, Wydział Nauki, Techniki i Wychowania Obronnego (NKŁ, NKŁM)¹⁶¹, Wydział Nauki, Techniki i Kwalifikacji (NK, NKŁ)¹⁶², Inspektorat Lotniczy (NKŁ, NKŁM)¹⁶³, Inspektorat Łączności (NKŁ, NKŁM)¹⁶⁴, Inspektorat Drużyn Wodnych (NKŁM)¹⁶⁵, Referat Służby Zdrowia (NK)¹⁶⁶, GK ZHP-Inspektorat Służby Zdrowia (NKŁ)¹⁶⁷, Sztab Wieś (NK)¹⁶⁸, Operacja 1001 Frombork (NK, NKŁ)¹⁶⁹, Wydział Rozwoju Zainteresowań (NKŁ, NKŁM)¹⁷⁰, Wydział Obozów (NK)¹⁷¹, Dział Akcji Letniej Sportu i Turystyki lub Dział Akcji Letniej (NK, NKŁ)¹⁷², Sport i Turystyka lub Dział Sportu i Turystyki (NK)¹⁷³, Wydział Sportu i Turystyki (NKŁ, NKŁM)¹⁷⁴, Wydział Akcji Letniej i Zimowej (NK)¹⁷⁵, Akcja Letnia i Zimowa (NK, NKŁM)¹⁷⁶, Akcja Letnia-Alerty (NK)¹⁷⁷, Turystyka Krajowa Wydział Akcji Letniej Sportu i Turystyki (NK, NKŁM)¹⁷⁸, Wydział Organizacji Wypoczynku (NK, NKŁ)¹⁷⁹, Dział Młodzieży Starszej Akcja „Aurora” (NK)¹⁸⁰, Dział Młodzieży Starszej (NK, NKŁ)¹⁸¹, Wydział HSPS GK ZHP lub sam HSPS GK ZHP (NKŁ, NK)¹⁸², Wydział Szkół Ponadpodstawowych (NKŁ)¹⁸³, Wydział Szkół Podstawowych (NK, NKŁM, NKŁ2)¹⁸⁴, Dział Programowy Szkół Podstawowych (NK, NKŁ)¹⁸⁵, Wydział Szkół Podstawowych (Harcerski) (NKŁM, NKŁRz)¹⁸⁶, Wydział Harcerski (NK,

¹⁵⁸ spis zdawczo-odbiorczy nr 5 oraz nr 5, str. 3, Ibidem.

¹⁵⁹ spis zdawczo-odbiorczy nr 35, str. 39 [w:] MH, spisy zdawczo-odbiorcze 32–36, op. cit., s. nlb.

¹⁶⁰ spis zdawczo-odbiorczy nr 7, str. 1 [w:] MH, spisy zdawczo-odbiorcze 6–17, op. cit., s. nlb.

¹⁶¹ spis zdawczo-odbiorczy nr 35, str. 11 [w:] MH, spisy zdawczo-odbiorcze 32–36, op. cit., s. nlb.

¹⁶² spis zdawczo-odbiorczy nr 35, str. 37, Ibidem.

¹⁶³ spis zdawczo-odbiorczy nr 35, str. 15, Ibidem.

¹⁶⁴ spis zdawczo-odbiorczy nr 35, str. 16, Ibidem.

¹⁶⁵ spis zdawczo-odbiorczy nr 35, str. 18, Ibidem.

¹⁶⁶ spis zdawczo-odbiorczy nr 7, str. 1 [w:] MH, spisy zdawczo-odbiorcze 6–17, op. cit., s. nlb.

¹⁶⁷ spis zdawczo-odbiorczy nr 35, str. 3 [w:] MH, spisy zdawczo-odbiorcze 32–36, op. cit., s. nlb.

¹⁶⁸ spis zdawczo-odbiorczy nr 8 [w:] MH, spisy zdawczo-odbiorcze 6–17, op. cit., s. nlb.

¹⁶⁹ spis zdawczo-odbiorczy nr 53, str. 1 [w:] MH, spisy zdawczo-odbiorcze 46–58, op. cit., s. nlb.

¹⁷⁰ spis zdawczo-odbiorczy nr 35, str. 40 [w:] MH, spisy zdawczo-odbiorcze 32–36, op. cit., s. nlb.

¹⁷¹ spis zdawczo-odbiorczy nr 10, str. 1 [w:] MH, spisy zdawczo-odbiorcze 6–17, op. cit., s. nlb.

¹⁷² spis zdawczo-odbiorczy nr 40, str. 4 i 7 [w:] MH, spisy zdawczo-odbiorcze 37–45, op. cit., s. nlb.

¹⁷³ spis zdawczo-odbiorczy nr 40, str. 1, Ibidem.

¹⁷⁴ spis zdawczo-odbiorczy nr 40, str. 15, Ibidem.

¹⁷⁵ spis zdawczo-odbiorczy nr 40, str. 11, Ibidem.

¹⁷⁶ spis zdawczo-odbiorczy nr 40, str. 17, Ibidem.

¹⁷⁷ spis zdawczo-odbiorczy nr 40, str. 20, Ibidem.

¹⁷⁸ spis zdawczo-odbiorczy nr 40, str. 14, Ibidem.

¹⁷⁹ spis zdawczo-odbiorczy nr 40, str. 21, Ibidem.

¹⁸⁰ spis zdawczo-odbiorczy nr 24 [w:] MH, spisy zdawczo-odbiorcze 18–25, op. cit., s. nlb.

¹⁸¹ spis zdawczo-odbiorczy nr 35, str. 1 i 2 [w:] MH, spisy zdawczo-odbiorcze 32–36, op. cit., s. nlb.

¹⁸² spis zdawczo-odbiorczy nr 35, str. 20 i 23, Ibidem.

¹⁸³ spis zdawczo-odbiorczy nr 35, str. 26, Ibidem.

¹⁸⁴ spis zdawczo-odbiorczy nr 36, str. 8, Ibidem.

¹⁸⁵ spis zdawczo-odbiorczy nr 36, str. 1 i 4, Ibidem.

¹⁸⁶ spis zdawczo-odbiorczy nr 36, str. 9, Ibidem.

NKŁM)¹⁸⁷, Dział Programowy (NK)¹⁸⁸, Pion Programowy - Dział Zuchów (NK, NKL)¹⁸⁹, Wydział Zuchowy (NK, NŁM)¹⁹⁰, Nieprzetarty Szlak (NK)¹⁹¹, Wydział Zagraniczny (NKŁM)¹⁹².

W obszarze kształceniowym oraz programowo-specjalnościowym do oznaczania znaków teczek wykorzystywano przede wszystkim numerację kolejną (NK), numerację z użyciem ukośnika i cyfry arabskiej (NKŁ) oraz opcję (NKŁM). Brak zasadniczych odstępstw od stosowania powyższych rodzajów oznaczeń kancelaryjnych na przestrzeni omawianych przeze mnie lat pokazało, że zachowano swoistą jednolitość. Nie wpłynęło na to powoływanie nowych wydziałów, a także mianowania osób na poszczególne funkcje instruktorskie.

Jednostki podległe i pozostałe komórki organizacyjne w ZHP:

Centralna Składnica Harcerska (NK)¹⁹³, Biuro Usług Turystycznych (jednocześnie NKŁ, NKŁM oraz brak numeracji)¹⁹⁴, Biuro Turystyczno-Wydawnicze (NK)¹⁹⁵, Dział Handlowy Wydawnictwa Harcerskiego „Horyzonty” – (NK)¹⁹⁶, ZHP Wydawnictwo Harcerskie lub WH „Horyzonty” (NKŁ, NK. Pojawia się również numeracja, która przypomina symbole z wykazu akt. Jednakże nie koresponduje z nim. Przypuszczalnie jest to wewnętrzna numeracja książek: np.1. znak teczki 603-W. Szawczyk „SZD-20X Wampir”, 2. Znak teczki 516-R. Kreyser „Głośnomówiący telefon”)¹⁹⁷, GK ZHP – Rozgłównia Harcerska (NK, NKŁRz, NKŁ i NKŁM¹⁹⁸), Komitet Budowy Floty Harcerskiej (NK)¹⁹⁹, Centralny Ośrodek Kształcenia Kadr Instruktorów Harcerskich (NK, NKM)²⁰⁰, Ośrodek Badań (NK)²⁰¹, Ośrodek „Perkoz” (NWA)²⁰², Centrum

¹⁸⁷ spis zdawczo-odbiorczy nr 36, str. 10 i 11, Ibidem.

¹⁸⁸ spis zdawczo-odbiorczy nr 9, str. 1 [w:] MH, spisy zdawczo-odbiorcze 6–17, op. cit., s. nlb.

¹⁸⁹ spis zdawczo-odbiorczy nr 4, str. 1 i 2 [w:] MH, spisy zdawczo-odbiorcze 1–5, op. cit., s. nlb.

¹⁹⁰ spis zdawczo-odbiorczy nr 4, str. 5, Ibidem.

¹⁹¹ spis zdawczo-odbiorczy nr 49 [w:] MH, spisy zdawczo-odbiorcze 46–58, op. cit., s. nlb.

¹⁹² spis zdawczo-odbiorczy nr 70 [w:] MH, spisy zdawczo-odbiorcze 61–98, op. cit., s. nlb.

¹⁹³ spis zdawczo-odbiorczy nr 12 [w:] MH, spisy zdawczo-odbiorcze 6–17, op. cit., s. nlb.

¹⁹⁴ spis zdawczo-odbiorczy nr 25, str.1 [w:] MH, spisy zdawczo-odbiorcze 18–25, op. cit., s. nlb.

¹⁹⁵ spis zdawczo-odbiorczy nr 38, str. 2 [w:] MH, spisy zdawczo-odbiorcze 37–45, op. cit., s. nlb.

¹⁹⁶ spis zdawczo-odbiorczy nr 26, str.1 [w:] MH, spisy zdawczo-odbiorcze 26–28, op. cit., s. nlb.

¹⁹⁷ spis zdawczo-odbiorczy nr 26, str. 1, 4 i 37, Ibidem.

¹⁹⁸ spis zdawczo-odbiorczy nr 34, str. 1, 2 i 4 [w:] MH, spisy zdawczo-odbiorcze 32–36, op. cit., s. nlb.

¹⁹⁹ spis zdawczo-odbiorczy nr 13 [w:] MH, spisy zdawczo-odbiorcze 6–17, op. cit., s. nlb.

²⁰⁰ spis zdawczo-odbiorczy nr 39, str. 1 [w:] MH, spisy zdawczo-odbiorcze 37–45, op. cit., s. nlb.

²⁰¹ spis zdawczo-odbiorczy nr 18, str. 1 [w:] MH, spisy zdawczo-odbiorcze 18–25, op. cit., s. nlb.

²⁰² spis zdawczo-odbiorczy nr 41, str. 1 [w:] MH, spisy zdawczo-odbiorcze 37–45, op. cit., s. nlb.

Wychowania Morskiego w Gdyni – spis akt bez znaków teczki (brak numeracji)²⁰³, Centralna Szkoła Instruktorów (NK)²⁰⁴, Ośrodek Turystyczny na Polanie Głodówka (NK, NKL)²⁰⁵, Związek Młodzieży Polskiej, Zarząd Główny – Wydział Harcerski (NK)²⁰⁶.

Podobnie jak w przypadku poprzednich obszarów, najczęściej stosowanym oznaczeniem teczek była numeracja kolejna. Zdarzały się także inne nietypowe przykłady używanych znaków jak np. Rozgłównia Harcerska (NKŁRz).

Powyższa analiza jednoznacznie może potwierdzać, że wykorzystanie symboli klasyfikacyjnych w spisach zdawczo-odbiorczych było sporadyczne. Fakt ich stosowania pozostawiał wiele do życzenia. Przede wszystkim tytuły teczek nie były zgodne z hasłami klasyfikacyjnymi²⁰⁷. Ponadto pojawiały się pozycje w spisach, które nie zostały uwzględnione w wykazie akt²⁰⁸. Niektóre różniły się też kategorią archiwalną²⁰⁹. Przepisy archiwalne zalecały również rozdzielanie spisów na te z materiałami archiwalnymi (kat. A), jak i te z dokumentacją niearchiwalną (kat. B). Omawiane przykłady spisów zdawczo-odbiorczych nie korespondowały z tymi wskazaniem.

Kolejna kolumna w spisach zawierała tytuły teczek. Wpisywane nazwy jednostek archiwalnych jak już wspominałem, nie odzwierciedlały haseł klasyfikacyjnych z wykazu akt. Zapewne tworzono je intuicyjnie w komórkach organizacyjnych GK ZHP. Stosowano zapisy uwzględniające najrzetelniejszy obraz zawartości teczki²¹⁰. W następnej rubryce daty skrajne w większości przypadków umieszczano wyłącznie rok wytworzenia teczki²¹¹. Niekiedy dookreślano datę oznaczeniem miesiąca²¹². Wykorzystywano również wielokrotnie znak powtórzenia (-,-)²¹³. W sytuacji braku

²⁰³ spis zdawczo-odbiorczy nr 44, str. 1 Ibidem, s. nlb.

²⁰⁴ spis zdawczo-odbiorczy nr 46 [w:] MH, spisy zdawczo-odbiorcze 46–58, op. cit., s. nlb.

²⁰⁵ spis zdawczo-odbiorczy nr 50, str. 1 [w:] MH, spisy zdawczo-odbiorcze 46–58, op. cit., s. nlb.

²⁰⁶ spis zdawczo-odbiorczy nr 15, str. 1 [w:] MH, spisy zdawczo-odbiorcze 6–17, op. cit., s. nlb.

²⁰⁷ Symbol 034 zgodnie z wykazem akt z 1969 r. to: Końcowe opracowania statystyczne. W spisie zdawczo-odbiorczym tytuł teczki przy symbolu 034 to: Dane statystyczne o kadrze, spis zdawczo-odbiorczy nr 2, str. 4 [w:] MH, spisy zdawczo-odbiorcze 1–5, op. cit., s. nlb.

²⁰⁸ W wykazie akt z 1969 r. nie ma symbolu i hasła klasyfikacyjnego 078 – Sprawy różne komend chorągwi, spis zdawczo-odbiorczy nr 19, str. 10 [w:] MH, spisy zdawczo-odbiorcze 18–25, op. cit., s. nlb.

²⁰⁹ W spisie do teczki 058 – Skargi i zażalenia przypisana jest kat. B2, natomiast w wykazie akt do symbolu i hasła 058 – Ewidencja skarg i wniosków przypisana jest kat. B5, Ibidem.

²¹⁰ Białystok–Materiały z Komend Chorągwi: protokoły, rozkazy, instrukcje, zarządzenia, komunikaty, plany pracy – sprawozdania z ich wykonania, informacje miesięczne i specjalne, sprawozdania z wizytacji i zlecenie powizytacyjne. Terminarze odpraw i konferencji, różne, spis zdawczo-odbiorczy nr 6, str. 3 [w:] MH, spisy zdawczo-odbiorcze 6–17, op. cit., s. nlb.

²¹¹ spis zdawczo-odbiorczy nr 17, str. 13, Ibidem, s. nlb.

²¹² V Zjazd – protokoły komisji mandatowych – daty skrajne: I-III 1973, spis zdawczo-odbiorczy nr 3, str. 13 [w:] MH, spisy zdawczo-odbiorcze 1–5, op. cit., s. nlb.

²¹³ Ibidem.

możliwości ustalenia dat skrajnych teczki stosowano zapis „b.d.”, czyli brak danych²¹⁴. W piątej kolumnie umieszczano kategorie archiwalne. Zważywszy na wcześniejszy zapis dot. swobody w nazewnictwie teczek, ciężko stwierdzić czy przypisane jednostkom kategorie były prawidłowe. W kilku przypadkach przekreślano nadaną w wydziale kategorię, zastępując ją inną²¹⁵. Starano się mimo to stosować zasadę odnoszącą się do zachowania najważniejszych dokumentów będących świadectwem działalności harcerskiej. Mowa tu przede wszystkim o rozkazach, protokołach, uchwałach, planach pracy czy sprawozdaniach. Dokumentacja powtarzalna podlegała brakowaniu, co odnotowywano w ostatniej kolumnie. Podobnie jak w przypadku tytułów teczek wykorzystywano również znak powtórzenia²¹⁶. Można odnaleźć także i takie spisy zdawczo-odbiorcze, gdzie brakowało wskazania kategorii archiwalnej²¹⁷. W następnej kolumnie „liczba teczek” poza oczywistymi informacjami zdarzało się, że zostawiano puste pole²¹⁸. Prawdopodobnie brak zapisu spowodowany był zwykłym niedopatrzeniem ze strony pracownika komórki organizacyjnej GK ZHP. W siódmej rubryce „miejsce przechowywania w składnicy” w sporej ilości nie pojawiała się żadna adnotacja. Wyjątki od tego miały oczywiście miejsce²¹⁹. Znak powtórzenia również znalazł tutaj swoje zastosowanie. W ostatniej kolumnie odnotowywano informację o brakowaniu akt wraz z określeniem konkretnego protokołu. W innym przypadku używano samej daty brakowania²²⁰. Ponadto pojawiała się wzmianka o wydzieleniu akt i włączeniu ich do innej jednostki archiwalnej²²¹. W momencie przeprowadzanego co jakiś czas skontrum zasobu archiwum GK ZHP archiwista stwierdzał zapewne brak jakiegoś dokumentu. Mając na względzie fakt, że duplikaty znajdowały się w teczkach innych wydziałów,

²¹⁴ Struktura i zakres hufców i chorągwi, spis zdawczo-odbiorczy nr 5, str. 5, MH, op. cit., s. nlb.

²¹⁵ Zob. poz. 122 – Marzenia młodzieży harcerskiej zorganizowanej i niezorganizowanej (była kat. B5, zmieniono na kat. A), spis zdawczo-odbiorczy nr 18, str. 21 [w:] MH, spisy zdawczo-odbiorcze 18–25, op. cit., s. nlb.; poz. 10 – Budżet (była kat. B3, zmieniono na kat. A), spis zdawczo-odbiorczy nr 33, str. 10 [w:] MH, spisy zdawczo-odbiorcze 32–36, op. cit., s. nlb.

²¹⁶ Poz. 17–31 – Dokumentacja audycji Rozgłośni Harcerskiej, spis zdawczo-odbiorczy nr 34, str. 2, Ibidem, s. nlb.

²¹⁷ Zob. wszystkie poz. ze spisu zdawczo-odbiorczego nr 40, str. 1 [w:] MH, spisy zdawczo-odbiorcze 37–45, op. cit., s. nlb.; poz. 8–15 ze spisu zdawczo-odbiorczego nr 45, Ibidem, s. nlb.

²¹⁸ spis zdawczo-odbiorczy nr 40, str. 13, Ibidem, s. nlb.

²¹⁹ Wpisywano przykładowo: regał 3, półka 3, spis zdawczo-odbiorczy nr 2, str. 1 [w:] MH, spisy zdawczo-odbiorcze 1–5, op. cit., s. nlb.

²²⁰ spis zdawczo-odbiorczy nr 19, s. 1 [w:] MH, spisy zdawczo-odbiorcze 18–25, op. cit., s. nlb.

²²¹ Plany posiedzeń Rady Naczelnej, Prezydium RN i GK ZHP oraz materiały plenów RN ZHP wyłączono do jednostki Naczelna Rada Harcerska, spis zdawczo-odbiorczy nr 20, str. 22, Ibidem, s. nlb.

wydzielano je i dołączano do podstawowych jednostek archiwalnych. Brak pojedynczych teczek również znajdował odzwierciedlenie w spisach zdawczo-odbiorczych²²².

Każdy ze spisów był podpisywany przez dwie osoby: osobę zdającą, jak i przyjmującą akta do archiwum. Należy podkreślić, że i w tym przypadku pojawiały się niedociągnięcia. Umieszczano również datę utworzenia spisu zdawczo-odbiorczego. Z dodatkowych elementów należy wymienić m.in. uszczegółowienie sposobu postępowania z niektórymi aktami ze spisów²²³ oraz adnotację o przeprowadzonych skontrum przez archiwistę.

Podsumowując tworzone spisy zdawczo-odbiorcze w GK ZHP były dalekie od ideałów. Jednakże sam fakt ich zachowania potwierdzał istnienie kompletnego obiegu kancelaryjnego. Informacje w nich zawarte mogą potwierdzić tezę, że wpływ na poprawność ich tworzenia w zgodzie z zapisami instrukcji kancelaryjno-archiwalnej miał przede wszystkim czynnik ludzki. Niestety szkolenia pracowników ZHP czy nawet wizytacje w poszczególnych komórkach organizacyjnych nie wpływały zasadniczo na poprawę tej sytuacji. Ciężar opracowania i porządkowania akt spoczywał wielokrotnie na osobie archiwisty zakładowego.

W wyniku prac porządkowych wszystkie jednostki archiwalne z lat 1956–1989 znajdujące się obecnie w archiwum historycznym Muzeum Harcerstwa w Warszawie opatrzone zostały w nowe tecki. Skomplikowało to zasadniczo możliwość ustalenia jakie adnotacje zawarte były w spisach zdawczo-odbiorczych, a jakie umieszczano na teczkach. Mimo wszystko w momencie przeglądania poszczególnych jednostek udało się natrafić na oryginalne tecki (fot. 46). Zostały one powtórnie wykorzystane do przechowywania innej dokumentacji²²⁴. Z niewiadomego powodu tecki te zostały wybrakowane mimo tego, że posiadały kat. A. W spisach zdawczo-odbiorczych brak stosownej adnotacji o powodzie takiej decyzji. Jak widać na załączonych poniżej zdjęciach liczba porządkowa znajdowała się w prawnym dolnym rogu tecki (69). Oznaczenie znaku tecki wpisywano w lewym górnym rogu (20/3). Zarówno „Nazwa”, jaki i „daty skrajny” umieszczone były na teczkach w centralnej części. Kategoria

²²² Poz. 10 – Wnioski o przyznanie honorowego stopnia hm PL – brak tecki, spis zdawczo-odbiorczy nr 19, str. 10, Ibidem, s. nlb.

²²³ W jednym ze spisów pojawia się następująca informacja: „Zastrzega się, że akta wymienione wyżej pod l. p. 18, 21 i 25 powinny być traktowane jak poufne i znajdować się pod zamknięciem”, spis zdawczo-odbiorczy nr 19, str. 11, Ibidem, s. nlb.

²²⁴ Teczka Pisma wychodzące rok 1969 /Dział Propagandy/ zawierała protokół GK z dnia 3 lipca 1979 r., MH, Główna Kwatera ZHP protokoły z posiedzeń 3 lipca–25 września 1979 r., sygn. C I 3 151, s. nlb.

archiwalna znajdowała się natomiast w prawym górnym rogu i co ważne odpowiadała zapisowi z przytoczonego spisu zdawczo-odbiorczego. Określenie właściwego wydziału, w tym przypadku Wydziału Propagandowego GK ZHP zapisane było z wykorzystaniem pieczęci. Niestety w wyniku braku pozostałych teczek nie było możliwe potwierdzenie czy te zasady stosowane były także w innych komórkach organizacyjnych. Przeniesienie oznaczenia (PR, czyli Wydział Propagandy) nad tytułteczki sprawiłoby, że jej kształt byłby zgodny ze wzorem stanowiącym załącznik nr 11 do §24, pkt. 3 instrukcji kancelaryjnej GK ZHP z 1969 r.

67	20/1	Imprezy prop. XX-lecie NRD Akcja "Pożar"	1969	A	1	
68	20/2	Imprezy prop. MDD	1969	A	1	nybs. por. 101 p. 13
69	20/3	Imprezy prop. akcje solidarno- ściowe	1969	A	1	nybs. por. 101 p. 14
70	14	Serwis fotograf.	1968 1969	A	1	

Fot. 46. Porównanie informacji na oryginalnej teczce z Wydziału Propagandy GK ZHP ze spisem zdawczo-odbiorczym, źródło: MH, Główna Kwatera ZHP protokoły z posiedzeń 3 lipca-25 września 1979 r., sygn. C I 3 151, s. nlb.; spis zdawczo-odbiorczy nr 17, str. 10 [w:] MH, spisy zdawczo-odbiorcze 6-17, op. cit., s. nlb.

Zgodnie z instrukcją archiwalną, żeby przekazać materiały zakwalifikowane na makulaturę, należało uzyskać uprzednio zgodę właściwego archiwum państwowego. Dopiero po jej uzyskaniu można było dokonać fizycznego zniszczenia. Przekazywano je wówczas do zbiornicy przemysłowych surowców wtórnych²²⁵. Przykładowo w 1970 r. korzystano w tym celu z usług Spółdzielni „Surowiec”²²⁶. W latach 1968–1989, wytworzono 168 protokołów brakowania dokumentacji niearchiwalnej (tabela nr 19).

²²⁵ Biblioteka MH, Instrukcja w sprawie (...), nr 5833, s. 10.

²²⁶ Na odwrocie zezwolenia nr 6/70 na przekazanie akt na przemiał znajdowała się informacja, że makulaturę zdano dnia 26 stycznia 1970 r. do Spółdzielni „Surowiec”, MH, Zatwierdzone protokoły brakowania 1970–1980, sygn. IC/arch/23, s. nlb.

Rok	1968	1969	1970	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978
Ilość protokołów	0	4	14	4	35	11	2	11	32	36	13
Rok	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989
Ilość protokołów	0	0	0	1	0	0	0	4	1	0	0

Tabela 19. Zestawienie protokołów brakowania akt w GK ZHP w latach 1968–1989. Opracowano na podstawie MH, Zatwierdzone protokoły brakowania 1970–1980, sygn. IC/arch/23, ss. nlb.

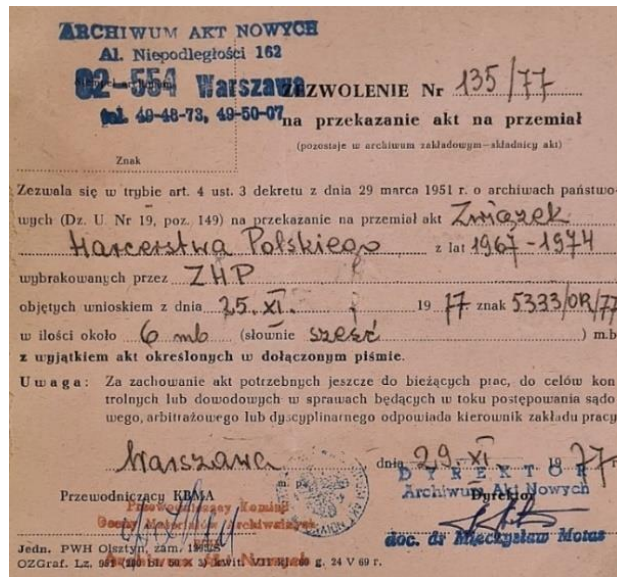
W ramach tych czynności kancelaryjnych każdorazowo powoływano komisje ds. brakowania. W jej skład wchodził archiwista GK ZHP oraz przedstawiciel (czasami dwóch) komórki organizacyjnej, z której pochodziły akta²²⁷.

Po przeprowadzeniu komisyjnego brakowania i zakwalifikowania akt kategorii B do zniszczenia wysyłano protokół do archiwum państwowego. W przypadku archiwum GK ZHP właściwym terytorialnie archiwum było Archiwum Akt Nowych w Warszawie. W odpowiedzi wysyłano „zezwolenie na przekazanie akt na przemiał” (fot. 47). Powoływano się wówczas na zapisy art. 4 ust. 3 dekretu z dnia 29 marca 1951 r. o archiwach państwowych²²⁸. W momencie wystąpienia wątpliwości Archiwum Akt Nowych w przesłanym piśmie informowało o potrzebie wyłączenia do kat. A konkretnych pozycji ze spisów²²⁹.

²²⁷ W skład jednej z komisji wchodziły następujące osoby: B. Cabała – archiwista GK ZHP oraz Andrzej Ornat – kierownik Wydziału Organizacyjnego GK ZHP, Protokół brakowania akt z dnia 24 listopada 1977 r., Ibidem, s. nlb.

²²⁸ Zezwolenie nr 43/70 na przekazanie akt na przemiał wydane przez Archiwum Akt Nowych w Warszawie, Ibidem, s. nlb.

²²⁹ Pismo przewodnie AAN do GK ZHP w sprawie wyrażenia zgody na wybrakowanie akt z dnia 24 marca 1972 r., Ibidem, s. nlb.

Fot. 47. Zezwolenie na 135/77 na przekazanie akt na przemiał, źródło: MH, Zatwierdzone protokoły brakowania 1970–1980, sygn. IC/arch/23, s. nlb.

Przestrzeganie zapisów przepisów kancelaryjnych, jak i archiwalnych jak pokazała praktyka nie zawsze było w GK ZHP respektowane. Pojawiały się sytuacje, w których podejmowano próby ich stosowania (spisy zdawczo-odbiorcze i kształt teczek w latach 1969-1983), jednakże były one bardzo marginalne w stosunku do pozostałych działań. Mimo to praca archiwum była pozytywnie oceniana przez przedstawicieli AAN²³⁰. Starano się także na bieżąco wypełniać wszystkie zalecenia powizytacyjne²³¹.

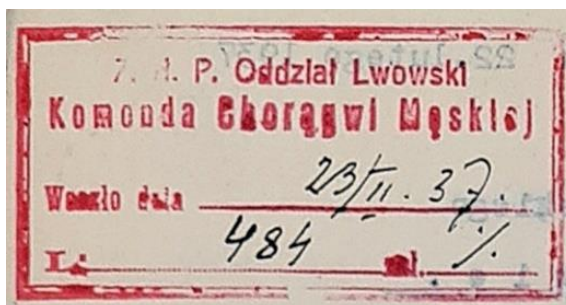
3.3. Kancelaria w chorągwiach (normatywy kancelaryjno-archiwalne i ich praktyczne stosowanie)

Chorągwie, a wcześniej także i okręgi jako jednostki terenowe ZHP również były zobowiązane do posiadania punktów kancelaryjnych. Funkcję tę, podobnie jak w GK

²³⁰ „Archiwum Akt Nowych sprawując nadzór nad archiwum zakładowym GK ZHP z pełną odpowiedzialnością stwierdza, że dotychczasowa praca, jaka została wykonana w zakresie prac archiwalnych w w/w archiwum jest prowadzona wg. Zasad obowiązujących przy opracowywaniu państwowego zasobu archiwalnego, a ponadto niektóre prace związane z inwentaryzacją oraz z informacją, wykraczają poza zakres typowych obowiązków archiwisty zakładowego (...) Można stwierdzić, że archiwum zakładowe GK ZHP jest jednym z niewielu pozytywnych wyjątków, gdzie z pełnym zrozumieniem i odpowiedzialności podchodzi się do spraw archiwalnych i prac związanych z porządkowaniem i informacją/na tle wielu innych organizacji społecznych/. Archiwum Akt Nowych czuje się zobowiązane poinformować, że pozostaje z pełnym uznaniem dla dotychczasowej pracy włożonej w sprawy archiwalne przez mgr Bożenę Cabała (...)”, Notatka z lustracji Archiwum GK ZHP, Warszawa 10 stycznia 1979 r., AAN, Archiwum Zakładowe (...), s. 18.

²³¹ R. Openkowski, *Lustracje Archiwum Akt Nowych (...)*, s. 45–54.

ZHP wypełniały sekretariaty. Przez cały okres omawiany w pracy tj. w latach 1956–1989 stosowano w tych jednostkach organizacyjnych ZHP system dziennikowy. Podobna sytuacja dotyczyła również lat 1918–1956. Czy były odstępstwa od tej reguły? Ciężko udzielić na to pytanie jednoznacznej odpowiedzi. Z całą pewnością jest to obszar badawczy, dotąd nieopisany w żadnym znanym mi opracowaniu i wymaga oddzielnych pogłębionych badań. Dla zobrazowania funkcjonującego wówczas systemu należy przytoczyć kilka przykładów. W latach 20. XX w. np. w chorągwiach używano na piśmie tylko numer kolejny z dziennika²³². W latach 30. XX w. natomiast pisma wychodzące z sekretariatów zarządów oddziałów używały następujących oznaczeń kancelaryjnych: Oddział Pomorski (L. dz. 832/32 ZO.)²³³, Oddział Mazowiecki (Ldz. 3/32)²³⁴, Oddział Wielkopolski (L. dz. 193/31)²³⁵, Oddział w Lublinie (Nr spr. 39/32)²³⁶. Czasami nagłówek pisma opatrzony był w sformułowanie L.dz czy nr spr., a czasami było to elementem pieczętki. Wystarczyło tylko uzupełnić odręcznie lub maszynowo numer kolejny pisma wychodzącego. Używano również pieczętek nagłówkowych, imiennych, a także kancelaryjnych (fot. 48). Z całą pewnością nie były jednolite dla wszystkich oddziałów/chorągwi. Różniły się zarówno treścią, formą, jak i kolorem.

Fot. 48. Pieczętka wpływu Komendy Chorągwi Męskiej Oddziału Lwowskiego ZHP na korespondencji z dnia 22 lutego 1937 r., źródło: AAN, AZHP, op. cit., sygn. 563, s. 179.

Zatrzymajmy się na chwilę przy piśmie, na którym znajdowała się powyższa pieczętka. Jest ono na tyle interesujące, ponieważ doskonale obrazowała obieg

²³² Pismo Zarządu Oddziału ZHP w Krakowie do NZHP z dnia 19 marca 1926 r. Wskazuje się wyłącznie numer pisma (L. 449.), AAN, AZHP, Naczelnictwo – Sekretariat Generalny (korespondencja ogólna) 1926, sygn. 446, s. 45.

²³³ AAN, AZHP, Naczelnictwo – Sekretariat Generalny (korespondencja ogólna) 1932, sygn. 460, s. 30.

²³⁴ Ibidem, s. 24.

²³⁵ Ibidem, s. 16.

²³⁶ Ibidem, s. 52.

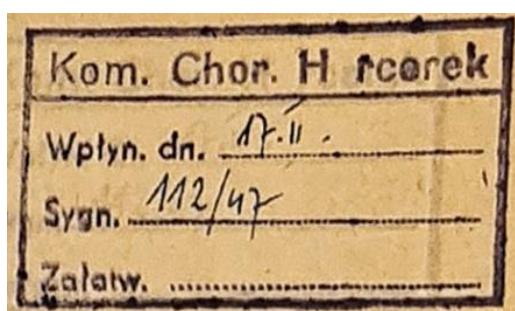
dokumentów w ZHP. Pismo, o którym mowa datowane jest na 22 lutego 1937 r. Jego twórcą była Komenda Hufca Harcerzy we Lwowie, a adresatem NZHP w Warszawie. Zanim jednak dotarło do miejsca docelowego, trafiło wcześniej do jednostki pośredniej, czyli do wspomnianej Komendy Chorągwi Męskiej Oddziału Lwowskiego ZHP. Na odwrocie tego pisma znajdowała się pieczętka wpływu oraz podpis komendanta tejże chorągwi. Przedkładał on drugostronne pismo do wiadomości NZHP. Korespondencja trafiła do NZHP dopiero 11 marca 1937 r. Zarejestrowano ją pod nr L 473/1780/a²³⁷.

Wskazane przykłady pokazały, że kwestie administracyjne w ZHP i związane z nimi przepisy przez cały czas dwudziestolecia międzywojennego nie były ujednoczone. Mimo to należy wspomnieć, że podejmowano próby usprawnienia tego obszaru funkcjonowania organizacji²³⁸. W okresie II wojny światowej kancelaria chorągwi funkcjonowała w „podziemiu”. W większości przypadków tworzone dokumenty zaraz, po utracie ich właściwości użytkowych (odbiorca zapoznał się z treścią) niszczone. Unikano tym sposobem konsekwencji ze strony władz hitlerowskich za ich nielegalny kolportaż. Wraz z zakończeniem wojny przystąpiono do odbudowy struktur ZHP. Już w 1945 r. wydano instrukcję pracy komend chorągwi, która ściśle precyzowała, że komórką odpowiedzialną za obsługę kancelaryjną był sekretariat (dotyczyło to wyłącznie Głównej Kwatery Harcererek). W niniejszej instrukcji wskazywano także jakie książki i teczki powinien prowadzić wspomniany punkt kancelaryjny. Mowa tu o: 1. dzienniku korespondencyjnym, 2. teczках pism (z rozkazami, instrukcjami organizacyjnymi, korespondencją organizacyjną oraz korespondencją zewnętrzną), 3. teczках hufców (z korespondencją z hufcem, notatkami z kontaktów osobistych i wizytacji, składem komendy hufca, adresem, wykazem drużyn z adresami i danymi o drużynowych wg kart rejestracyjnych), 4. ewidencji czynnych instruktorek na terenie chorągwi, 5. teczках pracy (z rocznym planem pracy z uwzględnieniem poszczególnych działów, terminarzem, sprawozdaniami z zebrań Komendy i odpraw organizacyjnych, odpisami sprawozdań miesięcznych pracy, sprawozdaniami z imprez i akcji specjalnych, wynikami pracy i wszelkimi materiałami uzupełniającymi), 6. książkami kasowymi z kwitariuszami

²³⁷ Pismo Komendy Hufca Harcerzy we Lwowie do NZHP z dnia 22 lutego 1937 r., AAN, AZHP, op. cit., sygn. 563, s. 178–179.

²³⁸ GKM w 1926 r. informowała KCh, że do momentu wydania jednolitych przepisów administracyjnych poleca komendantom chorągwi ujednoczyć administrację na ich terenach, pamiętając, aby była prosta, oszczędna i sprawna. Podkreślano, żeby szczególną uwagę poświęcić kasowości, gdzie wskazywano, że książki kasowe powinny być sznurowane i odpowiednio uwierzytelniane, Rozkaz Naczelnika GKM L. 8 z dnia 20 września 1926 r. [w:] NZHP. Wiadomości Urzędowe, rok 4 (VIII) nr 10, Warszawa, październik 1926, s. 30.

(z kasa przyjmie oraz kasa wypłaci, teczkami dowodów rzeczowych, odpisami miesięcznych sprawozdań kasowych), 7. książkami inwentarzowymi z kwitariuszami „magazyn przyjmie”²³⁹. Zarówno chorągwie harcerek, jak i harcerzy w latach 1944–1948, a później chorągwie (w 1948 r. uległy połączeniu) w latach 1948 – (1950) stosowały system dziennikowy. Związane to było z używaniem symbolu liczby dziennika/rok przy oznaczeniu pisma przychodzącego oraz wychodzącego²⁴⁰. Stosowano także pieczętki kancelaryjne, które w zależności od chorągwi różniły się treścią, formą i kolorem (fot. 49).

Fot. 49. Pieczętka wpływu nieznannej Komendy Chorągwi Harcerek z dnia 17 lutego 1947 r. umieszczona na rozkazie specjalnym Naczelniczki Harcerek z dnia 7 lutego 1947 r., źródło: MH, Rozkazy Naczelniczki Harcerek 1945–1948 2-gi egz. kserok., sygn. Z 45-49/110, s. nlb.

Wraz z powstaniem ZHP po okresie zetempowskim władze centralne stopniowo zaczęły formalizować wszystkie obszary działalności, wydając stosowne uchwały, regulaminy i instrukcje. W tym zakresie nie pominięto również chorągwi. Wydana w 1957 r. „instrukcja o organizacji chorągwi harcerstwa” częściowo wypełniała funkcję instrukcji kancelaryjnej. Należy jednak zaznaczyć, że dopiero w 1969 r. wprowadzono stosowne przepisy w tym zakresie. Wracając do wspomnianej instrukcji, określono w niej, że administracja komendy chorągwi miała znajdować się w biurze komendy. Jej pracami miał kierować sekretarz. Do jego zadań należało prowadzenie: kancelarii z dziennikiem korespondencji i ekspedycji, dokumentacji bieżącej i archiwum, a także pisowni i powielarni. W niniejszej instrukcji poświęcono cały jeden rozdział na kwestię

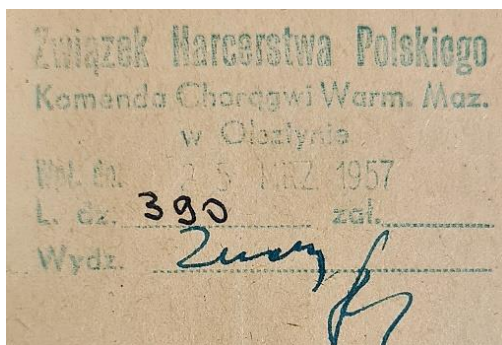
²³⁹ Załącznik L. 2 do Rozkazu Naczelniczki Harcerek L. 3 z dnia 2 października 1945 r. (...), op. cit., s. 8–9.

²⁴⁰ Pismo Komendanta Pomorskiej Chorągwi Harcerzy do Komendantów Ośrodków i hufców z dnia 16 maja 1946 r. Wskazano tutaj nr pisma L. dz. 330/46, Archiwum Chorągwi Kujawsko-Pomorskiej ZHP, Dokumenty różne dot. GKH i Komendy Chorągwi (rozkazy, okólniki, pisma itp. niekompletne 1945–1950, sygn. 9/23, s. nlb.

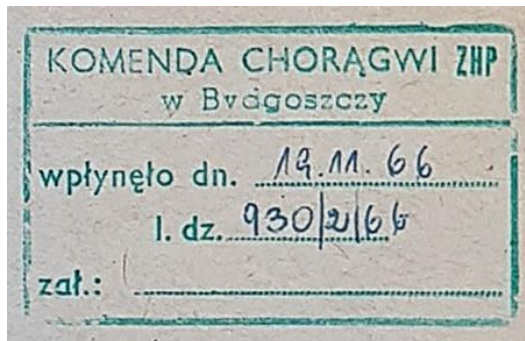
administracji komendy chorągwi. Wyszczególniono m.in. wykaz obowiązującej dokumentacji pracy: 1. Książkę protokołów posiedzeń komendy chorągwi, 2. Książkę lub teczkę rozkazów komendy chorągwi, 3. Teczkę regulaminów, instrukcji i rozkazów władz zwierzchnich ZHP, 4. Teczkę z rocznymi planami pracy z uwzględnieniem planów wydziałów, terminarze, opisy sprawozdań z wykonania planów, sprawozdania z imprez i akcji specjalnych, 5. Teczki hufców z korespondencją, notatki z kontaktów osobistych, sprawozdania z wizytacji, plany pracy hufca, składy komendy hufca i wykazy drużyn, 6. Dokumentację gospodarczo-finansową, 7. Dziennik korespondencji oraz teczki pism i odpisów pism. Co istotne z zapisów instrukcji wynikało, że dopuszczano możliwość prowadzenia dodatkowych teczek w wydziałach czy referatach w zależności od potrzeb. Ważne było, aby układ dokumentów był jasny i pozwalał na szybkie wyszukanie potrzebnych materiałów. Z zapisów instrukcji wynikało także, że wszystkie wyżej wymienione dokumenty, poza dokumentacją finansowo-gospodarczą należało przechowywać w biurze komendy pod opieką sekretarza komendy²⁴¹. Nie doprecyzowano natomiast gdzie powinno się przechowywać owe dokumenty finansowo-gospodarcze. Należy przypuszczać, że w pomieszczeniu księgowości lub innej dostępnej lokalizacji w siedzibie chorągwi. Miejsce przechowywania tych akt było zapewne inne w poszczególnych chorągwiach. Nie było zatem jednej ogólnozwiązkowej reguły w tej kwestii. Można również domniemywać, że opiekę nad tym rodzajem dokumentacji sprawowała księgowość chorągwi, gdyż to ona była wyspecjalizowana w tym zakresie. Poza tym pracownicy zobowiązani byli znać przepisy państwowe, które precyzowały okresy przechowywania dokumentacji księgowej oraz sposób postępowania z nimi. We wspomnianej instrukcji sporo miejsca poświęcono samej korespondencji. Zważywszy na fakt, że to komendant chorągwi ponosił odpowiedzialność za treść wysyłanej korespondencji, każde pismo musiało być przez niego podpisane. Składał podpis z prawej strony pod treścią właściwą pisma, po wcześniejszym podpisaniu z lewej strony przez kierownika wydziału. W przypadku braku możliwości uwierzytelnienia pisma przez komendanta chorągwi mógł on upoważnić do tej czynności swoich zastępców. Wszystkie pisma powinny posiadać nr kolejny dziennika korespondencyjnego. Dotyczyło to zarówno pism wychodzących, jak i przychodzących. Instrukcja precyzowała również kształt pieczętek nagłówkowych oraz okrągłych. Zastrzegano natomiast, że wydziały i referaty chorągwi nie miały prawa do używania swoich pieczęci. Nie dotyczyło to

²⁴¹ O4-II/57 Instrukcja o organizacji chorągwi harcerstwa (...), op. cit., s. 12–15.

hufców i jednostek podległych bezpośrednio KCh. Biuro komendy zobowiązano wówczas do prowadzenia rejestru w tym zakresie²⁴². Instrukcja nie odnosiła się w żadnym zakresie do kształtu pieczęci kancelaryjnych oraz używanej kolorystyki. Stąd też do momentu wprowadzenia jednolitych przepisów kancelaryjnych KCh stosowały różne pieczęcie na korespondencji przychodzącej (fot. 50 i 51).

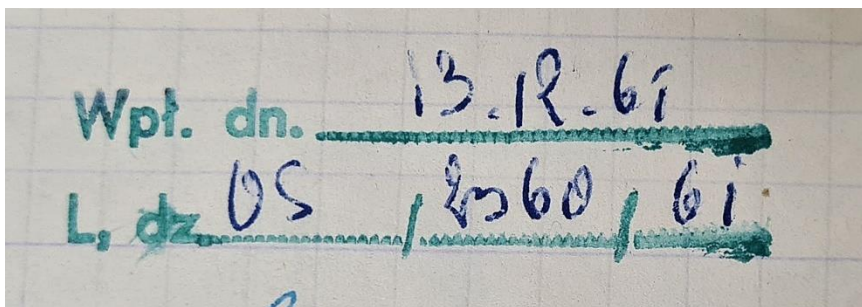
Fot. 50. Pieczęć wpływu na piśmie Komendy Hufca Nidzica do Komendy Chorągwi Warmińsko-Mazurskiej ZHP z 21 marca 1957 r., źródło: Akta własne R. Openkowskiego, Korespondencja przychodząca Chorągwi Warmińsko-Mazurskiej 1957–1965, sygn. 1/142, s. nlb.

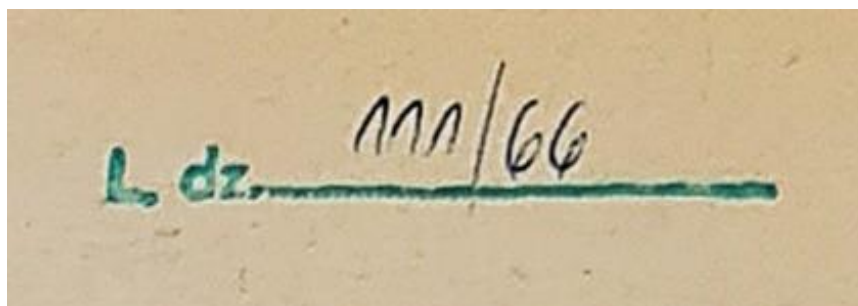
Fot. 51. Pieczęć wpływu na piśmie Komendy Hufca w Świeciu n/W do Komendy Bydgoskiej Chorągwi Harcerstwa z 21 października 1966 r., źródło: Archiwum Chorągwi Kujawsko-Pomorskiej ZHP, Protokoły, informacje i korespondencja hufca 1) Świecie 2) Toruń miasto i powiat 1963–1966, sygn. 2/6, s. nlb.

W sekretariatach chorągwi napotkać można również pieczęcie, które były uproszczone w swojej budowie. Zawierały zaledwie datę wpływu dokumentu i liczbę dziennika korespondencyjnego (fot. 52) lub samą liczbę z tegoż dziennika (fot. 53).

²⁴² Ibidem.

Fot. 52. Pieczęć wpływu na piśmie Komendy Hufca Ostróda do Komendy Chorągwi ZHP w Olsztynie z dnia 12 grudnia 1961 r., źródło: Akta własne Rafała Openkowskiego, Korespondencja przychodząca Chorągwi Warmińsko-Mazurskiej 1957–1965, sygn. 1/142, s. nlb.

Fot. 53. Pieczęć wpływu na rozkazie Komendy Hufca w Świeciu n/W z dnia 1 września 1965 r., źródło: Archiwum Chorągwi Kujawsko-Pomorskiej ZHP, Protokoły informacyjne (...), op. cit., sygn. 2/6, s. nlb.

W przypadkach, kiedy pieczęć nie zawierała miejsca do zapisania dekretacji komendant chorągwi lub upoważniona przez niego osoba zapisywała ją odręcznie w górnej części pisma. Nie była to zawsze stosowana zasada. Spotkać można korespondencję przychodzącą, na której nie było żadnych informacji o komórce organizacyjnej wskazanej do zajęcia się daną sprawą. W jakich okolicznościach stosowano daną pieczęć? O ile w przypadku Chorągwi Warmińsko-Mazurskiej można przypuszczać, że związane to było z okresem ich używania (przynajmniej od 1961 r. do 1969 r. wykorzystywano wyłącznie wersję znajdującą się na fot. 52, a wcześniej tą z fot. 50), to w przypadku Bydgoskiej Chorągwi Harcerstwa już ta reguła nie znajdowała odzwierciedlenia. Ze względu na brak przepisów kancelaryjnych oraz szczątkową ilość korespondencji przychodzącej z tamtego okresu trudno ustalić, co wpływało na ten stan rzeczy. Być może determinowała to treść pisma lub rodzaj adresata dokumentu.

Po wpłynięciu pisma do sekretariatu chorągwi z całą pewnością rejestrowano je w dzienniku podawczym. Przykład Chorągwi Warmińsko-Mazurskiej pokazał, że używano jednego dziennika dla korespondencji przychodzącej, jak i wychodzącej

(zapewne wymuszała to oszczędność papieru). Niestety ze względu na brak zachowanych dzienników podawczych nie można jednoznacznie potwierdzić lub zaprzeczyć czy analogicznie postępowano w innych chorągwiach. Na podstawie dwóch zachowanych dzienników z olsztyńskiej chorągwi można także ustalić, w jaki sposób tworzono znak pisma (fot. 54). Z całą pewnością stosowano numerację ciągłą dla wszystkich komórek organizacyjnych chorągwi, a co za tym idzie, nie używano numeracji ciągłej w poszczególnych wydziałach, referatach itd. (przykł. Org/1/66, WPH/2/66, Org/3/66, gdzie Org i WPH oznaczały komórkę organizacyjną, 1, 2, 3 – oznaczały numer kolejny z dziennika, a 66 – oznaczał rok).

Fot. 54. Dziennik podawczy Chorągwi Warmińsko-Mazurskiej ZHP z 1966 r., źródło: Akta własne Rafała Openkowskiego, Dziennik podawczy Chorągwi Warmińsko-Mazurskiej od 1 lipca 1966 r., sygn. 1/139, s. nlb.

W odniesieniu do stosowanych oznaczeń kancelaryjnych w latach 1956–1969 nie było wprowadzonych także jednolitych zasad dla wszystkich chorągwi. Przykładowo w Komendzie Bydgoskiej Chorągwi Harcerstwa używano następującego znaku pisma: L.dz. 1856/XII/sekr/1960 r.²⁴³. Natomiast w Komendzie Gdańskiej Chorągwi Harcerstwa używano następującego znaku pisma: 2758/WOWCz/63²⁴⁴. Wracając do obiegu dokumentu w chorągwiach, po zarejestrowaniu pisma w sekretariacie komendant chorągwi lub upoważniona przez niego osoba zapisywała dekretację, a następnie pismo trafiało do właściwego wydziału celem załatwienia sprawy. Na przygotowanej odpowiedzi, zgodnie z zapisami instrukcji o organizacji chorągwi harcerstwa z 1957 r.,

²⁴³ 1856 – nr kolejny dziennika, XII – oznaczenie miesiąca (w tym przypadku grudzień), sekr. – oznaczenie komórki organizacyjnej (w tym przypadku sekretariatu), 1960 r. – oznaczenie r., Pismo Komendy Bydgoskiej Chorągwi Harcerstwa do GKH z dnia 1 grudnia 1960 r., Archiwum Chorągwi Kujawsko-Pomorskiej ZHP, Rozkazy Komendy Chorągwi ZHP. Protokoły i terminarze 1958–1964, sygn. 9/25, s. 441.

²⁴⁴ 2758 – nr kolejny dziennika, WOWCz – oznaczenie komórki organizacyjnej (nie udało się rozszyfrować skrótu), 63 – oznaczenie r., Pismo Komendy Gdańskiej Chorągwi Harcerstwa do tow. Adama Kubickiego (Komitet Powiatowy PZPR w Pasłęku) z dnia 8 listopada 1963 r., Akta własne Rafała Openkowskiego, Korespondencja wychodząca Chorągwi Warmińsko-Mazurskiej 1961–1966, sygn. 1/157, s. nlb.

powinien podpisać się wystawca pisma i komendant chorągwi lub osoba przez niego upoważniona. Jak pokazała praktyka ten zapis nie był ściśle przestrzegany. Na niektórych pismach znajdował się podpis wyłącznie komendanta²⁴⁵, ale i też samego kierownika wydziału²⁴⁶ czy innych funkcyjnych komendy chorągwi (np. z-ca komendanta chorągwi)²⁴⁷. Zdarzały się także sytuacje, że pojawiały się, aż trzy podpisy: komendanta chorągwi, komendanta zimowiska i głównego księgowego²⁴⁸. Mając wiedzę, że numer pisma zależny był od pierwszego wolnego numeru w dzienniku korespondencyjnym, należy założyć, że nadawany, a może i nawet wpisywany był na piśmie przez pracownika sekretariatu. Kolejną czynnością było zarejestrowanie korespondencji wychodzącej w dzienniku, a następnie jej ekspedycja.

Pomimo braku instrukcji kancelaryjnej niektóre chorągwie stosowały swoje wewnętrzne regulacje. Chorągiew Szczecińska i Chorągiew Katowicka posiadały instrukcję dotyczącą postępowania z aktami finansowymi²⁴⁹. Niestety nie odnaleziono ich zarówno w zasobie Muzeum Harcerstwa, jak i w archiwach przytoczonych chorągwi. Chorągiew Gdańska korzystała dodatkowo ze spisu akt. Nie zawierała on jednak podziału na kategorie archiwalne (fot. 55)²⁵⁰.

²⁴⁵ Pismo Komendy Chorągwi Warmińsko-Mazurskiej do Oddziału PKS w Olsztynie z dnia 2 stycznia 1964 r., Ibidem, s. nlb.

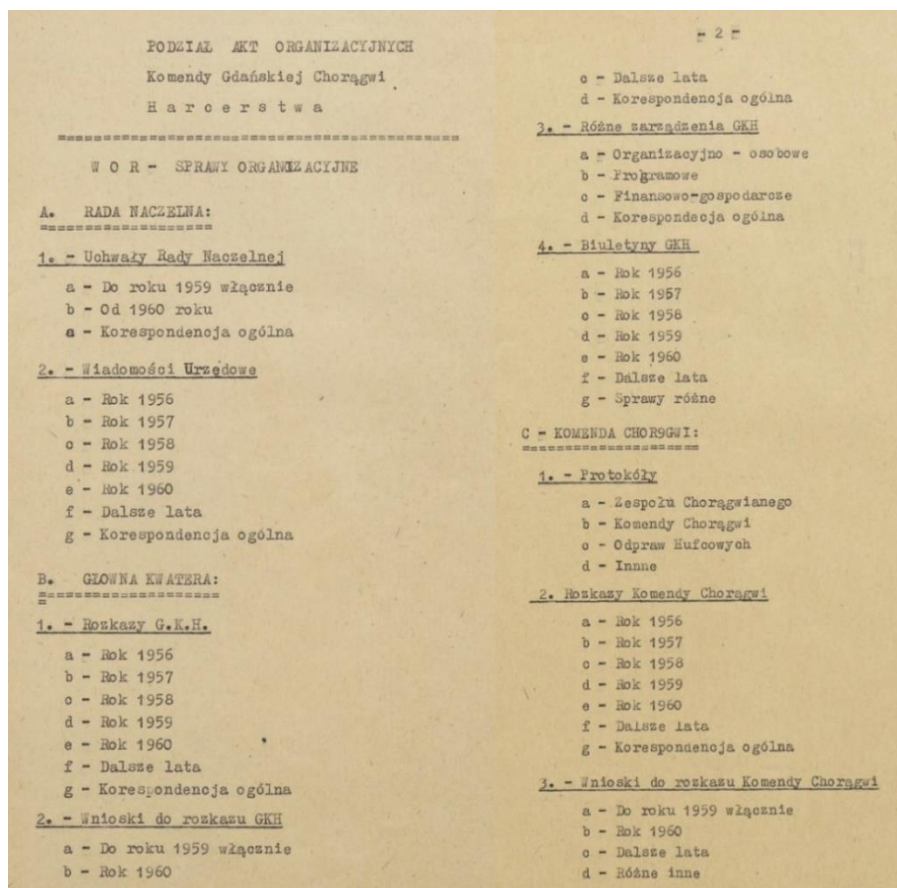
²⁴⁶ Pismo Komendy Chorągwi Warmińsko-Mazurskiej do Komendy Hufca ZHP w Giżycku z dnia 12 stycznia 1965 r., Ibidem, s. nlb.

²⁴⁷ Pismo Komendy Chorągwi Warmińsko-Mazurskiej do Zjednoczenia Budownictwa Rolnego w Olsztynie z dnia 1 lutego 1964 r., Ibidem, s. nlb.

²⁴⁸ Pismo Komendy Chorągwi Warmińsko-Mazurskiej do Kuratorium Okręgu Szkolnego w Olsztynie z dnia 3 grudnia 1964 r., Ibidem, s. nlb.

²⁴⁹ Zob. Protokół wizytacji składnicy akt z dnia 9 sierpnia 1967 r., AP w Katowicach, op. cit., s. 1; Instrukcja o kwalifikowaniu akt finansowych pochodzi z 1961 r., Protokół wizytacji składnicy akt z dnia 24 maja 1966 r., AP w Szczecinie, op. cit., s. 13.

²⁵⁰ Zob. Protokół wizytacji składnicy akt z dnia 21 października 1960 r., AP w Gdańsku, op. cit., s. 6; Protokół wizytacji składnicy akt z dnia 6 listopada 1964 r., Ibidem, s. 17.

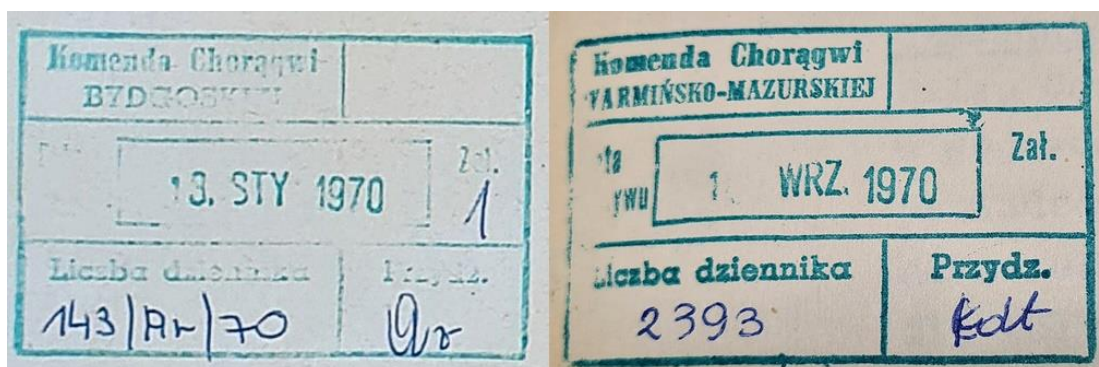
Fot. 55. Podział akt organizacyjnych Komendy Gdańskiej Chorągwi Harcerstwa, źródło: AP w Gdańsku, op. cit., s. 44 i 45.

Chorągiew Przemyska natomiast w 1980 r. zatwierdziła wewnętrzną instrukcję kancelaryjną. Stanowiła ona nowelizację tej ogólnozwiązkowej z 1969 r. Poza kosmetycznymi zmianami jako novum dodano punkt „Znakowanie spraw”, który regulował kwestię spisu i znaku sprawy²⁵¹. We wspomnianym już 1969 r. wprowadzono przepisy kancelaryjno-archiwalne, których zadaniem było usystematyzowanie pracy kancelarii i archiwum we wszystkich chorągwiach. Co do zasady zakładały one wykorzystanie systemu bezdziennikowego, mimo to w każdej KCh stosowano nadal system dziennikowy²⁵². Proces wdrożenia nowych regulacji nie odbył się natychmiastowo. Już w marcu 1969 r. rozesłano wszystkie instrukcje do komend chorągwi, celem ich wdrożenia. W załączeniu przesłano wzory następujących druków:

²⁵¹ AP w Przemyśle, op. cit., s. 8.

²⁵² Zob. Protokół wizytacji składnicy akt z dnia 1 grudnia 1967 r., AP w Białymstoku, op. cit., s. nlb.; Protokół wizytacji składnicy akt z dnia 21 grudnia 1962 r., AP w Lublinie, op. cit., s. 1; Protokół wizytacji składnicy akt z dnia 14 maja 1963 r., Ibidem, s. 3; Protokół wizytacji składnicy akt z dnia 9 sierpnia 1967 r., AP w Katowicach, op. cit., s. 1.

wzór pieczęci wpływu i potwierdzenia wysłania korespondencji, dziennik korespondencyjny, druki „zawiadomienie o przesłaniu pisma”, druki „spis spraw”, druki „przypomnienie o załatwieniu pisma-ponaglenie” oraz druki „spis zdawczo-odbiorczy”. Przy okazji uwzględniono w piśmie zalecenia, m.in. miejsce, w którym można było kupić dodatkowe szablony wspomnianych powyżej druków. Znajdowała się tam również informacja, że komendy chorągwi przed 1 czerwca 1969 r. powinny udostępnić wszystkim swoim pracownikom uchwalone instrukcje, w tym skrócony wykaz akt²⁵³. Przekazano w treści pisma także, że w najbliższym czasie zostanie zorganizowana konferencja informacyjna dla kierowników wydziałów organizacyjnych i pracowników sekretariatów komend chorągwi. Jej celem miało być omówienie zasad korzystania z nowej instrukcji kancelaryjnej oraz wyjaśnienie ewentualnych wątpliwości w jej stosowaniu²⁵⁴. Nowa instrukcja wprowadzała jednolite pieczęcie wpływu dla wszystkich chorągwi. Na przykładzie Chorągwi Warmińsko-Mazurskiej i Bydgoskiej Chorągwi Harcerstwa można uznać, że zalecenia wprowadzono w pełni w życie (fot. 56). Dodatkiem to tej pieczęci był datownik.

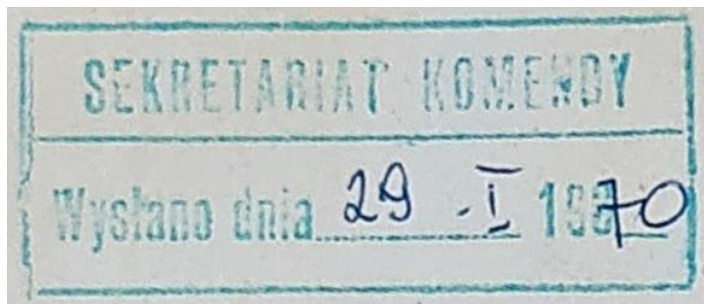
Fot. 56. Przykłady pieczęci wpływu po wprowadzeniu instrukcji kancelaryjnej w 1969 r., źródło: Archiwum Chorągwi Kujawsko-Pomorskiej ZHP, Akta dotyczące archiwum chorągwanego, sygn. 3/51, s. nlb. oraz Akta własne R. Openkowskiego, Korespondencja przychodząca Chorągwi Warmińsko-Mazurskiej 1967–1971, sygn. 1/149, s. nlb.

Konstrukcja pisma wychodzącego z KCh nie różniła się niczym szczególnym od tego powstającego w GK ZHP. Projekt takiego pisma opisano szczegółowo w instrukcji

²⁵³ Typowy wykaz akt w Komendach Chorągwi ZHP /opracowany na podstawie „Instrukcji kancelaryjnej Komendy Chorągwi ZHP” /, MH, Instrukcja kancelaryjna i archiwalna ZHP 1969 i nowelizacje, sygn. IC/arch/2, s. nlb.

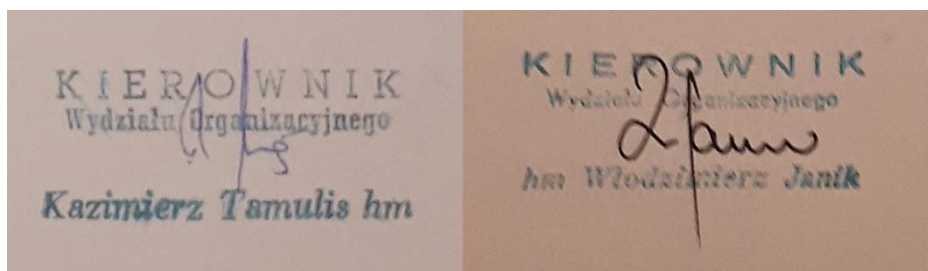
²⁵⁴ Pismo GK ZHP do Komend Chorągwi z dnia 28 marca 1969 r., w sprawie wprowadzonych przepisów kancelaryjno-archiwalnych, Ibidem, s. nlb.

kancelaryjnej. Brak różnic dotyczył także stosowanej pieczęci potwierdzenia wysłania korespondencji²⁵⁵ (fot. 57).

Fot. 57. Potwierdzenie wysłania korespondencji, źródło: Archiwum Chorągwi Kujawsko-Pomorskiej ZHP, Akta dotyczące archiwum chorągwanego, sygn. 3/51, s. nlb.

W przypadku innych pieczęci stosowanych w komendach chorągwi w latach 1956–1989 należy zwrócić uwagę jeszcze na dwie kwestie. Po pierwsze używany tusz był zawsze koloru zielonego (podobnie jak w przypadku pieczęci kancelaryjnych). Dotyczy to zarówno pieczęci imiennych, podłużnych (firmowych), jak i okrągłych. Tak stosowaną praktykę można było odnaleźć również w GK ZHP. Po drugie istniał swoisty brak ujednolicenia wzorów wspomnianych pieczęci. Jako przykład mogłaby posłużyć pieczęć imienna, gdzie w jednej stopień instruktorski umieszczony był po nazwisku, w innej zaś przed imieniem (fot. 58).

Fot. 58. Pieczęcie imienne Kierowników Wydziałów Organizacyjnych Chorągwi ZHP (Kazimierz Tamulis – Chorągiew Słupska.), źródło: MH, Informacje o materiałach harcerskich w zasobach innych, do litery „O”, sygn. IC/arch/25, s. nlb. oraz (Włodzisław Janik – Chorągiew Gdańska), źródło: MH, Informacje o materiałach harcerskich w zasobach innych, od litery „P”, sygn. IC/arch/25, s. nlb.

²⁵⁵ Instrukcja kancelaryjna Komendy Chorągwi ZHP z 1969, MH, Instrukcja kancelaryjna i archiwalna ZHP 1969 i nowelizacje, sygn. IC/arch/2, s. nlb.

Podobna sytuacja odnosiła się do pieczęci podłużnych tzw. firmowych, gdzie umieszczano informacje w różnych konfiguracjach tj. w zależności od poziomu wierszy (np. nazwa chorągwi, bohater, adres, nr telefonu, nr faxu, nr konta bankowego). Tylko pierwszy poziom „Związek Harcerstwa Polskiego” był spójny we wszystkich używanych pieczęciach (tabela nr 20).

POZIOM WIERSZA	WPISYWANE TREŚCI										
Pierwszy	Związek Harcerstwa Polskiego										
Drugi	Komenda Chorągwi	Komenda Chorągwi	Komenda Chorągwi	Komenda Chorągwi	Komenda Chorągwi	Komenda Chorągwi	Komenda Chorągwi [nazwa]	Komenda Chorągwi [nazwa]	Komenda [nazwa] Chorągwi	Komenda [nazwa]	Chorągiew [nazwa]
Trzeci	bohater	bohater	nazwa ulicy i nr domu	kod pocztowy i miejscowość	[gdzie]	[gdzie]	kod pocztowy i miejscowość	nazwa ulicy i nr domu, telefon	bohater	Chorągwi Harcerstwa	bohater
Czwarty	kod pocztowy i miejscowość	nazwa ulicy i nr domu, telefon	kod pocztowy i miejscowość	nr konta bankowego	kod pocztowy, telefon	nazwa ulicy i nr domu	nazwa ulicy i nr domu	kod pocztowy i miejscowość	miejscowość, nazwa ulicy i nr domu	miejscowość, nazwa ulicy i nr domu	Komenda Chorągwi
Piąty	nazwa ulicy i nr domu, telefon	kod pocztowy i miejscowość	nr konta bankowego		nr konta bankowego	kod pocztowy i miejscowość			telefon	telefon	nazwa ulicy i nr domu
Szósty	nr konta bankowego	telefon	telefon		nazwa banku						telefon i fax
Siódmy											kod pocztowy i miejscowość

Tabela 20. Wykaz treści zawartych na wybranych pieczęciach podłużnych Komend Chorągwi ZHP w latach 1956–1983 Opracowano na podstawie: MH, Sprawozdania roczne archiwów chorągwiowych za rok 1969 i 1970, sygn. IC/arch/9, s. nlb.; MH, Informacje z Komend Chorągwi dotyczące działalności archiwum 1977, sygn. IC/arch/11, ss. 49; MH, Informacje o materiałach harcerskich w zasobach innych, do litery „O”, sygn. IC/arch/25, s. nlb.; MH, Informacje o materiałach harcerskich w zasobach innych, od litery „P”, sygn. IC/arch/25, s. nlb., s. nlb.

Pomimo wprowadzenia w 1969 r. nowych przepisów kancelaryjnych nadal praktykowano „stare” nawyki w funkcjonowaniu sekretariatów. Nie załączano spisów spraw, a te które tworzono, były wykonywane przez samych archiwistów. Ponadto odnotować można brak jednolitości w stosowaniu oznaczeń kancelaryjnych na korespondencji wychodzącej. Nadmienić należy, że spora ilość dokumentów nie posiadała żadnych oznaczeń. Natomiast wśród używanych znaków kancelaryjnych wyróżnić można m.in.

- numer z dziennika/oznaczenie komórki organizacyjnej/rok (np. 3201/Org/77¹, 1714/OR/77² lub 1308/O/77³),
- oznaczenie komórki organizacyjnej/numer z dziennika/rok (np. Org/717/80⁴, Arch/3225/72⁵),
- dwuczłonowe oznaczenie komórki organizacyjnej/numer z dziennika/rok (np. K.Ch.K/ZHP/2079/77⁶),
- oznaczenie komórki organizacyjnej/numer z dziennika/miesiąc /rok (np. KCh/392/III/82⁷),
- numer z dziennika/rok (np. 3378/72⁸, 1298/80⁹),
- symbol z wykazu akt/numer z dziennika/rok (np. 087/1364/72¹⁰),
- symbol komórki organizacyjnej – symbol klasyfikacyjny grupy spraw wg wykazu akt/numer kolejny, jaki nadano sprawie (wg spisu spraw) /numer z

¹ Informacja Komendy Chorągwi Toruńskiej z dnia 27 października 1977 r. w sprawie działalności archiwum, MH, Informacje z Komendy Chorągwi dotyczące działalności archiwum 1977, sygn. IC/arch/11, s. 43.

² Informacja Komendy Chorągwi Tarnobrzskiej z dnia 2 października 1977 r. w sprawie działalności archiwum, Ibidem, s. 41.

³ Informacja Komendy Chorągwi Tarnowskiej z 1977 r. w sprawie działalności archiwum, Ibidem, s. 42.

⁴ Pismo Katowickiej Komendy Chorągwi ZHP z dnia 27 lutego 1980 r. w sprawie działalności archiwum, MH, Informacje o materiałach harcerskich w zasobach innych, do litery „O”, sygn. IC/arch/25, s. nlb.

⁵ Pismo Komendy Chorągwi Warmińsko-Mazurskiej z dnia 30 października 1972 r. w sprawie działalności archiwum, Ibidem, s. nlb.

⁶ Pismo Komendy Chorągwi Kaliskiej z dnia 3 listopada 1977 r. w sprawie działalności archiwum, MH, Informacje z Komendy Chorągwi (...), op. cit., s. nlb.

⁷ Pismo Konińskiej Komendy Chorągwi z dnia 18 marca 1982 r. w sprawie działalności archiwum, Ibidem, s. nlb.

⁸ Pismo Komendy Chorągwi Lubelskiej z dnia 28 września 1972 r. w sprawie działalności archiwum, MH, Informacje o materiałach (...), op. cit., s. nlb.

⁹ Pismo Komendy Chorągwi Zachodnio-Pomorskiej z dnia 12 listopada 1980 r. w sprawie działalności archiwum, MH, Informacje o materiałach harcerskich w zasobach innych, od litery „P”, sygn. IC/arch/25, s. nlb., s. nlb.

¹⁰ Symbol klasyfikacyjny 087 – Ewidencja zasobu archiwalnego, Pismo Komendy Dolnośląskiej Chorągwi z dnia 14 czerwca 1972 r. w sprawie działalności archiwum, Ibidem, s. nlb.

dziennika podawczego/dwie ostatnie cyfry danego roku (np. OR-080/1/322/80¹¹).

Na dwa ostatnie wymienione znaki kancelaryjne odwołujące się do symboli klasyfikacyjnych z wykazu akt natrafiono w Komendzie Chorągwi Dolnośląskiej we Wrocławiu oraz w Komendzie Chorągwi Przemyskiej. W KCh w Przemyśle regulowała to dodatkowo ich wewnętrzna instrukcja kancelaryjna. Uzupełnieniem stosowanego znaku sprawy było wykorzystywanie wykazu symboli komórek organizacyjnych (fot. 59).

WYKAZ SYMBOLI		A K T U A L N Y W Y K A Z S Y M B O L I	
1. Komendant Chorągwi	KCH	1. Komendant Chorągwi	K CH
2. Z-ca Komendanta Chorągwi d/s Programowych	ZP	2. Z-ca Komendanta Chorągwi d/s Programowych	Z P
3. Z-ca Komendanta Chorągwi d/s Organizacyjnych	ZO	3. Z-ca Komendanta Chorągwi d/s Organizacyjnych	Z O
4. Sekretariat	NK	4. Sekretariat	Q S
5. Wydział Ekonomiczno-Finansowy	HF	5. Wydział Ekonomiczno-Finansowy	H F
6. Chorągwianna Szkoła Aktywu HSPS	HS	6. Wydział Zuchowy	P Z
7. Wydział Zuchowy	PZ	7. Wydział Harcerski	P H
8. Wydział Harcerski	PH	8. Wydział Starszoharcerski	P S
9. Wydział HSPB	PS	9. Wydział Instruktorski	P I
10. Zespół Pilotu	PP	10. Zespół Pilotu	P P
11. Referat Nieprzetartego Szlaku	PN	11. Referat Nieprzetartego Szlaku	P N
12. Komisja Kształcenia	PK	12. Chorągwianna Szkoła Instruktorska	P K
13. Wydział Organizacyjny	OR	13. Wojew.Rada Przyjaciół Harcerstwa	H W
14. Wydział Organizacji Wypoczynku	OH	14. Komisja Historyczna	H H
15. Zespół Kultury i Propagandy	OK	15. Wydział Organizacyjny	O R
16. Chorągwianna Szkoła Instruktorska	HI	16. Wydział Organizacji Wypoczynku	O W
17. Chorągwianna Komisja Rewizyjna	HR	17. Zespół Propagandy i Kultury	O K

Fot. 59. Wykaz symboli komórek organizacyjnych w Komendzie Chorągwi w Przemyśle, AP w Przemyśle, Jednostka nadzorowana – Przemyśl Związek Harcerstwa Polskiego Komenda Chorągwi w Przemyśle z lat 1980–1983, sygn. 1471, s. 68 i 69.

Być może w innych chorągwiach też używano podobnych oznaczeń. Jednakże, aby uzyskać odpowiedź na to pytanie, należałoby przeanalizować całość wytwarzanej dokumentacji w poszczególnych chorągwiach w latach 1956–1989, do której z przyczyn nie zależnym ode mnie nie ma swobodnego dostępu.

¹¹ Pismo Komendy Chorągwi Przemyskiej z dnia 11 kwietnia 1980 r. w sprawie zatwierdzenia instrukcji kancelaryjnej i wykazu akt, AP w Przemyśle, op. cit., s. 14.

W 1977 r. uchwalono nowelizację „Zasad kierowania i organizacji pracy Chorągwi”, do której jako załącznik dodano „Indeks obowiązującej dokumentacji pracy chorągwi i jej komórek wykonawczych”. Zawarto w nim podział jednostek organizacyjnych i przypisanych do nich teczek z równoczesnym wskazaniem kategorii archiwalnej (fot. 60)¹². Tylko w protokołach z wizytacji pracowników nadzoru archiwalnego zarówno w Chorągwi Toruńskiej, jaki i Chorągwi Kieleckiej wspomniano o tej instrukcji, mimo, że obowiązywała w całej organizacji¹³.

Dokumentacja Sekretariatu		
Hasło	Kateg. archiw. K.Ch.	Teczki
Dziennik korespondencyjny	A	teczki: pisma przychodzące pisma wychodzące zeszyt - rozliczenia znaczków pocztowych
Zeszyt wyjazdów służbowych	B5	rejestr delegacji
Rejestr zamiejscowych rozmów telefonicznych	B2	
Rejestr materiałów powielanych	Bc	
Rejestr biletów miesięcz.	Bc	

Fot. 60. Indeks obowiązującej dokumentacji pracy chorągwi i jej komórek wykonawczych, źródło: Biblioteka MH, Zasady kierowania i organizacji pracy chorągwi, brak sygnatury, s. 6 (załącznik nr 1).

Powstające w komórkach organizacyjnych komend chorągwi spisy zdawczo-odbiorcze podobnie zresztą jak w GK ZHP nie zawsze były prawidłowo konstruowane. Do oznaczenia teczek używano różne znaki kancelaryjne, w większości niezgodne z symbolami kwalifikacyjnymi z wykazu akt. Podobna sytuacja dotyczyła tytułu teczek, który nie korespondował z hasłem kwalifikacyjnym ze wspomnianym już wykazem akt. Przykładowo w Chorągwi Łódzkiej do oznaczenia znaku teczek używano np. określenia: Fin., Org. czy Zuch. (Finansowe, Organizacyjne czy Zuchowe)¹⁴. O ile wykorzystywano

¹² Biblioteka MH, Zasady kierowania i organizacji (...) – załącznik nr 1, op. cit., s. 1–8.

¹³ Zob. Protokół wizytacji składnicy akt z dnia 22 października 1979, AP w Toruniu, op. cit., s. nlb.; Protokół wizytacji składnicy akt z dnia 12 września 1980 r., AP w Kielcach, op. cit., s. 14.

¹⁴ Spis zdawczo-odbiorczy akt kat. A z Chorągwi Łódzkiej, MH, Informacje o materiałach harcerskich w zasobach innych, do litery „O”, sygn. IC/arch/25, s. nlb.

symbol klasyfikacyjny to hasło klasyfikacyjne do niego przypisane (nazwa teczki), nie było tożsame z tym znajdującym się w wykazie akt. Między innymi w jednym ze spisów z Chorągwi Koszalińskiej w poz. 25 wpisano 032 – Raporty statystyczne chorągwi i hufców. W wykazie akt pod symbolem 032 znajdowały się natomiast: Źródłowe materiały statystyczne¹⁵.

¹⁵ Spis zdawczo–odbiorczy akt kat. A z Chorągwi Koszalińskiego, MH, Informacje o materiałach harcerskich w zasobach innych, do litery „O”, sygn. IC/arch/25, s. nlb.

4. Funkcjonowanie archiwum GK ZHP w latach (1916–) 1956–1989

4.1. Miejsce, rola i zadania archiwum w ZHP

Pojęcie „archiwum” w polskiej terminologii archiwalnej sięga okresu średniowiecza. Na przestrzeni wieków termin ten posiadał wiele znaczeń. Kształtująca się po 1918 r. nomenklatura archiwalna traktowała „archiwum” jako oznaczenie archiwów będących samodzielnymi instytucjami, jak i urzędów, a także zbiorów archiwalnych. Po wprowadzeniu w 1925 r. określenia „zespół archiwalny” wieloznaczność pojęcia znacząco się zawężyła. Lata 60. XX w. przyniosły kolejne zmiany. Zaczęto używać wówczas nazwy „archiwum zakładowe”, które zachowało się także w Ustawie archiwalnej z 1983 r. Obecnie w oficjalnej terminologii archiwalnej „archiwum” jest to:

„1) instytucja powołana do gromadzenia, przechowywania, opracowywania i udostępniania materiałów archiwalnych,

2) dział urzędu, przedsiębiorstwa lub instytucji wytwarzających materiały archiwalne, powołany do ich przechowywania, opracowywania i udostępniania”¹.

W Polskim Słowniku Archiwalnym z 1972 r. archiwum rozumiane jest jako:

„1. Instytucja o charakterze urzędu administracyjnego, urzędu wiary publicznej oraz placówki naukowej powołana do kształtowania, zabezpieczania, gromadzenia, opracowywania oraz trwałego przechowywania i udostępniania materiałów archiwalnych, uprawniona do wydawania z nich uwierzytelnionych odpisów, wypisów, wyciągów i kopii, a także do publikowania źródeł i pomocy archiwalnych oraz prowadzenia badań w dziedzinie archiwistyki.

2. Komórka organizacyjna instytucji powołana do przejmowania, przechowywania, porządkowania i zabezpieczania materiałów archiwalnych tej instytucji.

3. Gmach lub lokal stanowiący pomieszczenie archiwum.

¹ A. Tomczak, H. Robótka, B. Ryszewski, *Archiwistyka*, Warszawa 1989, s. 13 i 14.

4. Zespół, grupa zespołów lub zbiór archiwalny powstały na skutek działalności urzędu, instytucji, organizacji, a zwłaszcza rodu, rodziny lub osoby fizycznej. Por. archiwum podworskie, archiwum prywatne, spuścizna”².

W wyniku przepisów ustawy archiwalnej z 1983 r. archiwum GK ZHP funkcjonujące dotąd jako składnica akt wydzielone zostało z sieci archiwów państwowych. Uzyskało w ten sposób status archiwum organizacji społecznej, pozostając, jednakże w narodowym zasobie archiwalnym³. Zasadne zatem jest przytoczenie definicji „archiwum społecznego”. Tomasz Czarnota opisuje je jako: „instytucje pamięci, które intencjonalnie i z reguły od początku działają na rzecz obejmowania opieką wytworów odrębnych niż one same podmiotów. (...) służą swym zasobem całemu społeczeństwu (a nie jednej organizacji lub bardzo wąskiemu środowisku)”⁴.

Magdalena Wiśniewska, natomiast używa opisu: „instytucje pamięci gromadzące źródła (najczęściej do zadanego tematu), niebędące wytworem ich dysponenta, który to dysponent jednocześnie nie jest jednostką o charakterze państwowym (nadzorowaną przez struktury państwowe), samorządowym (nadzorowaną przez struktury samorządowe) bądź komercyjnym (której celem istnienia jest czerpanie zysków z gromadzenia dokumentacji, jak to jest w przypadku firm przechowalniczych). Archiwum społeczne może być zatem prowadzone przez jednostki trzeciego sektora (tj. fundacje i stowarzyszenia), jak również osoby fizyczne czy partie polityczne, a w teorii również przedsiębiorstwa prywatne”⁵.

Należy zadać sobie pytanie, czy powyższe definicje znajdują odzwierciedlenie w ZHP? W pierwszych latach funkcjonowania różnych organizacji harcerskich, zarówno pod zaborami, jak i w niepodległej Polsce, pojęcie „archiwum” rozumiane było niewątpliwie jako miejsce przechowywania akt⁶, umiejscowione w strukturze

² *Polski Słownik Archiwalny*, red. W. Maciejewska, Warszawa 1972, s. 19 i 20.

³ Notatka pracowników archiwum GK ZHP z lutego 1985 r., źródło: MH, Muzeum Harcerstwa część 2, brak sygnatury, s. nlb.

⁴ T. Czarnota, *Komu potrzebne są społeczne archiwa?*, „Archiwista Polski” 2011, nr 4, s. 15.

⁵ M. Wiśniewska, *Postmodernizm a archiwa społeczne*, „Archiwista Polski” 2013, nr 70, s. 27.

⁶ „Wszystkie współczesne nam organizacje mają obowiązek tworzenia i kompletowania **archiwów, gromadzących materiały** z zakresu ich działalności organizacyjnej”, Odezwa Komisji Archiwalnej (...), AAN, op. cit., sygn. 531, s. 32.

wewnętrznej⁷, zawierające określoną dokumentację⁸. W. Błażejewski (prawdopodobnie) w jednej ze swoich notatek przedstawia swoiste rozważania nad tym pojęciem. Rozróżnia osobno znaczenie „archiwum”, jak i „archiwum harcerskie”.

Pierwsze jest określone jako „metoda (środek, system zorganizowanych środków i sposobów) gromadzenia dokumentów przejawów działalności społecznej”⁹. Rozważa także zastosowanie innej definicji tj. „system zorganizowania środków i dokumentów do 1. wyszukiwania i zbierania, 2. opisu i systematyzacji, 3. przechowania i konserwacji i wypożyczania”¹⁰.

Archiwum harcerskie (używa skrótu archiwum „h”) charakteryzuje następująco: „to planowe gromadzenie materiałów, ilustrujących zagadnienie ruchu „h” w kraju, na obczyźnie, umożliwiającego jego opis z punktu badań i nauki historii i tradycji ruchu „h” oraz gromadzenia i wykorzystania prakt. dorobku doświadczeń w celu pogłębienia, usprawnienia i rozwoju ruchu „h”¹¹.

B. Cabała – wieloletnia archiwistka GK ZHP również odniosła się do kwestii terminologicznych. W jednym z pism zaakcentowała, że archiwum GK ZHP pełniło funkcję archiwum zakładowego, a zważywszy na rodzaj przechowywanych tam akt, traktować je należało jako archiwum wielozakładowe¹². Z taką argumentacją należałoby się zgodzić, ponieważ gromadzono tam dokumentację np. po ośrodkach harcerskich. Pomimo posiadanego nadzoru założycielskiego ze strony Głównej Kwatery ZHP były jednostkami samobilansującymi. Materiały archiwalne związane z ich działalnością stanowiły część zasobu archiwum GK ZHP. Jakże natomiast zapisy dotyczące definiowania „archiwum” odnaleźć można w wewnątrzorganizacyjnych przepisach kancelaryjno-archiwalnych? W pierwszej znanej nam instrukcji w sprawie organizacji i zakresu działania archiwów ZHP z 1969 r. nie natrafiamy wprawdzie na samo pojęcie

⁷ Archiwum m.in. w 1916 r. w Komendzie Naczelnej ZHP podlegało pod Komisję Archiwalną wchodzącą w skład Wydziału Pracy Wewnętrznej Komendy Naczelnej ZHP, AAN, op. cit., sygn. 24, s. 32; ZHP w latach 1933–1939 podlegało bezpośrednio pod Naczelną Radę Harcerską, Sprawozdanie Naczelnej Rady Harcerskiej za rok 1933, s. 8.

⁸ Opis wymaganych elementów ksiąg drużyny i funkcjonującego przy tej jednostce archiwum z sierpnia 1916 r., „Archiwum składać się powinno z szeregu teczek, do których złoży się potrzebne materiały jak: rodowody, książki zastępów, lepsze prace, fotografie i t. d. wszystko to, co drużynowy uzna za godne do pozostawienia w archiwum”, AAN, AZHP, op. cit., sygn. 9, s. 46–48.

⁹ Notatka opisująca zagadnienie archiwum i archiwum harcerskiego oraz celów ich działania, zapewne z II p. lat 30. XX w., AAN, AZHP, op. cit., sygn. 758, s. nlb.

¹⁰ Ibidem.

¹¹ Ibidem.

¹² Informacja o działalności Archiwum Głównej Kwatery Związku Harcerstwa Polskiego z 2 kwietnia 1979 r., MH, Opracowania i notatki (...), op. cit., s. 1.

„archiwum”. Występują natomiast dwa tożsame sformułowania. W §3 instrukcji „archiwum harcercskie” rozumiane jest jako „wyodrębniona komórka organizacyjna w schematach organizacyjnych GK ZHP i Komend Chorągwi”. W innym paragrafie jest dokładniej dookreślana¹³. W znowelizowanej już instrukcji z 1983 r. nie dochodzi do znaczących zmian w tym zakresie. Usunięta zostaje wyłącznie wspomniana wyżej definicja (§3 instrukcji z 1969 r.), pozostawiając tę, która grupuje „archiwa harcercskie” na poziomie centralnym, jak i chorągwiowym¹⁴.

Definicję archiwów harcercskich odnaleźć można także w „Leksykonie Harcercskim”, gdzie rozumiane są jako: „komórki organizacyjne ZHP, gromadzące, przechowujące i opracowujące zbiory dokumentów, pamiątek, akta organizacyjne harcercstwa, zbierające również informacja dotyczące istniejących materiałów harc. na terenie całego kraju z różnych okresów historii harcercstwa (...) Zbiory Archiwum GK ZHP są ewidencjonowane w Archiwum Akt Nowych”¹⁵.

Należałoby również przeanalizować świadomość postrzegania archiwum przez członków i władze ZHP oraz zasadność jego istnienia w strukturze organizacyjnej. Należy zastanowić się także nad rolą i zadaniami, do których zostało powołane. Złożoność problemów organizacyjnych przed jakimi musiał stanąć ZHP w pierwszych latach swojego istnienia, mająca częstokroć podłoże społeczne i polityczne, zepchnęły kwestie archiwalne na dalszy plan. Powstanie i późniejsza aktywność archiwum zależne były w dużej mierze od członków ZHP, którym bliskie było poszanowanie dorobku ruchu harcercskiego. Centralne Archiwum Harcercskie utworzone w 1933 r. powstało dzięki ich determinacji, zacięciu historycznemu, a przede wszystkim pełnieniu jednej z ważniejszych funkcji w strukturze ZHP. Szerzej opisuję to przy okazji omówienia zarysu dziejów archiwów harcercskich. Należy jednak zaznaczyć, że oddolne inicjatywy bez poparcia władz harcercskich tj. NZHP czy Głównych Kwater, w przeważającej większości kończyły się niepowodzeniem. Tym bardziej, jeżeli przedstawiany pomysł

¹³ W § 2 instrukcji doprecyzowane jest określenie „archiwum harcercskiego”. Rozumie się jako a) archiwum Głównej Kwatery ZHP, które gromadzi materiały archiwalne wytworzone w GK ZHP, organach kolegialnych szczebla centralnego, w jednostkach organizacyjnych bezpośrednio podległych GK ZHP (przedsiębiorstwa, szkoły, ośrodki) oraz w Radzie Głównej Przyjaciół Harcercstwa, b) archiwa chorągwiowe (wojewódzkie składnice akt harcercskich, które gromadzą materiały archiwalne wytworzone w komendach chorągwi ZHP oraz we wszystkich działających na terenie województwa harcercskich jednostkach organizacyjnych (m.in. hufcach, drużynach, radach, komisjach rewizyjnych itd.), Biblioteka MH, Instrukcja w sprawie organizacji i zakresu działania archiwów ZHP, Warszawa 1969, nr 5833, s. 1.

¹⁴ Rozkaz L. 14/83 Naczelnika ZHP z dnia 1 grudnia 1983 r., gdzie załącznik stanowi Instrukcja w sprawie organizacji i zakresu działania archiwów ZHP, Biblioteka MH, nr 5833, s. 5.

¹⁵ *Leksykon Harcercstwa (...)*, op. cit., s. 25.

wiązał się z poniesieniem przez organizację jakichś kosztów finansowych. Wskazanie konkretnych skutków, wymiernych z punktu widzenia ekonomiczno-społecznego, które mogła osiągnąć organizacja, stanowiło ważny element w momencie podjęcia takiej czy innej decyzji. Niejednokrotnie chęć pełnienia służby przez najbardziej zmotywowanych działaczy harcerskich i realizacja zakładanych zamierzeń, bez stosownych decyzji ciał kolegialnych ZHP nie miała racji bytu. Podobnie zresztą jest w każdej sferze funkcjonowania człowieka, na linii jednostka-organ decyzyjny, gdy zachodzi konieczność podjęcia określonego rozstrzygnięcia. Lata 1945–1950, odznaczały się tym, że wielu przedwojennych instruktorów, takich jak np. W. Błażejowski, bezproblemowo, podjęło się ponownie pracy w komórkach organizacyjnych ZHP, m.in. w archiwum harcerskim. Nie trzeba było długo ich namawiać do wznowienia swojej aktywności¹⁶. Po II wojnie światowej funkcję wiceprzewodniczącego ZHP pełnił J. Sosnowski¹⁷ bliski współpracownik W. Błażejowskiego. Przypuszczalnie to właśnie jego pozycja przyczyniła się do powołania archiwum, jak i wpłynęła również na szybkość podejmowanych decyzji w sprawach archiwalnych. Nie sposób pominąć, że sam J. Sosnowski zaproponował objęcie funkcji kierownika CAH przez W. Błażejowskiego. Władze ZHP, w pierwszych latach powojennych, czyniły starania, aby stworzyć właściwe możliwości do prowadzenia prac nad historią harcerstwa. Poza powołaniem CAH utworzono dodatkowo Komisję Historyczną bezpośrednio przy NRH¹⁸. Doskonale pokazuje to, jak ważną rolę odgrywał aspekt historyczno-archiwalny w organizacji. Niestety nadmierna ingerencja władz komunistycznych, wprowadzanie nowej ideologii w działalność harcerstwa skutkowało podporządkowaniem ZHP aparatowi państwowemu. Realizacja tych działań w wielu przypadkach odbywała się za pośrednictwem członków harcerskich, będących silnie związanych z rządzącą partią. Efektem tej ingerencji było opuszczanie szeregów ZHP przez wielu zasłużonych instruktorów¹⁹. Rola archiwum i jego miejsce w ZHP straciło na ważności. Dopiero odnowa harcerstwa w 1956 r. przyczyniła się do stosownych zmian w omawianej dziedzinie²⁰. Jak wiadomo prowadzona polityka władz harcerskich z lat 1948–1950

¹⁶ M. Miszczuk, op. cit., s. 159.

¹⁷ Rozkaz NZHP L. 2 z dnia 24 maja 1945 r., Biblioteka MH, Naczelnictwo ZHP Wiadomości Urzędowe, rok 18 (XVIII), nr 1, Warszawa, czerwiec 1945, s. 3.

¹⁸ Protokół zebrania Głównej Komisji Historycznej przy NRH odbytego w dniu 8 czerwca 1957 r., MH, op. cit., s. nlb.

¹⁹ J. Kwiek, op. cit., s. 120.

²⁰ W latach 1950–1956 ZHP było częścią Związku Młodzieży Polskiej. Centralne Archiwum Harcerskie będące jedną z komórek organizacyjnych ZHP automatycznie zostało rozwiązane.

i podejmowane przezeń decyzje miały negatywny wpływ na losy członków ZHP²¹. Mimo to ponownie zaangażowali się w działalność historyczno-archiwalną²². Szerokie spektrum tematów oraz plany i realizacje działań, będących przedmiotem spotkań Komisji Historycznych doskonale obrazują, że był to ważny aspekt ich funkcjonowania. Można taki pogląd wysunąć analizując źródła z 1957 r.²³ Z powodu braku dokumentacji pracy komisji z 1958 r., ciężko jednoznacznie stwierdzić jakie miejsce pełniła w ZHP problematyka historyczna i archiwalna, zarówno w kontekście światopoglądowym, jak i praktycznej przydatności misji i celów, realizowanych w tamtym czasie. Zachowana dokumentacja z lat 1959–1962, szefa Biura Komisji Historycznej Ryszarda Fürsta dostarcza nam cennych informacji nt. roli i miejsca archiwum w ZHP. Na podstawie materiałów archiwalnych opracowano wówczas wiele artykułów, książek²⁴. Należy zwrócić także uwagę, że w planie budżetu (płac) zostało ujętych aż 2 archiwistów: konsultanta i bieżącego²⁵. Z perspektywy okresu wcześniejszego, jak i przyszłego, fakt ten mógł ukazywać ważność istnienia archiwum w strukturze GK ZHP. Wraz z odejściem, we wrześniu 1963 r., R. Fürsta z KH²⁶, nastąpił okres „archiwalnego marazmu”, który trwał aż do 1968 r. Brak archiwisty i dokumentów świadczących o funkcjonowaniu archiwum w latach 1963–1968, może to tylko podkreślić²⁷. Po tym czasie, aż do końca wyznaczonej przeze mnie cezury pracy archiwum było w obiekcie zainteresowań wielu osób. Świadczyć o tym może, chociażby znaczna liczba osób korzystających z zasobu archiwum²⁸ (fot. 61). Odnosić się to może również do liczby

²¹ J. Kwiek, op. cit., s. 116.

²² Wśród osób, które w swojej aktywności harcerskiej przyczynili się do tworzenia prac naukowych nt. historii harcerstwa, poszanowania historii harcerstwa i jej wytworów, można wyróżnić osoby, które zaangażowały się w działalność Komisji Historycznych po 1956 r. Zalicza się do nich m.in. T. Strumiłło, Piotr Olewiński, St. Broniewski, Waclaw Błazejewski, Ewa Grodecka, A. Kamiński, J. Sosnowski, Protokół zebrania Głównej Komisji Historycznej przy NRH odbytego w dniu 8 czerwca 1957 r., MH, op. cit., s. nlb.

²³ Omawiano sprawy zabezpieczenia, gromadzenia i opracowywania archiwaliów harcerskich, podjęto współpracę z Naczelną Dyrekcją Archiwów Państwowych oraz Komisją Wydawniczą w zakresie publikacji książek z historii harcerstwa. Początkowo w spotkaniach uczestniczyło 5 osób, na ostatnim spotkaniu frekwencja wynosiła 16, Notatka informacyjna dotycząca działalności Komisji Historycznej przy NRH, MH, Zespół Historyczny, sygn. C I 11D 1, s. nlb.

²⁴ Sprawozdanie z pracy Biura Historycznego GKH w okresie od 1 grudnia 1959 do 1 grudnia 1962 r., Zakres pracy, plany pracy, sprawozdania, dokumenty finansowe 1958–1962 [w:] MH, Komisja Historyczna i Biuro Historyczne 1959–1963, dokumenty dotyczące funkcjonowania KH i BH, sygn. C I 11D 56, s. 5 i 6.

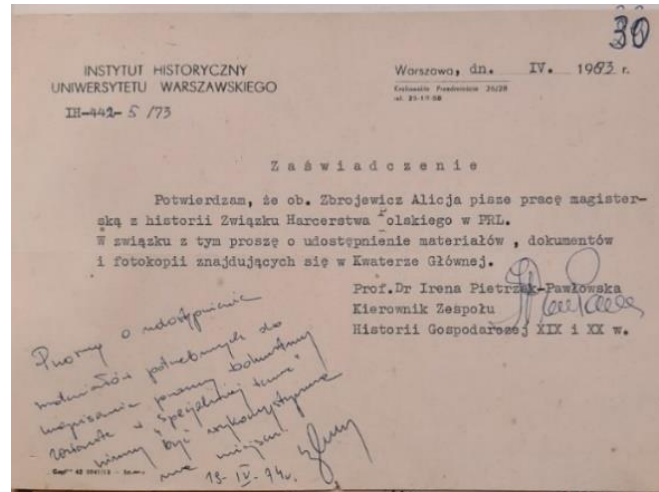
²⁵ Ibidem, s. 11.

²⁶ Ryszard Fürst zatrudniony był od 1 grudnia 1959 r. do 30 września 1963 r., Świadcstwo pracy Ryszarda Fürsta z 12 kwietnia 1976 r. [w:] MH, Teczka osobowa Ryszarda Fürsta, s. nlb.

²⁷ Zob. Protokół wizytacji składnicy akt z dnia 27 maja 1963 r. AAN, Archiwum Zakładowe (...), s. 43 i 44; pismo AAN do GK ZHP z dnia 6 stycznia 1965 r., Ibidem, s. 39.

²⁸ Liczba użytkowników w poszczególnych latach przedstawiała się następująco: 1973 r. – 100, 1974 r. – 217, 1975 r. – 99, 1976 r. (od I do III) – 105, 1977 r. (od I do II) – 20. Spośród miejsc, z których pochodzili

wypożyczeń i przekazywania w depozyt zbiorów, materiałów archiwalnych i ich zakupów²⁹.

Fot. 61. Zaświadczenie dla mgr Alicji Zbrojewicz z prośbą o udostępnienie akt z archiwum GK ZHP z 1983 r., źródło MH, Rejestr załatwianych spraw w Wydziale Dokumentacji i Informacji, sygn. IC/arch/19, s. 30.

W archiwistyce podobnie jak w innych dyscyplinach naukowych jednoznacznie określony jest zakres jej działalności. Obejmuje on cztery podstawowe funkcje archiwów tj. gromadzenie, opracowanie, zabezpieczanie i udostępnianie wszelkiej dokumentacji posiadającej historyczną wartość³⁰. Archiwum jest jednostką organizacyjną, która została stworzona do realizacji powyższych celów. W jaki sposób ta kwestia była rozumiana przez władze harcerskie, jak i samych harcerskich archiwistów? W pierwszej kolejności należy przytoczyć słowa kierownika CAH z okresu przedwojennego: „cel osiąga archiwum „h” przez wykonanie zadań i opracowanie ich sposobu wykonania: 0) ustalenie wytycznych, 1) wyszukiwanie i zbieranie materiałów, 2) opis i systematyzację

użytkownicy najczęściej, była to Warszawa. Z innych miast wyróżnić można m.in. Kraków, Zielona Góra, Białystok, Świdnica, Wrocław, Oleśnica, Poznań, Gliwice, Bydgoszcz, Toruń, Zakopane, Szczecin, Opole, a także z zagranicy: NRD, Moskwa, Francja. Wśród powodów korzystania z zasobu archiwum GK ZHP wskazuje się m.in. wydanie zaświadczenie o pracy, przynależności do ZHP, materiały do historii osoby lub środowiska harcerskiego z terenu całej Polski. Ponadto przeprowadzano kwerendy czasopism harcerskich oraz do napisania prac naukowych, MH, Rejestr załatwianych spraw w Wydziale Dokumentacji i Informacji 1971–1977, sygn. IC/arch/19, s. nlb.

²⁹ Do dokonywania zakupów archiwalnych powołana została Komisja Zakupów Archiwaliów przy GK ZHP oraz stworzony regulamin jej działania (1 października 1973 r.). Zakupione materiały pochodziły od osób prywatnych, m.in. Ewa Grodecka. Były to przeważnie, czasopisma i książki przedwojenne, fotografie, notatniki, legitymacje, plakiety, pocztówki, itd. Każdy zakup był wyceniany, niekiedy na podstawie opinii antykwariatu, następnie sporządzany protokół, MH, Komisja zakupów 1973–1975, sygn. IC/arch/18, s. nlb.

³⁰ W. Chorążyczewski, *Archiwistyka dla początkujących (wersja 1)*, Toruń 2014, s. 48.

dokumentacyjną (katalogowanie), 3) przechowywanie i konserwację, 4) wypożyczanie”³¹. Analiza sprawozdań CAH z lat 1933–1938 pozwala postawić tezę, że tymi priorytetami W. Błażejewski kierował się w swoich pracach w archiwum. Z całą pewnością gromadził różne materiały harcerskie, wycinki prasowe, książki, zdjęcia itd., porządkował je, a także udostępniał zebrane archiwalia użytkownikom. Wielokrotnie z nimi korespondował, a przy okazji angażował się w działalność popularyzatorską³².

W instrukcji w sprawie organizacji i zakresu działania archiwów ZHP z 1969 r., wśród zadań archiwów harcerskich wyszczególnić można:

1. Przejmowanie materiałów archiwalnych z poszczególnych jednostek i komórek organizacyjnych, a także ze zbiorów prywatnych,
2. Przechowywanie i zabezpieczanie przejętych materiałów oraz prowadzenie ich ewidencji,
3. Udostępnianie materiałów,
4. Przekazywanie materiałów archiwalnych o wartości historycznej (kat. A) w ustalonych terminach do właściwego archiwum państwowego,
5. Inicjowanie brakowania materiałów archiwalnych nieposiadających wartości historycznej (kat. B), udział w komisyjnym ich brakowaniu oraz przekazywanie wybrakowanych materiałów na makulaturę – po uprzednim uzyskaniu na to zezwolenia właściwego archiwum państwowego³³.

Analizując powyższe zadania stawiane przed archiwum, dostrzec można, że nie została uwzględniona funkcja opracowania. Podobne zapisy odnajdujemy w instrukcji w sprawie organizacji i zakresu działania archiwów ZHP z 1983 r. Brak tego sformułowania nie oznaczał w praktyce, że powyższa czynność nie była realizowana. Została ujęta w jednym ze sprawozdań Komisji Historycznej przy NRH z 1957 r.³⁴. Pojawia się także w zakresie obowiązków B. Cabały³⁵ oraz wskazówkach metodycznych

³¹ Notatka opisująca zagadnienie (...), AAN, op. cit., sygn. 758, s. nlb.

³² CAH brał udział w organizacji wystawy harcerskiej na Zlocie w Spale w 1935 r., zestawiając materiał historyczny do właściwego działu wystawy [w:] Sprawozdanie Naczelnej Rady Harcerskiej za rok 1934, s. 9.

³³ Biblioteka MH, Instrukcja w sprawie organizacji (...), nr 5833, s. 2.

³⁴ Wymienia się wśród tematów omawianych na spotkaniach KH przy NRH m.in. opracowywanie archiwaliów harcerskich, Notatka informacyjna (...), op. cit., s. nlb.

³⁵ Umowa o pracę z dnia 1 listopada 1968 r. (...) Do zakresu jej działań należał m.in. nadzór nad archiwami komend chorągwi, MH,teczka osobowa B. Cabały, brak sygnatury, s. nlb.

na potrzeby archiwistów chorągwianych³⁶. Omawiane przeze mnie sprawozdania z działalności Archiwum GK ZHP z lat 1968–1983 potwierdzają również, że ta funkcja archiwalna była w pełni realizowana.

Poza zapisami z przepisów kancelaryjno-archiwalnych, zakres zadań archiwum GK ZHP został bardziej szczegółowo omówiony w innym dokumencie. Wymienia się tam takie czynności jak:

1. Przejmowanie akt z komórek merytorycznych Głównej Kwatery (zazwyczaj w I kwartale roku), doradztwo w zakresie tworzenia spisów zdawczo-odbiorczych oraz przebiegu procesu brakowania;
2. Sporządzanie z otrzymanych materiałów pomocy naukowych, w tym m.in. kart inwentarzowych;
3. Wystawianie zaświadczeń z przebiegu pracy dla pracowników ZHP, przeprowadzanie kwerend personalnych dla Wydziału Prezydialnego GK z materiałów archiwalnych znajdujących się w zasobie archiwum;
4. Informowanie i przeprowadzanie konsultacji z osobami tworzącymi prace naukowe, publikacje itd., a także z instruktorami chcącymi rozszerzyć swoją wiedzę na temat ruchu harcerskiego w Polsce i na świecie;
5. Przeprowadzanie konsultacji i lustracji w archiwach komend chorągwi pod kątem opracowania akt, indeksów tematycznych z posiedzeń ciał kolegialnych oraz wspieranie w prawidłowym prowadzeniu archiwum i kancelarii;
6. Opracowanie przepisów kancelaryjno-archiwalnych, a także wytycznych dotyczących gromadzenia i opracowywania akt;
7. Wymiana doświadczeń z innymi jednostkami z obszaru archiwalnego (archiwami innych organizacji młodzieżowych czy archiwami państwowymi)
8. Przygotowywanie dokumentów z zasobu archiwum i ich wypożyczenie zgodnie z aktualnymi potrzebami pracowników GK ZHP³⁷.

³⁶ Wskazówki metodyczne dotyczące opracowania i udostępniania harcerskich zbiorów archiwalnych z czerwca 1971 r., MH, Instrukcja kancelaryjna i archiwalna ZHP 1969 i nowelizacje, sygn. IC/arch/2, s. nlb.

³⁷ Zestaw prac przeprowadzanych przez Archiwum GK ZHP dla potrzeb pracowników GK, komend chorągwi i innych zainteresowanych, MH, Opracowania i notatki (...), s. nlb.

Jak widać archiwa harcerskie, uwzględniały w swoich przepisach zakres zadań, który był im przypisany. Jego wypełnianie nie zawsze było dobrze realizowane. Przedstawiają to uwagi z protokołów wizytacji przeprowadzanych przez archiwa państwowe³⁸.

4.2. Zarys dziejów archiwum GK ZHP

Potrzeba gromadzenia i zabezpieczania materialnych źródeł działalności harcerstwa była kwestią poruszaną w organizacji prawie od początku jej istnienia. Zważywszy na historyczny charakter procesu kształtowania jednostek w ZHP, w tym także tych, których dążeniem była troska o dokumentację i pamiątki harcerskie, można sformułować tezę, że najważniejszy był cel, a nie forma jego realizacji. Dlatego też w pierwszych latach funkcjonowania ówczesnie działających związków harcerskich rozpoczęły się prace nad powstaniem zarówno muzeum, jak i archiwum harcerskiego. Obie komórki organizacyjne były ze sobą ściśle powiązane oraz wzajemnie się uzupełniały w realizacji zadań związanych z poszanowaniem pamiątek ruchu harcerskiego. Zamysł utworzenia archiwum w organizacjach harcerskich sięga roku 1916³⁹. Prace nad jego powołaniem nie doczekały się jednak szybkiej realizacji. Zmieniło się to dopiero wraz z utworzeniem Centralnego Archiwum Harcerskiego.

Ze słowem „archiwum” występującym w źródłach najprawdopodobniej po raz pierwszy spotykamy się 14 czerwca 1916 r. Dotyczy to korespondencji pomiędzy Wydziałem Prowincjonalnym ZHP a Sekretariatem GK, w którym uprasza się o przekazanie serii ksiąg (m.in. korespondencji wychodzącej, przychodzącej, a także **teczki do archiwum**)⁴⁰. Innym dokumentem była Instrukcja organizacyjna L. 2. Komendy Naczelnej Związku Harcerstwa Polskiego z dnia 4 grudnia 1916 r., która zobowiązywała wszystkich skautów, aby dołożyli stosownych starań w celu zabezpieczenia materiałów dotyczących historii skautingu w Polsce oraz przesłanie wszystkich zbiorów prywatnych, jak i innych do centralnego archiwum działającego przy Wydziale Pracy Wewnętrznej. Analogiczną informację skierowano również do komend

³⁸ R. Openkowski, *Lustracje Archiwum Akt Nowych (...)*, s. 45–54.

³⁹ Pismo Wydziału Pracy Wewnętrznej do Drużyn i Ogółu Harcerskiego z dnia 11 grudnia 1916 r., AAN, AZHP, Akta Komendy Naczelnej ZHP w Warszawie (Listy okólne, odezwy, program pracy Komendy Naczelnej, programy egzaminów na sprawności, komunikaty Głównej Kwatery, rozkazy Komendy Naczelnej, tygodniowe oraz rozkazy przewodniczącego Rady Hufcowych) 1916–1918, sygn. 12, s. 5.

⁴⁰ AAN, AZHP, Akta Naczelnej Komendy ZHP w Warszawie (Główna Kwatera. Wydział Prowincjonalny. Korespondencja) 1916, sygn. 26, s. 8.

okręgów, drużyn i oddziałów skautowych, aby „zachowywać w podręcznych **archiwach** dla późniejszego przesłania do **centralnego archiwum**, wszelkie rozkazy, okólniki, instrukcje, kopje raportów, zarządzeń, następnie książki, pisma, artykuły z gazet it.d.”⁴¹. Podobny apel wybrzmiał dodatkowo w specjalnej odezwie Komisji Archiwalnej⁴². Jeszcze w 1919 r. wydany został okólnik, w którym Naczelnictwo ZHP prosiło, aby „zebrać materiały (...) dla dziejów Harcerstwa i wzywa władze harcerskie (...), aby nadsyłali pod adresem Głównej Kwatery: regulaminy obowiązujące w poszczególnych organizacjach i drużynach, kopje rozkazów Naczelnictw i władz okręgowych, wydawnictwa – o ile możliwości w 1 lub więcej egzemplarzach, fotografie, rysunki i t. p.”⁴³. W innej organizacji, z okresu początków harcerstwa, jaką była POS również można odnaleźć ślad po funkcjonującym wówczas archiwum⁴⁴.

Należy postawić tutaj sobie pytanie, czy problematyka archiwalna była ważnym aspektem działania ZHP w pierwszych latach jego istnienia i czy można odnaleźć po niej ślad w najważniejszym dokumencie organizacyjnym. Mowa oczywiście o Statucie ZHP. Analizując jego zawartość, można zauważyć, że sformułowanie „archiwum” pojawia się w pierwszym projekcie Statutu ZHP pod nazwą Ustawa Związku Harcerstwa Polskiego z 1919 r. W §32 napisane jest, że „Naczelnictwo Chorągwi czuwa nad (...) przestrzeganiem zasad, ustaw i regulaminów harcerskich. W szczególności: (...) 3) c) tworzy muzeum, **archiwum**, zbiera statystykę Chorągwi (...)”⁴⁵. Niestety w takiej postaci projekt statut nie został wprowadzony w życie⁴⁶. W dodatku w żadnym kolejnym Statucie ZHP zarówno w tych uchwalonych przez Zjazdy ZHP, jak i w jego projektach nie natrafimy na określenie „archiwum”. Innym normatywem z pierwszych lat funkcjonowania harcerstwa był regulamin Głównej Kwatery, gdzie wymieniano osobny Wydział – Archiwum. Odpowiedzialnym za niego był (nieznany z imienia) Krowicki. „Obejmuje: Archiwum K. N. jak raporty z objazdów i t. p. materiały. Archiwum zjazdów.

⁴¹ Instrukcja organizacyjna L. 2. Komendy Naczelnej Związku Harcerstwa Polskiego z dnia 4 grudnia 1916 r., AAN, op. cit., sygn. 531, s. 30.

⁴² Odezwa Komisji Archiwalnej Wydziału Pracy Wewnętrznej z 15 grudnia 1916 r. podpisana przez kierownika wydziału, jak i kierowniczkę komisji Reginę Cwielichównę. AAN, AZHP, op. cit., s. 32.

⁴³ Okólnik L. 4 Naczelnictwa ZHP z dnia 1 sierpnia 1919 r. do Naczelnictw Dzielnicowych i wszystkich kierowników drużyn, AAN, AZHP, op. cit., sygn. 356., s. 115.

⁴⁴ Korespondencja pomiędzy szefem Ekspozytury Warszawskiej Komendy Naczelnej Polskiej Organizacji Skautowej, a szefem Głównej Kwatery z dnia 20 i 22 sierpnia 1916 r. w sprawie wysyłania do Archiwum E. W. P. O. S. materiałów stanowiących przyczynek do rozwoju skautingu w Polsce, przez Wydział Ekspedycyjny Głównej Kwatery, AAN, AZHP, op. cit., sygn. 24, s. 48 i 49.

⁴⁵ AAN, AZHP, op. cit., sygn. 354, s. 94.

⁴⁶ Pierwszy Statut ZHP uchwalony został przez IV Zjazd Naczelnej Rady Harcerskiej w dniach 3–5 stycznia 1920 r. oraz I Zjazd Walny ZHP w Warszawie w dniach 31 grudnia 1920–2 stycznia 1921 r., K. Marszałek, op. cit., s. 136–141.

Archiwum artykułów z pism. Archiwum G. K. i poszczególnych wydziałów. Archiwum P. O. S. i Z. H. P. przed połączeniem”⁴⁷.

Kolejnym dokumentem z początków działalności ZHP, w którym możemy odnaleźć określenie „archiwum”, były wymagania dla drużynowych (instruktorów), wśród których wymieniano m.in. znajomość książek używanych w biurach, umiejętność prowadzenia dziennika pism przychodzących i wychodzących, **archiwum drużyny**, a także „umieć obchodzić się z szapirografem”^{48,49}.

Zarządzanie dokumentacją w poszczególnych działach pracy Naczelnictwa ZHP i związane z tym problemy uwidocznione były już z początkiem lat 20. XX w. Miało to zapewne negatywny wpływ na funkcjonowanie archiwów⁵⁰. Jak można zauważyć nie usprawniały tego również wskazówki dla biura Naczelnictwa ZHP⁵¹. Sytuację z całą pewnością pogorszył fakt, że w kolejnej zatwierdzonej instrukcji kancelaryjnej próżno szukać informacji o przekazywaniu korespondencji z kancelarii do archiwum, co doskonale tłumaczy, że kwestia powstania archiwum nie należała do priorytetowych⁵². Mimo takiego podejścia władz centralnych ZHP jak się okazuje odmienne zdanie w zakresie funkcjonowania archiwum, miała GKŻ w roku 1924. Ze sprawozdania za ten rok wynikało, że powstała potrzeba dokładniejszego uporządkowania akt wg określonego porządku i treści⁵³. Sytuacja zmieniła się zasadniczo dopiero wraz z osobą I. Wołkowicza – ówczesnego dyrektora biura Naczelnictwa ZHP⁵⁴, który poza działaniem na polu muzealnym jako pierwszy podkreślał potrzebę stworzenia centralnego archiwum

⁴⁷ Regulamin Głównej Kwatery ZHP z lat 1915–1918 (ze względu na brak daty na dokumencie, zastosowana została datacja na podstawie opisu teczki archiwalnej) [w:] AAN, AZHP, Ustawy i regulaminy z r. 1915–1918 (Akta Komendy Naczelnej ZHP w Warszawie), sygn. 4, s. 43.

⁴⁸ Szapirograf – aparat w kształcie skrzynki drewnianej z umieszczoną wewnątrz rolką taśmy hektograficznej umocowaną na dwóch wałkach, służący do powielania rękopisów, maszynopisów lub druków, *Słownik języka polskiego* tom VIII, red. W. Doroszewski, Warszawa 1966, s. 1018.

⁴⁹ Okólnik nr 5 Naczelnej Rady Harcerskiej z dnia 25 lutego 1919 r. w sprawie wymagań stawianych drużynowym (instruktorom), AAN, AZHP, op. cit., sygn. 356, s. 11.

⁵⁰ Okólnik L. 2. z 26 lutego 1921 r., który informuje Wydziały w Naczelnictwie ZHP, że „w teczkach poszczególnych kierowników działów zalegają całe paki aktów i pism. Ustalam sposób załatwienia korespondencji: z Sekretarjatu działu otrzymują akta do załatwienia, załatwiają w przeciągu przynajmniej 48 godzin i po załatwieniu akta kierują do Sekretarjatu Generalnego ze wskazaniem N-ru teczki archiwów Sekr. Gen. Unormowanie tego przeprowadzić należy w przeciągu tygodnia”, AAN, AZHP, Naczelnictwo – Sekretariat Generalny. Okólniki, instrukcje 1921–1922, sygn. 359, s. 3.

⁵¹ Wskazówki dla biura Naczelnictwa ZHP z dnia 27 września 1920 r., AAN, AZHP, op. cit., sygn. 562, s. 3–5.

⁵² Wewnętrzny List Okólny L. 3 z dnia 28 grudnia 1923 r., Instrukcja w sprawie korespondencji prowadzonej przez Naczeln., AAN, AZHP, Naczelnictwo – Sekretariat Generalny. Regulaminy 1923–1935, sygn. 362, s. 18 i 19.

⁵³ V Sprawozdanie Naczelnej Rady Harcerskiej za rok 1924, s. 15.

⁵⁴ Sprawozdanie Naczelnej Rady Harcerskiej 1933 – Ignacy Wołkowicz pełnił funkcję dyrektora Biura Naczelnictwa ZHP do 1 lipca 1933 r., AAN, AZHP, Naczelnictwo – Sekretariat Generalny. Sprawozdanie Naczelnej Rady Harcerskiej za rok 1933, sygn. 383, s. 1.

harcerskiego i uporządkowania tego obszaru działania Sekretariatu Generalnego. Brak zainteresowania władz ZHP w początkach jego urzędowania oraz niewystarczająca ilość środków materialnych zaprzepaścił poniekąd te plany. Udało się tylko zdobyć fundusze na zatrudnienie pracownika archiwalnego.

Fot. 62. J. Sosnowski (1904–1975), źródło: MH, koperta portretowa J. Sosnowskiego, brak sygnatury.

Jego następca J. Sosnowski (fot. 62), gdy powziął wiedzę od I. Wołkowicza o „istnieniu kilku czy kilkunastu skrzyń dokumentów harcerstwa, skrzyń znajdujących się w jakiejś piwnicy” podjął trud kontynuacji jego inicjatywy. Zachowane dokumenty wskazują, że prace przygotowawcze pod fundamenty CAH trwały wyjątkowo krótko. Jeszcze w październiku tegoż roku skierowane zostało pismo do J. Sosnowskiego, w którym znajdowała się prośba o poinformowanie Przewodniczącego ZHP, kiedy zostanie opracowany projekt organizacji oraz sposób pracy archiwum Naczelnictwa⁵⁵. Kilka dni później J. Sosnowski „prosi o upoważnienie dha Skarbnika do poczynienia wydatków w sumie 250 zł. na wykonanie półek”⁵⁶. Zwraca się także z prośbą o wyrażenie zgody na uczestnictwo W. Błażejewskiego w bezpłatnym kursie archiwalnym, mając na względzie, że pod jego nadzorem trwały już prace porządkujące materiały archiwalne. Chciał, aby archiwum zostało zorganizowane najbardziej nowocześnie⁵⁷. Podkreślał to również we wspomnieniach sam W. Błażejewski, że z ochotą przyjął propozycję zorganizowania archiwum, a także fakt, że „Naczelnictwo ZHP umożliwiło mi

⁵⁵ Pismo H. Kapiszewskiego, przybocznego Przewodniczącego ZHP do J. Sosnowskiego z dnia 7 października 1933 r., AAN, AZHP, op. cit., sygn. 338, s. 154.

⁵⁶ Protokół z zebrania Naczelnictwa w dniu 11 października 1933 r., Ibidem, s. 166 i 167.

⁵⁷ Pismo J. Sosnowskiego do Naczelnictwa ZHP z dnia 14 października 1933 r., Ibidem, s. 178.

ukończeniu specjalnego kursu archiwalnego, organizowanego pod firmą Ministerstwa WRiOP przez dyrekcję Archiwum Akt Dawnych”. Kurs prowadzony był przez Kazimierza Konarskiego⁵⁸. Za aprobatą ówczesnej Wiceprzewodniczącej ZHP Heleny Śliwowskiej pozyskano pokój, który wcześniej mieścił siedzibę działu prasy i propagandy na rzecz powołanego do życia 20 października 1933 r. Centralnego Archiwum Harcerskiego⁵⁹.

Fot. 63. Wacław Błażejowski (1902–1986) w swoim mieszkaniu na Żoliborzu w 1986 r., zdj. Janusz Krężel, źródło: MH, koperta portretowa W. Błażejowskiego, brak sygnatury.

Pierwszym, a zarazem jedynym dyrektorem CAH był W. Błażejowski (fot. 63), wydawca i historyk harcerstwa, który był także wielkim orędownikiem idei systematycznego gromadzenia, porządkowania i ewidencjonowania harcerskich archiwaliów. W jednym z rozkazów był wymieniany zarówno jako kierownik Muzeum, jak i Archiwum⁶⁰. Należy przyjąć z pewną dozą prawdopodobieństwa, że także wtedy prace nad utworzeniem muzeum nie zostały zaprzestane i mogły być w fazie zaawansowanej⁶¹. Świadczy o tym m.in. informacja z jednego ze sprawozdań CAH, gdzie czytamy, że „Archiwum gromadzi i wyodrębnia w oddzielną grupę obiekty dla

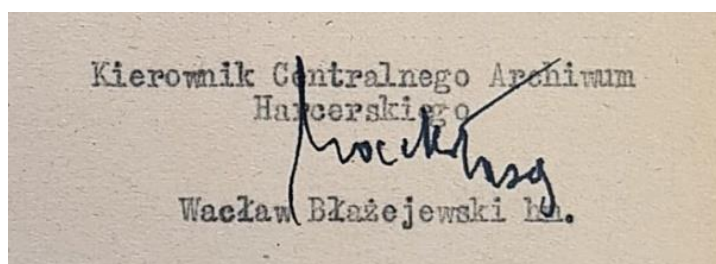
⁵⁸ Kazimierz Konarski (1886–1972) – historyk, archiwista, dyrektor Archiwum Akt Dawnych w latach 1921–1945.

⁵⁹ J. Sosnowski, *Harcerstwo rejestruje swoją przeszłość* [w:] *Skaut. Dwutygodnik Młodzieży Harcerskiej, założony w r. 1911 przez Andrzeja Małkowskiego*, t. 22, nr 304 (numer Złotu Jubileuszowego), 11 lipca 1935, s. 51–52.

⁶⁰ Rozkaz Naczelnika Harcerzy L. 11 z dnia 20 września 1934 r. opisujący organizację i skład osobowy Głównej Kwatery Harcerzy [w:] NZHP. Wiadomości Urzędowe, op. cit., s. 42.

⁶¹ M. Mischuk, *Życie na przekór Wacław Błażejowski 1902–1986*, Kraków 2018, s. 101.

przyszłego Muzeum Harcerskiego”⁶². Sam fakt funkcjonowania muzeum w omawianym okresie, nie znajduje odzwierciedlenia w dokumentacji. W dokumentach z lat 30. XX w. napotkać również można informację, że przy Głównej Kwaterze Harcererek istniało też archiwum⁶³. Konkluzja z tego może być taka, że każda z Głównych Kwater miała swoje archiwum. Wynika z tego, że w tej męskiej, podobnie jak w CAH kierownikiem był W. Błażejowski. Nie sposób pominąć informacji, o tym w jaki sposób W. Błażejowski sygnował dokumenty wychodzące z jego archiwum. Na żadnym znanym nam piśmie nie odnajdujemy pieczętki imiennej samego W. Błażejowskiego czy też firmowej Centralnego Archiwum Harcerskiego, poza maszynopisem z podpisem (fot. 64).

Fot. 64. Podpis W. Błażejowskiego na piśmie z dnia 16 listopada 1935 r. skierowanego do Komendanta Hufca Harcerskiego w Zakopanem w sprawie przekazania materiałów archiwalnych do Centralnego Archiwum Harcerskiego, źródło: AAN, AZHP, op. cit., sygn. 563, s. 70.

Zważywszy na charakter działania Centralnego Archiwum Harcerskiego, należy założyć z wielką dozą prawdopodobieństwa, że jego zadania były w większości tożsame z tymi, które stawiane były archiwom państwowym⁶⁴. W kwestii siedziby CAH zmieniała ją kilkakrotnie. Najpierw zajmowało duży pokój w budynkach należących do Państwowego Urzędu Wychowania Fizycznego i Przystosowania Wojskowego przy ul. Myśliwieckiej 3/5 (fot. 65), gdzie poza stołem, kilkoma krzesłami znajdowały się tylko półki.

⁶² Sprawozdanie Naczelnej Rady Harcerskiej za rok 1937, s. 21.

⁶³ Zob. Preliminarz budżetowy Głównej Kwatery Harcererek na rok 1934. Wśród wydatków Wydziału Organizacyjnego wyszczególnia się archiwum z kwotą 200 zł, AAN, AZHP, Naczelnictwo – Dział Skarbowy (Preliminarze Naczelnictwa ZHP na r. 1933 i 1934) 1932–1933, sygn. 779, s. 11; Sprawozdanie z pracy Głównej Kwatery Harcererek za rok 1933, przy omówieniu działalności Sekretariatu GK podawana jest informacja, że „na podstawie opracowanego w r. ubiegłym rzeczowego wykazu akt, zorganizowano i uporządkowano t. z. podręczne archiwum G. K./t. zn. Archiwum za rok ostatni/. Akta za lata poprzednie przekazano do Archiwum N. Z. H. P.”, AAN, AZHP, G. K. H. Wydział Organizacyjny. Sprawozdanie z pracy Głównej Kwatery Harcerzy za rok 1933, sygn. 1230, s. 19.

⁶⁴ Dz. Pr. P. P. 1919 nr 14, poz. 182, Dekret o organizacji archiwów państwowych i opiece nad archiwaljami. W art. 3 znajduje się zapis mówiący o tym, że „archiwa państwowe są instytucjami przeznaczonymi: a) do przechowywania aktów i dokumentów, które powstały i powstawać będą wskutek urzędowania i czynności władz (...), b) do gromadzenia i przechowywania wszelkiego rodzaju zabytków rękopiśmiennych (...)”, s. 265–266.

Fot. 65. Gmach budynku Państwowego Urzędu Wychowania Fizycznego i Przystosowania Wojskowego w Warszawie, rok przed wrześniem 1939, źródło: <https://www.warszawa1939.pl/galeria-powiazany/myśliwiecka-357-przebudowy>, dostęp 20.02.2022.

Kolejną wskazywaną lokalizacją był tymczasowy pokój przy ul. Wiejskiej 3⁶⁵. Należy także zaznaczyć, że ważną rolę odgrywało u W. Błażejewskiego dążenie do umożliwienia użytkownikom łatwiejszego korzystania z harcerskich archiwaliów, poprzez zgromadzenie ich w jednym miejscu. Związane to było z tym, że praktyka funkcjonowania Naczelnictwa, jak i Głównych Kwater powodowała, że wytwarzane przez nie dokumenty po upływie roku kalendarzowego znajdowały się później w różnych lokalizacjach⁶⁶. Ostatecznie wpłynęło to na kolejne przeniesienie zasobu CAH, tym razem do nowo wybudowanego w 1937 r. Domu Harcerza im. Michaliny Mościckiej na ul. Łazienkowskiej 7⁶⁷ (fot. 66), które utrzymało się do wybuchu II wojny światowej. Niestety nie zachowały się żadne fotografie, które mogłyby oddać wygląd wnętrza Centralnego Archiwum Harcerskiego. Ze źródeł wiemy, że W. Błażejewski urzędował w archiwum zasadniczo codziennie w godzinach 17³⁰ do 20⁰⁰, o ile nie kolidowało to z jego sprawami prywatnymi oraz zajęciami zawodowymi⁶⁸.

⁶⁵ Sprawozdanie Naczelnej Rady Harcerskiej za rok 1936, s. 30; M. Miszczuk, op. cit., s. 100.

⁶⁶ W. Błażejewski, op. cit., s. 259–260.

⁶⁷ Informacja o przeniesieniu CAH do nowego lokalu, który spełnia warunki pracy zarówno dla archiwisty, jak i użytkownika, Sprawozdanie Naczelnej Rady Harcerskiej za rok 1937, s. 20.

⁶⁸ AAN, AZHP, op. cit., sygn. 563, s. 38.

Fot. 66. Budynek Domu Harcerza na ul. Łazienkowskiej 7 w Warszawie (później Młodzieżowy Dom Kultury im. Władysława Broniewskiego) - 1940 r., źródło: <https://fotopolska.eu/1069330,foto.html?o=b72633&podglad=1&height=840&modul=>, dostęp 18.02.2022 r.

Analizując problematykę gromadzenia oraz zabezpieczania harcerskich archiwaliów od samego początku był to znaczący problem. Wspominał o tym m.in. J. Sosnowski na łamach Skauta, pisząc tak: „Celem mojego artykułu jest nie tylko wzbudzenie ciekawości do niewątpliwie ciekawego zbioru dokumentów, znajdujących się w archiwum centralnym; raczej zabezpieczenie go od grożących mu niebezpieczeństw. Nie taję, że niebezpieczeństw czyhających na powstałe z trudem archiwum widzę kilka. Jedno i bodaj najważniejsze to brak poszanowania w szeregach naszej organizacji dla historii ruchu, dla dokumentu (...) Inne niebezpieczeństwo płynie z lokalnych nieczem nieuzasadnionych, partjotyzmów organizacyjnych. Każda drużyna, hufiec, a nawet organizacja harcerzy i organizacja harcerek, chcą mieć własne archiwa, trzeba walkę staczać niemal o każdy dokument, każdą kronikę dla archiwum centralnego. Skutek jest ten, że dokumenty o niesłychanej wartości spoczywają w biurkach jednostek, stając się pseudo-własnością tych jednostek”⁶⁹. W. Błażejewski również zdawał sobie sprawę z faktu, że ogromna część harcerskich archiwaliów znajdowała się w prywatnych zbiorach instruktorów harcerskich. Mając tę świadomość próbował używać ogólnozwiązkowego kanału informacyjnego, jakim były Wiadomości Urzędowe Naczelnictwa ZHP celem ich pozyskania⁷⁰. Innym razem odbywało się to

⁶⁹ J. Sosnowski, op. cit., s. 52.

⁷⁰ KOMUNIKAT CENTRALNEGO ARCHIWUM HARCERSKIEGO (PRZY N. Z. H. P.) Organizacja i porządkowanie Centralnego Archiwum Harcerskiego postępuje szybkim krokiem naprzód. W miarę postępu prac uwidoczniają się dość pokaźne materiały zespoły archiwalne, obejmujące działalność takich np. ciekawych okresów, jak Polskiej Organizacji Skautowej (P. O. S.), okresu pracy naogół mało w naszej historii znanego, a obrazującego trudną i niewdzięczną wówczas działalność propagowania przez skauting

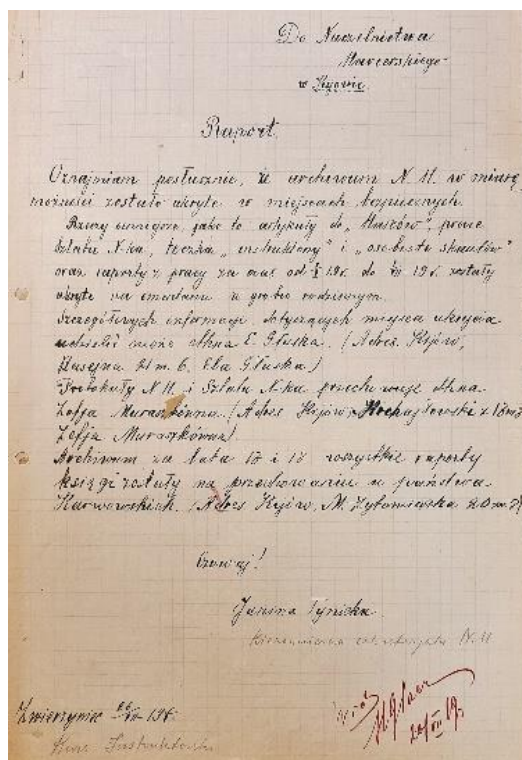
z wykorzystaniem harcerskich okólników⁷¹. Kolejnym przykładem jest rozkaz, gdzie w pkt. 14 Materiały do historii harcerstwa, Naczelnictwo ZHP zwracało się z prośbą do wszystkich członków organizacji, aby wszelkie materiały dotyczące historii harcerstwa przekazywać na własność w formie oryginalnej lub odpisie. Podkreślano wagę tej inicjatywy, żeby uniknąć w przyszłości sytuacji, podobnej do tej, w której zaginęło archiwum byłego Naczelnictwa Harcerstwa Polskiego Rusi i Państwa Rosyjskiego w Kijowie⁷². Z raportu kierowniczkę Sekretariatu Naczelnictwa Harcerskiego w Kijowie z 1919 r. dowiadujemy się, że starano się podejmować stosowne kroki, aby zabezpieczyć wspomniane archiwum. Sytuacja polityczna związana z wejściem bolszewików do

hasłem i czynem ideologii Legionów. Niemniej ciekawym okresem naszych dziejów jest rozwój Harcerstwa polskiego w Kijowie, a współcześnie zaś obejmowanie coraz szerszych terenów przez Harcerstwo w Kongresówce za czasu okupacji, potem udział w walce o niepodległość i wreszcie długi, długi okres budowania podstaw organizacji, aż do dnia dzisiejszego. Wszystkie te zagadnienia znajdują swój odpowiednik w gromadzonym skrzętnie przez Archiwum i systematycznie porządkowanym materiale archiwalnym, który przyszedłemu badaczowi naszych dziejów pozwoli odcyfrować niejedną szczegół, a pewnym faktom nowe zupełnie nada oświetlenie. Niestety, mimo starań w tym kierunku Archiwum ma jeszcze dotkliwie luki, w materiałach dotyczących działalności skautingu w pierwszych stadiach rozwoju organizacji, okresu konspiracyjnego, ciekawego niezmiernie, rzucającego bowiem światło na genezę ruchu, podłoże, na którym kształtowała się ideologia skautingu. prawdziwie czasy te nie sprzyjały gromadzeniu archiwów i rzadko jedynie uwieczniano na papierze ważniejsze fakty. Stąd, każdy prawie dokument z tego okresu posiada swoją wymowę, zwłaszcza dla badacza – historyka. Można przypuszczać, że wiele z tych dokumentów jest jeszcze w rękach prywatnych osób, które dzisiaj już kontaktu z organizacją nie utrzymują i posiadane przez nich dokumenty stanowią dla nich jedynie mniej lub więcej miłą pamiątkę, podczas kiedy w Archiwum mogą być one znakomicie wykorzystane. Z tego wychodząc założenia Centralne Archiwum Harcerskie zwraca się z gorącą prośbą do wszystkich tych, którzy pewne drobne chociażby dokumenty z tych czasów posiadają o ofiarowanie, względnie wypożyczenie ich Archiwum. Niezależnie od gromadzenia materiałów pisanych, Archiwum przystąpiło do kompletowania odbitek fotograficznych, przedstawiających ważniejsze przejawy życia harcerskiego. Pomijając fakt, że zbiory takie mogą oddać, duże usługi, jako materiał ilustracyjny do wydawnictw harcerskich, stanowią one nieocenione źródło i pierwszorzędny dokument historyczny, oczywista, jeżeli odbitka opatrzona jest uwagami, co do czasu, miejsca, oraz danych, co zdjęcie przedstawia. Z Fotografja, jako dokument przemawiający bezpośrednio do wyobraźni, miała więcej po temu danych, aby nie ulec niszczeniu i stanowi niewątpliwie do dziś obiekt niejednych, prywatnych zbiorów. O ile posiadacze takich fotografij, obrazujących ciekawe momenty, jak zjazdy, zloty, większe ćwiczenia, wycieczki, fotogr. wybitnych działaczy harc., etc. etc. nie mogliby ich ofiarować Archiwum, prosimy o wypożyczenie, a po sporządzeniu reprodukcji fotografja zostanie w krótkim czasie zwrócona. Chodzi tu przeważnie o okres czasu od początków Harcerstwa t. zn. od 1911 r. do 1921 r., przyczem konieczna jest notatka co fotografja przedstawia, gdzie i w jakim czasie, przez kogo dokonano zdjęcia. tej pracy gromadzenia materiału historycznego niezmiernie trudno jest dotrzeć do każdego, kto mógłby być pomocą. Stąd każdy, kto natrafi na niniejszą notatkę, a w pracy harcerskiej brał niegdyś lub bierze obecnie udział i drobne choćby źródła i materiały posiada, ewentualnie wie o ich istnieniu — niech odpowie na niniejszy apel. Nie odkładając, zaraz od ręki” [w:] NZHP. Wiadomości Urzędowe, rok 12 (XIII) Nr. 4, Warszawa, kwiecień 1934 s. 12.

⁷¹ Zob. List okólny L. 5/34 z dnia 14 lutego 1934 r., gdzie w pkt. 5. Dokumenty historyczne ZHP, czytamy, że „Proszę Druhów Komendantów o przesłanie do Centralnego Archiwum Z. H. P. wszystkich materiałów /dokumentów/ historycznych Związku z okresu do 1921 r.”, AAN, op. cit., sygn. 563, s. 26; Kolejny List okólny L. 7 z 27 lutego 1934 r. Głównej Kwatery Harcerzy do Komendantów Chorągwi, gdzie w pkt. 2 czytamy, że „proszę Druhów Komendantów o poczynienie zarządzeń, aby wszystkie, znajdujące się na terenie Chorągwi Druha akta historyczne Związku, zostały przesłane do Archiwum Naczelnictwa Z. H. P. możliwie w terminie do dnia 1 maja 1934 r.”, Ibidem, s. 25.

⁷² NZHP. Wiadomości Urzędowe, rok I (6), nr 7, lipiec 1923, Rozkaz Naczelnictwa ZHP L. 16 z dnia 27 lipca 1923 r., s. 91.

Kijowa, prześladowaniami i licznymi represjami wobec lokalnej ludności musiała mieć wymierny wpływ na zaginięcie tych archiwaliów⁷³. Zaskakujące było, z dzisiejszego punktu widzenia, miejsce ukrycia niektórych dokumentów, co odnajdujemy w poniższym raporcie (fot. 67).

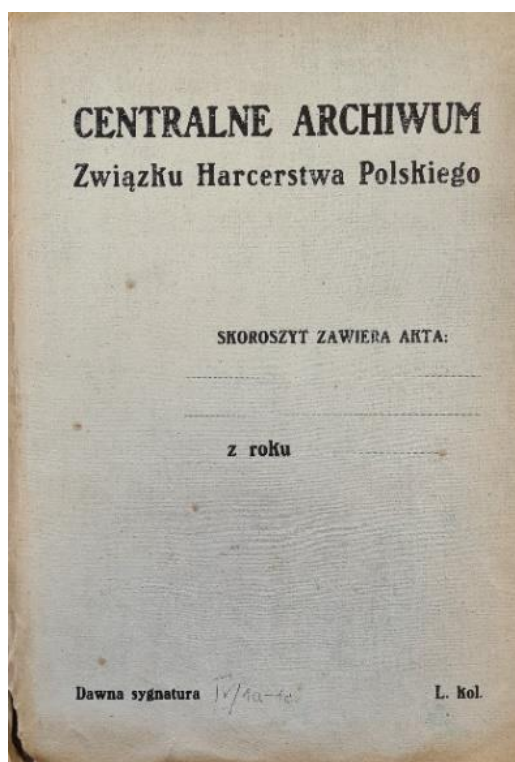

Fot. 67. Raport w sprawie archiwum kierowniczkii Sekretariatu Naczelnicstwa Harcerskiego Janiny Tynickiej adresowany do Naczelnicstwa Harcerskiego w Kijowie z dnia 26 lipca 1919 r., źródło: AAN, AZHP, op. cit., sygn. 138, s. 29.

Centralne Archiwum Harcerskie z W. Błażejewskim na czele w stosunkowo krótkim, bo 6-letnim okresie funkcjonowania (przyp. od 20 października 1933 r.), przerwany napaścią hitlerowskich Niemiec na Polskę w 1939 r. zrealizowało wiele ważnych działań. Od samego początku podstawowym zadaniem CAH było uporządkowanie wszelkich archiwaliów, w tym wycinków prasowych, które znajdowały się w ich zasobie. Odbywało się to w każdym roku z różną intensywnością. Jeszcze w 1933 r. wyjęte zostały ze skrzyń wszelkie archiwalia, a następnie rozłożone na półkach z zastosowaniem układu chronologicznego celem wstępnego zorientowania się o rodzaju znajdujących się tam

⁷³ Raport szefa Sztabu Naczelnicstwa Harcerskiego na Rusi i w Rosji Henryka Glassa skierowany do Naczelnika Harcerstwa na Rusi i w Rosji Stanisława Sedlaczka z dnia 10 sierpnia 1919 r. wraz z załącznikiem Informacje z Rosji opisujący sytuację harcerstwa na tym terenie, AAN, AZHP, op. cit., sygn. 138, s. 1–5 oraz 37–42.

dokumentów. Przy wykonywanych pracach zachowano zasady odtworzenia układu akt jak w registraturze wraz ze stworzeniem tymczasowych inwentarzy następujących związków harcerskich: Polska Organizacja Skautowa w Piotrkowie, Związek Skautek Polskich, Naczelna Komenda Skautowa, Komenda Naczelna ZHP, Baon Harcerski w Warszawie oraz Naczelnictwo Harcerskie w Kijowie. Uporządkowano także zbiory wycinków prasowych za okres od VI do XII 1933 r.⁷⁴.

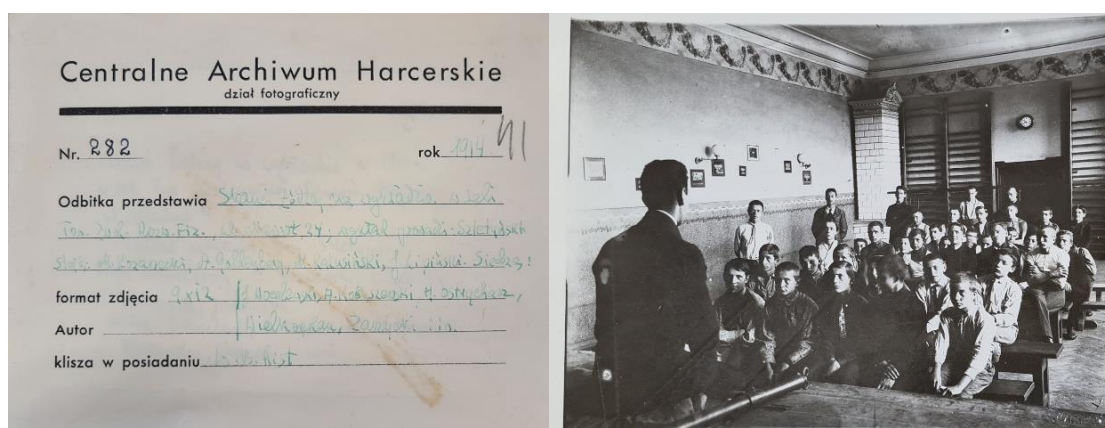
Fot. 68. Teczka na materiały archiwalne Centralnego Archiwum Związku Harcerstwa Polskiego, źródło: AAN, AZHP, Naczelnictwo – Sekretariat Generalny. Formularze harcerskie. Archiwum-wzory. Harcerskie wydawnictwa nieperiodyczne - (korespondencja) 1919–1920, sygn. 421, brak nr strony.

W roku 1934 podobnie jak poprzednio skupiono się na uporządkowaniu kolejnych akt, w tym wycinków prasowych oraz ich oprawienie we wspomniane skoroszyty Tym samym w nowe teczki (fot. 68) zostały przepakowane dokumenty z ok. 500 jednostek archiwalnych z lat 1915–1920. Sporządzony został również inwentarz kartkowy to tychże akt. Na tamten czas porządkowane były archiwalia Naczelnictwa i Głównych Kwater z lat 1920–1924. Archiwum otrzymało także cenne materiały archiwalne od Piotra Olewińskiego, Janusza Rudnickiego, Ignacego Wądołkowskiego oraz Kazimierza Kierzkowskiego. Niestety brak zachowanych inwentarzy zarówno książkowych, jak

⁷⁴ Sprawozdanie Naczelnej Rady Harcerskiej za rok 1933, s. 8.

i kartkowych uniemożliwia określenie szczegółowych informacji na temat zawartości tych darów. Poza gromadzeniem i opracowaniem CAH udzielał informacji i udostępniał akta wielu instytucjom, jak i osobom prywatnym, celem wydania stosownych zaświadczeń czy też potrzebnych do napisania książek. Archiwum brało także udział w przygotowaniu wystawy harcerskiej wykorzystanej podczas Jubileuszowego Zlotu ZHP w Spale⁷⁵.

W następnym roku powstał w archiwum dział fotograficzny, za który był odpowiedzialny Jerzy Kreczmar. W 1935 r. skupiono się na uporządkowaniu zbiorów fotografii, które liczyło ponad 1000 odbitek fotograficznych różnych rozmiarów. Każda z nich znajdowała się w oddzielnej kopercie ze specjalnym nadrukiem oraz numeracją tworzonego katalogu kartkowego (fot. 69). Wśród najciekawszych zbiorów wyróżnić można fotografie ze Zlotu Starszoharcerskiego w Szwecji, Zlotu w Spale z 1935 r., Zlotu w Pradze Czeskiej czy z Jamboree.

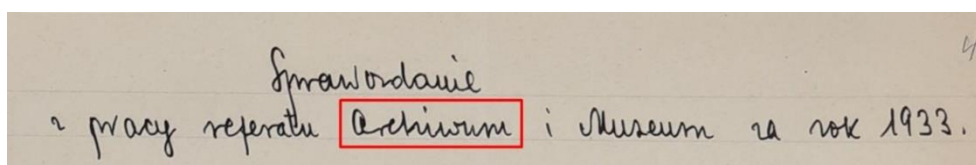
Fot. 69. Koperta z działu fotograficznego Centralnego Archiwum Harcerskiego nr 282 z fotografią przedstawiającą łódzkich skautów na wykładzie dh. Szletyńskiego – 1914 r., źródło: AAN, AZHP, Naczelnicтво-Sekretariat Generalny. Materiały do historii harcerstwa. Dokumenty (różne) (regulaminy i okólniki 1918–1920), sygn. 532, s. 41.

W dalszej kolejności czynnością było stworzenie księgozbioru wydawnictw harcerskich, z którego można było korzystać wyłącznie na miejscu. Liczył on wówczas kilkaset druków oraz kilkadziesiąt roczników czasopism harcerskich. Wszelkie materiały trafiały tam bezpośrednio z Głównych Kwater, jak i od prywatnych darczyńców. Udostępnianie informacji ze względu na problemy lokalowe było mocno ograniczone, korzystano również z możliwości korespondencyjnej⁷⁶.

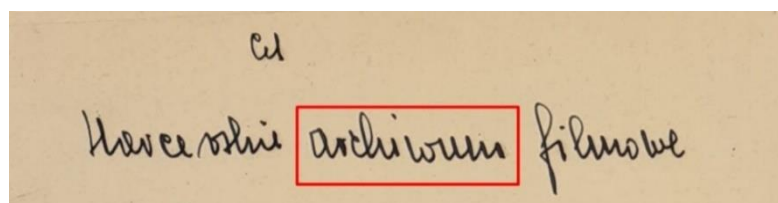
⁷⁵ Sprawozdanie Naczelnej Rady Harcerskiej za rok 1934, s. 8–9.

⁷⁶ Sprawozdanie Naczelnej Rady Harcerskiej za rok 1935, s. 30–31.

Przy okazji omawiania działu fotograficznego nie sposób nie wspomnieć o istniejącym w strukturach CAH albo związanego z nim Harcerskiego Archiwum Filmowego. Z powodu braku źródeł nie można jednoznacznie określić, kiedy i na jakich zasadach zostało utworzone. W jednostce archiwalnej występują daty z lat 30. XX w. Prosta analiza grafologiczna odręcznych zapisów (fot. 70) w szczątkowych dokumentach wymienionego archiwum filmowego (fot. 71) dostarcza nam także informacji, że materiały wytworzone w związku z jego funkcjonowaniem są z dużą dozą prawdopodobieństwa autorstwa W. Błażejewskiego. Można zatem datować je w takim razie na lata 30. XX w.

Fot. 70. Przykład odręcznego zapisania słowa "archiwum" przez W. Błażejewskiego, źródło: AAN, AZHP, op. cit., sygn. 563, s. 4.

Fot. 71. Przykład odręcznego zapisania słowa "archiwum". Styl pisma sugeruje, że był to W. Błażejewski, źródło: AAN, AZHP, Naczelnictwo – Dział Prasy i Propagandy (Projekty dotyczące organizacji pracy i podziału materiałów archiwalnych w Harcerskim Archiwum Filmowym), brak daty, sygn. 758, s. nlb.

Jednym z efektów prac było stworzenie systematyki archiwum filmowego (fot. 72) Naczelnictwa Związku Harcerstwa Polskiego, która przedstawiała się następująco:

- I. GENETYKA HARCERSTWA – źródła powstania i przyczyny kształtujące, rozwój.
 - A. podłoże biologiczne
 - B. kultura i czynniki wychowania (skauting)
 - C. warunki społeczne - polityczne
- II. KRONIKA ŻYCIA I DOROBKU WEWNĘTRZNEGO HARCERSTWA w kraju i zagr.
 - A. życie organizacyjne
 - B. życie wychowawcze

- C. życie kulturalne
 - D. życie gospodarcze
 - E. udział Harcerstwa w międzynarodowym ruchu skautowym
 - F. varia
- III. HARCERSTWO W SŁUŻBIE SPOŁECZNO-PAŃSTWOWEJ (rola, znaczenie, następstwa – udział i wpływy na dorobek społeczny Harc.)
- A. Harcerstwo w życiu i wychowaniu publicznym
 - B. Harcerstwo w życiu kulturalnym
 - C. Harcerstwo w życiu humanitarnym
 - D. Harcerstwo w życiu społeczno-politycznym
 - E. Harcerstwo w życiu gospodarczym
 - F. Harcerstwo w życiu obronności kraju⁷⁷

Na podstawie zgromadzonych materiałów nie jest możliwe określenie wielkości zasobu tego archiwum. Nie zachowały się również żadne nagrania z tamtego okresu, poza tabelkami systematyki (niektóre wypisane) oraz karteczki z puszki filmowej (prawdopodobnie) (fot. 73).

Rola		Dział: I - Genetyka Harcerstwa							
Data	Zwrotek	Treść fragmentu	Wzrost: data wartości spec.	Wartości foto-filmowe					
				Objętość	Reż.	Por.	Tom	Kulpa	Stany techn.

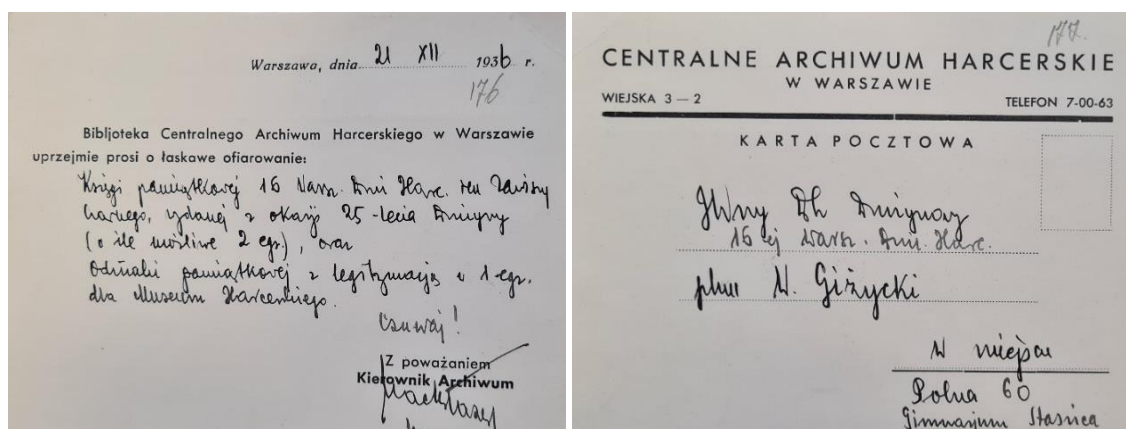
Fot. 72. Tabela systematyki Harcerskiego Archiwum Filmowego, źródło: AAN, AZHP, op. cit., sygn. 758, s. nlb.

Harcerskie Archiwum Filmowe	
II Ad 1.	Film: Ułot na Spale
Nr. stojak CE 134 25	Fragment: Okrągłe Ułoty pamiętnie nie pamięta Kościuszkowski.
1955-5-VII	

Fot. 73. Kartka z puszki filmowej Harcerskiego Archiwum Filmowego (prawdopodobnie), źródło: AAN, AZHP, op. cit., sygn. 758, s. nlb.

⁷⁷ AAN, AZHP, op. cit., sygn. 758, s. nlb.

W 1935 r. po raz pierwszy możemy mówić o istnieniu działu bibliotecznego, a precyzyjniej Biblioteki Centralnego Archiwum Harcerskiego (fot. 74).

Fot. 74. Kartka pocztowa Biblioteki Centralnego Archiwum Harcerskiego w Warszawie z 1936 r. (przednia i tylna strona), źródło: AAN, AZHP, op. cit., sygn. 563, s. 176–177.

Rok 1936 to dalsze prace nad porządkowaniem akt Naczelnictwa ZHP oraz Głównych Kwater. Powiększono również księgozbiór wydawniczy do ok. 400 pozycji samych książek i broszur. Ponadto dokonano jego całkowitego oprawienia i skatalogowania. W zasobie CAH znajdował się także zbiór ok. 70 roczników czasopism harcerskich i kilkadziesiąt jednodniówek z różnych okresów. Ogromny wpływ na ten stan rzeczy miały działalność wydawnictw takich jak Harcerskie Biuro Wydawnicze „Skaut”, „Na Tropie”, „Skrzydła”, a także ofiarność osób prywatnych, które przekazywały je do zbiorów archiwum. Powiększył się o kilkadziesiąt odbitek zbiór fotograficzny. Ze zbiorów korzystało na miejscu 19 osób, poza osobami prowincjalnymi⁷⁸.

W następnym roku doszło do zmiany lokalu archiwum, o którym już zostało wspomniane. Skutkiem tego było zahamowanie prac porządkowania archiwum. Pomimo to odnotowano 56 użytkowników korzystających z zasobu na miejscu, a także kilkadziesiąt zapytań w formie pisemnej. Oszczędności w budżecie Naczelnictwa ZHP za 1937 rok odbiły się również echem na działalności CAH, a mianowicie uległa zmniejszeniu ilość prenumerowanych czasopism codziennych, z których pozyskiwano wycinki prasowe dotyczące harcerstwa. Pozostawiono wyłącznie takie numery jak: „Gazeta Polska”, „Kurier Poranny”, „Kurier Warszawski”, „Słowo”, „Mały Dziennik”, „Polonia”, „A. B. C”, „Warszawski Dziennik Narodowy”, „Kurier Poznański”, „Ilustrowany Kurier Codzienny”, „Robotnik”, „Wieczór Warszawski” oraz „Polska

⁷⁸ Sprawozdanie Naczelnej Rady Harcerskiej za rok 1936, s. 30–31.

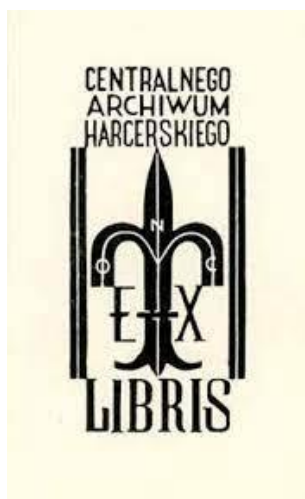
Zbrojna”. W związku z zaistniałą sytuacją finansową w sprawozdaniu Centralnego Archiwum Harcerskiego za rok 1937 W. Błażejewski zwracał się z apelem do wszystkich, którzy czytają gazety, aby nadsyłali na adres archiwum wspomniane wycinki prasowe, z możliwością zwrotu kosztów przesyłki. Księgozbiór archiwalny uległ także powiększeniu o 45 pozycji. W tamtym momencie liczył 445 pozycji, 80 roczników czasopism harcerskich oraz kilkadziesiąt jednodniówek, które nadal pozyskiwano zarówno od harcerskich biur wydawniczych, jak i od osób prywatnych. Zwiększył się również zbiór fotografii o zdjęcia z Jamboree w Holandii, wycieczek po Francji czy z imprez okolicznościowych. Poza tym CAH gromadziło i wyodrębniało materiały, które miały stanowić obiekty w przyszłym Muzeum Harcerstwa⁷⁹.

W 1938 r. do najważniejszych działań można zaliczyć współpracę z Komitetem Zjazdu byłych żołnierzy Batalionu Harcerskiego Wojsk Polskich w Warszawie (z roku 1918), dzięki której udało się zrekonstruować dzieje Batalionu, listę jego uczestników oraz opublikowanie tych informacji w Księdze Pamiątkowej⁸⁰. Ponadto udostępniono Instytutowi Badania Najnowszej Historii Polski im. Józefa Piłsudskiego materiały związane z osobą Piłsudskiego, gdyż planowano wydać dzieło „Marszałek Józef Piłsudski w ilustracji”. Wypożyczono 9 fotografii przedstawiających marszałka w różnych sytuacjach harcerskich. Przekazano również Instytutowi fragmenty przemówień J. Piłsudskiego do harcerzy, które miałyby być wykorzystane do innych publikacji. Użyczono również archiwalia Komendzie Chorągwi Harcerzy w Krakowie, która opracowywała książkę nt. dziejów harcerstwa krakowskiego. Ilość użytkowników korzystających z materiałów archiwalnych czy to księgozbioru archiwalnego liczyła 79, nie wliczając osób zwracających się do archiwum w formie pisemnej, którzy stanowili podobny poziom. Mówiąc o księgozbiorze, należy zauważyć, że zwiększył się o 81 pozycji, licząc tym samym 521 pozycji (bez czasopism i jednodniówek). Należy zaznaczyć, że cały ten zbiór został jednolicie oprawiony, a także posiadał własny exlibris (fot. 75). W niewielkiej ilości powiększył się również zbiór fotografii, który nadal był porządkowany. W br. na łamach „Wiadomości Urzędowych” opublikowano artykuł „Szanujmy dorobek pracy harcerskiej”, w którym informowano czytelników o działaniu

⁷⁹ Sprawozdanie Naczelnej Rady Harcerskiej za rok 1937, s. 20–21.

⁸⁰ *Batalion Harcerski Wojsk Polskich – Zarys historyczny 1918–1938*, Warszawa 1939, Wydawnictwo Godziemba, ss. 104. Na stronie tytułowej znajduje się informacja, że „10% czystego zysku z rozsprzedaży tej książki przeznaczają się na Muzeum Harcerskie”.

Centralnego Archiwum Harcerskiego oraz kierowano prośbę do przekazywania dokumentów, a także namawiania innych do tej czynności⁸¹.

Fot. 75. Exlibris CAH z 1935 r., źródło: Skaut. Harcerskie Pismo Historyczne, kwartalnik, Tarnów, czerwiec 2018, rok XIV, nr 2 (51), s. 16.

Zapewne do września 1939 r. nadal trwały prace w CAH związane zarówno z gromadzeniem, opracowaniem, zabezpieczaniem, jak i udostępnianiem zasobu archiwalnego. Ten stan rzeczy zmieniła oczywiście II wojna światowa. Jeszcze w 1939 r. tuż po zajęciu przez Niemcy Warszawy cały zasób Centralnego Archiwum Harcerskiego został wywieziony do Gdańska Oliwy, gdzie przetrwał cały czas wojny. W marcu 1945 r., po zdobyciu miasta przez Armię Sowiecką wszelkie akta przetransportowano do ZSRR. Nie wiadomo, kiedy dokładnie wróciły do Polski. Wiadomo, że „w styczniu 1956 r. Komitet do Spraw Bezpieczeństwa Publicznego przekazał zachowaną część dokumentów CAH – łącznie ok. 57 mb do Archiwum Akt Nowych w Warszawie”⁸². Dokumenty te uporządkowały K. Sosnowska, M. Tarakanowska, R. Wojciechowska oraz sporządziły w grudniu 1960 r. inwentarz pn. „Archiwum Związku Harcerstwa Polskiego z lat 1913–1939”. Zespół liczy łącznie 2706 jednostek archiwalnych, co daje 47,81 mb dokumentacji⁸³.

Analizując zawartość aktową zespołu Archiwum Związku Harcerstwa Polskiego z lat 1913–1939 z całą pewnością dokumentacja składająca się na niego była efektem

⁸¹ „Szanujmy dorobek pracy harcerskiej” [w:] NZHP. Wiadomości Urzędowe, rok 16 (XVII), nr 3, Warszawa, marzec 1938 r., s. 48.

⁸² M. Miszczuk, op. cit., s. 101.

⁸³ AAN, Inwentarz zespołu akt nr 76 – Archiwum Związku Harcerstwa Polskiego w latach 1913–1939, opr. K. Sosnowska, M. Tarakanowska, R. Wojciechowska, Warszawa, XII 1960 r., s. 22.

przekazania przez Naczelnictwo ZHP oraz Główne Kwatery w trybie normalnego dopływu⁸⁴. Jednakże jak to wynikało ze sprawozdań z działalności Centralnego Archiwum Harcerskiego w latach 1933–1938 mieliśmy również do czynienia z darami od instruktorów harcerskich czy osób z nimi związanymi. Pomimo tego nie była to jedyna forma gromadzenia zasobu archiwalnego. Wykorzystywano inne metody. Przykładem może być zbieranie archiwaliów pod organizowane wystawy w ramach odbywających się imprez harcerskich, podczas których prezentowane były różne pamiątki harcerskie⁸⁵.

Zważywszy na fakt, że w okresie od 27 września 1939 r. do 6 maja 1943 r. nie można mówić o istnieniu biura GK Harcerzy, ani tym bardziej „archiwum” w tradycyjnym znaczeniu tego słowa. Pracę dokumentacyjną prowadził przeważnie sam Naczelnik, wspomagając się zaledwie dwoma współpracownikami. Zachowując charakter tajności, nie znali oni treści wszystkich dokumentów zarówno tych wytwarzanych, jak i wysyłanych. Większość z nich po dezaktualizacji niszczone, aby uniknąć trafienia w ręce hitlerowskich władz. Stąd też ówczesna zasada pracy bez papieru spowodowała, że z okresu do 1942 r. nie zachowały się prawie żadne dokumenty świadczące o pracy harcerzy, w tym schematy organizacyjne, regulaminy, instrukcje czy też rozkazy. Po objęciu stanowiska Naczelnika „Pasieki” przez St. Broniewskiego wprowadzono pewną systematyczność. Powstało „biuro” oparte na uporządkowanych materiałach bieżących oraz z poprzedniego okresu. Następnie dokumenty przekazywano do „archiwum”. Uznawano wówczas, że uporządkowana kancelaria zwiększa bezpieczeństwo pracy, ponieważ daje to możliwość stwierdzenia, jakie materiały znajdują się, w jakim lokalu i co mogło wpaść w ręce Niemców w razie najścia. Należy podkreślić, że tamtejsza kancelaria oraz archiwum nie wyglądała jak ta, którą znamy z okresu przedwojennego. Mieściła się w specjalnej skrytce zrobionej w słupku do kwiatów o wysokości ok. 40–50 cm i średnicy 8–10 cm. W miarę narastania dokumentacji postanowiono przenieść je do skrytki podłogowej w mieszkaniu nr 13 przy ul. Madalińskiego 42 zajmowanego przez siostrę łączniczki Naczelnika (Halinę Kłossowską). Ponadto bieżące dokumenty przechowywano w mieszkaniu samej Haliny. Umieszczano je w stoliczku z podwójnym blatem. W mieszkaniu Marii Łazęckiej-Broniewskiej w skrytce znajdowała się

⁸⁴ Ibidem, ss. 22.

⁸⁵ R. Openkowski, op. cit., Jedna z takich wystaw pt. „Jak harcerstwo pracuje” została zorganizowana przez warszawskich harcerzy w maju 1919 r. w Pomarańczarni w Łazienkach Królewskich, s. 176 oraz I. Wystawa prac i zbiorów harcerskich w Tarnowie 1919, AAN, op. cit., sygn. 421, s. 73–76.

dotatkowo dokumentacja finansowa GK⁸⁶. Z biegiem czasu skrytka na ul. Madalińskiego stała się podstawowym miejscem przechowywania kancelarii i archiwum harcerskiego. Znajdujący się wewnątrz niej materiał podzielony był na koperty wg kryteriów rzeczowych (bezpieczeństwo, kasa, Wawer⁸⁷, M⁸⁸, praca, etc.). Poza tym udało się skompletować St. Broniewskiemu wszystkie rozkazy wydawane przez niego, jak i jego poprzednika. Z chwilą wybuchu powstania warszawskiego „kancelaria” oraz „archiwum” odcięte zostało od miejsca pobytu GK. Powstałe wówczas dokumenty znajdowały się w lokalu przy ul. Świętokrzyskiej 29 a później Wilczej 41, gdzie pod koniec powstania zakopane je na podwórzu. Wykopane podczas budowy zapewne w 1952 r. nie wróciły do Archiwum. Po powrocie w marcu 1946 r. St. Broniewskiego do Polski zamknięte dotąd w skrytce przy ul. Madalińskiego 42 archiwalia przeszły w ręce powstającej wówczas Komisji Historycznej stając się głównym trzonem materiałów z okresu działania Szarych Szeregów⁸⁹.

Wraz z zakończeniem okupacji hitlerowskiej w 1945 r. przystąpiono do wznowienia działalności Centralnego Archiwum Harcerskiego. Ponownie zaangażował się w to W. Błażejewski, który został zresztą powołany na kierownika tegoż archiwum⁹⁰. W tym samym roku wystosowany został komunikat do członków ZHP o nadsyłaniu przedmiotów i dokumentów mających związek z historią ruchu harcerskiego⁹¹. Czyniono również starania, aby umożliwić warunki do podjęcia badań nad historią ruchu harcerskiego, w szczególności z okresu II wojny światowej⁹². Powołano w tym celu Komisję Historyczną, w składzie: przewodniczący – St. Broniewski, członkowie: W. Błażejewski, J. Kozłowski, Jerzy Lincel oraz Kazimierz Gorzkowski⁹³. Komisja korzystała ze swojej pieczęci (fot. 76).

⁸⁶ T. Strzembosz, *Archiwum Szarych Szeregów im. Floriana Marciniaka* [w:] *Najnowsze dzieje Polski. Materiały i studia z okresu II wojny światowej*, tom VIII, Warszawa 1964, s. 253–254.

⁸⁷ Wawer – konspiracyjna organizacja młodzieżowa oparta przede wszystkim o konspiracyjne struktury Szarych Szeregów, założona przez Aleksandra Kamińskiego na początku 1940.

⁸⁸ M – akcja M (od słowa: Młodzież) polegająca na pracy wśród młodzieży znajdującej się poza organizacją, Ibidem, s. 255.

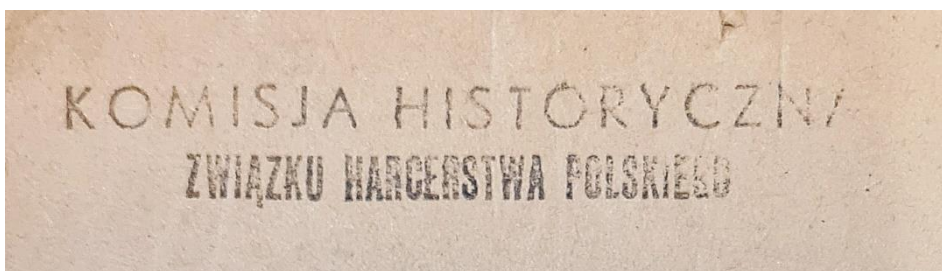
⁸⁹ Ibidem, s. 254–255.

⁹⁰ Rozkaz NZHP L. 6 z dnia 22 listopada 1945 r., op. cit., s. 3.

⁹¹ Komunikat NZHP w sprawie Centralnego Archiwum Harcerskiego, Ibidem.

⁹² Wstęp do inwentarza akt kolekcji Komisji Historycznej z lat 1946–1947 oraz Komisji Historycznej i Biura Historycznego z lat 1959–1963, MH, Komisja Historyczna 1946–1947, Komisja Historyczna i Biuro Historyczne 1959–1963 Inwentarz, Spis teczek, sygn. IC/arch/44, s. nlb.

⁹³ Rozkaz NZHP L. 5 z dnia 25 czerwca 1946 r., op. cit., s. 3.

Fot. 76. Pieczęć Komisji Historycznej z lat 1946–1947, źródło: MH, Komisja Historyczna 1946–1947 korespondencja przychodząca (do dh St. Broniewskiego), sygn. C I 11D 54, s. 54.

Już pod koniec roku dokonano pierwszych zmian personalnych⁹⁴, co stanowiło preludeum do kolejnych. W lutym 1947 r. dowiadujemy się, że w skład Komisji Historycznej wchodziły następujące działy: 1. archiwalny (dotyczący wszelkich dokumentów obrazujących prace harcerstwa czasu wojny, 2. wydawniczy (publikacje historyczne), 3. weryfikacji (stopni uzyskanych w czasie wojny), 4. opieki nad rodzinami (poległych harcerzy), 5. ekshumacji (głównie w Warszawie), 6. informacji (o poległych i zaginionych harcerzach⁹⁵). Komisja Historyczna już w październiku 1947 r. przestała istnieć. Planowano przekształcić ją w referat historyczny. Nie doczekało się to jednak realizacji⁹⁶. W 1948 i 1949 r. na masową skalę z organizacji zwolnionych lub usuniętych zostało wielu instruktorów. Połączone to zostało z cofnięciem stopnia instruktorskiego. Opuszczanie organizacji był swego rodzaju sprzeciwem harcerskich działaczy na prowadzoną wówczas działalność i na brak poszanowania tradycji oraz zasad przedwojennego harcerstwa⁹⁷. Wśród osób, które tego doświadczyły, był m.in. W. Błażejewski⁹⁸, a także A. Kamiński czy St. Broniewski⁹⁹. W dodatku W. Błażejewski został niesłusznie oskarżony o niedobór kasowy w Harcerskim Biurze Wydawniczym, którego był także kierownikiem. W wyniku tego przestał pełnić funkcję kierownika Centralnego Archiwum Harcerskiego oraz HBW¹⁰⁰. Przełom lat 40. i 50. XX w. w ZHP

⁹⁴ Zwolniono z dniem 30 grudnia 1946 r. z funkcji członka Komisji Historycznej K. Gorzkowskiego. Mianowano w jego miejsce Wiktorię Dewitz oraz Tadeusza Radwan-Suchockiego, Rozkaz Naczelnictwa ZHP L. 2 z dnia 25 marca 1947 r., [w:] NZHP, Wiadomości Urzędowe, rok XX, nr 1–12, Warszawa, styczeń–grudzień 1947, s. 5.

⁹⁵ Pismo Komisji Historycznej nr 67 [w:] MH, Komisja Historyczna 1946–1947 korespondencja przychodząca (do dh St. Broniewskiego), sygn. C I 11D 54, s. 52.

⁹⁶ Protokół zebrania w Głównej Kwaterze z 30 października 1947 r., MH, Naczelnictwo ZHP 1945–1950, dok. Różne, sygn. Z 45–49 192, s. 5.

⁹⁷ J. Kwiek, op. cit., s. 116.

⁹⁸ Rozkaz personalny Naczelnictwa ZHP L. 1 z dnia 1 kwietnia 1949 r. [w:] MH, Rozkazy Naczelnictwa ZHP 1945–1949, sygn. Z 45–49 108, s. 19.

⁹⁹ Rozkaz personalny Naczelnictwa ZHP L. 3 z dnia 15 czerwca 1949 r. [w:] MH, Rozkazy Naczelnictwa ZHP 1945–1949, sygn. Z 45–49 108, s. 11.

¹⁰⁰ M. Miszczuk, *Postaci z dziejów – Wacław Błażejewski 1902–1986, część II*, MH,teczka osobowa W. Błażejewskiego, brak sygnatury, s. 31.

nie należał do udanych. Władze harcerskie wielokrotnie starały się zaprzepaścić dorobek harcerstwa, poprzez niszczenie pamiątek z nim związanych. W dużej mierze postawa działaczy harcerskich, którym bliski był los harcerstwa, przyczyniła się, że przetrwały one czas systematycznego niszczenia¹⁰¹. Włączenie ZHP w 1950 r. w struktury Związku Młodzieży Polskiej jako Organizacja Harcerska ZMP miało ogromny wpływ na stan harcerskich archiwaliów. Całość powojennego zasobu z lat 1945–1949 bez protokolarnego przejścia włączono do archiwum ZMP. Na początku 1950 r. częściowo zostały zwrócone¹⁰². Była to również kwestia poruszana za zebraniach GKH¹⁰³. W przypadku akt OH ZMP zostały odnalezione w archiwum KC PZPR, skąd zostały przekazane w połowie lat 50. XX w.¹⁰⁴

Wraz z powstaniem Związku Harcerstwa Polskiego w 1956, zaczęto wprowadzać istotne zmiany, mające na celu odbudowę programowo-organizacyjną ZHP. Wyrażone zostało to w wielu uchwałach, referatach itd. Krajowego Zjazdu Działaczy Harcerskich odbywającego się w Łodzi w dniach 8–10 grudnia 1956 r.¹⁰⁵. Szczególne miejsce zajmuje tutaj Deklaracja Ideowa Krajowego Zjazdu Działaczy Harcerskich ZHP, która zawierała podstawowe założenia ideowo-wychowawcze ZHP. Zapisy znajdujące się w tym dokumencie były wówczas swego rodzaju kompromisem pomiędzy władzami państwowymi a działaczami harcerskimi okresu dwudziestolecia międzywojennego¹⁰⁶. Wśród innych ustaleń wyróżnić należy uchwałę w sprawie organizacyjnych podstaw działania, w której odnaleźć można zapisy dotyczące przekształcenia Organizacji Harcerskiej Polski Ludowej i przywrócenia przedwojennej nazwy Związku Harcerstwa Polskiego. Ponadto znajdowały się informacje opisujące wybory do władz harcerskich,

¹⁰¹ R. Openkowski, op. cit., s. 177 i 178.

¹⁰² Spis dokumentów oddanych do archiwum Naczelnictwa ZHP w dniu 4 marca 1950 r. Ilość teczek – 123 szt. Wymienia się tu m.in. sprawozdania statystyczne hufców i chorągwi, protokoły, regulaminy czy rozkazy Naczelnika Harcerzy i Harcerek [w:] MH, ZG ZMP Okólniki, instrukcje (...), op. cit., sygn. OH ZMP 1, s. nlb.

¹⁰³ Protokół zebrania Głównej Komisji Historycznej z dnia 21 października 1957 r., MH, Zespół Historyczny, sygn. CI 11D 1, s. 5.

¹⁰⁴ Zob. W zasobie archiwum GK ZHP znajdowało się 270 teczek z lat 1944–1950, dokumentacja z lat 1949–1950 oraz komplet materiałów z lat 1950–1956, Protokół nr 2 z zebrania Zespołu Historycznego przy Centralnym Archiwum Harcerskim odbytego w dniu 25 czerwca 1957 r., MH, op. cit., s. nlb.; Z protokołu wizytacji archiwum GL ZHP przez przedstawiciela AAN wynikało, że GK ZHP posiada akta własne od 1957 oraz z okresu przedwojennego, natomiast akta ZHP z lat 1945–1949 i OH z lat 1950–1956 znajdują się w KC ZMS na ul. Smolnej w Warszawie, Protokół wizytacji składnicy akt z 27 maja 1963 r., AAN, Archiwum Zakładowe Oddział Kształtowania Narastającego Zasobu, Związek Harcerstwa Polskiego, sygn. 52/536, s. 43; wskazywane są dopiero jako akta własne w 1973 r., co stoi w sprzeczności z ustaleniami wynikającymi z protokołów Zespołu Historycznego z 1957 r., Protokół wizytacji składnicy akt z 12 listopada 1973 r., AAN, op. cit., s. 29.

¹⁰⁵ K. Persak, *Odrodzenia harcerstwa w 1956 r.*, Warszawa 1996, s. 140–141.

¹⁰⁶ Deklaracja ideowa Związku Harcerstwa Polskiego, Krajowy Zjazd Działaczy Harcerskich w Łodzi, Warszawa 1957, s. 5–7.

jak i same władze szczebla ogólnopolskiego oraz terytorialnego, jakimi są chorągwie czy hufce¹⁰⁷. Kwestia funkcjonowania archiwum na tym etapie nie została nigdzie poruszona. Z punktu widzenia wydarzeń tamtego okresu należy podkreślić, że sprawy archiwalne nie należały wówczas do priorytetowych. Mimo to nie trzeba było długo czekać na wznowienie prac jednostek o charakterze historyczno-archiwalnym. Jeszcze pod koniec 1956 r. powołano Komisję Historyczną przy Naczelnej Radzie Harcerskiej. Jej przewodniczącym został T. Strumiłło¹⁰⁸. Z zachowanych dokumentów wiemy, że w krótkim odstępie czasu funkcjonowały równolegle jeszcze dwa inne zespoły tj. Zespół Historyczny przy Centralnym Archiwum Harcerskim¹⁰⁹ oraz Komisja Historyczna Kręgu „Wigry”¹¹⁰. Jak wynika ze sprawozdania na II Walny Zjazd ZHP w 1959 r., Centralne Archiwum Harcerskie organizowane było od marca 1957 r.¹¹¹. Jego kierownikiem był Romuald Materski¹¹². W jednym z protokołów Komisji Historycznej St. Broniewski informuje, że trwały przez Muzeum Historii w Warszawie kroki w celu odkopania archiwum „Pasiaki” z okresu Powstania Warszawskiego¹¹³. Innym działaniem Komisji Historycznej przy NRH było stworzenie monografii z zakresu działalności harcerstwa w okresie 50-lecia, począwszy od przełomu 1909/1910 r. W związku z tym stworzona została ankieta do członków ZHP o przesyłanie relacji i wspomnień z tamtych wydarzeń, które posłużyć miały opracowaniu historii harcerstwa w Polsce¹¹⁴. W 1959 r. postanowiono powołać nową Komisję Historyczną przy NRH. Na przewodniczącego wybrany został Jacek Kubski¹¹⁵. Zatwierdzono także nowy skład.¹¹⁶ latach 1959–1963 kierownikiem Biura Komisji Historycznej jako organu wykonawczego został Ryszard Fürst¹¹⁷. Archiwum GK ZHP w ciągu omawianych lat podlegało pod różne wydziały, o czym szerzej opisuje w rozdziale drugim.

¹⁰⁷ Uchwała w sprawie organizacyjnych podstaw działania, *Ibidem*, s. 11–18.

¹⁰⁸ Zebranie NRH w dniu 18 grudnia 1956 r. wybrało prezydium NRH oraz komisje działające przy niej, *Wiadomości Urzędowe Naczelnej Rady Harcerskiej*, nr 1, Warszawa maj 1957, s. 5.

¹⁰⁹ Protokół nr 1 z zebrania organizacyjnego Zespołu Historycznego przy Centralnym Archiwum Harcerskim z dnia 21 maja 1957 r. Jego przewodniczącym został wybrany Waldemar Kamiński, MH, Zespół Historyczny, sygn. C I 11D 1, s. nlb.

¹¹⁰ Protokół z zebrania Komisji Historycznej Kręgu „Wigry” z dnia 1 lutego 1957 r., *Ibidem*, s. nlb.

¹¹¹ Sprawozdanie Naczelnej Rady Harcerskiej i Głównej Kwatery Harcerstwa za okres od 10 grudnia 1956 do 24 marca 1959, część III, zeszyt 1., MH, II Zjazd Walny ZHP 1959, *op. cit.*, sygn. C I 1 12, s. 58.

¹¹² Protokół zebrania Głównej Komisji Historycznej przy NRH odbytego w dniu 8 czerwca 1957 r., MH, Zespół Historyczny, sygn. C I 11D 1, s. nlb.

¹¹³ *Ibidem*, nlb.

¹¹⁴ Ankieta w sprawie opracowania historii harcerstwa w Polsce z okazji zbliżającej się 50-letniej rocznicy, *Ibidem*, s. nlb.

¹¹⁵ Uchwała Naczelnej Rady Harcerskiej z dnia 7 czerwca 1959 r. w sprawie Komisji NRH, *op. cit.*, s. 11.

¹¹⁶ Uchwała Naczelnej Rady Harcerskiej z dnia 9 listopada 1959 r. w sprawie zatwierdzenia składu Komisji Historycznej NRH [w:] *Wiadomości Urzędowe ZHP*, rok III, nr 6 (16), listopad–grudzień 1959, s. 11.

¹¹⁷ Wstęp do inwentarza akt (...), MH, *op. cit.*, s. nlb.

Poza zaszeregowaniem archiwum pod konkretne komórki organizacyjne w strukturze ZHP nie zachowały się żadne dokumenty świadczące o jego konkretnej aktywności. Pierwszym znanym nam ze źródeł momentem po 1956 r., kiedy to archiwum GK ZHP stało się rzeczywistym obiektem zainteresowań ze strony władz harcerskich, była wizytacja tegoż archiwum z 1963 r. przeprowadzona przez pracownika Archiwum Akt Nowych w Warszawie¹¹⁸. Wnioski i zalecenia pokontrolne stały się podwaliną pod fizyczne utworzenie archiwum, uporządkowanie jego zasobu oraz opracowanie normatywów kancelaryjno- archiwalnych. Należy podkreślić, że cały proces nie został przeprowadzony od razu. Minęło jeszcze kilka lat, zanim archiwum GK ZHP zaczęło funkcjonować w zgodzie z przepisami archiwalnymi i realizować zadania, do którego zostało powołane¹¹⁹. Zgodnie z przepisami państwowymi¹²⁰ archiwum GK ZHP oraz archiwa chorągwiane, będące częścią organizacji społecznej, jaką jest ZHP, były poddawane nadzorowi archiwów państwowych. Nic więc dziwnego, że były wizytowane przez pracowników nadzoru archiwalnego¹²¹, a ich materiały archiwalne możemy napotkać w zasobach archiwów państwowych.

Z wyników przeprowadzanych kontroli oraz zachowanej korespondencji pomiędzy AAN a ZHP można wysunąć konkluzję, że zagadnienie prawidłowego funkcjonowania archiwum GK ZHP, w latach 1963–1968 nie było priorytetowym elementem działania władz harcerskich. Wśród zaleceń można wyszczególnić m.in. brak wydzielenia odpowiedniego pomieszczenia na potrzeby archiwum, niestosowania systematycznego przejmowania uporządkowanych i zewidencjonowanych akt z komórek organizacyjnych, a także brak normatywów kancelaryjno-archiwalnych¹²². Autentyczne zmiany nastąpiły na przełomie lat 1968/1969. Zatrudniono wówczas na cały etat archiwistę, tj. mgr B.

¹¹⁸ Protokół wizytacji składnicy akt z 27 maja 1963 r., AAN, op. cit., sygn. 52/536, s. 43 i 44.

¹¹⁹ R. Openkowski, *Lustracje Archiwum Akt Nowych w archiwum Głównej Kwatery Związku Harcerstwa Polskiego ze zbiorów Muzeum Harcerstwa* [w:] *Archiwista Polski*, nr 1–2 (97–98) /2020, Bydgoszcz 2020, s. 53 i 54.

¹²⁰ Dz. U. z 1951 nr 19, poz. 149. Dekret o archiwach państwowych oraz Dz. U. z 1957 nr 12, poz. 66. Rozporządzenie Rady Ministrów w sprawie państwowego zasobu archiwalnego.

¹²¹ Archiwum GK ZHP było poddawane nadzorowi Archiwum Akt Nowych, natomiast archiwa chorągwiane poszczególnym wojewódzkim archiwom państwowym zgodnie z ich proveniencją [w:] *Notatka na pismo RG FSZMP: problemy funkcjonowania służby archiwalnej Socjalistycznych Związków Młodzieży Polskiej* z 27 czerwca 1979 r., MH, *Opracowania i notatki na temat działania archiwów ZHP*, sygn. IC/arch/10, s. nlb.; W momencie uchwalenia Ustawy Archiwalnej z 14 lipca 1983 r., archiwa harcerskie wyszły spod nadzoru państwowej służby archiwalnej. To znaczy, że nie mają obowiązku porozumiewać się z WAP w sprawach przechowywania i brakowania. Zalecano jednak, aby komendy chorągwi zwracały się do swych terenowych archiwów państwowych o wzięcie pod nadzór, Informacja w sprawach archiwalnych na naradę komendantów Chorągwi ZHP z 17 października 1986 r., MH, *Droga do powstania muzeum*, sygn. IC Wł 1, s. nlb.

¹²² R. Openkowski, *Lustracje Archiwum Akt Nowych (...)*, op. cit., s. 48.

Cabałę. Ponadto wydzielono lokal o powierzchni 37 m² na magazyn oraz 12 m² na pokój do pracy. Mając doświadczenie z poprzedniej pracy (Centralne Archiwum Wojskowe)¹²³ B. Cabała zdawała sobie sprawę, że będzie odpowiedzialna za nadzór archiwów komend chorągwi. Wynikało to zresztą z jej zakresu obowiązków¹²⁴. Mając to na względzie, postanowiła najpierw przeszkolić ludzi, z którymi będzie musiała współpracować. Tym samym przyczyniła się do zorganizowania konferencji szkoleniowej dla pracowników kancelaryjnych i archiwalnych z komend chorągwi ZHP, która miała miejsce w październiku 1969 r. W programie znalazły się następujące zagadnienia: przepisy kancelaryjne i archiwalne, które zostały wprowadzone w pierwszym półroczu 1969 r., stan pomieszczeń archiwalnych i zachowania zasobu archiwalnego w chorągwiach¹²⁵. W okresie sprawowania swojej funkcji, czyli pomiędzy 1968, a 1988 rokiem, B. Cabała przeprowadziła lustracje we wszystkich archiwach chorągwiowych w Polsce, częstokroć odwiedzając je osobiście¹²⁶. Ponadto przyczyniła się do zewidencjonowania materiałów archiwalnych znajdujących się we wszystkich archiwach państwowych, bibliotekach, muzeach czy ośrodkach naukowych¹²⁷. Stworzono też katalogi niektórych zespołów archiwalnych wchodzących w skład zasobu archiwum GK ZHP¹²⁸. Uczestniczyła w IV spotkaniach przewodniczących i sekretarzy chorągwiowych Komisji Historycznych, podczas których dzieliła się z uczestnikami dobrymi wskazówkami, w jaki sposób postępować i opracowywać archiwalia¹²⁹. Na wspomnianym spotkaniu padła propozycja zmiany nazwy zespołu Historycznego GK ZHP na Wydział Historyczny GK, a Historycznych Komisji Chorągwiowych na Chorągwiowe Komisje Historii ZHP¹³⁰. W latach 1973–1981 ZHP był członkiem Federacji Socjalistycznych Związków Młodzieży Polskiej (FSZMP)¹³¹. W ramach tej przynależności akta z archiwów

¹²³ Kwestionariusz osobowy Bożeny Cabały, MH,teczka osobowa B. Cabały, brak sygnatury, s. 2.

¹²⁴ Umowa o pracę z dnia 1 listopada 1968 r. pomiędzy GK ZHP, reprezentowaną przez Włodzimierza Sarana oraz Ryszarda Ratajczyka, a Bożeną Cabałą. Do zakresu jej działań należał m.in. nadzór nad archiwami komend chorągwi, MH,teczka osobowa B. Cabały, brak sygnatury, s. nlb.

¹²⁵ R. Openkowski, *Archiwa Związku Harcerstwa Polskiego*, op. cit., s. 180.

¹²⁶ MH, Sprawozdania z lustracji archiwów Komend Chorągwi, sygn. IC/arch/12, s. nlb.

¹²⁷ Zob. MH, Informacje o zasobach 1. Archiwów Państwowych, 2. Archiwów Wydzielonych, 3. Muzeach do lit. „O”, sygn. IC/arch/25, ss. nlb.; MH, Informacje o zasobach w archiwach od lit. „P”, sygn. IC/arch/25, s. nlb.

¹²⁸ Wśród opracowanych inwentarzy możemy wyróżnić m.in. Inwentarz Zjazdów Walnych ZHP z grudnia 1987 r., MH, Inwentarz Zjazdów Walnych ZHP 1956–1981, sygn. IC/arch/36, ss. 145.

¹²⁹ Sprawozdanie z IV Spotkania Przewodniczących i Sekretarzy chorągwiowych Komisji Historycznych, Śródborów w dniach 10–12 grudnia 1982 r., MH, Zespół Historii Harcerstwa 1979–1982, sygn. C I 11D 2, s. 12.

¹³⁰ *Ibidem*, s. 11.

¹³¹ W rozdziale 2, §5.2 ZHP swoją pracą umacnia jedność ideowo–polityczną młodego pokolenia Polski Ludowej. Wszystkie wysiłki ZHP łączy we wspólnym froncie z poczynaniami bratnich organizacji młodzieżowych zrzeszonych w Federacji Socjalistycznych Związków Młodzieży Polskiej [w:] M. P. 1975

organizacji młodzieżowych w Polsce miały być gromadzone przez Centralne Archiwum Ruchu Młodzieżowego Rady Głównej FSZMP. Nie dotyczyło to jednak ZHP, gdyż zgodnie z wyjaśnieniami zapewne przesłanymi później do FSZMP, ZHP nie należało do państwowej służby archiwalnej¹³². W omawianym przeze mnie okresie na stanowisku archiwisty zatrudnione były cztery osoby. Romuald Materski¹³³, B. Cabała, która pracowała do 1988 r., do momentu przejścia na emeryturę¹³⁴, a także Teresa Figaszewska i Anna Gorzelany¹³⁵.

4.3. Plany i sprawozdania z działalności archiwum GK ZHP

Najstarsze znane nam źródła archiwalne związane z szeroko rozumianą działalnością archiwum harcerskiego odnoszą się do przedwojennego Centralnego Archiwum Harcerskiego. Sprawozdania z jego funkcjonowania począwszy od 1933 r., stanowiły każdorazowo część sprawozdania Naczelnej Rady Harcerskiej. Szczegółowo zostało to opisane w poprzednim podrozdziale. W tym miejscu uwaga będzie skupiona przede wszystkim na planach i sprawozdaniach archiwum GK ZHP po 1956 r. W pierwszych latach po reaktywacji ZHP Centralne Archiwum Harcerskie zabezpieczyło dokumenty przejęte z Zarządu Głównego ZMP. W następstwie tego został uporządkowany do lutego 1958 r. podstawowy zespół obejmujący okres 1950–1956 r. Wiosną i latem 1957 r. przeprowadzono za pośrednictwem prasy kampanię zbierania materiałów harcerskich od prywatnych osób z zakresu działalności i dorobku programowo-metodycznego. Efektem tej akcji było powiększenie zbiorów Centralnej Biblioteki Harcerskiej o kilkadziesiąt pozycji książkowych oraz czasopism harcerskich. Do archiwum trafiło też kilka dokumentów z dziejów organizacji. Wspólnie z Komisją Historyczną w latach 1956–1959 nawiązano kontakt z Archiwum Akt Nowych, które zadeklarowało się, że opracuje i uporządkuje materiały harcerskie z okresu przedwojennego. Podjęto również rozmowy

nr 31 poz. 194, Statut Związku Harcerstwa Polskiego z 1975 r., będący załącznikiem do zarządzenia Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 18 września 1975 r., w sprawie ustalenia i ogłoszenia statutu stowarzyszenia wyższej użyteczności „Związek Harcerstwa Polskiego”.

¹³² Pisma: Problemy funkcjonowania służby archiwalnej Socjalistycznych Związków Młodzieży Polskiej oraz zadania i struktura archiwów organizacji młodzieżowych z maja 1979 r., MH, Opracowania i notatki (...), s. nlb.

¹³³ Protokół zebrania Głównej Komisji Historycznej przy NRH odbytego w dniu 8 czerwca 1957 r., MH, op. cit., s. nlb.

¹³⁴ Pismo z prośbą o zmianę terminu przejścia na emeryturę na dzień 31 grudnia 1988 r., MH, Teczka osobowa B. Cabały, brak sygnatury, s. nlb.

¹³⁵ Występuje jako kierownik archiwum od 1 września 1988 r., Rozkaz L. 10/88 Naczelnika ZHP z dnia 1 września 1988 r. [w:] Wiadomości Urzędowe ZHP, rok VIII/36, nr 5, wrzesień–październik 1988 r., s. 3–4.

z Komisją Młodzieżową przy Zakładzie Historii Partii, która stanowić miała forum koordynacji i współpracy w zakresie prac archiwalno-historycznych prowadzonych przez różne organizacje młodzieżowe i Komisje Zakładu Historii Partii¹. Okres 1963–1968 odznaczał się zastojem prac archiwalnych w Głównej Kwaterze. Wiadomo, że opiekę nad archiwum sprawował wówczas Henryk Klekot – kierownik działu finansowo-gospodarczego. Lokal składnicy mieścił się w piwnicy (ok. 25 m²), był suchy, jasny oraz wyposażony w regały drewniane. Nie stosowano wówczas żadnej ewidencji. Zarówno w postaci spisów zdawczo-odbiorczych, jak i innej. Akta nie były nigdy brakowane².

W 1968 r. zatrudniono nowego pracownika na stanowisku archiwisty GK ZHP. B. Cabała, bo o niej mowa natychmiast przystąpiła do prac archiwalnych. Jedną z pierwszych czynności było zapoznanie się z archiwum i znajdującymi się w nim dokumentami. Tak to opisywała „na początku pracy zastałam kilka spisów zdawczo-odbiorczych sporządzonych przez Spółdzielnię Inwalidów „Archiwista”. Były one pozbawione właściwej klasyfikacji archiwalnej, niewiadomy był czas ich powstania, można je było używać dopiero po zrobieniu skontrum z aktami. Z komórek i wydziałów merytorycznych akta przychodziły nieuporządkowane, tytuły teczek w b. małym stopniu odpowiadały ich zawartości”³. Już w pierwszym roku działalności zauważalny był ogrom wykonanych prac. W pierwszej kolejności nowozatrudniona B. Cabała zapoznała się z funkcjonowaniem struktur ZHP oraz literaturą dotyczącą historii organizacji. Sporządzono również plan adaptacji pomieszczeń przeznaczonych na archiwum oraz zamówienie niezbędnego wyposażenia (regały, drabinki, aparat do mierzenia wilgotności i temperatury, teczki i okładki archiwalne oraz odzież ochronna)⁴. W efekcie pozyskano lokal, który składał się z kilku pomieszczeń: magazynowego o powierzchni 29,5 m², biurowego o powierzchni 12,5 m² oraz pomocniczego (korytarzyk o długości 3 m)⁵. W okresie od stycznia do maja 1969 r. przystąpiono do prac nad przygotowaniem i opracowaniem instrukcji kancelaryjnej i archiwalnej dla GK ZHP i komend chorągwi. Ponadto sporządzono odpis inwentarza zespołu Archiwum ZHP z lat 1913–1939,

¹ Sprawozdanie Naczelnej Rady Harcerskiej i Głównej Kwatery Harcerstwa (...), op. cit., s. 58 i 59.

² Protokół wizytacji składnicy akt z dnia 27 maja 1963 r. AAN, Archiwum Zakładowe (...), s. 43 i 44.

³ Informacja o działalności Archiwum Głównej Kwatery Związku Harcerstwa Polskiego z 8 stycznia 1979 r., op. cit., s. nlb.

⁴ Sprawozdanie z pracy Archiwum GKH za okres od 1 listopada 1968 r. do 13 grudnia 1969 r., MH, Sprawozdania, plany pracy (...), op. cit., s. nlb.

⁵ Sprawozdanie z działalności Archiwum GKH za rok 1969, op. cit., s. nlb.

znajdującego się w zasobie AAN⁶ oraz odpis pracy doktorskiej Jerzego Gaja⁷. Bardzo ważnym zadaniem było wykonanie spisu z inwentarzy archiwów państwowych pod kątem zawartości akt sprzed 1939 r. W kolejnych miesiącach tj. od czerwca do sierpnia stworzono wyciągi z wykazu akt dla poszczególnych komórek organizacyjnych GK ZHP oraz schemat organizacyjny GKH z lat 1957–1968. Ponadto B. Cabała w celu lepszego poznania specyfiki funkcjonowania kancelarii podjęła się tam miesięcznego zastępstwa. W tym też okresie przeniesiono i rozsegregowano wg jednostek organizacyjnych oraz wg chronologii zasobu aktowego z lat 1957–1965 ok. 97 mb akt⁸. W 1969 r. archiwum posiadało 55 mb akt. Kwestia brakowania w br. była natomiast niespójna. W jednym ze sprawozdań podawano informację, że pod koniec stycznia zostało wyłączone na makulaturę 46 mb akt⁹. W innym z tego samego roku pojawiła się liczba 53 mb oraz pięciu sporządzonych protokołów¹⁰. Z zachowanych spisów protokołów brakowania wiadomo, że były tylko cztery (z dnia 17 i 22 września, 4 października oraz 24 listopada 1969 r.)¹¹. W omawianym roku sprawozdawczym wykonano także skontrum akt wg zachowanych spisów zdawczo-odbiorczych¹² oraz przejęto 523 jednostki archiwalne z komórek organizacyjnych¹³. Przeprowadzono również wstępną inwentaryzację jednostek znajdujących się w poszczególnych wydziałach GK ZHP¹⁴. Dodatkowo skontaktowano się z Wydawnictwem Harcerskim oraz Biurem Usług Turystycznych w celu ustalenia ilości akt przekazywanych w br. do archiwum¹⁵. Jednym z ważniejszych wydarzeń w roku 1969 było wspomniane już przeze mnie przygotowanie

⁶ Sprawozdanie z pracy (...), op. cit., s. nlb.

⁷ J. Gaj, *Charakter i kierunki ideowe w Związku Harcerstwa Polskiego w latach 1918–1939*, op. cit., s. nlb.

⁸ Ibidem, s. nlb.

⁹ Sprawozdanie z działalności (...), op. cit., s. nlb.

¹⁰ Sprawozdanie z pracy (...), op. cit., s. nlb.

¹¹ Zatwierdzono protokoły brakowania (...), op. cit., s. nlb.

¹² Sprawozdanie z pracy (...), op. cit., s. nlb.

¹³ Wśród jednostek przekazujących akta wyszczególnić można następujące działy: Dział Propagandy – 84 j. a., Ośrodek Badań – 79 j. a., Kadry – 23 j. a., Zuchy – 62 j. a., Sprawozdawczy i Statystyczny – 112 j. a., Sport, Turystyka i Akcja Letnia – 46 j. a., Rada Przyjaciół Harcerstwa – 23 j. a., Centralna Komisja Rewizyjna – 94 j. a., Sprawozdanie z działalności (...), op. cit. s. nlb.

¹⁴ Wstępna inwentaryzacja objęła 342 j. a., z następującym podziałem na wydziały: Dział Programowy – 48 j. a., Dział Kształcenia Kadr – 68 j. a., Zespół Wydziałów Specjalnościowych – 11 j. a., Dział Propagandy – 59 j. a., Radiostacja Harcerska – 13 j. a., Wydział Przyjaciół Harcerstwa – 37 j. a., Dział Zuchów – 21 j. a., Sztab „Wieś” – 11 j. a., LWD – 18 j. a., Młodzież Młodsza – 8 j. a., Organizacja Wolnego Czasu – 18 j. a., Szefstwo Służby Sportowej – 12 j. a., Młodzież Starsza – 13 j. a., Nieprzetarty Szlak – 5 j. a., op. cit., s. nlb.

¹⁵ Wydawnictwo Harcerskie posiadało ok. 56 mb, a Biuro Usług Turystycznych ok. 25 mb akt, Ibidem, s. nlb.

i przeprowadzenie konferencji szkoleniowej dla pracowników kancelaryjnych i archiwalnych z komend chorągwi¹⁶.

Plan na rok 1970 zakładał osiem zadań. Część z nich została zrealizowana w br. a niektóre przeniesione na kolejny. Punkt pierwszy dotyczył fizycznego przeniesienia archiwum do pozyskanych w zeszłym roku pomieszczeń¹⁷. Zostało to zrealizowane w marcu br. Regały natomiast zamontowano do końca kwietnia 1970 r.¹⁸. Kolejnym z planowanych działań było rozłożenie materiałów archiwalnych wg schematu organizacyjnego¹⁹. Zadanie zostało częściowo wykonane, ponieważ wiązało się najpierw z dokonaniem wstępnej inwentaryzacji całości zasobu archiwalnego, a także przejęciem akt z wszystkich komórek organizacyjnych i podległych GK przedsiębiorstw²⁰. Przeprowadzenie wstępnej inwentaryzacji zasobu aktowego to następny element do realizacji²¹. W okresie sprawozdawczym udało się zinwentaryzować teczki w kilkunastu działach²². Jedną z cyklicznych czynności, które w br. zostały zaplanowane do realizacji, było przejęcie akt z komórek organizacyjnych oraz z podległych GK przedsiębiorstw²³. Zważywszy na sporą ilość teczek zadanie rozłożono w czasie, w ujęciu całorocznym²⁴.

¹⁶ Sprawozdanie z pracy (...), op. cit., s. nlb.

¹⁷ Plan pracy Archiwum Głównej Kwatery ZHP na rok 1970, op. cit., s. nlb.

¹⁸ Sprawozdanie z wykonania zadań Archiwum GKH w okresie styczeń–czerwiec 1970 r., Ibidem, s. nlb.

¹⁹ Plan pracy Archiwum (...), op. cit., s. nlb.

²⁰ Podsumowanie działalności Archiwum GK ZHP w zestawieniu z zadaniami planowymi na rok 1970 – w ciągu pierwszego półrocza rb., op. cit., s. nlb.

²¹ Plan pracy Archiwum (...), op. cit., s. nlb.

²² Wstępnej inwentaryzacji i selekcji poddano 2163 jednostki archiwalne: Dział Kształcenia – 68 teczek, Sztab „Wieś” – 11 teczek, Lato Wiejskich Drużyn – 18 teczek, Organizacja Wolnego Czasu – 18 teczek, Zjazdy Walne – 64 teczki, Sekretariat Z-cy Naczelnika – 41 teczek, Sekretariat Naczelnika – 87 teczek, Naczelna Rada Harcerska – 118 teczek, Komisja ds. Opieki – 3 teczki, Główna Kwatera – 63 teczki, Centralna Składnica Harcerska – 22 teczki, Rada Ekonomiczna – 13 teczek, Wydział Spraw Statystycznych – 136 teczek, Wydział Zagraniczny – 161 teczek, Dział Organizacyjny – 76 teczek, Dział Zuchów – 21 teczek, Dział Młodzieży Starszej – 13 teczek, Dział Młodzieży Młodszej – 8 teczek, Szefostwo Służby Zdrowia – 12 teczek, Wydział Rad Przyjaciół Harcerstwa – 37 teczek, Rada Programowo-Metodyczna – 6 teczek, Dział Programowy – 48 teczek, Społeczny Komitet Budowy Floty Harcerskiej – 11 teczek, Rozgłośnia Harcerska – 13 teczek, Wydziały Specjalnościowe – 11 teczek, Dział Pracy Chorągwi – 175 teczek, Sekretariat Z-cy Naczelnika Dh. Żołnierkiewicza – 11 teczek, Sekretariat Z-cy Naczelnika Kineckiego – 1 teczka, Sekretariat Z-cy Naczelnika Sarana – 4 teczki, Dział Propagandy – 67 teczek, Wydział Obozów – 53 teczki, Akcja Letnia Sport i Turystyka – 352 teczki, Centralny Harcerski Ośrodek Techniczny – 233 teczki, Centralny Ośrodek Kształcenia Kadr – 52 teczki, Wydział Inwestycji – 8 teczek oraz Dział Finansowo-Gospodarczy – 8 teczek w opracowaniu, Podsumowanie działalności Archiwum GK ZHP w r. 1970, op. cit., s. nlb.

²³ Plan pracy Archiwum (...), op. cit., s. nlb.

²⁴ Zob. Podczas r. 1970 przejęto 3152 jednostki archiwalne z rozbiciem na dwa okresy przekazywania. 1. Do końca czerwca 1970 przejęto akta z następujących komórek organizacyjnych: Kadry – 23 pozycje, Ośrodek Badań – 123 poz., Dział Propagandy – 89 poz., Dział Prezydialny – 29 poz., Księgowość GKH – 406 poz., Akcja „Aurora” – 8 poz., Biuro Usług Turystycznych – 610 poz., Wydawnictwa Harcerskie – 332 poz., Wydział Kultury – 32 poz., Sprawozdanie z wykonania (...), op. cit., s. nlb.; 2. W okresie od lipca 1970 r. przejęto akt z następujących komórek GK ZHP: Centralna Księgowość GK – 536 poz., Dział Finansowo-Gospodarczy – 75 poz., Dział Ekonomiczno-Finansowy – 52 poz., Centralna Szkoła Instruktorów Zuchowych Cieplice – 366 poz., Rozgłośnia Harcerska – 192 poz., Dział Młodzieży Starszej

Piątym elementem planu pracy archiwum na rok 1970 była praca nad selekcją i systematyzacją materiału aktowego celem przygotowania do opracowania końcowego²⁵. Prowadzono ją w ramach wstępnej inwentaryzacji²⁶. Przeprowadzenie prac poszukiwawczych materiałów harcerskich znajdujących się poza archiwami harcerskimi to kolejne zadanie, które zaplanowano w omawianym roku²⁷. Kwerendę archiwalną przeprowadzono w Dyrekcji Archiwów Państwowych. Nadal do odwiedzenia zostały następujące archiwa: Centralne Archiwum Wojskowe, Archiwum Ogólnopolskiego Komitetu Współpracy Organizacji Młodzieżowych oraz Archiwum Zakładu Historii Partii²⁸. Następny punkt z planu dotyczył opracowania regulaminu korzystania z zasobu archiwalnego²⁹. Jego Stworzenie i wdrożenie zaplanowano na grudzień br.³⁰ Już w 1970 r. z akt głównie korzystali pracownicy GK ZHP oraz 5 osób spoza ZHP (do prac wydawniczych i magisterskich)³¹. Ostatnim z zakładanych do realizacji działań było zatwierdzenie akt wytypowanych na makulaturę³². Wybrakowano ok. 40 mb akt³³. W porównaniu do sprawozdania z poprzedniego roku pojawia się w tym z 1970 r. różnica w metrażu lokalu archiwum GK ZHP³⁴. Mimo tego dotyczy to tych samych pomieszczeń, a błąd wynikał zapewne z niedokładności wykonanego pomiaru. Z jednym z podsumowań odnaleźć można również informację dotyczącą wyposażenia archiwum. W jego skład wchodziło wówczas „187 mb powierzchni użytkowej, w tym 153 mb regałów nowych, metalowych, o półkach z płyty pilśniowej i 34 mb regałów drewnianych”³⁵. W 1970 r. po

– 38 poz., Dział Programowy Szkół Podstawowych – 48 poz., Sekretariat Dh. Wardenckiego – 102 poz., Biuro Turystyczno-Wydawnicze – 19 poz., Centralny Ośrodek Kształcenia Kadr Skolimów – 27 poz., Dział Kształcenia – 17 poz., Wydział Współpracy z Zagranicą – 11 poz. oraz Dział Organizacyjny – 17 poz., Podsumowanie działalności Archiwum GK ZHP w r. 1970, op. cit., s. nlb.

²⁵ Plan pracy Archiwum (...), op. cit., s. nlb.

²⁶ Podsumowanie działalności Archiwum GK ZHP w zestawieniu z zadaniami planowymi na rok 1970 – w ciągu pierwszego półrocza rb., op. cit., s. nlb.

²⁷ Plan pracy Archiwum (...), op. cit., s. nlb.

²⁸ Podsumowanie działalności Archiwum (...), op. cit., s. nlb.

²⁹ Plan pracy Archiwum (...), op. cit., s. nlb.

³⁰ Podsumowanie działalności Archiwum (...), op. cit., s. nlb.

³¹ Podsumowanie działalności Archiwum GK ZHP w r. 1970, op. cit., s. nlb.

³² Plan pracy Archiwum (...), op. cit., s. nlb.

³³ Brakowanie dotyczyło następujących zespołów: Centralna Księgowość – 114 poz., Dział Ogólny – 47 poz., Wydawnictwa Harcerskie – 54 poz., Biuro Usług Turystycznych – 107 poz., Dział Prezydialny – 4 poz., Centrum Wychowania Morskiego w Gdyni – 90 poz., Centrum Harcerskiego Ośrodka Technicznego – 9 poz., Dział Ekonomiczno-Finansowy – 6 poz., Centralny Ośrodek Kształcenia Kadr – 62 poz., Podsumowanie działalności Archiwum GK ZHP w r. 1970, op. cit., s. nlb.

³⁴ Zob. W sprawozdaniu z 1969 r. umieszczono następujące wymiary: magazyn o powierzchni 29,5 m², biuro o powierzchni 12,5 m² oraz pomieszczenie pomocnicze (korytarzyk o długości 3 m), Sprawozdanie z działalności Archiwum GKH za rok 1969, op. cit., s. nlb.; W podsumowaniu z działalności Archiwum z r. 1970 podano inne wymiary tj. magazyn – 30, 8 m², pokój biurowy – 12 m² i korytarz pełniący funkcję magazynu pomocniczego – 7,65 m². Całość wynosi 50,45 m², Podsumowanie działalności Archiwum GK ZHP w r. 1970, op. cit., s. nlb.

³⁵ Ibidem, s. nlb.

raz pierwszy zaczęto przeprowadzać wyjazdowe formy kontroli harcerskich archiwów. Dotyczyło to Ośrodka Wypoczynkowego ZHP „Perkoz”³⁶ oraz Centrum Wychowania Morskiego w Gdyni³⁷.

W kolejnym roku skupiono się przede wszystkim na przejmowaniu akt z komórek organizacyjnych. Tym sposobem przejęto spisami zdawczo-odbiorczymi ok. 700 jednostek archiwalnych³⁸. Nie wszystkie komórki organizacyjne przekazały teczki w br. Część z nich przeniosła to zadanie, po uzgodnieniu z archiwum, na następny rok³⁹. Kontynuowano także proces brakowania, który w 1971 r. objął ok. 25 mb akt (ok. 608 pozycji). Wśród dokumentacji przekazanej na makulaturę dominowały w większości materiały finansowe, wieloegzemplarzowe materiały powielane, korespondencja wpływająca i wychodząca oraz materiały z komend chorągwi⁴⁰. W przypadku tych ostatnich sprawdzono najpierw, czy nie ma potrzeby uzupełnienia nimi zasobów aktowych archiwów chorągwianych⁴¹. W br. do fizycznego niszczenia dokumentów korzystano, podobnie jak w zeszłym roku, z usług Składnicy Makulatury „Surowiec”. W odniesieniu do kolekcji czasopism i wydawnictw harcerskich wprowadzono tymczasową kartotekę wg tytułów i nazwisk autorów z orientacyjnym podziałem chronologicznym. W sprawozdaniu za rok 1971 ujęto kilka niezbędnych potrzeb archiwum pozwalających usprawnienie jego funkcjonowania. Wyszczególnić spośród nich można m.in. przeprowadzenie kompletnej kwerendy archiwalnej w wojewódzkich archiwach państwowych oraz wydzielonych, celem zdobycia informacji nt. ilości, jak i rodzaju akt harcerskich znajdujących się różnych archiwach na terenie kraju. Podobne działania dotyczyć miało osób prywatnych, które w swoich zbiorach posiadały archiwalia

³⁶ Wizytacja odbyła się 6 lipca 1970 r. Wynikiem prac było ustalenie rodzaju i wielkości zasobu archiwalnego znajdującego się w archiwum ośrodka. W uwagach polecono porozumieć się z WAP Olsztyn w sprawie przekazania do archiwum GK ZHP materiałów archiwalnych dotyczących Perkoza, znajdujących się w archiwum Komendy Chorągwi w Olsztynie, MH, Sprawozdania z lustracji Archiwów Komend Chorągwi, sygn. IC/arch/12, s. nlb.

³⁷ Wizytacja odbyła się w terminie 12–16 października 1970 r. Efektem pobytu było: wybrakowanie akt finansowych z lat 1960–1965 (ok. 6,5 mb akt) oraz wydzielono dokumenty z kat. A. Sporządzono spis akt programowych i technicznych z lat 1957–1965 oraz spis wszystkich akt z r. 1966. Pozostałe do zinwentaryzowania są dokumenty z lat 1966–1969. Ustalono, że przekazanie materiałów archiwalnych nastąpi do końca 1970 r., op. cit., s. nlb.

³⁸ Informacja o stanie i zaawansowaniu prac w Archiwum GKH w r. 1971, MH, Sprawozdania, plany pracy (...), op. cit., s. nlb.

³⁹ Dotyczy następujących komórek: Nieprzetarty Szlak (marzec), Frombork 1001 (po zakończeniu akcji), Sekretariat Naczelnika Sarana (brak informacji), Wydział Inwestycji (do 30 stycznia 1972 r.), Wydział Socjalny (do 30 stycznia 1972 r.), Rada Zakładowa (brak informacji) oraz Akta z 1968–1969 r. z Działu Sprawozdawczo-Statystycznego (marzec), Ibidem, s. nlb.

⁴⁰ Ibidem, s. nlb.

⁴¹ Materiały sprawozdawcze, statystyczne, rozkazy i inne materiały wysyłane do GK w celach informacyjnych stanowią dla GK ZHP kat. B5, zaś w KCh – kat. A, Ibidem, s. nlb.

harcerskie. Wskazano również stworzenie specjalnego funduszu na zakup wspomnianych materiałów archiwalnych, gdyż nie każdy chciał się ich pozbyć nieodpłatnie. W związku ze zwiększonymi dopływami dokumentów z komórek organizacyjnych powstała potrzeba zakupu dodatkowych regałów archiwalnych. Zamierzano posiadać niezbędną rezerwę miejsca na nowe materiały archiwalne, w tym na stworzenie właściwego układu rzeczowego akt. Ponadto wymieniono także pozyskanie kolejnego pomieszczenia dla osób pragnących korzystać z zasobu aktowego archiwum GK ZHP. Miejsce takie należałoby w taki sposób zagospodarować, żeby archiwista miał ciągłą kontrolę nad użytkownikami. Wprowadzono również rewersy kartkowe dla pracowników GK oraz opracowano projekt graficzny układu rzeczowego akt na istniejących regałach w archiwum. Wśród planów na rok 1972 ujęto następujące prace: kontynuowanie układu problemowo-rzeczowego dla zagadnień programowych, przejmowanie akt z komórek organizacyjnych i jednostek podległych, brakowanie dokumentacji niearchiwalnej oraz ewentualne przeprowadzenie kwerendy archiwalnej⁴².

Z lat 1972 – (styczeń-sierpień 1977) nie zachowały się żadne plany ani sprawozdania z działalności archiwum GK ZHP. Analiza innych dokumentów ściśle związanych z funkcjonowaniem tej komórki pokazuje, że mimo to praca cały czas postępowała. Wypełniano w miarę możliwości zadania stawiane archiwom zakładowym. Szczególnie uwidocznione to było na przykładzie przejmowania jednostek archiwalnych z komórek organizacyjnych oraz przy brakowaniu. Ponadto we wspomnianej cezurze czasowej wypuklić należy kwestię udostępniania. Związane to było z zachowanymi spisami użytkowników, dzięki którym można prześledzić kim byli i jaki rodzaj archiwaliów był obiektem ich zainteresowań⁴³. W tamtym czasie przeprowadzono m.in. pierwsze lustracje archiwów komend chorągwi⁴⁴ oraz zaczęła działać Komisja Zakupów Archiwaliów⁴⁵. W 1972 r. archiwum zostało przeniesione do innego miejsca. Składało się z pokoju do pracy oraz magazynu archiwalnego o powierzchni ok. 80 m² położonego na parterze. Lokal wyposażony był w oświetlenie dzienne i elektryczne, dobrą klimatyzację,

⁴² Ibidem, s. nlb.

⁴³ Szerzej opisuje to w podrozdziale pierwszym „Miejsce, rola i zadania archiwum”, Rejestr załatwianych spraw (...), op. cit., s. nlb.

⁴⁴ Wśród pierwszych lustracji archiwów komend chorągwi wyszczególnić można: Kraków – kwiecień 1972, Katowice – wrzesień 1972, Zielona Góra – marzec 1973, Łódź i Wrocław – styczeń 1976, Szczecin – marzec 1976, Bydgoszcz – listopad 1976, MH, Sprawozdania z lustracji (...), op. cit., s. nlb.

⁴⁵ Komisja Zakupów (...), op. cit., s. nlb.

zabezpieczenie przed pożarem oraz regały metalowe. W oknach brakowało okratowania⁴⁶.

We wrześniu 1977 r. wśród działań archiwum GK ZHP planowano uzupełnić kartoteki osobowej pracowników GK i z podległych jednostek o nazwiska i numery teczek znajdujące się w wykazach Działu Kadr. W kolejnym miesiącu miał odbywać się urlop wypoczynkowy B. Cabały. W listopadzie zamierzano sporządzić kartoteki zawartości z posiedzeń GK z lat 1966–1977. Na koniec roku planowano kontynuować prace z poprzedniego miesiąca oraz wykonać zestawy tematyczne z zawartości posiedzeń GK i NRH⁴⁷. Brak szczegółowego sprawozdania z tego okresu nie pozwala prześledzić w pełni realizacji poszczególnych punktów w/w planu. Z odrębnej informacji B. Cabały wiadomo, że od 15 listopada 1977 do 17 kwietnia 1978 wykonano: „zestawienie tematyczne i terenowe posiedzeń GK ZHP z okresu 1957–1976 oraz zawartość i zestawienia tematyczne posiedzeń Plenarnych i Prezydium RN ZHP z lat 1956–1966”⁴⁸. Oprócz tego przygotowano do likwidacji i wybrakowano 6 mb akt oraz przyjęto z poszczególnych działów GK dokumentację z roku 1976⁴⁹. W międzyczasie zlustrowano archiwum Komendy Chorągwi w Olsztynie oraz w Łomży⁵⁰.

W kolejnym okresie sprawozdawczym tj. od 17 kwietnia do 25 września 1978 r. skupiono się zasadniczo na pięciu zadaniach. Po pierwsze podjęto prace nad sporządzaniem „kart informacyjnych i zbiorczych kart informacyjnych materiałów Zespołu Roboczego, Sekretariatu GK i innych materiałów GK z lat 1957–1976”⁵¹. W okresie od 8 do 15 lipca br. B. Cabała sprawowała dyżur w ramach odbywających się Muszakach VI Centralnych Manewrów Techniczno-Obronnych. Niestety brakuje informacji, jakie zadania realizowała podczas tego wydarzenia. Przepuszczalnie mogły dotyczyć kwestii dokumentacyjnych, a co za tym idzie obsługi biura Manewrów. Tuż po przyjeździe zajęła się pracami nad sporządzeniem kart informacyjnych Rady Głównej

⁴⁶ Protokół wizytacji składnicy akt z 12 listopada 1972 r., MH, Wizytacje przez AAN, sygn. IC/arch/13, s. nlb.

⁴⁷ Plan pracy na miesiące: wrzesień–grudzień 1977 r. Archiwum Głównej Kwatery ZHP, MH, Sprawozdania, plany pracy (...), op. cit., s. nlb.

⁴⁸ Odrębna notatka B. Cabały z 17 kwietnia 1978 r. dotycząca sprawozdania z działalności archiwum GK ZHP za okres od 15 listopada 1977 do 17 kwietnia 1978 r, op. cit., s. nlb.

⁴⁹ Ibidem, s. nlb.

⁵⁰ Lustracja archiwum Komendy Chorągwi w Olsztynie miała miejsce w dniach 10–11 marca 1978, natomiast w Łomży w terminie 13 czerwca 1977 r., MH, Sprawozdania z lustracji (...), op. cit., s. nlb.

⁵¹ Sprawozdanie z pracy za okres od 17 kwietnia do 25 września 1978 r., MH, Sprawozdania, plany pracy (...), op. cit., s. nlb.

Przyjaciół Harcerstwa. Przeprowadzano również kwerendy osobowe⁵². Uzupełnieniem dla omawianego okresu są lustracje archiwów chorągwianych połączone z instruktażem archiwalnym niniejszych pracowników oraz kwerendy w wojewódzkich archiwach państwowych⁵³. W ramach prac do wykonania w okresie od października do grudnia 1978 r. ujęto: sporządzenie zbiorczych kart informacyjnych⁵⁴, przejęcie materiałów z KCh Ziemi Łódzkiej, przejmowanie akt z komórek organizacyjnych, brakowanie, prace nad nowelizacją instrukcji kancelaryjnej oraz lustracje archiwów komend chorągwi⁵⁵. Żadne z planowanych wizyt się nie odbyły. B. Cabała skontrolowała w zamian inne miejsca⁵⁶.

W pierwszym kwartale 1979 r. zaplanowano nowelizację wykazu akt, coroczne przejmowanie akt z działów GK ZHP oraz brakowanie akt Rozgłośni Harcerskiej z lat 1974–1975. Ponadto ujęto w planie pracy kolejne lustracje archiwów chorągwianych, a także opracowanie akt Wydziału Organizacyjnego i KCh Mazowieckiej⁵⁷. W br. odnajdujemy również informację dotyczącą nowego lokalu archiwum. Wymiary magazynu wynosiły 9 x 9 mb, natomiast pokoju do pracy 4 x 9 mb. Oba pomieszczenia były dobrze oświetlone i ogrzewane. We wspomnianym pokoju znajdowały się szafki katalogowe oraz szafki żaluzjowe na akta bieżące⁵⁸. To miejsce było użytkowane przez archiwum GK ZHP od 1973 r. i była to trzecia z kolei zmiana miejsca⁵⁹. Z kwestii finansowych wiadomo, że budżet archiwum kształtował się wówczas w granicach 3 000 – 5 000 zł z przeznaczeniem na prace zleczone i zakupy. Wśród zamierzeń na najbliższy okres wskazywano opracowanie na kartach inwentarzowych akt z komórek organizacyjnych GK oraz zakończenie kwerend w archiwach państwowych. Planowano

⁵² Ibidem, s. nlb.

⁵³ Zlustrowane archiwa chorągwiane to: Częstochowa (15–16 maja 1978) oraz Bielsko-Biała (23–24 czerwca 1978), Łódź (19–20 września 1978). W przypadku Łodzi wizyta dotyczyła przede wszystkim przejęcia akt po zlikwidowanej Komendzie Chorągwi Ziemi Łódzkiej, Ibidem, s. nlb.

⁵⁴ Dotyczy Rady Głównej Przyjaciół Harcerstwa, Operacji 1001 Frombork, Biuletynu GK ZHP oraz Wydziału Prezydialnego, Prace do wykonania w miesiącach październik–grudzień 1978 r., op. cit., s. nlb.

⁵⁵ Planowane wyjazdy dotyczyły Katowic (4–6 października 1978 r.), Przemyśla (12–14 października 1978 r.), Opola (26–29 października 1978 r.), Białegostoku i Lublina (listopad 1978) oraz Leszna i Legnicy (grudzień 1978), Ibidem, s. nlb.

⁵⁶ Wizytacje w okresie od kwietnia do grudnia 1978 miały miejsce w następujących archiwach komend chorągwi: kwiecień – Gorzów Wielkopolski, maj – Częstochowa i Toruń, czerwiec – Bielsko-Biała, wrzesień – Łódź oraz w listopadzie w Gdańsku, MH, Sprawozdania z lustracji (...), op. cit., s. nlb.

⁵⁷ Plan pracy za I kwartał 1979 r., MH, Sprawozdania, plany pracy (...), op. cit., s. nlb.

⁵⁸ Informacja dotycząca Archiwum Głównej Kwatery Związku Harcerstwa Polskiego w Warszawie z 28 marca 1979 r., op. cit., s. nlb.

⁵⁹ Informacja o działalności Archiwum Głównej Kwatery Związku Harcerstwa Polskiego z 8 stycznia 1979 r., op. cit., s. nlb.

także sporządzenie kwerendy zawartości najważniejszych czasopism harcerskich⁶⁰. W 1979 r. pojawia się w użyciu tzw. „zasada informacji w archiwum GK ZHP”. Odnosiła się bezpośrednio do sporządzanych kart inwentarzowych. Polegała na tym, że treść dokumentu wraz z innymi danymi (data, oznaczenie komórki lub instancji, która go wyprodukowała, ilość stron oraz forma powielania) została ujęta na wspomnianych kartach. Uzupełniano je poprzez wpisanie haseł rzeczowych lub terenowych (np. stopnie, zuchy, HSPS, Alerty itd.). Dzięki temu można było efektywnie odnaleźć poszukiwany materiał, niezależnie od czasu jego powstania. Na tamten czas ich ilość przekraczała 27 000 sztuk⁶¹. Rok 1979 wyróżnił się spośród innych ze względu na sporą ilość lustracji w komendach chorągwi. Przeprowadzono ich aż osiemnaście⁶².

Spośród nieujętych wcześniej w sprawozdaniach prac archiwalnych z lat 1974–1978 wyszczególnić należy jeszcze kilka innych. Niestety w wyniku braku dookreślenia roku, w którym je realizowano, zostały ujęte w formie zbiorczej. Zostały sporządzone karty informacyjne odnoszące się do materiałów archiwalnych pomiędzy 1911 r. a 1939 r. oraz zestawy rzeczowe i terenowe z Wiadomości Urzędowych ZHP z lat 1923–1939. Dotyczyło to również prasy harcerskiej z tego okresu. Stworzono kolekcję czasopism wraz z jej inwentaryzacją oraz kolekcję materiałów pochodzących z darów i zakupów, która wówczas znajdowała się w depozycie Zespołu Historycznego GK (dalej: ZH). W odniesieniu do lat 1939–1945 sporządzono kolekcję i spis materiałów okupacyjnych. Podobnie jak poprzednio była ona na ten czas w depozycie ZH GK. W kwestii cezury 1945–1948 należy wspomnieć o wykonanym wykazie obsad personalnych władz naczelnych ZHP, komend chorągwi oraz hufców. Bazowano przy tym na Wiadomościach Urzędowych ZHP oraz aktach harcerskich znajdujących się w różnych zespołach w AAN. Odnosząc się do lat 1948–1956 na uwagę zasługuje sporządzenie kartoteki imiennej z akt personalnych Wydziału Harcerskiego ZG ZMP oraz naniesienie tych nazwisk na kartotekę ogólną (5540 osób). W okresie od 1956 r. do 1978 r. uporządkowano i zinwentaryzowano kolekcję plakatów oraz udostępniano archiwalia do napisania ok. 110 prac magisterskich i doktorskich. Zainteresowanie materiałami harcerskimi przy tym

⁶⁰ Informacja dotycząca Archiwum Głównej Kwatery Związku Harcerstwa Polskiego w Warszawie z 28 marca 1979 r., op. cit., s. nlb.

⁶¹ Informacja o działalności Archiwum Głównej Kwatery Związku Harcerstwa Polskiego z 8 stycznia 1979 r., op. cit., s. nlb.

⁶² Lustracje archiwów komend chorągwi dotyczyły: styczeń – Konin, marzec – Ostrołęka, Radom, Sieradz, kwiecień – Piotrków Trybunalski, Skierniewice, Włocławek, maj – Ciechanów, Częstochowa, Zamość, czerwiec – Lublin i Legnica, lipiec – Jelenia Góra i Wałbrzych, wrzesień – Zielona Góra, październik – Katowice, Słupsk i Koszalin, MH, Sprawozdania z lustracji (...), op. cit., s. nlb.

z roku na rok zwiększało się (1974 – 7 prac, 1977 – 20 prac, 1978 – 68 prac). Ogólna ilość kwerend związanych z poszukiwaniem informacji potwierdzających przebieg pracy i/lub służby harcerskiej w latach 1976–1978 dotyczyła 70 osób⁶³.

W kolejnym roku tj. 1980 część z planowanych zadań zaliczyć można do stałych (corocznych). Mowa tu przede wszystkim o przejmowaniu akt z wydziałów GK i wizytacjach archiwów komend chorągwi⁶⁴. Przy okazji przeprowadzanych kontroli wdrażano archiwistów chorągwiowych do właściwego opracowania akt własnej chorągwi. Ujęto także w planie pracy sporządzenie kartotek osobowych władz naczelnych ZHP, zatwierdzenie przepisów kancelaryjno-archiwalnych oraz opracowanie akt Wydziału Sprawozdawczo-Statystycznego GK. Po raz pierwszy niektóre prace archiwalne zostały zlecone osobom trzecim. Dotyczyło to stworzenia kart informacyjnych z czasopisma „Na Tropie” oraz z akt „Naczelnictwo ZHP”, „Akcja Letnia 1957–1976” i „Biuletyn Służby Informacyjnej GK 1946–1947”⁶⁵. Zlecano również opracowanie niektórych zespołów archiwalnych⁶⁶ oraz sporządzanie kart informacyjnych z zawartości problematyki harcerskiej w Archiwach Państwowych. W okresie od maja do października 1980 r. wykonano zestawienia problemów⁶⁷, zinwentaryzowano i opracowano akta⁶⁸ oraz uzupełniono kartotekę nazwisk pracowników etatowych GK i chorągwi danymi z rozkazów z 1979 r. Przeprowadzono również konsultacje z Dyrekcją Archiwów Państwowych i AAN w sprawie wprowadzenia nowego wykazu akt, dostosowanego do potrzeb ZHP. Projekt nie uzyskał pozytywnej aprobaty. Mógł wejść w życie wyłącznie poza państwowymi archiwami, zatwierdzony stosowną decyzją GK ZHP. W br. nadrobiono także wysłanie podziękowań

⁶³ Informacja o działalności Archiwum Głównej Kwatery Związku Harcerstwa Polskiego z 8 stycznia 1979 r., MH, Sprawozdania, plany pracy (...), op. cit., s. nlb.

⁶⁴ Planowano zwizytować następujące archiwa: Kalisz, Opole, Elbląg, Suwałki, Białystok, Siedlce, Przemysł i Rzeszów, Plan pracy archiwum GK ZHP w okresie styczeń – sierpień 1980 z dnia 29 marca 1980 r., op. cit., s. nlb.; Lustracje odbyły się jednak tylko w czterech archiwach komend chorągwi, a mianowicie w Białymstoku (27–30 lipca 1980), w Suwałkach (30 lipca–1 sierpnia 1980), Przemysłu i Rzeszowie (sierpień 1980) oraz w Białej Podlaskie (29–30 listopada 1980), MH, Sprawozdania z lustracji (...), op. cit., s. nlb.

⁶⁵ Plan pracy archiwum GK ZHP w okresie styczeń–sierpień 1980, op. cit., s. nlb.

⁶⁶ Mowa o: Centralnej Szkoły Instruktorów Zuchowych, Wydziału Wychowania Internacjonalistycznego, Wydziału Propagandy i Kultury oraz Centralnej Komisji Rewizyjnej, Ibidem, s. nlb.

⁶⁷ Dotyczy zestawień: zawartości archiwów państwowych z terenu województw, Nieobozowej Akcji Letniej i Akcji Zimowej, biuletynu „Informacje, materiały, dokumenty: z 1979 r., Biuletynu Harcerskiego z lat 1947–1948, Biuletynu Prasowego Naczelnictwa ZHP z 1946 r., Biuletynu Informacyjnego OHPL oraz Biuletynu II Centralnej Akcji Szkoleniowej, Sprawozdanie z pracy Archiwum GK ZHP za okres: maj–październik 1980 z dnia 16 października 1980 r., op. cit., s. nlb.

⁶⁸ Dotyczy: biuletynu harcerskiego z lat 1946–1950 oraz akt sprawozdawczo-statystycznych z lat 1957–1970, Ibidem, s. nlb.

dla darczyńców, które było opóźnione ze względu na brak wydrukowanych specjalnie na tę okazję blankietów⁶⁹. Na przełomie roku 1980/81 poza standardowymi pracami archiwalnymi przyjęto m.in. materiały z lat 1945–1950 od druhów: Grzeszczaka i Sławińskiego. Zlustrowano również cztery archiwa chorągwiane: Tarnobrzeg, Nowy Sącz, Krosno i Elbląg⁷⁰. W ostatnim zachowanym planie zadań archiwum GK ZHP w omawianej przeze mnie cezurze czasowej ujęto cztery zadania. Pierwszym z nich było przejście i opracowanie akt z ostatniej kadencji z Wydziału Prezydyjnego, materiałów z posiedzeń GK oraz z plenów i prezydium Rady Naczelnej. Kolejne zamierzenie dotyczyło opracowania akt Wydziału Propagandy. W tym przypadku była to praca zlecona. Planowano skontrolować trzy archiwa komend chorągwi: Kielce, Tarnów i Piła⁷¹. Ostatni punkt wiązał się z zatwierdzeniem, powieleniem i rozesłaniem zaktualizowanej instrukcji kancelaryjnej i archiwalnej⁷². Wprowadzono ją, jednakże dopiero dwa lata później tj. w 1983 r. Z notatek z wizytacji archiwów chorągwianych wiadomo, że w 1981 r. udało się odwiedzić jeszcze kilka miejsc. Chronologicznie pierwszym z nich był Tarnobrzeg (28–31 stycznia). Następnie było to Krosno (2–4 lutego), Elbląg (19–21 lutego) i Nowy Sącz (25–27 lutego). Kolejne wizytacje poza wspomnianym Tarnowem miały miejsce w ostatnim kwartale 1981 r.⁷³ W 1982 r. B. Cabała przeprowadziła lustrację siedmiu archiwów komend chorągwi⁷⁴. Rok później już tylko dwóch⁷⁵. Ostatnie miało miejsce w terminie 30–31 lipca 1985 r. w Częstochowie⁷⁶. W 1982 r. odnotować należy również fakt przeprowadzania brakowania dokumentacji niearchiwalnej⁷⁷.

⁶⁹ Ibidem.

⁷⁰ Zestaw prac w okresie: XI 80–IV 81 z dnia 17 kwietnia 1981 r., op. cit. s. nlb.

⁷¹ Plan zadań Archiwum GK ZHP w miesiącach: maj–sierpień 1981 z dnia 13 maja 1981 r., op. cit., s. nlb.; z

W planowanych miesiącach udało się odwiedzić B. Cabale wyłącznie jedno archiwum, a mianowicie Tarnów (29–30 maja 1981 r.), MH, Sprawozdania z lustracji (...), op. cit., s. nlb.

⁷² Plan zadań Archiwum GK ZHP w miesiącach: maj–sierpień 1981 z dnia 13 maja 1981 r., MH, Sprawozdania, plany pracy (...), op. cit., s. nlb.

⁷³ Gdańsk (28 września–1 października), Bydgoszcz (8–9 października), Kielce (21–23 października), Piła (28–31 października), Płock (5–6 listopada) oraz Centrum Wychowania Morskiego w Gdyni (19–20 listopada), MH, Sprawozdania z lustracji (...), op. cit., s. nlb.

⁷⁴ Toruń (3–4 marca), Kalisz (17–20 marca), Opole (20–23 marca), Ciechanów (1–2 kwietnia), Skierniewice (maj), Poznań (12–14 października) oraz Szczecin (15–16 października), Ibidem.

⁷⁵ Słupsk (21 października 1983 r.), Toruń (24–25 listopada 1983 r.), Ibidem.

⁷⁶ Ibidem.

⁷⁷ Protokołem brakowania nr 153 z 6 listopada 1982 r. wybrakowano dokumenty z następujących komórek organizacyjnych: Rozgłośnia Harcerska, Księgowość GK, Wydział Prezydyjny, Dział Ekonomiczno-Finansowy, Centralna Księgowość, Sekretariat Naczelnika, Wydział Organizacyjny, Wydział Kadr, Ośrodek Badań, Wydział Propagandy, Wydział Kształcenia, Wydział HSPS, Wydział Harcerski, Akcja Letnia, Kancelaria CSI, Gospodarka Samochodowa, Rada Zakładowa, Wydział Dokumentacji, MH, Zatwierdzone protokoły brakowania (...), op. cit., s. nlb.

Jak można zauważyć działalność archiwum GK ZHP w różnych okresach wyglądała inaczej. W pierwszych latach po reaktywacji aż do 1963 r. archiwum skupiało się głównie na gromadzeniu harcerskich archiwaliów i ich wstępnym opracowaniu. Ponadto zbierano informacje o materiałach archiwalnych znajdujących się w archiwach państwowych. Odbywało się to przy wsparciu Komisji Historycznej. Natomiast o rzeczywistym funkcjonowaniu archiwum możemy dopiero mówić od 1968 r., kiedy to zatrudniono B. Cabałę na stanowisku archiwisty GK ZHP. Od tego momentu mamy do czynienia z realizacją jednocześnie wszystkich funkcji archiwalnych: gromadzenia, opracowywania, przechowywania i udostępniania.

4.4. Zasób archiwum GK ZHP

Proces kształtowania zasobu archiwum GK ZHP wiązał się nierozdzielnie z działalnością władz centralnych ZHP i jednostek im podległych. Mimo wielu burzliwych losów w historii w zasobie archiwum udało się zgromadzić liczne archiwalia harcerskie⁷⁸, dzięki którym możliwe było prowadzenie badań nad dziejami harcerstwa w Polsce, jak i za granicą. W przypadku okresu przed drugą wojną światową szacuje się, że stan zachowania akt harcerskich wynosił ok. 60–70%⁷⁹. Znajdują się one w zasobie AAN. Dokumenty wchodzące w skład tego zespołu liczą 57 mb⁸⁰. Z chwilą wznowienia działalności ZHP w 1945 r. zaczęto ponownie gromadzić harcerskie dokumenty. Nie wiadomo, ile znajdowało się ich do 1950 r. w Centralnym Archiwum Harcerskim. W wyniku wchłonięcia struktur ZHP przez ZMP oczywistą rzeczą było, że jego zasób aktowy wszedł w skład archiwum ZMP. Pierwsza informacja o wielkości oraz częściowej charakterystyce zasobu archiwum GK ZHP po 1956 r. pojawiła się dopiero w protokole wizytacji składnicy akt z 1963 r. Wynikało z niego, że znajdowały się tam akta własne GK ZHP z lat 1957–1962, z okresu międzywojennego oraz sprzed pierwszej wojny światowej. Ich przybliżona wielkość wynosiła ok. 30 mb. Dokumenty ZHP z lat 1945–1949 oraz Organizacji Harcerskiej z lat 1950–1956 znajdowały się wówczas w archiwum

⁷⁸ Archiwalia harcerskie, wszelkiego rodzaju akta, dokumenty, książki, korespondencja, dokumentacja techn. i statystyczna, mapy i plany oraz fotografie, filmy, nagrania dźwiękowe i wszelka in. dokumentacja utrwalona sposobem mech., a także odznaki i insygnia związane z działalnością pol. organizacji skautowych i harcerskich, *Leksykon harcerstwa* (...), op. cit., s. 25.

⁷⁹ AAN, Inwentarz zespołu akt (...), op. cit., s. 12.

⁸⁰ Ibidem, s. 10.

KC Związku Młodzieży Socjalistycznej w Warszawie⁸¹. W 1969 r. archiwum GK ZHP liczyło ok. 55 mb zasobu aktowego⁸². Rok później widać wzrost ilości dokumentacji, która wynosiła ok. 212 mb, z czego 30 mb akt pochodziło z jednostek podległych GK. Poza tym w skład zasobu wchodziły akta obce: Związku Młodzieży Wiejskiej „Wici” – 2 teczki⁸³, a także wydawnictwa książkowe i nieliczny zbiór dokumentów sprzed 1948 r.⁸⁴. W 1970 r. pozyskano również kilka egzemplarzy fotografii, płyt i wydawnictw z lat przedwojennych. Ofiarodawcami byli Jan Sznajder oraz Leon Jankowski⁸⁵. Pierwszą szczegółową charakterystykę zasobu archiwum GK odnajdujemy w informacji z 1971 r. Dzielił się on na zespoły zamknięte i otwarte. W skład zespołów zamkniętych wchodziły akta jednostek niepodlegających ówczesnej GK. Zostały przekazane do archiwum innymi drogami niż w postaci naturalnego dopływu z komórek organizacyjnych. Zaliczano do nich akta: Naczelnictwa ZHP (15 j. a. – 0,4 mb), Wydziału Harcerskiego (96 j. a. – 4,2 mb), Organizacji Harcerskiej (26 j. a. – 1 mb), Centralnego Ośrodka Kształcenia Kadr w Skolimowie (53 j. a. – 1,4 mb), Centralnej Składnicy Harcerskiej (27 j. a. – 1,5 mb), Centralnego Ośrodka Technicznego i Centralnego Harcerskiego Ośrodka Technicznego do 1965 r. (235 j. a. – 6 mb) oraz akta w kolekcji utworzonej z czasopism i wydawnictw ZHP sprzed roku 1939 (włącznie), zawierająca niewielką ilość materiału aktowego sensu stricto (144 j. a.) oraz j. w. do 1956 (64 j. a.). Łącznie stanowiło to 4 mb. Wielkość akt w zespołach zamkniętych wynosiła 18,5 mb. Do zespołów otwartych zaliczano akta GK (165,3 mb), do których zastosowano następujący podział: GK jako instancja (31 działów rzeczowych – 5 mb), Dział Programowy (90 j. a. – 2,5 mb), Dział Programowy Szkół Podstawowych (Młodzieży Młodszej) (70 j. a. – 2,5 mb), Dział Młodzieży Starszej (134 j. a. – 5 mb), Dział Młodzieży Starszej „Aurora” (9 j. a. – 0,1 mb), Zespół Wydziałów Specjalnościowych (9 j. a. – 0,5 mb), Szefostwo Służby Sportowej (12 j. a. – 0,5 mb), Dział Zuchów (84 j. a. – 2,5 mb), Sztab „Wieś” i LWD (16 j. a. – 1 mb), Nieprzetarty Szlak (5 j. a. – 0,2 mb), Wydział Kultury (32 j. a. – 0,5 mb), Krąg Pracy (3 j. a. – 0,1 mb), Ośrodek Badań ZHP (130 j. a. – 25 mb), Komitet Organizacji Wolnego Czasu (8 j. a. – 0,4 mb), Dział Kształcenia Kadry (77 j. a. – 0,8 mb), Dział Kształcenia (18 j. a. – 0,3 mb), Dział Akcji Letniej (376 j. a. – 19 mb), Dział Obozów (21 j. a. – 3,5 mb), Wydział

⁸¹ Protokół wizytacji składnicy akt z dnia 27 maja 1963 r. AAN, Archiwum Zakładowe (...), s. 43.

⁸² Sprawozdanie z działalności Archiwum GKH za rok 1969, MH, Sprawozdania, plany pracy (...), op. cit., s. nlb.

⁸³ Protokół wizytacji składnicy akt z dnia 3 marca 1971 r., AAN, Archiwum Zakładowe (...), s. 32.

⁸⁴ Podsumowanie z działalności Archiwum GK ZHP w r. 1970, MH, Sprawozdania, plany pracy (...), op. cit., s. nlb.

⁸⁵ Sprawozdanie z wykonania zadań Archiwum GKH w okresie: styczeń–czerwiec 1970 r., op. cit., s. nlb.

Zagraniczny, Współpracy z zagranicą, „Malta” (202 j. a. – 5 mb), Harcerska Służba Informacyjna (39 j. a. – 1 mb), Dział Propagandy (118 j. a. – 8,5 mb), Rozgłośnia Harcerska (43 j. a. – 11 mb), Ośrodek Informacyjny (23 j. a. – 1 mb), Dział Organizacyjny (84 j. a. – 7 mb), Dział Pracy Chorągwi (27 j. a. – 4 mb), Wydział Sprawozdawczo-Statystyczny (168 j. a. – 4 mb), Wydział Kadr (47 j. a. – 9,5 mb), Kancelaria Ogólna (101 j. a. – 1 mb), Referat Skarg i Zażaleń (8 j. a. – 0,8 mb), Centralna Komisja Rewizyjna (37 j. a. – 1,3 mb), Dział Prezydialny (9 j. a. – 0,5 mb), Dział Centralnej Księgowości (71 j. a. – 8 mb), Księgowość GK (63 j. a. – 15 mb), Dział Finansowo-Gospodarczy (25 j. a. – 4,5 mb), Dział Ekonomiczno-Finansowy (36 j. a. – 0,8 mb), Wydział Finansowy (44 j. a. – 2,5 mb), Wydział Inwestycji (8 j. a. – 1,5 mb), Naczelna Rada Harcerska (157 j. a. – 5 mb), Zjazdy Walne (48 j. a. – 4 mb). Do zespołów otwartych zaliczano także akta jednostek podległych GK (36,6 mb): Centralnej Szkoły Instruktorów Zuchowych w Cieplicach (312 j. a. – 6,5 mb), Centralnej Szkoły Instruktorów w Warszawie (9 j. a. – 0,5 mb), Centrum Wychowania Morskiego w Gdyni (136 j. a. – 2,5 mb), Ośrodek Wypoczynkowy „Perkoz” (31 j. a. – 1,3 mb), Biuro Usług Turystycznych (163 j. a. – 4 mb), Biuro Turystyczno-Wydawnicze (18 j. a. – 1,5 mb), Wydawnictwo Harcerskie (253 j. a. – 20 mb), Komitet Budowy Floty Harcerskiej (13 j. a. – 0,3 mb). Łączna ilość akt w zespołach otwartych wynosiła 201,9 mb. Oprócz wskazanych zespołów należy jeszcze wyszczególnić 15,7 mb akt przeznaczonych do wybrakowania oraz 8 mb akt do rozłożenia w magazynie. Zasób całego archiwum GK ZHP w roku 1971 wynosił zatem 244,1 mb⁸⁶.

W trakcie przeprowadzonej wizytacji w 1973 r. stan zasobu aktowego przedstawiał się następująco: wielkość akt szacowano na ok. 200 mb. Składy się na niego kolekcje dokumentów z lat 1911–1939 oraz z lat 1939–1944. Poza tym wspomnieć należy o aktach własnych z lat 1945–1949, Wydziału Harcerskiego ZMP z lat 1950–1956 oraz ZHP z lat 1956–1973. Kolejną grupą akt były akta jednostek podległych i współdziałających, do których zalicza się: Centralną Szkołę Instruktorów Zuchowych w Cieplicach (1952–1968), Biuro Usług Turystycznych (1959–1968), Centralna Składnica Harcerska (1958–1962), Centralny Ośrodek Kształcenia Kadr w Skolimowie (1958–1963), Centralny Harcerski Ośrodek Techniczny (1963–1967), Centralna Szkoła Instruktorów w Warszawie (1967–1968), Rada Przyjaciół Harcerstwa (1958–1973), Ośrodek Wypoczynkowy „Głodówka” (1962–1971), Ośrodek Wypoczynkowy „Perkoz” (1961–

⁸⁶ Informacja o stanie i zaawansowaniu prac w Archiwum GKH w r. 1971, op. cit., s. nlb.

1973), Wydawnictwo Harcerskie „Horyzonty” (1959–1973), Rozgłównia Harcerska (1960–1973), Wydawnictwo Harcerskie (1959–1973) oraz Rada Przyjaciół Harcerstwa (1958–1973)⁸⁷.

Najbardziej szczegółowy opis zasobu Archiwum GK ZHP pochodził z protokołu wizytacji przeprowadzonej przez pracownika Archiwum Akt Nowych z 1975 r. Składały się na niego akta z lat 1911–1975 w ogólnej ilości 557,7 mb, w tym 20 mb kolekcji. Wśród nich znajdowały się następujące grupy materiałów archiwalnych:

- 1) Związek Harcerstwa Polskiego – Naczelnictwo zawierało akta z lat 1944–1950, w ilości 45 j. a., co stanowiło 0,7 mb. Wg oceny kontrolującego z ramienia AAN akta z tego zespołu były uporządkowane, zawierały się w 23 grupach rzeczowych. Stworzono do niego inwentarz kartkowy oraz ciągły książkowy. Dokumenty pochodziły w dużej mierze z darów instruktorów harcerskich.
- 2) Wydział Harcerski Zarządu Głównego Związku Młodzieży Polskiej zawierał akta z lat 1950–1956, w ilości 118 j. a. co stanowiło 5,5 mb (w tym 22 j. a. – 1 mb z lat 1952–1956 przekazano z Archiwum KC PZPR). Materiały archiwalne zostały uporządkowane w ramach prac zleconych przez archiwistów państwowych, ujęte spisem akt. Trwały wówczas prace nad inwentaryzacją dokumentów i nadaniem im układu chronologicznego.
- 3) Organizacja Harcerska Polski Ludowej. W skład tego zespołu wchodziły akta z lat 1953–1956 w ilości 27 j. a., co stanowiło 0,5 mb. Były uporządkowane, objęte inwentarzem kartkowym. Nie ujęto ich jeszcze układem chronologiczno-rzeczowym⁸⁸.
- 4) Główna Kwatera ZHP od roku 1956 do 1975. Należał do zespołów otwartych. Jego wielkość wynosiła 194 mb, co przekładało się na 5592 j. a. Zespół dzielił się na kilkanaście podzespołów: Sekretariaty Naczelników, Wydział Prezydialny, Organizacyjny, Zagraniczny, Finansowy, „Nieprzetartego Szlaku”, Statystyki, Kadr, Kultury, Programowy, Akcji Letniej i Turystyki, Ekonomiczno-Finansowy, Harcerski (głównie personalny), Inwestycji, Współdziałania Międzyorganizacyjnego. W przypadku działów mowa o: Dziale Propagandy i Imprez Masowych, Programowym, Kształcenia, Młodzieży Starszej, Młodzieży

⁸⁷ Protokół wizytacji składnicy akt z dnia 12 listopada 1973 r., AAN, Archiwum Zakładowe (...), s. 29.

⁸⁸ Protokół wizytacji składnicy akt z dnia 8 grudnia 1975 r., Ibidem, s. 23.

Młodszej, Zuchów, Kancelarii Głównej oraz Ośrodka Badań Psycho-Pedagogicznych.

- 5) Naczelna Rada Harcerska od 1957 r. – 206 j. a., co stanowiło 7 mb akt⁸⁹.
- 6) Akta jednostek podległych i współdziałających. Część z zespołów była otwarta jak np. Centralna Szkoła Instruktorów Zuchowych w Cieplicach (1952–1975). Niektóre z nich zaliczano do jednostek zlikwidowanych i w związku z tym stanowiły zespoły zamknięte. Należały do nich: Centralna Składnica Harcerska, Centralny Ośrodek Kształcenia Kadr w Skolimowie, Centralny Harcerski Ośrodek Techniczny oraz Centralna Szkoła Instruktorów Zuchowych w Warszawie. W przypadku Biura Usług Turystycznych zaznaczyć trzeba, że brak dopływu akt wynikał z tego, że znajdowały się w pionie Ministerstwa Handlu Wewnętrznego. Nadzór nad nim sprawowało AP w Warszawie. W odniesieniu do Rady Przyjaciół Harcerstwa akta przekazywane były przez Dział Prezydialny, ponieważ ta komórka je prowadziła. W jego skład wchodziło 19 j. a. z lat 1958–1974, co przekładało się na 2 mb. Zespół Centrum Wychowania Morskiego w Gdyni zawierał akta z lat 1952–1970. Opracowano kartotekę tematyczną na podstawie tych akt. Ośrodki wypoczynkowe natomiast podlegały nadzorowi wojewódzkich archiwów państwowych i akta bieżące przechowywały w swoich archiwach. Nie wspomiano w protokole o aktach już przekazanych przez nie do Archiwum GK ZHP. Wśród jednostek podległych wyszczególniono również materiały archiwalne po zlikwidowanej Chorągwi Mazowieckiej. Łączna ich ilość stanowiła 128 mb, z czego 56 mb to kat. B50⁹⁰.
- 7) „Depozyty – Wydawnictwa Harcerskie – wyodrębniona jednostka Rozgłośni Harcerskiej /akta finansowe, duplikaty teczek redakcyjnych – ok. 15 mb oraz ok. 15 mb taśm/kilka tysięcy pudeł/. Depozyty i inne. Ogółem 164 mb – 950 j. a.”⁹¹.
- 8) Kolekcje. Ta grupa składała się z czterech zespołów:
 - a) Zbiór akt z okresu 1911–1939 (zespół szczątkowy, w ilości 2 mb),
 - b) Zbiór akt z okresu 1939–1944 (w ilości 1 mb). Materiały archiwalne pochodziły z darów i zakupów. „Miejscem przechowywania kartoteka wisząca. Układ materiałów rzeczowo-terytorialny. Teczki tematyczne

⁸⁹ Ibidem, s. 23 i 24.

⁹⁰ Ibidem, s. 25.

⁹¹ Ibidem.

zaopatrzone w szczegółowe spisy dokumentów. Ponadto był spis ogólny kolekcji”⁹².

- c) Zbiór czasopism harcerskich od roku 1911. Zastosowano układ alfabetyczny tytułami. Każde czasopismo opatrzone na obwolucie tytułowej zewnętrznej wewnętrznym numerem. Szafka, w której znajdowała się harcerska prasa zaopatrzone w wywieszkę ze spisem ogólnym. Ich ilość wynosiła ok. 4 mb.
 - d) Zbiór materiałów w kartotece wiszącej powielonych. Składały się na nie głównie druki wewnętrzne Głównej Kwatery i jednostek terenowych. Zgromadzone były tytułami w układzie rzeczowym i terenowym. Archiwalia stanowiły ok. 14 mb⁹³.
- 9) Oddzielną grupę zespołów wchodzących w skład zasobu archiwalnego były akta wyodrębnione z akt poszczególnych wydziałów. Zaliczano do nich: Zjazdy ZHP począwszy od 1956 r. Opracowane były w układzie rzeczowo-chronologicznym. W 1975 r. zespół liczył 134 j. a., co stanowiło 6 mb. Kolejna grupa dotyczyła akcji letnich, czyli Operacji Frombork, Bieszczady-40, „Iskra” – rocznica rewolucji październikowej. Wyszczególniono również – Obozy, w których zawarto akta kadrowe byłych pracowników. Pomocne były kadrom do załatwiania kwerend. Do jeszcze innej grupy akt zaliczano ankiety, z przeprowadzanych w okresie 15 lat, badań przez Ośrodek Badań Psycho-Pedagogicznych. Ich ilość wynosiła ok. 17 mb. Ze względu na brak wyjaśnień ze strony Ośrodka o stopniu wykorzystania ankiet problematyczne było określenie ich kategorii archiwalnej. Wśród wyodrębnionych grup wskazywano także: wycinki prasowe (nieopracowane, 55 paczek – 4 mb), karty samochodowe (11 paczek, kat. B3) oraz związki zawodowe – akta kontaktów z innymi związkami (6 j. a. – 0,5 mb)⁹⁴.

W celu ułatwienia w korzystaniu z harcerskich archiwaliów sporządzono kilka pomocy archiwalnych. Zalicza się do nich: 1. Kwerenda zawartości „Wiadomości Urzędowych” ZHP wychodzącego w latach 1923–1939, 2. Kwerenda zawartości czasopism harcerskich (nieskończona), 3. Kwerenda zawierająca dane dotyczące akt znajdujących się w zasobach różnych instytucji i osób prywatnych. Wyróżnić można m.in. Archiwum Akt Nowych, Archiwum m. Warszawy i województwa warszawskiego,

⁹² Ibidem.

⁹³ Ibidem.

⁹⁴ Ibidem, s. 24.

Wojewódzkie Archiwa Państwowe, Centralne Archiwum KC PZPR, Instytut Historii PAN, Archiwum PAN, Archiwum Wojskowego Instytutu Historycznego w Warszawie, Archiwum Dokumentacji Mechanicznej w Warszawie, Archiwum przy Państwowych Zbiorach Sztuki na Wawelu, Muzeum Historyczne m. Warszawy, Muzeum Wojska Polskiego i in., 4. Słownik biograficzny działaczy z wszystkich okresów historii harcerstwa (początki prac), 5. Spis harcerzy informujący o okresie i terenie działalności, 6. Informacje dotyczące materiałów harcerskich znajdujących się w archiwach komend chorągwi, 7. Kartoteka opracowań i prac w toku dot. harcerstwa⁹⁵.

W 1979 r. pojawia się spora rozbieżność we wielkości zasobu podaną przez B. Cabałę, a ustaloną w wyniku wizytacji. Kierowniczka Archiwum GK podała, że całość zasobu liczyła ok. 330 mb. Dokumentacja z lat 1945–1956 mimo tego, że wchodziła w skład zespołów zamkniętych nieznacznie się powiększyła. Zespół Naczelnictwo 1945–1948 (1 mb, wcześniej 0,7 mb), Organizacja Harcerska Polski Ludowej (0,5 mb – bez zmian) oraz Wydział Harcerski przy ZG ZMP (5,5 mb – bez zmian). Dodatkowo wyszczególniono 5 mb ankiet osobowych instruktorów z okresu 1949–1956. Stworzono do tych akt kartotekę nazwisk. Podstawowy zespół z Archiwum GK, czyli akta Głównej Kwatery ZHP stanowiły w 1979 r. 318 mb⁹⁶. Mścisław Wróblewski, przedstawiciel AAN w swoim protokole podał, że zasób aktowy obejmował ok. 200 mb. Dzielił się na: zbiór materiałów z lat 1911–1939 – 2 mb akt (oraz 3 mb opracowań), zbiór dokumentów z lat 1939–1944 – 2 mb akt (oraz 2 mb pamiętników i opracowań). Podał także informację, że oba zbiory zostały przekazane w depozyt Zespołowi Historycznemu GK. W przypadku akt z lat 1945–1956 łącznie wskazano ilość 12 mb akt. Niestety M. Wróblewski nie podał dokładnie wielkości zespołów z lat 1956–1977. Odsyłał do poprzedniego protokołu z 8 grudnia 1975 r.⁹⁷. Podkreślić trzeba, że w 1979 r. nie dokonywano brakowania akt, dlatego nie wiadomo z czego wynika tak duża rozbieżność (przyp. B. Cabała – ok. 330 mb, a M. Wróblewski – ok. 200 mb).

Na temat zasobu archiwów harcerskich artykuł napisała także B. Cabała. Informowała czytelników, że harcerskie archiwalia rozproszone były w wielu archiwach, bibliotekach i zbiorach. Ponadto opisywała stan zachowania materiałów archiwalnych w Archiwum

⁹⁵ Ibidem, s. 25 i 26.

⁹⁶ Informacja dotycząca Archiwum Głównej Kwatery Związku Harcerstwa Polskiego w Warszawie z dnia 28 marca 1979 r., MH, Sprawozdania, plany pracy (...), op. cit., s. nlb.

⁹⁷ Protokół wizytacji składnicy akt z dnia 17 października i 3 listopada 1979 r., AAN, Archiwum Zakładowe (...), s. 15 i 16.

GK ZHP, a także występowała z apelem o przekazywanie dokumentów do archiwum⁹⁸. W ostatnim opisie zasobu aktowego Archiwum GK ZHP pochodzącym z 1983 r. podano informację, że liczył on ok. 252 mb, z czego 4 mb znajdowały się nadal w depozycie Komisji Historycznej GK ZHP. Wyszczególnia się także 25 mb akt personalnych przechowywanych w pokoju obok magazynu archiwalnego. Zwrócono również uwagę, że wśród praktyk stosowanych w archiwum było włączanie akt o różnej proveniencji (np. pochodzących z darów) do zespołu akt Głównej Kwatery. Takie działanie stało w sprzeczności z zasadami archiwistyki. Wątpliwość budziło również brak dołączania akt GK jako załączników do protokołów posiedzeń ciał kolegialnych⁹⁹.

Analiza dokumentacji dostarcza nam informacje, że zasób aktowy Archiwum GK ZHP zmieniał się na przestrzeni lat. Ciężko jednoznacznie odpowiedzieć na pytanie, jaka była jego wielkość w poszczególnych latach. Wpływał na to brak kompletnych danych, a po drugie pojawiały się rozbieżności z tym związane. Zasób Archiwum GK ZHP zaliczano do jednego z największych zasobów znajdujących się w archiwach organizacji młodzieżowych działających w ówczesnej Polsce.

⁹⁸ B. Cabała, *Archiwa i archiwalia harcerskie. Czy badania są potrzebne – czyli o odkrywcach* [w:] *Harcerstwo. Miesięcznik Związku Harcerstwa Polskiego*, rok XXVI, nr 12 (299), grudzień 1984, s. 27–29.

⁹⁹ Protokół z wizytacji składnicy akt z dnia 11 stycznia i 4 maja 1983 r., *Ibidem*, s. 2 i 3.

5. Funkcjonowanie archiwów komend chorągwi ZHP w latach 1956–1989

Chorągwie jako jednostki terenowe ZHP zobligowane były do prowadzenia archiwum zakładowego na swoim terenie. Wynikało to bezpośrednio z wewnętrznych przepisów harcerskich, m.in. z instrukcji „Zasady kierowania i organizacji pracy chorągwi”¹. Podkreślał to również zapis z §2, pkt b instrukcji w sprawie organizacji i zakresu działania archiwów ZHP z 1969 r., w którym czytamy, że „archiwa chorągwiwane były powołane do gromadzenia materiałów archiwalnych: z komend chorągwi ZHP, z hufców, drużyn i innych harcerskich jednostek organizacyjnych działających na terenie województwa”². Każda chorągiew zarówno przed 1939 r., jak i w latach 1945–1950 tworzyła dokumentację i gromadziła ją później w swoich archiwach zakładowych. Analiza ich funkcjonowania w powyższych latach wymaga natomiast pogłębionych badań, osobnych dla każdej z nich. W niniejszym rozdziale poruszona zostanie wyłącznie działalność i charakterystyka zasobu aktowego archiwów komend chorągwi w latach 1956–1989. Źródłem do omówienia tej problematyki były przede wszystkim notatki z lustracji archiwów chorągwianych przeprowadzanych przez B. Cabałę-archiwistkę GK ZHP³. Kolejnymi materiałami, które zostaną wykorzystane, były sprawozdania roczne wspomnianych archiwów oraz informacje przezeń nadsyłane do Archiwum GK ZHP⁴. Ostatnim źródłem były protokoły wizytacji składnicy akt w niektórych chorągwiach, z poszczególnych Wojewódzkich Archiwów Państwowych⁵. Określenie „niektóre”

¹ Archiwum podlegało pod Wydział Organizacyjny, Biblioteka MH, „Zasady kierowania i organizacji pracy chorągwi”, Warszawa 1977, brak sygnatury, s. 15.

² Instrukcja w sprawie organizacji i zakresu działania archiwów ZHP, Biblioteka MH, nr 5833, s. 1.

³ MH, Sprawozdania z lustracji (...), op. cit., s. nlb.

⁴ Zob. MH, Sprawozdania roczne archiwów chorągwianych za rok 1969 i 1970, sygn. IC/arch/9, s. nlb.; MH, Informacje z Komend Chorągwi dotyczące działalności archiwum w 1977 r., sygn. IC/arch/11, ss. 49.

⁵ Zob. Archiwum Narodowe w Krakowie (dalej: ANK), Związek Harcerstwa Polskiego Komenda Chorągwi Krakowskiej im. T. Kościuszki, sygn. 419, s. nlb.; Archiwum Państwowe w Białymstoku (dalej: AP Białystok), Teczka nadzorcza Archiwum Państwowego – Komenda Chorągwi Białostockiej z lat 1961–1983, brak sygnatury, s. nlb.; AP w Białymstoku o/Łomża, Materiały informacyjne o zespole otwartym KCh ZHP w Łomży 1980–1987, brak sygnatury, s. 1–3; Archiwum Państwowe w Bydgoszczy (dalej: AP Bydgoszcz), Związek Harcerstwa Polskiego Komenda Chorągwi Bydgoszcz 1970–1974, sygn. 6/1498/2440, s. 3–9; Archiwum Państwowe w Gdańsku (dalej: AP w Gdańsku), Wojewódzkie Archiwum Państwowe w Gdańsku, sygn. 10/1414/1386, s. 4–7, 17–18, 44–46, 98–99, 123–124, 138–140, 157–158 i 179–185; Archiwum Państwowe w Gorzowie Wielkopolskim (dalej: AP w Gorzowie Wlkp.), Wizytacje archiwów zakładowych, sygn. 58), s. nlb.; Archiwum Państwowe w Katowicach (dalej: AP w Katowicach), Wojewódzkie Archiwum Państwowe w Katowicach, sygn. 792/III, s. 1–23; Archiwum Państwowe w Kielcach (dalej: AP w Kielcach), Archiwum Państwowe w Kielcach, sygn. 914, s. 1–22; Archiwum Państwowe w Lesznie (dalej: AP w Lesznie), Materiały informacyjne o zespołach otwartych – dokumentacja nadzoru archiwalnego – Związek Harcerstwa Polskiego Komenda Chorągwi Leszczyńskiej

odnosi się do tego, że nie każde WAP przeprowadzało kontrole. Mimo że archiwa chorągwiane znajdowały się do 1983 r. pod nadzorem archiwalnym i był ku temu prawny obowiązek. Brak wizytacji mógł mieć zapewne związek z krótkim okresem sprawowania nad nimi nadzoru, ponieważ wiele chorągwi powstało dopiero po 1975 r. Tym samym, niektóre wojewódzkie archiwa państwowe nie zdążyły zaplanować kontroli⁶. Jako przykład może posłużyć Archiwum Państwowe w Suwałkach, gdzie odnaleźć można projekt wykazu urzędów i instytucji pozostających pod specjalną opieką na rok 1976 opracowany przez Wojewódzkie Archiwum Państwowe w Suwałkach. Figuruje w nim Komenda Chorągwi ZHP w Suwałkach. Mimo to żadna wizytacja nie doszła do skutku⁷. Korzystano również z materiałów znajdujących się bezpośrednio w dzisiejszych archiwach chorągwianych (Warmińsko-Mazurskiej, Gdańskiej i Kujawsko-Pomorskiej). Pozostałe z nich nie odpowiedziały na pytanie o udzielenie informacji nt. działalności ich archiwów. Te, które udzieliły odpowiedzi, wskazały brak takowych dokumentów. Celem uporządkowania informacji ze wszystkich archiwów chorągwianych treści w tym rozdziale będą omawiane na podstawie niektórych punktów ówczesnie używanego protokołu wizytacji składnicy akt⁸.

w Lesznie z siedzibą w Gostyni, sygn. 34/821/0/13.4/358, s. 2–8; Archiwum Państwowe w Lublinie (dalej: AP w Lublinie), Związek Harcerstwa Polskiego Komenda Chorągwi w Lublinie: protokoły wizytacji z lat 1962–1972, sygn. 1104, s. 1–9; Archiwum Państwowe w Łodzi (dalej: AP w Łodzi), Związek Harcerstwa Polskiego Komenda Chorągwi Łódzkiej, Łódź, ul. Gdańska 165 z lat 1966–1982, sygn. 2.1062, s. 79–81; Archiwum Państwowe w Przemyślu (dalej: AP w Przemyślu), Jednostka nadzorowana – Przemyśl Związek Harcerstwa Polskiego Komenda Chorągwi w Przemyślu z lat 1980–1983, sygn. 1471, ss. 78; Archiwum Państwowe w Szczecinie (dalej: AP w Szczecinie), Protokoły wizytacji składnicy akt 1961–1963, 1965–1969, sygn. 365, s. 13–14; AP w Szczecinie, Protokoły wizytacji składnicy akt 1971–1979, sygn. 366, s. 57–58, 101–102; AP w Szczecinie, Protokoły wizytacji składnicy akt 1981–1985, sygn. 367, s. 263–264; Archiwum Państwowe w Toruniu (dalej: AP w Toruniu), Związek Harcerstwa Polskiego Komenda Chorągwi Toruń, sygn. 1389, s. nlb.; Archiwum Państwowe w Warszawie (dalej: AP w Warszawie), „ZHP Komenda Chorągwi Mazowieckiej” z lat 1967–1975, sygn. 4251 (seria 3.8), s. 2–3, 7–14, Archiwum Państwowe we Wrocławiu (dalej: AP we Wrocławiu), Związek Harcerstwa Polskiego 1969–1975, sygn. III/87, s. 1–4.

⁶ Przykładowo: Archiwum Państwowe w Kaliszu, Koszalinie, Malborku, Opolu, Piotrkowie Trybunalskim, Płocku, Poznaniu, Radomiu, Rzeszowie, Siedlech i Suwałkach.

⁷ Korespondencja z dnia 22 czerwca 2022 r. z Archiwum Państwowym w Suwałkach, nr sprawy: OEZ.630.13.2022. Osoba prowadząca sprawę: Łukasz Wnukowski.

⁸ 1. Informacje o zakładzie pracy (kiedy powstał, komu podlega i czy uległ reorganizacji), 2. Informacje wstępne (system i instr. kancel., wykaz akt, instrukcja o składnicy, wewn., kontrola składnicy oraz kontrola ze strony władz nadrzędnych, jakie komórki org. prowadzą oddzielne składnice, czy jest oddzielna składnica dokumentacji technicznej) – pominięto (informacje w osobnym podrozdziale), 3. Zasób aktowy (akta obce, odziedziczone, własne: jakie, ile, daty skrajne, stan uporządkowania i zachowania, kwalifikacja na kategorie), 4. Ewidencja (przyjmowanie, udostępnianie, brakowanie, przekazywanie, środki ewidencyjne), 5. Personel składnicy (prowadzący imię i nazwisko, stałe czy dorywczo zatrudniony w składnicy, wyszkolenie składnicowe, pomocnicy), 6. Lokal składnicy (położenie, wielkość, oświetlenie, klimatyzacja, zabezpieczenie przed pożarem, kradzieżą i szkodnikami, urządzenie wewnętrzne), 7. Data poprzedniej wizytacji i uwagi o wykonaniu zaleceń powizytacyjnych, 8. Wnioski i zalecenia powizytacyjne oraz życzenia zakładu pracy pod adresem archiwum państw., AP Bydgoszcz, Związek Harcerstwa Polskiego (...), op. cit., s. 3.

Każda kontrola archiwisty z WAP odbywała się w obecności przedstawiciela komendy chorągwi. Przeważnie osobą reprezentującą był archiwista, jednakże nie była to reguła zawsze stosowana. Spośród innych osób wyróżnić można m.in. komendanta chorągwi lub jego zastępcę, kierownika Referatu Kadr, księgową, kierownika Wydziału Organizacji, kierownika Wydziału Finansowo-Gospodarczego, przewodniczącego Komisji Historycznej, instruktora komendy, a nawet kierownika Stacji Turystycznej w Ośrodku Harcerskim. Szczególnie zauważalne było to przed 1969 r., czyli przed momentem rozpoczęcia procesu porządkowania spraw archiwalnych w ZHP. Należy również podkreślić, że nawet po wprowadzeniu gruntowanych zmian w harcerskich archiwach, nadal pojawiały się sytuacje, że archiwa chorągwiane były reprezentowane przez inne osoby. Przypuszczalnie związane to było z nieobecnością archiwisty w dniu wizytacji. Dlatego też starano się oddelegować innego instruktora mającego podstawową wiedzę w zakresie kancelaryjno-archiwalnym.

5.1. Podstawowe informacje (data powstania, reorganizacje)

Datę powstania chorągwi umieszczana na protokołach z wizytacji w poszczególnych WAP należy traktować poniekąd jako początek istnienia „archiwum”, ponieważ od tego momentu należało gdzieś gromadzić wytwarzane dokumenty. Analiza wspomnianych protokołów pokazuje, że daty były bardzo zróżnicowane. Jest to o tyle istotne, ponieważ może pokazać ciągłość funkcjonowania samej jednostki, a przy tym także archiwum. Odnaleźć tam można m.in. 1918 r.⁹, 1945 r.¹⁰, październik 1946¹¹, 1956 r.¹², 1 stycznia 1957 r.¹³, sam rok 1957¹⁴, czy też 1958¹⁵, czerwiec 1975 r.¹⁶, 1 lipca 1975 r.¹⁷, 15 lipca 1975 r.¹⁸ Już na tym etapie zauważalny jest swego rodzaju dysonans. Jeżeli można zgodzić się, z poprawnym użyciem daty 1975 (w tym roku faktycznie powstała część

⁹ Protokół z wizytacji akt z dnia 18 grudnia 1972 r., AP w Lublinie, op. cit., s. 8.

¹⁰ Protokół z wizytacji składnicy akt z dnia 18 stycznia 1974 r., AP w Łodzi, op. cit., s. 79.

¹¹ Protokół z wizytacji składnicy akt z dnia 21 października 1960 r., AP w Gdańsku, op. cit., s. 6.

¹² Protokół z wizytacji składnicy akt z dnia 29 maja 1978 r., AP w Kielcach, op. cit., s. 7.

¹³ Protokół z wizytacji składnicy akt z dnia 20 października 1961 r., AP w Białymstoku, op. cit., s. nlb.

¹⁴ Protokół z wizytacji składnicy akt z dnia 28 czerwca 1973 r., 28 maja 1975 r., 22 maja 1978 r., 20 maja 1981 r. oraz 21 grudnia 1983 r., ANK, op. cit., s. nlb.

¹⁵ Zob. Protokół z wizytacji składnicy akt z dnia 3 marca 1972 r., AP w Warszawie, op. cit., s. 9; Protokół z wizytacji składnicy akt z dnia 30 grudnia 1974 r., Ibidem, s. 7.

¹⁶ Protokół z wizytacji składnicy akt z dnia 16 maja 1978 r., AP w Gorzowie Wlkp., op. cit., s. nlb.

¹⁷ Protokół z wizytacji składnicy akt z dnia 6 maja 1977 r., AP w Lesznie, op. cit., s. 2.

¹⁸ Protokół z wizytacji składnicy akt z dnia 22 października 1979 r., AP w Toruniu, op. cit., s. nlb.

chorągwi, wcześniej ich nie było), to w przypadku pozostałych lat jest już inaczej. Przykładowo w dwudziestoleciu międzywojennym funkcjonowała zarówno Chorągiew Krakowska, Łódzka, jak i Lubelska¹⁹. Natomiast tylko w przypadku Chorągwi Lubelskiej wskazywano datę powstania na rok 1918. Podobnie było w odniesieniu do lat 1945–1946. W pierwszych latach po drugiej wojnie światowej istniały m.in. Chorągiew Białostocka, Gdańska, Kielecka, Lubelska, czy chociażby Warszawska²⁰. Wskazane lata odnosiły się natomiast wyłącznie do Chorągwi Łódzkiej i Gdańskiej. W przypadku roku 1956 czy 1957 należy potraktować je jako mniej lub bardziej uszczegółowiony stan ówczesnego ich powołania. Tym bardziej że powstanie ZHP w 1956 r. nie odbyło się od razu, a co za tym idzie również i jednostki terenowe w różnych okresach się organizowały. W dodatku zdarzały się sytuacje, że w obrębie tej samej wizytowanej chorągwi wpisywano w protokołach różne daty jej powstania²¹. Czym się kierowano w tak stosowanej praktyce? Ciężko jednoznacznie udzielić na to odpowiedzi. Mogła na to wpływać zwykła niewiedza, a także nieistotność tej informacji z punktu widzenia podejmowanych przez kontrolującego czynności. W przypadku podległości organizacyjnej w każdym z zachowanych protokołów wskazywano bezpośrednio lub pośrednio Główną Kwaterę ZHP w Warszawie. W niektórych protokołach odnaleźć można informację, że podlegała „Ministerstwu Oświaty przez Komendę Główną w Warszawie”²². Kwestia reorganizacji komend chorągwi, a dokładniej ZHP była także różnie opisywana przez pracowników nadzoru archiwalnego. Szerzej opisywałem to w rozdziale pierwszym. Dla przypomnienia ZHP powstał 1 listopada 1918 r. Funkcjonował nieprzerwanie do 27 września 1939 r., kiedy to przeszedł do konspiracji. Wznowienie działalności harcerskiej po drugiej wojnie światowej miało miejsce 30 grudnia 1944 r., trwało natomiast do 15 października 1950, kiedy to wcielono je do struktur ZMP. Reaktywacja struktur harcerskich wydarzyła się na początku grudnia 1956 r. Taki stan rzeczy utrzymał się do dziś. Inne zmiany organizacyjne (powstawanie nowych chorągwi) były następstwem przeprowadzanej w 1975 r. reformy administracyjnej kraju. W jaki sposób zatem reorganizacje przedstawiane były w protokołach wizytacji archiwów komend chorągwi?

¹⁹ AAN, AZHP, sygn. 562, s. 32.

²⁰ Rozkaz Naczelnika Harcerzy L. 9 i Komendanta Centralnej Akcji Szkoleniowej Harcerzy L. 5 z dnia 26 sierpnia 1945 r., [w:] NZHP, Wiadomości Urzędowe, rok 18 (XVIII), nr 3, Warszawa grudzień 1945, s. 12.

²¹ Zob. Protokół z wizytacji składnicy akt Chorągwi Gdańskiej z dnia 3 czerwca 1960 r., gdzie umieszczono rok 1956, AP w Gdańsku, op. cit., s. 4; W protokole z wizytacji składnicy akt Chorągwi Gdańskiej z dnia 21 października 1960 r., umieszczono datę październik 1946, AP w Gdańsku, op. cit., s. 6.

²² Protokół wizytacji składnicy akt z dnia 17 czerwca 1974 r., Ibidem, s. 123.

W wielu przypadkach wskazywano brak takowych zmian²³. Poniżej umieszczam kilka przykładów stosowanych w protokołach zapisów odnoszących się do kwestii reorganizacji ZHP.

1. „Do 1 stycznia 1957 Organizacja OH przy ZMP”²⁴,
2. „Od 1945 (od wyzwolenia) do końca 1949-ZHP. Od 1 stycznia 1950 do października 1956 – OH. Od października 1956 do chwili obecnej ZHP”²⁵,
3. „W 1975 likwidacja hufców powiatowych, utworzono hufce gminne, miejsko-gminne i miejskie”²⁶,
4. „Po odzyskaniu niepodległości do 1949 r. Związek działał jako samodzielna organizacja młodzieżowa pod nazwą Związek Harcerstwa Polskiego. Od 1949–1956 jako Organizacja Harcerska w ramach ZMP. Od 12 grudnia 1956 ponownie jako samodzielna jednostka ZHP”²⁷,
5. „W latach 1944–1952 istnieje samodzielne harcerstwo. W latach 1952–1956 jako Wydział Harcerski w ZMP. Od roku 1957 działa ponownie samodzielnie”²⁸,
6. „W latach 1950–56 istniała organizacja harcerska, pod koniec 1956 reaktywowano ZHP”²⁹,
7. „W 1949 zlikwidowany. Następnie do 1957 jako Organizacja Harcerska Polski Ludowej. Od grudnia 1956 jako ZHP”³⁰,
8. „W okresie 1945–1956 istniała jedynie Organizacja Harcerska w ramach ZMP”³¹.

Niektóre z używanych sformułowań odnosiły się natomiast bezpośrednio do reorganizacji samej chorągwi. Na potwierdzenie może posłużyć, chociażby Chorągiew Warszawska: „1957–1975 Komenda Chorągwi Warszawskiej ZHP obejmująca zasięgiem działania Miasto Stołeczne Warszawę: od 1 września 1975. Komenda Chorągwi Stołecznej ZHP im. Bohaterów Warszawy z rozszerzonym zasięgiem działania obejmującym Stołeczne Województwo Warszawskie”³². Innym przykładem może być

²³ Protokół wizytacji składnicy akt z dnia 1 grudnia 1967 oraz z dnia 19 grudnia 1979, AP w Białymstoku, op. cit., s. nlb.

²⁴ Protokół wizytacji składnicy akt z dnia 20 października 1961 r., Ibidem. s. nlb.

²⁵ Protokół wizytacji składnicy akt z dnia 21 października 1960 r., AP w Gdańsku, op. cit., s. 6.

²⁶ Protokół wizytacji składnicy akt z dnia 29 maja 1978 r., AP w Kielcach, op. cit., s. 7.

²⁷ Protokół wizytacji składnicy akt z dnia 21 grudnia 1962 r., AP w Lublinie, op. cit., s. 1.

²⁸ Protokół wizytacji składnicy akt z dnia 18 grudnia 1972 r., Ibidem, s. 8.

²⁹ Protokół wizytacji składnicy akt z dnia 18 stycznia 1974 r., AP w Łodzi, op. cit., s. 79.

³⁰ Protokół wizytacji składnicy akt z dnia 24 maja 1966 r., AP w Szczecinie, op. cit., s. 13.

³¹ Protokół wizytacji składnicy akt z dnia 16 grudnia 1970 r., AP we Wrocławiu, op. cit., s. 3.

³² Protokół wizytacji składnicy akt z dnia 17 grudnia 1977 r., MH, Informacje o materiałach harcerskich w zasobach innych, od litery „P”, sygn. IC/arch/25, s. nlb.

Chorągiew Krakowska: „Struktura organizacyjna Komendy Chorągwi: Wydział Organizacyjny, Finansowy, Młodzieży Starszej, Młodzieży Młodszej, Zuchów, Propagandy, Akcji Letniej i Turystyki”³³.

Jak można zauważyć przytoczone przykłady nie zawsze odzwierciedlały prawidłowe dane. Zapewne i w tym przypadku nie były to najistotniejsze informacje znajdujące się w protokołach, stąd też nie powinno dziwić stosowanie pewnych uogólnień i przekłamań.

5.2. Zasób aktowy

Do 1969 r. zasób aktowy w większości archiwów komend chorągwi był nieuporządkowany. Na teczkach nie stosowano żadnych oznaczeń kancelaryjnych, w tym również kategorii archiwalnej. Zdarzały się oczywiście wyjątki, czego przykładem jest dokumentacja finansowa³⁴ oraz samo archiwum Komendy Chorągwi Lubelskiej³⁵. Na zasób aktowy archiwów chorągwiowych składały się głównie akta własne, wytworzone w toku działalności poszczególnych chorągwi. Wyróżnić należy dwa przedziały czasowe zgromadzonych akt tj. (1956–1989) oraz (1975–1989). Pierwszy dotyczył chorągwi, które powstały po 1956 r. Drugi związany był z chorągwiami utworzonymi w wyniku zmian administracyjnych w Polsce po 1975 r. Tak przedstawiał się przedział czasowy dla jednostek archiwalnych wchodzących w skład zasobów poszczególnych jednostek terenowych ZHP. Należy podkreślić, że w tej kwestii pojawiały się również odstępstwa. W niektórych archiwach odnaleźć można dokumentację sprzed 1956 r. Jednakże stanowi ona zdecydowaną mniejszość. W dalszej części przedstawiony zostanie opis zasobu aktowego poszczególnych archiwów komend chorągwi w ujęciu chronologicznym.

³³ Protokół wizytacji składnicy akt z dnia 28 czerwca 1973 r., ANK, op. cit., s. nlb.

³⁴ Zob. Protokół wizytacji składnicy akt z dnia 20 października 1961 r., AP w Białymstoku, op. cit., s. nlb.; Protokół wizytacji składnicy akt z dnia 3 czerwca 1960 r., AP w Gdańsku, op. cit., s. 4; Protokół wizytacji składnicy akt z dnia 21 października 1960 r., Ibidem, s. 6; Protokół wizytacji składnicy akt z dnia 6 listopada 1964 r., Ibidem, s. 17; Protokół wizytacji składnicy akt z dnia 9 sierpnia 1967 r., AP w Katowicach, op. cit., s. 1; Protokół wizytacji składnicy akt z dnia 24 maja 1966 r., AP w Szczecinie, op. cit., s. 13.

³⁵ Wg oceny kontrolującego wszystkie akta są bardzo starannie prowadzone i przechowywane. Wszystkie posyty są oprawione, ułożone chronologicznie z zaznaczeniem kat. A i B na poszczególnych woluminach, Protokół wizytacji składnicy akt z dnia 21 grudnia 1962 r., AP w Lublinie, op. cit., s. 1.

Chorągiew Białostocka

Pierwsza informacja o wielkości zasobu pochodziła z 1961 r. W jego skład wchodziły akta z okresu 1957–1960. Ich ilość wynosiła ok. 500 kg (brak określenia w mb). Ułożone były wg zagadnień i lat³⁶. W 1967 r. cezura gromadzonych akt zawierała się w latach 1956–1966. Związane to było z przekazaniem dokumentów z komórek organizacyjnych chorągwi z kolejnych lat. Wielkość zasobu szacowano wówczas na ok. 15 mb. Zaliczano do niego akta następujących wydziałów: Młodzieży Starszej, Młodzieży Młodszej, Zuchów, Propagandy, Akcji Letniej Sportu i Turystyki, Organizacyjnego, Kadr³⁷. Znajdowały się tam również materiały dotyczące poszczególnych hufców powiatowych³⁸. Wydział Gospodarczo-Finansowy przechowywał swoje akta oddzielnie³⁹. Z 1970 r. pochodził kolejny opis zasobu aktowego, który liczył w tamtym czasie 76 mb (tylko akta komendy chorągwi). W tej liczbie mieściły się akta: księgowo-finansowe – 54 mb, merytoryczne – 20 mb oraz makulatura – 2 mb. Ponadto większość dokumentacji z hufców, znajdowała się w ich siedzibach⁴⁰. Było to sprzeczne z instrukcją w sprawie organizacji i zakresu działania archiwów ZHP z 1969 r., o czym w osobnej korespondencji wskazywali instruktorzy Wydziału Organizacyjnego GK ZHP⁴¹. W br. w Chorągwi Białostockiej wybrakowano 240 kg akt. W 1971 r. zasób aktowy (akta komendy chorągwi) liczył niewiele mniej, bo 75 mb (akta księgowo-finansowe – 54 mb, merytoryczne – 20 mb oraz makulatura – 1 mb). Wiadomo, że archiwum do 1968 r. przejęło w całości akta z Wydziału Finansowo-Gospodarczego. W przypadku akt Wydziału Zuchów, Młodzieży Starszej, Propagandy przekazanie było tylko częściowe, gdyż z niektórych materiałów korzystano na bieżąco w komórkach organizacyjnych. Nie przejmowano akt z hufców, ze względu na brak miejsca w magazynie archiwalnym, informując przy tym, że są przechowywane w ich siedzibach. Eksponowano ponadto w br. problemy związane z porządkowaniem akt. Dotyczyły tego, że do momentu, kiedy nie było instrukcji kancelaryjnej teczki tworzono wg uznania pracowników

³⁶ Protokół wizytacji składnicy akt z dnia 20 października 1961 r., AP w Białymstoku, op. cit., s. nlb.

³⁷ Protokół wizytacji składnicy akt z dnia 1 grudnia 1967 r., Ibidem, s. nlb.

³⁸ Akta hufców z lat (1956–1967) opracowane były introligatorsko, jednakże bez podziału rzeczowego. Nie został im również nadany układ wewnątrz teczki. Teczki te nie posiadały dokładnych opisów na okładce, pieczętek, dokładnych tytułów, znaków kancelaryjnych oraz kategorii archiwalnej, Ibidem, s. nlb.

³⁹ Ibidem, s. nlb.

⁴⁰ Archiwum Chorągwi w Białymstoku, Sprawozdanie roczne według stanu w dniu 1 stycznia 1970 r., MH, Sprawozdania roczne archiwów (...), op. cit., s. nlb.

⁴¹ Pismo do Komendy Chorągwi Białostockiej w sprawie zabezpieczania materiałów archiwalnych z dnia 10 lutego 1970 r., op. cit., s. nlb.

poszczególnych wydziałów⁴². Z przeprowadzonej wizytacji w 1971 r. wiadomo także, że akta finansowe zajmowały dwa pomieszczenia, były całkowicie uporządkowane, opisane zgodnie z przepisami, a zarazem zewidencjonowane⁴³. Rok później łączna ilość akt wynosiła 79 mb. Składały się na nią akta komendy chorągwi, które liczyły 34 mb (akta księgowo-finansowe – 16 mb, merytoryczne – 17 mb oraz makulatura – 1 mb) (fot. 77). Druga część to akta komend hufców. Ich wielkość wyniosła 45 mb. Archiwum posiadało wszystkie akta finansowe hufców, a także roczne i kwartalne plany pracy, rozkazy, protokoły z posiedzeń komend i rad hufców oraz sprawozdania i informacje. W 1971 r. wybrakowano 220 kg makulatury. Wśród sygnalizowanych problemów w br. wskazywano brak systematyczności w przekazywaniu akt z poszczególnych wydziałów⁴⁴.

Wykaz akt finansowych Kat. "A" w archiwum zakładowym Komendy Chorągwi Białostockiej	
1. Konferencje Chorągwiane	- 1962, 1965, 1967
2. Rada Chorągwi	- 1965 - 1970
3. Komenda Chorągwi	- 1959 - 1970
4. Komisja Instruktorska /protokoły i uchwały/	- 1960 - 1968
5. Rozkazy Kom.Chorągwi	- 1956 - 1970
6. Roczne plany pracy Komendy Chorągwi	- 1956 - 1970
7. Opracowania statystyczne spisu harc.	- 1957 - 1970
8. Ewidencja zasobu archiwalnego	- 1956 - 1970
9. Nadzór nad zasobem archiwalnym /wizytacje/	- 1967 - 1970
10. Kontrole w jednostkach podległych	- 1966 - 1970
11. Regulaminy, instrukcje	- 1960 - 1970
12. Kontrole GK ZHP	- 1966 - 1970
13. Założenia programowe pracy ideowo-wychowawczej w drużynach suchowych i harcerek oraz młodzieżowych kręgach instruktorskich	- 1957 - 1970
14. Dokumentacja hufców /plany, programy działania, protokoły z posiedzeń Komend, Rad Hufców, rozkazy/	- 1957 - 1970
15. Programy pracy drużyn suchowych	- 1957 - 1970
16. " " " młodszoharc.	- 1957 - 1970
17. Sprawozdanie finansowe I,II,III kw.	- 1957
18. Bilans	- 1957
19. Sprawozdanie finansowe I,II,III kw.	- 1958
20. Bilans	- 1958
21. Sprawozdanie finans. I,II,III kw.	- 1959
22. Bilans	- 1959
23. Sprawozdanie finansowe I,II,III kw.	- 1960
24. Bilans	- 1960
25. Sprawozdanie finansowe I,II,III kw.	- 1961
26. Bilans	- 1961
27. Sprawozdanie finansowe I-III kw.	- 1962
28. Bilans	- 1962
29. Sprawozdanie finansowe I-III kw.	- 1963
30. Bilans	- 1963
31. Sprawozdanie finansowe I-III kw.	- 1964
32. Bilans	- 1964
33. Sprawozdanie finansowe I-III kw.	- 1965
34. Bilans	- 1965
35. Sprawozdanie finansowe I- III kw.	- 1966
36. Bilans	- 1966
37. Sprawozdanie finansowe I - III kw.	- 1967
38. Bilans	- 1967
39. Sprawozdanie finansowe I - II kw.	- 1968
40. Bilans	- 1968
41. Sprawozdanie finansowe I - III kw.	- 1969
42. Bilans	- 1969
43. Sprawozdanie finansowe I - II kw.	- 1970
44. Bilans	- 1970
45. Kartoteki Kartoteka główna I-XII	- 1959
46. Kartoteka główna I-XII	- 1966
47. Kartoteka główna I-XII	- 1967
48. Kartoteka główna I-XII	- 1968
49. Kartoteka główna I-XII	- 1969
50. Kartoteka główna I-XII	- 1970
51. Budżet	- 1962-1970
52. Kontrole finansowe - protokoły	- 1961-1968
53. Kontrole finansowe - protokoły	- 1969-1970
54. Inwentaryzacja - formularze sprawozd.	- 1966-1970
55. Protokoły kontroli wewnętrznej - IKR - hufiec Białystok-miasto	- 1967
56. Protokoły kontroli wewnętrznej IKR - Komenda Chorągwi	- 1966-1967
57. Dokumenty zasobu archiwalnego	- 1957-1970
58. Nadzór nad zasobem archiwalnym - protokoły	- 1971
59. Dziennik Urzędowy Ministra Oświaty	- 1951-1955
60. Dziennik Urzędowy Ministra Oświaty	- 1959-60
61. Dziennik Urzędowy Ministra Oświaty	- 1962
62. Wiadomości Urzędowe	- 1957/8
63. Biuletyn	- 1958
64. Biuletyn	- 1958/9
65. Instrukcje	- 1965/6
66. Plan sprawozdania i-przebiegowe 88- Kartoteka	- 1964/5 1965

Fot. 77. Wykaz akt kat. A w archiwum zakładowym Komendy Chorągwi Białostockiej z 1972 r., źródło: MH, Informacje o materiałach harcerek w zasobach innych, do litery „O”, sygn. IC/arch/25, s. nlb.

⁴² Archiwum Chorągwi w Białymstoku, Sprawozdanie roczne według stanu w dniu 1 stycznia 1971 r., MH, Sprawozdania roczne archiwów (...), op. cit., s. nlb.

⁴³ Protokół wizytacji składnicy akt z dnia 8 września 1971 r., AP w Białymstoku, op. cit., s. nlb.

⁴⁴ Archiwum Chorągwi w Białymstoku, Sprawozdanie roczne według stanu w dniu 1 stycznia 1972 r., MH, Sprawozdania roczne archiwów (...), op. cit., s. nlb.

W kolejnych latach można było zaobserwować, że nadal występowała różnica priorytetów w porządkowaniu akt. O ile dokumentacja finansowa prowadzona wzorowo, nie można tego samego powiedzieć o materiałach programowych czy organizacyjnych. Znajdowały się one jeszcze w segregatorach, bez opisów teczek. Ponadto zawierały części metalowe (spinacze, zszywki) oraz brudnopisy. W 1975 r. stan zachowania akt określano jako dobry⁴⁵. Dwa lata później komenda chorągwi informowała Archiwum GK ZHP w jednym z pism, że dokumentacja finansowo-gospodarcza prowadzona jest na bieżąco, natomiast w przypadku programowo-organizacyjnej zostały ostatnie dwa lata do opracowania⁴⁶. W 1979 r. zasób aktowy archiwum obejmował lata 1956–1977. Jego objętość wynosiła ok. 50 mb. Stosowano podział na kategorie archiwalne. Dotyczyło to zarówno dokumentacji finansowej, jak i programowo-organizacyjnej. Wszystkie akta kat. A były wewnętrznie uporządkowane. Posiadały odpowiedni opis na obwolutach (tytuł, data, kategoria archiwalna, sygnatura archiwalna). Ponadto akta kat. A były zszywane i przechowywane oddzielnie od kat. B⁴⁷. Taki stan funkcjonowania archiwum potwierdziła B. Cabała w swojej notatce z przeprowadzonej w 1980 r. lustracji. Uzupełniła to o kilka informacji. Wskazywała m.in., że w archiwum znajdowało się: ewidencja personalna, spisy instruktorów z hufców, spisy pracowników oraz teczki hufców od 1957 r., które od 1975 r. prowadzone są kadencją hufców⁴⁸. W 1982 r. ogólna ilość akt wynosiła ok. 30 mb. W jej skład wchodziły akta organizacyjno-programowe z lat 1956–1975 oraz akta finansowe z lat 1956–1980⁴⁹. Z ostatniej kontroli w 1983 r. wiadomo, że wielkość zasobu aktowego nie uległa zmianie. Ostatnie brakowanie miało miejsce w 1981 r., a nie dawno przyjęte akta z wydziałów znajdowały się w trakcie opracowania⁵⁰.

Chorągiew Bydgoska

Zasób aktowy archiwum tej chorągwi opisano dopiero w 1969 r. W jego skład wchodziły wówczas akta własne z lat 1956–1969 w ilości ok. 30 mb. Przekazane zostały przez następujące wydziały: Kwatermistrzowski, Młodzieży Młodszej, Młodzieży

⁴⁵ Protokół wizytacji składnicy akt z dnia 23 października 1975 r., op. cit., s. nlb.

⁴⁶ Pismo Komendy Chorągwi Białostockiej do Wydziału Organizacyjnego GK ZHP z dnia 2 października 1977 r., MH, Informacje z Komendy Chorągwi dotyczące działalności archiwum 1977, sygn. IC/arch/11, s. 2.

⁴⁷ Protokół wizytacji składnicy akt z 19 grudnia 1979 r., AP w Białymstoku, op. cit., s. nlb.

⁴⁸ Notatka z lustracji archiwum Chorągwi Białostockiej w dniach 27–30 lipca 1980 r., MH, Sprawozdania z lustracji archiwów komend chorągwi, sygn. IC/arch/12, s. nlb.

⁴⁹ Protokół wizytacji składnicy akt z dnia 27 maja 1982 r., AP w Białymstoku, op. cit., s. nlb.

⁵⁰ Protokół wizytacji składnicy akt z dnia 29 kwietnia 1983 r., op. cit., s. nlb.

Starszej, Zuchów, Propagandy, Akcji Letniej, Sportu i Turystyki, Finansowego, Organizacyjnego oraz referatów: Kadr i Statystyki, a także z komisji: Gospodarczej, Instruktorskiej, Rewizyjnej i „Nieprzetartego Szlaku”. Część akt była wówczas nieuporządkowana. Nie został wprowadzony podział na kategorie archiwalne. Ponadto akta kat. A posiadały elementy metalowe oraz nie zostały ułożone oddzielnie, lecz razem z aktami kat. B. Mimo to stan zachowania akt w 1969 r. określano jako dobry⁵¹. W 1970 r. zasób aktowy liczył 28 mb, z następującym podziałem: akta księgowo-finansowe – 14 mb, akta o charakterze merytorycznym – 12 mb oraz makulatura – 2 mb. Archiwum przejęło akta komendy chorągwi do r. 1969 włącznie w całości, z wyjątkiem Wydziału Finansowego. Akta, które znajdowały się wówczas w archiwum obejmowały okres 1957–1969. Z lat wcześniejszych przechowywano tam protokół posiedzenia Hufca Inowrocław-Miasto (1945–1950)⁵². W protokole WAP z wizytacji archiwum chorągwanego w 1970 r. nie odnotowano nowych informacji. Odesłano do zapisów z poprzedniego protokołu⁵³. W następnym roku nastąpiła niewielka zmiana w ogólnej ilości akt. Łącznie było ich 30 mb, z czego 14 mb stanowiły akta księgowo-finansowe, 10 mb – merytoryczne, a 6 mb – makulatura. Całość dokumentacji (również finansowa) została przekazana do archiwum. W związku z brakiem wykazu akt sprzed 1969 r. i wynikającym z tego problemem klasyfikacji akt podjęto decyzję o komisyjnym ustaleniu, które akta z lat 1957–1966 powinny mieć kat. A. Podjęto również działania zmierzające do przejęcia akt komend hufców. W 1971 r. znajdowały się tylko 2 jednostki archiwalne z lat 1945–1950⁵⁴. W kolejnym roku tj. w 1972 zasób aktowy archiwum komendy chorągwi uległ znacznemu pomniejszeniu. Wynosił zaledwie 18 mb (akta merytoryczne – 5 mb, akta finansowe – 13 mb). Przekazano na makulaturę aż 700 kg dokumentacji niearchiwalnej. Nie przejmowano materiałów z hufców, mimo wcześniejszych planów na to działanie, z powodu braku miejsca w archiwum chorągwanym. Dokumentacja finansowa była prowadzona na bieżąco. Akta wydziałów merytorycznych pomimo właściwego ich uporządkowania wymagały konsultacji z pracownikami co do wartości archiwalnej⁵⁵. Materiały dotyczące okresu 1945–1950

⁵¹ Protokół wizytacji składnicy akt z dnia 16 grudnia 1969 r., AP w Bydgoszczy, op. cit., s. 5.

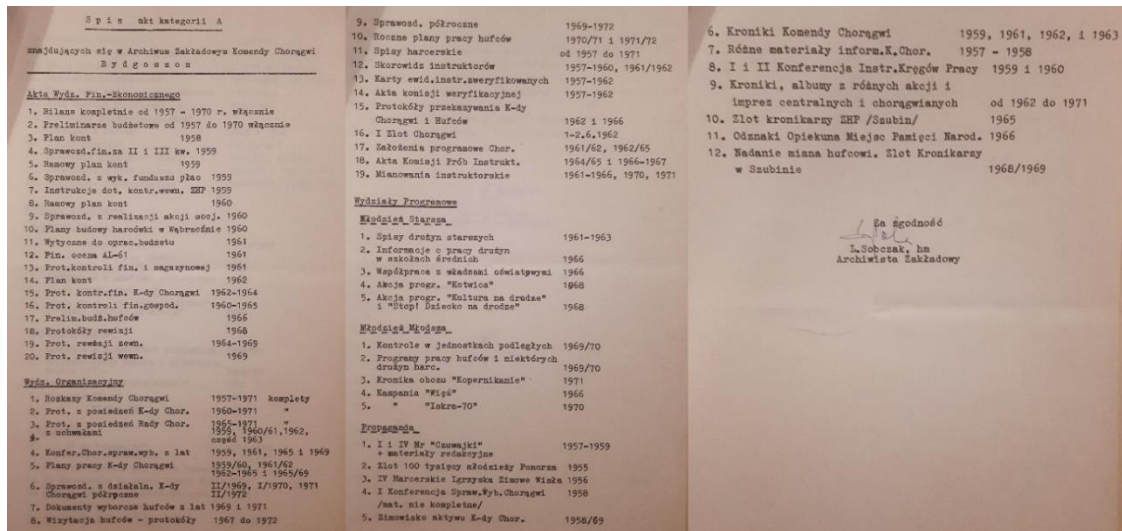
⁵² Archiwum Chorągwanego w Bydgoszczy, Sprawozdanie roczne według stanu w dniu 1 stycznia 1970 r., MH, Sprawozdania roczne archiwów (...), op. cit., s. nlb.

⁵³ Protokół wizytacji składnicy akt z dnia 25 września 1970 r., AP w Bydgoszczy, op. cit., s. 3.

⁵⁴ Archiwum Chorągwanego w Bydgoszczy, Sprawozdanie roczne według stanu w dniu 1 stycznia 1971 r., MH, Sprawozdania roczne archiwów (...), op. cit., s. nlb.

⁵⁵ Archiwum Chorągwanego w Bydgoszczy, Sprawozdanie roczne według stanu w dniu 1 stycznia 1972 r., MH, Sprawozdania roczne archiwów (...), op. cit., s. nlb.

ułożone zostały chronologicznie, wśród których można było wyróżnić m.in. rozkazy, okólniki, spisy instruktorów czy inne pisma wewnętrzne⁵⁶. Pozostałą część akt kat. A znajdujących się w archiwum zakładowym przedstawiono na załączonych poniżej zdjęciach (fot. 78).

Fot. 78. Spis akt kat. A znajdujących się w archiwum zakładowym Komendy Chorągwi Bydgoszcz z 1972 r., źródło: MH, Informacje o materiałach harcerskich w zasobach innych, do litery „O”, sygn. IC/arch/25, s. nlb.

W 1974 r. ilość akt kat. A szacowano na ok. 4 mb, co przekładało się na 108 j. a., zaś akt kat. B było ok. 70 mb. Roczny dopływ materiałów do archiwum wynosił ok. 17 mb, z czego 03, mb akt kat. A. Wizytująca archiwum pracowniczka WAP zaznaczała, że zasób aktowy był uporządkowany, posiadał kwalifikację archiwalną, a jego stan zachowania był dobry. Kolejna a zarazem ostatnia informacja o materiałach archiwalnych

⁵⁶ Spis akt: 1945 – Wiadomości Urzędowe ZHP nr 1 i 3/45 oraz odpis pisma Ministerstwa Administracji Publicznej Lublin 1945; 1946 – rozkazy Komendy Chorągwi (L. 4, 5, 7, 9, 12/46), pismo GKH dot. akcji letniej oraz pismo Komendy Chorągwi nr 330/46 o wypadkach szczecińskich; 1947 – Rozkazy Naczelnika (L. 1, 3, 4, 6/47), rozkaz nadzwyczajny z dnia 28 stycznia 1947 r. oraz rozkazy Komendy Chorągwi (L. 1, 9, 12/47); 1948 – załącznik do rozkazu Naczelnika L. 3/48, rozkazy Komendanta Chorągwi (L. 1, 2/48), pismo dotyczące łączenia hufców oraz lista hufcowych z 1948 r., sprawy dot. sprawozdań z akcji letniej 1948 oraz spis instruktorów Pomorskiej Chorągwi Harcerzy; 1949 – rozkaz Komendy Chorągwi L. 3/49, okólniki Komendy Chorągwi (L. 1, 2, 3, 5, 6, 7, 10, 11, 15, 16, 22, 23, 26/49), okólnik prasowy Komendy Chorągwi L. 1/49, pismo dot. organizowania drużyn Komendy Chorągwi z 30 marca 1949 r., pismo Komendy Chorągwi dot. odprawy hufcowych z dnia 18 sierpnia 1949 r., pismo Komendy Chorągwi dot. ośrodka Inowrocław dnia 23 kwietnia 1949 r. oraz odpis pism Komendy Hufca Grudziądz dot. organizacji hufca z dnia 7 lipca 1949 r.; 1950 – rozkaz L. 6/50 Komendy Hufca Inowrocław oraz zaświadczenia GKH o udziale w konferencji ZHP i skierowaniu do pracy jako opiekun – opiekunka drużyn z dnia 15 kwietnia 1950 r., Załącznik do spisu zdawczo-odbiorczego akt nr 2 Wydziału Organizacyjnego Chorągwi Bydgoskiej, MH, Sprawozdania roczne archiwów (...), op. cit., s. nlb.

z archiwum bydgoskiego pochodziła z 1981 r. Wiadomo z niej, że dokumentacja władz statutowych prowadzona była bardzo dobrze. Wskazywano tylko uzupełnienie luk w rozkazach komendanta chorągwi. Poza tym od 1975 r. wprowadzono indeks zagadnień do zasobu aktowego. Polecono także wysłanie pisma do hufców, w którym miano zawrzeć prośbę o nadsyłanie informacji dot. pamiątek i dokumentów harcerskich znajdujących się na terenie hufców⁵⁷. Obecnie trwają prace porządkowania archiwum zakładowego, stąd ciężko ustalić, jak kształtował się zasób aktowy w latach 1972–1989.

Chorągiew Dolnośląska

Zgodnie z zachowanymi informacjami pierwsza charakterystyka zasobu aktowego wrocławskiego archiwum powinna pochodzić z 1964 r., jednakże jego analizę uniemożliwia brak protokołu wizytacji z tegoż roku. W samym archiwum Chorągwi Dolnośląskiej ZHP również nie udało się odnaleźć żadnej wzmianki na ten temat. Zatem pierwszy ślad związany z zasobem archiwum odnajdujemy dopiero w protokole przekazania dowodów na makulaturę z 1967 r. Objętość akt wynosiła ok. 12 mb (dokumentacja finansowa chorągwi i hufców oraz obozowa). Z kolejnego protokołu z wizytacji składnicy w 1969 r. dowiadujemy się, że archiwum było dopiero w trakcie organizacji. Całość dokumentacji przechowywano w pomieszczeniach poszczególnych wydziałów. W związku z brakiem jakiegokolwiek ewidencji nie można było stwierdzić jakiego rodzaju akta posiadała komenda chorągwi oraz jaka była ich ilość⁵⁸. Wg stanu na dzień 1 stycznia 1970 r. zasób archiwalny wynosił 76 mb, z czego aż 70 mb to akta finansowe, 3 mb – akta o charakterze merytorycznym, a kolejne 3 mb to makulatura. Cezura czasowa obejmowała okres 1956–1968. W tym roku pojawiła się również informacja, że przejęto całość akt ze wszystkich komórek organizacyjnych oraz że w ciągu ostatnich dwóch lat (1968 i 1969) przekazano 2m³ akt na makulaturę⁵⁹. Pod koniec br. pracownik WAP wizytujący archiwum chorągwiane ustalił, że stosowano układ rzeczowy akt⁶⁰. Poza tym podkreślił, że kwalifikacja akt oraz chronologia

⁵⁷ Notatka z lustracji Komendy Chorągwi Bydgoskiej w dniach 8–9 października 1981, MH, Sprawozdania z lustracji (...), op. cit., s. nlb.

⁵⁸ Protokół wizytacji składnicy akt z dnia 30 maja 1969 r., AP we Wrocławiu, op. cit., s. 1.

⁵⁹ Archiwum Chorągwi we Wrocławiu, Sprawozdanie roczne według stanu w dniu 1 stycznia 1970 r., MH, Sprawozdania roczne archiwów (...), op. cit., s. nlb.

⁶⁰ Układ rzeczowy akt składał się z następujących zespołów: 1. Wydział Organizacyjny, 2. Wydział Akcji Letniej, Sport i Turystyka, 3. Wydział Młodzieży Starszej, 4. Wydział Młodzieży Młodszej, 5., Wydział Zuchów, 6. Inspektorat Specjalności, 7. Wydział Propagandy, 8. Akta hufców, Protokół wizytacji składnicy akt z dnia 16 grudnia 1970 r., AP we Wrocławiu, op. cit., s. 3.

wewnątrz jednostek archiwalnych prowadzono właściwie. Brakowało jedynie paginacji. Cały czas trwały prace porządkowania materiałów z hufców, których akta były w rozsypie. Ogółem ilość dokumentacji o kat. A wynosiła ok. 5 mb. Pozostała część to akta finansowe (ok. 70 mb), które w większości są systematycznie brakowane⁶¹. Na początku 1971 r. zasób aktowy przedstawiał się następująco: akta komendy Chorągwi – 77 mb (finansowe – 70 mb, merytoryczne – 4 mb, makulatura – 3 mb), akta komend hufców-3 mb. Ponadto oddzielono akta o charakterze archiwalnym od materiałów bibliotecznych. Akta kat. A ułożono w porządku rzeczowo-chronologicznym, tworząc przy tym teczki w podobnym układzie. Zasób archiwalny akt o charakterze historycznym liczył 113 j. a. Archiwum chorągwiane również nie przyjmowało akt hufca. Wychodziło z założenia, że powinny zostać przyjęte dopiero w stanie uporządkowanym, na podstawie spisów zdawczo-odbiorczych. Zastanawiano się, czy jest sens przejmowania wszystkich akt z komend hufców, jeżeli wiadomo, że hufce i tak wysyłają je do wiadomości komendy chorągwi. Mowa tu przede wszystkim o własnych rozkazach, planach pracy, protokołach z posiedzeń, sprawozdaniach itd. Natomiast te, które znajdowały się w siedzibach hufców powinny być traktowane jako uzupełniające w wypadku braku kompletów⁶². Z tym stanowiskiem nie zgadzali się instruktorzy Wydziału Organizacyjnego GK ZHP, przesyłając stosowne wyjaśnienia i zalecenia do realizacji⁶³. Już w marcu br. zaczęto sukcesywnie przejmować akta z poszczególnych hufców za lata 1957–1968⁶⁴. Zgodnie z decyzją AAN z 1972 r. celem uzupełnienia zasobu aktowego przekazano z Archiwum GK ZHP materiały, które przeznaczono do wybrakowania⁶⁵ (fot 79).

⁶¹ Ibidem.

⁶² Archiwum Chorągwiane we Wrocławiu, Sprawozdanie roczne według stanu w dniu 1 stycznia 1971 r., MH, Sprawozdania roczne archiwów (...), op. cit., s. nlb.

⁶³ Pismo do Komendy Chorągwi Dolnośląskiej z dnia 8 lutego 1971 r. w sprawie sprawozdania rocznego archiwum chorągwiane, MH, Sprawozdania roczne archiwów (...), op. cit., s. nlb.

⁶⁴ Pismo do Działu Organizacyjnego GK ZHP z dnia 11 marca 1971 r. jako odpowiedź na pismo z dnia 8 lutego 1971 r. w sprawie sprawozdania rocznego archiwum chorągwiane, MH, Sprawozdania roczne archiwów (...), op. cit., s. nlb.

⁶⁵ Wykaz materiałów znajdujących się w Archiwum GK ZHP przeznaczonych do wybrakowania decyzją AAN w Warszawie z dnia 24 marca 1972 r., mogących służyć do uzupełnienia zasobu aktowego Archiwum Komendy Chorągwi Wrocławskiej, MH, Spisy akt przekazywanych do Archiwum GKH, sygn. IC/arch/22, s. nlb.

Wykaz materiałów znajdujących się w Archiwum GK ZHP
 przeznaczonych do wybrakowania decyzją Archiwum Akt Nowych w Warszawie
 z dnia 24 marca 1972 r., mogących służyć do uzupełnienia
 zasobu aktowego Archiwum Komendy Chorągwi Wrocławskiej

1. Plany pracy	1965-66	pr. 55 t. 28
2. Budżety, bilanse, preliminarze budżetowe	1957-66	" 53 t. 46, 38
3. Sprawy programowe	1962	" 36 t. 103
4. " " młodszo-harcerskie	1963-68	" 35 t. 17, 25
5. Plan pracy referatu wodnego	1962-63	" 33 t. 6
6. Materiały programowe	1962-63	" 31 t. 26
7. Metryki terenów obozowych	1958-59	" 28 t. 47
8. Materiały akcji "Grunwald"	1960	" 27 t. 245
9. Ankiety statystyczne i sprawozdania LWD-2	1960	" " t. 85
10. Materiały konferencji sprawozd.-wyborczej	1965	" 25 t. 31/1
11. Protokoły z posiedzeń i sprawozdania	1957-58	" 25 t. 79
12. Rozkazy	1961-62, 64-68	" " t. 34, pr. 24 t. 014
13. Plany pracy	1963	" " t. 44
14. Materiały Harcerskiego Startu	1965-66	" " t. 84, 83
15. " sprawozd.-wyborcze z hufców i chor.	1967	" " t. 73, 76
16. Programy pracy i sprawozdania	1957-62	" 24 t. 8
17. Sprawozdania statystyczne i raporty	1959-61	" " t. 9, 12
18. Kwartałne plany pracy	1966-68	" " t. 022
19. Materiały statystyczne	1963, 65-66	" " t. 032 a, b
20. Zestawienia danych liczbowych	1959-60	" " t. 14
21. Raporty statystyczne o kadry hufców i chorągwi	1960-61	" " t. 69
22. " " na 1.XI.	1961-62	" " t. 49, 108, 89, 129
23. Materiały w sprawach organizacyjnych	1963-64	" " t. 28
24. " z konferencji sprawozd.-wyborczej	1957	" 23 t. 9
25. Plany pracy, sprawy programowe	1960-62	" " t. 36
26. Protokoły z posiedzeń Rady Chorągwi	1960-62	" " t. 68, 111
27. Rozkazy, wykazy poleceń, protokoły z posiedzeń	1961	" " t. 86
28. Materiały z konferencji sprawozd.-wyborczej	1962	" " t. 27
29. " programowe	1962-64	" " t. 30, 174

Fot. 79. Wykaz materiałów znajdujących się w Archiwum GK ZHP przeznaczonych do wybrakowania decyzją AAN w Warszawie z dnia 24 marca 1972 r., mogących służyć do uzupełnienia zasobu aktowego Archiwum Komendy Chorągwi Wrocławskiej, MH, Spisy akt przekazywanych do Archiwum GKH, sygn. IC/arch/22, s. nlb.

Przesłano również do GK ewidencję akt kat. A przyporządkowaną właściwym wydziałom komendy chorągwi. Obejmowała materiały archiwalne z lat 1957-1969. W zespole Wydziału Organizacyjnego znajdowały się m.in. następujące teczki: rozkazy komendy chorągwi, rozkazy Głównej Kwatery, wykazy poleceń GK, wykazy poleceń komendy chorągwi, materiały nadsyłane przez GK, zarządzenia i instrukcje dot. spraw personalnych i finansowych, instrukcje i regulaminy, programy działania, plany i sprawozdania GK, sprawozdania komendy chorągwi, protokoły z posiedzeń KCh, sprawy organizacyjne hufców, protokoły i biuletyny GK, wykazy pracowników i instruktorów, spisy harcerskie, dokumentacja i stenogramy ze zjazdów i konferencji sprawozdawczo-wyborczych, plany pracy wydziałów itd. W zespole Wydziału Sportu i Turystyki odnaleźć można było m.in. dokumentację akcji letniej i zimowej oraz związaną z obszarem sportu i turystyki. Natomiast w zespole Wydziałów Młodzieżowych znajdowały się akta dotyczące działalności MKI, Wydziału Młodzieży Starszej i Młodszej oraz Zuchów. Ponadto wyszczególnić można było jeszcze dokumentację związaną z drużynami wodnymi, lotniczymi, łącznością, a także MSR czy Inspektoratem Techniki i Specjalizacji. Wydział Programowy obejmował akta z działalności ideowo-

wychowawczej, szkoleniowej, Komisji Instruktorskiej oraz przedsięwzięć takich jak: Aurora, Kampania „Więź”, Alerty, zloty czy chociażby Harcerskie Starty. W zespole Wydziału Propagandy znajdowały się wyłącznie materiały dotyczące działalności tej komórki oraz informacje i biuletyny HSI⁶⁶. Brak informacji nt. zasobu aktowego z lat 1972–1975. W 1976 r. B. Cabała podawała w swoje notatce, że archiwum wrocławskie było podzielone na archiwum akt finansowych i archiwum programowe. To pierwsze prowadzono wg ogólnych wytycznych dotyczących spraw finansowych. Natomiast to drugie było porządkowane od dwóch miesięcy. Z dotychczasowych prac nad zasobem wprowadzono podział rzeczowy do przechowywanych akt oraz wydzielono materiały hufcowe (w układzie alfabetycznym) i personalne⁶⁷. W latach 1976–1983 nie odnotowano wizytacji zarówno z ramienia Archiwum GK ZHP, jak i WAP we Wrocławiu. Nie zachowały się także żadne spisy zasobu aktowego omawianego archiwum chorągwanego z ww. okresu.

Chorągiew Gdańska

Najstarszy opis zasobu aktowego tego archiwum pochodził z 1960 r. Wtenczas w archiwum znajdowały się wyłącznie dowody kasowe z lat 1956–1958. Teczki były opisane, lecz nie opatrzone ich o kategorie archiwalne⁶⁸. Jeszcze w tym samym roku odnajdujemy informację, że akta sprzed października 1956 r. zostały najprawdopodobniej zabezpieczone przez władze Wojewódzkie ZMS przejmujące agendy OH od władz ZMP. Poza tym w składnicy akt znajdującej się na terenie kancelarii Kierownictwa Wydziału Organizacyjnego znajdowały się akta administracyjno-organizacyjne oraz personalne o łącznej ilości ok. 5 mb. Akta finansowe przechowywano w innym magazynie. Były powiązane oraz oprawione w prowizoryczne obwoluty. Zarówno w przypadku jednych, jak i drugich akt nie dokonano kwalifikacji na kategorie archiwalne⁶⁹. W wyniku wizytacji w 1964 r. stwierdzono, że wszystkie akta znajdowały się w poszczególnych wydziałach. Stało to w sprzeczności z poprzednimi ustaleniami. Ilość akt własnych chorągwi wynosiła 50 mb, z czego akta księgowości stanowiły mniej więcej ich połowę.

⁶⁶ Ewidencja akt kat. A w archiwum Chorągwi Dolnośląskiej z 1972 r., MH, Informacje o materiałach harcerskich w zasobach innych, od litery „P”, sygn. IC/arch/25, s. nlb.

⁶⁷ Notatka z wizytacji w Archiwum Komendy Chorągwi Dolnośląskiej w dniach 21–24 stycznia 1976 r., MH, Sprawozdania z lustracji (...), op. cit., s. nlb.

⁶⁸ Protokół wizytacji składnicy akt z dnia 3 czerwca 1960 r., AP w Gdańsku, op. cit., s. 4.

⁶⁹ Protokół wizytacji składnicy akt z dnia 21 października 1960 r., AP w Gdańsku, op. cit., s. 6.

Stan zachowania akt określano jako dobry, a stan uporządkowania szacowano na ok. 80%. Nadal nie przeprowadzono kwalifikacji⁷⁰. Na początku 1970 r. zasób archiwalny wynosił 60 mb, z czego tylko 1 mb dotyczył akt merytorycznych. Pozostałą część stanowiły akta finansowe – 50 mb oraz makulatura – 9 mb z lat 1963–1969. W br. przejęto w całości dokumentację z Wydziału ALSiT i Wydziału Wychowania Morskiego, częściowo natomiast z Wydziału Organizacyjnego. W następnym roku zakładano przejęcie co najmniej 9 mb akt. Uzależniano to od planowanego przeniesienia archiwum do nowej lokalizacji. W ostatnich dwóch latach tj. w 1968 i 1969 przekazano na makulaturę ogółem 200 kg akt⁷¹. Rok później zanotowano nieznaczne powiększenie zasobu aktowego. Szczególnie widać to w odniesieniu do akt merytorycznych, których ilość równała się 10,6 mb. Akta finansowe wynosiły 54 mb, a makulatura tylko 3 mb. Ogółem ilość akt obejmowała 67,6 mb. Nadal nie przekazano całości dokumentacji z Wydziału Organizacyjnego. Wydział Finansowy w br. rozpoczął dopiero proces przekazywania materiałów do archiwum. Akta komend hufców nie zostały przejęte, ponieważ składnica mieściła się w budynku, w którym brakowało stosownych pomieszczeń. W związku z tym nadal przechowywano je w ich siedzibach. W samym 1970 r. przekazano na makulaturę 200 kg dokumentacji niearchiwalnej⁷². Pod koniec 1971 r. stan zachowania akt określano jako dobry. Całość zasobu aktowego była uporządkowana oraz posiadała postulowane od lat kategorie archiwalne. W archiwum znajdowały się akta własne komendy chorągwi z lat 1956–1971, w ilości ok. 70 mb. Co ciekawe jeszcze rok temu data początkowa cezura czasowa rozpoczynała się w 1963⁷³. Z całą pewnością był to zwykły błąd, tym bardziej, że w następnym roku w ewidencji archiwum wyszczególniano akta sprzed 1963 r. (fot. 80).

⁷⁰ Protokół wizytacji składnicy akt z dnia 6 listopada 1964 r., AP w Gdańsku, op. cit., s. 17.

⁷¹ Archiwum Chorągwi w Gdańsku, Sprawozdanie roczne według stanu w dniu 1 stycznia 1970 r., MH, Sprawozdania roczne archiwów (...), op. cit., s. nlb.

⁷² Archiwum Chorągwi w Gdańsku, Sprawozdanie roczne według stanu w dniu 1 stycznia 1971 r., MH, Sprawozdania roczne archiwów (...), op. cit., s. nlb.

⁷³ Protokół wizytacji składnicy akt z dnia 6 grudnia 1971 r., AP w Gdańsku, op. cit., s. 98.

Związek Harcerstwa Polskiego
KOMENDA CHORĄGWI
im. Bohaterów Ziemi Gdańskiej
GDANSK, ul. Za Murami 2-10
Tel. 616216, 616218

AKT KAT. A ZNAJDUJĄCYCH SIĘ
W ARCHIWUM KOMENDY GDAŃSKIEJ CHORĄGWI ZHP "IM. BOHATERÓW ZIEMI GDAŃSKIEJ"

Lp.	Wyszczególnienie	Rok	kategoria
1.	Protokoły posiedzeń K-dy Chor.	1957-1969	A
2.	Protokoły Rady Chorągwi	1965-1969	A
3.	Uchwały Rady Chorągwi	1957-1964	A
4.	Protokoły Rady Przyjaciół Harcer.	1966	A
5.	Protokoły Komisji Rewizyjnej	1965-1966	A
6.	Protokoły Woj. Rady Przyjaciół Har.	1958-1966	A
7.	Organizacja Jednostek Terenowych	1962-1968	A
8.	Normatywy Kancelaryjne	1967-1971	A
9.	Rozkazy Komendy Chorągwi	1962-1972	A
10.	Zbiorczy Spis Harcerski	1957-1969	A
11.	Listy Płac Komendy Chor. i Hufców	1958-1971	A
12.	Koszty i Projekty Domu Harcersa	1970	A
13.	Materiały Programowe Drużyn Zuchowych	1964-1967	A
14.	Praca w Drużynach Mł. Starszej	1966	A
15.	Ogólne założenia Mł. Młodszej	1969-1971	A
16.	Działalność Harcerska w zakresie Kult.	1968-1971	A
17.	Ewidencja Zasobu Archiwalnego	1962-1971	A
18.			

Fot. 80. Wykaz akt kat. A znajdujących się w Archiwum Komendy Gdańskiej Chorągwi ZHP z 1972 r., źródło: MH, Informacje o materiałach harcerskich w zasobach innych, do litery „O”, sygn. IC/arch/25, s. nlb.

Od ostatniej wizytacji składnicy akt przez pracowników nadzoru z WAP ogólna ilość akt nie zmieniła się zasadniczo (69,6 mb). Jednakże w poszczególnych grupach było to zauważalne. W 1972 r. akta merytoryczne stanowiły 54 mb, księgowo-finansowe – 11,6 mb, a makulatura – 4 mb. Zestawiając to z poprzednim rokiem najprawdopodobniej archiwista błędnie wpisał metraż w aktach merytorycznych, jak i finansowych. Powinno być na odwrót. Materiały z hufców nadal nie zostały przejęte. Wybrakowano wówczas 170 kg makulatury⁷⁴. W 1974 r. ilość akt utrzymała się na podobnym poziomie – 70 mb z lat 1956–1973. Zaznaczono, że akta kat. A i B ujęte są w spisach razem, były uporządkowane, a ich stan zachowania określano jako dobry⁷⁵. Przekazano również akta kat. A do roku 1960 do WAP w Gdańsku⁷⁶. Dwa lata później pojawiła się informacja, że w zasobie gdańskiego archiwum znajdują się akta z lat 1956–1976 wytworzone również

⁷⁴ Archiwum Chorągwi w Gdańsku, Sprawozdanie roczne według stanu w dniu 1 stycznia 1972 r., MH, Sprawozdania roczne archiwów (...), op. cit., s. nlb.

⁷⁵ Protokół wizytacji składnicy akt z dnia 17 czerwca 1974 r., AP w Gdańsku, op. cit., s. 123.

⁷⁶ Ibidem, s. 124.

przez komendy hufców⁷⁷. W 1977 r. w celu dokonania kwalifikacji akt do poszczególnych kategorii powołano Komisję Społeczną, która wytypowała ok. 10 mb do kat. A. Wśród nich znajdowały się: 1. Dokumentacja Domu Harcerza – ok. 230 teczek, 2. GKH (zjazdy i zarządzenia) – ok. 8 teczek, 3. Rada i komenda chorągwi – ok. 42 teczki oraz 4. Spisy harcerskie – ok. 23 teczki. Stan zachowania dokumentacji kontrolująca z ramienia WAP oceniła jako bardzo dobry. Przekazano także na przemiał ok. 400 kg akt⁷⁸. W trakcie kolejnej lustracji w 1979 r. ustalono, że dokumentacja kat. A przechowywano w odrębnym pomieszczeniu. Jej ilość wynosiła ok. 14 mb. Nadal prowadzono prace porządkowe. Teczki z aktami osobowymi w ilości 604 tomów były wydzielone i oddzielnie zewidencjonowane⁷⁹. W następnym roku pomimo trwania porządkowania akt kat. A podkreślono, że nakład pracy w to włożony zasługuje na pochwałę. Wewnątrz teczek wprowadzono ład, akta obłożono w obwoluty tekturowe, które opisano i oznaczono symbolem zgodnym z obowiązującym wykazem akt. Metraż dokumentacji osobowej wynosił 1,5 mb. Nadal była właściwie porządkowana i ewidencjonowana. Regularnie kierowano także wnioski o brakowanie dokumentacji niearchiwalnej⁸⁰. W drugiej połowie 1981 r. B. Cabała przeprowadziła lustrację archiwum Komendy Chorągwi ZHP w Gdańsku. Ze sporządzonej notatki wiadomo, że znajdowały się dwa magazyny akt: finansowych i programowych. Te ostatnie opracowywała Komisja Historyczna. Prace uznawano za zaawansowane. W odniesieniu do samego zasobu zalecono wówczas sporządzenie kartoteki pracowników na podstawie list płac z lat 1957–1965 oraz kontynuowanie prac nad indeksem rzeczowym z posiedzeń Rady, Prezydium rady chorągwi i z rozkazów komendanta chorągwi⁸¹. Z ostatniej informacji nt. zasobu aktowego należy wyszczególnić kilka faktów m.in. przekazanie w 1973 r. do WAP w Gdańsku 18 uporządkowanych teczek z dokumentacją kat. A za lata 1957–1962. Uporządkowano pozostałą część akt, które były w kompletnym rozsypie. Prace wykonał Krąg Instruktorów Seniorów, wkładając w to wiele wysiłku i osobistego zaangażowania. W wyniku tego utworzono 44 j. a. za lata 1951–1975 (nie zachowały się bądź pozostały w formie szczątkowej materiały z lat 1945–1956) w układzie rzeczowo-chronologicznym. Ponadto wszystkie teczki paginowano oraz opisano. W części

⁷⁷ Protokół wizytacji składnicy akt z dnia 12 maja 1976 r., AP w Gdańsku, op. cit., s. 138.

⁷⁸ Protokół wizytacji składnicy akt z dnia 15 kwietnia 1977 r., AP w Gdańsku, op. cit., s. 157.

⁷⁹ Protokół wizytacji składnicy akt z dnia 15 marca 1979 r., AP w Gdańsku, op. cit., s. 179.

⁸⁰ Protokół wizytacji składnicy akt z dnia 14 listopada 1980 r., AP w Gdańsku, op. cit., s. 182.

⁸¹ Notatka z lustracji Komendy Chorągwi ZHP w Gdańsku w dniach 28 września do 1 października 1981 r., MH, Sprawozdania z lustracji (...), op. cit., s. nlb.

jednostek archiwalnych nie zdołano zachować ciągłości chronologicznej. Wynikało to z braku niektórych dokumentów, które spowodowały luki w układzie wewnętrznym akt. Nadal nie sporządzono spisów akt znajdujących się w archiwum chorągwanym⁸².

Chorągiew Katowicka

Począwszy od 1967 r. można mówić o istnieniu archiwum. Z tego roku znana jest pierwsza informacja o jego zasobie, na który składały się akta Wydziału Finansowego z lat 1962–1966 (uporządkowane, zakwalifikowane na kategorie, w ilości ok. 120 mb) oraz akta pozostałych wydziałów z lat 1957–1966 (nieuporządkowane, brak kwalifikacji archiwalnej, w ilości ok. 12 mb)⁸³. W kolejnym roku nie odnotowano żadnych dodatkowych wiadomości⁸⁴. W 1969 r. akta finansowe z lat 1964–1968 wynosiły ok. 90 mb, a z pozostałych komórek z lat 1957–1968 zaledwie 9 mb. Ważniejsze akta nadal znajdowały się w poszczególnych wydziałach, np. w dziale finansowym – roczne sprawozdania finansowe. Wspomniana dokumentacja nie była uporządkowana i opatrzona w kategorie archiwalne⁸⁵. Na początku 1970 r. wielkość zasobu była tożsama z tym z poprzedniego. Zakładano, że w br. przejęte zostanie ok. 30 mb akt z wydziałów komendy chorągwi. Ponadto w ostatnich dwóch latach (1968 i 1969) wybrakowano ogółem 95 kg makulatury⁸⁶. W następnym roku odnotowano zwiększenie ogólnej ilości akt. Wynosiła wówczas 120 mb, z czego 108 mb stanowiły akta księgowo-finansowe, a 12 mb-akta merytoryczne. Nie przejmowano materiałów z hufców, ze względu na brak przeszkolonych pracowników w sekretariatach komend hufców. Przeniesiono to zadanie na rok kolejny. Wskazywano również, że większość hufców gromadziła akta wg własnego uznania. W ciągu roku 1970 przekazano na przemiał 260 kg akt⁸⁷. Rok później tj. w 1972 cechował się również wzrostem ilości zasobu archiwalnego. Akta programowe – 23 mb, finansowe – 85 mb, a makulatura z lat 1965–1966 – 32 mb. Łącznie dawało to 140 mb. Poza tym w trakcie przekazania były materiały z Wydziału Zuchów i Młodzieży Młodszej. Akta z komend hufców znajdujące się w archiwum wynosiły 80 mb. Były to

⁸² Protokół wizytacji składnicy akt z dnia 24 listopada 1981 r., AP w Gdańsku, op. cit., s. 184.

⁸³ Protokół wizytacji składnicy akt z dnia 9 sierpnia 1967 r., AP w Katowicach, op. cit., s. 1.

⁸⁴ Protokół wizytacji składnicy akt z dnia 26 listopada 1968 r., AP w Katowicach, op. cit., s. 3.

⁸⁵ Protokół wizytacji składnicy akt z dnia 23 września i 1 października 1969 r., AP w Katowicach, op. cit., s. 5.

⁸⁶ Archiwum Chorągwie w Katowicach, Sprawozdanie roczne według stanu w dniu 1 stycznia 1970 r., MH, Sprawozdania roczne archiwów (...), op. cit., s. nlb.

⁸⁷ Archiwum Chorągwie w Gdańsku, Sprawozdanie roczne według stanu w dniu 1 stycznia 1971 r., MH, Sprawozdania roczne archiwów (...), op. cit., s. nlb.

wyłącznie materiały finansowe. Programowe natomiast nadal przechowywano w KH. W br. przeprowadzona została lustracja archiwum przez B. Cabałę. W sporządzonej przez nią notatce podawano, że zasób aktowy obejmował ok. 40 mb akt, z czego ok. 25 mb dotyczy obszaru programowego. Jest to znacząca różnica w porównaniu do informacji zawartych w sprawozdaniu rocznym z działalności katowickiego archiwum z stycznia 1972 r. Ciężko stwierdzić, czy autorka przez pomyłkę nie uwzględniła 100 mb (przyp. na początku br. było 140 mb), czy taki był rzeczywisty metraż zasobu. Należałoby się skłaniać ku tej pierwszej opcji. B. Cabała potwierdziła, że przygotowano akta finansowe do brakowania z lat 1965–1966, uzupełniając je o rok 1967. Ponadto akta zinwentaryzowano oraz ujęto w spisach zdawczo-odbiorczych. Kwalifikacja archiwalna była na ogół prawidłowa. Zalecano spisać bilanse, budżety KCh oraz rozkazy i protokoły z posiedzeń KCh, jak i Rady Chorągwi. Poza tym skierowano prośbę o przesłanie do Archiwum GK ZHP wykazu akt kat. A znajdujących się w archiwum chorągwanym (fot. 81)⁸⁸. Przekazano również dla potrzeb Archiwum KCh wykaz materiałów znajdujących się w Archiwum GK ZHP, które zostały zakwalifikowane decyzją Archiwum Akt Nowych w Warszawie do wybrakowania. Spis miał posłużyć celem uzupełnienia zasobu aktowego⁸⁹. W 1974 r. na zasób KCh składały się: 1. akta finansowo-gospodarcze kat. A z l. 1957–1973 – ok. 1 mb; 2. akta finansowo-gospodarcze kat. B z lat 1957–1972 – ok. 95 mb; 3. akta działu organizacyjnego z lat 1957–1972 – ok. 15 mb oraz 4. Akta personalne z lat 1957–1972 – ok. 1,5 mb. Całość była uporządkowana, zakwalifikowana oraz zewidencjonowana. Odrębnie kolekcjonowano materiały dotyczące działalności harcerskiej sprzed 1956, które gromadziła Komisja Historyczna. Na zasób ok. 0,5 mb składały się wówczas wspomnienia działaczy, wycinki prasowe, fotokopie dokumentów i fotografie. Materiały ułożone były w teczkach wg hufców⁹⁰.

⁸⁸ Sprawozdanie z pobytu na delegacji w dniach 19–22 kwietnia 1972 r., MH, Sprawozdania z lustracji (...), op. cit., s. nlb.

⁸⁹ Wśród przekazanych materiałów wymienić można m.in. plany pracy (kwartalne i roczne), protokoły z posiedzeń Komendy i Rady Chorągwi, informatory organizacyjne, materiały ze Zjazdów i Konferencji Sprawozdawczo-Wyborczych, sprawozdania statystyczne członków i instruktorów KCh, rozkazy, raporty statystyczne hufców i chorągwi, materiały Harcerskiego Startu, metryki terenów obozowych, sprawy programowe młodszoharcerskie, sprawy Akcji „Grunwald”, zestawienia danych liczbowych oraz budżety i bilanse, Wykaz materiałów znajdujących się w Archiwum GK ZHP przeznaczonych do wybrakowania decyzją AAN w Warszawie z dnia 17 marca 1972 r., mogących służyć do uzupełnienia zasobu aktowego Archiwum Komendy Chorągwi Katowickiej, MH, Spisy akt przekazywanych do Archiwum GKH, sygn. IC/arch/22, s. nlb.

⁹⁰ Protokół wizytacji składnicy akt z dnia 20 maja 1974 r., AP w Katowicach, op. cit., s. 12.

W y k a z
akt archiwalnych znajdujących się w grupie "A" Komendy Chorągwi
Związku Harcerstwa Polskiego im. Bohaterów Pracy Socjalistycznych
w K a t o w i c a c h

Lp.	T r e ś ć	okres / od-do /	U w a g i
1.	Dzienniki podawcze	1957-1971 r.	
2.	Rozkazy K.Ch. I	1961-1963 i 1957-1959	
3.	Rozkazy i prot. Kom. Hufców	1969, 70, 71	
4.	Materiały programowe	1969	
5.	Materiały powielane na Rota Print	1970	
6.	Książki portoryjne	1968 - 1970	
7.	Protokoły Konf. Spraw. Wyb.	1959-1960	
8.	Ankiety członka władz i prot. z I-szego pos. KH	1967 - 1969	
9.	Rozkazy i prot. Kom. Chor.	1968	
10.	Prot. z pos. Rad i Kom. Chor.	1961 - 1964	
11.	" " "	1959 - 1960	
12.	" " "	1960	
13.	II Konf. Spr. Wyb. Chor.	1969	
14.	Konf. Spraw. Wyb. Hufców	1969	
15.	Prot. z pos. Rad i Kom. Chor. IV kadencji	1965 - 1969	
16.	KobZ Chorągwi	1962 i 1964	
17.	Materiały progr. organiz.	1962 - 1969	
18.	Plany pracy Hufców	1963	
19.	Prot. z posiedz. K.Ch.	1961 - 1964	
20.	Dokumenty osobowe	1968, 1969, i 1970 i 1957 i 1967	
21.	Uchwały programowe	1969	
22.	Prot., rozkazy, spis harc. programu działania III Zjazdu ZHP	1960 - 1967	
23.	Dokumentacja Wyborów IV Zjazdu ZHP	1968	
24.	Materiały powielane na spirytusie	1968 - 1971	
25.	Sprawozd. stat. za I półr. 59	1959	
26.	Protokoły z Wyborów delegatów II Zjazdu	1959 - 1960	
27.	Dokumentacja wyboreza KH na III Zjazd ZHP	1962	
28.	Umowy budynków KH	1958	
29.	Bilanse K.Ch.	1957 - 1971	
30.	Listy płac	1957 - 1971	
	<i>Kronika Harcerska Opis z Hyzgot</i>	1911-73	

Z-ca Komendanta Chorągwi
Radeusz Przybyłowski hm /

Fot. 81. Wykaz akt archiwalnych znajdujących się w grupie "A" Komendy Chorągwi ZHP w Katowicach z 1972 r., źródło: MH, Informacje o materiałach harcerskich w zasobach innych, do litery „O”, sygn. IC/arch/25, s. nlb.

W kolejnym roku podział zasobu aktowego przedstawiono bardziej szczegółowo. Wyglądał następująco: 1. akta organizacyjne kat. A (1957–1975) – ok. 10 mb; 2. akta organizacyjne kat. B (1969–1975) – ok. 3 mb; 3. akta finansowo-gospodarcze kat. A (1957–1975) – ok. 3 mb; 4. akta finansowe kat. A (1957–1975) – ok. 3 mb; 5. akta finansowe kat. B (1971–1974) – ok. 60 mb; 6. akta personalne (1957–1975) – ok. 3 mb. Ogółem stanowi to 82 mb. Podkreślano, że cały zasób aktowy był bardzo starannie uporządkowany, zewidencjonowany i zakwalifikowany⁹¹. W uzupełnieniu charakterystyki zasobu aktowego Katowickiej Chorągwi należy wspomnieć o dokumentach posiadanych przez Komisję Historyczną, która zgromadziła akta z lat 1928–1939 oraz 1945–1947 (fot. 82)⁹².

⁹¹ Protokół wizytacji składnicy akt z dnia 29 grudnia 1976 r. i 5 stycznia 1977 r., AP w Katowicach, op. cit., s. 14.

⁹² Pismo Komendy Chorągwi ZHP w Katowicach do Archiwum GK ZHP z dnia 27 lutego 1980 r., AP w Katowicach, op. cit., s. 17.

Załącznik do inwentaryzacji zbiorów KOMISJI HISTORYCZNEJ KOMENDY CHORĄGWI
in. Robotowu Pracy Specjalizowanej w Katowicach

I. Rozkazy Okręgowej Komendy Bezpieczeństwa Państwowego

1. Okólnik do druzym Jedynych na Zlot Strazów Skolniczkich w Pradze
z dnia 30.9.1991.
2. Ambleta dla instruktorow ZHP w spr. wychowania gospodarczego harcerzy
listopad 1995.
3. Okólnik - Instrukcja w sprawie przygotowania
z dnia 26.8.1992r.

II. Zarząd Oddziału Śląskiego ZHP

1. Instrukcja dla opiekunów/nadz. harcerskich druzym szkolnych
z dnia 1.10.1992r.
2. Okólnik nr.7 - Walny Zjazd Oddziału Śląskiego
z dnia 10.08.1992r.
w tym o: Sprawozdanie Zarządu Oddziału Śląskiego ZHP za 1994-95r.
be wydag se Statutu ZHP /Ds.Ust.Nr-94 z 1992r. poz.800/
3. Walny Zjazd Okręgu Śląskiego
z dnia 1.5.1997r.
4. Walny Zjazd Okręgu Śląskiego
z dnia 27.3.1992r.
5. Okólnik Zarządu Okręgu Walny Zjazd
z dnia 25.3.1992r.

III. Rozkazy Śląskiej Komendy Chorągwi Harcerzy

Ročník 1990/1991

1. Rozkaz wytycznyowy L=1 Harcerskie Dusze -Komenda Zlota Jubileuszowego
z dnia 24.07.1990r.
2. Rozkaz wytycznyowy L=2 Harcerskie Dusze
z dnia 2.07.1990r.
3. Rozkaz wytycznyowy L=3 Harcerskie Dusze
z dnia 3.07.1990r.
4. Rozkaz wytycznyowy L=4 Harcerskie Dusze
z dnia 04.07.1990r.
5. Instrukcja Sztabow dla druzym Chorągwi Śląskiej
z dnia 1.10.1990r.
6. Rozkaz L=2 z dnia 3.10.1990r.
7. Instrukcja L=1 w sprawie zbiorowania materiałów do Historii Harcerstwa
Śląskiego z dnia 4.10.1990r.
8. Rozkaz L=10 z dnia 19.04.1991r.
9. Instrukcja L=4 dla uczestników Zlota Strazów Skolniczkich w Pradze
z dnia 17.05.1991r.

41. Rozkaz L=6 z dnia 10.09.1994r.
42. Zaproponowanie s dnia 10.9.94. - na odpisy uczestników mchowych
z dnia 23.9.94.
43. Rozkaz L=7 z dnia 17.10.1994.
44. Odpisy uczestników mchowych 1 - 2 grudnia 1994r. w Harcerzadzie
45. Rozkaz L=9 z dnia 23.11.1994r.
46. Rozkaz L=9 z dnia 26.12.1994r.
47. Opinie Instruktorow Kom.Chorągwi w dniu 11.12.1994r.
48. Okólnik nr. 10/34 - odpisy druzymowych z dnia 7.12.1994r.
49. Okólnik do uczestników mchowych z dnia 10.12.1994r.
50. Rozkaz L=1 z dnia 22.1.1995r. - Harcerskie Oddziały PW
51. Odpisy uczestników mchowych w Harcerzadzie
52. Rozkaz L=1 z dnia 2.2.1995r. - Walny Zjazd 27.3.95r.
53. Rozkaz L=2 z dnia 10.2.1995r.
54. Rozkaz L=3 z dnia 15.3.1995r.
55. Drogie Wiaci Sztabow z dnia 1.4.1995.
56. Rozkaz Słotowy Nr.1 z dnia 20.05.1995r.
57. Rozkaz Słotowy Nr.2 z dnia 5.05.1995r.
58. Rozkaz L=9 z dnia 7.11.1995r. z okólnik nr. 5
59. Rozkaz L=10 z dnia 1.12.1995r. - akcja nowej Komendy Chorągwi
Okólnik nr. 5 i 6
60. Instrukcja Komendy Prób i Sprzymocni
61. Rozkaz L=1 z dnia 10.01.1996r. - Wiaci Sztabow nr.1
62. Rozkaz L=2 z dnia 1.02.1996. - opol
63. Rozkaz L=3 z dnia 11.02.1996. - odiaz na Hufca
64. Okólnik nr.5 z dnia 11.02.1996r. - Wiaci Sztabow nr.2
65. Okólnik nr.6 z dnia 17.02.1996r. - Zjazd Starymymy -Walny Zjazd Oddziału
66. Rozkaz L=4 z dnia 5.03.1996.
67. Okólnik nr.8 z Wiaci Sztabow nr. 3
68. Rozkaz L=5 z dnia 3.4.1996r.
69. Okólnik L=10 i 11 z dnia 3.4.1996. - Wiaci Sztabow nr.4 i Duzo, Oddz.71
70. Rozkaz L=6 z dnia 22.4.1996.
71. Rozkaz L=7 z dnia 29.04.1996r. - 15 Ročník III Powst.31.
72. Rozkaz L=9 z dnia 6.05.1996r.
73. Rozkaz L=10 z dnia 16.06.1996.
74. Rozkaz L=11 z dnia 6.07.1996.
75. Rozkaz L=12 z dnia 15.09.1996r.
76. Rozkaz L=1 z dnia 17.09.1996r. - wypraw.rewizyjne
77. Rozkaz L=2 z dnia 20.10.1996r. - Ksiazeczka
78. Rozkaz L=3 z dnia 10.11.1996r.
79. Rozkaz L=4 z dnia 1.12.1996r. - Szkolenie wybiezowe
80. Okólnik L=5 z dnia 11.01.1997r. - Zjazd Starymymy w dniu 17.1.1997.
81. Rozkaz L=5 z dnia 28.1.1997r.
82. Rozkaz L=6 z dnia 15.02.1997r. - Wybory Komendanta Chorągwi
83. Rozkaz L=8 z dnia 26.04.1997r. - Wznowienie organizacyjne

Ročník 1992/93:

10. Zjazd Starymymy - Wybit Komendy Chorągwi w dniu 4.05.1992r.
pismo do druzym z dnia 25.02.1992r.
11. Rozkaz L=3 z dnia 3.03.1992r.
12. Rozkaz dla Komend Hufcow z dnia 3.04.1992- XIII Walny Zjazd ZHP
w Katowicach
13. Rozkaz L=4 z dnia 6.04.1992r.
14. Rozkaz L=5 z dnia 11.04.1992r.
15. Rozkaz dla Komend Hufcow z dnia 19.04.1992r.- XIII Walny Zjazd ZHP
w Katowicach
16. Rozkaz L=6 z dnia 1 maja 1992r.
17. Pismo z dnia 6.05.1992 - do Hufcowych i Zgrona Starymymy w sprawie
skosci lotniowej i ocalenia plan. druzymowych, mchowych i nastupowych
czym Hufcow naprzemianowych dla polonki z dnia 6.5.92.
18. Pismo z dnia 20.5.1992. do Hufcowych i Zgrona Starymymy - w sprawie
Sztabow 26-05.1992. - wyjazd przyby na druzymowego i plan.
19. Rozkaz L=7 z dnia 27.05.1992r.
20. Instrukcja Hufcowow nr. 5 z dnia 28.5.92.
21. Pismo z dnia 1.06.1992- do Hufcowych i instruktorow mchowych-
projekt kamizelkowej druzym
22. Rozkaz L=8 z dnia 27.06.1992r.
23. Pismo z dn.17.06.1992. do Zgrona Starymymy i Hufcowych w spr.
Hufcowych Sztabow Instruktorow- powozanie Komendy
24. Rozkaz L=9 z dnia 28.09.1992r.
25. Zaproponowanie na zjazd druzymowych Chorągwi Śląskiej z dn. 4.10.92.
26. Rozkaz L=10 z dn.22.11.1992r. - wpr.Śląska Okręgowo
27. Pismo z dn. 23.11.1992 - w spr. odpisy uczestników mchowych
z dnia 2 z 2 grudnia 1992r.
28. Rozkaz L=11 z dnia 17.12.1992r.
29. Rozkaz L=1 z dnia 31.1.1994r. - Harcerskie obchodzenie druzym
robotow, powozanie robotow podrocznika pracy w G=ZHP
30. Rozkaz "WIECI SZTABOW" z dnia 23.02.1994r.
31. Rozkaz L=2 z dnia 26.02.1994r. - HMR
32. Pismo z dnia 14.03.1994r. - do Instruktorow K.Ch. w sprawie wytyc-
nami na Sztabow w dniach 30.3.- 4.4.1994r.
33. Drogie WIECI SZTABOW z dnia 18.07.1994r.
Sztabow Sztabow w Katowicach 3.06.1994r.
34. Rozkaz L=5 z dnia 30.3.1994r. - HMR
35. Komunikat 8 o otwarciu Szkoły Harcerskiej z dn.12.4.1994r.
36. Rozkaz L=4 z sztabowami
37. Sztabow WIECI SZTABOW z dnia 15.5.1994.
38. Rozkaz L=5 z dnia 31.05.1994.
39. Okólnik Nr. 8/34 - wznowienie odpisy/obowow w druzymych
z dnia 16.05.1994r.
40. Okólnik nr.9/34 z dnia 15.6.1994r. - do Harcerskow Obowow i Huf-
cowych - wznowienie robotow na skosci lotniowej.

64. Okólnik L=11 z dnia 16.04.1997r. - pismo do druzym
65. Zaproponowanie odpisy instrukcyjnej Komendy Hufcow i Sprzymocni z dn.10.5.97.
66. Rozkaz L=10 z dnia 14.05.1997r. - Wielozmowa do Hufcow
67. Rozkaz L=11 z dnia 10.06.1997r. - Okólnik nr 15
68. Okólnik nr. 16 z dnia 10.06.1997r.
69. Okólnik L=17 z dnia 11.6.1997r. - Zjazd Starymymymy 27- 29.6.97.
70. Rozkaz L=12 z dnia 25.06.1997r. - Akcja lotniowa
71. Rozkaz L=1 z dnia 17.09.1997r.
72. Rozkaz L=2 z dnia 12.10.1997r.
73. Rozkaz L=4 z dnia 16.11.1997r. - Sztabow odiazna In Józef Hufca
74. Okólnik L=5 z dnia 27.11.1997r. - Odpisy instruktorow
75. Rozkaz L=8 z dnia 1.3.1998r. - Walny Zjazd 27.3.98.
76. Okólnik L=27 z dnia 18.11.1998- Akcja sztabow 30/39
77. Okólnik L=29 z dnia 28.11.1998r. - Odpisy instruktorow-jestonna 30r.
78. Instruktorat Harcerski - Wybit, Opw. Publ. - Wybit druzym szkolnych 13.02.1998r.
79. Rozkaz L=55 z dnia 29.02.1998r. - Harcerska odprawa instruktorow
100. Pismo w sprawie 20-lecia Harcerska Śląskiego
101. Rozkaz L=29 z dnia 27.8.1998r. - Sztabow Kom.Chor. - Przygotowanie Obowow
102. Rozkaz i pismo czym dniomni Hufca Druzymowych - Hufca ZHP Przygotat
z 1999 roku

IV. Rozkazy Komendy Chorągwi Śląskiej Dobrewioskiej 1945 - 1946.

1. Okólnik dla Hufcowych 21.9.1945r.
2. Okólnik L=1 z dnia 15.01.1946r.
3. Rozkaz L=1 z dnia 21.02.1946r.
4. Rozkaz L=4 z dnia 20.06.1946r.
5. Do Instruktorow Komendy Chorągwi z dnia 19.07.1946. - reorganizacja
6. Rozkaz L=2 z dnia 20.09.1946r. - Nowy rok pracy harcerskiej
7. Do Komend Hufcow z dnia 20.09.1946r. - reorganizacja druzym harcerzy i
mchowskiej
8. Rozkaz L=7 z dnia 15.10.1946r.
9. Do Hufcow i druzym z dnia 19.10.1946r. - w spr. reorganizacji harcerzy
mchowskich z dnia 1999 - 1946r.
10. Rozkaz L=9 z dnia 15.12.1946r.
11. Program pracy 1947/48 Wybit druzym harcerzy
12. Instrukcja dla druzymowych druzym szkolnych i harcerzy
13. Rozkaz L=7 - wznowienie 1948- Nowy rok pracy

V. Okręga Komendy ZHP

1. Rozkaz Komendy Harcerzy L=7 z dnia 15.10.1947r.

Opacow
mgr Ciekliński Przem. Hm.

Fot. 82. Załącznik do inwentaryzacji zbiorów Komisji Historycznej Komendy Chorągwi w Katowicach z 1980 r.,
źródło: AP w Katowicach, op. cit., s. 18-21.

Chorągiew Kielecka

W sprawozdaniu rocznym za 1970 r. przesyłanym do Archiwum GK ZHP
odnajdujemy pierwszą wzmiankę o zasobie aktowym. Wiadomo z niego, że ogólna ilość
akt KCh wyniosła tylko 18 mb, z czego po 8 mb miały akta księgowo-finansowe

i makulatura, a zaledwie 2 mb akta o charakterze merytorycznym. Ich cezura czasowa obejmowała wówczas lata 1957–1968. Wśród zgromadzonych dokumentów znajdowały się również akta finansowe komend hufców. W br. planowano przejąć dalsze zespoły akt w ilości ok. 10 mb. Brakowania nie wykonano⁹³. W kolejnym roku sprawozdawczym odnotowano znaczne powiększenie zasobu, który szacowano na ok. 50 mb. W tej liczbie mieściły się następujące akta: księgowo-finansowe – 30 mb, merytoryczne (programowe) – 10 mb oraz makulatura – 10 mb. W odniesieniu do stanu prac nad uporządkowaniem materiałów archiwalnych zwracano uwagę, że wymagały tej czynności przede wszystkim akta programowe. Dokumentacja finansowa została prawie całkowicie uporządkowana. Ze względu na problemy lokalowe nie przyjmowano akt z poszczególnych hufców. W br. przekazano na przemiał 300 kg makulatury⁹⁴. W 1972 r. ogólna ilość akt komendy chorągwi była porównywalna z rokiem poprzednim. Wyniosła odpowiednio 53 mb, na który składało się 8 mb akt merytorycznych, 35 mb akt finansowych i 10 mb makulatury. Poza częścią dokumentacji Wydziału Finansowego i Programowego (wykorzystywano do bieżącej pracy) archiwum przejęło wszystkie akta chorągwi do 1970 r. włącznie. Akta komend hufców liczyły ok. 20 mb. Była to dokumentacja finansowa. Pozostałe miały zostać przekazane dopiero w momencie rozwiązania problemów z lokalem archiwum KCh. Całość zasobu aktowego na początku 1972 r. wynosiła 73 mb⁹⁵. W 1974 r. miała miejsce pierwsza wizytacja archiwum z ramienia WAP w Kielcach. Z ustaleń zawartych w protokole wiadomo, że zasób aktowy wynosił ok. 55 mb. Obejmował lata 1957–1972. W jego skład wchodziły zespoły z następujących wydziałów: szkoleniowego, organizacyjnego, sportu i turystyki, propagandy i finansowego. Wprowadzono klasyfikację na kategorie archiwalne, z czego na kat. A składały się m.in. sprawozdania z obrad plenarnych komend hufca i chorągwi czy materiały z konferencji sprawozdawczo-wyborczych (5 mb). Natomiast akta kat. B dotyczyły głównie spraw finansowych. Stan zachowania akt określano jako dobry⁹⁶. W czasie kolejnej wizytacji kontrolujący wskazali, że akta były częściowo uporządkowane, a ich wielkość określano na ok. 47 mb. Poza tym ujęto w protokole, że teczki opisywano prawidłowo, sygnując je właściwą kategorią archiwalną. Wśród zaleceń pojawiła się potrzeba brakowania akt kat.

⁹³ Archiwum Chorągwi w Kielcach, Sprawozdanie roczne według stanu w dniu 1 stycznia 1970 r., MH, Sprawozdania roczne archiwów (...), op. cit., s. nlb.

⁹⁴ Archiwum Chorągwi w Kielcach, Sprawozdanie roczne według stanu w dniu 2 kwietnia 1971 r., MH, Sprawozdania roczne archiwów (...), op. cit., s. nlb.

⁹⁵ Archiwum Chorągwi w Kielcach, Sprawozdanie roczne według stanu w dniu 1 stycznia 1972 r., MH, Sprawozdania roczne archiwów (...), op. cit., s. nlb.

⁹⁶ Protokół wizytacji składnicy akt z dnia 26 listopada 1974 r., AP w Kielcach, op. cit., s. 2.

B, ponieważ wiele z nich uległo przeterminowaniu⁹⁷. Na początku 1980 r. odnaleźć można informację nt. rozmieszczenia zasobu aktowego. Jednakże należy zaznaczyć, że treści te w dużej mierze nie korespondowały z dotąd omawianymi. Akta znajdowały się w trzech miejscach. Po pierwsze w Archiwum KCh, gdzie znajdowały się głównie materiały archiwalne w ilości ok. 7 mb. Zaliczyć do nich można było: akta organizacyjne (protokoły z posiedzeń komend hufców i komendy chorągwi) oraz akta dotyczące różnorodnych akcji, protokoły z kontroli itp. Z lat 1956–1977. Ponadto przechowywano również dokumentację kat. B (listy obecności, wykazy poleceń, sprawy administracyjne). Po drugie akta gromadzono w Księgowości (finansowe), a po trzecie w Wydziale Organizacyjnym (akta personalne i organizacyjne z lat 1978–1980)⁹⁸. W 1983 r. wiadomo, że ilość akt kat. A wynosiła ok. 8 mb, stan uporządkowania i zachowania był właściwy. Podział na kategorie archiwalne zgodny z przepisami⁹⁹.

Chorągiew Koszalińska

Informacje dotyczące zasobu aktowego tego archiwum sięgają 1970 r. Niestety nie zachowały się żadne protokoły wizytacji przeprowadzonych przez pracowników WAP. Dotyczy to zarówno okresu przed, jak i po 1970 r.¹⁰⁰ Należy zatem opierać wiedzę wyłącznie o źródła harcercskie. Natomiast te znane nam informacje pochodzą m.in. ze sprawozdań rocznych przesyłanych do Archiwum GK ZHP. W przywołanym roku zasób liczył 48 mb, na który składały się następujące akta: księgowo-finansowe – 35 mb, merytoryczne – 6 mb oraz makulatura – 7 mb. Wspomniane materiały znajdujące się w archiwum KCh dotyczyły lat 1962–1968. Zostały przekazane ze wszystkich komórek organizacyjnych do roku 1968 włącznie. Z zakładanych planów na br. wymieniano przejęcie kolejnych akt z wydziałów w ilości ok. 12 mb. Brakowaniem objęto 50 kg makulatury¹⁰¹. Rok później zanotowano nieznaczny spadek ilości materiałów archiwalnych w koszalińskim archiwum. Liczył on wówczas 42 mb, z czego 25 mb to akta finansowo-księgowo, 13 mb to akta merytoryczne, a 2 mb to makulatura. Ostatnie 2 mb stanowiły akta hufców. W br. sprawozdawczym z powodu braku czasu nie

⁹⁷ Protokół wizytacji składnicy akt z dnia 29 maja 1978 r., AP w Kielcach, op. cit., s. 7.

⁹⁸ Protokół wizytacji składnicy akt z dnia 12 września 1980 r., AP w Kielcach, op. cit., s. 14.

⁹⁹ Protokół wizytacji składnicy akt z dnia 19 sierpnia 1983 r., AP w Kielcach, op. cit., s. 21.

¹⁰⁰ 31 marca 1969 miała miejsce wizytacja WAP, Archiwum Chorągwi w Kielcach, Sprawozdanie roczne według stanu w dniu 1 stycznia 1971 r., MH, Sprawozdania roczne archiwów (...), op. cit., s. nlb.

¹⁰¹ Archiwum Chorągwi w Koszalinie, Sprawozdanie roczne według stanu w dniu 1 stycznia 1970 r., MH, Sprawozdania roczne archiwów (...), op. cit., s. nlb.

przekazano w całości akt z następujących komórek: Wydział Sportu i Turystyki, Młodzieży Starszej, Propagandy oraz dokumenty z-cy komendanta chorągwi. Podkreślano także, że prawie wszystkie materiały kat. B uporządkowano, natomiast w przypadku kat. A, dotyczyło to akt Wydziału Organizacyjnego – kadry. W odniesieniu do kwestii dokumentacji pochodzącej z hufców wydano polecenie dostarczania akt do archiwum. Z obowiązków wywiązały się tylko 3/10 hufców. Należy wspomnieć jeszcze, że przesyłane materiały w dużej mierze trafiały w ogólnym nieładzie. Część z nich nie nadawała się w ogóle do przechowywania. Ponadto w zasobie archiwum KCh znajdowało się ok. 20 kronik drużyn harcerskich. Stwierdzono również, że dwie osoby prywatnie posiadały cenne materiały z początków istnienia organizacji, ale nie chcą ich przekazać do archiwum. W ciągu 1970 r. zutilizowano 38 kg makulatury¹⁰². Na początku 1972 r. zasób archiwalny zwiększył swój metraż. Wynosił 54 mb. Jego podział wyglądał następująco: akta merytoryczne – 10 mb, akta finansowe – 40 mb, akta komend hufców – 4 mb (fot. 83). W tym roku tylko Dział Propagandy nie przekazał w całości swojej dokumentacji. Usprawiedliwiano to faktem niedawnego powołania oraz częstymi zmianami na funkcji kierownika. Przejęto również akta z 4/13 hufców oraz wybrakowano 38 kg makulatury¹⁰³. Nie wiadomo, jak przedstawiał się zasób koszalińskiego archiwum w latach 1973–1977, ponieważ brak dokumentów z tego okresu. Dopiero sprawozdanie z pracy archiwum KCh przesłane w 1977 r. do Archiwum GK ZHP dostarcza nam kilku informacji w tym obszarze. Zawarto w nim m.in. rodzaj i ilość teczek przyjętych do archiwum na przestrzeni br.¹⁰⁴ oraz wzmiankę, że z materiałów archiwalnych korzystali pracownicy KCh i studenci Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Słupsku¹⁰⁵. Niestety nie umieszczono wiadomości na temat wielkości zasobu aktowego. Podobna sytuacja dotyczyła lustracji przeprowadzonej w 1979 r. przez B. Cabałę. W notatce z tej kontroli wskazano tylko kilka zaleceń, wśród których wyszczególnić należy: odpowiednie ponumerowanie teczek akt z wydziałów merytorycznych, wybrakowanie dokumentacji finansowej, która utraciła ważność oraz opracowanie i spisanie nieuporządkowanych akt

¹⁰² Archiwum Chorągwi w Koszalinie, Sprawozdanie roczne według stanu w dniu 1 stycznia 1971 r., MH, Sprawozdania roczne archiwów (...), op. cit., s. nlb.

¹⁰³ Archiwum Chorągwi w Koszalinie, Sprawozdanie roczne według stanu w dniu 1 stycznia 1972 r., MH, Sprawozdania roczne archiwów (...), op. cit., s. nlb.

¹⁰⁴ 1. Akta finansowe za 1973 – 13 teczek; 2. Akta finansowe za 1974 – 13 teczek; 3. Akta finansowe za 1972 – 232 teczki; 4. Akta Wydziału HSPS za 73/75 – 30 teczek; 5. Akta Z-cy KCh ZHP za 73/75 – 25 teczek. Łącznie 313 teczek, MH, Informacje z Komend Chorągwi dotyczące działalności archiwum 1977, sygn. IC/arch/11, s. 16.

¹⁰⁵ Ibidem.

komend hufców¹⁰⁶. Okres 1979–1980 również nie doczekał się omówienia, ponieważ nie odnaleziono materiałów jego opisujących zarówno w Muzeum Harcerstwa w Warszawie, jak i Chorągwi Zachodnio-Pomorskiej ZHP (działa na obszarze byłej Chorągwi Koszalińskiej).

The image shows two pages of an archival inventory list titled "Spis zdawczo-odbiorczy akt nr 1" for the Koszalin branch of the ZHP. The tables are organized into columns: 'Znak (czł.)', 'Tytuł (czł.) lub temat', 'Data składowania (od-do)', 'Liczba tomów', 'Miejsce przechowania (akt w składowaniu)', and 'Data oddania (akt w składowaniu)'. The entries include various reports, conferences, and organizational documents from 1952 to 1969. The right page contains handwritten notes and a signature: "Dopracowani J. Jonek".

Fot. 83. Spis zdawczo-odbiorczy akt kat. A znajdujących się w archiwum Komendy Chorągwi Koszalińskiej z 1972 r., źródło: MH, Informacje o materiałach harcerskich w zasobach innych, do litery „O”, sygn. IC/arch/25, s. nlb.

¹⁰⁶ Notatka z pobytu w Komendzie Chorągwi Koszalińskiej w dniach 22–24 września 1979 r., MH, Sprawozdania z lustracji (...), op. cit., s. nlb.

Chorągiew Krakowska

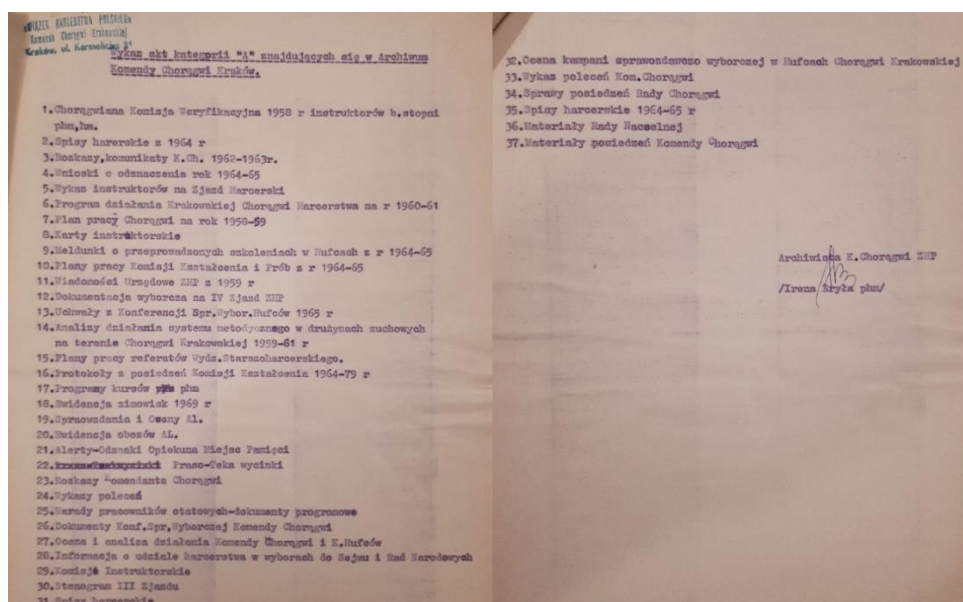
Dopiero z początkiem 1970 r. można po raz pierwszy mówić o zasobie krakowskiego archiwum chorągwanego. Liczył 70 mb akt, w skład którego wchodziło 60 mb akt finansowo-księgowych, 5 mb akt o charakterze merytorycznym oraz 5 mb makulatury. Obejmowały okres od 1963 do 1968 r. Dokumentacja w br. została przejęta z komórek KCh w całości do 1968 r. włącznie, z wyjątkiem Wydziału Finansowego, Organizacyjnego i Programowego. Planowano w ciągu 1970 r. przejąć 15 mb akt z kolejnych komórek organizacyjnych. W latach 1968–1969 przekazano na przemiał 50 kg dokumentacji niearchiwalnej¹⁰⁷. W 1971 r. odnotowano nieznaczne zwiększenie ilości akt KCh w archiwum w ujęciu całościowym, natomiast w ujęciu szczegółowym wyglądało to już zupełnie inaczej. Ogółem liczba akt KCh wynosiła 77 mb, z czego aż 10 mb to akta merytoryczne (wcześniej 5 mb), 65 mb – dokumentacja księgowo-finansowa, a tylko 2 mb to makulatura. Uzupełnieniem zasobu aktowego były akta komend hufców w ogólnej liczbie 40 mb. Składały się na nie wyłącznie dokumenty finansowe. Akta merytoryczne nadal znajdowały się w siedzibach hufców, ponieważ archiwum krakowskiej chorągwi nie dysponowało odpowiednią powierzchnią magazynową. Łącznie zasób na dzień 1 stycznia 1971 r. liczył 117 mb. W br. wybrakowano 20 kg makulatury¹⁰⁸. W kolejnym roku sprawozdawczym najbardziej rzucającym się w oczy działaniem było wybrakowanie 1 190 kg dokumentacji niearchiwalnej. Mimo to wielkość zasobu archiwalnego nie zmalała, wręcz przeciwnie wzrosła. Zapewne to zasługa ogromnego dopływu z poszczególnych hufców. Zasób wynosił wówczas 120 mb. Składały się na niego akta KCh (merytoryczne – 15 mb, finansowe – 70 mb, makulatura – 5 mb) oraz akta finansowe KH – 30 mb¹⁰⁹. W wyniku lustracji przeprowadzonej przez B. Cabałę w kwietniu 1972 r. przekwalifikowano część materiałów na kat. A (rozkazy, wykazy poleceń, protokoły z posiedzeń komendy i rady chorągwi, materiały z konferencji sprawozdawczo-wyborczych itd.) oraz stworzono ich spis (fot. 84). Ponadto stwierdzono wyraźne luki w zgromadzonej dokumentacji. Akta z okresu pomiędzy 1967 r. a 1972 r. zostały uzupełnione materiałami posiadanymi przez

¹⁰⁷ Archiwum Chorągwanie w Krakowie, Sprawozdanie roczne według stanu w dniu 1 stycznia 1970 r., MH, Sprawozdania roczne archiwów (...), op. cit., s. nlb.

¹⁰⁸ Archiwum Chorągwanie w Krakowie, Sprawozdanie roczne według stanu w dniu 1 stycznia 1971 r., MH, Sprawozdania roczne archiwów (...), op. cit., s. nlb.

¹⁰⁹ Archiwum Chorągwanie w Krakowie, Sprawozdanie roczne według stanu w dniu 1 stycznia 1972 r., MH, Sprawozdania roczne archiwów (...), op. cit., s. nlb.

Archiwum GK ZHP. Dokumentację programową szacowano na 17 mb¹¹⁰. Bardziej szczegółową charakterystykę zasobu znajdującego się w archiwum ujęto w protokole z pierwszej wizytacji pracownika WAP w Krakowie w 1973 r. Wśród zgromadzonych materiałów były akta z następujących komórek organizacyjnych: 1. Wydział Organizacyjny z lat 1957–1971 (ok. 3 mb – kat. A i B); 2. Wydział Propagandy z lat 1961–1970 (ok. 0,4 mb – kat. A i B); 3. Wydział Akcji Letniej i Turystyki z lat 1966–1970 (ok. 0,5 mb – kat. A i B); 4. Komisja Kształcenia i Stopni Instruktorskich z lat 1964–1970 (ok. 0,1 mb – kat. A i B); 5. Wydział Finansowy z lat 1969–1971 (ok. 3 mb – kat. A i B). Bilanse z lat 1961–1972 przechowywano w szafie w pokoju głównej księgowej. Wymienione wyżej akta były częściowo uporządkowane i zewidencjonowane. Zastrzeżenia budziła systematyzacja teczek (brak układu chronologicznego akt w obrębie wydziałów). Poza tym spora ilość teczek nie była prawidłowo opisana (brak pieczętek firmowych, nazwy komórki organizacyjnej, brak dat końcowych czy chociażby tytułów). Ponadto w archiwum znajdowało się 4 mb akt z okresu do 1969 r., całkowicie nieuporządkowanych, niezewidencjonowanych oraz z brakiem wskazania kategorii archiwalnej¹¹¹. Suma wszystkich akt to zaledwie 11 mb. Była to ogromna rozbieżność z informacją podawaną przez archiwistkę zakładową półtora roku wcześniej w sprawozdaniu rocznym za 1971 r. (przyp. 120 mb).

Fot. 84. Wykaz akt kat. A znajdujących się w Archiwum Komendy Chorągwi Kraków z 1972 r., źródło: MH, Informacje o materiałach harcerskich w zasobach innych, do litery „O”, sygn. IC/arch/25, s. nlb.

¹¹⁰ Sprawozdanie z pobytu na delegacji w dniach 27 marca–1 kwietnia 1972 r., MH, Sprawozdania z lustracji (...), op. cit., s. nlb.

¹¹¹ Protokół wizytacji składnicy akt z dnia 28 czerwca 1973 r., ANK, op. cit., s. nlb.

Wyjaśnienie tej różnicy w pewnym sensie odnaleźć można w następnym protokole z 1975 r. Poza ujętymi 20 mb akt z lat 1957–1973 podano informację, że w innej lokalizacji znajdowały się także akta finansowe. Należy założyć, że nie była ona kontrolowana, czego efektem był brak uwzględnienia tego w ogólnym metrażu zasobu aktowego. Poza tym podkreślano w protokole, że poprawie uległ opis teczek, a stan zachowania akt określano jako dobry¹¹². W 1978 r. trwała przeprowadzka archiwum do nowej lokalizacji. W związku z tym wszystkie akta ułożono na stosie i niemożliwe było tym samym oszacowanie wielkości zasobu aktowego, jak i stanu uporządkowania¹¹³. Trzy lata później w wyniku kolejnej wizytacji przeprowadzonej przez pracownika WAP w Krakowie stwierdzono, że akta własne KCh nadal znajdowały się w dwóch magazynach. W pierwszym z nich zgromadzono ok. 23 mb akt z lat 1957–1979, w tym akta finansowe od roku 1980. Pozostałe dokumenty finansowe przechowywano w drugiej lokalizacji. Ich wielkość wynosiła ok. 28 mb i obejmowała lata 1975–1979. Nie wspomiano o dokumentacji komend hufców. Tym razem również podkreślano, że stan uporządkowania i zachowania akt jest dobry. Wyjątek stanowiły akta finansowe, które zalecano opracować równie systematycznie i rzeczowo¹¹⁴. W 1983 r. zasób aktowy liczył ok. 65 mb. W jego skład wchodziła następująca dokumentacja: ok. 19,5 mb (akta merytoryczne z lat 1964–1979), ok. 3,5 mb (akta finansowe z lat 1982–1983) oraz ok. 42 mb (akta dotyczące akcji letniej i zimowej i spraw finansowych z lat 1975–1982). Nie wszystkie tečky spośród wymienionych materiałów opatrzone były w kategorii archiwalne, co zresztą wskazywał kontrolujący pracownik WAP. Podkreślał również, że akta na półkach są ułożone raczej przypadkowo. Nie zastosowano przy tym np. schematu organizacyjnego chorągwi. Pojawiały się także dublety teczek w różnych miejscach, co sprawiało wrażenie ogólnego nieuporządkowania.

Chorągiew Lubelska

Pierwsza informacja o zasobie aktowym pochodziła z końca 1962 r. Z protokołu wizytacji WAP dowiadujemy się, że wówczas w archiwum zgromadzono akta własne KCh Lublin z lat 1956–1961. Zapisano również, że akta z poprzednich okresów, tj. 1949–1956 prawdopodobnie przekazano do GK ZHP (brak ich aktualnie w Muzeum

¹¹² Protokół wizytacji składnicy akt z dnia 28 maja 1975 r., ANK, op. cit., s. nlb.

¹¹³ Protokół wizytacji składnicy akt z dnia 22 maja 1978 r., ANK, op. cit., s. nlb.

¹¹⁴ Protokół wizytacji składnicy akt z dnia 20 maja 1981 r., ANK, op. cit., s. nlb.

Harcerstwa), natomiast dokumentacja z analogicznych lat, która znajdowała się w oddziale szkolno-harcerskim ZMP przekazano do WAP w Lublinie. Całość zasobu wynosiła ok. 15 mb. Składały się na niego materiały z następujących wydziałów: Organizacyjnego, Zuchów, Młodzieży Młodszej, Młodzieży Starszej, Finansowego, Obozów i Turystyki oraz Referatu Harcerskiej Służby Informacyjnej i Sekretariatu. Mimo braku wykazu akt przeprowadzono kwalifikację na kategorie archiwalne. Do kat. A zaliczano: programy pracy, sprawozdania i oceny ich realizacji-szczegół wojewódzkiego, sprawozdania powizytacyjne komend hufców, dokumenty zjazdu chorągwi, bilanse, protokoły kontroli władz zwierzchnich oraz akta osobowe. W ocenie kontrolującej z ramienia WAP wszystkie akta były starannie prowadzone i przechowywane. Ponadto teczki zostały oprawione, ułożone chronologicznie z zaznaczeniem odpowiedniej kategorii na woluminach¹¹⁵. Podczas kolejnej wizytacji w 1963 r. podkreślono, że archiwum KCh nie posiadało akt sprzed 1956 r., a także dziedziczonych po innych instytucjach. Ogólna ilość zasobu wynosiła ok. 16 mb, co wynikało zapewne z szerszego przedziału czasowego przechowywanych teczek (1957–1962). Pozostałe elementy opisujące materiały znajdujące się w archiwum pozostały niezmiennie od zapisów z poprzedniej kontroli¹¹⁶. Pod koniec 1964 r. poza aktami z wymienionych wcześniej wydziałów przekazano również akta z Wydziału Propagandy. Zasób w br. obejmował materiały z lat 1957–1963, co przekładało się na ok. 20 mb¹¹⁷, a w 1968 r. wynosił ok. 30 mb z lat 1957–1967¹¹⁸. W sprawozdaniu rocznym z początku 1971 r. ponownie zanotowano wzrost ilości dokumentów znajdujących się w archiwum. Ogólna ilość wynosiła 38 mb, z czego 21 mb to akta finansowe, 14 mb – merytoryczne, a 3 mb to makulatura. Ponadto wskazywano, że część materiałów wymagała jeszcze dokładnego opracowania (1,5 mb). Akta komend hufców, podobnie jak w przypadku innych archiwów chorągwianych nie przejmowano ze względu na problemy lokalowe¹¹⁹. Rok później zasób aktowy stanowił ok. 60 mb. W wyniku przeniesienia do nowego lokalu wszystkie akta zostały przemieszane, co przekładało się na pracy nad ich ponownym uporządkowaniem. W 1972 r. w protokole wizytacji pojawił się zupełnie nowy obraz zasobu aktowego. Na większości akt brakowało oznaczeń kategorii archiwalnej, a tylko

¹¹⁵ Protokół wizytacji składnicy akt z dnia 21 grudnia 1962 r., AP w Lublinie, op. cit., s. nlb.

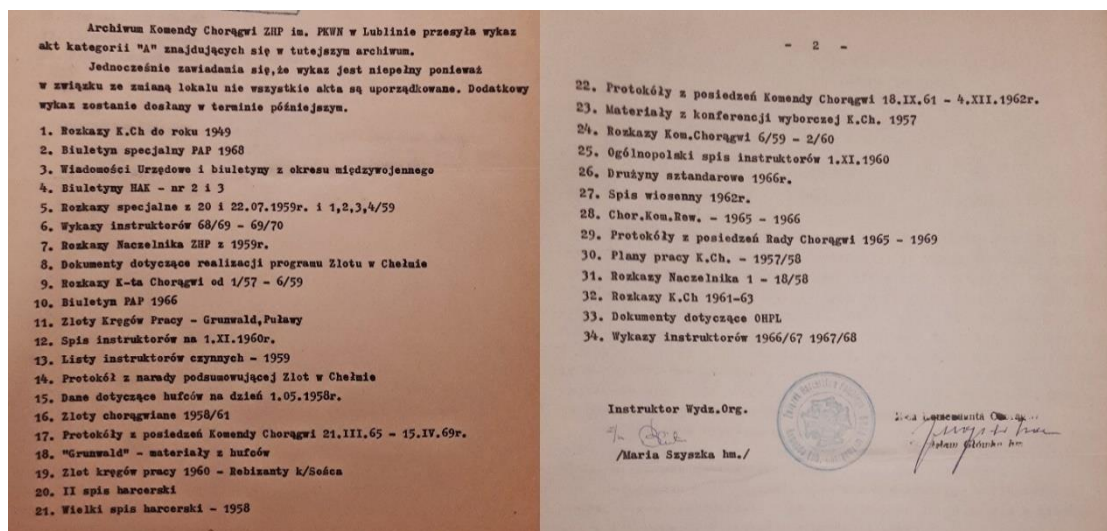
¹¹⁶ Protokół wizytacji składnicy akt z dnia 14 maja 1963 r., AP w Lublinie, op. cit., s. nlb.

¹¹⁷ Protokół wizytacji składnicy akt z dnia 31 grudnia 1964 r., AP w Lublinie, op. cit., s. nlb.

¹¹⁸ Protokół wizytacji składnicy akt z dnia 1 lipca 1968 r., AP w Lublinie, op. cit., s. nlb.

¹¹⁹ Archiwum Chorągwiane w Lublinie, Sprawozdanie roczne według stanu w dniu 1 stycznia 1971 r., MH, Sprawozdania roczne archiwów (...), op. cit., s. nlb.

pojedyncze akta spraw były w dobrym stanie. Poza tym prawie wszystkie zszyto. Materiały znajdujące się w archiwum dzieliły się na poszczególne działy w układzie chronologicznym. Do kat. A zaliczano m.in.: zarządzenia władz i własne, roczne plany działania wydziałów, protokoły Rady Chorągwi, Zjazdów, komisji terenowych Chorągwi, końcowe opracowania statystyczne i sprawozdania opisowe z działalności wydziałów, wycinki prasowe dotyczące pracy Chorągwi, kroniki, materiały dotyczące współdziałania z innymi organizacjami, szkolenia, regulaminy, ewidencja zasobu archiwalnego itd. Podkreślano także, że wówczas nie powstał szczegółowy spis zasobu aktowego. Zagubiono natomiast spisy akt z poprzednich lat. Ostatnie brakowanie miało miejsce w 1965 r.¹²⁰ Ogólny wykaz kat. A przesłano do Archiwum GK ZHP w 1972 r. (fot. 85)

Fot. 85. Wykaz akt kat. A znajdujących się w Archiwum Komendy Chorągwi w Lublinie z 1972 r., źródło: MH, Informacje o materiałach harcerskich w zasobach innych, do litery „O”, sygn. IC/arch/25, s. nlb.

Kolejną, a zarazem ostatnią wzmiankę dotyczącą zasobu aktowego archiwum Komendy Chorągwi Lubelskiej odnajdujemy dopiero w informacji przesłanej do Archiwum GK ZHP w 1977 r. Wynikało z niej, że archiwum chorągwińskie po niedawnej zmianie lokalizacji nadal było w trakcie porządkowania akt (wykonano 60%). W efekcie

¹²⁰ Protokół wizytacji składnicy akt z dnia 18 grudnia 1972 r., AP w Lublinie, op. cit., s. nlb.

przeprowadzanych prac wydzielono sporą ilość dokumentacji przeznaczonej do wybrakowania¹²¹.

Chorągiew Łódzka

W 1970 r. można po raz pierwszy odnaleźć informację o wielkości zasobu aktowego jednej z dwóch chorągwi działających na terenie województwa łódzkiego. Wg stanu na dzień 1 stycznia 1970 wynosił on 47 mb, z czego 38 mb stanowiły akta księgowo-finansowe, 5 mb – akta o charakterze merytorycznym, a 4 mb – makulatura. Akta komendy chorągwi obejmowały wówczas lata 1957–1968. W planach na następny rok ujęto przejście 7 mb akt z komórek organizacyjnych KCh. W ciągu ostatnich dwóch lat (1968 i 1969) przekazano na przemiał 291 kg makulatury¹²². W następnym roku sprawozdawczym zasób aktowy się powiększył. Liczył na ten czas 60 mb. Składało się na niego: 45 mb – akt finansowych, 10 mb – akt programowych oraz 5 mb – makulatury¹²³. W uzupełnieniu do ostatniego sprawozdania rocznego poruszono kilka kwestii odnoszących się bezpośrednio do zasobu aktowego. W celu uporządkowania dokumentacji znajdującej się w archiwum chorągwanym wykonano w 1970 r. następujące czynności: 1. Akta przekazane przez poszczególne wydziały ułożono wg tematyki do osobnych teczek, a następnie po wpisaniu do ewidencji na regały archiwalne. Ponadto opisano je zgodnie z instrukcją kancelaryjną z 1969 r. (tytuł, kategoria archiwalna itd.); 2. Akta kat. B, których termin przydatności minął, po uzyskaniu zgody WAP w Łodzi przekazano na przemiał¹²⁴. Wybrakowano w br. 150 kg dokumentacji niearchiwalnej¹²⁵. W przypadku archiwów w podległych hufcach trzy z nich tj. Łódź-Śródmieście, Łódź-Bałuty oraz Łódź-Górna posiadały własne składnice prowadzone przez komendantów wspomnianych hufców. Akta znajdowały się w osobnych szafach zamykanych na klucz. Na materiały archiwalne składały się akta organizacyjno-programowe, w tym sprawozdania, protokoły, kroniki, albumy itp. Z okresu od 1956 r.

¹²¹ Informacja dotycząca działalności archiwum Komendy Chorągwi Lubelskiej ZHP im. PKWN z dnia 2 października 1977 r., MH, Informacje z Komend Chorągwi (...), op. cit., s. 20.

¹²² Archiwum Chorągwanie w Łodzi, Sprawozdanie roczne według stanu w dniu 1 stycznia 1970 r., MH, Sprawozdania roczne archiwów (...), op. cit., s. nlb.

¹²³ Archiwum Chorągwanie w Łodzi, Sprawozdanie roczne według stanu w dniu 1 stycznia 1971 r., MH, Sprawozdania roczne archiwów (...), op. cit., s. nlb.

¹²⁴ Załącznik do sprawozdania rocznego Archiwum Komendy Chorągwi Łódzkiej ZHP z 1971 r., MH, Sprawozdania roczne archiwów (...), op. cit., s. nlb.

¹²⁵ Archiwum Chorągwanie w Łodzi, Sprawozdanie roczne według stanu w dniu 1 stycznia 1971 r., MH, Sprawozdania roczne archiwów (...), op. cit., s. nlb.

Hufiec Łódź-Widzew nie przygotował żadnych akt do przekazania do archiwum KCh, ze względu na brak czasu u osoby odpowiedzialnej za sprawy archiwalne (inne obowiązki). Natomiast w odniesieniu do Hufca Łódź-Polesie należy wspomnieć, że w 1968 r. doszło do włamania do siedziby hufca. W wyniku czego akta za lata ubiegłe uległy zniszczeniu lub rozproszeniu¹²⁶. Wielkość zasobu aktowego na początku 1972 r. nie różniła się zasadniczo od tego z poprzedniego roku. Jednakże na ogólną liczbę 62 mb składały się nie tylko akta komendy chorągwi (akta merytoryczne – 10 mb, akta finansowe – 34 mb, makulatura – 2 mb), ale również akta komend hufców (16 mb) oraz inne akta harcerskie np. drużyn czy ze zbiorów prywatnych (2mb). Na makulaturę w ciągu 1971 r. przekazano 75 kg akt. Podkreślano także, że podczas porządkowania materiałów archiwalnych pojawiały się problemy z prawidłowym ustaleniem haseł i symboli klasyfikacyjnych wg. wykazu akt. Ponadto archiwum posiadało w swoich zbiorach 2 mb akta harcerskich z pierwszych lat powojennych (1945–1956)¹²⁷. W kolejnym roku ilość archiwaliów zgromadzonych w łódzkim archiwum wynosiła 76 mb. W tej liczbie zawierały się następujące rodzaje materiałów archiwalnych: 1. Akta KCh – 58 mb (finansowe – 42 mb, merytoryczne – 12 mb, makulatura – 4 mb); 2. Akta komend hufców – 16 mb; 3. Inne akta harcerskie – 2 mb. Brakowanie objęło 100 kg dokumentów¹²⁸. W 1974 r. nie odnotowano powiększenia zasobu archiwalnego, mimo że przekazano do zbiornicy surowców wtórnych aż 10 mb akt. Nadal wskazywano trudności w pracy związane z właściwym dostosowaniem haseł i symboli wg wykazu akt¹²⁹. Z perspektywy pracownika WAP w Łodzi w 1974 r. zasób aktowy liczył ok. 60 mb, w tym ok. 3 mb stanowiły akta kat. A. obejmował lata 1945–1949 oraz 1957–1972. Roczny dopływ akt do archiwum wynosił 12 mb, z czego ok. 0,2 mb to kat. A. Akcentowano, że archiwum prowadzono prawidłowo i bardzo starannie. Ponadto było uporządkowane zgodnie z przepisami wewnętrznymi w ZHP oraz wszystkie jednostki archiwalne przełożono do nowych sztywnych tekturek, przewiązanych taśmą¹³⁰. Podczas wizytacji przeprowadzonej przez B. Cabałę w 1976 r. ustalono, że w archiwum stosowano układ wg spisów zdawczo-odbiorczych, bez układu organizacyjnego czy rzeczowego (fot. 86).

¹²⁶ Załącznik do sprawozdania rocznego Archiwum Komendy Chorągwi Łódzkiej ZHP z 1971 r., MH, Sprawozdania roczne archiwów (...), op. cit., s. nlb.

¹²⁷ Archiwum Chorągwi w Łodzi, Sprawozdanie roczne według stanu w dniu 1 stycznia 1972 r., MH, Sprawozdania roczne archiwów (...), op. cit., s. nlb.

¹²⁸ Archiwum Chorągwi w Łodzi, Sprawozdanie roczne według stanu w dniu 1 stycznia 1973 r., MH, Sprawozdania roczne archiwów (...), op. cit., s. nlb.

¹²⁹ Archiwum Chorągwi w Łodzi, Sprawozdanie roczne według stanu w dniu 1 stycznia 1974 r., MH, Sprawozdania roczne archiwów (...), op. cit., s. nlb.

¹³⁰ Protokół wizytacji składnicy akt z dnia 18 stycznia 1974 r., AP w Łodzi, op. cit., s. 79.

Wielkość zasobu wynosiła ok. 30 mb¹³¹. Kolejna lustracja w 1978 r. dotyczyła przekazania i opracowania akt po zlikwidowanej Chorągwi Ziemi Łódzkiej. Zdecydowano, że w archiwum KCh pozostaną akta instruktorskie (588 teczek) oraz akta finansowe kat. B, z lat 1974/75, które we właściwym momencie zostaną wybrakowane¹³². Za okres 1978–1983 nie udało się odnaleźć informacji nt. zasobu aktowego.

Spis zdawczo-odbiorczy akt nr 22.....

Nazwa zasobu pracy i komórki organizacyjnej

L. p.	Znak te czki	Tytuł te czki lub tomu	Daty skrajne od-do	Kat. akt.	Liczba te czek	Miejsce przeznaczenia akt w składnicy	Data zniszczenia lub przekazania do arch.
1	2	3	4	5	6	7	8
6	Zuch.	✓ Materiały organizacyjno-programowe Wydziału Zuchów	1965/67	A	1	Reg. II	
✓ Spis zdawczo-odbiorczy akt Nr. 22 ^á							
1	Zuch.	Akcja Zuchowa "Iskra 70"	1970	A	1	Reg. II	
7	"	Plany pracy Wydziału Zuchów	1969/70	A	1	"	
16	"	Ogólne założenia programowe Wydziału Zuchów	1969/70	A	1	"	
✓ Spis zdawczo-odbiorczy akt Nr. 24							
3	Fin.	Plan kont-zasady opracowywania preliminarzy budżetowych	1965/69	A	1	Reg. II	
11	"	Roczne plany pracy i sprawozdania z ich wykonania	1967/68	A	1	"	

Fot. 86. Fragment spisu zdawczo-odbiorczego Komendy Chorągwi Łódzkiej z 1974 r., źródło: MH, Informacje o materiałach harcerskich w zasobach innych, do litery „O”, sygn. IC/arch/25, s. nlb.

Chorągiew Mazowiecka

Z informacji pochodzących z pierwszego protokołu wizytacji przeprowadzonej przez Archiwum Państwowe w Warszawie z 1967 r. wiadomo, że akta chorągwi do roku 1957 przypuszczalnie znajdowały się wraz z aktami ZMP w archiwum Komitetu Wojewódzkiego PZPR (dalej: KW PZPR). W archiwum komendy chorągwi przechowywano wówczas wyłącznie akta własne tj. Wydziału Księgowości, Organizacyjnego i Programowego od roku 1956/1957 do 1967 włącznie. Stanowiło to

¹³¹ Notatka z wizytacji w Archiwum Komendy Chorągwi Łódzkiej w dniach 29–31 stycznia 1976 r., MH, Sprawozdania z lustracji (...), op. cit., s. nlb.

¹³² Sprawozdanie z pobytu w Komendzie Chorągwi Łódzkiej w celu ustalenia przekazywania i opracowania akt zlikwidowanej Chorągwi Ziemi Łódzkiej w dniach 19–20 października 1978 r., MH, Sprawozdania z lustracji (...), op. cit., s. nlb.

ok. 5 m³. Wchodzące w jego skład akta Wydziału Księgowości znajdowały się w archiwum zakładowym. Bilanse były uporządkowane, wydzielone i spisane. Ich ilość szacowano na ok. 4 m³. Akta Wydziału Organizacyjnego częściowo znajdowały się w archiwum, a częściowo w szafach wydziału (ok. 1 m³). Ponadto znajdowały się tam również akta sprawozdawcze od roku 1958, protokoły z wizytacji hufców, zarządzenia, regulaminy i protokoły z posiedzeń KCh, a także teczki instruktorów, teczki personalne konferencji sprawozdawczo-wyborczych w hufcach (1965, 1967), korespondencja z hufcami (1962, 1963) oraz teczki harcerskiej akcji letniej z lat 1965–1966. Akta wspomnianego Wydziału Organizacyjnego nie były uporządkowane ani poddane brakowaniu¹³³.

W styczniu 1970 r. ogólna ilość akt komendy chorągwi wyniosła ok. 100 mb. W tej liczbie mieściło się 85 mb akt księgowo-finansowych, 12 mb akt programowych oraz 3 mb makulatury. Cezura czasowa obejmowała wówczas lata 1957–1968. Nie wszystkie materiały zostały przekazane z wydziałów, ze względu na problemy magazynowe. Dotyczyło to również akt z komend hufców. W roku 1970 planowano przejąć ok. 20 mb, a brakowanie objęło w latach 1968–1969 90 kg makulatury¹³⁴. Podobne ustalenia odnotowano w protokole z wizytacji przez AP w Warszawie w czerwcu 1970 r. Podkreślono, że akta kategorii A wynosiły ok. 10–12 mb oraz fakt, że stan zachowania akt jest dobry, były uporządkowane, lecz nie dokonano kwalifikacji na kategorie¹³⁵. W następnym roku zasób aktowy obliczano na 110 mb (90 mb – finansowe, 16 mb – programowe, 4 mb – makulatura). Do 1968 r. włącznie przekazano wszystkie akta z wydziałów, które zostały w całości uporządkowane. Materiały z hufców nadal nie trafiły do archiwum KCh Mazowieckiej i przechowywane były w ich siedzibach w uporządkowanych teczkach od r. 1964 (przeważnie kat. A). W br. przekazano 270 kg makulatury na przemiał¹³⁶. W 1972 r. w archiwum zakładowym przechowywano ok. 110 mb akt, z czego ok. 100 mb stanowiły akta finansowe. Miały kwalifikacje na kategorie archiwalne, były oprawione i ułożone na regałach drewnianych. Sporządzonych do nich ewidencję. Nie wszystkie akta przekazano do archiwum zakładowego. Przykładowo najważniejsze akta programowe znajdowały się w Wydziale Akcji Letniej oraz

¹³³ Protokół z wizytacji składnicy akt z dnia 13 grudnia 1967 r., AP w Warszawie, op. cit., s. 13.

¹³⁴ Archiwum Chorągwie w Warszawie (Chorągiew Mazowiecka), Sprawozdanie roczne według stanu w dniu 1 stycznia 1970 r., MH, Sprawozdania roczne archiwów (...), op. cit., s. nlb.

¹³⁵ Protokół z wizytacji składnicy akt z dnia 11 czerwca 1970 r., AP w Warszawie, op. cit., s. 11.

¹³⁶ Archiwum Chorągwie w Warszawie (Chorągiew Mazowiecka), Sprawozdanie roczne według stanu w dniu 1 stycznia 1971 r., MH, Sprawozdania roczne archiwów (...), op. cit., s. nlb.

w Wydziale Organizacyjnym. Dodatkowo wskazywano, że w Wydziale AL przechowywano sprawozdania okresowe z działalności w miesiącach letnich Komendy Chorągwi Mazowieckiej i komend hufców do 1965 r. Stanowiły ok. 1 mb. Były dokładnie opisane i przygotowane do spisania. Podobna sytuacja dotyczyła akt z Wydziału Organizacyjnego, w którym nadal znajdowały się protokoły z posiedzeń z lat 1961–1967 oraz plany pracy kwartalne i roczne zarówno komendy chorągwi, jak i komend hufców z lat 1964–1970. Ich wielkość wynosiła ok. 2 mb¹³⁷. W tym samym roku do Archiwum GK ZHP przesłano spis akt kat. A (fot. 87).

WYKAZ dokumentów kat. „A”		WYKAZ dokumentów kat. „A”	
1. Rozkazy Kom.Chor.Maz. na rok: 1959, 1960, 1961, 1962, 1963, 1964, 1965, 1966, 1967, 1968,	12. Album zdjęć 95 Drużyny Harcerskiej im. J. Gagarina przy Prezentorium nr. 6 w Świdrze k/Otwocka z roku 1962	277. Bilans na rok 1957 - ZHP Komendy Chorągwi Mazowieckiej w Warszawie 2 egz.	28. Bilans samnikcja na dzień 31.XII.1958 r. Kom.Chor.Maz. ZHP 2 egz.
2. Protokoły z posiedzeń Kom.Chor.Maz. ZHP na rok: 1961, 1962, 1963, 1964, 1965, 1966,	13. Foto kronika konferencji wyborczej przed III walnym Zjazdem ZHP z Drużyną Harcerską w Wyłotkach pow./Rozk. /22.02.64r./	29. Bilans samnikcja na dzień 31.XII.1959 r. Kom.Chor.Maz. ZHP 2 egz.	29. Bilans samnikcja na dzień 31.XII.1959 r. Kom.Chor.Maz. ZHP 2 egz.
3. Plany pracy Kom.Chor.Maz. ZHP na rok: 1961, 1962, 1963, 1964, 1965, 1966, 1967,	14. Plan pracy Wydz.Har. Starosaj na rok 1962/63	30. Bilans samnikcja na dzień 31.XII.1960 r. Kom.Chor.Maz.ZHP 2 egz.	30. Bilans samnikcja na dzień 31.XII.1960 r. Kom.Chor.Maz.ZHP 2 egz.
4. Sprawozdania Kom.Chor.Maz. ZHP na okres od 15.III.1959 r. do 9.III.1963 r. / III Konferencja Sprawozdawczo-wyborcza / Uchwała III Konferencji Sprawozdawczo-wyborczej	15. Wiadomości Konferencji Aktywny Drużyn Szturmu Socjalistycznych na Mazowszu 1963 r.	31. Bilans samnikcja na dzień 31.XII.1961 r. Kom.Chor.Maz.ZHP 2 egz.	31. Bilans samnikcja na dzień 31.XII.1961 r. Kom.Chor.Maz.ZHP 2 egz.
5. Sprawozdania Kom.Chor.Maz. ZHP na okres od 12.III.1961 r. do 21.III.1964 r. / IV Konferencja Sprawozdawczo-wyborcza / Sprawozdania Komisji Weryfikacyjnej na okres 1961-1964 r. składane na IV Konferencji Sprawozdawczo-wyborczej odbytej w dn.21-22.03.1964 r.	16. Zakończenie programowe Harcerskiego Ośrodka Technicznego Chorągwi na rok 1962/63	32. Bilans samnikcja na dzień 31.XII.1962 r. Kom.Chor.Maz.ZHP 2 egz.	32. Bilans samnikcja na dzień 31.XII.1962 r. Kom.Chor.Maz.ZHP 2 egz.
Protokoły z IV Konferencji Sprawozdawczo-wyborczej Kom.Chor.Maz. ZHP odbytej w dn.21-22.III.1964 r.	17. Wytyczne do pracy drużyn i zastępów MHR na rok 1965	33. Bilans samnikcja na dzień 31.XII.1963 r. Kom.Chor.Maz.ZHP 2 egz.	33. Bilans samnikcja na dzień 31.XII.1963 r. Kom.Chor.Maz.ZHP 2 egz.
6. Listy w ramach kate odbyty w dn. 2 - 3.VI.1962 r.	18. Działalność Inspektoratu MHR i Specjalności w Kom.Chor.Maz. ZHP - pełna przygotowana na posiedzeniu Komendy w dn.12.XI.1965 r.	34. Bilans samnikcja na dzień 31.XII.1964 r. Kom.Chor.Maz.ZHP 2 egz.	34. Bilans samnikcja na dzień 31.XII.1964 r. Kom.Chor.Maz.ZHP 2 egz.
7. Dokumentacja / rozkazy, zarządzanie planu różno - jakie się zachowały / w Komend Hufców na lata 1957/58 - 21 tezek	19. Program szkoleniowy oraz udział w Młod. "Mazowiecka Akcja Szkol.-66" harcerzy - sekcjarzy Chorągwi Mazowieckiej ZHP 1966 r.	35. Bilans samnikcja na dzień 31.XII.1965 r. Kom.Chor.Maz.ZHP 2 egz.	35. Bilans samnikcja na dzień 31.XII.1965 r. Kom.Chor.Maz.ZHP 2 egz.
8. Spisy instruktorów Komendy Chorągwi i Hufców rok 1959/60 3 egz.	20. Program i ocena pracy Drużyn młodzieżowych w Kom.Chor.Mazowieckiej ZHP - rok 1963	36. Bilans samnikcja na dzień 31.XII.1966 r. Kom.Chor.Maz.ZHP 2 egz.	36. Bilans samnikcja na dzień 31.XII.1966 r. Kom.Chor.Maz.ZHP 2 egz.
9. Ogólne spisy instruktorów ZHP 1961 r.	21. Problem samostojności i samorządności w Drużynach młodzieżowych - 1963 rok	37. Bilans samnikcja na dzień 31.XII.1967 r. Kom.Chor.Maz.ZHP 2 egz.	37. Bilans samnikcja na dzień 31.XII.1967 r. Kom.Chor.Maz.ZHP 2 egz.
10. Spisy harcerzy na rok: 1961, 1962, 1964, 1965, 1966, 1967,	22. Informacja o pracy Stowarz. HAJ Kom.Chor.Maz.ZHP w m-cu VII. 1966 r.	38. Bilans samnikcja na dzień 31.XII.1968 r. Kom.Chor.Maz.ZHP 2 egz.	38. Bilans samnikcja na dzień 31.XII.1968 r. Kom.Chor.Maz.ZHP 2 egz.
11. Dokumentacja z konferencji sprawozdawczo-wyborczych Komend Hufców rok: 1967 - 29 tezek - hufców 1969 - 29 tezek - hufców	23. Koncepcja organizacyjna i Mazowieckiej Akcji Kształcenia Instruktorów - HAJI-59 rok 1959	39. Budżet na rok 1962	39. Budżet na rok 1962
	24. Akcja wejścia Harcerstwa do Szkół Przystosowania Rolniczego - SZR w 1964 r. i porównanie z WZOS "Samopomoc Chłopa"	40. Budżet na rok 1963	40. Budżet na rok 1963
	25. Plan i program kursu szkolenia drużynowych Suchych 1965 r.	41. Budżet na rok 1964	41. Budżet na rok 1964
	26. Rozkazy, plany pracy, zarządzania i komunikaty Komend Hufców rok 1967/70 29 tezek - hufców	42. Budżet na rok 1965	42. Budżet na rok 1965
		43. Budżet na rok 1966	43. Budżet na rok 1966
		44. Budżet na rok 1967	44. Budżet na rok 1967
		45. Budżet na rok 1968	45. Budżet na rok 1968
		46. Budżet na rok 1969	46. Budżet na rok 1969

Fot. 87. Wykaz dokumentów kategorii "A" z archiwum Komendy Chorągwi ZHP w Warszawie (Mazowiecka) z 1972 r., źródło: MH, Informacje o materiałach harcerskich w zasobach innych, od litery „P”, sygn. IC/arch/25, s. nb.

Kolejna wizytacja archiwum KCh z ramienia AP w Warszawie miała miejsce w 1974 r. W wyniku ustaleń pokontrolnych stwierdzono, że zasób aktowy liczył wówczas ok. 130 mb. Dokumentacja finansowa nadal prowadzona była prawidłowo z pominięciem akt z roku 1972, które leżały na stosie i znajdowały się w archiwum bez spisów zdawczo-odbiorczych¹³⁸. W 1975 r. zasób aktowy archiwum KCh stanowiły akta własne z lat 1958–1973 w ilości ok. 72 mb (akta kat. A – ok. 4 mb, akta kat. B – ok. 68 mb) oraz akta kat. B przeznaczone do wybrakowania – ok. 52 mb. Część akt uporządkowano w archiwum. Wprowadzono wówczas podział na komórki organizacyjne oraz na kategorie A i B. Dodatkowo sporządzono spisy zdawczo-odbiorcze. W pracach porządkowania akt grupie instruktorów KCh wsparcia udzielała mgr Barbara

¹³⁷ Protokół z wizytacji składnicy akt z dnia 3 marca 1972 r., AP w Warszawie, op. cit., s. 9.

¹³⁸ Protokół z wizytacji składnicy akt z dnia 30 grudnia 1974 r., AP w Warszawie, op. cit., s. 7.

Dobrowolska z AP w Warszawie¹³⁹. W wyniku likwidacji Chorągwi Mazowieckiej w 1975 r.¹⁴⁰ całość dokumentacji została przekazana do Archiwum GK ZHP tj. 128 mb, w tym ok. 56 mb kat. B50¹⁴¹ pomimo że AP zalecało przekazać akta kat. A do archiwum, zgodnie z Zarządzeniem nr 18 NDAP z dnia 13 sierpnia 1958 r. w sprawie zasad przekazywania materiałów archiwalnych do archiwów państwowych¹⁴².

Chorągiew Opolska

Począwszy od 1970 r., można mówić o pierwszej charakterystyce zasobu archiwalnego. Z informacji zawartych w sprawozdaniu rocznym w br. wiadomo, że do 1969 r. gromadzono głównie dokumenty finansowe (70 mb). Obejmowały lata 1957–1970. Akta programowe stanowiły zaledwie 17 mb. Całość zasobu aktowego na początku 1970 r. wynosiła zatem 87 mb. Zakładano również w br. przejście z komórek organizacyjnych ok. 18 mb. Poza aktami KCh w archiwum przechowywano akta hufców, a mianowicie sprawozdania finansowe z wszystkich 15 komend za okres 1957–1970. W 1966 r. przekazano na przemiał 18 mb akt finansowych¹⁴³. W następnym roku wielkość zasobu aktowego nie uległa zmianie. Poza tym przejmowana akta z Wydziału Organizacyjnego oraz przygotowywano materiały z lat 1957–1964 do brakowania. W przypadku dokumentacji z komend hufców nadal nie zostały przekazane, mimo poinstruowania ich o obowiązku wynikającym z instrukcji archiwalnej¹⁴⁴. Na początku 1972 r. odnotowano niewielki spadek ilości materiałów archiwalnych zgromadzonych w archiwum. Ogólny metraż akt podawany w sprawozdaniu rocznym wynosił 79 mb. W jego skład wchodziło 54 mb akt finansowo-księgowych, 9 mb akt programowych oraz 16 mb makulatury. Nadal z przekazaniem dokumentacji zalegały Wydział Organizacyjny oraz komendy hufców¹⁴⁵. Sprawę tych ostatnich planowano poruszyć na najbliższym

¹³⁹ Protokół z wizytacji składnicy akt z dnia 14 października i 20 grudnia 1975 r., AP w Warszawie, op. cit., s. 2.

¹⁴⁰ Rozkaz L. 11/75 Naczelnika ZHP z dnia 1 października 1975 r., Biblioteka MH, brak sygnatury, s. nlb.

¹⁴¹ Protokół wizytacji składnicy akt z dnia 8 grudnia 1975 r., MH, Wizytacje przez AAN (...), op. cit., s. nlb.

¹⁴² Protokół wizytacji składnicy akt z dnia 14 października i 20 grudnia 1975 r., AP w Warszawie, op. cit., s. 3.

¹⁴³ Archiwum Chorągwie w Opolu, Sprawozdanie roczne według stanu w dniu 1 stycznia 1970 r., MH, Sprawozdania roczne archiwów (...), op. cit., s. nlb.

¹⁴⁴ Archiwum Chorągwie w Opolu, Sprawozdanie roczne według stanu w dniu 1 stycznia 1971 r., MH, Sprawozdania roczne archiwów (...), op. cit., s. nlb.

¹⁴⁵ Archiwum Chorągwie w Opolu, Sprawozdanie roczne według stanu w dniu 1 stycznia 1972 r., MH, Sprawozdania roczne archiwów (...), op. cit., s. nlb.

spotkaniu z komendantami hufców (13 stycznia 1972 r.)¹⁴⁶. W br. przekazano do Archiwum GK ZHP spis akt kat. A (fot. 88).

Związek Harcerstwa Polskiego
 Komenda Opolskiej Chorągwi
 im. Boh. Powstań Śląskich
 O P O L E, ul. Powstańców Śl. 26
 tel. 29-22/44-32) 2

GŁOWNA KUCHNIA
 ZHP
 16. WRZ 1972
 Liczba delegatów
 4650
 Asydyz.
 Arch. DJ

W y k a z
 =====
 akt kategorii " A " z archiwum Komendy Chorągwi ZHP w Opolu.

Lp.	Treść	Ilość teczek	Z lat
1.	Protokoły z posiedzeń	13	1957 - 1970
2.	Konferencje Chorągwi	8	1957 - 1968
3.	Rozkazy	24	1957 - 1971
4.	Programy pracy drużyn	3	1961 - 1963
5.	Rada - Koło Przyjaciół Harc.	1	1957 - 1968
6.	Materiały programowe	2	1961 - 1967
7.	Protokoły kontroli NIK	1	1958 - 1959
8.	Bilanse roczne + plany kont kont	14	1957 - 1971
R a z e m :		66	

Fot. 88. Wykaz akt kategorii "A" z archiwum Komendy Chorągwi ZHP w Opolu z 1972 r., źródło: MH, Informacje o materiałach harcerskich w zasobach innych, do litery „O”, sygn. IC/arch/25, s. nlb.

W kolejnej informacji wysłanej do GK w 1977 zasób aktowy tworzyły zarówno akta finansowe, jak i programowe. Niestety nie określono jego wielkości. Ponadto komendy hufców wciąż nie wywiązywały się z obowiązku przekazywania swoich akt do archiwum chorągwi¹⁴⁷. W 1982 r. podczas lustracji przeprowadzonej przez B. Cabałę zapisano, że ilość akt wynosiła 116 mb, z czego 16 mb stanowiły akta programowe, a 100 mb finansowe¹⁴⁸. W okresie 1956–1983 przeprowadzono kilka wizytacji ze strony WAP

¹⁴⁶ Informacja o stanie archiwum Komendy Chorągwi ZHP w Opolu na rok 1971, MH, Sprawozdania roczne archiwów (...), op. cit., s. nlb.

¹⁴⁷ Informacja o stanie archiwum Komendy Chorągwi ZHP w Opolu za rok 1977, MH, Informacje z Komend Chorągwi (...), op. cit., s. 26.

¹⁴⁸ Notatka z pobytu w archiwum Komendy Chorągwi ZHP w Opolu w dniach 20–23 marca 1982 r., MH, Informacje o materiałach harcerskich w zasobach innych, do litery „O”, sygn. IC/arch/25, s. nlb.

w Opolu. Niestety protokoły nie zachowały się do dziś, stąd też niemożliwe jest porównanie danych przedstawianych przez ZHP¹⁴⁹.

Chorągiew Rzeszowska

Materiały archiwalne dotyczące omawianej chorągwi przynajmniej na początku 1970 r. znajdowały się w dwóch lokalizacjach. W każdej z lokalizacji zgromadzono po 30 mb akt. W archiwum KW PZPR znajdowały się akta KCh od 1957 r., które wykorzystywano i zatrzymano w archiwum Historii Partii oraz dokumenty finansowe do 1964 r. przeznaczone do wybrakowania. Przechodząc do wyliczeń, na ogólną liczbę zasobu w obu archiwach składało się 40 mb akt księgowo-finansowych oraz 20 mb akt o charakterze merytorycznym. Cezura czasowa akt komendy chorągwi w archiwum własnym obejmowała lata 1963–1969. Wśród komórek organizacyjnych, które nadal nie przekazały dokumentacji, wymieniano m.in. Referat Kadr oraz Sekretariat (matryce). Podkreślano także, że w br. będą porządkowane sprawy programowe oraz przewiduje się przejście ok. 20 mb akt z wydziałów KCh¹⁵⁰. W kolejnym roku w toku prac porządkowych w archiwum własnym wyodrębniono ok. 15 mb makulatury. Pozostała ilość akt nie uległa zmianie. W sprawozdaniu z początku 1970 r. ujęto również w zasobie akta komend hufców, które z 1969 zostały oprawione introligatorsko, natomiast kolejne z roku 1970 przygotowywano do tej czynności. Niestety nie podano metrażu tych akt. Poza tym nie wynika z tego dokumentu również, że materiały hufców stanowiły część akt komendy chorągwi. W drugim kwartale 1970 r. planowano dalsze przejmowanie dokumentacji do archiwum (ok. 15 mb). Nie wybrakowano wówczas jeszcze żadnej makulatury¹⁵¹. W 1972 r. w związku z ogólnozwiązkowym spisem akt kat. A w poszczególnych chorągwiach archiwum KCh również takowy nadesłało. Całość materiałów archiwalnych pogrupowano w pięć obszarów: 1. Organizacja¹⁵²; 2.

¹⁴⁹ Wizytacje WAP w Opolu odbyły się w następujących terminach: 16–20 lipca 1970 r., 16 września 1977 r., sierpień 1981 r.

¹⁵⁰ Archiwum Chorągwi w Rzeszowie, Sprawozdanie roczne według stanu w dniu 1 stycznia 1970 r., MH, Sprawozdania roczne archiwów (...), op. cit., s. nlb.

¹⁵¹ Archiwum Chorągwi w Rzeszowie, Sprawozdanie roczne według stanu w dniu 1 stycznia 1971 r., MH, Sprawozdania roczne archiwów (...), op. cit., s. nlb.

¹⁵² Wśród teczek szczególnie można m.in.: biuletyny KCh programowo-organizacyjne, biuletyny Egzekutywy Komendy Wojewódzkiej, kronikę-dokumentację prasową, wiadomości urzędowe, protokoły, plany pracy, rozkazy i oceny KH, materiały z konferencji sprawozdawczo-wyborczych KH, dokumentacja posiedzeń Rady i Komendy Chorągwi, rozkazy, instrukcje KCh i GK, materiały programowe itd., MH, Informacje o materiałach harcerskich w zasobach innych, od litery „P”, sygn. IC/arch/25, s. nlb.

Planowanie i sprawozdawczość¹⁵³; 3. Statystyka¹⁵⁴; 4. Finanse-Księgowość¹⁵⁵; 5. Kształcenie Harcerskie¹⁵⁶. Uwzględniono tytuł teczek, daty skrajne oraz ilość teczek¹⁵⁷. Z informacji przesłanej do Archiwum GK ZHP w 1977 r. wiadomo, że na zasób aktowy składały się akta do czerwca 1975 r. włącznie. Od tego czasu nie przejmowano jeszcze do archiwum akt z nowopowstałych jednostek (m.in. hufce), natomiast przekazano akta z poszczególnych wydziałów KCh¹⁵⁸. Brak informacji o przeprowadzanych wizytacjach z ramienia WAP w Rzeszowie, w tym również protokołów. Nie zachowała się nawet żadna wzmianka, że takowe miały w ogóle miejsce. Po 1977 r. nie przesyłano nic więcej do Archiwum GK ZHP.

Chorągiew Stołeczna

Początek działalności archiwum KCh, a zarazem pierwsza informacja o jego zasobie aktowym sięga 1970 r. Liczył on wówczas 70 mb. W jego skład wchodziły wyłącznie akta własne komendy chorągwi w następującym podziale: 60 mb – księgowo-finansowe, 10 mb – programowe. Wśród nich znajdowały się akta z lat 1957–1969 przejęte w całości z Wydziałów: Finansowego, Zuchowego, Młodzieży Starszej oraz Akcji Letniej. Wydział Organizacyjny natomiast przekazał swoje materiały częściowo. W ramach zakładanych planów na rok 1970 ujęto przekazanie z pozostałych komórek organizacyjnych, jak i komend hufców. W przypadku brakowania, w latach 1968–1969 przekazano do zniszczenia 600 kg makulatury¹⁵⁹. W kolejnym roku sprawozdawczym zanotowano wzrost ilości materiałów znajdujących się w archiwum chorągwanym. Wynosił 82 mb, co przekładało się na 70 mb akt finansowych, 8 mb akt programowych oraz 4 mb

¹⁵³ Wśród teczek wyszczególnić można m.in.: plany pracy Komisji Młodszych Rady Hufca i referatu, plany pracy Wydziałów, sprawozdania z pracy drużyn młodszo i starszoharcerskich, programy i sprawozdania z rocznic KCh, plany pracy Rady Powiatowej Przyjaciół Harcerstwa i sprawozdanie z działalności itd., Ibidem, s. nlb.

¹⁵⁴ Wśród teczek wyszczególnić można m.in.: sprawozdanie statystyczne chorągwi o stanie harcerstwa, sprawozdanie statystyczne członków i instruktorów KCh, raporty statystyczne dotyczące ośrodków harcerskich, kręgów środowiskowych, szczepów (wykazy) itd., Ibidem, s. nlb.

¹⁵⁵ Wśród teczek wyszczególnić można m.in.: bilanse i sprawozdania finansowe, budżety itd., Ibidem, s. nlb.

¹⁵⁶ Wśród teczek wyszczególnić można m.in.: karty prób instruktorskich, instrukcje Komisji Prób Komendy Chorągwi, dokumentacja Wydziału Kształcenia, Korpusu Instruktorskiego oraz Kształcenia Instruktorów Młodszoharcerskich, Ibidem, s. nlb.

¹⁵⁷ Ibidem, s. nlb.

¹⁵⁸ Informacja dotycząca działalności archiwum Komendy Chorągwi za rok 1977, MH, Informacje z Komend Chorągwi (...), op. cit., s. 34.

¹⁵⁹ Archiwum Chorągwane w Warszawie (Stołeczna), Sprawozdanie roczne według stanu w dniu 1 stycznia 1970 r., MH, Sprawozdania roczne archiwów (...), op. cit., s. nlb.

makulatury. W br. tylko Wydział Młodzieży Młodszej zalegał z przekazaniem swojej dokumentacji. Podkreślano, że akta były w większości opracowane, poza nielicznymi wyjątkami. Materiałów z komend hufców nie przejmowano ze względu na brak miejsca magazynowego¹⁶⁰. W 1972 r. również powiększył się zasób aktowy do 98 mb. Co ważne w tej liczbie aż 20 mb to akta programowe, 70 mb stanowiły akta finansowe, a tylko 8 mb to makulatura. Także i w tym roku nie wszystkie wydziały przekazały swoją dokumentację (Młodzieży Młodszej, Młodzieży Starszej, Zuchowy, Propagandy) argumentując to zapowiadaną wizytacją frontalną. Samo archiwum nie zabiegało, o przejmowanie akt z komend hufców z przyczyn wskazanych wcześniej, ale mimo to hufce przekazywały dokumenty we własnym zakresie. W ciągu pierwszego półrocza 1972 planowano podać ich stan. Na makulaturę w br. przekazano 250 kg dokumentacji niearchiwalnej¹⁶¹. W tym też roku przekazano do Archiwum GK ZHP spis materiałów kat. A (fot. 89).

Wykaz akt kategorii A			Wydział Młodzieży Młodszej		
<u>Wydział Finansowy Komendy Chorągwi Stołecznej ZHP</u>			<u>Wydział Kurców i Prób</u>		
1. Bilanse roczne i sprawozdania kwartalne za lata 1957-1969	kat. A	27 teczek	1. Materiały różne /programowe/ 1962-1964	kat. A	1 teuszka
2. Budżety 1961-1969	"	5 teczek	<u>Wydział Akcji i Szuk</u>		
3. Dzienniki Ustaw 1958-1970	"	15 teczek	1. Materiały różne zespołu Szuk i Szuk /programowe/ 1960-1962	"	1 teuszka
4. Monitorzy Polskie 1960-1970	"	15 teczek	<u>Wydział Akcji i Szuk</u>		
5. Dł. Urzędowy Kin. Oświaty 1966-1970	"	4 teuszki	1. Sprawy różne /programowe/ 1960-1962	"	1 teuszka
6. Listy płacy 1957-1970	B 50	22 teuszki	<u>Wydział Akcji i Szuk</u>		
7. Sprawy sądowne 1960-1970	B 50	3 teuszki	1. Sprawy różne /programowe/ 1960-1962	"	1 teuszka
<u>Wydział Organizacyjny</u>			<u>Wydział Akcji i Szuk</u>		
1. Protokoły z odpraw Kom. Chor. 1957-1970	kat. A	11 teczek	1. Materiały różne zespołu akcji letniej i zimowej - programowe 1960	"	1 teuszka
2. Rozkazy Komendy Chorągwi 1959-1970	"	14 teczek	<u>Wydział Organizacji Wzrostu Osob</u>		
3. Sprawy konferencji grupowo-wyborczych Komendy Chorągwi i hufców 1965, 1967, 1969	"	25 teczek	1. Sprawy różne - programowe 1962/63	"	1 teuszka
4. Akta osobowe pracowników stowarz. i rybn. 1957-1972	B 50	5 50	<u>Wydział Organizacji i Instrukcyjnych</u>		
<u>Wydział Akcji Letniej, Sportu i Turystyki</u>			1. Sprawy różne - programowe 1959/60	"	1 teuszka
1. Sprawy Akcji Letniej i Zimowej 1957	kat. A	1 teuszka	<u>Wydział Kształcenia i Prób</u>		
2. " 1958	"	1 teuszka	1. Materiały różne - programowe 1961/62	"	1 teuszka
3. " 1959	"	1 teuszka	<u>Plan Kształcenia</u>		
4. " 1960	"	1 teuszka	1. Materiały różne - programowe 1961/62	"	1 teuszka
5. " 1961	"	1 teuszka	<u>Plan Programowy</u>		
6. " 1962	"	1 teuszka	1. Materiały różne - programowe 1961/62	"	1 teuszka
7. " 1963	"	1 teuszka	<u>Komenda Organizacyjna</u>		
8. Programy zimowych oraz sprawy zimowych wycieczek i sprawy KMR oraz akcji letniej 1964	"	4 teuszki	1. Materiały różne - programowe 1960/61	"	1 teuszka
9. Programy obozów hufców i zimowych oraz zimowych wycieczek - oraz ogólne szkolenia programowe 1965	"	13 teczek	<u>Wydział Młodzieży Starszej</u>		
10. Programy obozów hufców i zimowych oraz zimowych wycieczek - oraz ogólne szkolenia programowe 1966	"	10 teczek	1. Materiały MWSO, materiały KMR, akcja "Operacja 1001 Promocja", materiały techniczno-organizacyjne, materiały kręgów instruktorskich, ośrodków samonadzoru, programy pracy komend hufców, programy pracy Wydziału i Inspektoratów, materiały programowe akcji letniej 1959-1960	"	10 teczek
<u>11. Programy obozów hufców i zimowych oraz zimowych wycieczek - oraz ogólne szkolenia programowe 1967</u>			kat. A	10 teczek	
<u>12. Programy obozów hufców oraz zimowych lata hufców, programy zimowych oraz zimowych szkoleń programowe 1968</u>			"	12 teczek	
<u>13. Programy zimowych hufców 1969</u>			"	1 teuszka	
<u>Sejzynek do spraw Organizacyjnych</u>					
<u>1. Programy pracy Wydziału Propagandy i Szuk, Wydziału Akcji Letniej, Wydziału Organizacyjnego, sprawozdania z harcerskiej akcji letniej, uwagi poboczne Komisji Rewizyjnej 1969</u>			"	1 teuszka	
<u>2. Rocznice i okresowe plany pracy i sprawozdania z ich wykonania 1969</u>			"	1 teuszka	
<u>Wydział Zuchowy</u>					
<u>1. Programy pracy Komitetów Zuchowych hufców, oświatowa służba, programy pracy Wydziału, sprawozdania z wycieczek, materiały CSI w Olepianach, programy kurców i szuk, materiały zuchowej służby i szuk, programy kolonii i zimowisk zuchowych hufców, programy kurców zuchowych Kom. Chor. A hufców, materiały odczytu ruchu zuchowego, materiały o stopniach ze spec. zuchowej, projekty regulaminów sprawności zuchowych, siły zuchowe, zuchowe odznaki ołowiane 1958-1968</u>			"	14 teczek	
<u>Wydział Młodzieży Starszej</u>					
<u>1. Materiały MWSO, materiały KMR, akcja "Operacja 1001 Promocja", materiały techniczno-organizacyjne, materiały kręgów instruktorskich, ośrodków samonadzoru, programy pracy komend hufców, programy pracy Wydziału i Inspektoratów, materiały programowe akcji letniej 1959-1960</u>			"	10 teczek	

Fot. 89. Wykaz dokumentów kategorii "A" z archiwum Komendy Chorągwi ZHP w Warszawie (Stołeczna) z 1972 r., źródło: MH, Informacje o materiałach harcerskich w zasobach innych, od litery „P”, sygn. IC/arch/25, s. nlb.

Kolejna informacja nt. zasobu aktowego pochodziła dopiero z 1977 r. Wchodziły w jej skład akta byłej Chorągwi Warszawskiej z lat 1957–1975 w ilości ok. 90 mb, w tym ok. 10 mb to akta kat. A. Następną grupą materiałów były akta własne Komendy

¹⁶⁰ Archiwum Chorągwi w Warszawie (Stołeczna), Sprawozdanie roczne według stanu w dniu 1 stycznia 1971 r., MH, Sprawozdania roczne archiwów (...), op. cit., s. nlb.

¹⁶¹ Archiwum Chorągwi w Warszawie (Stołeczna), Sprawozdanie roczne według stanu w dniu 1 stycznia 1972 r., MH, Sprawozdania roczne archiwów (...), op. cit., s. nlb.

Chorągwi Stołecznej z lat 1975–1976 w ilości ok. 2 mb. Podkreślano, że prawie 90% akt było uporządkowanych wg komórek organizacyjnych i grup rzeczowych. Wskazywano również, że teczki opisano oraz zakwalifikowano do właściwych kategorii A i B. Wszystkie dokumenty ujęto w spisach zdawczo-odbiorczych, jednakże nie oznaczono ich sygnaturą archiwalną. Wśród całości zasobu znajdowało się ok. 4 mb akt kat. A i B bez właściwej kwalifikacji i ewidencji. Ponadto w kilku przypadkach kwalifikacja akt wymagała korekty np. Dzienniki Urzędowe i Monitory należało przekwalifikować do kat. B, a część korespondencji po wykonaniu ekspertyzy na kat. A¹⁶². W 1980 r. w wyniku przebudowy pomieszczeń na parterze gmachu przy ul. Konopnickiej 6 oraz polecenia Zastępcy Naczelnika ZHP Andrzeja Ornata akta KCh zostały przejęte przez Archiwum GK ZHP. Trafiły tam jako depozyt bez spisów, nieuporządkowane w ilości ok. 70 mb. Przyczyniło się to do sytuacji, w której zabrakło miejsca w Archiwum GK ZHP do przejmowania akt z podległych jemu komórek merytorycznych¹⁶³. Szczegółowy opis powodów przeniesienia akt KCh odnaleźć można w protokole kontroli WAP m. st. Warszawy z 15 marca 1980 r. Wynika z niego, że w toku prac remontowych rozwalono dwie ściany przyległe do archiwum, co przyczyniło się do tego, że akta leżące na górnych półkach zrzucano wraz z gruzem. Zasób aktowy tym samym pozostał niezabezpieczony i narażono go na zniszczenie lub zaginięcie. Wg oceny pracownika WAP znajdowało tam się ok. 100 mb akt kat. A i B z lat 1957–1978, z czego ok. 75 mb stanowiły materiały do wieczystego przechowywania albo nie podlegało jeszcze brakowaniu¹⁶⁴. Wspomniane wyżej przeniesienie akt KCh do Archiwum GK ZHP zostało potraktowane przez AAN jako rozwiązanie nie do przyjęcia. Argumentowano to faktem powstania zagrożenia szybkiego braku miejsca na nowe dopływy oraz tym, że gospodarowanie w archiwum dwóch gospodarzy było sprzeczne z zasadą ścisłego skoncentrowania odpowiedzialności za stan archiwum w rękach jednej osoby. Sugerowano zorganizować oddzielne pomieszczenie na zasób aktowy Chorągwi Stołecznej¹⁶⁵. W efekcie GK ZHP przekazała

¹⁶² Protokół wizytacji składnicy akt z dnia 17 grudnia 1977 r., MH, Informacje o materiałach harcerskich w zasobach innych, od litery „P”, sygn. IC/arch/25, s. nlb.

¹⁶³ Protokół przejęcia w depozyt akt Chorągwi Stołecznej w dniach 23 i 25 marca 1980 r., MH, Opracowania i notatki (...), op. cit., s. nlb.

¹⁶⁴ Protokół z kontroli stanu zabezpieczenia zasobu aktowego, przechowywanego w lokalu archiwum zakładowego Chorągwi Stołecznej ZHP w Warszawie, mieszczącego się na parterze w budynku przy ul. Konopnickiej 6, AAN, Archiwum Zakładowe (...), op. cit., s. 11.

¹⁶⁵ Protokół z lustracji Archiwum GK ZHP z dnia 28 września 1981 r., AAN, Archiwum Zakładowe (...), op. cit., s. 6.

KCh pomieszczenia na terenie Bazy Transportowej GK w Warszawie przy ul. Piaskowej 4, z których część przeznaczono na archiwum¹⁶⁶.

Chorągiew Warmińsko-Mazurska

Na początku 1970 r. archiwum było dopiero w stadium organizacji, stąd niemożliwe było wskazanie wielkości zasobu aktowego¹⁶⁷. Wydział Organizacyjny GK ZHP po otrzymaniu sprawozdania rocznego jeszcze w tym samym roku skierował pismo o uzupełnienie jego o metraż akt znajdujących się w archiwum¹⁶⁸. Przełom nastąpił w kolejnym roku, kiedy to na podstawie zarządzenia komendanta chorągwi powołano do życia „Chorągwiane Archiwum Harcerskie”¹⁶⁹. Zasób aktowy liczył wówczas 31 mb, z czego 14 mb stanowiły akta finansowe, 11 mb akta programowe, a 6 mb makulatura. Spośród materiałów z komend hufców przejęto wyłącznie te z obszaru finansowego. Brakowanie objęto 110 kg makulatury¹⁷⁰. W 1972 r. ogólna ilość materiałów znajdujących się w archiwum wynosiła 40 mb, co przekładało się na następujące liczby: 13 mb – akta merytoryczne, 21 mb – akta finansowo-księgowo oraz 6 mb – makulatura. W archiwum znajdowały się akta z poszczególnych komórek organizacyjnych KCh do roku 1969 z wyjątkiem Wydziałów: Zuchów, Młodzieży Młodszej i Starszej. Archiwista chorągwiany zaznaczał, że mimo wykonywania bieżących prac, porządkowanie utrudniał stan przekazywanych materiałów z wydziałów. Dotyczyło to nieprzestrzegania terminów przekazywania, nieuporządkowania wewnętrznego w teczkach i brakiem spisów spraw¹⁷¹. W 1972 r. w ramach ogólnozwiązkowej akcji informacyjnej przeprowadzanej przez Archiwum GK ZHP przesłano spis akt kat. A znajdujących się w archiwum KCh.

¹⁶⁶ Pismo GK ZHP do AAN z dnia 23 listopada 1981 r. w sprawie odpowiedzi na zalecenia powizytacyjne z dnia 28 września 1981 r., AAN, Archiwum Zakładowe (...), op. cit., s. 8.

¹⁶⁷ Archiwum Chorągwi w Olsztynie, Sprawozdanie roczne według stanu w dniu 1 stycznia 1970 r., MH, Sprawozdania roczne archiwów (...), op. cit., s. nlb.

¹⁶⁸ Pismo Wydziału Organizacyjnego GK ZHP do Komendy Chorągwi Warmińsko-Mazurskiej z dnia 5 marca 1970 r. w sprawie sprawozdania rocznego archiwum chorągwiowego, MH, Sprawozdania roczne archiwów (...), op. cit., s. nlb.

¹⁶⁹ W zarządzeniu ujęto następujące zapisy: podległość organizacyjna, godziny urzędowania, zasady udostępniania akt, informacja o powołaniu przy archiwum działu materiałów o charakterze pamiątkowo – muzealnym itd., Zarządzenie nr 5/71 Komendanta Chorągwi Warmińsko-Mazurskiej ZHP z dnia 27 stycznia 1971 r. dotyczące prawidłowego wprowadzenia w harcerskich jednostkach organizacyjnych Chorągwi Warmińsko-Mazurskiej ZHP „Instrukcji w sprawie organizacji i zakresu działalności archiwów ZHP”, MH, Sprawozdania roczne archiwów (...), op. cit., s. nlb.

¹⁷⁰ Archiwum Chorągwi w Olsztynie, Sprawozdanie roczne według stanu w dniu 1 stycznia 1971 r., MH, Sprawozdania roczne archiwów (...), op. cit., s. nlb.

¹⁷¹ Archiwum Chorągwi w Olsztynie, Sprawozdanie roczne według stanu w dniu 1 stycznia 1972 r., MH, Sprawozdania roczne archiwów (...), op. cit., s. nlb.

Wśród nich wyszczególnić można m.in. protokoły i uchwały z konferencji sprawozdawczo-wyborczych hufców, protokoły posiedzeń rady, komendy chorągwi oraz komend hufców, sprawozdania komisji historycznej, rozkazy komendanta chorągwi, protokoły posiedzeń komisji historycznej i weryfikacyjnej, plany pracy i sprawozdania KCh, plany pracy hufców, protokoły powizytacyjne w hufcach i drużynach, wykazy drużyn harcerskich, budżety i bilanse chorągwi itd.¹⁷² Z okresu 1973–1977 brak informacji nt. zasobu aktowego. Dopiero z 1978 r. pochodzi ostatnia informacja, która była wynikiem wizytacji przeprowadzonej przez B. Cabałę. Wiadomo z niej, że ogólna ilość akt wynosiła wówczas ok. 60 mb¹⁷³.

Chorągiew Wielkopolska

Archiwum chorągwiane z siedzibą w Poznaniu powstało w listopadzie 1968 r. Na zasób aktowy w chwili utworzenia składały się następujące materiały: 1. Opracowane i w całości zachowane dokumenty Wydziału Finansowo-Gospodarczego za lata 1963–1966 włącznie oraz niekompletne z 1967 r.; 2. Dokumenty Wydziału Organizacyjnego i Kadr opracowane w całości za okres 1963–1966; 3. Dokumenty kat. A dokumentujące działalność programową KCh (24 teczki). Pozostała ilość teczek kat. B wynosiła ok. tysiąc sto kilkanaście. Poza tym w archiwum znajdowało się m.in. kilka rozkazów z okresu 1945–1950, czy kroniki powstałe w latach 1957–1960¹⁷⁴. Samo archiwum zaliczyć można do jednego z tych o największym zasobie aktowym. Na początku 1970 r. akta komendy chorągwi wynosiły 114 mb, z czego 84,8 mb stanowiły akta księgowo-finansowe, 21,2 mb – akta o charakterze merytorycznym, a 8 mb to makulatura. Obejmowały okres od 1957 r. do 1968 r. Archiwum KCh do roku 1968 przejęło w całości dokumentację finansową, natomiast w przypadku akt organizacyjnych i programowych do 1967 r. przewidywano, że w br. przekazane zostanie między 7 a 10 mb akt. Ponadto ze sprawozdania rocznego z 1970 r. dowiadujemy się, że swoje archiwa posiadały Hufiec Poznań-Grunwald oraz Poznań-powiat. W ciągu ostatnich dwóch lat (1968 i 1969) wybrakowano ogółem 50 kg makulatury¹⁷⁵. W odniesieniu do tego w przygotowanej

¹⁷² Spis akt kat. A z archiwum Komendy Chorągwi Warmińsko-Mazurskiej z dnia 30 października 1972 r., MH, Informacje o materiałach harcerskich w zasobach innych, do litery „O”, sygn. IC/arch/25, s. nlb.

¹⁷³ Notatka z pobytu w Komendzie Chorągwi w Olsztynie w dniach 10–11 marca 1978 r., MH, Sprawozdania z lustracji (...), op. cit., s. nlb.

¹⁷⁴ Informacja o archiwum z 1970 r., MH, Sprawozdania roczne archiwów (...), op. cit., s. nlb.

¹⁷⁵ Archiwum Chorągwiane w Poznaniu, Sprawozdanie roczne według stanu w dniu 1 stycznia 1970 r., MH, Sprawozdania roczne archiwów (...), op. cit., s. nlb.

notatce na posiedzenie KCh w 1970 r. zwracano uwagę, że pojawiały się problemy, które opóźniały terminowe brakowanie akt. Część dokumentacji stosunkowo późno przekazywano do archiwum, a te które przejęto, nie mogły być opracowane, ponieważ nie dostarczono niezbędnych kartonów do oprawy akt. Poza tym pojawiały się sytuacje, w którym w jednej teczce znajdowały się dokumenty z różnych okresów przechowywania. W efekcie należało najpierw poddać je porządkowaniu, a dopiero później brakowaniu¹⁷⁶. Na początku 1971 r. wielkość zasobu uległa nieznacznemu powiększeniu (118 mb), jednakże jej podział przedstawiał się zupełnie inaczej. Akta finansowe stanowiły 58,5 mb, akta programowe – 24,5 mb, a makulatura aż 35 mb. W archiwum zgromadzono także zbiór prywatny ob. Leszczyńskiego obejmującego lata międzywojenne (1 paczka) oraz materiały fotograficzne z niektórych hufców. W przypadku tych ostatnich nie wskazano ich ilości. Pozostałych dokumentów z jednostek terenowych nie przejmowano, ze względu na brak miejsca magazynowego. Poza wymienionymi wcześniej hufcami swoje archiwa prowadziły także: Hufiec Konin, Poznań Jeżyce, Wilda oraz Trzcianka¹⁷⁷. W kolejnym roku ponownie odnotowano wzrost metrażu w poznańskim archiwum. Jego ogólna liczba wynosiła 129 mb, z czego 29 mb to akta merytoryczne, 60,5 mb – akta księgowo-finansowe, a 39,5 mb to makulatura. Z powodu braku miejsca nie przejęto w całości akt z Wydziału Finansowego i Organizacyjnego. Dotyczyło to również akt z komend hufców. Dodatkowo w archiwum znajdował się 1 mb akt sprzed 1956 r.¹⁷⁸ Pierwsza znana informacja o wizytacji przeprowadzonej przez WAP w Poznaniu miała miejsce 26 listopada 1970 r. Niestety nie zachował się protokół z tej kontroli. W wyniku kolejnej z 1973 r. ustalono, że zasób aktowy wynosił ok. 91 mb. Akta kat. A obejmowały lata 1957–1967, a ich wielkość zaledwie 1 mb (45 j. a.). Znajdowały się także w archiwum KCh albumy fotograficzne oraz kroniki harcerskie. Akta kat. B natomiast pochodziły z lat 1957–1971, a ich ilość wynosiła 90 mb. Stan uporządkowania i kwalifikacji akt na kategorii archiwalne oceniano jako dobre¹⁷⁹. W 1974 r. B. Cabała przygotowała kompleksowe zestawienie archiwaliów i muzealiów dotyczących harcerstwa wielkopolskiego znajdujących się

¹⁷⁶ Informacja o archiwum z 1970 r., MH, Sprawozdania roczne archiwów (...), op. cit., s. nlb.

¹⁷⁷ Archiwum Chorągwie w Poznaniu, Sprawozdanie roczne według stanu w dniu 1 stycznia 1971 r., MH, Sprawozdania roczne archiwów (...), op. cit., s. nlb.

¹⁷⁸ Archiwum Chorągwie w Poznaniu, Sprawozdanie roczne według stanu w dniu 1 stycznia 1972 r., MH, Sprawozdania roczne archiwów (...), op. cit., s. nlb.

¹⁷⁹ Protokół wizytacji składnicy akt z dnia 5 maja 1973 r., MH, Sprawozdania roczne archiwów (...), op. cit., s. nlb.

różnych instytucjach na terenie całej Polski¹⁸⁰. W kolejnych latach nie ujęto żadnej wzmianki o zasobie aktowym. Dotyczyło to zarówno informacji z działalności archiwum w 1977 r.¹⁸¹, jak i z notatki z lustracji archiwum KCh w 1982 r.¹⁸²

Chorągiew Zachodnio-Pomorska

Po raz pierwszy informację o zasobie archiwalnym odnajdujemy w 1966 r. W jego skład wchodziły akta finansowe, programowe i metodyczne z lat 1949–1956 oraz 1957–1966. Ich Objętość wynosiła ok. 80 mb. Akta w tamtym czasie nie były uporządkowane. Jedynie akta finansowe ułożono na regałach¹⁸³. W sprawozdaniu rocznym z 1970 r. zasób archiwum przedstawiał się następująco. Na 77 mb ogólnej ilości akt KCh 53 mb stanowiły akta księgowo-finansowe, a 24 mb akta programowe. Całości nadal nie uporządkowano, argumentując to brakiem instrukcji do 1968 r. Cezura czasowa akt obejmowała lata 1956–1968¹⁸⁴. Zastanawiające jest, dlaczego nie uwzględniono materiałów harcerskich dotyczących okresu sprzed 1956, a wymienionych w protokole wizytacji w 1966 r. Faktyczne przekazane do WAP w Szczecinie miało miejsce dopiero pod koniec 1980 r.¹⁸⁵ W przypadku planów na rok 1970 założono przejście z wydziałów KCh ok. 25 mb akt oraz polecenie komendom hufców przygotowanie i przekazanie swojej dokumentacji do archiwum. Ostatnie brakowanie miało miejsce dnia 16 marca 1967 r.¹⁸⁶ Na początku 1971 r. całość zasobu aktowego wynosiła ok. 115 mb. W tej liczbie mieściły się akta KCh – 90 mb (63 mb – finansowe, 25 mb – programowe, 2 mb

¹⁸⁰ Spis dotyczył następujących instytucji: Archiwum Akt Nowych, WAP w Poznaniu, Archiwum PAN o/Poznań, Archiwum Powiatowe w Lesznie, Archiwum PAN w Warszawie, Archiwum i Biblioteka GK ZHP, Centralne Archiwum KC PZPR, Muzeum Regionalne w Kaliszu, Muzeum Regionalne w Lesznie, Informacja „Sprawy skautingu i harcerstwa wielkopolskiego w archiwaliach i materiałach ewidencyjnych w Polsce” z dnia 15 stycznia 1974 r., MH, Informacje o materiałach harcerskich w zasobach innych, od litery „P”, sygn. IC/arch/25, s. nlb.

¹⁸¹ Informacja o pracy Archiwum Chorągwanego Związku Harcerstwa Polskiego Komendy Chorągwi w Poznaniu z dnia 4 października 1977 r., MH, Informacje z Komend Chorągwi (...), op. cit., s. 31.

¹⁸² Notatka z lustracji Archiwum Komendy Chorągwi w dniach 12–14 października 1982 r., MH, Sprawozdania z lustracji (...), op. cit., s. nlb.

¹⁸³ Protokół wizytacji składnicy akt z dnia 24 maja 1966 r., AP w Szczecinie, op. cit., s. 13.

¹⁸⁴ Archiwum Chorągwane w Szczecinie, Sprawozdanie roczne według stanu w dniu 1 stycznia 1970 r., MH, Sprawozdania roczne archiwów (...), op. cit., s. nlb.

¹⁸⁵ Przekazano 27 teczek z lat 1945–1956 oraz kopię „Kroniki” za lata 1934–1939 i 1956–1972, Pismo do Archiwum GK ZHP z dnia 12 listopada 1980 r., MH, Informacje o materiałach harcerskich w zasobach innych, od litery „P”, sygn. IC/arch/25, s. nlb.; W zespole nr 486 Związek Harcerstwa Polskiego, Komenda Chorągwi Zachodnio-Pomorskiej w Szczecinie znajdują się materiały archiwalne z lat 1945–1956, [w:] <https://www.szukajwarchiwach.gov.pl/zespol/-/zespol/68924>, dostęp 12.08.2022 r.

¹⁸⁶ Archiwum Chorągwane w Szczecinie, Sprawozdanie roczne według stanu w dniu 1 stycznia 1970 r., MH, Sprawozdania roczne archiwów (...), op. cit., s. nlb.

– makulatura) oraz 25 mb akt komend hufców). Wszystkie akta znajdujące się w archiwum chorągwanym opracowano i uporządkowano do 1969 r. włącznie¹⁸⁷. W 1972 r. przesłano do Archiwum GK ZHP spis akt kat. A zgromadzonych w archiwum KCh (fot. 90).

SPIS AKT KATEGORII "A"		Spis aktów "A"		Spis aktów "A"	
Chorągiewna wstęga	1957 Z 600 t. 1	1960/69 W 4198 t.41	1962 I 1949 W 4191 t.42	Akta "Boisko XX"	1960 Imp 477 t.98
Biuletyn Chor. Zach. Po m.	1960 Z 600 t. 2	1967/70 W 4311 t.46 I	W 421 t.43 /3/	Kaspienia "Pięć"	1963/64 Imp 477 t.99
...	...	1968/69 W 4311 t.46 II	...	Kaspienia "10 XX"	1963/64 Imp 477 t.99
Konf. sprawa... Chor. Zach. Po m.	1965 Z 600 t. 3	1968/69 W 4311 t.46 III	...	Harcerska i Inicjatywa	1966 Imp 477 t.99
Konf. ...	1965 Z 600 t. 4	1967/68 W 4311 t.47 IV	...	Akta "Wolna"	1966 Imp 477 t.99
...	...	1968 W 4311 t.48	...	Akta "Wolna"	1966 Imp 477 t.99
Protokół Rady Chorągwi	1960/69 Z 601 t. 6	1968/69 W 4311 t.48	...	Harcerska Jesień Przejazdu	1968 Imp 477 t.99
...	...	1967/68 W 4311 t.48	...	300-setna roczn. pob. na Pom. Zach. wojsk St. Czarn.	1960/62 Imp 477 t.99
...	...	1968/69 W 4311 t.48	...	Międzynarodowy Dzień Dziecka	1967/68 Imp 478 t.97
...	...	1968/69 W 4311 t.48	...	Dzień Nauczyciela	1967/68 Imp 478 t.98
...	...	1968/69 W 4311 t.48	...	Hublewy Flotę Harcerską	1959/61 Imp 478 t.98
...	...	1968/69 W 4311 t.48	...	Kraję Tęczy/letnie i zim., /progr., sprawa	1963/69 XI 500 t.100
...	...	1968/69 W 4311 t.48	...	Akta "Morski"	1963 KM 501 t.101
...	...	1968/69 W 4311 t.48	...	Dni Oświaty Kaliski i Pracy	1967/68 Pr 500 t.102
...	...	1968/69 W 4311 t.48	...	Protestujemy /wiec harcerski/	1961 Pr 630 t.103
...	...	1968/69 W 4311 t.48	...	Mali Wyciąg Pokoju	1961/66 Sp 801 t.104
...	...	1968/69 W 4311 t.48	...	Konkurs "Przez X wieków Polski"	1966/7 Sp 801 t.105
...	...	1968/69 W 4311 t.48	...	Harcerska Akcja Letnia "Gryf"	1967/68 AL 810-815 t.106/110
...	...	1968/69 W 4311 t.48	...	Akta nieobozowe	1967/68 AL 824 t.115
...	...	1968/69 W 4311 t.48	...	Międzynarodowa AL "Mita" I, II	1961/65 AL 816 t.116/117
...	...	1968/69 W 4311 t.48	...	Wizyty zagraniczne i obory zagraniczne	1967/68 Wp. AL 077, 818 t.118
...	...	1968/69 W 4311 t.48	...	Porozumienia K-dy Chor. ZHP z organiz. i instytucj.	1960/70 Wp 072-076 t.119
...	...	1968/69 W 4311 t.48	...	Skargi i zażalenia	1966/69 SK 056-058 t.120
...	...	1968/69 W 4311 t.48	...	Komisja opieki nad Instruktorem	1962/65 Or 169 t.121
...	...	1968/69 W 4311 t.48	1962/65 Or 169 t.121
...	...	1968/69 W 4311 t.48	...	Sprawozdanie z AL "Gryf"	1969 AL 810-815 t.124
...	...	1968/69 W 4311 t.48	...	Materiały AL 70 wydane przez Sztab Chorągwi	1970 AL 816 t.125
...	...	1968/69 W 4311 t.48	...	AL "Gryf" - sprawozd. i sepek. + obory obce	1970 AL 811 t.126
...	...	1968/69 W 4311 t.48	...	Inne dokum. AL 70 /lustr. i wizyt. meld. i oświadc.	1970 AL 811 t.127
...	...	1968/69 W 4311 t.48	...	HAL "Gryf" Sprawozdania	1971 AL 811 t.128
...	...	1968/69 W 4311 t.48	...	HAL Wzrostowa obroda	1969 AL 813 t.128
...	...	1968/69 W 4311 t.48	...	MALTA /wizyty/	1970 AL 816 t.130
...	...	1968/69 W 4311 t.48	...	Materiały statutowe HAL	1970 AL 815 t.131
...	...	1968/69 W 4311 t.48	...	Wzrost międzynarodowe AL	1970 AL 816 t.132

Fot. 90. Wykaz akt kategorii "A" z archiwum Komendy Chorągwi ZHP w Szczecinie z 1972 r., źródło: MH, Informacje o materiałach harcerskich w zasobach innych, od litery „P”, sygn. IC/arch/25, s. nlb.

Pod koniec 1972 r. odbyła się kolejna wizytacja z ramienia WAP w Szczecinie. W skład zasobu aktowego wchodziły akta od 1945 r. (szczątkowe) do 1970 r. Ich ilość wynosiła ok. 60 mb (akta organizacyjne – 10 mb, akta finansowe – 50 mb). Materiały o kat. A przechowywano oddzielnie (szafa). Uporządkowanie i zgodność kwalifikacji archiwalnej określano jako prawidłowe¹⁸⁸. Dwa lata później pojawiła się informacja, że archiwum było w trakcie porządkowania. Do zasobu aktowego zaliczano kilka grup dokumentów: 1. akta osobowe (rejestr osób) – 2 mb; 2. Akta osobowe (instruktorskie) – 3,5 mb; 3. Akta Hufców Powiatowych – 3 mb; 4. Akta kat. A komendy chorągwi (od 1956 r.) – 4 mb; 5. Akta kat. B (organizacyjne) – 9 mb; 6. Akta kat. B (finansowe) – ok. 60 mb. Ponadto w przygotowaniu był album fotograficzny¹⁸⁹. Łącznie było to: ok. 81,5 mb. W czasie lustracji przeprowadzonej przez B. Cabałę w 1976 r. obliczono, że ogólna liczba materiałów znajdujących się w szczecińskim archiwum wynosiła 60 mb (30 mb –

¹⁸⁷ Archiwum Chorągwi w Szczecinie, Sprawozdanie roczne według stanu w dniu 1 stycznia 1971 r., MH, Sprawozdania roczne archiwów (...), op. cit., s. nlb.

¹⁸⁸ Protokół wizytacji składnicy akt z dnia 11 grudnia 1972 r., AP w Szczecinie, op. cit., s. 101.

¹⁸⁹ Protokół wizytacji składnicy akt z dnia 18 października 1974 r., AP w Szczecinie, op. cit., s. 263.

akta programowe, 30 mb – akta finansowe). Układ akt stosowany wówczas w składnicy był problemowy i terytorialny (wydzielone hufce)¹⁹⁰. Z 1977 r. pochodziła następną kompleksowa charakterystyka zasobu aktowego. Metraż akta komendy chorągwi to 66 mb, co przekładało się na 32 mb akt merytorycznych, 33 mb akt finansowych i 1 mb makulatury. Akta osobowe i instruktorskie to 8 mb. Natomiast akta komend hufców to 10 mb. Całość wynosiła 84 mb. Należy jeszcze uwzględnić fakt, że przejęto wszystkie akta hufców do 1975 r. włącznie (poza kronikami i aktami bieżącej kadencji). Poza tym w archiwum chorągwanym znajdowało się jeszcze 3 mb akt z pierwszych lat powojennych (1945–1956). W latach 1975–1977 przekazano na przemiał ok. 1600 kg makulatury (ok. 5,5 m³)¹⁹¹. Podczas drugiej lustracji B. Cabały z kwestii dotyczących zasobu ustalono, że akta merytoryczne opracowane były do roku 1973. Ponadto ujęto informację, że w przygotowaniu znajdują się materiały zarówno do przekazania WAP, jak i do wybrakowania¹⁹².

Chorągiew Ziemi Lubuskiej

Zasób aktowy archiwum w Zielonej Górze zaliczano do jednego z mniejszych. W 1970 r. (pierwsza informacja) wynosił 45 mb, z czego aż 27 mb to akta finansowe (1963–1969), 10 mb akta komend hufców (1963–1969), 5 mb makulatura wyodrębniona w toku prac porządkowych, a zaledwie 3 mb to akta merytoryczne (1959–1969). Do roku 1969 archiwum chorągwane przejęło wszystkie akta komendy chorągwi z wyjątkiem Wydziału Kadr i Sekretariatu. Wymienione wcześniej materiały hufców obejmowały sprawozdania finansowe oraz rozliczenia obozów i kolonii. W latach 1968–1969 przekazano na przemiał ogółem 184 kg makulatury. W sprawozdaniu z br. odnaleźć można także informację, że „Komenda Chorągwi czyni starania odnośnie archiwum w Komendach Hufców”¹⁹³. Takie działanie było sprzeczne z zapisami instrukcji archiwalnej ZHP, ponieważ wszystkie materiały hufców powinno gromadzić się w archiwum chorągwanym. Wskazywano na to w piśmie kierowanym z Działu

¹⁹⁰ Notatka z wizytacji w Archiwum Komendy Chorągwi Zachodnio-Pomorskiej i kwerendy przeprowadzonej w Archiwum Wojewódzkim w Szczecinie w dniach 24–25 marca 1976 r., MH, Sprawozdania z lustracji (...), op. cit., s. nlb.

¹⁹¹ Archiwum Chorągwane w Szczecinie, Sprawozdanie roczne według stanu w dniu 30 września 1977 r., MH, Informacje z Komend Chorągwi (...), op. cit., s. 40.

¹⁹² Notatka z lustracji archiwum Komendy Chorągwi Szczecińskiej w dniu 15–16 października 1980 r., MH, Sprawozdania z lustracji (...), op. cit., s. nlb.

¹⁹³ Archiwum Chorągwane w Zielonej Górze, Sprawozdanie roczne według stanu w dniu 1 stycznia 1970 r., MH, Sprawozdania roczne archiwów (...), op. cit., s. nlb.

Organizacyjnego ZHP do KCh w Zielonej Górze¹⁹⁴. W następnym roku sprawozdawczym przyrost ilości archiwaliów w ujęciu całościowym był niewielki (47 mb). Przekładało się to zupełnie na inne wartości mieszczące się w tej liczbie. Akta KCh to 31 mb (finansowe – 22 mb, programowe – 4 mb, a makulatura – 5 mb). Akta KH to 16 mb. W przypadku komórek merytorycznych komendy chorągwi przekazano częściowo dokumenty z Wydziałów: Finansowego, Kadr i Sekretariatu. Wskazano także, że dokumentacja z hufców zostanie przejęta w I kwartale 1971 r., a te które znajdowały się w ich siedzibach, były dobrze zabezpieczone. W ciągu roku 1970 wybrakowano 146 kg makulatury¹⁹⁵. W 1972 r. zasób aktowy uległ zmniejszeniu (34 mb, z czego 9 mb akta merytoryczne, a 25 mb – akta finansowe). Z niewiadomych przyczyn nie wykazano jak we wcześniejszych latach materiałów z KH. Mimo planów na przekazanie nie uczyniono tego ze względu na wskazywany brak powierzchni magazynowej. Do zbiornicy surowców wtórnych w 1971 r. oddano 107 kg dokumentacji niearchiwalnej¹⁹⁶. Ponadto w 1972 r. wysłano do Archiwum GK ZHP spis akt kat. A znajdujących się w zielonogórskim archiwum (fot. 91).

W y k a z
akt Kat. A znajdujących się w Archiwum Komendy Chorągwi
ZHP w Zielonej Górze

Lp	Wykaz Akt	Hasło	Od którego roku	Il. tomów
1.	Konferencje Chorągwi	000	1960-1969	8
2.	Rada Chorągwi	001	1965	1
3.	Środki Rzeczowe	20	1964-1972	2
4.	Komisja Rewizyjna	7	1965-1970	7
5.	Władze Komendy Chorągwi	004	1965-1968	5
6.	Komisje problemowe	005	1966-1967	7
7.	Rozkazy Komendy Chorągwi	074	1963-1971	8
8.	Ogólne wytyczne	210	1966	1
9.	Kroniki dot. działalności ZHP	064	1964-1971	11
10.	Normatywy kancelaryjne	080	1957-1971	2
11.	Ewidencje pieczęci i pieczętek	084		11 szt
12.	Ewidencja zasobu archi.	087	1957-1971	3
13.	Kontroli w jednostkach podległych	091		6
14.	Regulaminy, instr. wyk. GH i WKR	093		1
15.	Wychowanie obronne	450	1972	3
16.	System finansowy	300	1957-1971	24
17.	Plan kont i dzienniki tabelaryczne	302	1962-1971	14
18.	Monitor Polski		1961-1971	12
19.	Dzienniki Ustaw		1960, 62, 64, 66, 69, 70, 71	9

Archiwista
Zenon Smochowski hm

Fot. 91. Wykaz akt kategorii "A" znajdujących się w archiwum Komendy Chorągwi ZHP w Zielonej Górze z 1972 r., źródło: MH, Informacje o materiałach harcerskich w zasobach innych, od litery „P”, sygn. IC/arch/25, s. nlb.

¹⁹⁴ Pismo Działu Organizacyjnego GK ZHP do Komendy Chorągwi Ziemi Lubskiej z dnia 5 marca 1970 w sprawie sprawozdania rocznego archiwum chorągwanego, MH, Sprawozdania roczne archiwów (...), op. cit., s. nlb.

¹⁹⁵ Archiwum Chorągwanie w Zielonej Górze, Sprawozdanie roczne według stanu w dniu 1 stycznia 1971 r., MH, Sprawozdania roczne archiwów (...), op. cit., s. nlb.

¹⁹⁶ Archiwum Chorągwanie w Zielonej Górze, Sprawozdanie roczne według stanu w dniu 1 stycznia 1972 r., MH, Sprawozdania roczne archiwów (...), op. cit., s. nlb.

Na początku kolejnego roku zasób aktowy liczył ok. 50 mb. Obejmował lata 1957–1971. W jego skład wchodziło 7 mb akt programowych, 35 mb akt finansowych, 3 mb akt z komend hufców oraz 5 mb akt personalnych. Poza tym do wybrakowania zakwalifikowano 9 mb akt, a do opracowania 1 mb. Podająca te informacje B. Cabała dodatkowo podkreślała, że akta kat. A w większości ujęto w spisach zdawczo-odbiorczych, a klasyfikacja archiwalna i podział rzeczowy był prawidłowy¹⁹⁷. Podobną opinię podzielała przedstawicielka nadzoru archiwalnego z ramienia WAP w Zielonej Górze, która wizytowała archiwum chorągwi w 1977 r. Zaznaczała, że akta były uporządkowane, teczki opisane, a z poszczególnych komórek merytorycznych KCh trafiały łącznie ze spisami zdawczo-odbiorczymi. Wg kontrolującej na zasób aktowy składały się wyłącznie akta własne: 1. Personalne oraz listy płac 1957–1976 (kat. B50); 2. Dokumentacja finansowa 1971–1976 (kat. B5); 3. Akta programowe (różne – kat. A)¹⁹⁸. Wizytacja WAP w 1979 r. nie przyniosła nowych wiadomości, poza konkluzją, że stan zachowania akt oceniano jako dobry¹⁹⁹. W ramach kolejnej kontroli przeprowadzonej przez archiwistkę GK ZHP nie ujęto informacji nt. wielkości zasobu aktowego. Stwierdzono natomiast, że akta finansowe kat. B były odpowiednio opracowane, a ich brakowanie przebiegało prawidłowo. W przypadku kat. A podzielono je wg grup rzeczowych. Niestety nie zostały zewidencjonowane²⁰⁰.

Chorągiew Ziemi Łódzkiej

W sprawozdaniu rocznym z 1970 r. zasób archiwalny składał się zarówno z akt komendy chorągwi, jak i komendy hufca. Te pierwsze wynosiły łącznie 48 mb, z czego 38 mb to akta księgowo-finansowe, 6 mb – akta programowe, a 4 mb to makulatura. Cezura czasowa obejmowała lata 1957–1968. W przypadku materiałów z KH wiadomo, że do archiwum chorągwi przekazano tylko część z nich. Brak natomiast informacji o metrażu. W planach na br. ujęto przejęcie ok. 20 mb akt z poszczególnych komórek organizacyjnych. Na makulaturę w latach 1968–1969 oddano ogółem 425 kg

¹⁹⁷ Sprawozdanie z pobytu w Komendzie Chorągwi Zielonogórskiej na wizytacji archiwum chorągwi w dniach 15–17 lutego 1973 r., MH, Sprawozdania z lustracji (...), op. cit., s. nlb.

¹⁹⁸ Odpis protokołu wizytacji składnicy akt z dnia 7 marca 1977 r., MH, Informacje z Komend Chorągwi (...), op. cit., s. 49.

¹⁹⁹ Protokół wizytacji składnicy akt z dnia 20 czerwca 1979 r., MH, Informacje o materiałach harcerskich w zasobach innych, od litery „P”, sygn. IC/arch/25, s. nlb.

²⁰⁰ Protokół z lustracji archiwum Komendy Chorągwi w Zielonej Górze w dniach 24–26 września 1979 r., MH, Sprawozdania z lustracji (...), op. cit., s. nlb.

makulatury²⁰¹. Zgodnie z zakładanymi planami na początku 1971 r. zauważyć można wzrost ilości akt w archiwum o wspomniane 20 mb. Zasób aktowy liczył zatem 68 mb, co przekładało się na 56 mb akt finansowych, 8 mb akt programowych oraz 4 mb makulatury. Nie wszystkie wydziały przekazały dokumentację (Finansowy, Organizacyjny, Zuchów), ponieważ korzystały z nich do bieżących spraw. W wielkości zasobu aktowego archiwum KCh nadal nie uwzględniono akt hufców, mimo że te o charakterze finansowym są cyklicznie przekazywane. W br. planowano zwizytować wszystkie hufce celem uporządkowania i przejęcia materiałów archiwalnych pozostających zarówno w hufcu, jak i w szczepach czy drużynach²⁰². Efekt tych działań był zauważalny w kolejnym roku. W 1972 r. akta KCh wynosiły 78 mb (merytoryczne – 10 mb, finansowe – 65 mb, a makulatura – 3 mb), a akta z dwudziestu jeden komend hufców 10 mb. Na przemiał w ciągu 1971 r. przekazano 180 kg dokumentacji niearchiwalnej²⁰³. Na podstawie Ustawy Sejmowej o reorganizacji i nowym podziale administracyjnym kraju oraz na podstawie Uchwały VII Plenum RN ZHP z 19 czerwca 1975 Rada Chorągwi Ziemi Łódzkiej im. Gwardii Ludowej w dniu 26 października 1975 podjęła uchwałę o rozwiązaniu Chorągwi i jej władz²⁰⁴. Zasób aktowy po zlikwidowanej chorągwi planowano przekazać zgodnie z zapisami instrukcji archiwalnej. Sukcesorem akt kat. A zgodnie z zasadą pertynencji terytorialnej miało być WAP w Łodzi (ok. 4 mb). Do Archiwum GK ZHP natomiast zamierzano przekazać (ok. 2 mb kat. B50 i ok. 2 mb kat. B12), a do archiwum Chorągwi Łódzkiej (ok. 60 mb kat. B3 do brakowania)²⁰⁵. Rzeczywistość okazała się inna. W dodatku cała sprawa przeciągała się w czasie. Tym razem akta kat. A (2 kartony) planowano przekazać do Archiwum GK ZHP, jako depozyt WAP w Łodzi. Były to głównie akta programowe, organizacyjnej oraz kroniki hufców i drużyn. Akta instruktorskie oraz akta finansowe planowano natomiast zostawić w archiwum Komendy Chorągwi Łódzkiej²⁰⁶. W 1979 r. wiadomo, że w połowie 1978 r. do KCh przekazano akta personalne ze spisem oraz akta organizacyjne, programowe, spisy harcerskie i kroniki bez spisu. W przypadku tych ostatnich pojawiła się informacja,

²⁰¹ Archiwum Chorągwi w Łodzi (Ziemi Łódzkiej), Sprawozdanie roczne według stanu w dniu 1 stycznia 1970 r., MH, Sprawozdania roczne archiwów (...), op. cit., s. nlb.

²⁰² Archiwum Chorągwi w Łodzi (Ziemi Łódzkiej), Sprawozdanie roczne według stanu w dniu 1 stycznia 1971 r., MH, Sprawozdania roczne archiwów (...), op. cit., s. nlb.

²⁰³ Archiwum Chorągwi w Łodzi (Ziemi Łódzkiej), Sprawozdanie roczne według stanu w dniu 1 stycznia 1972 r., MH, Sprawozdania roczne archiwów (...), op. cit., s. nlb.

²⁰⁴ Rozkaz L. 13/75 Naczelnika ZHP z dnia 1 grudnia 1975 r., Biblioteka MH, brak sygnatury, s. nlb.

²⁰⁵ Notatka z wizytacji w Archiwum Komendy Chorągwi Ziemi Łódzkiej w dniu 30 stycznia 1976 r., MH, Informacje o materiałach harcerskich w zasobach innych, do litery „O”, sygn. IC/arch/25, s. nlb.

²⁰⁶ Sprawozdanie z pobytu (...), op. cit., s. nlb.

że do końca lutego 1979 r. miały zostać dostarczone do Archiwum GK ZHP spisy zdawczo-odbiorcze, a do końca kolejnego miesiąc same akta²⁰⁷.

W wyniku uchwały nr 15 z dnia 19 czerwca 1975 r. VIII Plenum Rady Naczelnej ZHP powołano 49 chorągwi ZHP, działających na terenie odpowiadającym 49 województw, w tej liczbie 32 nowe chorągwie²⁰⁸. Te jednostki również miały obowiązek utworzenia archiwum i gromadzenia materiałów przezeń wytwarzanych. W większości KCh w latach 1975–1983 archiwa nie zostały utworzone, a dokumentacja tam powstająca znajdowała się w komórkach merytorycznych (wydziałach). We wskazanym wyżej okresie kilka z nich zostało skontrolowane przez WAP oraz przez archiwistkę GK ZHP. Zobowiązano je również do przesyłania informacji o corocznej działalności. Wśród archiwów, w których przeprowadzono wizytacje przez pracowników nadzoru archiwalnego wyróżnić można chorągwie w Gorzowie Wielkopolskim, Lesznie, Łomży, Przemyślu, Słupsku i Toruniu.

Archiwum KCh w Gorzowie Wielkopolskim zgodnie z ustalonymi terminami przez GK zostało założone w 1978 r. Do tego momentu akta byłych trzech komend: szczecińskiej, poznańskiej i zielonogórskiej z terenów obecnie należących do województwa gorzowskiego znajdowały się w szafach biurowych w KCh²⁰⁹. W archiwum KCh w Lesznie na zasób aktowy składały się akta własne od 1975 r., które wówczas znajdowały się w pomieszczeniach biurowych. Dokumentacja była prowadzona zgodnie z instrukcją kancelaryjną, jednakże akta nie posiadały zapisanej kategorii archiwalnej²¹⁰. W wyniku wizytacji archiwum łomżyńskiego w 1977 r. przez B. Cabałę archiwum nie było jeszcze zorganizowane²¹¹. Sytuacja nie zmieniła się również pod koniec 1980 r. Materiały wytworzone przez komendę chorągwi znajdowały się w poszczególnych komórkach organizacyjnych. W skład zasobu wchodziły akta z lat

²⁰⁷ Notatka z rozmowy telefonicznej B. Cabały z byłym archiwistą KCh Ziemi Łódzkiej Matuszczakiem z dnia 6 lutego 1979 r., MH, Sprawozdania z lustracji (...), op. cit., s. nlb.

²⁰⁸ Utworzone chorągwie: Białkopodlaska, Bielska, Chełmska, Ciechanowska, Częstochowska, Elbląska, Gorzowska, Jeleniogórska, Kaliska, Konińska, Krośnieńska, Leszczyńska, Legnicka, Łomżyńska, Nowosądecka, Ostrołęcka, Pilska, Piotrkowska, Płocka, Przemska, Radomska, Siedlecka, Sieradzka, Skierniewicka, Słupska, Suwalska, Tarnobrzaska, Tarnowska, Toruńska, Wałbrzyska, Włocławska, Zamojska, Rozkaz L. 7/75 Naczelnika ZHP z dnia 20 czerwca 1975 r., Biblioteka MH, brak sygnatury, s. nlb.

²⁰⁹ Zob. Sprawozdanie z pobytu na delegacji służbowej w Komendzie Chorągwi Gorzowskiej w dniach 6–7 kwietnia 1978 r., MH, Sprawozdania z lustracji (...), op. cit., s. nlb.; Protokół wizytacji składnicy akt z dnia 16 maja 1978 r., AP w Gorzowie Wlkp., op. cit., s. nlb.

²¹⁰ Protokół wizytacji składnicy akt z dnia 6 maja 1977 r., AP w Lesznie, op. cit., s. 4.

²¹¹ Uwagi z wizytacji archiwum Komendy Chorągwi Łomżyńskiej z czerwca 1977, MH, Sprawozdania z lustracji (...), op. cit., s. nlb.

1975–1980 – ok. 20 mb z następujących wydziałów: Organizacyjnego, Organizacji Wypoczynku, Ekonomiczno-Finansowego, Kultury i Kształcenia, Zuchowego, Harcerskiego, HSPS. Zaliczano do nich przede wszystkim akta osobowe, wnioski o odznaczenia, raporty o stanie liczbowym i spisy harcerskie, sprawozdania z akcji gminnych, z konferencji hufcowej, korespondencję oraz akta poszczególnych hufców. Oddzielną grupę stanowiły dokumenty finansowe. Zastosowano w teczkach układ wg komórek organizacyjnych i lat. Ponadto w skład zasobu wchodziły również ok. 500 szt. fotografii ułożonych tematycznie (z Międzynarodowego Obozu w Koźle, z manewrów techniczno-obronnych, spływu Biebrza-Narew itd. (pozytywy i negatywy)). W archiwum KCh zgromadzono także taśmy magnetofonowe z festiwali piosenek harcerskich, imprez kulturalnych, konferencji i audycji radiowych oraz 1 taśmę filmową ze spływu kajakowego. Stan fizyczny zachowania akt określano jako dobry²¹². W przemyskim archiwum KCh w prowizorycznym pomieszczeniu przechowywano głównie akta dotyczące rozliczeń finansowych akcji letnich z lat 1975–1982. Pozostała dokumentacja znajdowała się w komórkach merytorycznych²¹³. Kolejne archiwum chorągwi, w którym przeprowadzono wizytację pracowników WAP był Toruń. Archiwalia w 1979 r. tam zgromadzone obejmowały lata 1975–1979. Do kat. A zaliczano następujące materiały: porozumienie z Kuratorium [Oświaty] i innych współdziałających jednostek, plany pracy, akta dotyczące konkursów, materiały z porad, protokoły powizytacyjne, uchwały konferencji i Rad Chorągwi, statystykę, ewidencję instruktorów, ewidencję mundurów, rejestr odznaczeń, założenia programowe akcji letniej i zimowej, akta finansowe oraz dokumentację Komisji Stopni Instruktorskich. Ze względu na problemy magazynowe nie zostały uporządkowane²¹⁴. W archiwum KCh w Słupsku w wyniku wizytacji WAP w 1981 r. ustalono, że zasób aktowy wynosił ok. 12 mb i obejmował lata 1975–1980. Podkreślano, że wszystkie materiały były dobrze zachowane i w większości uporządkowane. Teczki znajdujące się w archiwum były opisane (tytuł, data, symbole komórek, częściowo zaopatrzone w symbole i kategorię archiwalną) oraz przesznurowane²¹⁵.

²¹² Protokół nr 22/80 archiwum zakładowego w Komendzie Chorągwi ZHP w Łomży z dnia 31 grudnia 1980 r., AP w Białymstoku o/Łomża, op. cit., s. 1 – 2.

²¹³ Protokół wizytacji składnicy akt z dnia 7 września 1983 r., AP w Przemyśle, op. cit., s. 66.

²¹⁴ Protokół wizytacji składnicy akt z dnia 22 października 1979 r., AP w Toruniu, op. cit., s. nlb.

²¹⁵ Sprawozdanie z konsultacji indywidualnej przeprowadzonej przez WAP w Słupsku dnia 13 maja 1981 r., MH, Informacje o materiałach harcerskich w zasobach innych, od litery „P”, sygn. IC/arch/25, s. nlb.

Archiwum zakładowe w nowopowstałych chorągwi utworzono również w Radomiu. W marcu 1979 r. w magazynie archiwalnym znajdowały się niespisane akta finansowe oraz nieopracowane akta programowe i organizacyjne²¹⁶. Kolejne archiwum powstało w Sieradzu, gdzie w 1979 r. zgromadzono wyłącznie akta finansowe²¹⁷. Podobna sytuacja co w Sieradzu miała miejsce w archiwum w KCh w Skierniewicach²¹⁸. Ciekawa informacja pojawia się w kontekście Chorągwi Piotrkowskiej, gdzie mimo braku archiwum jeszcze w 1979 r. znajdowały się na tym terenie cenne materiały archiwalne. Mowa o kronikach i rozkazach KCh z lat 1945–1956, które przechowywano wówczas w Hufcu Piotrkowskim²¹⁹. Jak wynika z dokumentów źródłowych archiwum KCh w Suwałkach rozpoczęło swoją działalność w 1976 r. Do 1977 r. przekazano dokumentację z roku 1975 i 1976, w tym akta Konferencji Sprawozdawczo-Wyborczej, Instruktorskiej, spis harcerski, teczki z Alertów Naczelnika ZHP, raporty miejsc pamięci narodowej oraz protokoły prezydium i komendy chorągwi. Z dokumentacji Wydziału Organizacyjnego w archiwum zgromadzono następujące materiały: protokoły z posiedzeń rady i komendy hufców, rozkazy komendantów hufców, roczne i kwartalne plany pracy KH oraz inna korespondencja hufców. Poszczególne wydziały KCh również przekazały swoją dokumentację do archiwum²²⁰. Inne archiwum zakładowe (KCh w Ostrołęce) utworzono w styczniu 1977 r. W tym też roku zgromadzono materiały archiwalne wytworzone w chorągwi z roku 1976²²¹.

Podsumowując z powodu braku kompletnych danych niemożliwe jest ustalenie wielkości zasobu aktowego w poszczególnych archiwach chorągwi i latach tj. od 1956 do 1989 r. O ile w latach 1970–1972 przesyłano do Archiwum GK ZHP sprawozdania z działalności archiwów KCh to przed, jak i po tamtym okresie sytuacja nie miała już takiego miejsca (poza kilkoma wyjątkami). Jak można zauważyć pojawiały się także spore rozbieżności między danymi przedstawianymi przez archiwistów chorągwi na potrzeby ZHP, a tymi z protokołów wizytacji przez WAP. Z całą

²¹⁶ Sprawozdanie z pobytu na wizytacjach w archiwach Komend Chorągwi: Ostrołęka, Radom, Sieradz w miesiącu marcu 1979 r., MH, Sprawozdania z lustracji (...), op. cit., s. nlb.

²¹⁷ Ibidem.

²¹⁸ Notatka z pobytu w Komendzie Chorągwi Skierniewice z dnia 11 kwietnia 1979 r., MH, Sprawozdania z lustracji (...), op. cit., s. nlb.

²¹⁹ Sprawozdanie z wizytacji archiwów w Komendach Chorągwi: Włocławskiej i w Piotrkowie Trybunalskim w dniach 25–26 kwietnia 1979 r., MH, Sprawozdania z lustracji (...), op. cit., s. nlb.

²²⁰ Informacja dotycząca działalności archiwum Komendy Chorągwi ZHP w Suwałkach z 1977 r., MH, Informacje z Komend Chorągwi (...), op. cit., s. 39.

²²¹ Informacja dotycząca działalności archiwum Komendy Chorągwi Ostrołęckiej z 1977 r., MH, Informacje z Komend Chorągwi (...), op. cit., s. 27.

pewnością wg stanu na rok 1970 ogólna ilość akt znajdujących się w archiwach chorągwianych wynosiła ok. 1312 mb. Najwięcej znajdowało się w Katowicach, Poznaniu oraz Warszawie (Chorągiew Mazowiecka). Najmniej akt zgromadzono w Bydgoszczy, Olsztynie i Zielonej Górze. Zdecydowaną większość materiałów w archiwach stanowiły akta księgowo-finansowe (970 mb). Akta programowe to 247 mb, a makulatura to 95 mb²²². Poza pojedynczymi przypadkami materiały znajdujące się w archiwach KCh obejmowały okres od 1956 r. W żadnym z nich nie odnotowano akt sprzed 1945 r. Analiza źródeł pokazała również, że w większości przypadków to dokumentacja finansowo-księgowa (zarówno kat. A, jak i B) była traktowana priorytetowo przez władze komend chorągwi. Przejawiało się to w jej szybszym uporządkowaniu i opracowaniu, czego nie można powiedzieć o pozostałych materiałach [organizacyjno-programowych]. Prawie każde archiwum od samego początku funkcjonowania borykało się z problemami lokalowymi i odpowiednią powierzchnią magazynową na archiwalia harcurskie. Przekładało się to przede wszystkim na brak miejsca dla materiałów pochodzących z komend hufców. Podobna sytuacja dotyczyła archiwów utworzonych w 1975 r.

5.3. Ewidencja archiwalna

Właściwie prowadzone archiwum zakładowe powinno posiadać ewidencję zasobu. Do jej głównych zadań należy przede wszystkim określenie ilości, stanu oraz kategorii gromadzonych akt. Po drugie ułatwia odszukanie ich, udostępnianie, wypożyczanie czy też wybrakowanie. Wśród podstawowych z nich wyróżnia się: spisy zdawczo-odbiorcze, wykaz spisów zdawczo-odbiorczych, spis materiałów archiwalnych przekazywanych do archiwum państwowego, kartoteka udostępnianych akt, protokoły o braku lub zniszczeniu akt, spisy dokumentacji przeznaczonej na makulaturę lub zniszczenie, spis teczek akt itd.²²³ Należy także zadać sobie dwa pytania: Które z narzędzi ewidencyjnych używano w archiwach chorągwianych? Czy wykorzystywano inne narzędzia ewidencyjne aniżeli te wymienione powyżej?

²²² Informacja o stanie organizacyjnym archiwów chorągwianych w dniu 1 stycznia 1971 r. sporządzona na podstawie rocznych sprawozdań tych archiwów za rok 1970, MH, Sprawozdania roczne archiwów (...), op. cit., s. nlb.

²²³ K. Strykowski, *Archiwum zakładowe – jego organizacja i zadania* [w:] *Kancelaria i archiwum zakładowe*, red. E. Borodij, Warszawa 2016, zeszyt VI, s. 26–27.

Analiza materiału źródłowego pozwala wprowadzić swego rodzaju granicę czasową dotyczącą wykorzystania ewidencji archiwalnej. Chodzi o rok 1969 r. (przyp. wprowadzenie ogólnozwiązkowych przepisów kancelaryjno-archiwalnych). Przed tą datą w archiwach chorągwiowych nie istniała żadna ewidencja archiwalna (KCh we Wrocławiu²²⁴, w Gdańsku²²⁵ czy Białymstoku²²⁶). Jeżeli ją prowadzono to była symboliczna. Przykładowo w archiwum szczecińskim prowadzono wyłącznie ewidencję akt finansowych²²⁷, a w Lublinie tylko ogólny spis akt²²⁸. W archiwum KCh w Katowicach akta Wydziału Finansowego wpisywano do tzw. ksiąg archiwalnych²²⁹. Z chwilą wdrożenia zmian kancelaryjno-archiwalnych w 1969 r. archiwa, a także komórki organizacyjne poszczególnych komend chorągwi stopniowo zaczęły wykorzystywać w swojej pracy ewidencję archiwalną.

²²⁴ Protokół wizytacji składnicy akt z dnia 30 maja 1969 r., AP we Wrocławiu, op. cit., s. 1.

²²⁵ Protokół wizytacji składnicy akt z dnia 6 listopada 1964 r., AP w Gdańsku, op. cit., s. 17.

²²⁶ Zob. Protokół wizytacji składnicy akt z dnia 20 października 1961 r., AP w Białymstoku, op. cit., s. nlb.; Protokół wizytacji składnicy akt z dnia 1 grudnia 1967 r., AP w Białymstoku, op. cit., s. nlb.

²²⁷ Protokół wizytacji składnicy akt z dnia 24 maja 1966 r., AP w Szczecinie, op. cit., s. 13.

²²⁸ Zob. Protokół wizytacji składnicy akt z dnia 21 grudnia 1962 r., AP w Lublinie, op. cit., s. nlb.; Protokół wizytacji składnicy akt z dnia 14 maja 1963 r., AP w Lublinie, op. cit., s. nlb.; Protokół wizytacji składnicy akt z dnia 31 grudnia 1964 r., AP w Lublinie, op. cit., s. nlb.

²²⁹ Zob. Protokół wizytacji składnicy akt z dnia 9 sierpnia 1967 r., AP w Katowicach, op. cit., s. 1; Protokół wizytacji składnicy akt z dnia 26 listopada 1968 r., AP w Katowicach, op. cit., s. 3.

ZWIĄZEK HARCERSTWA POLSKIEGO
 Archiwum Komendy Chorągwi ZHP
 im. Stefana Żeromskiego
 ul. Świdzińskiego 10-11, 25-000 KIELCE
 Konto bankowe: NBP II, O/M Nr 504-9-485

Kielce dnia 10 luty 1975r

Protokół brakowania akt nr. 1/75
 sporządzony w dniu 10 lutego 1975r przez komisję w składzie:

1. Halina Banaś - Główny Księgowy Kom. Chor. ZHP - przewodnicząca
2. Alojzy Stąporek - Archiwista Komendy Chorągwi ZHP
3. Bogusław Lewandowski - instruktor Kom. Chor. ZHP

Lp.	Zestawienie treściowe materiałów archiwalnych	Kat. akt	Data	Nr. teczek	Licz. jedn.	U w a g i
1.	Dowody kasowo - bankowe Komend Hufców ZHP	B-3	1969	2/1 -2/33	33	Materiały nie posiadają wartości historycznej i użytkowej. Podlegają wybrakowaniu.
2.	Dowody kasowo - bankowe Komend Hufców ZHP	B-3	1969	2/37-2/52	16	
3.	Dowody kasowo - bankowe Komendy Chorągwi ZHP	B-3	1969	2/53-2/62	10	
4.	Dowody kasowe, rozliczenia finansowe obozów ZHP	B-3	1969	2/66-2/107	42	
5.	Dowody kasowo - bankowe Komend Hufców ZHP	B-3	1970	3/1 -3/34	34	
6.	Dowody kasowo - bankowe Komend Hufców ZHP	B-3	1970	3/39-3/59	21	
7.	Dowody kasowo - bankowe Komendy Chorągwi ZHP	B-3	1970	3/60-3/71	12	
8.	Dowody kasowe, rozliczenia finansowe obozów ZHP	B-3	1970	3/75-3/111	37	
9.	Dowody kasowo - bankowe Komend Hufców ZHP	B-3	1971	4/1 - 4/40	40	
10.	Dowody kasowo - bankowe Komend Hufców ZHP	B-3	1971	4/46-4/65	20	
11.	Dowody kasowo - bankowe Komendy Chorągwi ZHP	B-3	1971	4/69-4/80	12	
12.	Dowody kasowe, rozliczenia finansowe obozów ZHP	B-3	1971	4/82-4/120	39	

Podpisy komisji:
 1. *[Signature]*
 2. *[Signature]*
 3. *[Signature]*

Fot. 92. Protokół brakowania akt nr 1/75 z dnia 10 lutego 1975 r., źródło: AP w Kielcach, op. cit., s. 5.

Najbardziej powszechnym środkiem ewidencyjnym były spisy zdawczo-odbiorcze. Ponadto korzystano z rewersów do udostępniania²³⁰, spisów akt kat. B przekazywanych na makulaturę (fot. 92). Z niewymienionych narzędzi ewidencyjnych należy wskazać, chociażby książkę ewidencyjną dla akt kat B²³¹, skorowidz akt osobowych²³² czy teczkę z dokumentacją dotyczącą wizytacji archiwum i brakowania

²³⁰ Zob. Protokół wizytacji składnicy akt z dnia 28 czerwca 1973 r., ANK, op. cit., s. nlb.; Protokół wizytacji składnicy akt z dnia 16 grudnia 1970 r., AP we Wrocławiu, op. cit., s. 3.

²³¹ Książkę ewidencyjną prowadzono od 1970 r., Protokół wizytacji składnicy akt z dnia 12 maja 1976 r., AP w Gdańsku, op. cit., s. 138.

²³² Zob. Protokół wizytacji składnicy akt z dnia 8 września 1971 r., AP w Białymstoku, op. cit., s. nlb.; Protokół wizytacji składnicy akt z dnia 15 marca 1979 r., AP w Gdańsku, op. cit., s. 179.

akt²³³. Zdarzały się również sytuacje, że jeszcze na przełomie lat 70. i 80. XX w. w niektórych archiwach nie było żadnej ewidencji²³⁴. Taki stan rzeczy ulegał poprawie, czego przykładem jest, chociażby Chorągiew Toruńska, gdzie w 1982 r. (po trzech latach) wydziały przekazywały akta do archiwum, tworząc spisy zdawczo-odbiorcze²³⁵.

5.4. Personel archiwum

Zgodnie z ogólnie przyjętymi zasadami obowiązującymi przy zatrudnianiu pracownika na aplikowane stanowisko każdy pracodawca powinien wziąć pod uwagę przede wszystkim jego kwalifikacje i doświadczenie. ZHP jako organizacja społeczna nie zawsze mogła pozwolić sobie na przyjmowanie wykwalifikowanych pracowników. Wynikało to zazwyczaj z ograniczeń finansowych. W tej sytuacji w wielu przypadkach zadania archiwisty zakładowego powierzano innej osobie zatrudnionej wcześniej w KCh. Wiedzę i umiejętność praktycznego prowadzenia archiwum niejednokrotnie nabywano dopiero na kursach archiwalnych lub w toku swojej aktywności zawodowej. Takie działania potwierdziła m.in. analiza zestawień przygotowywanych przez B. Cabalę w latach 1970–1972, ale również notatki z przeprowadzanych przez nią wizytacji. Ze względu na ograniczenia dostępu do teczek osobowych osób zatrudnionych w ZHP nie ma możliwości kompletnego przedstawienia wszystkich nazwisk archiwistów, jak i okresów ich zatrudnienia. Jak to przedstawiało się zatem w poszczególnych chorągwiach?

Chorągiew Białostocka

W okresie 1956–1967 archiwum nie posiadało osoby odpowiedzialnej za sprawy archiwalne. Sytuacja zmieniła się wraz z powierzeniem obowiązków archiwisty w lutym 1967 r. Joannie Chmielewskiej²³⁶. W sprawozdaniach rocznych z działalności

²³³ Protokół wizytacji składnicy akt z dnia 14 października i 20 grudnia 1975 r., AP w Warszawie, op. cit., s. 2.

²³⁴ Zob. Protokół wizytacji składnicy akt z dnia 6 maja 1977 r., AP w Lesznie, op. cit., s. 2; Protokół wizytacji składnicy akt z dnia 22 października 1979 r., AP w Toruniu, op. cit., s. nlb.; Protokół nr 22/80 archiwum zakładowego w Komendzie Chorągwi ZHP w Łomży, AP w Białymstoku o Łomża, op. cit., s. nlb.; Protokół wizytacji składnicy akt z dnia 7 września 1983 r., AP w Przemyślu, op. cit., s. 66.

²³⁵ Notatka z wizytacji archiwum KCh ZHP w Toruniu w dniach 3–4 marca 1982 r., MH, Sprawozdania z lustracji (...), op. cit., s. nlb.

²³⁶ Protokół wizytacji składnicy akt z dnia 1 grudnia 1967 r., AP w Białymstoku, op. cit., s. nlb.

białostockiego archiwum z lat 1970–1972 za datę zatrudnienia wskazywano natomiast 1 września 1968 r. Wspomniana J. Chmielewska miała wykształcenie średnie zawodowe, będąc jednocześnie zatrudniona na stanowisku Kierownika Wydziału Organizacyjnego KCh. W archiwum od 1 września 1968 r. pracowała również Ludmiła Majewska (wykształcenie średnie zawodowe) zatrudniona także na stanowisku rewidenta²³⁷. Wiadomo również, że aktami wszystkich działów z wyjątkiem finansowych opiekowała się J. Chmielewska. L. Majewska nadzorowała dokumentację finansową. Obie ukończyły Korespondencyjny Kurs Archiwalny²³⁸. W 1975 r. aktami programowo-organizacyjnymi zajmowała się Z. Tułowiecka²³⁹. W okresie 1976–1983 na stanowisku archiwisty pojawiła się była pracowniczka księgowości KCh Sabina Łazarewicz²⁴⁰.

Chorągiew Bydgoska

Od samego początku działalności archiwum, czyli od 1 września 1968 na stanowisku archiwisty zakładowego pojawia się osoba Leonarda Sobczaka, rencisty z wykształceniem niepełnym średnim zawodowym²⁴¹. W 1974 r. na funkcji archiwisty występuje Władysław Czech, posiadający przeszkolenie w zakresie prowadzenia archiwum zakładowego²⁴². Natomiast w 1981 r. za sprawy archiwalne w KCh odpowiadały: Ilona Dąbkowska i Marianna Dereszyńska²⁴³.

Chorągiew Dolnośląska

Z chwilą utworzenia archiwum w 1969 r. na stanowisko archiwisty zatrudniono na pół etatu Adama Nowickiego²⁴⁴. Jeszcze w tym samym roku nastąpiła zmiana. 1 września 1969 r. opiekę nad wrocławskim archiwum objęła Barbara Baworowska (mgr historii

²³⁷ Archiwum Chorągwie w Białymstoku, Sprawozdanie roczne według stanu w dniu 1 stycznia 1972 r., MH, Sprawozdania roczne archiwów (...), op. cit., s. nlb.

²³⁸ Protokół wizytacji składnicy akt z dnia 8 września 1971 r., AP w Białymstoku, op. cit., s. nlb.

²³⁹ Protokół wizytacji składnicy akt z dnia 23 października 1975 r., AP w Białymstoku, op. cit., s. nlb.

²⁴⁰ Zob. Protokół wizytacji składnicy akt z dnia 29 kwietnia 1983 r., AP w Białymstoku, op. cit., s. nlb.; Notatka z lustracji Komendy Chorągwi ZHP w Białymstoku w dniach 27–30 lipca 1980 r., MH, Sprawozdania z lustracji (...), op. cit., s. nlb.

²⁴¹ Archiwum Chorągwie w Bydgoszczy, Sprawozdanie roczne według stanu w dniu 1 stycznia 1972 r., MH, Sprawozdania roczne archiwów (...), op. cit., s. nlb.

²⁴² Protokół wizytacji składnicy akt z dnia 30 kwietnia 1974 r., AP w Bydgoszczy, op. cit., s. 54.

²⁴³ Notatka z lustracji Komendy Chorągwi Bydgoskiej w dniach 8–9 października 1981 r., MH, Sprawozdania z lustracji (...), op. cit., s. nlb.

²⁴⁴ Protokół wizytacji składnicy akt z dnia 30 maja 1969 r., AP we Wrocławiu, op. cit. s. 2.

sztuki)²⁴⁵. Na początku 1976 r. jako archiwistkę wymienia się Marię Kasperkowicz²⁴⁶. W 1977 r. pojawiła się nowa osoba tj. R. Sojka, który składa podpis pod sprawozdaniem z działalności archiwum. Niestety nie ma pewności do tego, czy był archiwistą. Z treści dokumentu również to nie wynika²⁴⁷.

Choraław Gdańska

W połowie 1960 r. archiwum nie posiadało stałego pracownika²⁴⁸. Jeszcze w tym samym roku osobą odpowiedzialną za akta organizacyjno-administracyjne był Henryk Szymański, a za akta księgowości kwatermistrz Choraławy Roman Zagórski²⁴⁹. W 1964 r. opiekę nad aktami sprawowali kierownicy poszczególnych wydziałów (każdy swymi)²⁵⁰. Od 22 października 1968 r. na stanowisko archiwisty zatrudniono Krystynę Wawer (wykształcenie podstawowe)²⁵¹, a z dniem 1 września 1970 r. emeryta Tadeusza Wądołkowskiego (wykształcenie średnie ogólnokształcące)²⁵². W 1974 r. archiwistką była Małgorzata Konera, która nie posiadała wówczas wymaganego przeszkolenia archiwalnego²⁵³. Dwa lata później na jej miejsce pojawiła się Jadwiga Korycka²⁵⁴. W 1977 r. opiekę nad archiwum sprawowała ta sama osoba²⁵⁵. Z notatki z lustracji przeprowadzonej przez B. Cabałę w 1981 r. wiadomo, że wspomniana J. Korycka nadzorowała sprawy archiwalne (finansowe). Inną osobą, która równocześnie zajmowała się kwestiami archiwalnymi, a zarazem dokumentacyjnymi w KCh był Włodzimierz Janik²⁵⁶.

²⁴⁵ Archiwum Choraławiane we Wrocławiu, Sprawozdanie roczne według stanu w dniu 1 stycznia 1970 r., MH, Sprawozdania roczne archiwów (...), op. cit., s. nlb.

²⁴⁶ Notatka z wizytacji w Archiwum Komendy Choraławy Dolnośląskiej w dniach 21–24 stycznia 1976 r., MH, Sprawozdania z lustracji (...), op. cit., s. nlb.

²⁴⁷ Informacja dotycząca działalności archiwum Komendy Choraławy, MH, Informacje z Komend Choraławy (...), op. cit., s. 47.

²⁴⁸ Protokół wizytacji składnicy akt z dnia 3 czerwca 1960 r., AP w Gdańsku, op. cit., s. 5.

²⁴⁹ Protokół wizytacji składnicy akt z dnia 21 października 1960 r., AP w Gdańsku, op. cit., s. 7.

²⁵⁰ Protokół wizytacji składnicy akt z dnia 6 listopada 1964 r., AP w Gdańsku, op. cit., s. 18.

²⁵¹ Archiwum Choraławiane w Gdańsku, Sprawozdanie roczne według stanu w dniu 1 stycznia 1970 r., MH, Sprawozdania roczne archiwów (...), op. cit., s. nlb.

²⁵² Archiwum Choraławiane w Gdańsku, Sprawozdanie roczne według stanu w dniu 1 stycznia 1972 r., MH, Sprawozdania roczne archiwów (...), op. cit., s. nlb.

²⁵³ Protokół wizytacji składnicy akt z dnia 17 czerwca 1974 r., AP w Gdańsku, op. cit., s. 124.

²⁵⁴ Protokół wizytacji składnicy akt z dnia 12 maja 1976 r., AP w Gdańsku, op. cit., s. 139.

²⁵⁵ Informacja o działalności archiwum Gdańskiej Komendy Choraławy z dnia 26 listopada 1977 r., MH, Informacje z Komend Choraławy (...), op. cit., s. nlb.

²⁵⁶ Notatka z lustracji Komendy Choraławy ZHP w Gdańsku w dniach 28 września–1 października 1981 r., MH, Sprawozdania z lustracji (...), op. cit., s. nlb.

Chorągiew Katowicka

Począwszy od 1967 r. archiwum chorągwiane, nie miało stałego personelu. Dorywczo opiekowała się nim starsza księgowia Irena Piecha²⁵⁷. W sprawozdaniu rocznym z 1970 podawano informację, że na stanowisku archiwisty była zatrudniona już w 1960 r. Podobna sytuacja dotyczyła innej osoby tj. Marii Strzelczyk (wykształcenie średnie zawodowe), która równocześnie była też archiwistką²⁵⁸. W 1968 r. wskazywano już I. Piechę jako osobę zajmującą się sprawami archiwalnymi w chorągwi. Ponadto była uczestnikiem konferencji archiwalnej odbywającej się w Głównej Kwaterze²⁵⁹. W 1974 r. za sprawy archiwalne odpowiedzialni byli: Irena Kocek (pion organizacyjny) oraz M. Strzelczyk (pion finansowo-gospodarczy)²⁶⁰. Na przełomie roku 1976/77 aktami z pionu finansowego zajmował się nowy pracownik tj. Karol Kiera²⁶¹. Sytuacja pozostała bez zmian do 1979 r.²⁶² W 1984 r. archiwum tymczasowo opiekowała się Halina Zuchowicz – kierownik Stanicy Turystycznej w Ośrodku Harcerskim²⁶³.

Chorągiew Kielecka

Pierwszym występującym w źródłach pracownikiem archiwum był rencista Feliks Wysocki (1970)²⁶⁴. Od 1 lutego 1971 r. jego miejsce zajął Zdzisław Niedzielski (wykształcenie średnie zawodowe), będąc jednocześnie Kierownikiem Wydziału Kwatermistrzowskiego. Drugą osobą, która w tym samym momencie była zatrudniona na stanowisku archiwisty był Bogdan Lewandowski – magazynier – zaopatrzeniowiec z wykształceniem średnim niepełnym²⁶⁵. W 1974 r. występuje natomiast Alojzy Stąporek. Pracował dorywczo, ale co istotne miał ukończony półroczny kurs archiwalny

²⁵⁷ Protokół wizytacji składnicy akt z dnia 9 sierpnia 1967 r., AP w Katowicach, op. cit., s. 2.

²⁵⁸ Archiwum Chorągwiane w Katowicach, Sprawozdanie roczne według stanu w dniu 1 stycznia 1970 r., MH, Sprawozdania roczne archiwów (...), op. cit., s. nlb.

²⁵⁹ Protokół wizytacji składnicy akt z dnia 26 listopada 1968 r., AP w Katowicach, op. cit., s. 4.

²⁶⁰ Protokół wizytacji składnicy akt z dnia 20 maja 1974 r., AP w Katowicach, op. cit., s. 13.

²⁶¹ Protokół wizytacji składnicy akt z dnia 29 grudnia 1976 i 5 stycznia 1977 r., AP w Katowicach, op. cit., s. 15.

²⁶² Sprawozdanie z lustracji archiwum Komendy Chorągwi w Katowicach w dniach 8–9 października 1979 r., MH, Sprawozdania z lustracji (...), op. cit., s. nlb.

²⁶³ Protokół wizytacji składnicy akt z dnia 30 października 1984 r., AP w Katowicach, op. cit., s. 22 i 23.

²⁶⁴ Archiwum Chorągwiane w Kielcach, Sprawozdanie roczne według stanu w dniu 1 stycznia 1970 r., MH, Sprawozdania roczne archiwów (...), op. cit., s. nlb.

²⁶⁵ Archiwum Chorągwiane w Kielcach, Sprawozdanie roczne według stanu w dniu 1 stycznia 1972 r., MH, Sprawozdania roczne archiwów (...), op. cit., s. nlb.

w Warszawie²⁶⁶. Dwa lata później archiwistą zakładowym był już Zdzisław Łukasik²⁶⁷. Personel archiwum w 1978 r. stanowiły następujące osoby: Andrzej Czuba-kierownik wspólnego Archiwum Rady Wojewódzkiej Federacji Socjalistycznej Młodzieży Polski oraz Józef Bereszko (Wydział Organizacyjny) oraz wymieniony wcześniej Z. Łukasik (Wydział Ekonomiczno-Finansowy)²⁶⁸. W 1980 r. na stanowisku archiwisty pojawiła się Maria Sroczyńska, która w br. uczestniczyła w kursie archiwalnym pierwszego stopnia²⁶⁹. W 1983 r. ponownie za sprawy archiwalne odpowiadał J. Bereszko²⁷⁰.

Chorągiew Koszalińska

Pierwszym znanym pracownikiem archiwum była księgowa – kasjer w KCh Helena Mucha (wykształcenie średnie ogólnokształcące). Powierzono jej obowiązki archiwisty z dniem 1 września 1968 r.²⁷¹ Pracowała na tym stanowisku przynajmniej do 1972 r.²⁷² Dopiero w 1977 r. odnajdujemy kolejne nazwisko archiwisty. Był nim Ludwik Szymański²⁷³. Dwa lata później występuje nadal ta sama osoba. Jednakże uzupełnieniem informacji jest to, że równocześnie był kwatermistrzem chorągwi²⁷⁴.

Chorągiew Krakowska

Na stanowisku archiwisty od 1 października 1968 r. zatrudniona była Irena Bryła (wykształcenie średnie ogólnokształcące), która równocześnie w KCh pracowała jako księgowa – kasjer²⁷⁵. W protokole wizytacji WAP w 1973 r. umieszczono rok 1971 jako datę objęcia przez nią zadań archiwisty²⁷⁶. W 1977 r. pojawia się kolejna informacja, że

²⁶⁶ Protokół wizytacji składnicy akt z dnia 26 listopada 1974 r., AP w Kielcach, op. cit., s. 3.

²⁶⁷ Protokół z lustracji przeprowadzonej w dniu 16 grudnia 1976 r., AP w Kielcach, op. cit., s. 6.

²⁶⁸ Protokół wizytacji składnicy akt z dnia 29 maja 1978 r., AP w Kielcach, op. cit., s. 8.

²⁶⁹ Protokół wizytacji składnicy akt z dnia 12 września 1980 r., AP w Kielcach, op. cit., s. 15.

²⁷⁰ Protokół wizytacji składnicy akt z dnia 19 sierpnia 1983 r., AP w Kielcach, op. cit., s. 22.

²⁷¹ Archiwum Chorągwi w Koszalinie, Sprawozdanie roczne według stanu w dniu 1 stycznia 1970 r., MH, Sprawozdania roczne archiwów (...), op. cit., s. nlb.

²⁷² Archiwum Chorągwi w Koszalinie, Sprawozdanie roczne według stanu w dniu 1 stycznia 1972 r., MH, Sprawozdania roczne archiwów (...), op. cit., s. nlb.

²⁷³ Informacja o pracy archiwum Komendy Chorągwi ZHP w Koszalinie za 1977 r., MH, Informacje z Komendy Chorągwi (...), op. cit., s. 16.

²⁷⁴ Notatka z pobytu w Komendzie Chorągwi Koszalińskiej w dniach 22–24 września 1979 r., MH, Sprawozdania z lustracji (...), op. cit., s. nlb.

²⁷⁵ Archiwum Chorągwi w Krakowie, Sprawozdanie roczne według stanu w dniu 1 stycznia 1972 r., MH, Sprawozdania roczne archiwów (...), op. cit., s. nlb.

²⁷⁶ Protokół wizytacji składnicy akt z dnia 28 czerwca 1973 r., ANK, op. cit., s. nlb.

I. Bryła wykonywała swoje obowiązki społecznie²⁷⁷. Przynajmniej od 1981 r. archiwum prowadzone było przez Jana Piszczka, kierowcę harcerskiego. Nie posiadał on wtenczas stosownego przeszkolenia archiwalnego²⁷⁸. Taka sytuacja miała miejsce jeszcze w 1983 r.²⁷⁹

Chorągiew Lubelska

Już w 1962 r. archiwum chorągwiane miało osobę nadzorującą. Była nią Daniela Pszczoła²⁸⁰. Z protokołu wizytacji WAP w kolejnym roku wiadomo, że zajmowała się przede wszystkim dokumentami finansowymi, natomiast stałym opiekunem składnicy akt była Janina Niedźwiedź²⁸¹. W 1964 r. akta znajdowały się pod nadzorem poszczególnych komórek organizacyjnych komendy chorągwi²⁸². Od 1 lutego 1969 r. na stanowisko archiwisty zatrudniono Marię Szyszkę (wykształcenie średnie ogólnokształcące), która równocześnie pracowała jako instruktor Wydziału Organizacyjnego. Taki stan rzeczy utrzymał się przynajmniej do końca 1972 r.²⁸³ W 1977 r. osobą odpowiedzialną za funkcjonowanie archiwum był kierownik Wydziału Organizacyjnego Zbigniew Kalisz²⁸⁴. Pełnił te obowiązki jeszcze w 1979 r.²⁸⁵

Chorągiew Łódzka

Począwszy od 1 czerwca 1968 r. osobą odpowiedzialną za sprawy archiwalne był Walerian Nowysz, emeryt z wykształceniem wyższym niepełnym (ekonomiczne)²⁸⁶. Jeszcze w styczniu 1974 r. prowadził sprawy archiwalne w łódzkim archiwum²⁸⁷.

²⁷⁷ Informacja o działalności archiwum Krakowskiej Komendy Chorągwi z dnia 4 października 1977 r., MH, Informacje z Komend Chorągwi (...), op. cit., s. 17.

²⁷⁸ Protokół wizytacji składnicy akt z dnia 20 maja 1981 r., ANK, op. cit., s. nlb.

²⁷⁹ Protokół wizytacji składnicy akt z dnia 21 grudnia 1983 r., ANK, op. cit., s. nlb.

²⁸⁰ Protokół wizytacji składnicy akt z dnia 21 grudnia 1962 r., AP w Lublinie, op. cit., s. 2.

²⁸¹ Protokół wizytacji składnicy akt z dnia 14 maja 1963 r., AP w Lublinie, op. cit., s. 4.

²⁸² Protokół wizytacji składnicy akt z dnia 31 grudnia 1964 r., AP w Lublinie, op. cit., s. 6.

²⁸³ Protokół wizytacji składnicy akt z dnia 18 grudnia 1972 r., AP w Lublinie, op. cit., s. 9.

²⁸⁴ Informacja dotycząca działalności archiwum Komendy Chorągwi Lubelskiej ZHP im. PKWN z dnia 2 października 1977 r., MH, Informacje z Komend Chorągwi (...), op. cit., s. 20.

²⁸⁵ Notatka z pobytu na lustracji archiwum Komendy Chorągwi Lubelskiej w dniach 15–16 czerwca 1979 r., MH, Sprawozdania z lustracji (...), op. cit., s. nlb.

²⁸⁶ Archiwum Chorągwiane w Łodzi, Sprawozdanie roczne według stanu w dniu 1 stycznia 1970 r., MH, Sprawozdania roczne archiwów (...), op. cit., s. nlb.

²⁸⁷ Archiwum Chorągwiane w Łodzi, Sprawozdanie roczne według stanu w dniu 1 stycznia 1974 r., MH, Sprawozdania roczne archiwów (...), op. cit., s. nlb.

Z notatki B. Cabały z 1976 r. wiadomo, że w tamtym czasie archiwum prowadzone było przez nieznanego z imienia i nazwiska pracownika ryczałtowego z księgowości komendy chorągwi²⁸⁸.

Chorągiew Mazowiecka

W 1967 r. nie było osoby odpowiedzialnej za archiwum zakładowe. Za akta księgowości odpowiedzialna była wówczas H. Staszczyk²⁸⁹. Od 1 listopada 1968 r. na stanowisku archiwistki zatrudniono T. Figaszewską (wykształcenie średnie ogólnokształcące), która równocześnie była sekretarką w komendzie chorągwi. Przynajmniej do 1971 r. sprawy archiwalne należały do jej obowiązków²⁹⁰. Po przejściu na emeryturę B. Cabały objęła stanowisko kierowniczką Archiwum GK ZHP, tj. w latach 1990 – 2001²⁹¹.

Chorągiew Opolska

Kwestie archiwalne w tej chorągwi zostały przydzielone pracownikowi już w 1964 r. Dotyczyło to księgowej – kasjerki w osobie Heleny Gołębiewskiej (wykształcenie średnie zawodowe)²⁹². Przez cały czas kierowała archiwum samodzielnie, a zarazem nieprzerwanie do przynajmniej 1982 r.²⁹³

Chorągiew Rzeszowska

Od 1 października 1968 r. opiekę nad rzeszowskim archiwum chorągwanym sprawowała starsza księgowa Janina Tarnawska (wykształcenie średnie pedagogiczne)²⁹⁴. W marcu 1970 r. na stanowisku archiwistki zastąpiła ją Maria Bomba

²⁸⁸ Notatka z wizytacji w archiwum Komendy Chorągwi Łódzkiej w dniach 29–31 stycznia 1976 r., MH, Sprawozdania z lustracji (...), op. cit., s. nlb.

²⁸⁹ Protokół wizytacji składnicy akt z dnia 13 grudnia 1967 r., AP w Warszawie, op. cit., s. 14.

²⁹⁰ Archiwum Chorągwanie w Warszawie (Mazowiecka), Sprawozdanie roczne według stanu w dniu 1 stycznia 1971 r., MH, Sprawozdania roczne archiwów (...), op. cit., s. nlb.

²⁹¹ R. Openkowski, Archiwa Związku Harcerstwa Polskiego (...), op. cit., s. 181.

²⁹² Archiwum Chorągwanie w Opolu, Sprawozdanie roczne według stanu w dniu 1 stycznia 1970 r., MH, Sprawozdania roczne archiwów (...), op. cit., s. nlb.

²⁹³ Notatka z pobytu w archiwum Komendy Chorągwi ZHP w Opolu w dniach 20 – 23 marca 1982 r., MH, Sprawozdania z lustracji (...), op. cit., s. nlb.

²⁹⁴ Archiwum Chorągwanie w Rzeszowie, Sprawozdanie roczne według stanu w dniu 1 stycznia 1970 r., MH, Sprawozdania roczne archiwów (...), op. cit., s. nlb.

(wykształcenie średnie), która równocześnie pracowała jako sekretarka Zarządu Warszawskiej Spółdzielni Spożywczej „Społem” w Rzeszowie²⁹⁵. Dwa lata później zatrudniono nowego archiwistę – Jerzego Pietruchę²⁹⁶, który jednocześnie pełnił funkcję z-cy Kierownika Wydziału Ekonomiczno-Finansowego KCh. W 1977 r. występuje nadal jako osoba zajmująca się sprawami archiwalnymi²⁹⁷.

Chorągiew Stołeczna

Pierwszą znaną osobą, której powierzono obowiązki archiwisty, była księgowa – rewidentka KCh Henryka Staszczuk (wykształcenie średnie zawodowe). Zatrudniono ją z dniem 1 listopada 1968 r.²⁹⁸ W 1977 r. odnajdujemy informację, że archiwista przebywał na długim urlopie zdrowotnym, w związku z tym zatrudnioną nową osobę²⁹⁹. Pod koniec 1977 r. na stanowisku archiwistki pojawiła się Olga Hernhut – ówczesna studentka IV roku filologii francuskiej. Nie posiadała wówczas przeszkolenia archiwalnego³⁰⁰.

Chorągiew Warmińsko-Mazurska

Archiwum tej chorągwi od samego początku istnienia do prac archiwalnych zatrudniło w pełni wykwalifikowaną osobę, a mianowicie pracownika WAP w Olsztynie. Tym samym od 1 lutego 1970 r. stanowisko archiwistki powierzono Krystynie Wiwatowskiej³⁰¹ (magister historii ze specjalizacją archiwalną). W innym sprawozdaniu rocznym z działalności archiwum za początek jej zatrudnienia wskazują się datę 1

²⁹⁵ Archiwum Chorągwi w Rzeszowie, Sprawozdanie roczne według stanu w dniu 1 stycznia 1971 r., MH, Sprawozdania roczne archiwów (...), op. cit., s. nlb.

²⁹⁶ Pismo z Komendy Chorągwi Rzeszowskiej do Działu Organizacyjnego GK ZHP z dnia 15 czerwca 1972 r. w sprawie spisów kat. A, MH, Informacje o materiałach harcerskich w zasobach innych, od litery „P”, sygn. IC/arch/25, s. nlb.

²⁹⁷ Informacja dotycząca działalności archiwum Komendy Chorągwi z 1977 r., MH, Informacje z Komendy Chorągwi (...), op. cit., s. 34.

²⁹⁸ Archiwum Chorągwi w Warszawie (Stołeczna), Sprawozdanie roczne według stanu w dniu 1 stycznia 1972 r., MH, Sprawozdania roczne archiwów (...), op. cit., s. nlb.

²⁹⁹ Notatka dotycząca działalności archiwum przy Komendzie Chorągwi Stołecznej z 1977 r., MH, Informacje z Komendy Chorągwi (...), op. cit., s. 45.

³⁰⁰ Protokół wizytacji składnicy akt z dnia 17 grudnia 1977 r., MH, Informacje o materiałach harcerskich w zasobach innych, od litery „P”, sygn. IC/arch/25, s. nlb.

³⁰¹ Archiwum Chorągwi w Olsztynie, Sprawozdanie roczne według stanu w dniu 1 stycznia 1970 r., MH, Sprawozdania roczne archiwów (...), op. cit., s. nlb.

stycznia 1971 r.³⁰². Z przeprowadzonego wywiadu ustalono, że do końca 1989 r. pracowała w olsztyńskim archiwum³⁰³.

Chorągiew Wielkopolska

Wraz z utworzeniem archiwum w 1968 r. za sprawy archiwalne odpowiedzialna była studentka Zofia Soja. Kierownikiem archiwum od 1969 r. był natomiast Henryk Michalak (wykształcenie średnie ogólnokształcące) zatrudniony jednocześnie jako Kierownik Wydziału Organizacyjnego³⁰⁴. W niedługim czasie, bo już listopadzie 1970 r. Z. Soję zastępuje Stefan Psik – magazynier z wykształceniem średnim niepełnym. Pracował na tym stanowisku do 30 listopada 1971 r.³⁰⁵ W 1973 opiekę nad archiwum sprawował Stanisław Gielniak³⁰⁶. W informacji o pracy archiwum z 1977 r. dowiadujemy się, że od 1968 r. archiwistą był pracownik WAP w Poznaniu³⁰⁷. Stało to w sprzeczności z faktami, o czym można się przekonać w powyższej treści. Nie wszystko natomiast było nieprawdą, ponieważ późniejszy archiwista (S. Gielniak) rzeczywiście pracował w archiwum państwowym. Od stycznia 1978 r. do końca 1980 był pełniącym obowiązki kierownika Pracowni Konserwacji Materiałów Archiwalnych w WAP w Poznaniu³⁰⁸. W 1982 r. archiwum prowadzone było przez Jana Stańczyka³⁰⁹.

Chorągiew Zachodnio-Pomorska

W wyniku pierwszej wizytacji archiwum przeprowadzonej przez pracownika WAP w 1966 r. wiadomo, że nie było wówczas zarówno archiwisty, jak i osoby

³⁰² Archiwum Chorągwie w Poznaniu, Sprawozdanie roczne według stanu w dniu 1 stycznia 1971 r., MH, Sprawozdania roczne archiwów (...), op. cit., s. nlb.

³⁰³ Wywiad przeprowadzony w dniu 14 marca 2023 r. z Krystyną Chylińską (zd. Wiwatowską) w siedzibie Chorągwi Warmińsko-Mazurskiej w Olsztynie.

³⁰⁴ Archiwum Chorągwie w Poznaniu, Sprawozdanie roczne według stanu w dniu 1 stycznia 1970 r., MH, Sprawozdania roczne archiwów (...), op. cit., s. nlb.

³⁰⁵ Archiwum Chorągwie w Poznaniu, Sprawozdanie roczne według stanu w dniu 1 stycznia 1972 r., MH, Sprawozdania roczne archiwów (...), op. cit., s. nlb.

³⁰⁶ Odpis protokołu wizytacji składnicy akt z dnia 5 maja 1973 r., MH, Sprawozdania roczne archiwów (...), op. cit., s. nlb.

³⁰⁷ Informacja o pracy archiwum chorągwanego ZHP Komendy Chorągwi w Poznaniu z dnia 4 października 1977 r., MH, Informacje z Komend Chorągwi (...), op. cit., s. 31.

³⁰⁸ Historia Pracowni Konserwacji Materiałów Archiwalnych [w:] <http://poznan.ap.gov.pl/kontakt-2/kontakt/pracownia-konserwacji/>, dostęp 20 sierpnia 2022 r.

³⁰⁹ Notatka z lustracji Archiwum Komendy Chorągwi w dniach 12–14 października 1982 r., MH, Sprawozdania z lustracji (...), op. cit., s. nlb.

odpowiedzialnej za kwestie archiwalne³¹⁰. Od 1 października 1969 r. na stanowisku archiwisty zatrudniono Henrykę Walczak, jednoczesną pracowniczkę Pałacu Młodzieży w Szczecinie³¹¹. Przynajmniej do końca 1972 r. pracowała w ZHP³¹². W latach 1974–1982 nadzór nad archiwum szczecińskiej chorągwi sprawował Marian Sławiński³¹³. W sprawozdaniu rocznym z działalności archiwum z 1977 r. za początek jego zatrudnienia podawano datę 1 września 1975 r. Ponadto pracował w KCh na stanowisku Kierownika Wydziału Organizacyjnego, a pracę archiwisty wykonywał społecznie³¹⁴.

Chorągiew Ziemi Lubuskiej

Archiwum KCh w Zielonej Górze posiadało archiwistę już od 20 czerwca 1966 r. Sprawował je kwatermistrz chorągwi Zenon Domachowski (wykształcenie zawodowe – handlowe)³¹⁵. W 1977 r. mimo zatrudnienia na stanowisku z-cy Głównego Księgowego Z. Domachowski nadal posiadał sprawy archiwalne w zakresie swoich obowiązków³¹⁶. To samo dotyczy roku 1979³¹⁷.

Chorągiew Ziemi Łódzkiej

Od 1 września 1969 r. za prowadzenie archiwum odpowiadał Stanisław Matuszczak (wykształcenie podstawowe)³¹⁸, któremu podlegało aż do czasu likwidacji chorągwi

³¹⁰ Protokół z wizytacji składnicy akt z dnia 24 maja 1966 r., AP w Szczecinie, op. cit., s. 14.

³¹¹ Archiwum Chorągwi w Szczecinie, Sprawozdanie roczne według stanu w dniu 1 stycznia 1971 r., MH, Sprawozdania roczne archiwów (...), op. cit., s. nlb.

³¹² Protokół wizytacji składnicy akt z dnia 11 grudnia 1972 r., AP w Szczecinie, op. cit., s. 102.

³¹³ Zob. Protokół wizytacji składnicy akt z dnia 18 października 1974 r., AP w Szczecinie, op. cit., s. 263; Notatka z wizytacji w Archiwum Komendy Chorągwi Zachodnio-Pomorskiej i kwerendy przeprowadzonej w Archiwum Wojewódzkim w Szczecinie w dniach 24–25 marca 1976 r. oraz Notatka z lustracji archiwum Komendy Chorągwi Szczecińskiej w dniu 15–16 października 1980 r., MH, Informacje o materiałach harcerskich w zasobach innych, od litery „P”, sygn. IC/arch/25, s. nlb.; Protokół z wizytacji składnicy akt z dnia 17 grudnia 1982 r., AP w Szczecinie, op. cit., s. 57.

³¹⁴ Archiwum Chorągwi w Szczecinie, Sprawozdanie roczne według stanu w dniu 30 września 1977 r., MH, Informacje z Komend Chorągwi (...), op. cit., s. 40.

³¹⁵ Archiwum Chorągwi w Zielonej Górze, Sprawozdanie roczne według stanu w dniu 1 stycznia 1970 r., MH, Sprawozdania roczne archiwów (...), op. cit., s. nlb.

³¹⁶ Odpis protokołu wizytacji składnicy akt z dnia 7 marca 1977 r., MH, Informacje z Komend Chorągwi (...), op. cit., s. 49.

³¹⁷ Protokół wizytacji składnicy akt z dnia 20 czerwca 1979 r., MH, Informacje o materiałach harcerskich w zasobach innych, od litery „P”, sygn. IC/arch/25, s. nlb.

³¹⁸ Archiwum Chorągwi w Łodzi (Ziemi Łódzkiej), Sprawozdanie roczne według stanu w dniu 1 stycznia 1970 r., MH, Sprawozdania roczne archiwów (...), op. cit., s. nlb.

w 1975 r. Jeszcze w 1979 r. nawiązała z nim kontakt B. Cabała w kwestii przekazania zasobu aktowego, po byłej chorągwi³¹⁹.

Z uwagi na fakt, że spora ilość archiwów KCh powstała dopiero po 1975 r., to do omawianego przeze mnie 1989 r. część z nich nie miała jeszcze zatrudnionego archiwisty czy też wyznaczonej osoby do jego nadzorowania. Przykładowo w Chorągwi Łomżyńskiej pod koniec 1980 r. za stan akt odpowiedzialna była Barbara Olszewska – kierownik Wydziału Organizacyjnego³²⁰. Natomiast w Chorągwi Przemyskiej w 1983 r. archiwistką była Janina Sul – sekretarka, która w tym samym roku była także słuchaczką nieukończonego kursu archiwalnego³²¹. Wśród innych osób, które zatrudniono stricte na stanowisku archiwisty lub „sprawy archiwalne” miały w zakresie swoich obowiązków, wymienić można m.in. Andrzeja Strzelca – Chorągiew Radomska³²², Zofię Tomalę – Chorągiew Ostrołęcka³²³, Ewę Gidzińską – Chorągiew Zamojska³²⁴, Różę Morawską – Chorągiew Leszczyńska³²⁵, Lucyna Pieczykolan – Chorągiew Chełmska³²⁶, Czesława Pisulę i Mirosławę Wiercińską – Chorągiew Wałbrzyska³²⁷, Marię Stacewicz – Chorągiew Jeleniogórska³²⁸, Tadeusza Kućmierza i Barbarę Woroniecką – Chorągiew Suwalska³²⁹, Franciszka Francuzika – Chorągiew Pilska³³⁰, Elżbietę Merkowską –

³¹⁹ Notatka służbowa z rozmowy telefonicznej B. Cabały z S. Matuszczakiem z dnia 6 lutego 1979 r. w sprawie przekazania zasobu aktowego, po byłej Chorągwi Ziemi Łódzkiej, MH, Sprawozdania z lustracji (...), op. cit., s. nlb.

³²⁰ Protokół nr 22/80 archiwum zakładowego w Komendzie Chorągwi ZHP w Łomży, AP w Białymstoku o Łomża, op. cit., s. nlb.

³²¹ Protokół wizytacji składnicy akt z dnia 7 września 1983 r., AP w Przemyśle, op. cit., s. 67.

³²² Zatrudniony od 1 stycznia 1977 r., Pismo Komendy Chorągwi w Radomiu do Wydziału Organizacyjnego GK ZHP z dnia 3 października 1977 r. w sprawie informacji nt. działalności archiwum, MH, Informacje z Komend Chorągwi (...), op. cit., s. 33.

³²³ Sprawozdanie z pobytu na wizytacjach w archiwach Komend Chorągwi: Ostrołęka, Radom, Sieradz w miesiącu marcu 1979 r., MH, Sprawozdania z lustracji (...), op. cit., s. nlb.

³²⁴ Notatka z pobytu na lustracji archiwum Komendy Chorągwi Zamojskiej w dniach 23–25 maja 1979 r., MH, Sprawozdania z lustracji (...), op. cit., s. nlb.

³²⁵ Notatka z pobytu na lustracji archiwum Komendy Chorągwi w Lesznie w dniach 5–6 czerwca 1979 r., MH, Sprawozdania z lustracji (...), op. cit., s. nlb.

³²⁶ Notatka z pobytu na lustracji archiwum Komendy Chorągwi Chełmskiej w dniach 12–13 czerwca 1979 r., MH, Sprawozdania z lustracji (...), op. cit., s. nlb.

³²⁷ Sprawozdanie z wizytacji archiwów w chorągwiach legnickiej, wałbrzyskiej, jeleniogórskiej w dniach 9–14 lipca 1979 r., MH, Sprawozdania z lustracji (...), op. cit., s. nlb.

³²⁸ Ibidem.

³²⁹ Protokół z wizytacji w Komendzie Chorągwi Suwalskiej w dniach 30 lipca–1 sierpnia 1980 r., MH, Sprawozdania z lustracji (...), op. cit., s. nlb.

³³⁰ Notatka z lustracji archiwum w Komendzie Chorągwi Pilskiej w dniach 28–31 października 1981 r., MH, Sprawozdania z lustracji (...), op. cit., s. nlb.

Chorągiew Toruńska³³¹, Irenę Ciszewską – Chorągiew Kaliska³³², Mirosławę Michalską – Chorągiew Ciechanowska³³³ czy Lidię Zielińską – Chorągiew Słupska³³⁴.

5.5. Lokal archiwum

Każda instytucja, która zajmuje się gromadzeniem dokumentów zobowiązana była do zapewnienia właściwego miejsca i warunków do ich przechowywania. Dotyczyło to także Związku Harcerstwa Polskiego. Analiza sprawozdań z działalności, a także protokołów czy notatek z przeprowadzanych kontroli pozwoliła wysunąć tezę, że każde archiwum KCh w latach 1956–1989 borykało się w mniejszym lub w większym stopniu z problemami lokalowymi. Na pierwsze miejsce wysuwały się przede wszystkim kwestie braku miejsca magazynowego, co skutkowało odmową przyjmowania akt z podległych jednostek. Kolejne problemy dotyczyły odpowiedniego zabezpieczenia zewnętrznego lokalu archiwum (drzwi, okna), a także i tego wewnętrznego (gaśnice). Ponadto w wielu przypadkach zasób aktowy archiwów chorągwiowych znajdował się w miejscach nieogrzewanych czy bez elektryczności. Niestety na próżno szukać śladu treści związanych z organizacją i urządzaniem archiwum w instrukcji archiwalnej ZHP. Na przełomie lat 60 i 70. XX w. odnaleźć je można było, chociażby w publikacji Romana Szczepaniaka³³⁵. Celem pełnej charakterystyki wyglądu wszystkich lokali archiwalnych w KCh omówione zostaną w porządku alfabetycznym.

Chorągiew Białostocka

Pierwszy opis archiwum pochodził z 1961 r. Zaopatrzone je w światło elektryczne oraz regały drewniane, na których znajdowały się wyłącznie akta finansowe. W trakcie przygotowania była składnica ogólna. Wytypowane miejsce posiadało jedno okratowane okno, właściwe zabezpieczenie przeciwpożarowe, przeciwwłamaniowe oraz przed

³³¹ Notatka z wizytacji archiwum Komendy Chorągwi w Toruniu w dniu 3–6 marca 1982 r., MH, Sprawozdania z lustracji (...), op. cit., s. nlb.

³³² Notatka z lustracji archiwum w Komendzie Chorągwi Kaliskiej ZHP w dniach 17–20 marca 1982 r., MH, Sprawozdania z lustracji (...), op. cit., s. nlb.

³³³ Notatka z lustracji spraw archiwalnych Komendy Chorągwi Ciechanowskiej w dniach 1–2 kwietnia 1982 r., MH, Sprawozdania z lustracji (...), op. cit., s. nlb.

³³⁴ Notatka z lustracji archiwum w Komendzie Chorągwi ZHP Słupsk przeprowadzonej przez B. Cabałę w dniach 19–22 października 1983 r., MH, Sprawozdania z lustracji (...), op. cit., s. nlb.

³³⁵ R. Szczepaniak, Archiwum Zakładowe, Warszawa 1967, ss. 56.

szkodnikami zwierzęcymi³³⁶. Kilka lat później archiwum mieściło się w niewielkim pokoiku wyposażonym w regały. Pomieszczenie było dobrze zabezpieczone i odpowiadało ówczesnym potrzebom archiwalnym³³⁷. Na początku 1970 r. archiwum zajmowało cztery pomieszczenia na I piętrze ul. Marchlewskiego 3/4 o łącznej powierzchni 23 m². Ogrzewanie było centralne, a wentylację wykonywano poprzez otwieranie okien. Składnica odpowiednio była zabezpieczona przed włamaniem (karty w oknach i zamki typu Łucznik). Na zewnątrz znajdowały się również dwie gaśnice³³⁸. Długość półek na dzień 1 stycznia 1971 r. wynosiła 120 mb³³⁹. Z tego samego roku pochodził bardzo szczegółowy opis lokalu archiwum. Trzy pomieszczenia zlokalizowane były na pierwszym piętrze (dwa pokoiki i wnęka na akta osobowe) oraz jedno na parterze. Wszystkie wyposażono w regały, termometry i higrometry. Regały i półki były ponumerowane. Każdy z działów miał swoje miejsce oznaczone wywieszką³⁴⁰. W kolejnym roku pojawiła się informacja, że mimo odpowiedniej ilości powierzchni magazynowej nie zostało wydzielone specjalne miejsce dla osób korzystających z zasobu aktowego³⁴¹. W 1975 r. zauważyć można zdecydowane problemy lokalowe. Akta znajdowały się w dwóch bardzo małych pomieszczeniach z niewielką ilością regałów. Na skutek tego część materiałów składowano na podłodze. Mimo oświetlenia elektrycznego składnica nie posiadała wówczas odpowiedniej klimatyzacji, zabezpieczenia przed pożarem, a także przed myszami³⁴². Przeniesienie dokumentacji spowodowane było zapewne trwającym remontem budynku KCh, o którym wspominała treść z notatki z 1977 r.³⁴³ Dwa lata później archiwum zajmowało trzy małe pomieszczenia (dwa na parterze, jedno na piętrze). Wszystkie wyposażono w regały drewniane, oświetlenie elektryczne. W jednym z nich znajdował się stół. Niestety nie były odpowiednio zabezpieczone przed pożarem oraz właściwie klimatyzowane³⁴⁴. W 1980 r. pomieszczenia archiwum nazywało się schowkami. Ich wymiary przedstawiały się

³³⁶ Protokół wizytacji składnicy akt z dnia 20 października 1961 r., AP w Białymstoku, op. cit., s. nlb.

³³⁷ Protokół wizytacji składnicy akt z dnia 1 grudnia 1967 r., AP w Białymstoku, op. cit., s. nlb.

³³⁸ Archiwum Chorągwi w Białymstoku, Sprawozdanie roczne według stanu w dniu 1 stycznia 1970 r., MH, Sprawozdania roczne archiwów (...), op. cit., s. nlb.

³³⁹ Archiwum Chorągwi w Białymstoku, Sprawozdanie roczne według stanu w dniu 1 stycznia 1971 r., MH, Sprawozdania roczne archiwów (...), op. cit., s. nlb.

³⁴⁰ Protokół wizytacji składnicy akt z dnia 8 września 1971 r., AP w Białymstoku, op. cit., s. nlb.

³⁴¹ Archiwum Chorągwi w Białymstoku, Sprawozdanie roczne według stanu w dniu 1 stycznia 1972 r., MH, Sprawozdania roczne archiwów (...), op. cit., s. nlb.

³⁴² Protokół wizytacji składnicy akt z dnia 23 października 1975 r., AP w Białymstoku, op. cit., s. nlb.

³⁴³ Pismo Komendy Chorągwi Białostockiej do Wydziału Organizacyjnego GK ZHP z dnia 2 października 1977 r., MH, Informacje z Komendy Chorągwi (...), op. cit., s. 2.

³⁴⁴ Protokół wizytacji składnicy akt z dnia 19 grudnia 1979 r., AP w Białymstoku, op. cit., s. nlb.

następująco: 1. 1 m x 1,2 m; 2. 2 m x 1,5 m; 3. 1,5 m x 3 m³⁴⁵. Ostatnia wzmianka o wyglądzie lokalu pochodziła z 1982 r. Wskazywało się w niej, że nadal zajmowało trzy małe pomieszczenia, ale podkreślano, że mimo systematycznego brakowania akta nie mieściły się na półkach³⁴⁶.

Choraław Bydgoska

Lokal bydgoskiego archiwum począwszy od 1969 r., znajdował się na drugim piętrze budynku, w którym mieściła się również siedziba KCh (ul. Dworcowa 56). Jego kubatura wynosiła ok. 16 m². Wówczas pomieszczenie posiadało oświetlenie elektryczne, jednakże było nieogrzewane. W środku znajdowała się gaśnica, a drzwi zamykano na zamek patentowy³⁴⁷. Dokumenty składowano na drewnianych regałach o długości wynoszącej 30 mb³⁴⁸. Ponadto pomieszczenie posiadało drewniany sufit i podłogę³⁴⁹, jedno okno, termometr oraz higrometr. Stan archiwum określano jako niezadowolający³⁵⁰. W 1974 r. wewnątrz znajdował się również stół oraz krzesło do pracy³⁵¹. W 1977 r. z informacji przesłanej do Archiwum GK ZHP wynikało, że archiwum KCh mieściło się w dwóch pomieszczeniach³⁵². Cztery lata później na powrót wymieniano wyłącznie tę jedną lokalizację na drugim piętrze³⁵³.

Choraław Dolnośląska

W połowie 1969 r. na lokal archiwalny wydzielono część pomieszczenia biurowego³⁵⁴. Już na początku kolejnego r. na archiwum składały się dwie izby na pierwszym piętrze o łącznej powierzchni 24 m². Oba wyposażono w oświetlenie

³⁴⁵ Notatka z lustracji archiwum Chorałwi Białostockiej w dniach 27–30 lipca 1980 r., MH, Sprawozdania z lustracji (...), s. nlb.

³⁴⁶ Protokół wizytacji składnicy akt z dnia 27 maja 1982 r., AP w Białymstoku, op. cit., s. nlb.

³⁴⁷ Protokół wizytacji składnicy akt z dnia 16 grudnia 1969 r., AP w Bydgoszczy, op. cit., s. 6.

³⁴⁸ Archiwum Choraławiane w Bydgoszczy, Sprawozdanie roczne według stanu w dniu 1 stycznia 1970 r., MH, Sprawozdania roczne archiwów (...), op. cit., s. nlb.

³⁴⁹ Protokół wizytacji składnicy akt z dnia 16 grudnia 1969 r., AP w Bydgoszczy, op. cit., s. 6.

³⁵⁰ Archiwum Choraławiane w Bydgoszczy, Sprawozdanie roczne według stanu w dniu 1 stycznia 1970 r., MH, Sprawozdania roczne archiwów (...), op. cit., s. nlb.

³⁵¹ Protokół wizytacji składnicy akt z dnia 30 kwietnia 1974 r., AP w Bydgoszczy, op. cit., s. 54.

³⁵² Informacja dotycząca działalności archiwum Komendy Chorałwi z 1977 r., MH, Informacje z Komendy Chorałwi (...), op. cit., s. 4.

³⁵³ Notatka z lustracji Komendy Chorałwi Bydgoskiej w dniach 8–9 października 1981 r., MH, Sprawozdania z lustracji (...), s. nlb.

³⁵⁴ Protokół wizytacji składnicy akt z dnia 30 maja 1969 r., AP we Wrocławiu, op. cit., s. 2.

elektryczne i grzejniki centralnego ogrzewania (dalej: CO). Niestety nie posiadały okien, a wentylacja odbywała się poprzez otwieranie drzwi. Ponadto w pobliżu tj. na zewnątrz składnicy znajdowały się dwie gaśnice. Długość półek (drewniane) wynosiła 65 mb³⁵⁵. W pierwszym pomieszczeniu przechowywano akta finansowe, w drugim (większym) akta pozostałych wydziałów³⁵⁶. Taki stan rzeczy utrzymał się przynajmniej do 1976 r.³⁵⁷

Chorągiew Gdańska

Pierwszy lokal znajdował się na pierwszym piętrze w budynku siedziby KCh. Jego powierzchnia wynosiła 12 m². Wyposażone było w oświetlenie oraz drzwi zamykane na klucz. Długość regałów mierzyła ok. 20 mb³⁵⁸. Wg oceny innego pracownika WAP akta KCh znajdowały się zarówno w kancelarii, jak i magazynie o kubaturze 15 m². Składnicę wyposażono wówczas w jeden duży regał oraz biurko. Poza tym posadzka była drewniana, a oświetlenie dzienne, jak i elektryczne³⁵⁹. W 1964 r. umieszczono zapis, że akta przechowywano w szafach poszczególnych wydziałów. Wyłącznie księgowość posiadała wówczas oddzielne pomieszczenie, mieszczące się na pierwszym piętrze³⁶⁰. Do ogrzewania służyły grzejniki centralnego ogrzewania. Okno zabezpieczone było kratą, a w drzwiach znajdował się zamek typu Mille. Ponadto wewnątrz umieszczono jedną gaśnicę, a najbliższy hydrant mieścił się w holu komendy chorągwi (odległość 10 m). Długość półek (drewniane) wynosiła 80 mb³⁶¹. Już na początku 1971 r. archiwum zajmowało 2 pomieszczenia o łącznej powierzchni 14 m²³⁶². Natomiast w protokole wizytacji przeprowadzonej przez pracownika WAP ujęto ponownie jedną lokalizację i w dodatku o mniejszym metrażu (ok. 8 m²)³⁶³. W 1974 r. nie odnotowano żadnych zmian w wyglądzie lokalu³⁶⁴, natomiast w 1976 r. akta gromadzono już w dwóch

³⁵⁵ Archiwum Chorągwie we Wrocławiu, Sprawozdanie roczne według stanu w dniu 1 stycznia 1971 r., MH, Sprawozdania roczne archiwów (...), op. cit., s. nlb.

³⁵⁶ Protokół wizytacji składnicy akt z dnia 16 grudnia 1970 r., AP we Wrocławiu, op. cit., s. 4.

³⁵⁷ Notatka z wizytacji w Archiwum Komendy Chorągwi Dolnośląskiej w dniach 21–24 stycznia 1976 r., MH, Sprawozdania z lustracji (...), op. cit., s. nlb.

³⁵⁸ Protokół wizytacji składnicy akt z dnia 3 czerwca 1960 r., AP w Gdańsku, op. cit., s. 5.

³⁵⁹ Protokół wizytacji składnicy akt z dnia 21 października 1960 r., AP w Gdańsku, op. cit., s. 7.

³⁶⁰ Protokół wizytacji składnicy akt z dnia 6 listopada 1964 r., AP w Gdańsku, op. cit., s. 18.

³⁶¹ Archiwum Chorągwie w Gdańsku, Sprawozdanie roczne według stanu w dniu 1 stycznia 1970 r., MH, Sprawozdania roczne archiwów (...), op. cit., s. nlb.

³⁶² Archiwum Chorągwie w Gdańsku, Sprawozdanie roczne według stanu w dniu 1 stycznia 1971 r., MH, Sprawozdania roczne archiwów (...), op. cit., s. nlb.

³⁶³ Protokół wizytacji składnicy akt z dnia 6 grudnia 1971 r., AP w Gdańsku, op. cit., s. 99.

³⁶⁴ Protokół wizytacji składnicy akt z dnia 17 czerwca 1974 r., AP w Gdańsku, op. cit., s. 124.

pomieszczeniach (2 m x 5 m oraz 3,5 m x 5 m)³⁶⁵. Do końca 1981 r. nie wprowadzano żadnych reorganizacji³⁶⁶.

Chorągiew Katowicka

Dzieje katowickiego archiwum chorągwanego sięgają 1967 r. To w tym roku składnicę zlokalizowano w piwnicy gmachu Komitetu Wojewódzkiego PZPR³⁶⁷. Na początku 1970 r. podawano, że archiwum mieściło się w dwóch pomieszczeniach o powierzchni 50 m². Znajdowało się tam wyłącznie oświetlenie elektryczne. Brakowało natomiast ogrzewania i odpowiedniej wentylacji, a gaśnice ustawiono na zewnątrz pomieszczenia. W archiwum zamontowano zarówno regały drewniane, jak i metalowe o łącznej długości 120 mb. Lokal określano wówczas jako nieodpowiedni do prac archiwalnych i przechowywania zasobu aktowego³⁶⁸. W kolejnym roku zwiększono ilość regałów do 200 mb³⁶⁹, a w 1972 r. do 250 mb³⁷⁰. Dwa lata później rozpoczęto działania związane z przeniesieniem archiwum do nowej lokalizacji w Ośrodku Harcerskim Wojewódzkiego Parku Kultury i Wypoczynku w Chorzowie³⁷¹. Na przełomie r. 1976/77 składnica znajdowała się już w nowym miejscu. Przydzielono jej dwa dobrze zabezpieczone pomieszczenia wyposażone w regały metalowe i drewnianą wykładzinę³⁷². W 1984 r. zajmowało tylko jeden pokój, który mieścił się na parterze w budynku Pawilonu Widowiskowego w Ośrodku Harcerskim. Pomieszczenie było suche (centralne ogrzewanie) i dobrze oświetlone (małe okno + oświetlenie elektryczne). Brakowało, jednakże miejsca na duży stół i krzesła, które uznawano za niezbędne do prawidłowego funkcjonowania³⁷³.

³⁶⁵ Protokół wizytacji składnicy akt z dnia 12 maja 1976 r., AP w Gdańsku, op. cit., s. 139.

³⁶⁶ Protokół wizytacji składnicy akt z dnia 24 listopada 1981 r., AP w Gdańsku, op. cit., s. 185.

³⁶⁷ Protokół wizytacji składnicy akt z dnia 9 sierpnia 1967 r., AP w Katowicach, op. cit., s. 2.

³⁶⁸ Archiwum Chorągwanie w Katowicach, Sprawozdanie roczne według stanu w dniu 1 stycznia 1970 r., MH, Sprawozdania roczne archiwów (...), op. cit., s. nlb.

³⁶⁹ Archiwum Chorągwanie w Katowicach, Sprawozdanie roczne według stanu w dniu 1 stycznia 1971 r., MH, Sprawozdania roczne archiwów (...), op. cit., s. nlb.

³⁷⁰ Archiwum Chorągwanie w Katowicach, Sprawozdanie roczne według stanu w dniu 1 stycznia 1972 r., MH, Sprawozdania roczne archiwów (...), op. cit., s. nlb.

³⁷¹ Protokół wizytacji składnicy akt z dnia 20 maja 1974 r., AP w Katowicach, op. cit., s. 13.

³⁷² Protokół wizytacji składnicy akt z dnia 29 grudnia 1976 r. i 5 stycznia 1977 r., AP w Katowicach, op. cit., s. 15.

³⁷³ Protokół wizytacji składnicy akt z dnia 30 października 1984 r., AP w Katowicach, op. cit., s. 23.

Chorągiew Kielecka

Na początku lat 60. XX w. komenda chorągwi borykała się z problemem lokalowym. Dotyczyło to zarówno jej siedziby, jak i magazynu archiwalnego. W efekcie samo utworzenie archiwum, a co za tym gromadzenie materiałów archiwalnych odkładano w czasie. Docelowo przechowywano zasób aktowy KCh w byłym gabinecie komendanta chorągwi³⁷⁴. Krótco przed tym dokumenty gromadzono w nieogrzewanym i nieoświetlonym magazynie o powierzchni 24 m². Drzwi wejściowe zamykano na dwie kłódki, a gaśnica znajdowała się w podwórzu. Archiwista mógł wówczas pracować tylko w obecności magazyniera, gdyż tylko on posiadał klucze do wspomnianego magazynu. Umieszczone tam regały miały długość 35 mb³⁷⁵. W kolejnym roku nastąpiła zmiana lokalizacji na pl. Zamkowy 1, gdzie otrzymano na archiwum dwa pomieszczenia na pierwszym piętrze o kubaturze 11,8 m². Niestety nadal nie było ogrzewane. Posiadało jednak jedno okno i oświetlenie elektryczne oraz właściwy sprzęt przeciwpożarowy i zabezpieczenie przed włamaniem. Długość półek na regałach wynosiła łącznie 72 mb. Mimo to uznawano lokal archiwum za zadowalający i na wtenczas nie było żadnych możliwości pozyskania innego³⁷⁶. W 1972 r. składnica składała się tylko z jednego pomieszczenia o powierzchni 6 m². Dotyczyło to tej samej lokalizacji³⁷⁷. Dwa lata później pojawił się zapis, że składnica nie posiadała oddzielnego pomieszczenia³⁷⁸. Brakuje natomiast informacji, gdzie znajdowały się dotychczas zgromadzone akta. W zaleceniach powizytacyjnych wskazywano wydzielenie lokalu, zabezpieczenie przed pożarem i uszkodzonymi oraz oznakowanie regałów i ułożenie akt wg wykazu akt lub zgodnie ze strukturą organizacyjną³⁷⁹. W 1976 r. zrealizowano wszystkie zalecenia WAP³⁸⁰. Materiały archiwalne KCh zgromadzono w oddzielnej części archiwum Rady Wojewódzkiej FSZMP, natomiast dokumentację finansową w innym pomieszczeniu tegoż archiwum³⁸¹. Użyczony lokal (wspólnie z FSZMP) obejmował powierzchnię 35 m²

³⁷⁴ Pismo Komendy Kieleckiej Chorągwi do Działu Organizacyjnego GK ZHP z dnia 10 marca 1970 r., MH, Sprawozdania roczne archiwów (...), op. cit., s. nlb.

³⁷⁵ Archiwum Chorągwi w Kielcach, Sprawozdanie roczne według stanu w dniu 1 stycznia 1970 r., MH, Sprawozdania roczne archiwów (...), op. cit., s. nlb.

³⁷⁶ Archiwum Chorągwi w Kielcach, Sprawozdanie roczne według stanu w dniu 1 stycznia 1971 r., MH, Sprawozdania roczne archiwów (...), op. cit., s. nlb.

³⁷⁷ Archiwum Chorągwi w Kielcach, Sprawozdanie roczne według stanu w dniu 1 stycznia 1972 r., MH, Sprawozdania roczne archiwów (...), op. cit., s. nlb.

³⁷⁸ Protokół wizytacji składnicy akt z dnia 26 listopada 1974 r., AP w Kielcach, op. cit., s. 3.

³⁷⁹ Ibidem.

³⁸⁰ Protokół z lustracji przeprowadzonej w dniu 16 grudnia 1976 r., AP w Kielcach, op. cit., s. 6.

³⁸¹ Informacja dotycząca działalności archiwum Komendy Chorągwi z 1977 r., MH, Informacje z Komendy Chorągwi (...), op. cit., s. 14.

i znajdował się na poddaszu. Nie posiadał klimatyzacji, ogrzewania oraz sprzętu przeciwpożarowego. Wyposażony był w regały metalowe, drzwi i okna okratowane³⁸². Do 1983 r. w archiwum nie wprowadzono żadnych udogodnień³⁸³.

Chorągiew Koszalińska

Archiwum chorągwiane mieściło się przy ul. Armii Czerwonej 47 w pokoju na strychu (16 m²). Posiadało oświetlenie elektryczne, grzejniki centralnego ogrzewania, kratę w drzwiach oraz okno. Poza tym wyposażono je w gaśnice i półki o długości 45 mb³⁸⁴. W związku z dopływem dokumentów do archiwum w 1972 r. zwiększono je do 60 mb³⁸⁵. W 1977 r. wiadomo, że archiwum znajdowało się na poddaszu w budynku Polskiego Radia i Telewizji. Miało powierzchnię 12 m² i nie odpowiadało już wtedy potrzebom magazynowym komendy chorągwi³⁸⁶. Dwa lata później metraż pomieszczenia archiwum znajdującego się w tym samym budynku wskazywano na 8 m²³⁸⁷ oraz planowano jednocześnie przeniesienie do innej lokalizacji³⁸⁸.

Chorągiew Krakowska

Miejsce, w którym gromadzono akta z krakowskiego archiwum chorągwianego, znajdowało się przynajmniej od 1970 r. w odległości ok. 10 km od siedziby KCh (Nowa Huta, os. Wzgórze Krzesławickie 46). Jego powierzchnia wynosiła 30 m². Pomieszczenie posiadało cztery małe okna, grzejniki centralnego ogrzewania, jedną gaśnicę oraz termometr pokojowy. Już wtedy sygnalizowano, że taka odległość od siedziby KCh stanowi utrudnienie w systematycznym przekazywaniu akt³⁸⁹. Długość półek wynosiła

³⁸² Protokół wizytacji składnicy akt z dnia 29 maja 1978 r., AP w Kielcach, op. cit., s. 8.

³⁸³ Protokół wizytacji składnicy akt z dnia 19 sierpnia 1983 r., AP w Kielcach, op. cit., s. 22.

³⁸⁴ Archiwum Chorągwiane w Koszalinie, Sprawozdanie roczne według stanu w dniu 1 stycznia 1971 r., MH, Sprawozdania roczne archiwów (...), op. cit., s. nlb.

³⁸⁵ Archiwum Chorągwiane w Koszalinie, Sprawozdanie roczne według stanu w dniu 1 stycznia 1972 r., MH, Sprawozdania roczne archiwów (...), op. cit., s. nlb.

³⁸⁶ Informacja z pracy archiwum Komendy Chorągwi ZHP w Koszalinie z 4 października 1977 r., MH, Informacje z Komend Chorągwi (...), op. cit., s. 16.

³⁸⁷ Notatka służbowa z rozmowy B. Cabały z Kierownikiem Wydziału Organizacyjnego KCh w Koszalinie Zygmuntem Asanowiczem z lutego 1979 r., MH, Informacje o materiałach harcerskich w zasobach innych, do litery „O”, sygn. IC/arch/25, s. nlb.

³⁸⁸ Notatka z pobytu w Komendzie Chorągwi Koszalińskiej w dniach 22–24 września 1979 r., MH, Sprawozdania z lustracji (...), op. cit., s. nlb.

³⁸⁹ Archiwum Chorągwiane w Krakowie, Sprawozdanie roczne według stanu w dniu 1 stycznia 1970 r., MH, Sprawozdania roczne archiwów (...), op. cit., s. nlb.

łącznie 100 mb³⁹⁰. W 1972 r. w Nowej Hucie (byłe pomieszczenie garażowe) gromadzono tylko dokumentację finansową, natomiast materiały programowe w zamykanym schowku w lokalu KCh³⁹¹. W następnym roku pojawił się zapis, że dokumentacja znajdowała się w ubikacji, do której mieli dostęp wszyscy pracownicy. W większości przypadków akta ułożono na drewnianych regałach, jednakże część z nich znajdowała się w pobliżu sedesu. Planowano już wtedy przeniesienie archiwum do nowego pomieszczenia na pierwszym piętrze przy ul. Karmelickiej 31³⁹². W 1975 r. składnica znajdowała się w nowej lokalizacji. Mimo że jego objętość wynosiła zaledwie 6 m², to było odpowiednio wyposażone i zabezpieczone³⁹³. Trzy lata później planowano kolejną przeprowadzkę do dwukrotnie większego pomieszczenia zlokalizowanego na półpiętrze³⁹⁴. W 1981 r. archiwum zajmowało już dwa pomieszczenia: magazyn w Nowej Hucie (pomieszczenie piwniczne – ok. 30,5 m²) oraz lokal przy ul. Karmelickiej 31 (półpiętro-ok. 12 m²)³⁹⁵. Podobna sytuacja miała miejsce również w 1983 r.³⁹⁶

Chorągiew Lubelska

Archiwum tej chorągwi już w 1962 r. przechowywało akta w osobnym pomieszczeniu spełniającym ówczesne wymogi archiwalne³⁹⁷. Dwa lata później nie odpowiadało potrzebom KCh w kontekście zbyt małej powierzchni magazynowej. Stąd też znajdowały się tam wyłącznie akta finansowe, Dokumentacja z innych wydziałów przechowywano w szafach w pokojach biurowych³⁹⁸. Na początku 1970 r. archiwum składało się z jednego nieogrzewanego pomieszczenia z oknem o łącznej powierzchni 8 m². Wyposażone było w drewniane regały o długości 40 mb³⁹⁹. Pod koniec 1971 r. nastąpiła przeprowadzka do nowego lokalu, które jeszcze w lutym 1972 r. było w trakcie

³⁹⁰ Archiwum Chorągwi w Krakowie, Sprawozdanie roczne według stanu w dniu 1 stycznia 1971 r., MH, Sprawozdania roczne archiwów (...), op. cit., s. nlb.

³⁹¹ Notatka z wizytacji w archiwum Komendy Chorągwi w Krakowie w dniu 8 marca 1972 r., MH, Informacje o materiałach harcnerskich w zasobach innych, do litery „O”, sygn. IC/arch/25, s. nlb.

³⁹² Protokół wizytacji składnicy akt z dnia 28 czerwca 1973 r., ANK, op. cit., s. nlb.

³⁹³ Protokół wizytacji składnicy akt z dnia 28 maja 1975 r., ANK, op. cit., s. nlb.

³⁹⁴ Protokół wizytacji składnicy akt z dnia 22 maja 1978 r., ANK, op. cit., s. nlb.

³⁹⁵ Protokół wizytacji składnicy akt z dnia 20 maja 1981 r., ANK, op. cit., s. nlb.

³⁹⁶ Protokół wizytacji składnicy akt z dnia 21 grudnia 1983 r., ANK, op. cit., s. nlb.

³⁹⁷ Protokół wizytacji składnicy akt z dnia 21 grudnia 1962 r., AP w Lublinie, op. cit., s. 2.

³⁹⁸ Protokół wizytacji składnicy akt z dnia 31 grudnia 1964 r., AP w Lublinie, op. cit., s. 6.

³⁹⁹ Archiwum Chorągwi w Lublinie, Sprawozdanie roczne według stanu w dniu 1 stycznia 1970 r., MH, Sprawozdania roczne archiwów (...), op. cit., s. nlb.

urządzenia⁴⁰⁰. Zlokalizowano go przy ul. Waryńskiego 6. Nowe archiwum mieściło się w dużym pokoju z oświetleniem dziennym, zabezpieczeniem przeciwpożarowym oraz regałami drewnianymi⁴⁰¹. W 1977 r. pojawił się zapis, że archiwum zostało ponownie przeniesione, tym razem do budynku komendy chorągwi przy ul. I Armii WP 7⁴⁰². Dwa lata później planowano przygotować nowe miejsce pod archiwum w suterynach⁴⁰³.

Chorągiew Łódzka

Lokal archiwum począwszy od 1970 r., mieścił się w na drugim piętrze budynku KCh przy ul. Gdańskiej 165. Powierzchnia pomieszczenia wynosiła 26 m². Składnica posiadała cztery małe okna, oświetlenie elektryczne, drzwi obite blachą i zamykane zwykłym zamkiem oraz przestarzałe centralne ogrzewanie. Wewnątrz archiwum znajdowała się gaśnica śniegowa, termometr oraz regały drewniane o długości półek wynoszącej 67 mb⁴⁰⁴. Do 1974 r. nie odnotowano żadnych istotnych zmian. Dwa lata później pojawiła się informacja, że archiwum posiadało jeszcze drugie pomieszczenie z regałami drewnianymi i oknem, służące jako magazyn dla dokumentów, które czekały na opracowanie lub wybrakowanie⁴⁰⁵.

Chorągiew Mazowiecka

Pierwszy znany zapis o wyglądzie archiwum pochodził z 1967 r. Znajdowało się wówczas na II piętrze budynku przy ul. Konopnickiej 6. Wielkość wynosiła ok. 10 m². Pomieszczenie posiadało oświetlenie elektryczne, właściwe zabezpieczenie przed włamaniem oraz regały. Niestety nie było ogrzewane i nie wyposażono jego w sprzęt przeciwpożarowy⁴⁰⁶. W 1970 r. wskazywano, że lokal archiwum mieścił się w dwóch

⁴⁰⁰ Zob. Archiwum Chorągwi w Lublinie, Sprawozdanie roczne według stanu w dniu 1 stycznia 1971 r., MH, Sprawozdania roczne archiwów (...), op. cit., s. nlb.; Pismo KCh Lubelskiej do GK ZHP z dnia 5 lutego 1972 r. w sprawie przesunięcia terminu nadsyłania sprawozdania rocznego za 1971 r., MH, Sprawozdania roczne archiwów (...), op. cit., s. nlb.

⁴⁰¹ Protokół wizytacji składnicy akt z dnia 18 grudnia 1972 r., AP w Lublinie, op. cit., s. 9.

⁴⁰² Informacja dotycząca działalności archiwum Komendy Chorągwi Lubelskiej ZHP im. PKWN z 2 października 1977 r., MH, Informacje z Komend Chorągwi (...), op. cit., s. 20.

⁴⁰³ Notatka z pobytu na lustracji archiwum Komendy Chorągwi Lubelskiej w dniach 15–16 czerwca 1979 r., MH, Sprawozdania z lustracji (...), op. cit., s. nlb.

⁴⁰⁴ Archiwum Chorągwi w Łodzi, Sprawozdanie roczne według stanu w dniu 1 stycznia 1970 r., MH, Sprawozdania roczne archiwów (...), op. cit., s. nlb.

⁴⁰⁵ Notatka z wizytacji w archiwum Komendy Chorągwi Łódzkiej w dniach 29–31 stycznia 1976 r., MH, Sprawozdania z lustracji (...), op. cit., s. nlb.

⁴⁰⁶ Protokół wizytacji składnicy akt z dnia 13 grudnia 1967 r., AP w Warszawie, op. cit., s. 14.

miejscach tj. na I i II piętrze w adaptowanej prowizorycznie zapasowej klatce schodowej. Komunikacja pomiędzy poziomami odbywała się po bardzo stromej drabinie bez poręczy. W górnym pomieszczeniu znajdował się dodatkowo czynny powielacz⁴⁰⁷. Podobny opis przedstawiono w rocznym sprawozdaniu wysyłanym do Archiwum GK ZHP. Pomieszczenia nie posiadały okien, ogrzewania czy też wentylacji. Stąd też uznawano je za nienadające się do użytkowania. Ponadto długość półek wynosiła 100 mb⁴⁰⁸. W lutym 1971 r. KCh otrzymała od GK ZHP nowy lokal⁴⁰⁹. Nie potwierdziła tego faktu wizytacja z WAP w 1972 r.⁴¹⁰, jak również z 1974 r.⁴¹¹ czy z 1975 r.⁴¹² Trzy lata później w wyniku likwidacji chorągwi zasób aktowy wcielono do Archiwum GK ZHP.

Chorągiew Opolska

Archiwum tej chorągwi w 1970 r. posiadało dwa pomieszczenia. Jedno z nich znajdowało się na pierwszym piętrze budynku KCh przy ul. Powstańców Chłopskich 26. Drugie obejmujące akta z lat 1957–1967 i zlokalizowano je w piwnicy siedziby Komitetu Miejskiego PZPR (dalej: KM PZPR) przy ul. Mickiewicza 2. Oba pomieszczenia ogrzewano piecem CO. Ponadto w lokalu przy siedzibie KCh okna nie posiadały krat, w przeciwieństwie do tego drugiego. Na wyposażeniu obydwu miejsc znajdowały się drewniane regały o długości 100 mb⁴¹³. Łączna kubatura tych pomieszczeń wynosiła 25 m²⁴¹⁴. W 1977 r. sytuacja lokalowa pozostała niezmienną. Uzupełnieniem powyższych informacji jest jedynie to, że lokal w budynku KCh traktowano jako podręczny, w którym mieściły się akta z ostatnich dwóch lat. Następnie przenoszono je do pomieszczenia w piwnicy KM PZPR⁴¹⁵. W 1982 r. stan archiwum nadal nie uległ przekształceniom⁴¹⁶.

⁴⁰⁷ Protokół wizytacji składnicy akt z dnia 11 czerwca 1970 r., AP w Warszawie, op. cit., s. 12.

⁴⁰⁸ Archiwum Chorągwi w Warszawie (Mazowiecka), Sprawozdanie roczne według stanu w dniu 1 stycznia 1970 r., MH, Sprawozdania roczne archiwów (...), op. cit., s. nlb.

⁴⁰⁹ Archiwum Chorągwi w Warszawie (Mazowiecka), Sprawozdanie roczne według stanu w dniu 1 stycznia 1971 r., MH, Sprawozdania roczne archiwów (...), op. cit., s. nlb.

⁴¹⁰ Protokół wizytacji składnicy akt z dnia 3 marca 1972 r., AP w Warszawie, op. cit., s. 10.

⁴¹¹ Protokół wizytacji składnicy akt z dnia 30 grudnia 1974 r., AP w Warszawie, op. cit., s. 8.

⁴¹² Protokół wizytacji składnicy akt z dnia 14 października i 20 grudnia 1975 r., AP w Warszawie, op. cit., s. 3.

⁴¹³ Archiwum Chorągwi w Opolu, Sprawozdanie roczne według stanu w dniu 1 stycznia 1970 r., MH, Sprawozdania roczne archiwów (...), op. cit., s. nlb.

⁴¹⁴ Archiwum Chorągwi w Opolu, Sprawozdanie roczne według stanu w dniu 1 stycznia 1971 r., MH, Sprawozdania roczne archiwów (...), op. cit., s. nlb.

⁴¹⁵ Informacja o stanie archiwum Komendy Chorągwi ZHP w Opolu za rok 1977, MH, Informacje z Komendy Chorągwi (...), op. cit., s. 26.

⁴¹⁶ Notatka z pobytu w archiwum Komendy Chorągwi ZHP w Opolu w dniach 20–23 marca 1982 r., MH, Sprawozdania z lustracji (...), op. cit., s. nlb.

Chorągiew Rzeszowska

Począwszy od 1970 r., można mówić o archiwum, jak i samym jego lokalu. W tym też roku znajdowało się poza budynkiem KCh przy ul. Lenartowicza 2. Pomieszczenie magazynowe mieściło się w piwnicy, posiadało jedno okno (szyby zbrojone), oświetlenie elektryczne oraz powierzchnię 31,7 m². Wyposażono je wówczas w drzwi obite blachą, grzejniki elektryczne, gaśnicę oraz regały drewniane⁴¹⁷. W drugim kwartale 1971 r. planowano poszerzyć archiwum o pomieszczenie podobnej kubatury. W efekcie jedno z nich miało być przeznaczone do gromadzenia akt finansowych, a drugie do akt programowych. Archiwum miało miejsce do pracy archiwisty (biurko) oraz drabinkę metalową. Ponadto w dotychczasowym pomieszczeniu znajdowały się regały drewniane o długości 25 mb, w drugim zamierzano ustawić metalowe⁴¹⁸. Z 1977 r. pochodził stosunkowo szczegółowy opis lokalu archiwum. Wiadomo z niego, że rzeszowska składnica zajmowała dwa pomieszczenia połączone jednym wejściem. Znajdowały się one w starej kamienicy na niskim parterze. Ich kubatura była mała. Ponadto były niskie i zaciemnione. Okna zabezpieczono kratami, zamykanymi od wewnątrz kłódkami. Na wyposażenie archiwum składały się: cztery regały, stół, krzesła, szafa pancerna i sprzęt gaśniczy⁴¹⁹.

Chorągiew Stołeczna

Podobnie jak archiwum KCh Mazowieckiej oraz Archiwum GK ZHP stołeczna składnica akt również mieściła się w budynku przy ul. Konopnickiej 6. Lokal w 1970 r. składał się z dwóch pomieszczeń o łącznej powierzchni 20 m². Jedno zlokalizowane było na parterze, a kolejne na drugim piętrze. Nie posiadały żadnych okien oraz ogrzewania, jednakże uznawano je za dostatecznie ciepłe i suche. Wewnątrz znajdowały się dwie gaśnice pianowe oraz regały o długości półek wynoszącej 88 mb. Wśród uwag odnoszących się do przydatności pomieszczeń wskazywano przede wszystkim potrzebę pozyskania jednego widnego o wystarczającej powierzchni magazynowej⁴²⁰. Na

⁴¹⁷ Archiwum Chorągwi w Rzeszowie, Sprawozdanie roczne według stanu w dniu 1 stycznia 1970 r., MH, Sprawozdania roczne archiwów (...), op. cit., s. nlb.

⁴¹⁸ Archiwum Chorągwi w Rzeszowie, Sprawozdanie roczne według stanu w dniu 1 stycznia 1971 r., MH, Sprawozdania roczne archiwów (...), op. cit., s. nlb.

⁴¹⁹ Informacja dotycząca działalności archiwum Komendy Chorągwi z 1977 r., MH, Informacje z Komendy Chorągwi (...), op. cit., s. 26.

⁴²⁰ Archiwum Chorągwi w Warszawie (Stołeczna), Sprawozdanie roczne według stanu w dniu 1 stycznia 1970 r., MH, Sprawozdania roczne archiwów (...), op. cit., s. nlb.

początku 1972 r. zwiększeniu uległa długość półek do 98 mb⁴²¹. W 1977 r. nadal nie udało się pozyskać nowego miejsca na archiwum⁴²². Bazowano nadal na dwóch pomieszczeniach, z których jedno znajdowało się na parterze i miało powierzchnię ok. 12 m², a to na drugim piętrze ok. 7 m². Oba wyposażono dodatkowo w stół i krzesło⁴²³.

Chorągiew Warmińsko-Mazurska

Pierwszy zapis o lokalu archiwum pochodził z 1970 r. Znajdował się wówczas na parterze w budynku KCh przy ul. Zwycięstwa 32. Składał się z jednego pomieszczenia o kubaturze 7,5 m² ogrzewanego elektrycznego. Nie posiadało zabezpieczenia przeciwpożarowego, jednakże w odległości 20 m znajdował się hydrant. W drzwiach zastosowano zamek patentowy⁴²⁴. W następnym roku podawano inną powierzchnię lokalu, a mianowicie 9 m², z tym że nie było ogrzewane, nie posiadało okna oraz wydzielonego miejsca do pracy dla osób korzystających ze zbiorów archiwalnych. Długość półek w br. wynosiła 55 mb⁴²⁵, natomiast w 1972 r. było to już 68 mb⁴²⁶. W 1978 r. przeniesiono archiwum do bardzo małego pomieszczenia w piwnicy, bez okna oraz oświetlenia elektrycznego, ponieważ dotychczasowy lokal potrzebowano przekształcić na bufet. Z notatki służbowej z 1979 r. wiadomo, że była to już czwarta przeprowadzka z rzędu⁴²⁷.

Chorągiew Wielkopolska

Archiwum chorągwiane mieściło się na pierwszym piętrze w budynku komendy chorągwi przy ul. Kościuszki 80 a. Zajmowało 20 m² powierzchni. W 1970 r. posiadało duże okno, oświetlenie jarzeniowe oraz grzejniki centralnego ogrzewania. W drzwiach

⁴²¹ Archiwum Chorągwi w Warszawie (Stołeczna), Sprawozdanie roczne według stanu w dniu 1 stycznia 1972 r., MH, Sprawozdania roczne archiwów (...), op. cit., s. nlb.

⁴²² Notatka dotycząca działalności archiwum przy Komendzie Chorągwi Stołecznej z 1977 r., MH, Informacje z Komend Chorągwi (...), op. cit., s. 45.

⁴²³ Protokół wizytacji składnicy akt z dnia 17 grudnia 1977 r., MH, Informacje o materiałach harcerskich w zasobach innych, od litery „P”, sygn. IC/arch/25, s. nlb.

⁴²⁴ Archiwum Chorągwi w Olsztynie, Sprawozdanie roczne według stanu w dniu 1 stycznia 1970 r., MH, Sprawozdania roczne archiwów (...), op. cit., s. nlb.

⁴²⁵ Archiwum Chorągwi w Olsztynie, Sprawozdanie roczne według stanu w dniu 1 stycznia 1971 r., MH, Sprawozdania roczne archiwów (...), op. cit., s. nlb.

⁴²⁶ Archiwum Chorągwi w Olsztynie, Sprawozdanie roczne według stanu w dniu 1 stycznia 1972 r., MH, Sprawozdania roczne archiwów (...), op. cit., s. nlb.

⁴²⁷ Notatka służbowa z rozmowy telefonicznej B. Cabały z archiwistką KCh w Olsztynie K. Wiwatowską z dnia 27 czerwca 1979 r., MH, Sprawozdania z lustracji (...), op. cit., s. nlb.

używano zamka typu łucznic, a wewnątrz znajdowała się jedna gaśnica, termometr oraz regały o łącznej długości 80 mb. Dodatkowo na 60 mb półek można było gromadzić akta podwójnie⁴²⁸. W kolejnym roku zwiększono długość półek do 132 mb⁴²⁹. Mimo tego sygnalizowano problemy z niedostateczną ilością miejsca na nowe dopływy z poszczególnych komórek organizacyjnych⁴³⁰. W 1973 r. po przeprowadzce do nowej lokalizacji archiwum zajmowało pokój 396 na trzecim piętrze Pałacu Kultury. Wyposażono je w niezbędny sprzęt biurowy oraz regały drewniane⁴³¹. W 1977 r. planowano kolejną przeprowadzkę⁴³². W 1982 r. w nowej siedzibie KCh zajmowało dwa pomieszczenia⁴³³. Niestety nie zachowały się źródła szczegółowo opisujące ówczesne archiwum.

Chorągiew Zachodnio-Pomorska

W 1966 r. w protokole przeprowadzonej wizytacji przez pracownika WAP w Szczecinie zapisano wyłącznie, że lokal składnicy akt jest odpowiedni⁴³⁴. Dopiero sprawozdanie roczne z 1970 r. dostarcza nam więcej informacji. Archiwum chorągwiane mieściło w dwóch pomieszczeniach piwnicznych budynku KCh przy ul. Ogińskiego 15. Łączna powierzchnia obydwu pokoi wynosiła 43 m². Ponadto każde z nich posiadało po jednym podwójnym oknie weneckim oraz grzejnikach centralnego ogrzewania. W przypadku zabezpieczenia antywłamaniowego zastosowano kraty w oknach, zamek Yale, kłódki patentowe oraz obito blachą drzwi wejściowe. Wewnątrz znajdowała się także gaśnica śniegowa oraz regały o długości półek wynoszącej 82 mb. Nadmienić należy, że jeden pokój archiwalny służył jako składnica wstępna akt KCh, w tym też finansowych. Drugi jako miejsce właściwe do gromadzenia materiałów archiwalnych oraz wykorzystywano je do pracy archiwisty i udostępniania zasobu aktowego⁴³⁵.

⁴²⁸ Archiwum Chorągwi w Poznaniu, Sprawozdanie roczne według stanu w dniu 1 stycznia 1970 r., MH, Sprawozdania roczne archiwów (...), op. cit., s. nlb.

⁴²⁹ Archiwum Chorągwi w Poznaniu, Sprawozdanie roczne według stanu w dniu 1 stycznia 1971 r., MH, Sprawozdania roczne archiwów (...), op. cit., s. nlb.

⁴³⁰ Informacja o archiwum z 1970 r., MH, Sprawozdania roczne archiwów (...), op. cit., s. nlb.

⁴³¹ Odpis protokołu wizytacji składnicy akt z dnia 5 maja 1973 r., MH, Sprawozdania roczne archiwów (...), op. cit., s. nlb.

⁴³² Informacja o pracy archiwum chorągwi ZHP Komendy Chorągwi w Poznaniu z dnia 4 października 1977 r., MH, Informacje z Komendy Chorągwi (...), op. cit., s. 31.

⁴³³ Notatka z lustracji Archiwum Komendy Chorągwi w dniach 12–14 października 1982 r., MH, Sprawozdania z lustracji (...), op. cit., s. nlb.

⁴³⁴ Protokół wizytacji składnicy akt z dnia 24 maja 1966 r., AP w Szczecinie, op. cit., s. 14.

⁴³⁵ Archiwum Chorągwi w Szczecinie, Sprawozdanie roczne według stanu w dniu 1 stycznia 1970 r., MH, Sprawozdania roczne archiwów (...), op. cit., s. nlb.

W 1971 r. zwiększono długość półek do 110 mb⁴³⁶. W następnym roku kontrola z WAP potwierdziła zajmowanie przez archiwum dwóch pomieszczeń, ze wskazaniem, że jedno przeznaczono na akta programowo-organizacyjne, a drugie na dokumentację finansowo-księgową⁴³⁷. Do 1982 r. nie nastąpiła żadna zmiana w tym zakresie, czego wynikiem jest pozytywna ocena zarówno ze strony WAP⁴³⁸, jak i Archiwum GK ZHP⁴³⁹.

Chorągiew Ziemi Lubuskiej

Archiwum od 1970 r. znajdowało się w piwnicy budynku KCh przy ul. Westerplatte 30, blisko kotłowni c. o. Zajmowało jedno pomieszczenie z oknem o wielkości 30 m². Drzwi wejściowe zamykano na sztabę metalową. Wewnątrz znajdowała się gaśnica oraz regały o długości półek wynoszącej 50 mb⁴⁴⁰. Dwa lata później w tej samej lokalizacji archiwum zajmowało pokój o powierzchni zaledwie 12 m². Przełożyło się to tym samym na zmniejszenie długości półek do 40 mb. Na tamten czas nie było możliwości pozyskania innego miejsca⁴⁴¹. W 1973 r. archiwum nadal umiejscowione było w piwnicy, jednakże jak wskazuje B. Cabała posiadało regały metalowe o długości półek 95 mb⁴⁴². W opisach lokalu z protokołów wizytacji przeprowadzonych przez WAP z 1977 r. i 1979 r. nie odnotowano żadnych istotnych zmian⁴⁴³.

Chorągiew Ziemi Łódzkiej

Archiwum kolejnej łódzkiej chorągwi mieściło się w piwnicy budynku KCh przy ul. Jaracza 45. Składało się z jednej izby o powierzchni 25 m². Zaopatrzone je w oświetlenie i grzejniki elektryczne. Drzwi poza wiadomym przeznaczeniem służyły także do

⁴³⁶ Archiwum Chorągwie w Szczecinie, Sprawozdanie roczne według stanu w dniu 1 stycznia 1971 r., MH, Sprawozdania roczne archiwów (...), op. cit., s. nlb.

⁴³⁷ Protokół wizytacji składnicy akt z dnia 11 grudnia 1972 r., AP w Szczecinie, op. cit., s. 102.

⁴³⁸ Protokół wizytacji składnicy akt z dnia 17 grudnia 1982 r., op. cit., s. 58.

⁴³⁹ Notatka z lustracji archiwum Komendy Chorągwi Szczecińskiej w dniach 15–16 października 1980 r., MH, Sprawozdania z lustracji (...), op. cit., s. nlb.

⁴⁴⁰ Archiwum Chorągwie w Zielonej Górze, Sprawozdanie roczne według stanu w dniu 1 stycznia 1970 r., MH, Sprawozdania roczne archiwów (...), op. cit., s. nlb.

⁴⁴¹ Archiwum Chorągwie w Zielonej Górze, Sprawozdanie roczne według stanu w dniu 1 stycznia 1972 r., MH, Sprawozdania roczne archiwów (...), op. cit., s. nlb.

⁴⁴² Sprawozdanie z pobytu w Komendzie Chorągwi Zielonogórskiej na wizytacji archiwum chorągwanego w dniach 15–17 lutego 1973 r., MH, Sprawozdania z lustracji (...), op. cit., s. nlb.

⁴⁴³ Zob. Odpis protokołu wizytacji składnicy akt z dnia 7 marca 1977 r., MH, Informacje z Komendy Chorągwi (...), op. cit., s. 49; Protokół wizytacji składnicy akt z dnia 20 czerwca 1979 r., MH, Informacje o materiałach harcowskich w zasobach innych, od litery „P”, sygn. IC/arch/25, s. nlb.

wentylacji pomieszczenia. Były zamykane na kłódkę. Archiwum posiadało termometr oraz odpowiednie zabezpieczenie przeciwpożarowe, a mianowicie jedną gaśnicę śniegową wewnątrz oraz dwie na zewnątrz. Ponadto na parterze w odległości 10 m od archiwum znajdował się hydrant. Wśród uwag ujętych w sprawozdaniu rocznym wskazywano potrzebę zamontowania podłogi drewnianej oraz zainstalowanie wentylacji. Długość półek wynosiła 79 m⁴⁴⁴, a w 1971 r. już 118 mb⁴⁴⁵. W kolejnym roku planowano wymalować pomieszczenie oraz zrealizować odkładaną od dwóch lat instalację nowej podłogi⁴⁴⁶. Nie wiadomo czy zakładane remonty wykonano, ponieważ trzy lata później tj. w 1975 r. chorągiew została zlikwidowana.

⁴⁴⁴ Archiwum Chorągwi w Łodzi (Ziemi Łódzkiej), Sprawozdanie roczne według stanu w dniu 1 stycznia 1970 r., MH, Sprawozdania roczne archiwów (...), op. cit., s. nlb.

⁴⁴⁵ Archiwum Chorągwi w Łodzi (Ziemi Łódzkiej), Sprawozdanie roczne według stanu w dniu 1 stycznia 1971 r., MH, Sprawozdania roczne archiwów (...), op. cit., s. nlb.

⁴⁴⁶ Archiwum Chorągwi w Łodzi (Ziemi Łódzkiej), Sprawozdanie roczne według stanu w dniu 1 stycznia 1972 r., MH, Sprawozdania roczne archiwów (...), op. cit., s. nlb.

Zakończenie

Funkcjonowanie kancelarii i archiwum w ZHP, a także prawidłowy obieg dokumentów był jednym z wyznaczników właściwego zarządzania w organizacji. Analiza materiałów źródłowych pokazała, że proces tworzenia przepisów kancelaryjno-archiwalnych, a następnie ich praktyczne stosowanie nie zawsze było priorytetem. Wielokrotnie pracownicy ZHP prowadzili harcerską biurowość na podstawie praktyki zdobytej u poprzedników i/lub ze swoich wcześniejszych doświadczeń zawodowych. Stąd też pomimo istnienia normatywów kancelaryjno-archiwalnych zauważalne były rozbieżności w poszczególnych latach. Dotyczyło to zarówno GK ZHP, jak i chorągwi. Niezależnie od tego starano się gromadzić harcerskie archiwalia i zabezpieczać je z myślą o osobach i instytucjach, którym bliska jest historia ruchu skautowego i harcerskiego w Polsce.

Głównym celem opracowania było ukazanie funkcjonowania kancelarii i archiwów w ZHP w latach 1956–1989. W ramach prowadzonych badań udało mi się scharakteryzować działalność tych dwóch komórek organizacyjnych. W dużej mierze posiłkowałem się przy tym stosowanymi przepisami kancelaryjno-archiwalnymi lub innymi ściśle z tą problematyką związanymi. Niestety pojawiają się przedziały czasowe, w których nie odnalazłem żadnych dokumentów świadczących o aktywności archiwum harcerskiego. Sytuacja diametralnie zmieniła się w momencie wprowadzania w 1969 r. jednolitych przepisów dla całej organizacji. Wtedy też zaczęto systematycznie tworzyć plany pracy i sprawozdania, co pozwoliło na kompleksowe ukazanie działalności archiwum. W przypadku archiwów chorągwiowych sytuacja nie wyglądała już tak dobrze. Sprawozdania tworzone tylko na początku lat. 70. XX w., ponieważ GK ZHP wymagała przesyłania ich do archiwum centralnego. Omawiając funkcjonowanie kancelarii i archiwum w czasach peerelowskich należało także wspomnieć o ich działalności w okresie międzywojennym, ponieważ w wielu przypadkach wzorowano się na wcześniejszych rozwiązaniach. W niniejszej pracy umieściłem wiele przykładów zdjęć dokumentów, wzorów pieczęci kancelaryjnych, które mogą stanowić wkład w dokładniejsze zrozumienie funkcjonowania kancelarii i archiwum harcerskiego. Zdarzyły się również obszary badawcze, na które nie udało mi się uzyskać informacji. Dotyczy to przede wszystkim osób, które zatrudniano w omawianych komórkach organizacyjnych. Niestety dostęp do akt osobowych w ZHP jest mocno ograniczony ze

względu na ochronę danych osobowych. Nie prowadzono zbiorczych list pracowników na danym stanowisku, stąd też wymuszałyby to przeglądanie wszystkich teczek. Z całą pewnością jest to obszar badawczy, który należy poruszyć w przyszłości celem kompleksowego ujęcia funkcjonowania tych komórek organizacyjnych. Innym równie ciekawym problemem badawczym jest scharakteryzowanie działania kancelarii ZHP w okresie międzywojennym, tym bardziej że zachowała się ogromna ilość dokumentów z tego okresu. Obecnie znajduje się w zasobie AAN w Warszawie.

Mam nadzieję, że niniejsza praca przyczyni się do zwiększenia świadomości wśród członków ZHP oraz osób, którym bliska jest problematyka dziejów harcerstwa o potrzebie gromadzenia i zabezpieczania harcerskich archiwaliów. Ponadto ukaże, w jakich dotąd nieznanymi miejscach można szukać informacji dotyczących konkretnego zagadnienia z historii ruchu skautowego i harcerskiego w Polsce. W tym aspekcie także uzmysłowi m.in. jakie rodzaje dokumentów przechowywane są w harcerskich archiwach oraz podkreśli istotę korzystania z zasobu archiwów poziomu chorągwanego. Należy również wspomnieć o wysiłku, jaki wkładali harcerscy archiwiści w celu ich gromadzenia, opracowania, a także zabezpieczenia, mając świadomość, że problematykę funkcjonowania archiwum w ciągu omawianych lat wielokrotnie marginalizowano.

Bibliografia

Materiały archiwalne

1. Archiwum Akt Nowych w Warszawie

Zespół nr 76 „Archiwum Związku Harcerstwa Polskiego 1913 - 1939”

- sygnatury: 4, 7, 9, 11, 12, 22, 24, 26, 75, 128, 138, 172, 176, 178, 334, 338, 354, 355, 356, 357, 358, 359, 360, 362, 366, 370, 371, 373, 379, 382, 383, 421, 429, 460, 516, 520, 529, 531, 532, 562, 563, 758, 779, 1230, 1908.

2. Archiwum Zakładowe Oddział Kształtowania Narastającego Zasobu AAN w Warszawie - sygnatury: 52/536.
3. Archiwum Polskiej Akademii Nauk

Materiały Tadeusza Strumiłło

- sygnatury: III-97 j. 44, III-97 j. 52, III-97 j. 54, III-97 j. 55, III-97 j. 56.

4. Archiwum Narodowe w Krakowie - sygn. 419.
5. Archiwum Państwowe w Białymstoku - brak sygnatury.
6. Archiwum Państwowe w Białymstoku oddział Łomża - brak sygnatury.
7. Archiwum Państwowe w Bydgoszczy - sygn. 6/1498/2440.
8. Archiwum Państwowe w Gdańsku - sygn. 10/1414/1386.
9. Archiwum Państwowe w Gorzowie Wielkopolskim - sygn. 58.
10. Archiwum Państwowe w Katowicach - sygn. 792/III.
11. Archiwum Państwowe w Kielcach - sygn. 914.
12. Archiwum Państwowe w Lesznie - sygn.34/821/0/13.4/358.
13. Archiwum Państwowe w Lublinie - sygn. 1104.
14. Archiwum Państwowe w Łodzi - sygn. 2.1062.
15. Archiwum Państwowe w Przemyślu - sygn. 1471.
16. Archiwum Państwowe w Szczecinie - sygn. 365, 366, 367.
17. Archiwum Państwowe w Toruniu - sygn. 1389.
18. Archiwum Państwowe w Warszawie - sygn. 4251.
19. Archiwum Państwowe we Wrocławiu - sygn. III/87.
20. Muzeum Harcerstwa w Warszawie

- sygnatury: C I 1 12, C I 2 7 2/1, C I 3 3, C I 3 4, C I 3 14, C I 3 19, C I 3 24, C I 3 32, C I 3 35, C I 3 43, C I 3 53, C I 3 78, C I 3 86, C I 3 87, C I 3 93, C I 3 96, C I 3 104, C I 3 106, C I 3 120, C I 3/122, C I 3/126, C I 3 130, C I 3 145, C I 3 151, C I 3/154, C I 3/165, C I 3/166, C I 3/174, C I 3/175, C I 3/176, C I 7/1 110, C I 7/2 113, C I 7/3 110, C I 7/4 110, C I 7/5, C I 7/7, C I 7/8, C I 11D 1, C I 11D 2, C I 11D 54, C I 11D 56, C I 17, IC/arch/1, IC/arch/2, IC/arch/9, IC/arch/11, IC/arch/12, IC/arch/13, IC/arch/14, IC/arch/18, IC/arch/19, IC/arch/21, IC/arch/22, IC/arch/23, IC/arch/25, IC/arch/44, IC/Wł 1, OH ZMP 1, OH ZMP 25, OH ZMP 135, Z 45-49/104, Z 45-49/108, Z 45-49/110, Z 45-49/111, Z 45-49 192.

- teczki bez sygnatur:

Koperta portretowa Błażejewskiego Wacława.

Koperta portretowa Sosnowskiego Józefa.

Muzeum Harcerstwa część 2.

Organizacyjno-wewnętrzne GK + luźne 1957-1972 + archiwum GK.

Rozkazy Naczelnika GK ZHP 1969.

Rozkazy Naczelnika GK ZHP 1971-1972-1973 (niepełny).

Teczka osobowa Błażejewskiego Wacława.

Teczka osobowa Cabały Bożeny.

Teczka osobowa Fürsta Ryszarda.

21. Biblioteka Muzeum Harcerstwa w Warszawie - sygnatury: 5830, 5833.

22. Archiwum Chorągwi Kujawsko-Pomorskiej - sygnatury: 2/6, 3/51, 9/23, 9/25.

23. Archiwum Chorągwi Warmińsko-Mazurskiej (własność R. Openkowskiego) - sygnatury: 1/139, 1/142, 1/149, 1/157.

Źródła drukowane

1. II Sprawozdanie Naczelnej Rady Harcerskiej (1. I 1921 - 1. IX 1921), Warszawa 1921.
2. V Sprawozdanie Naczelnej Rady Harcerskiej za rok 1924.

3. VIII Sprawozdanie Naczelnej Rady Harcerskiej za rok 1927.
4. Informacje, materiały, dokumenty, Warszawa, 1973, 1974, 1975, 1976, 1977, 1978, 1979, 1980, 1981.
5. Sprawozdanie Naczelnej Rady Harcerskiej 1933.
6. Sprawozdanie Naczelnej Rady Harcerskiej 1934.
7. Sprawozdanie Naczelnej Rady Harcerskiej 1935.
8. Sprawozdanie Naczelnej Rady Harcerskiej 1936.
9. Sprawozdanie Naczelnej Rady Harcerskiej 1937.
10. Sprawozdanie Związku Harcerstwa Polskiego za rok 1938.
11. Statut ZHP 1920.
12. Statut ZHP 1936, Warszawa 1936.
13. Wiadomości Urzędowe Naczelnictwa ZHP, 1923, 1924, 1925, 1926, 1927, 1928, 1929, 1930, 1931, 1932, 1933, 1934, 1935, 1936, 1937, 1938, 1939.
14. Naczelnictwo ZHP. Wiadomości Urzędowe, 1945, 1946, 1947.
15. Naczelna Rada Harcerska. Wiadomości Urzędowe, maj 1957.
16. Wiadomości Urzędowe ZHP, 1957, 1958, 1959, 1960, 1961, 1962, 1963.
17. Wiadomości Urzędowe ZHP, 1981, 1982, 1983, 1984, 1985, 1986, 1987, 1988, 1989.

Akty prawne

1. Dz. Pr. P. P. 1919 nr 14 poz. 182, Dekret o organizacji archiwów państwowych i opiece nad archiwaliami.
2. Dz. U. 1932 nr 94 poz. 808, Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 27 października 1932 r. - Prawo o stowarzyszeniach.
3. Dz. U. 1936 nr 28 poz. 228 Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 8 kwietnia 1936 r. o uznaniu stowarzyszenia „Związek Harcerstwa Polskiego” za stowarzyszenie wyższej użyteczności.
4. Dz.U. Ministerstwa Oświaty, nr 17, poz. 219-231, Warszawa, 12 września 1950, Instrukcja o organizacji harcerstwa w szkole stanowiąca załącznik do zarządzenia Ministra Oświaty z 6 września 1950 r. (Nr II W-4758/50).
5. Dz. U. 1951 nr 19 poz. 149 Dekret o archiwach państwowych.

6. Dz. U. 1957 nr 12 poz. 66 Rozporządzenie Rady Ministrów w sprawie państwowego zasobu archiwalnego.
7. M. P. 1920 nr 251, Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 15 listopada 1920 r. w sprawie biurowości Ministerstw.
8. M. P. 1936 nr 92 poz. 173, Zarządzenie Rady Ministrów z dnia 8 kwietnia 1936 r.
o nadaniu statutu stowarzyszeniu „Związek Harcerstwa Polskiego”.
9. M. P. 1959 nr 85 poz. 451, Zarządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 9 września 1959 r. w sprawie ogłoszenia statutu stowarzyszenia wyższej użyteczności „Związek Harcerstwa Polskiego”.
10. M. P. 1963 nr 37 poz. 184, Zarządzenie Ministra Szkolnictwa Wyższego z dnia 9 kwietnia 1963 r. w sprawie podziału materiałów archiwalnych na kategorie i ustalenia terminów ich przechowywania.
11. M.P. 1965 nr 28 poz. 155 Zarządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 20 maja 1965 r. w sprawie ustalenia i ogłoszenia statutu stowarzyszenia wyższej użyteczności "Związek Harcerstwa Polskiego".
12. M.P. 1969 nr 37 poz. 308 Zarządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 13 sierpnia 1969 r. w sprawie ustalenia i ogłoszenia statutu stowarzyszenia wyższej użyteczności "Związek Harcerstwa Polskiego".
13. M.P. 1975 nr 31 poz. 194 Zarządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 18 września 1975 r. w sprawie ustalenia i ogłoszenia statutu stowarzyszenia wyższej użyteczności "Związek Harcerstwa Polskiego".
14. M.P. 1981 nr 19 poz. 174 Zarządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 21 lipca 1981 r. w sprawie ustalenia i ogłoszenia statutu stowarzyszenia wyższej użyteczności "Związek Harcerstwa Polskiego".
15. Dz.U. 1983 nr 38 poz. 173, Ustawa z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach.
16. M.P. 1989 nr 10 poz. 82 Zarządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 4 kwietnia 1989 r. w sprawie ustalenia i ogłoszenia statutu stowarzyszenia wyższej użyteczności "Związek Harcerstwa Polskiego".

Opracowania

1. *III Walny Zjazd ZHP. Warszawa 3-5 kwietnia 1964. Referaty, fragmenty dyskusji, uchwały*, Warszawa 1964.
2. *VI Zjazd ZHP. Jutro socjalistycznej Polski budujemy dziś. 28-29 marca 1977. Warszawa. Materiały, wystąpienia w dyskusji, uchwały*, Warszawa 1980.
3. *VII Zjazd ZHP 15-19 marca 1981*, Warszawa 1982.
4. Baliński W., *Metody porządkowania i przechowywania papierów w biurze i w domu*, Warszawa 1933.
5. Baran A. F., *Walka o kształt harcerstwa w Polsce (1980-1990). Niepokorni i niezależni*, Warszawa 2007.
6. *Batalion Harcerski Wojsk Polskich - Zarys historyczny 1918-1938*, Warszawa 1939.
7. *Bibliografia prac Komisji Historycznej Krakowskiej Chorągwi ZHP 1980-2004*, oprac. J. Wojtycza, Kraków 2005.
8. Błażejowski W., *Bibliografia harcerska (Cz. 1), 1911-1960*, Warszawa 1981.
9. Błażejowski W., *Bibliografia harcerska 1961-1981*, Warszawa, 1985.
10. Błażejowski W., *Bibliografia harcerska: 1911-1960: suplement*, Warszawa 1984.
11. Błażejowski W., *Z dziejów harcerstwa polskiego (1910-1939)*, Warszawa 1985.
12. Bouchet H., *Skauting i indywidualność*, Lwów, 1938.
13. Broniewski St., *Całym życiem. Szare Szeregi w relacji naczelnika*, Warszawa 1983.
14. Broniewski St., *Szare Szeregi. Notatka historyczna o pracy harcerstwa w czasie okupacji niemieckiej*, Warszawa 1947.
15. Buczewski Z., *Lista czasopism harcerskich wydanych poza granicami kraju od września 1939 r.*, Vancouver 1978.
16. Chorążyczewski W., *Archiwistyka dla początkujących (wersja 1)*, Toruń 2014.
17. Ciura G., *Pełnić służbę Bogu i Polsce. Harcerstwo Polskie („Hufce Polskie”) 1939-1945*, Warszawa 1998.
18. Czarnecki H., *Informator o dokumentach sądowo-więziennych lat 1944-1956*, Poznań 1993.
19. Czopowicz St., *Szczera wola i zniewolenie. Harcerstwo w Polsce 1945-1980. Zarys problematyki ideowej i wychowawczej*, Warszawa 2010.

20. Fajkowski J., Polak T., *Z dziejów konspiracyjnego harcerstwa polskiego 1944-1956 (nieznane karty)*, Warszawa 1993.
21. Friszke A., *Związek Harcerstwa Polskiego 1956-1963. Społeczna organizacja wychowawcza w systemie politycznym PRL*, Warszawa 2016.
22. Gaj J., *Główne nurty ideowe w ZHP w latach 1918-1939*, Warszawa 1966.
23. Gawryszczak P., *Podziemie polityczno-wojskowe w Inspektoracie Lublin w latach 1944-1956*, Lublin 1998.
24. Gerung J., *Czy to tylko trzy lata*, Warszawa 1992.
25. Głowacka-Sobiech E., *Harcerstwo w Polsce w latach 1944-1990*, Poznań 2013.
26. *Główna Kwatera Harcerstwa, Krajowy Zjazd Działaczy Harcerskich w Łodzi. Uchwały, referat, głowy w dyskusji*, Warszawa 1957.
27. Hajduk C., *W szponach bezpieki*, Płock 1993.
28. Hajduk C., *Z podciętymi skrzydłami*, Płock 1994.
29. *Harcerki 1939-1945* pod red. K. Wyczańskiej, Warszawa 1983.
30. *Harcerstwo. Zarys podstaw ideowych i organizacji. Próby*, pod red. Sasa (St. Sedlaczek), Lwów 1939.
31. Hausmann H., *Reforma biurowości jako część reformy administracji*, Warszawa 1926.
32. Hausner W., *Skauting plus niepodległość (przygody z historią harcerstwa)*, Kraków 2008.
33. Hausner W., Wierzbicki M., *Sto lat harcerstwa*, Warszawa 2015.
34. Hillebrandt B., *Związek Młodzieży Polskiej*, Warszawa 1980.
35. Horodniczy J., *Młodszy od swoich wyroków*, Warszawa 1997.
36. *Informator o nielegalnych antypaństwowych organizacjach, bandach zbrojnych działających w Polsce Ludowej w latach 1944-1956*, Warszawa 1964.
37. *Inwentarz zespołu akt nr 76-Archiwum Związku Harcerstwa Polskiego w latach 1913-1939*, opr. K. Sosnowska, M. Tarakanowska, R. Wojciechowska, Warszawa 1960.
38. K. Jabłoński, *Organizacja pracy biurowej*, Warszawa 1928.
39. Jabrzemski J., *Harcerze z Szarych Szeregów*, Warszawa 1997.
40. Kiewicz A., *Bibliografia harcerska 1981-1986 / (przygotował Adam Kiewicz na podstawie Roczników Historycznych Ruchu Młodzieżowego 1983, 1986, 1989)*.
41. Kiewicz A., *Harcerstwo w Polsce Ludowej*, Wrocław 2003.

42. Kozłowski T. K., Szczepanik H., *Spis tytułów prasy harcerskiej 1939-1945 (Konspiracja i Powstanie Warszawskie)*, Warszawa 1985.
43. Koźniewski K., *I zawsze krzyż oksydowany... . Refleksja nad historią Harcerstwa w Polsce 1911-1986*, Kraków 1989.
44. Koźniewski K., *Ognie i ogniska*, Warszawa 1961.
45. Kukła W., Miszczuk M., *Bibliografia harcerskich emigracyjnych i polonijnych druków zwartych, jednodniówek, kalendarzy i miscellaneów wydanych w latach 1912-2004*, Warszawa 2006.
46. Kukła W., Miszczuk M., *Dzieje harcerstwa na obczyźnie 1912-2006. Zarys problematyki*, Warszawa 2006.
47. Kukła W., Miszczuk M., *Harcerska działalność wydawnicza w Europie, Azji, Ameryce Południowej od 1912 r.: zarys dziejów wraz z bibliografią*, Warszawa 2012.
48. Kukła W., Miszczuk M., *Polish scouting publishing in the United States of America, the United Kingdom, Canada and Australia (1913-2009): outline of history and bibliography= Harcerska działalność wydawnicza w Stanach Zjednoczonych Ameryki, Wielkiej Brytanii, Kanadzie i Australii (1913-2009): zarys dziejów wraz z bibliografią*, Warszawa 2009.
49. Kwiek J., *Związek Harcerstwa Polskiego w latach 1944-1950. Powstanie, rozwój, likwidacja*, Toruń 1995.
50. *Leksykon Harcerstwa* pod red. O. Fietkiewicza, Warszawa 1988.
51. Lustig T., *Orlęta w Jaworznie*, Kraków 1997.
52. Lustig T., *Przerwany lot „Orląt”*, Kraków 1999.
53. Majka J., *Kartki z historii i tradycji Związku Harcerstwa Polskiego*, Warszawa 1971.
54. Manteuffel T., *Wykaz akt. Wskazówki praktyczne*, Wydawnictwo Kursów Archiwalnych nr 3, Warszawa 1935.
55. Marciniak J., *Organizacja Harcerki na służbie w II Rzeczypospolitej*, Tuchów 2016.
56. Marszałek K., *Harcerska lista (nie)obecności. Analiza polskiej bibliografii harcerstwa za lata 1989 - 2007*, Kraków 2018.
57. Marszałek K., *Wybór źródeł do dziejów ZHP-Utworzenie ogólnopolskiego Związku Harcerstwa Polskiego i czas próby ruchu harcerskiego (1918-1944)*, tom I, Kraków 2014.

58. *Materiały do bibliografii harcerstwa za lata 1982-2009*, oprac. J. Grzeszczuk, K. Kasprzyk, Kraków 2010.
59. Miszczuk M., *Spis tytułów prasy harcerskiej 1911-1939*, Warszawa 1983.
60. Miszczuk M., *Spis tytułów prasy harcerskiej 1945-1949 (Związek Harcerstwa Polskiego)*, Warszawa 1987.
61. Miszczuk M., *Życie na przekór Waclaw Błażejowski 1902-1986*, Kraków 2018.
62. *Nasz Zjazd. II Zjazd Walny Związku Harcerstwa Polskiego, Warszawa 18-21.IV.1959 r. Referaty, Dyskusja, Uchwały*, Warszawa 1959.
63. Nowik G., *Polskie Związku Skautowe 1909-1922*, Warszawa 2019.
64. Pająk H., *Konspiracja młodzieży szkolnej 1945-1956*, Lublin 1994.
65. Pawłowski Z., *W imperium zła*, Wrocław 1997.
66. Persak K., *Dokumenty do dziejów PRL. Komuniści wobec harcerstwa 1944-1950*, Warszawa 1998.
67. Persak K., *Odrodzenie harcerstwa w 1956 r.*, Warszawa 1996.
68. Piasecki E., Schreiber M., *Harce młodzieży polskiej*, Lwów 1912.
69. *Polsce Ludowej serca, myśli, czyn. IV Zjazd ZHP, Warszawa, 14-16 X 1968 r. materiały, wystąpienia w dyskusji, uchwały*, Warszawa 1969.
70. *Polski Słownik Archiwalny*, red. W. Maciejewska, Warszawa 1972.
71. Prokopowicz J., *Młodość zdeptana, lecz nieujarzmiona. Demokratyczna Armia Krajowa w latach 1949-1955*, Rzeszów 1999.
72. Protalińska D., *Czerwone harcerstwo TUR w latach 1926-1939*, Warszawa 1965.
73. Robótka H., *Kancelaria urzędów administracji państwowej w II Rzeczypospolitej. Procesy aktotwórcze*, Toruń 1993.
74. Rusinek B., Szczurek Z., *Dzieje Drugiej Konspiracji Niepodległościowej na Pomorzu Gdańskim w latach 1945-1956*, Gdańsk 1999.
75. Rusinek B., Szczurek Z., *Konspiracyjne organizacje niepodległościowe działające na Pomorzu Gdańskim w latach 1945-1955*, Gdańsk 1994.
76. Sedlaczek St., *Bibliografia harcerska*, Warszawa 1927.
77. Sedlaczek St., *Harcerstwo na Rusi i w Rosji 1913-1920*, Pamiętnik Kresowy, zeszyt I, Warszawa 1936.
78. Siewierski W., *Rejestracja spraw i obieg akt w urzędach*, Warszawa 1935.
79. Sikorski T., *Harcerze w wojnie polsko-bolszewickiej*, Kraków 2020.
80. *Słownik języka polskiego tom VIII*, red. W. Doroszewski, Warszawa 1966.

81. Spławska W. S., *Harcerki w ZHP. Początki i osiągnięcia w Kraju oraz lata 1939-1949 poza Krajem*, Londyn 1993.
82. *Sprawozdanie Rady Naczelnej Związku Harcerstwa Polskiego za lata 1981-1985*, Warszawa, marzec 1985.
83. Stosyk S., *Przepisy kancelaryjne dla urzędów administracji publicznej w teorii i praktyce*, Warszawa 1934.
84. *Straceni w polskich więzieniach 1944-1956*, Lublin 1994.
85. *Szare Szeregi. Związek Harcerstwa Polskiego w czasie II wojny światowej. Główna Kwatera Harcerzy „Pasieka”. Ocalałe dokumenty*, Londyn 1982.
86. Szczepaniak R., *Archiwum Zakładowe*, Warszawa 1967.
87. Szwagrzyk K., *Jaworzno. Historia więzienia dla młodocianych więźniów politycznych 1951-1955*, Wrocław 1999.
88. Tomaszewicz S., *Zarys zasad naukowej organizacji pracy oraz ich zastosowanie w biurowości. System bezdziennikowy*, Warszawa 1930.
89. Tomczak A, Robótka H., Ryszewski B., *Archiwistyka*, Warszawa 1989.
90. Umiński J., *Stawialiśmy opór...*, Mielec 1997.
91. Urbanowicz J., *Ocalić od zapomnienia. Z dziejów antysowieckiego oporu*, Wrocław 1997.
92. Wojtycza J., *Rozkazy Krakowskiej Chorągwi ZHP z lat 1957-1975*, Kraków 2019.
93. *Wszystkie siły socjalistycznej Polsce. V Zjazd ZHP. Warszawa 11-13 III 1973 r. Materiały, wystąpienia w dyskusji, uchwały*, Warszawa 1973.
94. Wyrwich M., *Łagier Jaworzno*, Warszawa 1995.
95. Zabłocki J., *Kawałki pociętego sztandaru*, Warszawa 1992.
96. Zawadzka A., *Dzieje harcerstwa żeńskiego w Polsce w latach 1911-1948/49*, Warszawa 2004.
97. Żegocka M., *Mgła nad Jaworzniem*, Warszawa 1998.

Artykuły w prasie i w pracach zbiorowych

1. Broniewski St., *Naczelnictwo [w:] Szare Szeregi. Harcerze 1939-1945* pod red. J. Jabrzemskiego, tom I, Warszawa 1988.

2. Cabała B., *Archiwa i archiwalia harcerskie. Czy badania są potrzebne-czyli o odkrywcach* [w:] *Harcerstwo. Miesięcznik Związku Harcerstwa Polskiego*, rok XXVI, nr 12 (299), grudzień 1984.
3. Czarnota T., *Komu potrzebne są społeczne archiwa?*, [w:] „*Archiwista Polski*” 2011, nr 4.
4. Degen R., *Kancelarie i archiwisci: garść uwag na temat wpływu pracowników archiwów państwowych na mechanizmy pracy biurowej administracji w Polsce po 1918 r.* [w:] *Dzieje biurokracji na ziemiach polskich*, T. 2, pod red. Artura Góraka i Dariusza Magiera, Radzyń Podlaski 2009, Radzyń Podlaski.
5. Gaj J., *O kleryzacji Związku Harcerstwa Polskiego w okresie międzywojennym* [w:] *Harcerstwo, Miesięcznik Związku Harcerstwa Polskiego*, rok VI, nr 61, kwiecień 1964.
6. Głowacka-Sobiech E., *Związek Harcerstwa Polskiego od „Zjazdu Łódzkiego” do 1973 r.* [w:] *Między Kamińskim i Kuroniem. Ewolucja Związku Harcerstwa Polskiego w latach 1956-1964* pod red. M. Wenklara, Kraków 2021.
7. *Harcerstwo w dwudziestoleciu międzywojennym. Wybór, wstęp i opracowanie J. Rossman* [w:] *Znak, miesięcznik*, Kraków, rok XXXII, nr 314-315 (8-9), sierpień-wrzesień 1980.
8. *Harcerze w opozycji przeciwko katolicko-narodowemu naczelniectwu* [w:] *Kurjer Poranny*, rok 50, nr 95, Warszawa 7 kwietnia 1926 r.
9. Izdebska Z., Majewska-Nekraszowa N., *Cz. II Wydział Wschodni, Naczelniectwa ZHP i jego działalności* [w:] *Związek Harcerstwa Polskiego na Wołyniu, Chorągiew Harcerki i Harcerzy 1918 - 1939*, tom I, część I, Londyn 1997.
10. Janowski W., *Akta organizacji młodzieżowych z lat 1944-1991. Rozmieszczenie, stan zachowania, system kancelaryjny, metody porządkowania, zarys problematyki* [w:] *Archiwista, Biuletyn Stowarzyszenia Archiwistów Polskich*, rok XXVII, nr 87, Warszawa 1992.
11. Korneć G., *Dokumenty sprawozdawcze Naczelnika Szarych Szeregów z działalności oddziałów bojowych podziemnego Związku Harcerstwa Polskiego 1939-1945* [w:] *Szkice Podlaskie*, t. 16, Siedlce 2008.
12. Lewicki B. W., *Po raz pierwszy! Czyli: Zabytki literatury harcerskiej* [w:] M. Miszczuk, *Geneza harcerstwa. Teksty źródłowe. Wybór i opracowanie*, Warszawa 1981.

13. Małkowski A., Rozkaz dzienny [w:] M. Miszczuk, *Geneza harcerstwa. Teksty źródłowe. Wybór i opracowanie*, Warszawa 1981.
14. Manteuffel T., *Początki współczesnej państwowej biurowości polskiej*, Warszawa 1929 [w:] *Archeion*, tom V, Warszawa 1929.
15. Młodzikowski M., *Józef Haller* [w:] *Harcerski Słownik Biograficzny*, tom I, pod red. Janusza Wojtyczy, Warszawa 2006.
16. Musiał F., *Wolność w obozie dla nieletnich* [w:] „*Biuletyn Instytutu Pamięci Narodowej*” 2010, nr 5-6, s 104-110.
17. Olszyna R., *Czerwone Harcerstwo* [w:] *Harcerstwo. Miesięcznik Związku Harcerstwa Polskiego*, nr 9, grudzień 1959.
18. Openkowski R., *Archiwa Związku Harcerstwa Polskiego* [w:] *Oblicza archiwów i współczesne wyzwania archiwistyki. Studia archiwistyczne*, red. P. A. Czyż i D. Magier, Siedlce 2019.
19. Openkowski R., *Lustracje Archiwum Akt Nowych w archiwum Głównej Kwatery Związku Harcerstwa Polskiego ze zbiorów Muzeum Harcerstwa* [w:] *Archiwista Polski*, nr 1-2 (97-98) /2020, Bydgoszcz 2020.
20. Polaszewski R., *Historia harcerstwa w pigułce* [w:] *Czuwaj* nr 5/2011.
21. Robaczewski A., *Biurowość w Polsce* [w:] *Gazeta Administracji i Policji Państwowej* nr 19 z 1930 r.
22. Robaczewski A., *Kartoteka w biurowości władz i urzędów państwowych i samorządowych. Uproszczenie i usprawnienie kancelarii*, Warszawa 1929.
23. Robótka H., *Archiwa państwowe i reforma biurowości w Polsce międzywojennej* [w:] *Archeion*, t. XCITI, Warszawa 1994.
24. Rybski B., *Wspomnienia z pracy w Krakowskiej Komendzie Chorągwi w latach 1956 - 1959* [w:] *Komendanci Chorągwi Krakowskiej ZHP z lat 1956 - 1996 o swojej pracy* pod red. J. Wojtyczy, K. Wojtyczy, Kraków 1999.
25. Rzeczkowska E., *Tajne organizacje harcerskie w Polsce w latach 1944-1956* [w:] „*Pamięć i Sprawiedliwość*”. Pismo Instytutu Pamięci Narodowej, 2011, nr 1, s. 119-159.
26. Sedlaczek St., *Po pracach lwowskich* [w:] *Harc mistrz. Miesięcznik Starszyny Harcerskiej. Organ Naczelnictwa Związku Harcerstwa Polskiego*, rok VIII, nr 5, Warszawa, maj 1925.
27. *Skaut. Pismo młodzieży polskiej*, nr 1, rok I, Lwów 15 października 1911 r.

28. *Skaut. Harcerskie Pismo Historyczne*, kwartalnik, Tarnów, czerwiec 2018, rok XIV, nr 2 (51).
29. Smoczyński M, *Wkład Stefana Stosyka w proces usprawniania polskiej administracji* [w:] *Archiwa - Kancelarie - Zbiory*, nr 10 (12), Toruń 2019.
30. Sosnowski J., *Harcerstwo rejestruje swoją przeszłość* [w:] *Skaut. Dwutygodnik Młodzieży Harcerskiej, założony w r. 1911 przez Andrzeja Małkowskiego*, t. 22 nr 304 (numer Zlotu Jubileuszowego), 11 lipca 1935.
31. Stawicki R., *Historia honorowego protektoratu sprawowanego nad polskim harcerstwem przez przywódców państwa polskiego od 1920 r.* Opracowania tematyczne OT-581, Kancelaria Senatu, Warszawa 2010.
32. Stosyk S., *Racjonalna organizacja biurowości* [w:] *Gazeta Administracji i Policji Państwowej* NN 6, 7 i 8 z 1930 r.
33. Strykowski K., *Archiwum zakładowe - jego organizacja i zadania* [w:] *Kancelaria i archiwum zakładowe*, red. E. Borodij, Warszawa 2016, zeszyt VI.
34. Strzembosz T., *Archiwum Szarych Szeregów im. F. Marciniaka* [w:] *Najnowsze dzieje Polski. Materiały i studia z okresu II wojny światowej*, tom VII, Warszawa 1964.
35. Szuchta R., *Polska Organizacja Skautowa 1915-1916. Przyczynek do dziejów obozu niepodległościowego w czasie I wojny światowej* [w:] *Przegląd Historyczny* nr 82/2, Warszawa 1991.
36. *Świat*, rok IV, nr 40 z dnia 2 października 1909 r.
37. Wiśniewska M., *Postmodernizm a archiwa społeczne* [w:] *Archiwista Polski* 2013, nr 70.
38. *Wymiana młodzieży między Związkiem Harcerstwa Polskiego a Hitler Jugend* [w:] *Harcerstwo. Organ Naczelnictwa Związku Harcerstwa Polskiego*, rok IV, nr 3-4, lipiec-grudzień, Warszawa 1937.
39. *Związek Harcerstwa Polskiego w latach 1920 - 1939* [w:] *Harcerstwo. Miesięcznik Związku Harcerstwa Polskiego*, rok IX, nr 1 (94), styczeń 1967.

Netografia

1. e-Chorażew Kujawsko-Pomorska ZHP/Dokumenty/17-Archiwum/Rozkazy Chorażwi Bydgoskiej/1957-1989, brak sygnatury

2. Gol-Organ Młodzieży Sportowej, nr 1 z 1924 [w:] <http://mbc.cyfrowemazowsze.pl>
3. „Harcerze Szarych Szeregów” [w:] <https://dzieje.pl/aktualnosci/harcerze-szarych-szeregow>
4. Wykaz organizacji II konspiracji harcerskiej 1944-1956 [w:] <https://konspiracjaharcerska.pl/wykaz-organizacji-ii-konspiracji-harcerskiej-1944-1956/>
5. Okręgowy Urząd Wychowania Fizycznego i Przynależenia Wojskowego D.O.K. 1 Myśliwiecka 3/5 (stan po przebudowie w okresie międzywojennym na biura: widok od strony wschodniej przed 09.1939) [w:] <https://www.warszawa1939.pl/galeria-powiazany/mysliwiecka-357-przebudowy>
6. Młodzieżowy Dom Kultury im. Władysława Broniewskiego (Dom Harcerza) ul. Łazienkowska 7 róg Myśliwieckiej w Warszawie z 1940 r. [w:] <https://fotopolska.eu/1069330,foto.html?o=b72633&podglad=1&height=840&modul=>
7. Zakładka na stronie internetowej Muzeum Harcerstwa w Warszawie - O nas, [w:] <https://muzeumharcerstwa.pl/component/k2/itemlist/category/1-o-muzeum>
8. Opis zespołu nr 76 Archiwum Związku Harcerstwa Polskiego z Archiwum Akt Nowych w Warszawie [w:] <https://www.szukajwarchiwach.gov.pl/en/zespol/-/zespol/49082>
9. Opis zespołu nr 486 Związek Harcerstwa Polskiego, Komenda Chorągwi Zachodnio-Pomorskiej w Szczecinie z Archiwum Państwowego w Szczecinie [w:] <https://www.szukajwarchiwach.gov.pl/zespol/-/zespol/68924>
10. Historia Pracowni Konserwacji Materiałów Archiwalnych Archiwum Państwowego w Poznaniu [w:] <http://poznan.ap.gov.pl/kontakt-2/kontakt/pracownia-konserwacji/>

Inne

1. Korespondencja z dnia 22 czerwca 2022 r. z Łukaszem Wnukowskim z Archiwum Państwowego w Suwałkach, nr sprawy OEZ.630.13.2022.
2. Wywiad przeprowadzony w dniu 14 marca 2023 r. z Krystyną Chylińska zd. Wiwatowską w siedzibie Chorągwi Warmińsko-Mazurskiej w Olsztynie.

Spis ilustracji

Fot. 1. Jeden z projektów struktury ZHP z 1919 r., źródło: AAN, AZHP, op. cit., sygn. 354, s. 15.....	48
Fot. 2. Struktura organizacyjna ZHP w latach 1918–1920, źródło: AAN, AZHP, Sprawozdanie Naczelnej Rady Harcerskiej (1918–1920), sygn. 370, s. 8.	49
Fot. 3. Projekt struktury organizacyjnej Naczelnictwa ZHP z marca 1920 r., źródło: AAN, AZHP, op. cit., sygn. 366, s. 72.....	51
Fot. 4. Schemat organizacyjny Organizacji Harcerzek z 1938 r., źródło: Sprawozdanie ZHP za rok 1938, s. 198.	63
Fot. 5. Schemat organizacyjny "Pasieki" zapewne z lat 1943–1944, źródło: Szare Szeregi. Związek Harcerstwa Polskiego w czasie II wojny światowej. Główna Kwatera Harcerzy "Pasiaka". Ocalałe dokumenty, Londyn 1982, s. 6.....	69
Fot. 6. Struktura władz ZMP, źródło: B. Hillebrandt, Związek Młodzieży Polskiej, Warszawa 1980, s. 76.	81
Fot. 7. Struktura GKH z lipca i sierpnia 1958 r, źródło: Protokół nr 2 z zebrania GKH w dniu 5 maja 1959 r. [w:] MH, Główna Kwatera Harcerstwa. Protokoły z posiedzeń 5, 21 i 26 maja 1959 r., sygn. C I 3 17, s. nlb.	88
Fot. 8. Struktura GKH z 2 września 1958 r, źródło: Protokół nr 2 z zebrania GKH w dniu 5 maja 1959 r. [w:] MH, Główna Kwatera Harcerstwa. Protokoły z posiedzeń 5, 21 i 26 maja 1959 r., sygn. C I 3 17, s. nlb.	89
Fot. 9. Schemat organizacji Harcerskich Służb Technicznych z 1959 r., źródło: Wiadomości Urzędowe ZHP, rok III, nr 6 (16), listopad-grudzień 1959, s. 18.	92
Fot. 10. Struktura wewnętrzna GK ZHP obowiązująca od 1 stycznia 1965 r., źródło: MH, Główna Kwatera ZHP. Protokoły z posiedzeń GK z października i listopada 1964 r., sygn. C I 3 53, s. nlb.	96
Fot. 11. Schemat organizacyjny Głównej Kwatery ZHP z początku 1968 r., źródło: MH, Główna Kwatera ZHP. Protokoły posiedzeń GK z 7.01.1968, 12.01.1968, 13.01.1968, 22.01.1968, 31.01.1968, 05.02.1968, sygn. C I 3 87, s. nlb.	98
Fot. 12. Schemat organizacyjny pionu kwatermistrzowsko-finansowego GK ZHP z 1969 r., źródło: MH, Struktury organizacyjne. Dział Finansowo-Gospodarczy, sygn. C I 7/5, s. nlb.	101

Fot. 13. Schemat organizacyjny Działu Ekonomiczno-Finansowego GK ZHP z 1970 r., źródło: MH, Struktury organizacyjne. Dział Finansowo-Gospodarczy, sygn. C I 7/5, s. nlb.	104
Fot. 14. Schemat organizacyjny GK ZHP z 1 lipca 1971 r., źródło: MH, Organizacyjno- wewnętrzne GK (...), op. cit., brak sygnatury, s. nlb.	104
Fot. 15. Schemat organizacyjny Głównej Kwatery ZHP z 1972 r., źródło: MH, Załącznik do protokołu nr 102/1/72 z posiedzenia Głównej Kwatery ZHP, które odbyło się w dniach 11 i 12 stycznia 1972 r. [w:] MH, Protokoły posiedzeń Głównej Kwatery ZHP nr 102/1/72 z 11 i 12.01.1972 oraz 103/2/72 z 19.01.1972, sygn. C I 3 120, s. nlb.	108
Fot. 16. Schemat organizacyjny GK ZHP z 1981 r., źródło: MH GKH. Struktury Organizacyjne 1959–1968 (...), op. cit., s. nlb.	115
Fot. 17. Projekt struktury pionu wodnego ZHP z 1983 r., źródło: MH, Posiedzenia GK (8.06.1983, 14.06.1983, 17.06.1983, 1.07.1983, 5.07.1983, 15.07.1983, 17.07.1983), sygn. C I 3 176, s. nlb.	116
Fot. 18. Schemat jednolitej struktury Komendy Chorągwi z 1965 r., źródło: Załącznik nr 2 do Rozkazu Naczelnika GK ZHP L. 1/65 z dnia 1 stycznia 1965 r. [w:] MH, Wydział Organizacyjny, Rozkazy 1965, sygn. C I 7/3/110, s. nlb.	134
Fot. 19. Schemat organizacyjny Komendy Chorągwi Bydgoskiej stanowiący załącznik do Rozkazu Komendanta Bydgoskiej Chorągwi Harcerstwa L. 3/65 z dnia 15 marca 1965 r., źródło: e-Chorągiew Kujawsko-Pomorska ZHP/Dokumenty/17-Archiwum/Rozkazy Chorągwi Bydgoskiej/1965, brak sygnatury.	135
Fot. 20. Wykaz teczek Biura Naczelnictwa ZHP, źródło: AAN, AZHP, op. cit., sygn. 562, s. 30.	145
Fot. 21. Wzór dziennika podawczego sekretariatu drużyny, źródło: Biblioteka Muzeum Harcerstwa, Instrukcja L. 7/45 stanowiąca załącznik nr 8 do rozkazu Naczelniczki Harcerzek L. 1 z dnia 8 maja 1945 [w:] Naczelnictwo ZHP Wiadomości Urzędowe, rok 18 (XVIII), nr 1, Warszawa, czerwiec 1945, s. 15.	147
Fot. 22. Okładki normatywów kancelaryjno-archiwalnych z 1969 r., źródło: MH, Instrukcja kancelaryjna i archiwalna ZHP 1969 i nowelizacje, sygn. IC/arch/2, s. nlb.	153
Fot. 23. Fragment wykazu akt ZHP z 1969 r., źródło: MH, Instrukcja kancelaryjna i archiwalna (...), s. nlb.	154
Fot. 24. Wzór kartogramu z 1969, źródło: MH, Instrukcja kancelaryjna i archiwalna (...), s. nlb.	155

Fot. 25. Dziennik korespondencji wewnętrznej – listy nadesłane Komendy Naczelnej ZHP z 1916 r., źródło: AAN, AZHP, ZHP Centr. Arch. Akta Komendy Naczelnej ZHP w Warszawie. Korespondencja Wewn. [ętrzna] G [łównej] K [watery] z r. 1916, sygn. 24, s. 4.....	158
Fot. 26. Odręczny dziennik korespondencyjny Komendy Naczelnej ZHP z 1917 r., źródło: AAN, AZHP, Komenda Naczelna ZHP w Warszawie (Dziennik Podawczy) 1916, sygn. 75, s. nlb.	158
Fot. 27. Dziennik korespondencji Komendy Naczelnej ZHP z 1916 r. (druk po kancelarii rosyjskiej z lat 1882–1883), źródło: AAN, AZHP, op. cit., sygn. 75, s. nlb.	158
Fot. 28. Dziennik podawczy Sekretariatu Generalnego Naczelnictwa ZHP z lat 1918–1919, źródło: AAN, AZHP, Naczelnictwo – Sekretariat Generalny. Dziennik Podawczy 1918–1919, sygn. 516, s. nlb.	159
Fot. 29. Dziennik podawczy Sekretariatu Generalnego Naczelnictwa ZHP z 1920 r., źródło: AAN, AZHP, Naczelnictwo – Sekretariat Generalny (Dziennik korespondencyjny b.d.) 1920, sygn. 520, s. nlb.....	159
Fot. 30. Pieczęć wpływu Naczelnej Komendy Polskiej Organizacji Skautowej z 1915 r., źródło: Archiwum Polskiej Akademii Nauk, Materiały Tadeusza Strumiłło, Polska Organizacja Skautowa, Korespondencja z Departamentem Wojskowym Naczelnego Komitetu Narodowego (załącznik statut POS z 1914 r., raport z działalności 1915–1916, sygn. III-97 j. 52, s. 45.....	161
Fot. 31. Pieczęć papierów przybywających z 1916 r. na jednym z pism do Piotra Olewińskiego, źródło: APAN, Materiały Tadeusza Strumiłło, Polska Organizacja Skautowa sprawozdania i protokoły zjazdów I, II, III (i IV) 1915–1916, sygn. III-97, j. 54, s. 148.....	161
Fot. 32. Przykłady prezenty w Głównej Kwaterze ZHP z 1917 r., źródło: AAN, AZHP, Akta Komendy Naczelnej ZHP w Warszawie (Korespondencja Ogólna Głównej Kwatery) 1916–1918, sygn. 22, s. 58, 66 i 80.....	161
Fot. 33. Pieczęć używana w kancelarii Naczelnictwa Harcerskiego w Kijowie z 1917 r., źródło: AAN, AZHP, Naczelnictwo Harcerskie w Kijowie. Okólniki (rozkazy, ustawy, regulaminy, statuty) 1917–1917, sygn. 128, s. 38.....	162
Fot. 34. Pieczęcie używane w Naczelnictwie ZHP w latach 30. XX w., źródło: AAN, AZHP, Naczelnictwo –Sekretariat Generalny (korespondencja w sprawach dostarczania materiałów do historii harcerstwa) 1933–1936, sygn. 563, s. 52, 184 i 180.....	162

Fot. 35. Korespondencja pomiędzy Naczelnictwem ZHP a Komisją Rewizyjną NZHP z 1922 r., źródło: AAN, AZHP, Naczelnictwo – Sekretariat Generalny. Muzeum (Komisja Organizacyjna), Komisja Rewizyjna (korespondencja) 1922–1924, sygn. 429, s. 29. 163	
Fot. 36. Wewnętrzny list okólny GKM L. 11 z dnia 8 listopada 1922 r., źródło: AAN, AZHP, Naczelnictwo – Sekretariat Generalny (Listy okólne Naczelnictwa i Głównych Kwater) 1921–1924, sygn. 360, s. 57. 164	
Fot. 37. Wzory pieczęci używanych w Organizacji Harcerzy, źródło: Załącznik nr 2 do Rozkazu Naczelnika Harcerzy L. 9 z dnia 10 maja 1938 r. [w:] NZHP, Wiadomości Urzędowe, rok 16 (XVII), nr 5, Warszawa, maj 1938, s. 80. 164	
Fot. 38. Korespondencja z 1935 r., wraz z dekreacją oraz sposobem załatwienia sprawy zapisaną przez J. Sosnowskiego, źródło: AAN, AZHP, op. cit., sygn. 563, s. 43. 165	
Fot. 39. Oryginalne teczki z zasobu Centralnego Archiwum Harcerskiego w latach 1913–1939, źródło: AAN, AZHP, op. cit., sygn. 334, 460, 531, s. nlb. 168	
Fot. 40. Wykaz akt dla Głównej Kwatery ZHP – kat. B z 1983 r., źródło: Wiadomości Urzędowe ZHP, nr 7 (31), załącznik nr 2 do rozkazu L. 14/83 z dnia 1 grudnia 1983 r., brak sygnatury, s. 16. 169	
Fot. 41. Pismo Komendanta Chorągwi Harcerzy w Radomiu do Głównej Kwatery Harcerzy z 25 czerwca 1946 r., źródło: MH, Komisja Historyczna 1946–1947 korespondencja przychodząca (do dh St. Broniewskiego), sygn. C I 11D 54, s. 72. ... 170	
Fot. 42. Pieczęć wpływu umieszczana na korespondencji ZHP w 1947 r., źródło: MH, Komisja Historyczna 1946–1947 korespondencja przychodząca (do dh St. Broniewskiego), sygn. C I 11D 54, s. 59. 171	
Fot. 43. Pieczęć wpływu korespondencji do GK ZHP z 1961 r., źródło: MH, Komisja Historyczna i Biuro Historyczne 1959–1963, dokumenty dotyczące funkcjonowania KH i BH, sygn. C I 11D 56, s. nlb. 172	
Fot. 44. Pieczęć wpływu umieszczona na dokumencie w GK ZHP z 1970 r., źródło: MH, Sprawozdania roczne archiwów chorągwiowych za rok 1969 i 1970, sygn. IC/arch/9, s. nlb. 173	
Fot. 45. Wniosek o wyrażenie zgody na brakowanie akt w archiwum GK ZHP z 1971 r., źródło: MH, Zatwierdzone protokoły brakowania 1970–1980, sygn. IC/arch/23, s. nlb. 173	
Fot. 46. Porównanie informacji na oryginalnej teczce z Wydziału Propagandy GK ZHP ze spisem zdawczo-odbiorczym, źródło: MH, Główna Kwatera ZHP protokoły z	

posiedzeń 3 lipca-25 września 1979 r., sygn. C I 3 151, s. nlb.; spis zdawczo-odbiorczy nr 17, str. 10 [w:] MH, spisy zdawczo-odbiorcze 6-17, op. cit., s. nlb.....	185
Fot. 47. Zezwolenie na 135/77 na przekazanie akt na przemiał, źródło: MH, Zatwierdzone protokoły brakowania 1970–1980, sygn. IC/arch/23, s. nlb.	187
Fot. 48. Pieczęć wpływu Komendy Chorągwi Męskiej Oddziału Lwowskiego ZHP na korespondencji z dnia 22 lutego 1937 r., źródło: AAN, AZHP, op. cit., sygn. 563, s. 179.	188
Fot. 49. Pieczęć wpływu nieznanej Komendy Chorągwi Harcerek z dnia 17 lutego 1947 r. umieszczona na rozkazie specjalnym Naczelniczki Harcerek z dnia 7 lutego 1947 r., źródło: MH, Rozkazy Naczelniczki Harcerek 1945–1948 2-gi egz. kserok., sygn. Z 45-49/110, s. nlb.....	190
Fot. 50. Pieczęć wpływu na piśmie Komendy Hufca Nidzica do Komendy Chorągwi Warmińsko-Mazurskiej ZHP z 21 marca 1957 r., źródło: Akta własne R. Openkowskiego, Korespondencja przychodząca Chorągwi Warmińsko-Mazurskiej 1957–1965, sygn. 1/142, s. nlb.....	192
Fot. 51. Pieczęć wpływu na piśmie Komendy Hufca w Świeciu n/W do Komendy Bydgoskiej Chorągwi Harcerstwa z 21 października 1966 r., źródło: Archiwum Chorągwi Kujawsko-Pomorskiej ZHP, Protokoły, informacje i korespondencja hufca 1) Świecie 2) Toruń miasto i powiat 1963–1966, sygn. 2/6, s. nlb.....	192
Fot. 52. Pieczęć wpływu na piśmie Komendy Hufca Ostróda do Komendy Chorągwi ZHP w Olsztynie z dnia 12 grudnia 1961 r., źródło: Akta własne Rafała Openkowskiego, Korespondencja przychodząca Chorągwi Warmińsko-Mazurskiej 1957–1965, sygn. 1/142, s. nlb.....	193
Fot. 53. Pieczęć wpływu na rozkazie Komendy Hufca w Świeciu n/W z dnia 1 września 1965 r., źródło: Archiwum Chorągwi Kujawsko-Pomorskiej ZHP, Protokoły informacje (...), op. cit., sygn. 2/6, s. nlb.	193
Fot. 54. Dziennik podawczy Chorągwi Warmińsko-Mazurskiej ZHP z 1966 r., źródło: Akta własne Rafała Openkowskiego, Dziennik podawczy Chorągwi Warmińsko-Mazurskiej od 1 lipca 1966 r., sygn. 1/139, s. nlb.	194
Fot. 55. Podział akt organizacyjnych Komendy Gdańskiej Chorągwi Harcerstwa, źródło: AP w Gdańsku, op. cit., s. 44 i 45.....	196
Fot. 56. Przykłady pieczęci wpływu po wprowadzeniu instrukcji kancelaryjnej w 1969 r., źródło: Archiwum Chorągwi Kujawsko-Pomorskiej ZHP, Akta dotyczące archiwum	

chorągwanego, sygn. 3/51, s. nlb. oraz Akta własne R. Openkowskiego, Korespondencja przychodząca Chorągwi Warmińsko-Mazurskiej 1967–1971, sygn. 1/149, s. nlb.	197
Fot. 57. Potwierdzenie wysłania korespondencji, źródło: Archiwum Chorągwi Kujawsko-Pomorskiej ZHP, Akta dotyczące archiwum chorągwanego, sygn. 3/51, s. nlb.	198
Fot. 58. Pieczęcie imienne Kierowników Wydziałów Organizacyjnych Chorągwi ZHP (Kazimierz Tamulis – Chorągiew Słupska,), źródło: MH, Informacje o materiałach harcerskich w zasobach innych, do litery „O”, sygn. IC/arch/25, s. nlb. oraz (Włodzimierz Janik – Chorągiew Gdańska), źródło: MH, Informacje o materiałach harcerskich w zasobach innych, od litery „P”, sygn. IC/arch/25, s. nlb.	198
Fot. 59. Wykaz symboli komórek organizacyjnych w Komendzie Chorągwi w Przemyślu, AP w Przemyślu, Jednostka nadzorowana – Przemyśl Związek Harcerstwa Polskiego Komenda Chorągwi w Przemyślu z lat 1980–1983, sygn. 1471, s. 68 i 69.	202
Fot. 60. Indeks obowiązującej dokumentacji pracy chorągwi i jej komórek wykonawczych, źródło: Biblioteka MH, Zasady kierowania i organizacji pracy chorągwi, brak sygnatury, s. 6 (załącznik nr 1).....	203
Fot. 61. Zaświadczenie dla mgr Alicji Zbrojewicz z prośbą o udostępnienie akt z archiwum GK ZHP z 1983 r., źródło MH, Rejestr załatwianych spraw w Wydziale Dokumentacji i Informacji, sygn. IC/arch/19, s. 30.....	211
Fot. 62. J. Sosnowski (1904–1975), źródło: MH, koperta portretowa J. Sosnowskiego, brak sygnatury.....	217
Fot. 63. Wacław Błażejowski (1902–1986) w swoim mieszkaniu na Żoliborzu w 1986 r., zdj. Janusz Krężel, źródło: MH, koperta portretowa W. Błażejowskiego, brak sygnatury.	218
Fot. 64. Podpis W. Błażejowskiego na piśmie z dnia 16 listopada 1935 r. skierowanego do Komendanta Hufca Harcerskiego w Zakopanem w sprawie przekazania materiałów archiwalnych do Centralnego Archiwum Harcerskiego, źródło: AAN, AZHP, op. cit., sygn. 563, s. 70.	219
Fot. 65. Gmach budynku Państwowego Urzędu Wychowania Fizycznego i Przesposobienia Wojskowego w Warszawie, rok przed wrześniem 1939, źródło: https://www.warszawa1939.pl/galeria-powiazany/mysliwiecka-357-przebudowy , dostęp 20.02.2022.	220
Fot. 66. Budynek Domu Harcerza na ul. Łazienkowskiej 7 w Warszawie (później Młodzieżowy Dom Kultury im. Władysława Broniewskiego) - 1940 r., źródło:	

https://fotopolska.eu/1069330,foto.html?o=b72633&podglad=1&height=840&modul= , dostęp 18.02.2022 r.....	221
Fot. 67. Raport w sprawie archiwum kierowniczkę Sekretariatu Naczelnictwa Harcerskiego Janiny Tynickiej adresowany do Naczelnictwa Harcerskiego w Kijowie z dnia 26 lipca 1919 r., źródło: AAN, AZHP, op. cit., sygn. 138, s. 29.....	223
Fot. 68. Teczka na materiały archiwalne Centralnego Archiwum Związku Harcerstwa Polskiego, źródło: AAN, AZHP, Naczelnictwo – Sekretariat Generalny. Formularze harcerskie. Archiwum-wzory. Harcerskie wydawnictwa nieperiodyczne - (korespondencja) 1919–1920, sygn. 421, brak nr strony.....	224
Fot. 69. Koperta z działu fotograficznego Centralnego Archiwum Harcerskiego nr 282 z fotografią przedstawiającą łódzkich skautów na wykładzie dh. Szlętyńskiego – 1914 r., źródło: AAN, AZHP, Naczelnictwo-Sekretariat Generalny. Materiały do historii harcerstwa. Dokumenty (różne) (regulaminy i okólniki 1918–1920), sygn. 532, s. 41.	225
Fot. 70. Przykład odręcznego zapisania słowa "archiwum" przez W. Błażejewskiego, źródło: AAN, AZHP, op. cit., sygn. 563, s. 4.....	226
Fot. 71. Przykład odręcznego zapisania słowa "archiwum". Styl pisma sugeruje, że był to W. Błażejewski, źródło: AAN, AZHP, Naczelnictwo – Dział Prasy i Propagandy (Projekty dotyczące organizacji pracy i podziału materiałów archiwalnych w Harcerskim Archiwum Filmowym), brak daty, sygn. 758, s. nlb.	226
Fot. 72. Tabela systematyki Harcerskiego Archiwum Filmowego, źródło: AAN, AZHP, op. cit., sygn. 758, s. nlb.	227
Fot. 73. Kartka z puszkę filmowej Harcerskiego Archiwum Filmowego (prawdopodobnie), źródło: AAN, AZHP, op. cit., sygn. 758, s. nlb.	227
Fot. 74. Kartka pocztowa Biblioteki Centralnego Archiwum Harcerskiego w Warszawie z 1936 r. (przednia i tylna strona), źródło: AAN, AZHP, op. cit., sygn. 563, s. 176–177.	228
Fot. 75. Exlibris CAH z 1935 r., źródło: Skaut. Harcerskie Pismo Historyczne, kwartalnik, Tarnów, czerwiec 2018, rok XIV, nr 2 (51), s. 16.....	230
Fot. 76. Pieczęć Komisji Historycznej z lat 1946–1947, źródło: MH, Komisja Historyczna 1946–1947 korespondencja przychodząca (do dh St. Broniewskiego), sygn. C I 11D 54, s. 54.....	233

Fot. 77. Wykaz akt kat. A w archiwum zakładowym Komendy Chorągwi Białostockiej z 1972 r., źródło: MH, Informacje o materiałach harcerskich w zasobach innych, do litery „O”, sygn. IC/arch/25, s. nlb.....	265
Fot. 78. Spis akt kat. A znajdujących się w archiwum zakładowym Komendy Chorągwi Bydgoszcz z 1972 r., źródło: MH, Informacje o materiałach harcerskich w zasobach innych, do litery „O”, sygn. IC/arch/25, s. nlb.	268
Fot. 79. Wykaz materiałów znajdujących się w Archiwum GK ZHP przeznaczonych do wybrakowania decyzją AAN w Warszawie z dnia 24 marca 1972 r., mogących służyć do uzupełnienia zasobu aktowego Archiwum Komendy Chorągwi Wrocławskiej, MH, Spisy akt przekazywanych do Archiwum GKH, sygn. IC/arch/22, s. nlb.....	271
Fot. 80. Wykaz akt kat. A znajdujących się w Archiwum Komendy Gdańskiej Chorągwi ZHP z 1972 r., źródło: MH, Informacje o materiałach harcerskich w zasobach innych, do litery „O”, sygn. IC/arch/25, s. nlb.	274
Fot. 81. Wykaz akt archiwalnych znajdujących się w grupie "A" Komendy Chorągwi ZHP w Katowicach z 1972 r., źródło: MH, Informacje o materiałach harcerskich w zasobach innych, do litery „O”, sygn. IC/arch/25, s. nlb.....	278
Fot. 82. Załącznik do inwentaryzacji zbiorów Komisji Historycznej Komendy Chorągwi w Katowicach z 1980 r., źródło: AP w Katowicach, op. cit., s. 18-21.	279
Fot. 83. Spis zdawczo-odbiorczy akt kat. A znajdujących się w archiwum Komendy Chorągwi Koszalińskiej z 1972 r., źródło: MH, Informacje o materiałach harcerskich w zasobach innych, do litery „O”, sygn. IC/arch/25, s. nlb.....	283
Fot. 84. Wykaz akt kat. A znajdujących się w Archiwum Komendy Chorągwi Kraków z 1972 r., źródło: MH, Informacje o materiałach harcerskich w zasobach innych, do litery „O”, sygn. IC/arch/25, s. nlb.....	285
Fot. 85. Wykaz akt kat. A znajdujących się w Archiwum Komendy Chorągwi w Lublinie z 1972 r., źródło: MH, Informacje o materiałach harcerskich w zasobach innych, do litery „O”, sygn. IC/arch/25, s. nlb.....	288
Fot. 86. Fragment spisu zdawczo-odbiorczego Komendy Chorągwi Łódzkiej z 1974 r., źródło: MH, Informacje o materiałach harcerskich w zasobach innych, do litery „O”, sygn. IC/arch/25, s. nlb.	291
Fot. 87. Wykaz dokumentów kategorii "A" z archiwum Komendy Chorągwi ZHP w Warszawie (Mazowiecka) z 1972 r., źródło: MH, Informacje o materiałach harcerskich w zasobach innych, od litery „P”, sygn. IC/arch/25, s. nlb.	293

Fot. 88. Wykaz akt kategorii "A" z archiwum Komendy Chorągwi ZHP w Opolu z 1972 r., źródło: MH, Informacje o materiałach harcerskich w zasobach innych, do litery „O”, sygn. IC/arch/25, s. nlb.	295
Fot. 89. Wykaz dokumentów kategorii "A" z archiwum Komendy Chorągwi ZHP w Warszawie (Stołeczna) z 1972 r., źródło: MH, Informacje o materiałach harcerskich w zasobach innych, od litery „P”, sygn. IC/arch/25, s. nlb.	298
Fot. 90. Wykaz akt kategorii "A" z archiwum Komendy Chorągwi ZHP w Szczecinie z 1972 r., źródło: MH, Informacje o materiałach harcerskich w zasobach innych, od litery „P”, sygn. IC/arch/25, s. nlb.	304
Fot. 91. Wykaz akt kategorii "A" znajdujących się w archiwum Komendy Chorągwi ZHP w Zielonej Górze z 1972 r., źródło: MH, Informacje o materiałach harcerskich w zasobach innych, od litery „P”, sygn. IC/arch/25, s. nlb.	306
Fot. 92. Protokół brakowania akt nr 1/75 z dnia 10 lutego 1975 r., źródło: AP w Kielcach, op. cit., s. 5.	314

Spis tabel

Tabela 1. Stan liczbowy ZHP w latach 1920–1929. Opracowano na podstawie W. Błażejewski, op. cit., s. 338–339.	23
Tabela 2. Stan liczbowy ZHP w latach 1930–1938. Opracowano na podstawie W. Błażejewski, op. cit., s. 338–339.	26
Tabela 3. Stan liczbowy ZHP w latach 1946–1950. Opracowano na podstawie J. Kwiek, op. cit., s. 77 i 119.	32
Tabela 4. Rozwój liczebny ZHP w latach 1956–1975. Opracowano na podstawie: Leksykon harcerstwa, op. cit., s. 405 oraz E. Głowacka-Sobiech, Związek Harcerstwa Polskiego od "Zjazdu Łódzkiego" do 1973 [w:] Między Kamińskim i Kuroniem. Ewolucja Związku Harcerstwa Polskiego w latach 1956–1964, pod red. M. Wenklara, s. 99.	36
Tabela 5. Rozwój liczebny ZHP w latach 1976–1989. Opracowano na podstawie A. Kiewicz, op. cit., s. 399.	41
Tabela 6. Wykaz liczby pracowników, współpracowników oraz korespondentów w Głównych Kwaterach w latach 1918–1939 (opracowanie własne).	64
Tabela 7. Pierwsza struktura organizacyjna GK ZHP z 1957 r. (opracowanie własne).	85
Tabela 8. Wykaz władz ZHP w latach 1921–1939 oraz w latach 1956–1989 na podstawie Statutów ZHP (opracowanie własne).	121
Tabela 9. Wykaz komórek organizacyjnych w Chorągwi Bydgoskiej i Chorągwi Krakowskiej utworzonych w okresie od 5 lutego 1957 r. do 1 września 1958 r. Opracowano na podstawie rozkazów GKH z lat 1957–1958. Objaśnienie do tabeli: „x” – oznacza występowanie danej komórki organizacyjnej, „x” w różnych nawiasach – oznacza występowanie komórek organizacyjnych, znajdujących się w kolumnie „komórka organizacyjna” w tożsamym nawiasie, „-” – oznacza brak występowania danej komórki organizacyjnej.	131
Tabela 10. Wykaz komórek organizacyjnych w Chorągwi Bydgoskiej i Chorągwi Krakowskiej utworzonych w okresie od 1 września 1958 do 1 stycznia 1965 r. Opracowano na podstawie rozkazów GKH, Naczelnika GK ZHP oraz Komendanta Bydgoskiej i Krakowskiej Chorągwi Harcerstwa z lat 1958–1965. Objaśnienie do tabeli: „x” – oznacza występowanie danej komórki organizacyjnej, „x” w różnych nawiasach –	

oznacza występowanie komórek organizacyjnych, znajdujących się w kolumnie „komórka organizacyjna” w tożsamym nawiasie, „-” – oznacza brak występowania danej komórki organizacyjnej.	133
Tabela 11. Wykaz komórek organizacyjnych w Chorągwi Bydgoskiej i Chorągwi Krakowskiej utworzonych w okresie od 1 stycznia 1965 do 1 grudnia 1977 r. Opracowano na podstawie rozkazów GKH, Naczelnika GK ZHP oraz Komendanta Bydgoskiej i Krakowskiej Chorągwi Harcerstwa z lat 1965–1977. Objaśnienie do tabeli: „x” – oznacza występowanie danej komórki organizacyjnej, „x” w różnych nawiasach – oznacza występowanie komórek organizacyjnych, znajdujących się w kolumnie „komórka organizacyjna” w tożsamym nawiasie, „-” – oznacza brak występowania danej komórki organizacyjnej.	136
Tabela 12. Schemat struktury komórek wykonawczych Komendy Chorągwi z 1977. Opracowano na podstawie „Zasady kierowania i organizacji pracy chorągwi” z 1977 r., [w:] Biblioteka MH brak sygnatury.	138
Tabela 13. Wykaz komórek organizacyjnych w Chorągwi Bydgoskiej i Chorągwi Toruńskiej utworzonych w okresie od 1 grudnia 1977 r. do 15 grudnia 1982 r. Opracowano na podstawie rozkazów GKH, Naczelnika GK ZHP oraz Komendanta Bydgoskiej i Toruńskiej Chorągwi Harcerstwa z lat 1977–1982. Objaśnienie do tabeli: „x” – oznacza występowanie danej komórki organizacyjnej, „x” w różnych nawiasach – oznacza występowanie komórek organizacyjnych, znajdujących się w kolumnie „komórka organizacyjna” w tożsamym nawiasie, „-” – oznacza brak występowania danej komórki organizacyjnej.	139
Tabela 14. Wykaz komórek organizacyjnych w Chorągwi Bydgoskiej i Chorągwi Toruńskiej utworzonych w okresie od 15 grudnia 1982 r. do 31 grudnia 1989 r. Opracowano na podstawie rozkazów GKH, Naczelnika GK ZHP oraz Komendanta Bydgoskiej i Toruńskiej Chorągwi Harcerstwa z lat 1982–1989. Objaśnienie do tabeli: „x” – oznacza występowanie danej komórki organizacyjnej, „x” w różnych nawiasach – oznacza występowanie komórek organizacyjnych, znajdujących się w kolumnie „komórka organizacyjna” w tożsamym nawiasie, „-” – oznacza brak występowania danej komórki organizacyjnej.	139
Tabela 15. Przykładowa struktura chorągwi ZHP z 1983 r. Opracowano na podstawie „Zasady organizacji pracy i zadania chorągwi” z 1983 r. [w:] Biblioteka MH, brak sygnatury.	140

Tabela 16. Zmiany w przepisach kancelaryjnych GK ZHP z 1964 r. – tabela porównawcza, źródło: Regulamin wewnętrzny Głównej Kwatery Harcerstwa z października 1964 r.; Zarządzenie o pracy wewnętrznej GK ZHP z 18 listopada 1964 r., MH, Główna Kwatera ZHP, Protokoły posiedzeń GK, sygn. C I 3 53, s. nlb.	152
Tabela 17. Spis korespondencji przychodzącej i wychodzącej w NZHP w latach 1919–1938. Opracowano na podstawie sprawozdań NZHP z lat 1918–1938.....	166
Tabela 18. Wewnętrzny wykaz skrótów odnoszący się do używanych znaków teczek w komórkach organizacyjnych GK ZHP (opracowanie własne).	176
Tabela 19. Zestawienie protokołów brakowania akt w GK ZHP w latach 1968–1989. Opracowano na podstawie MH, Zatwierdzone protokoły brakowania 1970–1980, sygn. IC/arch/23, ss. nlb.	186
Tabela 20. Wykaz treści zawartych na wybranych pieczęciach podłużnych Komend Chorągwi ZHP w latach 1956–1983 Opracowano na podstawie: MH, Sprawozdania roczne archiwów chorągwiowych za rok 1969 i 1970, sygn. IC/arch/9, s. nlb.; MH, Informacje z Komend Chorągwi dotyczące działalności archiwum 1977, sygn. IC/arch/11, ss. 49; MH, Informacje o materiałach harcerskich w zasobach innych, do litery „O”, sygn. IC/arch/25, s. nlb.; MH, Informacje o materiałach harcerskich w zasobach innych, od litery „P”, sygn. IC/arch/25, s. nlb., s. nlb.....	200